Recerca

MARGARIDA DE PRADES
REGNAT BREU, VIDA INTENSA

Eduard Juncosa Bonet & Antoni Jordà Fernández (eds.)

[publicacions] urv

Universitat de Barcelona
Edicions

MARGARIDA DE PRADES: REGNAT BREU, VIDA INTENSA

Eduard Juncosa Bonet
Antoni Jordà Fernández
(eds.)

[publicacions] urv

Universitat de Barcelona
Edicions

Tarragona, 2022

Publicacions de la Universitat Rovira i Virgili
Av. Catalunya, 35 · 43002 Tarragona
Tel. 977 558 474 · publicacions@urv.cat
www.publicacions.urv.cat

Edicions de la Universitat de Barcelona
Adolf Florensa, s/n · 08028 Barcelona
Tel.: 934 035 430
www.edicions.ub.edu · comercial.edicions@ub.edu

1a edició: juliol del 2022
ISBN URV (paper): 978-84-1365-016-6
ISBN URV (PDF): 978-84-1365-017-3
ISBN EUB (paper): 978-84-9168-868-6
ISBN EUB (PDF): 978-84-9168-869-3

DOI: 10.17345/ 9788413650166
Dipòsit legal: T 770-2022

Amb la col·laboració de:

DEPARTAMENT DE FILOLOGIA CATALANA
Universitat Rovira i Virgili

Diputació Tarragona

AJUNTAMENT DE PRADES

Cita el llibre.
Consulta el llibre a la nostra web.
Llibre sota una llicència Creative Commons BY-NC-SA.

Publicacions de la Universitat Rovira i Virgili és membre de la Unión de Editoriales Universitarias Españolas i de la Xarxa Vives, fet que garanteix la difusió i comercialització de les seves publicacions a nivell nacional i internacional.

Taula de continguts

Pròleg 7

Introducció: Margarida de Prades, entre el mite i la realitat 9
Eduard Juncosa Bonet & Antoni Jordà Fernández

Criteris de transcripció dels documents 21

La política en temps de la reina Margarida (I): una època de crisis i desenvolupaments polítics 23
Vicent Baydal Sala

La política en temps de la reina Margarida (II): la vila de Prades i el seu comtat ... 49
Eduard Juncosa Bonet

L'art en temps de la reina Margarida: l'exhibició del poder i el desig de luxe 103
Jacobo Vidal Franquet

«Reina d'onor, excelhents Margarita»: literatura a l'entorn de «la de Prades» 141
Marina Navàs Farré

L'entorn familiar de la reina Margarida: els Prades i els Cabrera 189
Alejandro Martínez Giralt & Eduard Juncosa Bonet

La reina consort: el fugaç regnat de Margarida de Prades (1409-1410)..... 223
Stefano M. Cingolani

La reina vídua: acció política, dificultats econòmiques i l'amor a l'ombra 253
Eduard Juncosa Bonet & Marina Navàs Farré

El fill secret de la reina Margarida: Joan Jeroni de Vilaragut i de Prades 321
Abel Soler Molina

El retir espiritual de Margarida de Prades: monja de Valldonzella i Bonrepòs ... 355
Teresa Forcades i Vila

Les paraules de la reina: presentació i anàlisi de la correspondència de Margarida de Prades entre els anys 1412 i 1416 377
Sophie Hirel-Wouts

Epíleg: «Escrita de la mà de la reina», una carta autògrafa desconeguda de Margarida de Prades 399
Stefano M. Cingolani

Fonts i bibliografia 409

PRÒLEG

La vila i el comtat de Prades tenen una història més que centenària. Durant segles, els seus habitants han viscut en aquests paisatges en què les muntanyes de Prades, imponents, i la climatologia pròpia, de vegades benigna i de vegades rude, condicionaven la vida i els treballs dels pradencs i pradenques. No fou fins al segle xx que l'obertura de noves comunicacions i mitjans de transport van alterar la forma de vida tradicional d'aquest món rural, on al llarg del temps l'agricultura, l'aprofitament dels boscos i la ramaderia van ser-ne l'element identificador.

Avui, entrats ja de ple al segle xxi, moltes coses han canviat. Les preocupacions i interessos dels veïns i veïnes són molt diferents. Les institucions actuen amb uns objectius molt clars per tal de millorar el nivell de vida de la població, cosa que implica necessàriament reforçar els serveis d'atenció a la ciutadania a tots els nivells (educatiu, sociosanitari, assistencial, urbanístic...), mentre es faciliten i impulsen les activitats econòmiques i els projectes culturals.

Són iniciatives i activitats per construir un futur que ja és present, dia a dia, any rere any. Però aquesta mirada al futur, necessària, no pot reeixir si no sabem mirar, també, cap enrere. Hem de conèixer com els nostres avantpassats van fer possible que nosaltres siguem avui ara i aquí. Hem de saber com va ser la història, la nostra història. La història de la terra, de les cases i carrers, dels camins, turons i rierols, de les fonts, dels boscos, i sobretot de la gent (des de la més desconeguda fins a la més notable).

De vegades, aquestes personalitats rellevants són, paradoxalment, poc o mal conegudes. Aquest és el cas de la reina Margarida de Prades, de la nissaga dels comtes pradencs, que per uns mesos (entre mitjan 1409 i 1410) fou reina consort d'Aragó, de València, de Mallorca, de Sicília i comtessa de Barcelona, pel seu matrimoni amb el rei Martí l'Humà.

Ja fa uns anys, l'Ajuntament de Prades va decidir recuperar el patrimoni històric monumental d'una part de l'antic castell de Prades i convertir-lo en un element important per a la conservació i interpretació del passat. Més recentment, un conjunt d'acadèmics universitaris, coordinats pels professors Eduard Juncosa Bonet i Antoni Jordà Fernández, van fer possible la realització d'unes jornades d'estudi, divulgació i recreació històrica entorn de la reina Margarida. Fruit d'aquestes trobades i de les intenses recerques d'investigadors i investigadores de gran categoria científica, teniu a les vostres mans aquest magnífic llibre que les recull i que ens mostra una Margarida de Prades diferent: com a dona, com a reina, com a esposa, com a mare, com a monja.

Ara sabem, doncs, moltes més coses d'ella i de la seva època. En definitiva, coneixem més detalls d'aquella vila de Prades, de la seva gent i dels seus carrers, que algun dia la reina Margarida va trepitjar.

L'Ajuntament de Prades i tota la vila estem cofois, contents i agraïts per aquest nou pas per reconstruir el nostre passat col·lectiu. Continuarem en aquesta direcció, a poc a poc, però amb constància. I és que, com deia la poetessa Joana Raspall,

La gota d'aigua
pot transformar la roca
acariciant-la.

Lídia Bargas Musoy, alcaldessa
Prades, juny del 2022

INTRODUCCIÓ:
MARGARIDA DE PRADES, ENTRE EL MITE I LA REALITAT

Eduard Juncosa Bonet & Antoni Jordà Fernández

Il·lustració de la portadella: Rajola heràldica de Margarida de Prades datada a les primeres dècades del segle xv i localitzada al palau dels Rabassa de Perellós de València. S'exposa a la Sala de la ceràmica arquitectònica medieval del Museu Nacional de Ceràmica i de les Arts Sumptuàries «González Martí» [València. Núm. inv. CE1/08460] (Fotografia: Pilar Záforas Gil. Tots els drets reservats).

Juncosa Bonet, Eduard & Jordà Fernández, Antoni (eds.), *Margarida de Prades: regnat breu, vida intensa*, URV-UB, Tarragona, 2022, p. 9–19. ISBN: 978-84-1365-016-6. DOI: 10.17345/9788413650166

Margarida de Prades no va ser una reina qualsevol. Tot i que el seu regnat fou realment molt fugaç —ja que no va arribar ni tan sols als nou mesos—, sobre ella va recaure tota la pressió per tal d'intentar aconseguir *in extremis* un hereu que garantís la continuïtat de la dinastia del Casal de Barcelona en el tron de la Corona d'Aragó. Però, a pesar de tots els esforços i les diverses estratègies que s'hi esmerçaren, no s'acomplí la principal finalitat per la qual havia estat escollida pel rei Martí l'Humà com a nova esposa a l'ocàs de la seva vida, donat que el matrimoni va resultar infructuós. D'aquesta manera, s'extingí un Casal que partia de Guifré el Pilós «e havia durat [...] cinch-cents huytanta-set anys»,[1] i s'inicià un llarg interregne de dos anys ple d'incerteses i tribulacions, al qual posà punt i final l'entronització, de resultes de l'elecció al Compromís de Casp, de l'infant castellà Ferran de Trastàmara (el d'Antequera), nebot per línia femenina de Martí I.

Així doncs, tot i ser —segons les fonts de l'època— «jove, bella e apta per a parir»,[2] la reina Margarida, malauradament, no va quedar embarassada de l'atribolat monarca i, arran d'això, se la feu, en bona mesura, responsable dels esdeveniments que van succeir-se posteriorment. Ho patí en primera persona en vida, i també després d'haver mort, puix que, en general, la historiografia no l'ha tractat especialment bé, ja sigui a través de comentaris acusatoris, ja sigui ignorant-la gairebé per complet.[3]

De tota manera, allò que està del tot clar és que no es tractava d'un problema d'infertilitat, atès que Margarida va ser mare d'un fill, anomenat Joan Jeroni, fruit de la relació que va intentar mantenir en secret —per tal de conservar els privilegis i l'estatus reginal— amb el cavaller valencià Joan de Vilaragut. Un fill que també es veié obligada a ocultar, que va passar els seus primers anys a casa d'una família de burgesos barcelonins, i que va créixer, ignorant la seva ascendència, al monestir de Santes Creus, fins que els remordiments de consciència de l'abat, poc abans de morir, van fer que li revelés el seu veritable origen.[4]

1 Tomic (2009: 273).

2 Arxiu dels Comtes d'Olocau, Processos Majors, lletra E, núm. 1, f. 127; ed. Soler Molina (2021: 423).

3 L'exemple més recent el trobem en l'obra *La fi de la dinastia catalana: Joan I i Martí l'Humà*, on no se li dedica més d'unes poques línies en gairebé tres-centes pàgines: Belenguer Cebrià (2021). Al marge de les valoracions de la seva figura des d'un punt de vista polític, també ha estat un personatge jutjat des d'un punt de vista moral; el record de la reina Margarida de Prades «ha sido singularmente discutido, pues mientras los románticos la colman de virtudes, otros no reparan en suponerle una vida bastante disipada» (Barceló, 1976: 9).

4 Al marge del capítol que es dedica en aquest llibre al fill secret de Margarida de Prades, Joan Jeroni de Vilaragut i de Prades ha estat objecte de l'excel·lent biografia publicada recentment per Soler Molina (2021), la qual ha servit

Aquests fets —reals, però amb molts trets novel·lescos— van ser coneguts de bell nou a partir de la troballa, a mitjan segle XVIII, d'una butlla del papa Nicolau V en què es descrivien amb detall, la qual s'havia copiat en els registres de la cancelleria de l'arxiu reial de Barcelona.[5] La descoberta i difusió del document en qüestió va ser obra de fra Manuel Marià Ribera, i la insòlita notícia va produir força impacte en els ambients erudits de l'època.[6] De fet, ben aviat se'n feren ressò diversos estudiosos, com Jaume Finestres, Mateu Aymerich o Jaime Villanueva, els quals la van reproduir amb prou fidelitat en els seus corresponents estudis.[7] No obstant això, la veritat històrica va començar a rebre bones dosis de fantasia i noves interpretacions poc contrastades a partir del Romanticisme i la Renaixença. Autors com Víctor Balaguer i Cirera o Francesc d'Assís Ubach i Vinyeta van interessar-se en la biografia de la reina Margarida, però crearen un personatge més proper a la llegenda que a la història, fins al punt de convertir-la en protagonista d'un drama històric estrenat amb èxit al Gran Teatre del Liceu la nit del 6 de maig de l'any 1870.[8]

A partir de finals de la segona dècada del segle passat, la premsa va fer-se un cop més ressò de la figura de Margarida de Prades. En determinats casos, amb la ferma intenció de desmentir falsos tòpics que s'havien anat difonent fins llavors;[9] en d'altres, per afegir-ne encara alguns de nous. Entre aquests darrers, cal situar els articles signats per Mn. Josep Palomer i Alsina, escrits amb un llenguatge grandiloqüent i efectista, però amb escàs rigor històric i amb força inventiva.[10]

---

d'inspiració per a la novel·la històrica *Hieronymus*, de Lucia Graves.

5 Tot i que algun cop s'ha posat en entredit, o inclús s'ha arribat a insinuar que podria tractar-se d'un document falsificat, hem pogut localitzar la còpia de l'esmentada butlla en els registres de l'Archivio Apostolico Vaticano, tal com es veurà en el capítol de Juncosa & Navàs.

6 Ribera (1726: 585-586). Vegeu Fort i Cogul (1970a: 17-19).

7 Finestres i de Monsalvo (vol. III, 1756: 231-235); Aymerich (1760: 388); Villanueva Astengo (vol. XVIII, 1851: 35). Per a més detalls, vegeu Fort i Cogul (1970a: 19-23).

8 Balaguer i Cirera (t. XI, 1887: 337); Ubach i Vinyeta (1870). Vegeu Durán i Cañameras (1956: 35); Fort i Cogul (1970a: 23-28). A mitjan anys 60 del segle passat, Joan Baptista Xuriguera i Parramona va escriure una altra peça teatral basada en la reina Margarida de Prades, la qual va guanyar el premi Ignasi Iglesias en els Jocs Florals de la Llengua Catalana celebrats a Caracas l'any 1966, amb el patrocini del Casal de Catalunya de Buenos Aires.

9 Aquest era l'objectiu d'autors com l'humanista Artur Masriera i Colomer, tal com apunta en un text publicat a *La Vanguardia* el 5 de novembre del 1918, emmarcat en una sèrie d'articles dedicats a diverses *Damas catalanas il·lustres*: «Doña Margarita de Prades (I). Prejuicios y falsedades. La gentilísima y agraciada doncella de la noble casa de los condes de Prades, doña Margarita, fué la última reina de la Casa de Aragón, ya que al morir sin sucesión su regio esposo, Don Martín I, *el Humano*, es cosa sabida que terminó la dinastía de nuestros Condes-Reyes de estirpe netamente catalana. La mayor parte de los historiadores y cronistas se han esforzado en presentar la interesante figura de doña Margarita como una especie de víctima propiciatoria del dios Estado, ponderando como mayor infortunio el de su enlace, que el de su viudez temprana. No han faltado leyendas en verso que han forjado gratuitamente un drama pasional de unos amores contrariados por las bodas regias, y un monjío impuesto por la fatalidad, amén de otros brochazos dignos de novela folletinesca. […] Lo único que resulta cierto y probado es que la Casa Real de Aragón iba á perder cuatro siglos de historia gloriosa y de verdadera pujanza, al ver extinguirse la línea directa de su dinastía». La segona part de l'article de Masriera va publicar-se el 3 de desembre.

10 L'anàlisi crítica de l'obra de Palomer pot llegir-se a Fort i Cogul (1970a: 28-35).

Convé recordar que en aquells anys s'estava produint a Catalunya un ampli moviment d'opinió a favor de la restauració dels monestirs cistercencs de Poblet i Santes Creus, impulsat, entre d'altres, pel polifacètic Eduard Toda i Güell, i fou llavors quan Margarida de Prades assolí un protagonisme renovat. Ho veiem, per exemple, en l'obra col·lectiva titulada *Per la restauració del monestir de Poblet*, la qual es publicà pocs mesos abans de l'esclat de la Guerra Civil Espanyola, i on l'advocat i historiador Ricard Carreres i Valls dedicà un capítol a «Poblet i la reina Margarida». Si bé és cert que aportà dades extretes d'alguns documents (dels quals gairebé mai ofereix la referència) procedents de l'Arxiu Històric de Protocols Notarials de Barcelona, diversos errors de lectura de les fonts van generar altres confusions, algunes de les quals s'han anat reproduint posteriorment. A més, tot i ser un signe d'aquells temps, la prosa utilitzada per l'autor aproxima el text més aviat a la literatura que no pas a la història.[11]

Durant les dècades centrals del segle xx, en ple franquisme, van produir-se tres fets molt remarcables pel que fa al coneixement biogràfic de la reina Margarida. Dividit en fascicles publicats consecutivament entre els anys 1952 i 1954 al *Butlletí de la Societat Catalana d'Estudis Històrics*, el director de la Biblioteca Universitària de Barcelona, Fèlix Durán i Cañameras, va escriure un opuscle dedicat íntegrament a Margarida de Prades carregat d'informacions desconegudes fins llavors, extretes —majoritàriament, però no només— de l'Arxiu de la Corona d'Aragó. Malgrat unes quantes imprecisions i confusions, i múltiples errors en les cotes arxivístiques citades, aquest estudi breu i concís va suposar un veritable pas endavant pel que fa a la figura històrica de Margarida.[12]

Poc després, en el marc del IV Congrés d'Història de la Corona d'Aragó, celebrat a Palma de Mallorca l'any 1955, l'historiador Diego Zaforteza y Musoles va presentar una comunicació titulada «Segundas nupcias de una reina aragonesa (Margarida de Prades)», on exposà tot un seguit de dades inèdites conservades en un fonamental procés custodiat al seu arxiu familiar, l'Arxiu dels Comtes d'Olocau (Son Berga, Establiments).[13]

---

11 L'article comença així: «Un dia d'hivern de l'any 1428, el bon notari barceloní Antoni Vinyes, emprenia la ferma pujada de les muntanyes de Prades al peu de les quals es recolza el monestir de Poblet. Dalt d'aquelles muntanyes, allí on podem contemplar encara les augustes romanalles que cobricelaren els comtes de Prades, residia, ferida de mort, la darrera reina catalana que ha regit la nostra terra. Víctima immolada a les concupiscències polítiques, la gentil donzella, que havia compartit el tàlem nupcial amb el rei Martí, s'ocupava dels darrers afers terrenals amb Ramon de Perellós que allí havia acudit amb aquell notari. Esdevenia dit acte el 10 de gener de l'esmentat any i el dia 28 de febrer havia passat la reina a millor vida. El cel de Prades, aquell cel que matitza dels més sorprenents colorits l'incomparable camp de Tarragona, degué enrogir en rebre l'ànima de la pobre reina que va passar per aquest món fent el sacrifici més gran que es pot exigir a una dama: El de l'amor». I es tanca amb aquestes paraules: «Quan contemplem el palau del rei Martí i les seves ruïnes, se'ns presenta entelada d'amor la figura de la darrera reina catalana, que es digué Margarida de Prades, tan dissortada com la de Catalunya» (Carreres i Valls, 1935: 63 i 67).

12 L'any 1956, l'impremta Porcar va publicar conjuntament els tres fascicles en un llibret, en el qual ens basem per a les cites que se'n fan al llarg d'aquest volum.

13 Tal com afirma Eufemià Fort i Cogul, Diego Zaforteza va facilitar-li una còpia d'aquest document, el qual va transcriure parcialment, i serví com un dels principals fonaments per a la redacció de la seva obra: Fort i Cogul (1970a: 34,

Finalment, l'any 1960, Eufemià Fort i Cogul va escriure una nova biografia de Margarida de Prades per a la col·lecció de Rafael Dalmau «Episodis de la Història», la qual serviria de base per a la seva gran aportació, mereixedora del premi Concepció Alemany Vall i publicada una dècada més tard, que titulà *La llegenda sobre Margarida de Prades*, una obra crítica i ben documentada que ha esdevingut de referència fins als nostres dies.[14]

Figura 1. Mural historicista que representa l'enllaç entre Martí l'Humà i Margarida de Prades [Beatriz Urruela, *Curia Iuris*, Universitat Abat Oliba CEU, Barcelona] (Tots els drets reservats).

n. 18). Més recentment, el procés en qüestió ha estat editat íntegrament per Soler Molina (2021). La comunicació de Zaforteza va publicar-se a les actes del referit congrés, les quals no veieren la llum fins l'any 1970.

14 Fort i Cogul (1960 i 1970a).

Paral·lelament, es van anar succeint alguns treballs provinents del camp de la literatura medieval. I és que, a més de la seva rellevància històrica, Margarida de Prades va esdevenir musa per a determinats poetes coetanis de primer ordre i de diverses «nacions» que en van lloar tant la bellesa com certes qualitats. Martí de Riquer identificà la reina cantada pel poeta Jordi de Sant Jordi amb Margarida de Prades i en les seves successives edicions del poeta valencià va anar incorporant altres autors que li dedicaren composicions. Una tasca en què han contribuït diversos autors, com Lola Badia, Joaquim Molas, Jaume Torró o Lluís Cabré, entre d'altres.

Tornant altre cop als estudis històrics, cal ressaltar també les aportacions que feu Francesca Vendrell i Gallostra a mitjan anys 80, sobretot pel que fa a la situació que visqué Margarida de Prades durant el regnat de Ferran I.[15] Les seves sòlides investigacions van servir per posar de manifest una part important del seu rol polític en diversos moments clau dels primers anys de viduïtat. L'estela de les seves recerques ha estat seguida més recentment per investigadores com Núria Silleras Fernández i Sophie Hirel Wouts.[16]

Tanmateix, en les darreres dècades, no s'han produït aportacions remarcables pel que fa a dades inèdites relatives a la vida de Margarida de Prades. D'una banda, s'ha anat repetint allò que ja se sabia des de feia molt de temps i que ha cristal·litzat en llibres i en obres enciclopèdiques. D'altra banda —i això és molt més greu—, a través d'Internet, s'estan difonent articles, entrades de blogs i vídeos basats en idees completament falses, tot reprenent-se errors i mites que ja havien estat esmenats, i creant-se noves fantasies que és necessari rebatre.

Per contra, aquest llibre pretén reprendre el fil dels estudis més rigorosos i de qualitat basats en la figura històrica de Margarida de Prades a partir d'un impuls renovat. Es tracta del fruit d'un treball sistemàtic, intens i col·lectiu que s'ha dut a terme al llarg dels darrers quatre anys i que ofereix una enorme quantitat d'informacions totalment desconegudes fins ara. Documents fonamentals inèdits que han permès matisar i corregir dades i interpretacions errònies, així com descobrir múltiples aspectes que s'ignoraven per complet en diversos àmbits. No podem dir que es tracti d'una obra definitiva, ja que en història, afortunadament, mai està tot dit, perquè sempre pot aparèixer nova documentació, però sí que suposa un salt qualitatiu molt considerable, que permet presentar una figura molt més complexa i polièdrica, amb més personalitat i rellevància del que es podia sospitar.

L'origen d'aquest ambiciós projecte se situa a la primeria de l'any 2018, a partir del moment en què des de l'Ajuntament de Prades se'ns proposà implicar-nos per dotar de continguts un futur centre d'interpretació a les dependències que romanen de l'antic

15 Vendrell i Gallostra (1984).

16 Silleras Fernández (2004 i 2015a); Hirel Wouts (2018).

castell de la vila comtal. Després de diverses reunions, vam considerar oportú que la figura de Margarida de Prades n'esdevingués l'eix principal. La idea, però, no era basar-se només en els treballs disponibles, sinó encarregar a reconeguts experts en diferents àrees recerques *ex novo* sobre aspectes concrets, i fer-les públiques en el marc de dos cicles consecutius. La primera sèrie de conferències, de caire més general, va plantejar-se amb l'objectiu de posar llum sobre el context en què visqué la reina Margarida a partir de l'estudi de la política, l'art, la literatura i la música del seu temps, i, com a colofó, es donà veu a la mateixa protagonista a partir de les cartes que en conservem. Mentre que les segones jornades van centrar-se específicament en la figura de Margarida de Prades, a partir de l'anàlisi de cadascuna de les etapes de la seva trajectòria vital: els primers anys de vida i el seu entorn familiar, els mesos en què fou reina consort, i les dues dècades que visqué com a reina vídua, tot fent especial incís en el seu fill secret i en els darrers anys com a monja professa.

Figura 2. Cartell del primer cicle de jornades al voltant de la reina Margarida (Prades, agost del 2018).

Figura 3. Cartell del segon cicle de jornades al voltant de la reina Margarida (Prades, agost del 2019).

En ambdós casos, les ponències es van acompanyar de tot un conjunt d'activitats lúdiques dirigides a públics diversos, a fi i efecte d'oferir una aproximació a la seva persona en clau més aviat divulgativa; activitats com concerts, un conte infantil il·lustrat per Pilarín Bayés, espectacles de recreació històrica, lectures dramatitzades, recitals poètics o tertúlies.

L'èxit assolit en aquests cicles fou aclaparador, tal com demostra l'impacte que tingueren en diversos mitjans de comunicació.[17] Les aportacions que es van fer públi-

17 Se'n poden veure alguns exemples a través d'aquests enllaços:
<https://www.elpuntavui.cat/opinio/article/1435966-margarida-de-prades-i-mes.html>;
<https://catalunyadiari.com/tarragonadigital/cultura/jornades-reina-margarita-prades-historia>;
<http://diaridigital.tarragona21.com/exit-daforament-a-prades-en-les-jornades-dedicades-a-la-reina-margarida/>;
<http://diaridigital.tarragona21.com/prades-desvetlla-la-influencia-i-el-pes-politic-que-va-tenir-la-reina-margarida-de-prades/>; http://www.canalreustv.cat/noticies/coneixer-la-vida-margarida-prades-traves-duna-visita-teatralitzada>;

ques van ser de tant de valor que vam considerar convenient i oportú reunir-les totes en una publicació que n'afavorís la difusió tant en l'àmbit acadèmic, com entre totes aquelles persones que hi poguessin estar interessades. Aquestes pàgines en són el resultat.

Volem posar de manifest que la implicació de l'Ajuntament de Prades ha estat màxima des d'un primer moment i al llarg d'aquests anys, ja que se'ns han ofert totes les facilitats i l'ajut necessari tant per dur a terme la recerca, com per a l'exposició pública dels resultats. Aquesta ha estat, sens dubte, una de les claus fonamentals que han permès fer realitat aquest projecte. És per això que agraïm molt sincerament el suport rebut per part de l'alcaldessa de la vila, la Il·lma. Sra. Lídia Bargas i Musoy, així com de la regidoria de Cultura, Turisme i Espais Públics, encapçalada per la Sra. Judit Olivé i Torruella.

També ens agradaria expressar la nostra gratitud a les autores i als autors que han participat activament i amb entusiasme en l'elaboració d'aquesta obra coral. Certament, ha estat un plaer escoltar i llegir llurs aportacions, les quals s'han brindat a anar modificant a mesura que apareixien noves dades que duien a replantejar algunes hipòtesis i a fixar un nou relat. Val a dir que la sinergia ha estat total al llarg del procés i que s'ha treballat colze a colze compartint generosament les abundants descobertes que han permès creuar dades i avançar en el coneixement de manera col·lectiva.

En gran mesura, l'estructura del llibre es manté fidel a la dels cicles de conferències, amb l'única excepció del capítol de Sophie Hirel, que s'ha desplaçat al final de l'obra, tot mantenint-se la idea que fos un text de caràcter conclusiu. A més, s'ha afegit un epíleg, íntimament relacionat amb aquest darrer capítol, que és fruit de la descoberta d'un document d'extraordinari valor per part de Stefano Maria Cingolani: una carta totalment autògrafa de la reina Margarida. Pel que fa a la resta d'aportacions, la lògica segueix sent la mateixa; és a dir, els quatre capítols inicials pretenen oferir una imatge més genèrica i contextual del temps en què visqué Margarida de Prades a partir de l'estudi de la política a escala de la Corona d'Aragó (Vicent Baydal Sala), així com la del comtat de les Muntanyes de Prades i la baronia d'Entença (Eduard Juncosa Bonet), de l'art (Jacobo Vidal Franquet), i de la literatura (Marina Navàs Farré), un text que, en centrar-se en els poemes i cançons dedicats específicament a Margarida, actua com a frontissa entre les dues parts del llibre, entre la imatge idealitzada i la real. A partir del cinquè capítol, es tracta de presentar la figura històrica de Margarida de Prades a través

<https://catalunyadiari.com/tarragonadigital/branded-content/jornades-reina-margarida-prades-agost-2019>;
<http://diaridigital.tarragona21.com/antoni-jorda-prades-amb-la-seva-reina-margarida/>;
<http://diaridigital.tarragona21.com/prades-engega-les-ii-jornades-de-la-reina-margarida/>;
<http://www.canalreustv.cat/noticies/prades-dona-la-benvinguda-la-reina-margarida>;
<https://www.diaridetarragona.com/reus/publiquen-la-petita-histria-de-la-reina-margarida-20180821-0012-GSDT201808210012>;
<https://cadenaser.com/emisora/2019/07/18/radio_reus/1563441667_020697.html>;
<http://www.canalreustv.cat/noticies/arrenquen-les-obres-del-futur-centre-dinterpretacio-la-reina-margarida-prades>;
<https://baixcampradio.com/podcast/la-placa/prades-comenca-les-obres-de-recuperacio-de-lentorn-del-castell/>.

de les seves etapes vitals: la donzella i la seva parentela (Alejandro Martínez Giralt & Eduard Juncosa Bonet), la reina consort (Stefano Maria Cingolani), la reina vídua (Eduard Juncosa Bonet & Marina Navàs Farré), la mare clandestina i les vicissituds del seu fill (Abel Soler Molina), i la monja (Teresa Forcades i Vila). El darrer capítol i l'epíleg se centren específicament en l'anàlisi de la correspondència de Margarida de Prades, una tipologia documental essencial per tal d'aproximar-nos a la nostra protagonista, als seus anhels i preocupacions, al seu caràcter, als seus interessos, a la seva xarxa de suports, a les seves emocions...

En qualsevol cas, les investigacions han anat molt més enllà d'aquest corpus de cartes. De fet, s'ha dut a terme un programa intensiu de recerca en diversos arxius i biblioteques, entre els quals destaquen especialment: l'Arxiu de la Corona d'Aragó, l'Arxiu Ducal de Medinaceli a Catalunya, l'Arxiu Històric de Protocols de Barcelona, l'Arxiu Històric de la Ciutat de Barcelona, l'Arxiu del Regne de València, l'Arxiu Històric Municipal de València, l'Arxiu dels Comtes d'Olocau, l'Archivio Apostolico Vaticano, l'Arxiu Capitular de Tarragona, l'Arxiu Diocesà de Barcelona, l'Arxiu Capitular de Barcelona, l'Arxiu del Col·legi del Corpus Christi de València, l'Archivo Histórico Nacional, l'Archivo de la Diputación Provincial de Zaragoza, la Biblioteca de Catalunya, la Biblioteca de Fons Antic de la Universitat de Barcelona, la Biblioteca Històrica Marqués de Valdecilla de la Universidad Complutense de Madrid o la Biblioteca Nacional de España. Fem extensiu el nostre agraïment al personal d'aquestes institucions que ens ha ofert la seva col·laboració. Mereixen una menció especial, per la seva implicació i ajuda: Joaquín García Porcar, Guillermo Tomás Faci, Antoni Albacete i Gascón, Rosa Maria Brull Badia i Mn. Robert Baró Cabrera.

En definitiva, amb el present volum es materialitza la promesa de no deixar que Margarida esdevingués només una flor d'estiu. Pot ser que aquests estudis no la converteixin en perenne, però el nostre desig és que ajudin a fer-la revifar. I és que més enllà de passar a ser un dels símbols de la Vila Vermella, Margarida de Prades es revela com una figura fascinant de la nostra Història, protagonista d'un regnat breu, però amb una vida intensa.

CRITERIS DE TRANSCRIPCIÓ DELS DOCUMENTS

Per a la transcripció de la documentació inèdita que presentem en aquest volum hem seguit els criteris habituals de l'edició diplomàtica, això és, el respecte per la grafia original amb la sola regularització de *i/j* i de *u/v*.

A fi de facilitar la comprensió dels continguts dels documents transcrits, s'han desenvolupat totes les abreviatures, s'han regularitzat les majúscules i minúscules segons l'ús actual, així com la puntuació i l'accentuació, i s'ha restituït el punt volat de les eles geminades.

Així mateix, ens hem permès la llicència d'afegir accents diacrítics d'alguns mots monosíl·labs per evitar l'ambigüitat, malgrat no seguir la nova normativa de l'IEC, com el plural majestàtic *nós*, que es podria confondre amb la forma àtona del pronom *nos* i per unificar-ho amb la segona persona *vós* —que sí que admet la normativa—, o en el cas de verbs, per exemple *à* ('ha'), *é* ('he'), *féts* ('feu'), *sóts* ('sou').

Les paraules que apareixen aglutinades al document original se separen segons l'ús actual, i quan hi ha pèrdua de vocal s'utilitza el punt volat en aquells casos que no podem posar apòstrof ni guionet.

Les intervencions de l'editor s'indiquen entre claudàtors, per exemple, per la restitució de lletres mancants o per indicar que s'ha omès un fragment del text [...]. En el cas de lletres omeses per l'escrivà, s'han reintegrat entre parèntesis ( ). Entre línies obliqües \ / s'indica el text afegit a la interlínia. Les lletres o paraules ratllades per l'escrivà es ratllen en la transcripció (~~ab~~); mentre que les repeticions de paraules que no han estat suprimides pel copista, es posen entre < >.

LA POLÍTICA EN TEMPS DE LA REINA MARGARIDA(I): UNA ÈPOCA DE CRISIS I DESENVOLUPAMENTS POLÍTICS

Vicent Baydal Sala

Resum: Les aproximadament quatre dècades de vida de Margarida de Prades van estar marcades per greus problemes polítics que van generar moments de gran tensió i inestabilitat, com ara la inoperància del regnat de Joan I, les reiterades acusacions de corrupció contra els seus consellers, el Cisma d'Occident o la profunda crisi successòria produïda a la mort del rei Martí l'Humà, marit de la mateixa Margarida. No obstant això, o precisament per això, també va ser un període de progrés de les estructures representatives, institucionals i governatives, així com del debat públic i de les nocions del «bé comú» i de la «cosa pública», en estreta relació amb el desenvolupament de les comunitats polítiques territorials.

Paraules clau: Història política; Corona d'Aragó; Compromís de Casp; bandositats; Cisma d'Occident; Margarida de Prades; Joan I; Martí l'Humà; Ferran I; Alfons el Magnànim.

Abstract: The approximately four decades of Margaret of Prades' life were marked by moments of great tension and instability that were the result of serious political problems such as the ineffectiveness of the reign of John I, the repeated accusations of corruption against his councillors, the Western Schism and the profound crisis of succession following the death of Margaret's own husband, King Martin the Humane. Despite this, or precisely because of this, it was also a period of progress in the development of representative, institutional and governmental structures, public debate and the notions of the «common good» and «res publica», in close relation to the development of territorial political communities.

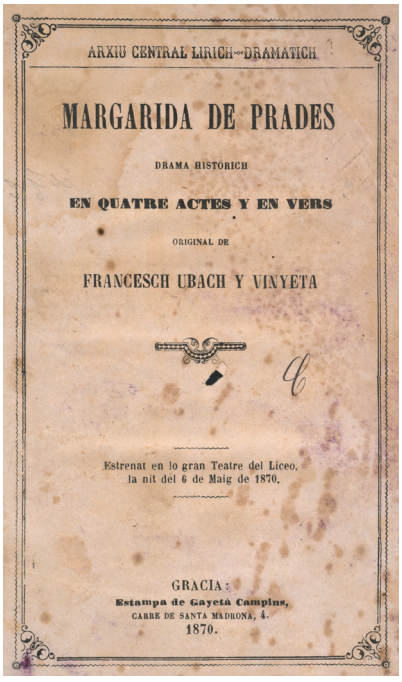
Keywords: Political history; Crown of Aragon; Compromise of Caspe; clan feuding; Western Schism; Margaret of Prades; John I; Martin the Humane; Ferdinand I; Alfonso the Magnanimous.

❧ Il·lustració de la portadella: *Lo llibre dels fets e dits del gran rey Alfonso*, Biblioteca de Catalunya, Ms. 1715 (Bon. 7-IV-21), f. 1v [domini públic].

Juncosa Bonet, Eduard & Jordà Fernández, Antoni (eds.), *Margarida de Prades: regnat breu, vida intensa*, URV-UB, Tarragona, 2022, p. 23–47. ISBN: 978-84-1365-016-6. DOI: 10.17345/9788413650166

Introducció

La nit del 6 de maig del 1870, «lo gran Teatre del Liceo» de Barcelona va estrenar *Margarida de Prades. Drama històrich en quatre actes y en vers*, la peça del jove renaixencista Francesc Ubach que va rebre forts aplaudiments per tan «preciosa producció», la qual fins i tot va inspirar tot un seguit d'aquarel·les del polifacètic Apel·les Mestres (*Records de teatre de quan era xicot*)*. Tot i que el final era feliç, amb una sonada fugida de la reina vídua Margarida amb el noble Joan de Vilaragut, l'obra es desenvolupava en un turmentós ambient d'odis i rancors entre els Prades, els Urgell i els Trastàmara, en el context dels enfrontaments produïts durant l'Interregne del 1410-1412.

ARXIU CENTRAL LIRICH-DRAMATICH

MARGARIDA DE PRADES

DRAMA HISTÓRICH

EN QUATRE ACTES Y EN VERS

ORIGINAL DE

FRANCESCH UBACH Y VINYETA

Estrenat en lo gran Teatre del Liceo,
la nit del 6 de Maig de 1870.

GRACIA:
Estampa de Gayetá Campins,
CARRÉ DE SANTA MADRONA, 4.
1870.

Figura 1. Drama històric sobre Margarida de Prades [BC, top.: 6-IV-7/12]. Figura 2. Apel·les Mestres, *Records de teatre de quan era xicot* [BC, top.: 096-Fol-325] (Tots els drets reservats).

*Aquest capítol s'ha efectuat en el marc del grup de recerca FORVAL — Història i dret forals valencians, de la Universitat Jaume I de Castelló.

Així mateix, quan més d'un segle després José Quintana Vintró va escriure la biografia novel·lada *La más hermosa*, tampoc va poder abstenir-se del to de contrarietats i malaurança vinculat a molts passatges de la vida de Margarida, com els ocasionats pels problemes amb el seu avi, el comte de Prades, l'atribolada fi del Casal reial d'Aragó, el seu casament secret amb l'esmentat Vilaragut, o la seua presta i trista fi, apartada en la soledat del decaigut monestir de Santa Maria de Bonrepòs.[1]

És també la visió general que ha mantingut la historiografia europea per a aquell moment dels segles XIV i XV, l'ocàs de l'Edat Mitjana, dominat per les fams, el terrible impacte de la pesta negra del 1347-1352 i els seus rebrots successius, l'angoixa espiritual, la recessió econòmica, les permanents guerres entre sobirans, la violència nobiliària, les revoltes de tot tipus, la presència constant de la mort i els desequilibris continus, en un ambient global de declivi, caducitat i decadència.[2] De fet, és igualment el judici que ha predominat entre els historiadors catalans contemporanis, si més no, des que Ferran Soldevila considerés que el període va comportar, «per un encadenament de calamitats martellejants, una ensulsiada que no va permetre a Catalunya de redreçar-se i de refer-se», i que, tot plegat, amb l'entronització de la dinastia castellana dels Trastàmara, fos l'inici de «la desnacionalització del nostre poble».[3] Així mateix, tant Ramon d'Abadal com Joan Reglà van apuntar les darreries del segle XIV com «l'inici de la decadència política de Catalunya», i Jaume Vicens Vives, en referència a la major part del segle XV, com un temps de «decadencia cultural, desorden espiritual y desequilibrio económico, social y político». D'igual manera, més endavant, també es va valorar l'època en el «marc de la decadència» i de la preeminència de la contracció demogràfica, el conflicte agrari, el desequilibri monetari, la fallida de les finances i l'ensorrament «del consens, l'energia, l'optimisme i la convivència religiosa».[4]

En aquest sentit, tot i que les valoracions actuals són més matisades, difícilment —amb l'horitzó de les reivindicacions de la Busca a Barcelona i la revolta forana de Mallorca en la dècada de 1450 i els fets de la Guerra Civil Catalana del 1462-1472— han pogut escapar de la percepció d'una «societat convulsa» que, venint d'un «temps de dificultats», va enllaçar adversitat rere adversitat i que va acabar entrelligant tot tipus de tensions agràries, urbanes, socials, econòmiques i polítiques.[5] Per la seua banda, en el cas aragonès, s'ha anat variant progressivament la percepció fins a parlar ara de «la reconstrucción del Cuatrocientos», mentre que els autors valencians, tot i l'escassesa d'estudis específics sobre el període, sempre han tendit a associar-lo a l'«esplendor tar-

1 Martorell (1870); Ubach i Vinyeta (1870); Quintana Vintró (1989).

2 Watts (2016: 29-40).

3 Soldevila i Zubiburu (1934: 538 i 616).

4 Vicens Vives (1956); Suárez, Canellas & Vicens (1964); Suárez, Reglà & Abadal (1966); Salrach & Duran (1981); Bisson (1988: 199).

5 Sabaté i Curull (2009: 298-306). Vegeu, altrament, Salicrú i Lluch (2017).

domedieval» característic del Segle d'Or de la ciutat i el regne de València.[6] En relació amb això, també en les darreres dècades, s'ha anat substituint, en l'àmbit europeu, la noció de crisi econòmica per la d'un procés de reconversió o ajust de les estructures productives i mercantils, i han emergit amb força les narratives que, sobre una mateixa base de conflictes i desordres continuats, expliquen els segles XIV i XV en clau d'un notable avanç dels organismes de govern centralitzats i d'un important desenvolupament dels sistemes polítics.[7]

En concret, durant la Baixa Edat Mitjana, es va produir un considerable creixement d'un gran nombre d'estructures diverses de poder, ja fossen d'àmbit regnícola, senyorial, eclesiàstic, municipal, estamental, professional o d'altres tipus. De fet, aquesta multiplicació simultània i competitiva dels ens col·lectius va ser una de les causants del gran augment dels enfrontaments, els quals, al mateix temps, també van accelerar de manera paral·lela la politització de la societat i l'emergència d'institucions de govern i diàleg de major abast i legitimitat, per tal de trobar solució als conflictes. No debades, va ser especialment a partir dels segles XII i XIII quan, reinterpretant conceptes extrets d'autors clàssics com Ciceró, Agustí d'Hipona, Aristòtil o Macrobi, i al costat de la recuperació general del dret romà, es va reconstruir el concepte de «política» i es va tornar a gestar una noció comuna de *res publica*, en estreta connexió amb les noves formes de govern, administració, justícia i juridificació que van avançar durant les centúries posteriors.[8]

Per tant, a força de disputes reiterades i sobre la construcció d'uns patrons culturals comuns, arreu d'Europa, es van anar desenvolupant, cada vegada amb més força, estructures col·lectives d'acció mancomunada, com ara els municipis, les lligues, els ordes religiosos i militars, els capítols eclesiàstics, les universitats, les corporacions d'oficis, els consolats mercantils, els estaments o les Corts. Així mateix, també ho van fer tot un seguit d'institucions de govern i de justícia, com els cossos d'administració reial i senyorial, els consells urbans, les corts judicials de molts diversos àmbits o els organismes de caràcter fiscal i financer, alhora que els ordenaments jurídics es van posar per escrit, es van fer més i més extensos i van anar augmentant la seua autoritat fins a assolir amb força espectres territorials de caràcter general. En conseqüència, la implicació dels diversos agents socials en les tasques de govern i en la presa de decisions que afectaven els col·lectius també es van incrementar, amb un progressiu desenvolupament de l'opinió pública sobre l'estat dels afers polítics i un fort debat sobre la noció del «bé comú».[9] És lògic, per tant, que durant aquest període baixmedieval cresquessen igualment les

6 Laliena Corbera (2008); Belenguer Cebrià (1989); Furió i Diego (2001); Narbona Vizcaíno (2007).

7 Epstein (2009); Genet (1990); Watts (2016); Baydal & Soler (2015-2016).

8 Carrasco Manchado (2015-2016).

9 Watts (2016).

identitats col·lectives territorials i s'anassen afirmant les nacions polítiques enteses en un sentit premodern.[10]

Amb tot, malgrat aquestes transformacions generals d'abast europeu, també cal indicar que evidentment es van produir notables diferències regionals, amb resultats diversos en funció de molts patrons divergents: el desenvolupament històric previ, la grandària i la força de cada territori i dels seus agents sociopolítics, la naturalesa de les forces productives, la particular estructura institucional, l'evolució dels esdeveniments militars i diplomàtics, els progressos culturals i jurídics, o fins i tot els comportaments individuals i les seues conseqüències conjunturals, en una època en què l'exercici del poder tenia un caràcter fortament personal. En aquest sentit, també a la Corona d'Aragó, com a monarquia i unió dinàstica de regnes i terres diferents, es van anar desenvolupant sistemes polítics de caràcter particular al llarg dels darrers temps medievals, molt marcats per certes directrius força, com ara la diversitat territorial i l'avenç de les institucions de govern participades per la comunitat política estamental —com ara les Corts i les Diputacions del General—, entre altres raons, per la feblesa econòmica dels monarques, en combinació amb la seua ambiciosa política expansionista a la Mediterrània i el desenvolupament d'una potent cultura legalista i parlamentària.

És el que provarem de percebre a continuació, com una remor de fons que uneix la sintonia dels fets històrics, durant el període aproximat de vida de Margarida de Prades, entre finals del segle xiv i el primer terç del xv. Així, veurem que, malgrat les crisis recurrents —algunes de gran intensitat—, també es van produir importants progressos polítics, desenvolupats precisament en línia amb les directrius esmentades, que tenien profundes arrels històriques i que van continuar desplegant-se durant la resta de la centúria. En aquest sentit, per tal d'endinsar-nos de manera global però sintètica en aquella època, la dividirem en dues grans etapes, separades pel moment cabdal de la fi dinàstica del llinatge barceloní al Casal d'Aragó.

De les crisis de Pere el Cerimoniós al fatal desenllaç de Martí l'Humà

Pere el Cerimoniós va morir a Barcelona als 67 anys, la vespra de l'Epifania del 1387 (5 de gener), sense veure acomplit el seu desig de celebrar un gran jubileu amb el qual festejar «que Dios, por su infinida clemencia, nos ha feyto regnar L anyos victoriosament».[11] Poc després, vora el 1389 o el 1390, va nàixer Margarida de Prades, molt probablement a Torres Torres. Era filla de Pere de Prades (1352-1395) —llavors hereu

10 Per al cas de l'afirmació identitària catalana en època baixmedieval, vegeu Cingolani (2012). Per al cas valencià, Rubio Vela (2014).

11 Sánchez Martínez (1999: 1467).

del comtat pradenc i de la baronia d'Entença— i de Joana de Cabrera (*c.* 1360-1419), del llinatge dels vescomtes de Cabrera i de Bas.[12] Pertanyia, per tant, a l'alta aristocràcia de Catalunya i, a més, era de nissaga reial per línia paterna (rebesneta de Jaume el Just), i tenia, així mateix, estretes connexions amb les principals famílies nobiliàries dels tres principals territoris de la Corona d'Aragó.

En concret, d'una banda, el comtat de Prades, incloent la baronia d'Entença, havia estat creat el 1324 pel rei Jaume II per al seu fill benjamí, l'infant Ramon Berenguer, que al cap d'uns anys el permutà pel d'Empúries amb l'infant Pere, el seu germà —besavi de Margarida—; alhora que l'avi de la futura reina, Joan de Prades (*c.* 1340-1414), era així germà de Pere el Cerimoniós, i el seu pare, Pere de Prades, era així segon de Joan el Caçador i Martí l'Humà.

D'una altra banda, les nombroses connexions matrimonials de la família feien que Margarida estigués entroncada amb altres cases reials europees, com els Anjou, i altres llinatges nobiliaris de primera línia amb abundants patrimonis senyorials a Catalunya, Aragó i València, com els Foix, els Castellbò, els Luna, els Híxar, els Arenós o els Ribagorça, ducs de Gandia. A més d'això, per exemple, el seus oncles Jaume de Prades (*c.* 1355-1408) i Lluís de Prades (1367-1429) van fer carrera a Sicília i Mallorca, respectivament, el primer com a conseller, baró i governador de Martí el Jove i el segon com a bisbe i fidel seguidor de Benet XIII, el papa Luna.

Així les coses, quan el pare de Margarida, l'esmentat Pere de Prades, va morir de manera prematura a mitjan dècada de 1390, tal vegada per les estretors econòmiques de sa mare, Joana de Cabrera, i per possibles desavinences amb el sogre d'aquesta, el comte Joan de Prades, la vídua i, almenys, la mateixa Margarida, van ser acollides a la Cort de la nova reina des del 1396, Maria de Luna. No debades, la monarca era cosina germana de Joana de Cabrera i, amb la incorporació d'aquesta al seguici reial, tant ella com Margarida van passar a fer funcions de dames de companyia, segons mostren les seues destacades intervencions en la fastuosa coronació que va tenir lloc a Saragossa l'abril del 1399. Igualment, fins a la mort de la reina a les darreries del 1406 —encara que les informacions conegudes sobre les seues activitats siguen molt minses durant aquell període—, Margarida degué viure com a cortesana les tasques de govern protagonitzades per la mateixa Maria de Luna, especialment intenses a València, ciutat on residí continuadament entre el 1401 i el 1404, tot exercint com a lloctinent de Martí l'Humà, amb l'objectiu de mirar d'apaivagar les terribles bandositats que sacsejaven el regne, les quals havien tingut un altre Prades, el cardenal Jaume, com un dels protagonistes més destacats.[13]

---

12 Per a les dades sobre Margarida de Prades que indicarem a continuació, seguim els estudis biogràfics de Durán i Cañameras (1956); Fort i Cogul (1960); Fort i Cogul (1970a); Zaforteza Musoles (1970); Vendrell Gallostra (1984), a més de les novetats que s'inclouen en el present volum.

13 Javierre Mur (1942: 40-46 i 112); Silleras Fernández (2008 i 2015a); Narbona Vizcaíno (2015b).

Tanmateix, després del traspàs de la reina, tal vegada les Prades van tornar als seus dominis patrimonials fins que la crisi successòria iniciada el 1409 va conduir l'esmentat Martí l'Humà a prendre en matrimoni Margarida, la seua cosina tercera i antiga dama de la difunta esposa. En aquest sentit, els seus intents per engendrar un hereu es van viure de manera anguniosa per part d'una societat que ja feia dècades que enllaçava trasbalsos ací o allà de manera general. En concret, per exemple, des de l'esfereïdora pesta negra del 1348, «la gran mortaldat», no hi va haver pràcticament cap dècada sense nous i flagel·ladors rebrots: el 1362, el 1372-1375, el 1384, el 1395, el 1401-1403 i el 1408-1410. Alhora, l'autoritarisme i l'expansionisme de Pere el Cerimoniós van ocasionar alçaments i guerres civils, com les de la Unió a Aragó i a València el 1347-1348, i l'enquistament de la conquesta de Sardenya, amb reiterades campanyes que van estar a punt de provocar una altra revolta a Mallorca, segons palesaven uns versos subversius que corrien per l'illa: «Han-vos treta de les caxes tota quanta moneda havíets, e la roba de les cases, e ara us partien vostres fills e vostres germans, e trameten-los-nos morir en Cerdenya, [...] no desigen àls sinó despoblar tota la terra».[14] Així mateix, l'extens conflicte bèl·lic amb el rei de Castella, Pere el Cruel, i les invasions de les seves tropes durant les dècades de 1350 i 1360 van generar una situació d'inestabilitat extrema i van obligar a realitzar un ingent esforç fiscal i financer, que si bé tot plegat va originar l'aparició de les primeres Diputacions del General de Catalunya, València i Aragó, i va servir per tal que les Corts es consolidassen com a institucions de govern, també va significar un endeutament generalitzat i un estat de prostració econòmica gairebé permanent de la Casa reial.

En aquest sentit, la nova relació de poders entre la Corona i les institucions estamentals va ser relativament fluida al llarg de la dècada de 1370, sobretot a l'hora de fer front als possibles atacs del duc d'Anjou i de continuar la guerra a Sardenya, però, en canvi, durant els anys 80, la situació es va enterbolir notablement. A l'augment de les bandositats nobiliàries i urbanes pertot arreu, i a l'enfrontament entre Pere el Cerimoniós i la seua nova esposa des del 1381, Sibil·la de Fortià, d'una banda, i els infants Joan i Martí, d'una altra, es va afegir l'exigència per part de la societat política d'una bona administració pública, lliure d'abusos i de corrupció, com es va manifestar clarament en les Corts Generals de Montsó del 1383-1384. «Veus-me açí, car me havets appellat», es va oferir el monarca, tot responent-li l'infant Martí en nom dels estaments dels regnes: «els de Casa vostra et de vostre primogènit són axí com bolet, qui en poch temps ha tot son creximent».[15] En concret, era la veu d'una enèrgica demanda per tal que fossen destituïts i processats, com a culpables de traïció, molts dels curials i consellers de la Casa del rei i del seu hereu, l'infant Joan, acusats d'haver revelat secrets diplomàtics

14 Ed. Baydal Sala (2011: 725). Sobre l'evolució general del regnat de Pere el Cerimoniós, vegeu Tasis i Marca (1962); Abadal i de Vinyals (1972); Belenguer Cebrià (2015).

15 Ed. *CGM* (1992: 81 i 102).

als enemics exteriors i d'haver-se enriquit fraudulentament aprofitant la seua posició a la Cort i el Consell reials —que havien estat regulats amb detall en les *Ordinacions* del 1344—, en detriment del patrimoni de la Corona i, per tant, a costa de l'esforç fiscal i la seguretat de la terra.

Tanmateix, el Cerimoniós no va voler resoldre aquelles peticions de reforma política i va tancar l'Assemblea en fals, tot passant els dos darrers anys de la seua vida amb l'oposició de l'esmentat Joan i la major part dels membres dels estaments, que, per exemple, es van negar de pla a col·laborar en les reiterades peticions fetes pel monarca al llarg del 1386 per tal de celebrar un gran jubileu pels seus cinquanta anys de regnat. Però tampoc l'arribada al tron de Joan I va solucionar, en absolut, el malestar amb les actuacions de la Corona, com va quedar demostrat en la continuació d'aquelles mateixes Corts Generals de Montsó entre el 1388 i el 1389 —pràcticament les úniques que va celebrar durant els seus nou anys de regnat, tret d'unes altres aragoneses un poc després. Novament, el xoc entre el monarca i la societat política estamental es va focalitzar en la qüestió del bon govern mitjançant l'intent d'establiment d'unes estructures administratives amb majors garanties i l'apartament dels consellers i els oficials corruptes; d'un costat, els primers mesos de l'Assemblea van estar copats pels debats sobre una «nova ordinació de la justícia esdevenidora», per a una millor administració judicial, més eficaç, desenvolupada i descentralitzada, mentre que, d'un altre costat, les discussions es van centrar en les peticions de bandejament del nucli de curials que s'havia organitzat entorn de la dama Carrossa de Vilaragut i el camarlenc Francesc de Pau, acusats —en un context influït pels interessos dels bàndols nobiliaris— de fer «viltats, les quals són molt deshonroses e ruïnoses a la Casa e Corona reial, e tots sos regnes e terres ne són malalts».[16] No obstant això, no es va arribar a cap acord, i l'allunyament entre la comunitat política i el rei es va anar fent cada vegada més gran, entre d'altres raons, pel comportament indolent i regalat d'aquest darrer, que es va ben guanyar els malnoms de Joan el Caçador, el Descurat o l'Amador de la Gentilesa. A més a més, la situació a Sardenya va empitjorar davant els renovats atacs de la jutgessa regent d'Arborea, Elionor de Molins de Rei, i el seu marit, Brancaleone Dòria, alhora que els terrífics pogroms del 1391 van reduir a uns pocs milers, per assassinat o conversió forçosa, el nombre de jueus a la Corona d'Aragó, que justament eren un dels pilars que sempre havien mantingut les arques reials.[17]

En definitiva, el contrast entre el desistiment de les funcions públiques del monarca i la seua vida fastuosa van ocasionar un fort malestar contra la seua figura. Així, per bé que Pere Tomic descrigués unes dècades més tard la seua Cort com la «major Casa que rey que hom sabés en crestians», plena tostemps de comtes, barons, nobles,

16 *ACRA* (t. V). Sobre el regnat de Joan I vegeu, de manera general, Tasis i Marca (1959 i 1962).

17 Sobre la importància dels jueus en la hisenda reial, vegeu Sánchez Martínez (1995).

cavallers, gentils homes i amb «gran apparel de caça de mont», falcons, astors, esparvers, esmirles, «totes natures de bèsties de caval» i «moltes cobles de ministrés, de totes maneres, per haver plaer de dançar e cantar»,[18] la realitat darrere d'aquella aparent esplendor era la que denunciaven els síndics de la ciutat de València l'abril del 1396, poques setmanes abans de la seua mort:

> Havets a viure tant freturós e pobre que és gran vergonya, minva e desonor vostra e de tots vostres sotmeses, [...] que moltes vegades no y ha vianda sinó per al vostre plat, la qual cosa és vituperosa e de gran difamació, car los strangers ne parlen [...]. Us han fet alienar tot vostre patrimoni, en manera que del tot és dissipat e vós, senyor, no havets I diner de renda ordinària e havets de viure de fiscalies e plor de vostres gents, no sens gran càrrech envers Déu, ne sens perill de perdre lo pus alt tresor que rey del món hage, ço és, la feeltat e cor de vostres sotmeses; e pot entendra tot hom de sana pensa que tal manera de viura no pot molt durar, [...] cosa molt scandalosa e damnosa a la cosa pública.[19]

Així les coses, no és d'estranyar que, en finir el monarca en un accident de caça als boscos de l'Empordà, els principals membres de la societat política dels diversos territoris de la Corona acollissen amb fermesa el seu germà, Martí, que llavors es trobava a Sicília —on feia temps que provava de dominar l'illa per al seu fill, Martí el Jove— i que durant tot un any va ser representat a Barcelona per la seua dona, Maria de Luna, com a lloctinent. Així, davant les al·legacions d'un presumpte embaràs de l'anterior reina, Violant de Bar, i les pretensions al tron del comte de Foix —casat amb la filla del rei traspassat—, els estaments catalans, aragonesos i valencians van excloure la possibilitat d'una successió per línia femenina i van mostrar el seu suport a Martí i Maria, com també ho van fer els Consells municipals de les principals ciutats i un Consell de regència format a la mateixa capital catalana.[20] Més encara, les primeres mesures que va prendre el nou matrimoni reial —que fins a la mort de Maria el 1406 sempre va mantenir una fluida comunicació al voltant de les qüestions governatives— van anar adreçades a esmenar els principals elements de malestar amb l'anterior monarca: d'una banda, es va obrir un procés contra vora quatre desenes de «consellers, domèstics, curials e officials del senyor rey en Johan», pels seus abusos extrems «en gran destrucció del dit senyor e de sos regnes e de la cosa pública»,[21] mentre que, d'una altra banda, es

18 Tomic (2009: 259).

19 Ed. Roca i Heras (1924: 73 i 75).

20 Per a tot el que direm a continuació sobre el regnat de Martí l'Humà, vegeu: Tasis i Marca (1962); Garrido i Valls (2010); Ferrer i Mallol (2015); Cingolani (2002: 83-125); Sabaté i Curull (2005: 504-508 i 511-512); Furió i Diego (2015: 815).

21 Ed. Mitjà Sagué (1958).

va iniciar un projecte de recuperació del patrimoni reial, que havia estat alienat sense aturador des de l'inici de la conquesta de Sardenya en la dècada de 1320.[22]

En aquest sentit, tot i que els membres de la camarilla van quedar finalment absolts i el rescabalament de la hisenda reial no va ser tan consistent com es preveia, les accions del monarca —molt més atent que el seu predecessor a les seues funcions públiques— van trobar un seguit de bons resultats i una millor sintonia amb les comunitats polítiques territorials. Per un costat, per exemple, es va actuar contra el corsarisme nord-africà en col·laboració amb els nuclis valencians i mallorquins, amb sengles expedicions contra els zayyànides i els hàfsides el 1398 i el 1399. Per un altre costat, es va aconseguir el domini ferm de Sicília, primer amb l'ajuda destacada de dos dels oncles de Margarida de Prades —Bernat de Cabrera com a capità general i Jaume de Prades com a conestable—, i més tard amb la consolidació completa de Martí el Jove com a rei de l'illa. Així mateix, també durant aquest regnat va produir-se el del control gairebé definitiu de Sardenya, en primer lloc a través del manteniment de l'estat de coses amb l'abans esmentada jutgessa regent, Elionor, i amb el seu marit, Brancaleone Dòria, i a la mort del fill dels dos, Marià V d'Arborea, mitjançant la derrota del seu successor, el vescomte Guillem de Narbona, en la batalla de Sanluri del 1409.

A més a més, al llarg del regnat de Martí l'Humà —també conegut en l'època com l'Eclesiàstic per la seua gran devoció catòlica— pràcticament sempre hi va haver unes Corts obertes en un o altre territori de la Corona, en flagrant contrast amb el regnat anterior. En concret, les primeres a celebrar-se van ser les aragoneses del 1398-1400, a Saragossa —on el monarca va realitzar una grandiloqüent coronació—, les quals es van saldar amb la resolució de dos centenars de greuges als súbdits i una cinquantena de nous furs, especialment relacionats amb la millora del sistema judicial autòcton. A continuació, es van aplegar les Corts valencianes a les ciutats de Sogorb i València entre el 1401 i el 1403, quan van quedar prorrogades i es van cloure finalment el 1407, en tancar tots els detalls sobre el donatiu atorgat «per çò que ell visqués com a rey e senyor justicier, e per son viure no hagués a fer extorsions de anar derrera los béns de sos sotsmesses ne agreujar aquells». I, en aquest cas, la producció legislativa va ser encara més extensa, amb una cinquantena de noves rúbriques forals i desenes de provisions reials fetes a petició dels braços, sobre la justícia, els oficials de govern i molts altres afers, mitjançant l'ampliació de l'ordenament jurídic valencià més gran feta des de les Corts del 1329-1330. Igualment, després d'una nova i ràpida Assemblea parlamentària aragonesa a Maella, el gener del 1406, el rei va obrir les Corts catalanes a Perpinyà —amb un famós discurs dedicat a «recitar los actes gloriosos e virtuosos que el principat de Catalunya e los catalans feren»—, les quals es van reprendre a Barcelona entre el 1408 i el 1410, amb importants debats sobre la política de la Corona, com ara

22 Ferrer i Mallol (1970-1971).

el finançament de l'atac final a Sardenya o la profunda crisi successòria que es preveia després de la mort de Martí el Jove el juliol del 1409.[23]

De fet, aquest va ser el darrer dels contratemps d'un regnat no exempt d'altres greus problemes, com les bandositats nobiliàries i urbanes que es van desplegar a Catalunya, amb lluites entre els nyerros i els cadells a Vic, els Oluja i els Sacirera a Cervera o els Guix i els Ametller a Barcelona, i sobretot als regnes d'Aragó i València, amb terribles enfrontaments entre els Urrea i els Luna, d'una banda, i els Centelles contra els Soler i els Vilaragut, d'una altra. En aquest sentit, de res van servir les capitanies generals i lloctinències que el monarca va nomenar expressament per tal de garantir l'ordre públic, com va intentar fer en terres valencianes la mateixa reina Maria, qui mesos abans de la seua mort temia que, per «lo perill e lo mal stament en què la ciutat de València és posada», s'arribés a perdre «la dita ciutat, que tant costà de conquistar».[24] De fet, fins i tot pel gener del 1407, va ser assassinat «lo bon governador vell» Ramon de Boïl, alhora que els xocs es van avivar per tot el territori aragonès durant els darrers anys de Martí l'Humà.[25] No debades, els reiterats i sagnants conflictes es produïen no només per qüestions d'honor i venjança, sinó també pel control d'unes administracions municipals, reials i regnícoles que eren cada vegada més potents.

Així mateix, un altre dels afers que tampoc va trobar resolució durant aquell regnat va ser el del Cisma d'Occident, que en realitat era de caràcter internacional i s'arrossegava des del 1378, després de la tria d'un papa amb la Cúria a Roma —Urbà VI— i un altre a Avinyó —Climent VII. Durant aquells primers anys, Pere el Cerimoniós es va mostrar neutral, però el seu fill Joan, en consonància amb la posició profrancesa que el vinculava a la seua dona —Violant de Bar—, va mostrar un decidit suport al pontífex avinyonès, que més tard va traspassar al seu successor —Benet XIII— qui, a més a més, era un aragonès, Pedro Martínez de Luna. En aquest sentit, també el rei Martí va continuar ajudant el mateix papa, malgrat la retirada de l'obediència francesa el 1398, que va comportar un llarg setge d'Avinyó durant vora cinc anys, resolt finalment amb la fugida secreta del papa Luna, gràcies a l'auxili d'una missió catalanovalenciana que estava comandada per l'esmentat Jaume de Prades, oncle de Margarida. De fet, l'Humà va continuar mantenint fermament la seua protecció al papa avinyonès, fins i tot quan la major part de la cristiandat s'havia decantat per una solució: la *via conventionis*, que consistia en la reunió d'un nou Concili, com el que es va reunir a Pisa per tal d'excomunicar els dos pontífexs existents i triar-ne un altre, el 26 de juny del 1409, en la persona d'Alexandre V. Tanmateix, tot va continuar igual, ara amb tres papes, i, de fet, el mateix Benet XIII, que llavors es trobava a Perpinyà, es va traslladar a Barcelona, on

23 Sobre totes aquestes assemblees, vegeu *ACRA* (t. VI); Muñoz & Carbonell (2014); Albert & Gassiot (1928); *CARAVPC* (t. V i VI).

24 Ed. Javierre Mur (1942: docs. 114 i 115).

25 Garrido i Valls (2010).

es va instal·lar al palau reial durant un temps, mentre el monarca, des de la seua nova i propera residència de Bellesguard, al peu de Collserola, tractava de refer-se de la mort sobtada del seu únic fill, Martí el Jove, i de la fatalitat successòria que això provocava.

En relació amb tot això, el renom de l'Eclesiàstic no era en va, i la influència i proximitat de Benet XIII i del seu antic confessor, el dominic fra Vicent Ferrer —convertit aleshores en predicador itinerant—, van ser cabdals en els esdeveniments que es van produir a partir de llavors. Per exemple, més enllà de les peticions de les institucions de la terra, l'opinió del papa va ser decisiva a l'hora de concretar un ràpid casament,[26] que es va celebrar el setembre del 1409 amb Margarida de Prades, l'antiga donzella de la reina Maria de Luna, apta per engendrar un nou hereu per la seua joventut —una trentena d'anys menor que el monarca— i per la seua ascendència vinculada a la mateixa Casa reial. En aquest sentit, des de la mort de l'anterior reina, a finals del 1406, tal vegada Margarida s'havia retirat a les seues terres pairals, com hem indicat adés, però a partir de llavors es va convertir en la principal esperança per tal d'evitar l'extinció del Casal reial d'Aragó.[27] Així, al llarg de la tardor del 1409 i durant l'hivern i la primavera següents, enmig d'un nou brot de pesta que afectava la capital catalana, i mentre s'intentava procrear un descendent directe, es van succeir les reunions i les missives amb pretendents, juristes i consellers dels regnes, atès que, com indicava el mateix monarca, si, «ço que Déu no vulla, convengués a nós morir sens fills», hi anava compromesa «la salut e bon avenir dels seus regnes».[28]

Tanmateix, el rei va emmalaltir inesperadament i no va sobreviure al mes de maig del 1410.[29] Va finir amb vora cinquanta-quatre anys sense successor biològic ni designat, la qual cosa va donar peu a un Interregne de dos anys, que es va resoldre sobre la base dels problemes previs, però també dels particulars progressos polítics anteriors.

26 Girona i Llagostera (1910b).

27 Silleras Fernández (2015a).

28 Ed. Fort i Cogul (1970a: 55-69).

29 Tot i les recurrents malalties del monarca, com apunta Fort i Cogul (1970a: 66-67), just en aquells moments estava preparant un viatge a Saragossa per pacificar la ciutat i el regne, cosa que indica que res en feia preveure una mort sobtada.

Figura 3. Representació de Martí l'Humà al Rotlle genealògic de Poblet, *c.* 1400 [Biblioteca del Reial Monestir de Poblet] (Wikimedia Commons).

D'un Interregne tumultuós a l'assentament dels Trastàmara

Els a penes vuit mesos i mig que va durar el matrimoni entre Martí l'Humà i Margarida de Prades no van servir per engendrar un hereu que continués la línia dinàstica procedent de la unió matrimonial feta el 1137, quasi tres segles abans, entre la reina Peronella d'Aragó i el comte Ramon Berenguer IV de Barcelona. En conseqüència, trencada la continuïtat, es va obrir un període d'incertesa al voltant de quin dels familiars havia d'heretar la Corona, una qüestió que no es va resoldre, després de greus tensions i enfrontaments, fins al juny del 1412. Mentrimentres, Margarida va passar a ser reina vídua, una condició que mai no havia estat reglamentada de manera oficial, però que, tradicionalment, si hi havia bona sintonia amb el nou monarca, significava la prolongació de la vinculació amb la Casa reial, mitjançant una pensió anual i certs privilegis.[30] En aquest sentit, a més a més, en el seu últim codicil, Martí l'Humà havia

30 Silleras Fernández (2015a: 691-692).

llegat a Margarida els seus béns mobles —tot i que completament empenyorats a causa dels deutes—, així com la nova residència de Bellesguard i el palau reial Menor de Barcelona.[31] De fet, la vídua va residir a la capital catalana durant tot l'Interregne, inicialment vigilada —per si havia quedat embarassada— per quatre matrones sufragades pel Parlament de Catalunya, que es va aplegar per fer front a la situació.

Més tard, hi va continuar i, malgrat que el nou rei, Ferran el d'Antequera, va embargar, a proposta de les Corts aragoneses, els drets de Cambra que Martí l'Humà li havia assignat, sembla que les relacions no van arribar a tòrcer-se del tot amb qui anomenava «lo rey, nostre car nebot».[32] No debades, ell mateix li va concedir una pensió de 10.000 florins anuals sobre determinades rendes sicilianes i, durant l'alçament de Jaume II d'Urgell, per exemple, Margarida li va fer arribar les tendes reials de campanya necessàries per al setge de Balaguer, l'estiu del 1413, i va intercedir davant del nou comte de Foix per tal d'evitar l'entrada per les seues terres de mercenaris que poguessen ajudar el revoltat. Així mateix, des del juliol del 1414 fins a la primerenca mort del monarca, a primers d'abril del 1416, la reina vídua va resseguir pràcticament el mateix itinerari que la Cort reial, un període durant el qual va conèixer el cavaller valencià Joan de Vilaragut, amb qui es casaria en secret, «per tal que la dita excel·lent dona na Margarida no perdés lo stat ne lo nom de reyna»,[33] i de qui tindria un fill, Joan Jeroni de Vilaragut, que es va mantenir igualment amagat, criat per una família barcelonina per tal de no trencar la ficció pública de la viduïtat reial.

Amb tot, sembla que la gestió econòmica del nou matrimoni va ser nefasta: «lo dit noble mossèn Johan de Vilaragut [...] despès per tostemps lo stat de la dita excel·lent dona na Margarida»[34] i, després de residir durant els primers anys d'Alfons el Magnànim entre Barcelona i València, finalment, un cop desmantellada per complet la seua Casa —la qual havia acollit vetlades amb poetes com Jordi de Sant Jordi, Arnau March, Lluís Icard o Pedro de Santa Fe—, es van refugiar al monestir de Santa Maria de Valldonzella, on era abadessa la tia materna de la mateixa Margarida, Constança de Cabrera.[35] De fet, després de la mort de l'esmentat Vilaragut, el 1422, i atesa la seua penúria econòmica, hi va acabar professant com a monja cistercenca; i la darrera etapa de la seua vida la va passar al petit monestir de Santa Maria de Bonrepòs, al cor del comtat de Prades, fins a la seua mort, el 1430. Paral·lelament, havia ingressat el seu fill secret, Joan Jeroni, en el monestir de Santes Creus, sense informar-lo en cap moment

31 Fort i Cogul (1970a: 69-77); López Rodríguez (2013). Vegeu també les obres citades més amunt, en la nota 12, per al que s'indicarà a continuació sobre la trajectòria de Margarida de Prades.

32 Per a més detalls sobre aquestes qüestions, vegeu Juncosa Bonet (2020).

33 Ed. Fort i Cogul (1970a: 254).

34 *Ibidem*, p. 256.

35 Sobre les seues penúries econòmiques, vegeu Torró & Cabré (2010: 257-259); Juncosa Bonet (2020 i 2021a).

de la seua procedència familiar, la qual li va ser revelada molt poc després, mentre el Magnànim es trobava en plena guerra amb el seu cosí i cunyat Joan II de Castella.[36]

Altrament, en aquells moments, ja feia gairebé dues dècades que els Trastàmara havien accedit al tron de la Corona d'Aragó, després dels convulsos temps de l'Interregne ocasionat per la mort de Martí l'Humà el 1410, sense fills ni germans vius i sense haver nomenat un hereu directe en la seua darrera voluntat. Així les coses, davant l'existència de diversos possibles successors del conjunt de la família, es va produir un impàs que es va intentar resoldre per la via parlamentària, en primer lloc mitjançant la convocatòria per part del governador de Catalunya d'un «Parlament» amb els estaments catalans, que havien de debatre sobre la successió al tron i governar el Principat en l'ínterim:

> Fins que açò sia finat e a nostre senyor Déu haja plagut de mostrar e de donar-nos en unitat e concòrdia aquell rey e senyor que per justícia deurà succeir e senyorejar nosaltres, vullats proveir al bon regiment e altres necessitats del principat e ben públic d'aquell, havent-vos, si us plaurà, en tots aquests afers, per tal forma que nostre senyor Déu ne sia lloat, e la cosa pública ne report utilitat, e la gran fama de llealtat d'aquesta nació sia conservada e aumentada per vostres virtuoses actes e lloables operacions.[37]

A més a més, a partir de la tardor del 1410, des de la reunió catalana es van instar les autoritats d'Aragó i de València per tal que també s'aplegassen en Assemblea i després celebrassen, tots junts, un «Parlament General», on «los regnes e terres de la Corona d'Aragó» declararien «per justícia» qui devia «ésser rey e senyor» —aquells, en tot cas, que disposaven, des del segle XIII, de mecanismes parlamentaris de representació del conjunt de la seua comunitat política territorial, cosa que excloïa els mallorquins, els quals van ser convidats, com en altres ocasions, a sumar-se als catalans: «en lo dit Parlament puxats ésser ab nosaltres».[38] Tanmateix, les greus bandositats heretades de les dècades anteriors dificultaven les reunions i fins a la primavera del 1411 no es va aplegar un primer Parlament aragonès, travessat per les rivalitats entre els Urrea i els Luna, que respectivament eren partidaris del petit Lluís d'Anjou —net de Joan I— i del comte Jaume II d'Urgell —besnet d'Alfons el Benigne—, aleshores els dos candidats al tron amb més seguidors. D'altra banda, l'assassinat justament llavors ni més ni menys que de l'arquebisbe de Saragossa, un dels principals suports de l'Anjou, a mans d'un membre de la família Luna, va donar pretext a l'altre gran pretendent, l'infant i corregent de Castella Ferran de Trastàmara —net de Pere el Cerimoniós per línia femenina—, a intervenir-hi militarment, amb l'enviament de tropes a petició del governador aragonès.

36 Sobre la data en què Joan Jeroni de Vilaragut va conèixer la seua veritable ascendència, vegeu el capítol de Soler Molina.

37 Albert & Gassiot (1928: 94).

38 Les cites provenen de *CoDoIn* (t. II: 426 i 79). Per al que direm en general sobre l'Interregne, vegeu les síntesis de Sabaté i Curull (2007); Sesma Muñoz (2011); González Sánchez (2012); Perarnau i Espelt (2014); Furió i Diego (2015); Cáceres Millán (2017). Així mateix, Sarasa Sánchez (2013: 118) i Ferrer i Mallol (2015: 48) citen una extensa bibliografia sobre la qüestió.

A partir d'aquell moment, el trastamarisme es va fer fort a l'Aragó, amb un nou Parlament durant la tardor del 1411 a Alcanyís, que els urgellistes van tractar de contrarestar, sense molt d'èxit, amb una altra reunió paral·lela a Mequinensa.[39] Al regne de València, per la seua banda, la divisió i els xocs recurrents es van mantenir amb gran intensitat, de manera que els Vilaragut, prourgellistes, es van reunir al Parlament de Vinaròs —amb el suport del governador general Arnau Guillem de Bellera i de la ciutat de València—, mentre que els Centelles, protrastamaristes, es van aplegar al Parlament de Traiguera —amb el control de la Diputació del General autòctona. Mentrestant, fra Vicent Ferrer, l'estret col·laborador del papa cismàtic aragonès Benet XIII, va recórrer Castella durant tota la segona meitat de l'any, aturant-se per dos mesos a Ayllón, prop de la frontera aragonesa, on es trobava instal·lada la Cort reial castellana. Fet i fet, poc després, a començaments del 1412, el mateix pontífex va prendre la iniciativa i va suggerir al Parlament aragonès majoritari d'Alcanyís i al Parlament català, llavors traslladat a Tortosa, que, en comptes de cercar una Assemblea General dels tres territoris, optassen per una altra fórmula de resolució dels conflictes ben estesa a l'època: un compromís o sentència arbitral decidida per figures de reconeguda autoritat.

No debades, aquesta era la solució defensada pel papa per tal de resoldre el mateix Cisma d'Occident, la *via iustitiae* o *via compromissi*, mitjançant una sèrie d'àrbitres triats per les parts, atès que era conscient que la via d'un gran concili universal seria favorable a l'elecció d'un papa itàlic, en consonància amb el desequilibri de les majories territorials dels representants de l'Església.[40] Així les coses, els parlamentaris aragonesos, amb l'acceptació dels catalans, van confeccionar una llista de nou compromissaris, tres per cada comunitat política, amb la presència d'alguns homes molt propers a Benet XIII, com el bisbe d'Osca Domingo Ram, els cartoixans Francesc d'Aranda i Bonifaci Ferrer o, sobretot, el germà d'aquest darrer, l'admirat i respectat Vicent Ferrer. A més a més, la nòmina també va ser acceptada per la majoria parlamentària valenciana resultant de l'aclaparadora victòria de les tropes trastamaristes i dels Centelles en la terrible batalla del Codolar, prop de Sagunt, a finals de febrer del 1412, que va significar l'assolament dels urgellistes i els Vilaragut al regne de València. En conseqüència, els compromissaris, reunits a Casp, van fer les seues tasques d'arbitratge al llarg de la primavera —tot i que «hi ha tants familiars o domèstichs de nostre sant Pare que tot lo món coneix que aquest juhí stà del tot en ses mans»,[41] segons denunciaven els proangevins— i el 28 de juny van fer pública la decisió presa i esperable, en boca de l'esmentat Vicent Ferrer: Ferran de Trastàmara, el d'Antequera, seria el rei de la Corona d'Aragó.

39 *ACRA* (t. VII).

40 Vegeu, al respecte, les apreciacions de Daileader (2016: 59-77).

41 Gimeno Blay (2012: 153, 189 i 361).

Figura 4. *Llibre dels vuit senyals* [MCyD, ACA, Col·leccions, Manuscrits, Generalitat, 4, f. 1r.] (Tots els drets reservats).

Acte seguit, doncs, el nou monarca es va dirigir a Saragossa per començar el seu regnat, que, tanmateix, no va durar ni un lustre a causa de la seua prematura mort als trenta-cinc anys, l'abril del 1416. En tot cas, durant aquest període, el rei va poder lligar els caps solts que havia deixat l'Interregne i la intervenció papal, alhora que es va veure fortament mediatitzat per la maquinària parlamentària i estamental que havia heretat de la situació anterior. Així, en primer lloc, les Corts aragoneses del 1412 van servir per fer els juraments respectius, per restaurar les commocions de l'ordre públic causades

per l'assassinat de l'arquebisbe de Saragossa, per intentar sanejar les finances de la Diputació del General i per reprendre el projecte de recuperació del malmés patrimoni reial —que a títol personal Ferran podia suplir amb les seues àmplies possessions senyorials castellanes, entorn del riu Duero.[42] Igualment, les Corts catalanes del 1413 a Barcelona no només van ser les del jurament reial i constitucional, sinó que, molt més enllà, van significar la completa institucionalització d'una Diputació autònoma que es va erigir a partir de llavors com a garant de les lleis pròpies, les quals, de fet, van ser objecte de la seua primera gran compilació oficial.[43] D'altra banda, a la fi de l'Assemblea, el rei va fer front a l'alçament de l'antic pretendent Jaume II d'Urgell, qui va ser assetjat al castell de Balaguer amb hosts de tota la Corona i va ser dut com a presoner al castell de Xàtiva, on va morir una vintena d'anys després.

A continuació, Ferran I es va desplaçar novament fins a Saragossa, on va celebrar la seua cerimònia de coronació el febrer del 1414 —amb «la mayor pompa y solemnidad que se vio jamás en estos reinos»—[44] i va reunir una altra vegada les Corts aragoneses, que van continuar amb les tasques de sanejament econòmic, van aprovar una cinquantena de furs nous i van resoldre desenes de greuges de l'administració reial envers els particulars i les institucions.[45] Així mateix, també va tornar a aplegar les Corts catalanes, aquesta vegada a Montblanc, a finals d'aquell mateix any, ja que volia partir a Castella per exercir el seu paper de corregent i, abans de deixar «lo príncep de Gerona» —l'infant Alfons— «de la part deçà ab gran e solemne Consell per regir e governar en tranquil·litat e pau los dits nostres regnes e terres e ministrar en aquells justícia», volia «concloure algunes coses en la present Cort concernents servey de Déu e nostre benefici, del dit Principat e de la cosa pública de aquell». Bàsicament, desitjava rebre un donatiu per pagar la campanya contra el comte d'Urgell i els afers sards, atesa «la gran diminució e alienació de nostre real patrimoni, les rendes del qual, segons sabets e és notori, són empenyorades, alienades e en moltes altres maneres diminuïdes».[46] Tanmateix, en aquesta ocasió no hi hagué bona sintonia i no es va arribar a cap acord, de manera que les noves constitucions demanades pels estaments, «per bon regiment e exercici de la justícia, bon avenir e utilitat de la cosa pública del dit Principat», no van ser acceptades, sinó que, per contra, el rei es va dirigir a la ciutat de València, per tenir-hi les Corts corresponents.

---

42 Sobre les Corts aragoneses del 1412, vegeu *ACRA* (t. VIII). Per a la persona i el regnat de Ferran el d'Antequera, vegeu en general: Valla (2002); Garrido i Valls (2011); González Sánchez (2012).

43 *CARAVPC* (t. XI); Montagut i Estragués (1995); Sobrequés i Callicó (2008: 171-184); Ripoll Sastre (2013).

44 Vegeu també Salicrú i Lluch (1995).

45 *CARAVPC* (t. XI); Montagut i Estragués (1995).

46 Ed. *CARAVPC* (t. XI: 344-345).

En concret, l'Assemblea valenciana es va reunir durant la primera meitat del 1415, amb els juraments preceptius i certes negociacions entorn de l'enfortiment del patrimoni reial,[47] tot i que tampoc aquesta vegada es va arribar a cap acord parlamentari abans de la necessària marxa del monarca cap al nord, urgit per qüestions relatives a la resolució del Cisma d'Occident.[48] En relació amb això, per bé que el projecte de Benet XIII, després d'haver contribuït a l'entronització de Ferran I, era el de marxar militarment amb el seu ajut sobre Roma —tal com els dos havien negociat l'estiu anterior a Morella, juntament amb fra Vicent Ferrer—, la intervenció del rei de Romans Segimon de Luxemburg, i el seu impuls d'un Concili universal a la ciutat alemanya de Constança, va arruïnar els seus plans per tal d'erigir-se com a pontífex únic de l'Església catòlica. Tot al contrari, entre maig i juliol del 1415, aquella assemblea eclesiàstica va aconseguir la renúncia dels dos altres papes en disputa i, en conseqüència, l'emperador va voler reunir-se a Perpinyà amb Ferran I i Benet XIII per tal d'intentar convèncer aquest darrer de fer el mateix. La seua negativa, però, va ser debades, atès que el monarca ja havia pres la decisió i, juntament amb els reis de Navarra i de Castella, va anunciar la seua retirada d'obediència al pontífex, que va fugir al castell valencià de Peníscola, de l'orde militar de Montesa.

En aquest sentit, novament el mateix Vicent Ferrer, en la determinació potser més difícil i contradictòria que va prendre mai,[49] va fer pública aquella decisió el 6 de gener del 1416, la qual cosa pràcticament va posar punt final al Cisma que havia somogut els fonaments de l'Església durant gairebé quatre dècades. Segons informava la reina vídua Margarida —que hi era present— al seu oncle Lluís de Prades, bisbe de Mallorca i camarlenc del mateix pontífex, el dominic va fonamentar les resolucions preses en el fet que convenien «al dit rey per obeir lo manament de Déu, al qual devian mils star que no en aquell del papa», i va explicar que serien «amargues al dit nostre sant Pare, però profitoses a la salut de la sua ànima, així com és la medicina amarga al pacient o malalt».[50] En conseqüència, anunciada la decisió, el rei Ferran va regressar a Barcelona, tot i que va acabar morint a penes tres mesos després, no sense abans mantenir una topada amb el govern municipal de Barcelona, en el conegut enfrontament del vectigal amb el conseller Joan Fiveller, a propòsit del pagament d'una imposició municipal sobre la venda de carn i peix —el vectigal— per part dels membres de la Casa reial.[51] Era, d'alguna manera, l'avançament del que continuaria reproduint-se en època del seu fill i successor, Alfons el Magnànim: l'existència d'uns governants estamentals

47 Guinot i Rodríguez (1992).

48 Sobre el Cisma i la seua resolució, entre molta altra bibliografia, vegeu, per exemple, *Jornades sobre el Cisma* (1986-1988); Stump (1994); Millet (2009); Bellveser & Orts (2013); Souza & Bayona (2013).

49 Daileader (2016).

50 Ed. Fort i Cogul (1970a: 110-111).

51 Grau i Fernández (1996); Verdés Pijuan (2011).

i d'uns organismes polítics —municipals, parlamentaris o regnícoles— conscients del seu poder i plenament disposats a utilitzar-lo en defensa dels interessos propis, alhora que s'erigiren en representants de la terra i defensors de la cosa pública.

En tot cas, l'arribada del nou rei, que va assolir el tron amb només vint anys, també va comportar canvis, en funció de les seues pròpies circumstàncies, conjuntures, estratègies i comportaments.[52] En concret, per exemple, pràcticament solucionades les qüestions del Cisma i el domini de les illes de Sicília i Sardenya, ara governades per virreis, el Magnànim va centrar la política diplomàtica i expansionista inherent a qualsevol monarca medieval en altres dos focus: d'una banda, en l'intent de noves conquestes mediterrànies, primer a Còrsega i a continuació a Nàpols, i de l'altra, en els afers a Castella dels seus germans Joan —el futur Joan II— i Enric, que hi havien heretat els amplis senyorius de son pare, Ferran el d'Antequera. Aquest darrer fet complicava la situació econòmica del nou monarca, atès el dificultós estat del patrimoni reial a la Corona d'Aragó, la qual cosa el continuava abocant a demanar subsidis i préstecs als seus súbdits. No obstant això, passats els moments més turbulents de l'anterior crisi successòria, el Magnànim no va sentir la necessitat ni de convocar Corts als aragonesos per procedir al jurament foral —ho va fer amb un simple acte a la catedral de Saragossa—, ni d'organitzar una gran cerimònia de coronació, com havien dut a terme els seus predecessors.[53]

De fet, tampoc a Catalunya va voler convocar inicialment unes Corts, el mateix 1416, sinó un «Parlament» per tal de rebre «consell e ajuda», destinats a fer la guerra contra els genovesos. Però els estaments catalans, en la mateixa línia del que succeiria durant les dècades posteriors, es van mostrar molt ferms a l'hora de realitzar les seues peticions de reforma judicial i rescabalament de greuges, de manera que la reunió es va tancar sense acords. Més encara, d'ella es va derivar una unió juramentada de nobles i ciutats, ajustada a Molins de Rei, que a començaments del 1418 va reclamar l'apartament dels membres estrangers —castellans— de la Casa i el Consell reials. En aquells moments, el monarca es trobava a València, a punt de cloure les seues primeres Corts valencianes, que es van convertir, juntament amb el govern municipal de la capital, en el seu principal aliat durant aquest període.[54] No debades, aquella Assemblea i la subsegüent del 1419 van comportar la resolució de nombrosos greuges i l'aprovació de desenes de furs i noves provisions que, a banda de reservar els càrrecs públics als naturals del regne, van significar tot un desplegament institucional autòcton. D'aquesta manera, no només la Diputació del General valenciana es va fer autònoma i permanent,

52 Per al que direm a continuació sobre el regnat d'Alfons el Magnànim, vegeu Vicens Vives (1956); Ryder (1992); *CHCA* (2000); Sáiz Serrano (2003); López Rodríguez (2005); Juncosa Bonet (2009); Toldrà Parés (2013).

53 Palacios Martín (1975); Durán Gudiol (1989).

54 Narbona Vizcaíno (2015a); Verdés Pijuan (2016).

com ja havia passat uns anys abans a Catalunya, sinó que, a més a més, es van oficialitzar una vicecancelleria, un mestre racional i un arxiu reial propis per als valencians.

Per contra, els pocs acords aconseguits en les Corts catalanes de Sant Cugat i Tortosa del 1419-1420, amb noves peticions per intervenir en el funcionament del Consell Reial, garantir una bona administració de la justícia i mantenir l'observança de les lleis de la terra, van tornar a mostrar el xoc amb els dirigents estamentals del Principat. Això no va impedir, però, que el maig del 1420 el monarca engegués la seua primera gran campanya mediterrània, comandada per ell mateix durant tres anys, en primer lloc, amb l'objectiu de conquerir Bunifaziu i dominar l'estret que separa Sardenya de Còrsega i, més tard, atenent la petició d'ajuda militar de Joana II de Nàpols, amb la intenció de fer-se amb aquest regne del sud de la península itàlica.[55] Mentrestant, en el que més endavant es convertiria en una situació ordinària, la reina Maria de Castella —muller d'Alfons el Magnànim— va quedar al front dels territoris ibèrics de la Corona com a lloctinent general. Fet i fet, durant aquest interval, va convocar un altre cicle de Corts: les valencianes, el 1421, les catalanes, el 1421-1423 i les aragoneses, el 1423, que si bé en el primer i el darrer cas van ser de curt abast, en el de Catalunya van configurar aquesta vegada un dels puntals «cabdals en el desplegament del constitucionalisme català», amb la reserva dels càrrecs per als naturals del Principat, la definició de nous aspectes del sistema judicial propi, la declaració de la primacia de les Constitucions sobre qualsevol altra norma jurídica i l'ampliació de les competències polítiques de la Diputació del General.[56]

Altrament, en tornar el monarca de la seua llarga campanya, i en temps de relativa pau, va tornar a convocar les Corts d'Aragó el 1427-1428 i les de València el 1428, ara amb un major desenvolupament legislatiu i amb diverses reformes de les Diputacions del General, que en el cas aragonès va fer un pas endavant, alhora que, d'una altra banda, s'hi va encarregar una compilació oficial d'«Observancias», és a dir, els costums judicials que constituïen una part fonamental del sistema jurídic autòcton. Així mateix, en arribar un període de guerra —en aquest cas entre el 1429 i el 1430, contra Castella, per tal com els béns dels infants Enric i Joan, llavors rei consort de Navarra, havien estat confiscats pel monarca castellà—, es va tornar a celebrar un altre cicle de Corts, amb la intenció de recaptar diners per pagar els exèrcits mobilitzats: primer es van reunir les valencianes, a continuació, les aragoneses i, finalment, les catalanes. En aquest darrer cas, no obstant això, hi hagueren moltes reticències i els estaments catalans fins i tot van voler intervenir directament en els afers diplomàtics del conflicte. Igualment, les següents Corts de Catalunya, iniciades l'agost del 1431, un any abans que Alfons el Magnànim partís cap a Nàpols, també es van desenvolupar amb moltes dificultats, tant

55 Cuadrada Majó (1986).

56 Vicens Vives (1956: 114-115); Sobrequés i Callicó (2008: 517-518). Sobre l'evolució dels sistemes judicials territorials, vegeu Canet Aparisi (2006).

envers el monarca com entre els mateixos estaments, amb una important presència de la qüestió remença i del problema de l'endeutament censal generalitzat.[57]

En aquells moments, però, Margarida de Prades ja havia mort. I, a mode de colofó, oferirem una breu valoració dels principals canvis polítics estructurals que es van donar durant el període analitzat.

Conclusions

«¡Obrits los ulls, bona gent, no digats que jo us diga mentida, mas la pura veritat, que ja hi sots a la fi del món, e breument e ben tost serà!»;[58] era el que predicava a les masses de València el dominic Vicent Ferrer la Quaresma del 1413, enmig de l'ambient d'odis profunds que havia deixat la guerra civil precedent al Compromís de Casp. De fet, el religiós estava convençut que l'Anticrist ja havia nascut i tenia deu anys, per la qual cosa en la dècada de 1430 arribarien els turments de l'Apocalipsi, la destrucció del món i el Judici Final. Era una idea que no semblava desgavellada a les gents del moment, ateses les penúries, els mals i les angoixes que havien de patir al llarg de les seues atribolades vides. En efecte, l'època del predicador, entre finals del segle XIV i començaments del XV, va ser viscuda com un temps de crisi, amb epidèmies recurrents, violències constants, dificultats econòmiques i conflictes de tot tipus i en tots els àmbits. No obstant això, els aproximadament quaranta anys de vida de Margarida de Prades que es van allargar durant aquest mateix període també van ser un moment de progressos i desenvolupaments a escala política. L'evolució que hem vist a la Corona d'Aragó n'és un clar exemple.

En concret, en el moment del seu naixement, ja existia un important bastiment polític, gràcies als mecanismes parlamentaris i als nous organismes generals de gestió fiscal que s'havien desenvolupat abans, en especial durant la immediatament anterior guerra de Castella. Així mateix, ja s'havia estés amb potència la noció de «cosa pública» i la preocupació dels dirigents estamentals i les institucions per la bona marxa dels afers públics, cosa que es traduïa en la seua voluntat legisladora, l'exigència d'una administració lliure de corrupció, el propòsit de millora del sistema judicial i el desig d'un govern segur i estable.[59] Així es va poder copsar en les Corts Generals de Montsó de Pere el Cerimoniós i Joan I, i així es va anar aprofundint a cada moment posterior, particularment en els temps de majors dificultats, com els canvis successoris del 1396 i el 1410. De fet, el desenvolupament i la resolució de l'Interregne, tot i els greus enfron-

57 Sobre totes aquestes Corts de les dècades de 1420 i 1430, vegeu Vicens Vives (1956); *ACRA* (t. IX); Alabau & Madrid (2015).

58 Ferrer i Mallol (1970-9071: 170).

59 En tot aquest procés, hi jugaren un paper fonamental les tesis de Francesc Eiximenis. Sobre la seva influència política a la Corona d'Aragó d'aquesta època, vegeu Juncosa Bonet (2011 i 2021c).

taments i les nombroses morts causades, va ser una bona mostra de la maduresa de les diverses comunitats polítiques territorials de la Corona, que van canalitzar la seua veu per la via parlamentària, van mantenir clarament la unitat dins de la diversitat i van consolidar en breu temps la nova dinastia governant.

En relació amb això, l'inici del període Trastàmara va comportar, a més a més, l'avanç d'aquelles estructures polítiques i institucionals prèvies. En aquest sentit, tot i les serioses dificultats econòmiques que presentaven les hisendes del Cerimoniós i el Caçador, les Corts havien estat pràcticament inoperants durant les dues darreres dècades del segle XIV. Ara, en canvi, ja des del tombant de la centúria, es van convocar freqüentment i van activar tant el debat col·lectiu sobre els afers particulars de cada territori i els generals de la Corona, com les seues clàssiques funcions de resolució de greuges, concessió de donatius i aprovació de noves lleis de la terra. En aquest sentit, també les Diputacions del General es van consolidar plenament en aquell moment, en institucionalitzar-se, fer-se autònomes i cercar vies de perdurabilitat. Així mateix, els cossos jurídics territorials, com les Constitucions de Catalunya, els Furs de València i els d'Aragó, es van veure notablement ampliats, i en alguns casos compilats, bo i rebent l'autoritat i legitimitat que els conferien tant el monarca com els organismes polítics de caràcter general. En paral·lel, es va produir un procés de descentralització, que va vincular els principals organismes judicials, fiscals i administratius als límits de cadascun d'aquells territoris.

És lògic, doncs, que en consonància amb tots aquests canvis, també les consciències identitàries dels catalans, els aragonesos i els valencians s'aprofundissen durant aquell temps, tant a escala urbana com a escala regnícola i principatina, en vinculació amb la fèrria defensa dels interessos col·lectius que feien els Consells municipals, les Corts i les Diputacions del General. No és debades, en aquest sentit, que al Regne de València, que havia estat colonitzat per catalans i aragonesos a partir de mitjan segle XIII, es consolidés plenament una identitat territorial pròpia durant aquest període, en el qual, per exemple, es va constituir a l'Estudi General de Lleida una «nació valenciana» autònoma, amb dret a intervenir en l'elecció de la màxima autoritat universitària: «car com cascun any, o en cert temps, elegesquen rector, no permetén los aragoneses e cathalans que de valencià sia elet, ço que redunda en opprobri e denigració de aquells».[60] D'igual manera, també va ser aquest un moment en què es va exalçar «la virtut, la glòria e la noblesa del principat de Catalunya e dels catalans», «gent fort valerosa», de «gran llealtat», «gran liberalitat», «gran renom e fama» i «actes virtuosos».[61] Tot plegat, en definitiva, es va produir llavors un importantíssim apoderament de les comunitats polítiques i les institucions de cadascun dels tres principals ter-

60 Finalment, el 3 de setembre del 1419 Alfons el Magnànim va concedir el privilegi pel qual s'incloïa els valencians en aquella elecció. Vegeu Rubio Vela (2014: 231-232).

61 Ed. Albert & Gassiot (1928: 58-72).

ritoris de la Corona d'Aragó, la qual cosa va ser la base, per exemple, d'esdeveniments posteriors, com la Guerra Civil catalana del 1462-1472.

En definitiva, la vida de Margarida de Prades va ser una petita peça en l'engranatge de tot aquell procés de grans transformacions que van anar avançant per sobre de les afliccions recurrents i les trajectòries biogràfiques particulars de cada persona. Com a dona, com a filla, com a neta, com a neboda, com a aristòcrata, com a cortesana, com a reina, com a reina vídua, com a muller, com a mare o com a monja, Margarida va viure, sens dubte, una època de fortes crisis, però també d'importants desenvolupaments polítics.

LA POLÍTICA EN TEMPS DE LA REINA MARGARIDA (II): LA VILA DE PRADES I EL SEU COMTAT

Eduard Juncosa Bonet

Resum: Margarida de Prades era membre d'un dels llinatges nobiliaris més destacats de la Corona catalanoaragonesa a l'ocàs de l'Edat Mitjana. L'objectiu d'aquest capítol és presentar alguns aspectes rellevants relacionats amb la política al comtat de les Muntanyes de Prades i la baronia d'Entença, a partir del moment en què fou erigit aquest nou domini senyorial (1324), i analitzar l'evolució que va tenir al llarg del seu primer segle d'existència, fins a la mort de la nostra protagonista (1430), la qual arribarà a ser —en els anys previs a l'abandonament de la vida secular— senyora de Prades i de Cornudella, les dues viles més importants del comtat. Es pararà especial atenció a la política matrimonial dels comtes, a la seva descendència i als conflictes derivats de la successió al títol comtal, el qual va ser cobejat per alguns dels principals Casals de l'època.

Paraules clau: Margarida de Prades; comtat de Prades; baronia d'Entença; Catalunya; Corona d'Aragó; segle XIV; segle XV; monarquia; noblesa.

Abstract: Margaret of Prades was a member of one of the most important noble families of the Catalan-Aragonese Crown in the late Middle Ages. This chapter presents certain important aspects relating to the politics of the county of Les Muntanyes de Prades and the barony of Entença, from the moment when the latter was annexed to the former in 1324. The chapter analyses the evolution the county underwent throughout its first century of existence, until the death in 1430 of Margaret, who would become —in the years prior to her abandonment of secular life— lady of Prades and Cornudella, the two most important towns in the county. Special attention will be paid to the matrimonial politics of the counts, to their descendants and to the conflicts resulting from the succession to the title of count, which was fought over by some of the main Houses of the time.

Keywords: Margaret of Prades; county of Prades; barony of Entença; Catalonia; Crown of Aragon; 14th century; 15th century; monarchy; nobility.

Il·lustració de la portadella: Segell del comte Joan de Prades i de Foix (1362) [Ministerio de Cultura y Deporte. Archivo Histórico Nacional (AHN), Sigil-sello, C.86, N. 3r] (Tots els drets reservats).

Juncosa Bonet, Eduard & Jordà Fernández, Antoni (eds.), *Margarida de Prades: regnat breu, vida intensa*, URV-UB, Tarragona, 2022, p. 49–101. ISBN: 978-84-1365-016-6. DOI: 10.17345/9788413650166

Un cop vistes algunes de les principals claus a escala política general de la Corona d'Aragó durant el context en què visqué Margarida de Prades, ens proposem ara ampliar el zoom per tal de centrar-nos en certes qüestions vinculades amb el poder, el govern i les institucions al comtat de Prades i a la vila que li donà nom. Fou en aquests indrets on la reina passà algunes temporades puntuals, tot i que —contràriament al que s'ha dit sempre— gairebé segur no hi nasqué, tal com tindrem ocasió de comprovar. Malgrat que la màxima esplendor del comtat de les Muntanyes de Prades va produir-se durant les dècades centrals del segle xiv —amb l'infant Pere d'Aragó i d'Anjou al capdavant del domini—, en temps de la reina Margarida, els comtes pradencs seguien figurant entre els principals nobles de la Corona catalanoaragonesa. Al llarg del transcurs de la seva vida, però, veurà com la mort intestada del seu avi Joan (1414) donarà pas a un complex litigi successori que es perpetuarà tota una dècada, o com la seva germana gran esdevindrà comtessa titular amb el suport del potent llinatge del seu marit —els Cardona—, una unió de forces que, amb el pas del temps, acabarà eclipsant i desplaçant la tradicional puixança del Casal de Prades. Però anem a pams.

La creació del comtat de les Muntanyes de Prades

A l'interior de la catedral de Barcelona, la vigília de les nones de maig (dia 6) de l'any de l'Encarnació del Senyor de 1324, amb gran solemnitat i cerimònia, el rei Jaume II va erigir el comtat de les Muntanyes de Prades per al seu fill petit Ramon Berenguer, tot vinculant-lo a la baronia d'Entença. En el preàmbul de la donació, el rei Jaume afirmà al seu benjamí que erigia el comtat al seu favor *«gratis et ex certa sciencia ac spontanea voluntate»* per tal d'atorgar-li el seu paternal i reial favor, a més d'elevar-lo, distingir-lo i exaltar-lo honorablement amb la *«comitalem dignitatem»*. Al marge d'una bona quantitat de nobles i de prelats, van actuar com a testimonis de l'acte els infants Joan (arquebisbe de la seu primacial de Toledo) i Jaume (antic primogènit que, després de renunciar al tron, havia esdevingut frare de l'orde de Montesa).[1]

1 Arxiu de la Corona d'Aragó (ACA), Cancelleria (C), registre 225, folis 151r-153r; Arxiu Ducal de Medinaceli (ADM), Prades, lligall 1, expedient 1 (1-10) [reproducció de diverses còpies en microfilm a l'Arxiu Ducal de Medinaceli a Catalunya (Poblet), rotlle (r.) 81, fotogrames (ft.) 14-67]. El cronista aragonès Jerónimo Zurita ho referí així als seus *Anales de Aragón*: «Este año de 1324, estando el rey en Barcelona a 6 días del mes de mayo en la iglesia mayor de aquella ciudad, con grande solemnidad y fiesta, dio título de conde de Prades y de sus montañas al infante don Ramón

D'aquesta manera, es creà una unitat senyorial, amb dos espais ben identificables que mantingueren la seva personalitat jurídica i un únic cap que regia tot el conjunt amb una diferència important: el comtat de Prades fou cedit en feu (mitjançant la transferència del domini útil, condicionat a la prestació d'homenatge, al jurament de fidelitat i a l'adquisició de diverses obligacions de caràcter civil i militar),[2] mentre que la baronia d'Entença es donà en alou (una cessió del monarca al titular del senyoriu del domini directe, absolut i lliure, franc de serveis i de tota prestació).[3] Si en algun moment aquesta unitat territorial s'escindia, tot repartint-se entre diversos successors, la baronia d'Entença també passaria a convertir-se en feu, amb l'excepció de Móra d'Ebre.[4] Una altra de les condicions rellevants que s'establiren en la donació fou que la línia successòria dels titulars del senyoriu havia de ser per via legítima, directa i masculina; en cas contrari, el domini havia de retornar al reialenc:[5]

> [...] *quod si vos vel filii aut nepotes vestri seu alii quicumque descendentis a vobis, masculini sexus, de matrimonio legitimo procreati, decederitis, quod abssit, quandocumque absque filio vel filiis, ut predicitur, legitimis masculini sexus, comitatus predictus, cum omnibus aliis et singulis supradictis, ad nos seu ad heredem nostrum et nostrorum qui pro tempore fuerit qui erit rex Aragonum et comes Barchinone, libere et absque contradictione et impedimento quolibet integraliter devolvantur et etiam revertantur*.[6]

Cal entendre, doncs, l'erecció *ex novo* del comtat de les Muntanyes de Prades per part de Jaume el Just com una estratègia més per a la consolidació del poder reial, és a

---

Berenguer, su hijo; y fue aquel estado entonces erigido en esta dignidad. Hízole donación para él y sus sucesores con la villa de Prades y con su castillo y con el castillo y villa de Ciurana. Juntamente con esto, le hizo donación de los castillos y villas de Altafulla [*scil*. Altafalla], Falsete y Mora en virtud de la donación que d'ellas le había hecho don Guillén de Entenza y del derecho y dominio que el rey tenía en los castillos y lugares de Marzano y Pratdip que también habían sido de don Guillén; e hizo perpetua unión de los lugares que fueron de don Guillén, y se llamaba la baronía de Entenza, con el condado. Y puso vinclo que sucediesen en ellos hijos legítimos y varones y sus descendientes, y en caso que faltasen varones volviese a la corona real» (llib. VI, cap. 57).

2 Al marge dels castells, viles i llocs que pertanyien a la jurisdicció reial, la concessió també incloïa altres territoris que formaven part de senyorius eclesiàstics on el comte només gaudia d'una part del domini. Per a més detalls, vegeu Gort i Juanpere (1994: 103-104); Martínez Elcacho (2007: 229-231, 238-250, 260-261, 266-274).

3 En morir Guillem d'Entença sense successió i com a fruit d'un pacte establert l'any 1313, bona part dels dominis d'aquest noble van integrar-se a la jurisdicció reial. Vegeu Martínez Elcacho (2007: 250-254, 261-266).

4 «Emperò que jamés […] no sien separats ho departits […], que si per vós ho per los vostres contra ere fet, en aquell cas, los damunt nomenats castells he llochs [*de la baronia d'Entença*] que a vós donam he atorgam per alou […] fosen feu de aquí avant» (ADM, Prades, llig. 1, exp. 1 (9) [r. 81, ft. 58]).

5 Aquesta darrera condició es va relaxar mitjançant una gràcia especial atorgada pel rei Jaume II, tot atenent la súplica del seu fill Ramon Berenguer, en què li permeté que pogués heretar els dominis de la baronia d'Entença una filla, però, en aquest supòsit, passaria a convertir-se d'alou en feu: ACA, C, reg. 226, f. 90r-91r (14 de gener de 1325).

6 ACA, C, reg. 225, f. 151r-153r; ed. Fluvià i Escorsa (1979: 159-165); ADM, Prades, llig. 1, exp. 1 [r. 81, ft. 14-67]. Traducció: «que si vós o els vostres fills o nets o qualsevol altre descendent teu, de sexe masculí, procreats de matrimoni legítim, moríssiu, que Déu no ho vulgui, quan sigui, sense fill o fills, tal com s'ha dit, legítims de sexe masculí, l'esmentat comtat, amb totes i cadascuna de les coses predites, a nós o al nostre hereu i dels nostres que en aquell moment sigui rei d'Aragó i comte de Barcelona, lliurement i sense contradicció ni qualsevol impediment, siguin retornats i restituïts íntegrament».

dir, un intent de contrarestar el creixent poder de la noblesa i afavorir així el triomf del principi monàrquic, en substituir, en diversos espais estratègics, els antics senyors per «prínceps de sang reial», és a dir, per membres de la pròpia estirp que representaven una nova tipologia nobiliària.[7]

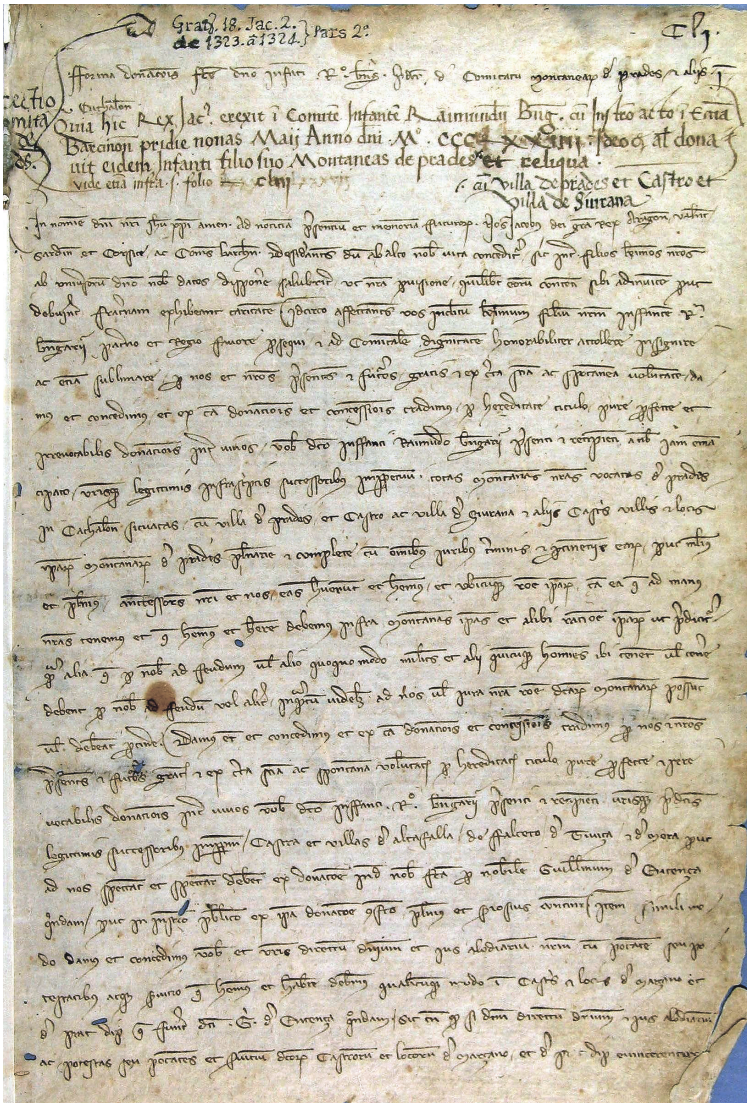

Figura 1. Acta d'erecció del comtat de les Muntanyes de Prades [MCyD, ACA, C, reg. 225, f. 151r] (Tots els drets reservats).

7 Juncosa Bonet (2008: 327-343); Lázaro de la Escosura (1976: 368-376); Martínez Elcacho (2007: 232-234); Sobrequés i Vidal (1970-1971: 513-532). Amb el pas del temps, tots els comtats destinats a dotar membres de la família reial creats en el regnat de Jaume II van acabar tornant al reialenc, amb l'excepció del de les Muntanyes de Prades i la baronia d'Entença, que es vincularà amb la Casa dels Cardona. Vegeu Sobrequés i Vidal (2011 [1957]: 319).

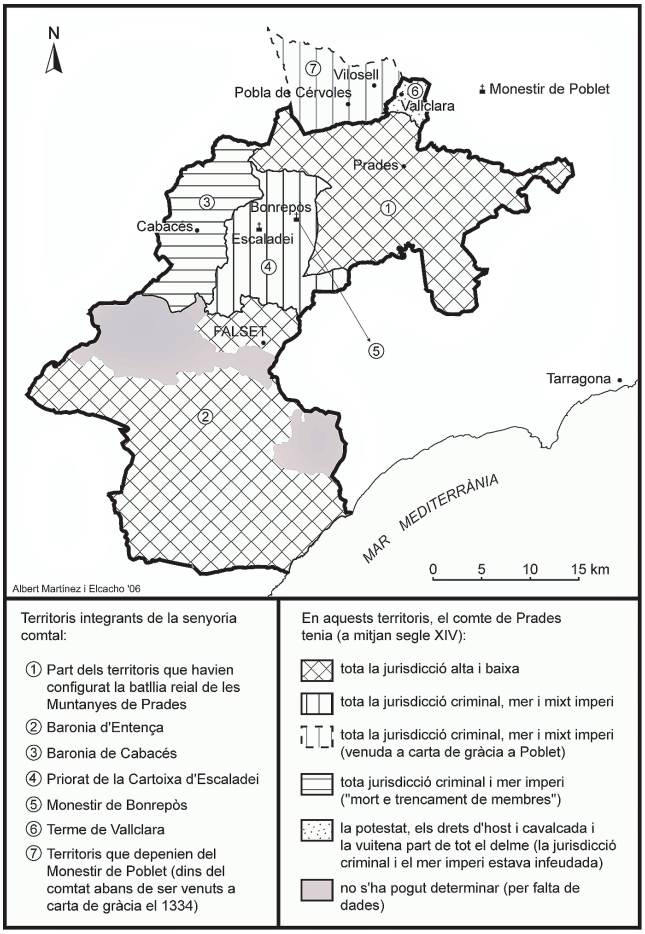

Figura 2. Jurisdicció del comte de Prades i senyor de la baronia d'Entença en els diversos territoris que integraven el domini a mitjan segle xiv [Martínez Elcacho (2007: 253)] (Tots els drets reservats).

Per tant, mitjançant la referida donació, d'una banda, es cedien els territoris inclosos en «*totas montaneas nostras vocatas de Prades, in Cathalonia situatas, cum vila de Prades et castro ac vila de Siurana, et aliis castris, villis et locis ipsarum montanearum de Prades*»,[8] als quals s'hi sumaven altres espais que pertanyien, en part, a senyories monacals i eclesiàstiques,[9] i dels dominis que havien estat del noble difunt Guillem

8 Traducció: «totes les muntanyes nostres anomenades de Prades, situades a Catalunya, amb la vila de Prades i el castell i vila de Siurana, i els altres castells, viles i llocs de les mateixes muntanyes de Prades». Tot i produir-se alguns canvis amb el pas del temps, a grans trets, el comtat de Prades el conformaven les viles i llocs de Prades, Cornudella, Siurana, Capafonts, la Febró, Arbolí, la Mussara, les Esplugues, Albarca, Ulldemolins, Vilanova de Prades, Arbolí, l'Aleixar, Vilaplana, Mont-ral, Samuntà, la Riba, Cabrera i Farena.

9 Els monestirs benedictins de Santa Maria de Poblet i Santa Maria de Bonrepòs, la cartoixa d'Escaladei (amb jurisdicció sobre la Morera, Montalt, Poboleda, Torroja, Gratallops, la Vilella Alta i Porrera) i la baronia de Cabacés (depenent,

d'Entença.[10] Tot i el fracàs de la creació d'una vegueria pròpia que aglutinés el conjunt dels dominis, podem parlar d'un territori prou ben definit i cohesionat.[11]

D'altra banda, la donació reial es completà, el mateix dia, amb la cessió en franc alou de diversos espais situats en el regne de València: la vila d'Elx amb el seu port anomenat «Cap de l'Aljub», així com el castell i la vila de Crevillent amb les seves alqueries.[12]

D'aquesta manera naixia un Casal nobiliari que, en poques dècades, se situarà entre els de major rellevància de tota la Corona d'Aragó, el qual no ha comptat encara, ni de bon tros, amb tota l'atenció que es mereix per part de la historiografia.[13]

La vila de Prades, capital comtal, a l'Edat Mitjana

Malgrat l'escassetat de notícies de què es disposa per als temps més pretèrits, tot sembla apuntar que, durant el domini sarraí s'edificà un castell on s'acabaria establint el nucli de Prades, el qual formava part del terme castral de Siurana.[14] La presa definitiva d'aquest darrer baluard en els anys centrals del segle XII per part de les tropes feudals de Ramon Berenguer IV va posar punt i final a la conquesta cristiana de Catalunya. Pocs anys després d'haver assolit aquesta gesta, el mes de maig del 1159, el comte de Barcelona i príncep d'Aragó va atorgar, des del castell de Corbera, una carta de població als habitants de Prades, l'original de la qual s'ha perdut, però que coneixem gràcies a una còpia en paper efectuada pel rector i notari pradenc Onofre Pons, al segle XVII:[15]

---

en gran part, de la jurisdicció del bisbe i l'Església de Tortosa, i formada pels llocs i termes de Cabacés, la Figuera, el Lloar, la Bisbal, Margalef i la Vilella Baixa), fonamentalment. Uns espais que han estat definits com a «bosses de senyoria menor» (Gort i Juanpere, 1994: 103-104). Aquestes diferències pel que fa a la potestat jurisdiccional s'expliquen en gran mesura per la diferent evolució que van viure els diversos territoris d'ençà de la conquesta de Siurana i la progressiva transformació de l'antic terme castral. Sobre això, vegeu Martínez Elcacho (2007: 243-244 i 274-275).

10 Falset, Móra d'Ebre, Tivissa, Altafulla, Garcia, Capçanes, els Guiamets, Marçà, el Molar, el Masroig, les Pinyeres, els Guiamets, Vandellòs, Llaberia, Coll de Balaguer, l'Hospitalet de l'Infant, Banyoles, Pratdip i Colldejou.

11 Vegeu Martínez Elcacho (2007: 234); Juncosa Bonet (2008: 331-332).

12 ACA, C, reg. 225, f. 153v-155r (6 de maig de 1324).

13 Un lament que ja expressava Santiago Sobrequés fa més de mig segle: Sobrequés i Vidal (2011 [1957]: 153). Malgrat tot, en les darreres dècades, hi ha hagut diversos estudis prou remarcables, i d'altres que s'hi afegiran en breu, realitzats per part d'Ezequiel Gort i Juanpere, d'Albert Martínez Elcacho, de Manuel Romero Tallafigo, de Maria Teresa Palet Plaja, de Pilar Lázaro de la Escosura i de qui signa aquestes pàgines.

14 Pel que fa al terme castral de Siurana i a la seva evolució històrica fins a l'erecció del comtat de les Muntanyes de Prades, vegeu Martínez Elcacho (2007: 254-281).

15 Arxiu Municipal de Reus (AMR), Secció Històrica (SH), lligall Municipi / Privilegis / Jurisdicció / Senyorius, reg. 160, doc. 1; ed. Font i Rius (1969, I/1, doc. 113: 165-167). Traducció de l'autor. Des del 5 de maig de l'any 1280, els rectors de l'església de Prades havien rebut la concessió reial per poder fer qualsevol tipus d'escriptura pública o privada a la vila: ADM, Prades, llig. 19, exp. 263 [r. 99, ft. 298-300]; *cit*. Lázaro de la Escosura (1976: doc. 14).

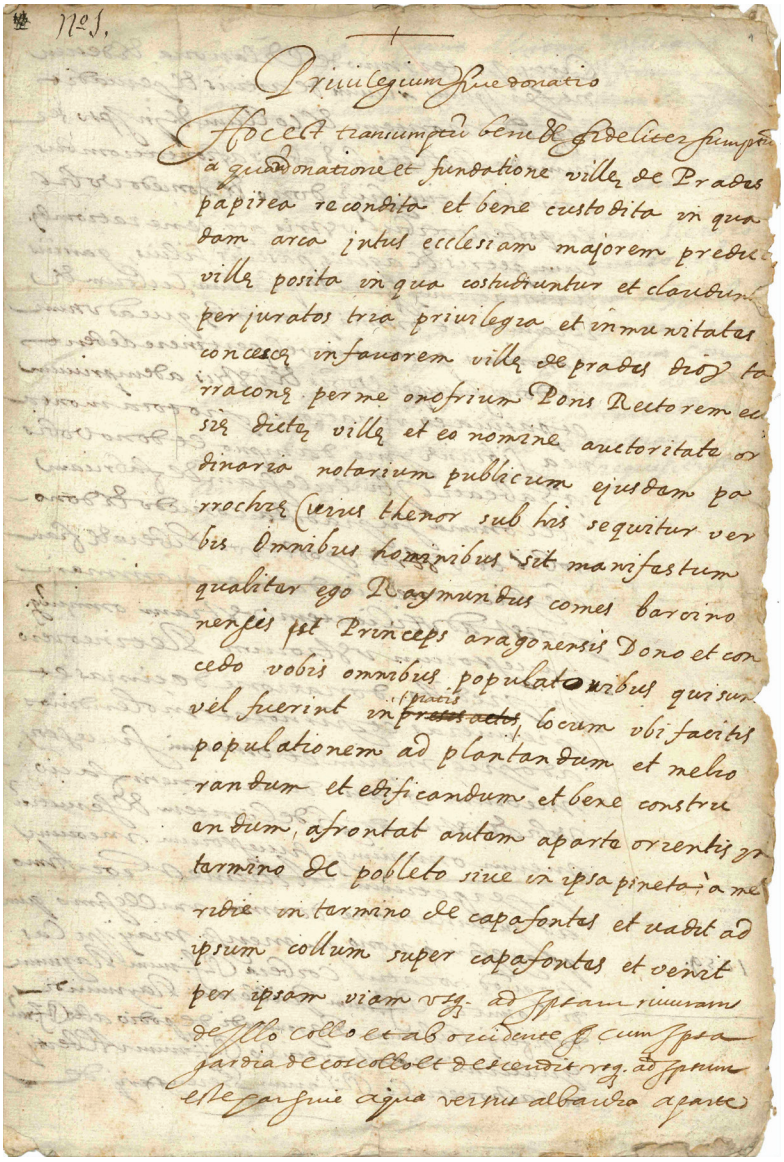

Figura 3. Trasllat de la carta de població i franqueses de Prades [AMR, SH, reg. 160, doc. 1] (Tots els drets reservats).

Sigui a tothom manifest de quina forma jo, Ramon, comte de Barcelona i príncep d'Aragó, us dono i concedeixo a tots vosaltres, pobladors que sou i que sereu a Prades, el lloc on fareu la població per plantar i millorar i edificar i construir bé.

Limita, efectivament, per la part oriental, amb el terme de Poblet, a la mateixa pineda; pel migdia, amb el terme de Capafonts i transcorre pel coll per damunt de

> Capafonts, i segueix pel camí fins a arribar al riu d'aquell coll; i per l'occident, amb la Guàrdia de Castellots, i descendeix fins a un estepar sense aigua que hi ha en direcció cap a Albarca; per la part del cerç, amb el terme de Vilanova, i segueix pel torrent de les Artigues, i arriba fins a la muntanya i coll al mateix terme de Poblet.
>
> Limitat d'aquesta manera, així us el dono i concedeixo a vosaltres i a les vostres generacions posteriors, amb les roques, aigües, pastures, boscos, garrigues i caça, els penya-segats i els plans, els conreus i els erms, i tot allò que serveix o que ha de servir per a l'ús humà. I us dono, a més a més, a vosaltres i als vostres, sense que se us puguin treure, les pastures i la caça per tota la muntanya de Siurana, sense prejudici. Concedeixo que hi establiu una església i una ferreria.
>
> Totes aquestes coses que s'han dit us les concedeixo i dono a vosaltres i a tots els vostres que vindran després de vosaltres lliurement i franca, com millor pugui dir-se o esmentar-se, per a la vostra utilitat i la dels vostres successors. Però d'aquesta donació me'n retinc els delmes i les primícies i els forns i els molins per al meu profit i el de tots els meus successors.
>
> Aquesta donació us la faig a vosaltres i als vostres per la meva fidelitat i servei, i la de tots els meus successors perpètuament. S'ha fet l'any de l'Encarnació del Senyor de 1159, al mes de maig, al castell de Corbera.

Totes aquestes llibertats i franqueses originàries van ser precisades i ampliades per tot un conjunt de privilegis reials i comtals que van anar conferint una importància cada cop major a la vila que acabarà convertint-se en la capital del nou comtat.[16] En són bona mostra la instauració d'un batlle general per a l'exercici de la jurisdicció criminal, i d'un batlle local que exercia la jurisdicció civil i funcions administratives, el qual havia de ser escollit cada tres anys i retre comptes al final del seu mandat; el privilegi del juí de prohoms, una cúria o tribunal local amb capacitat per a jutjar, en certs casos, delictes civils i criminals;[17] la creació del General Consell de les Muntanyes de Prades, un organisme col·legiat supramunicipal que representava les viles i llocs del terme davant les autoritats amb una funció inicial de caràcter recaptatori de tributs i imposicions i que, progressivament, anirà assolint noves atribucions relacionades amb la conservació

16 El 15 de juliol del 1322, per exemple, el rei Jaume II va concedir als habitants de la vila de Prades el privilegi de ser francs, lliures i immunes en tots els seus regnes i terres, una gràcia que va ser confirmada pel comte Ramon Berenguer el 18 de març del 1331: ADM, Prades, llig. 19, exp. 264 [r. 99, ft. 303-311]; *cit*. Lázaro de la Escosura (1976: doc. 19 i 34).

17 Els privilegis del juí de prohoms per a les causes civils fou concedit pel comte Joan de Prades i de Foix a les principals viles del comtat de Prades (amb l'excepció de la mateixa capital i de Cornudella, el senyoriu de les quals ostentava llavors la seva jove, Joana de Cabrera) a principis del segle xv (30 d'abril del 1400), com a recompensa per un donatiu de 1.420 florins d'or d'Aragó «e per pacte entre nós e vosaltres convengut envès la utilitat de les dites universitats e dels habitans en aqueles» (ADM, Prades, llig. 18, exp. 225 i 226 [r. 98, ft. 186-188]). Unes gràcies que es feren extensives també a les causes criminals un lustre més tard: ADM, Prades, llig. 17, exp. 204 [r. 97, ft. 250-270] (13 de març de 1405).

dels camins o la vigilància de les franqueses, usos i costums;[18] els privilegis per a l'establiment de pesos i mesures propis, o d'exempció de certs tributs com la lleuda (sobre les mercaderies) i el passatge (sobre el pas del bestiar),[19] íntimament relacionats amb els de concessió de llicència per a la celebració de mercat i diverses fires al llarg de l'any, mostra de la creixent importància de la ramaderia per a l'economia local, juntament amb la producció de draps i l'explotació del camp, de les mines i del bosc, la qual generà greus i habituals litigis amb el monestir de Poblet.[20]

Figura 4. Portal major de la vila comtal de Prades, muralla i església de Santa Maria (Wikimedia Commons).

La primera dada del volum poblacional de Prades que coneixem es desprèn del fogatjament del 1365, on s'especifica que la vila assolí 160 focs, als quals s'hi haurien de sumar els membres pertanyents a la comunitat jueva, a més de certs privilegiats i dels miserables, en ambdós casos exempts de tributació i, com a tals, al marge d'uns

18 El General Consell de les Muntanyes de Prades (o Consell de la Terra) fou creat en temps del comtat de l'infant Pere d'Aragó i d'Anjou, qui concedí la possibilitat de fer «fraternitat o unió» entre les viles i llocs que constituïen els dominis comtals «en totes e sengles qüestions de términs, com en altres qualsequequal qüestions per qualsevulla rahó, les quals a demanar e a deffendre a aquelles universitats se pertangués, que totes missions e qual per una universitat ésser feites se convindrà en qualquequal qüestió […] així com si qüestió generalment a totes les universitats fos moguda» (ADM, Prades, llig. 18, exp. 218 [r. 98, ft. 127-131]). La primera reunió que hem pogut documentar del Consell o Comuna va tenir lloc l'any 1344: ADM, Prades, llig. 6, exp. 155 [r. 85, ft. 680].

19 En aquest sentit, resulta especialment il·lustratiu el privilegi concedit als habitants de la vila de Prades per part del comte Pere d'Aragó i d'Anjou per tal que poguessin tenir pesos i mesures pròpies a la vila de Falset: ADM, Prades, llig. 19, exp. 267 (16 de juny de 1342); *cit*. Lázaro de la Escosura (1976: doc. 65). Poden veure's les conseqüències a posteriori, arran d'un conflicte comercial entre el habitants del comtat i de la baronia: ADM, Prades, llig. 17, exp. 204 [r. 97, ft. 181] (29 de desembre de 1401).

20 Sobre aquestes qüestions, em remeto a Guardiola i Sala (1985: 207-213); Jordà Fernández (2014: 41-61).

recomptes que s'efectuaven específicament amb finalitats recaptatòries. A finals del segle xv, la xifra de caps de casa s'havia reduït fins als 111, els quals es presenten distribuïts entre els tres principals carrers: el Major, el de Sant Martí i el de la Peixera (l'actual carrer de Sant Antoni).[21]

Malgrat la importància de Prades com a capital comtal, fou Falset —cap de la baronia d'Entença— la vila que es convertí en el centre polític i administratiu del domini, en esdevenir el domicili més habitual dels comtes i la seu de la seva cancelleria. El mateix infant Pere expressava, l'any 1350, que «nós, en lo dit loch de Falcet, fem quaix contínua residència».[22]

Figura 5. Restes del castell palau de Falset (Wikimedia Commons).

Els comtes i comtesses de Prades, senyors i senyores de la baronia d'Entença: política matrimonial, descendència i successió als títols nobiliaris

Ramon Berenguer d'Aragó i d'Anjou, I comte de les Muntanyes de Prades (1324-1342)

L'infant Ramon Berenguer va esdevenir comte de les Muntanyes de Prades i baró d'Entença quan era tot just un adolescent de poc més de quinze anys.[23] A pesar que la seva gestió al capdavant del domini va ser de gairebé dues dècades, la informació disponible del seu govern és força menor a la d'altres comtes posteriors, amb una cancelleria

21 La relació nominal dels caps de casa recollits al fogatge de 1496 pot llegir-se a Iglésies i Fort (1987: 218-220).

22 Pasqual (*c.* 1780, vol. IV: f. 323r).

23 Sobre la seva figura en general, vegeu Martínez Ferrando (1948, vol. I: 178-183).

més desenvolupada i eficaç.[24] No obstant això, sabem de l'existència d'un batlle general i d'un comuner de les Muntanyes de Prades que actuaven des dels primers temps de l'emergent comtat, així com d'una arca anomenada «caixa de la terra» on s'hi desaven els privilegis i altres escriptures del senyoriu.[25]

També tenim constància que els primers anys de vida del nou comtat estigueren condicionats per una conjuntura econòmica desfavorable, fet que provocà la necessitat de realitzar diversos desmembraments territorials, mitjançant la venda, condicionada i provisional, de certes viles del domini —un cop obtinguda la corresponent llicència del monarca—[26] o d'una part de la seva jurisdicció.[27]

Al marge de tot això, val a dir que un dels darrers actes rellevants en l'àmbit de la política internacional que dugué a terme el rei Jaume II pocs mesos abans de la seva mort (ocorreguda el 2 de novembre de l'any 1327) va ser la concertació d'un doble matrimoni —entre cosins germans— per als seus fills menors Ramon Berenguer i Violant.[28] Obtinguda la dispensa papal pel grau de consanguinitat que els unia, el primer va casar-se amb Blanca de Tàrent (o Despina),[29] i la segona, amb el seu germà Felip de Tàrent, fills del dèspota de Romania (Felip I) i nebots de Blanca d'Anjou (mare dels infants catalanoaragonesos). L'enllaç del comte de Prades amb Blanca va provocar que s'anul·lessin, al darrer moment, els compromisos establerts per contreure matrimoni

24 Un dels primers actes que es coneixen de l'infant Ramon Berenguer com a titular del comtat va ser la concessió vitalícia i hereditària de l'escrivania de la batllia general al seu conseller Ramon de Torroella, el qual la va vendre poc després a Berenguer Cerdà per 2.000 sous: ADM, Prades, llig. 6, exp. 171 i 172 [r. 86, ft. 532-533 i 535-538] (10 de desembre de 1325 i 15 de desembre de 1326); *cit*. Lázaro de la Escosura (1976: doc. 24 i 25). Cerdà rebrà del comte un salari anual de 200 sous: ADM, Prades, llig. 6, exp. 173 [r. 86, ft. 542-543] (29 de setembre de 1335); *cit*. *Ibidem* (doc. 46).

25 *«[...] in quadam archa vulgariter dicta 'la caixa de la terra', in qua reconditur omnia privilegia et alie scripture tocius comittatus Montanearum de Prades»* (ADM, Prades, llig. 6, exp. 153 [r. 85, ft. 668]; 23 de març de 1327). Pel que fa al desenvolupament de la cancelleria comtal, sobretot a partir del moment en què l'infant Pere esdevingué comte de Prades, veugeu Romero Tallafigo (1990).

26 Els casos més interessants són els de l'Aleixar i la Riba. Vegeu Lázaro de la Escosura (1976: 376-378 i doc. 26, 27, 29, 36, 44 i 47).

27 Com fou el cas de la venda, a carta de gràcia, a l'abat de Poblet per 20.000 sous del mer imperi sobre els llocs i termes del Vilosell, la Pobla de Cérvoles i la Fumada, o la infeudació de la jurisdicció criminal i el mer imperi sobre el lloc de Vallclara a Berenguer de Jorba, els drets del qual foren comprats, posteriorment, pel monestir de Poblet. Vegeu Martínez Elcacho (2007: 239-243).

28 Les negociacions per a la celebració de les núpcies, *«super tractatu matrimoniorum inter inclitum infantem Raymundum Berengarii et inclitam Blancham, filiam incliti Philipi, principis Tarentini, et inter inclitam dominam infantissam Iolant, filiam domini regis nostri, et inclitum dispotum, ffilium principis supradicti»*, s'havien iniciat a la primavera de l'any 1327: ACA, C, reg. 339, f. 243r-244r (14 d'abril); estaven ja molt avançades a mitjan estiu: ACA, C, reg. 339, f. 244v (30 de juliol); ed. Martínez Ferrando (1948, vol. II: doc. 451); i a la tardor, ambdós matrimonis ja estaven acordats i només mancava rebre la dispensa papal per poder-se efectuar: ACA, C, reg. 339, f. 245r (19 d'octubre de 1327); ed. Martínez Ferrando (1948, vol. II: doc. 457). Vegeu Cingolani & Colomer (2022).

29 La qual, prèviament, havia estat candidata per contraure matrimoni amb l'infant Pere d'Aragó i d'Anjou, el qual no prosperà: ADM, Prades, llig. 16, exp. 200 (5) [r. 95, ft. 625-626]; ADM, Empúries, llig. 91, exp. 10412 (3) (23 de març de 1327); *cit*. Cingolani & Colomer (2022). En tot cas, cal advertir que no va ser per ella que es va incorporar a l'escut dels Prades un camper de flors de lis amb un lambel —tal com s'apunta a Durán i Cañameras (1956: 4)—, sinó que l'origen d'aquest element heràldic derivava de l'enllaç entre el rei Jaume II i Blanca d'Anjou.

amb Beatriu de Xèrica i de Llúria.[30] De resultes de les núpcies, Blanca de Tàrent va rebre, en concepte de dot, certs drets i rendes sobre algunes viles del senyoriu, les quals van oferir el seu jurament de fidelitat i homenatge, a través de procuradors, a la comtessa.[31]

Durant el comtat de Ramon Berenguer i Blanca, s'incorporaren a la baronia d'Entença els termes i viles de Garcia, les Pinyeres i el Masroig, uns indrets que havien pertangut al noble difunt Guillem d'Entença però que, degut al litigi que es mantenia amb els Artesa per una part dels drets, no havien format part de la donació inicial.[32]

Els comtes Ramon Berenguer i Blanca de Tàrent van tenir, almenys, cinc fills: Lluís, Constança, Jaume —que moriren de petits—,[33] Joana —que esdevindrà l'esposa del duc de Villena Fernando Manuel, fill de don Juan Manuel— i Blanca —que es casarà amb Hug Folc II de Cardona, el darrer vescomte i primer comte d'aquell Casal.[34]

Un cop morts els fills mascles, el comte Ramon Berenguer va cedir els seus títols i drets sobre la baronia d'Entença a la seva filla Joana, fet que convertí l'alou en feu honrat, tal com s'estipulava als instruments dels anys 1324 i 1325. A priori, la donació a una filla anava directament en contra de les normes fixades en l'acta inicial, però, tal com s'ha dit prèviament (*vid*. nota 5), podia acceptar-se tenint en compte l'excepció atorgada pel rei Jaume II escassos mesos més tard. El rei Pere el Cerimoniós va reco-

30 Filla de Jaume II de Xèrica i de Beatriu de Llúria. Les negociacions estaven ja ben avançades cap a la primavera de l'any 1326 (ACA, C, reg. 339, f. 361r; 27 d'abril de 1326), i a la tardor el papa Joan XXII va concedir la dispensa per a la celebració de l'enllaç (ACA, C, reg. 339, f. 367v; 10 d'octubre de 1326). Tanmateix, a primers de novembre, l'infant Pere li recomanava això al seu germà petit: «sembla·ns que per aquest matrimoni no us dejats estar de tractar altres, car en un matrimoni no·s deu hom refiar, per ço com los matrimonis no venen tots axí com hom volria» (ADM, Empúries, llig. 91, exp. 10412 [r. 345, ft. 495-496]); de fet, en realitat creia que seria molt més avantatjós per al benjamí de la família que s'acordés un enllaç amb la filla del senyor de Belleville-en-Poitou. Sigui com vulgui, les noces amb Beatriu de Xèrica no s'arribaren a solemnitzar mai. Sobre aquestes qüestions, vegeu Cingolani & Colomer (2022).

31 Coneixem els casos de Prades (27 d'octubre de 1330), Capafonts i la Febró (22 de febrer de 1332), Arbolí i l'Aleixar (s/d, 1332), Vilaplana (10 de març de 1332); *cit*. Lázaro de la Escosura (1976: doc. 33 i 37-41).

32 L'any 1309, els marmessors del testament de Galcerà d'Artesa, cavaller i senyor de Garcia, van vendre en subhasta pública a Guillem d'Entença el «*castrum et villam de Carcia, cum loco de Pyneris et cum Manso rubeo*» pel preu de 50.000 sous, i l'Església de Tarragona també li va vendre, per la mateixa quantitat, tots els drets que posseïa sobre la vila i terme de Garcia: ADM, Entença, llig. 17, exp. 822 i 823. Malgrat tot, els Artesa i Berenguera de Montcada (vídua de Guillem d'Entença) seguiran tenint alguns drets que s'acabaran venent al comte Ramon Berenguer a finals de l'any 1335, tot i que la causa encara es prolongarà al llarg d'una dècada: ADM, Entença, llig. 17, exp. 824-830, 834-838 i 841.

33 L'any 1333, el comte de Prades va demanar al seu germà, el rei Alfons el Benigne, que li atorgués llicència per a poder emancipar el seu fill Lluís, la qual fou concedida sota la tutela de la seva mare, la comtessa Blanca Despina (ACA, C, reg. 489, f. 155v i 172v-173v; 8 d'agost i 13 de setembre de 1333). Pocs dies més tard, Blanca dictà un testament on consta que la seva filla Constança havia mort, ja que es parla de l'elaboració del seu sepulcre. En un nou testament dictat el 2 de juliol del 1334, Lluís ja no hi figura. Per la seva banda, uns anys després, el rei Pere el Cerimoniós concedí a l'infant Ramon Berenguer la facultat per a emancipar el seu fill Jaume, tot i ser menor de set anys, però, també en aquest cas, va morir poc temps després: ADM, Prades, llig. 1, exp. 5 [r. 81, ft. 85] (17 de juliol del 1340); *cit*. Lázaro de la Escosura (1976: doc. 52).

34 L'1 de setembre del 1340, l'infant Ramon Berenguer va donar a la vescomtessa de Cardona Beatriu d'Anglesola —en qualitat de tutora del seu fill Hug— les viles de Cornudella, Vilanova de Prades i Ulldemolins com a garantia per al compliment de les promeses realitzades: ADM, Prades, llig. 21, exp. 362 [r. 104, ft. 385-387]. Per a més detalls, vegeu Gort i Juanpere (2021: 21-24).

nèixer aquesta cessió del seu oncle Ramon Berenguer a Joana, la qual, malgrat tot, no en podrà gaudir pas massa temps, degut a les circumstàncies que s'esdevingueren al cap de poc temps.[35]

Uns anys abans, més concretament el 30 de març del 1338, s'havia produït el traspàs de la comtessa Blanca,[36] i a inicis de l'any següent, el comte Ramon Berenguer va contraure segones núpcies amb Maria Àlvarez de Xèrica,[37] a la catedral de València, sense haver obtingut prèviament la prescriptiva dispensa papal per consanguinitat, fet que els comportà una sentència d'excomunió per part de l'arquebisbe de Tarragona Arnau Sescomes.[38] Malgrat tot, es tractava d'un enllaç amb una forta càrrega política, important per al manteniment de les relacions pacífiques entre el rei Pere el Cerimoniós i Pere de Xèrica —germà de Maria—,[39] motiu pel qual el papa Benet XII va acabar concedint-los el permís *«pro bono pacis et submovendis discordiis»*.[40] Tanmateix, si donem crèdit a allò que es diu al testament de la mateixa Maria Àlvarez, la relació que va mantenir amb l'infant va ser d'*«amoris et vere amicicie»*.[41]

Els vassalls del comtat de Prades van prestar el seu jurament de fidelitat i homenatge a la nova comtessa durant la primavera d'aquell mateix any.[42] Amb tot, no ostentarà la dignitat gaire temps, ja que a finals de l'any 1341 es produí un canvi en la titularitat del domini pradenc, el qual no fou fruit de la mort del comte, sinó d'una permuta entre germans —consentida per la monarquia—[43] a través de la qual l'infant Ramon Berenguer va esdevenir comte d'Empúries, mentre que l'infant Pere va passar a ser-ho de Prades.

---

35 A partir de la permuta efectuada entre els infants Ramon Berenguer i Pere, la baronia d'Entença tornarà a esdevenir alou mentre se seguís mantenint unida (*«adnexa, coniuncta et indivisibilia»*) amb el comtat de les Muntanyes de Prades: ADM, Prades, llig. 1, exp. 14 (1-9) [r. 81, ft. 155-206]; *cit*. Lázaro de la Escosura (1976: doc. 58).

36 Coneixem la data del seu traspàs a través de l'acte de publicació del seu testament tres dies més endavant: ADM, Empúries, llig. 5, exp. 392 (1 d'abril de 1338).

37 Maria era germana de Beatriu, amb qui s'havia acordat el matrimoni fallit de mitjan 1326.

38 Prèviament, s'havia intentat acordar el matrimoni entre els infants Ramon Berenguer i Elionor de Sicília (futura esposa del rei Pere el Cerimoniós), però aquest cop el pontífex no va voler atorgar el seu consentiment. Al respecte, vegeu Zurita (llib. VII: cap. 44).

39 Ho exposa clarament el cronista Jerónimo Zurita en afirmar que «el infante don Ramón Berenguer casó [...] con doña María Álvarez, hermana de don Pedro de Ejérica, porque así se trató entre las otras condiciones de la concordia que se tomó con la reina doña Leonor y el rey de Castilla para reducir a don Pedro de Ejérica al servicio del rey de Aragón y que más firmemente se reconciliase en su gracia» (llib. VII, cap. 44).

40 Traducció: «pel bé de la pau i per allunyar les discòrdies». La butlla amb la dispensa del pontífex va ser emesa el 9 de març de l'any 1339, i fou copiada íntegra en un pergamí mitjançant el qual l'arquebisbe tarragoní els aixecava la sentència d'excomunió per haver contret matrimoni en un grau de consanguinitat prohibit per l'Església (ambdós eren rebesnets del rei Jaume I) a fi d'evitar els greus danys i perills que podrien derivar-se de no fer-ho: ADM, Prades, llig. 1, exp. 4 [r. 81, ft. 81] (14 de maig del 1339); *cit*. Lázaro de la Escosura (1976: doc. 50).

41 ADM, Empúries, llig. 78, exp. 10134.

42 De fet, el 26 de maig de 1339, dos procuradors del comtat havien sol·licitat el permís per prestar-lo a l'infant Ramon Berenguer: ADM, Prades, llig. 18, exp. 232 [r. 99, ft. 102-103]; *cit*. Lázaro de la Escosura (1976: doc. 51).

43 ADM, Prades, llig. 1, exp. 13 (1-2c) [r. 81, ft. 125-136]. Hi ha diversa documentació relacionada amb la permuta al llarg de l'esmentat expedient.

Pere d'Aragó i d'Anjou, II comte de les Muntanyes de Prades (1342-1358)

L'intercanvi al capdavant d'ambdós comtats fou ratificat per escriptura pública atorgada al convent de Predicadors de València el dia 9 de gener de l'any 1342, de la qual se'n conserven diverses còpies. A més, d'entre els registres de cancelleria de l'època del rei Pere el Cerimoniós, n'hi ha un de dedicat íntegrament a la permuta i a diversa documentació complementària relacionada amb aquest fet tan poc comú com rellevant.[44]

Malgrat les diverses hipòtesis que s'han plantejat per part de la historiografia, no estan del tot clares ni les condicions exactes del troc ni el motiu principal pel qual es realitzà, atès que, a primera vista, resultava més beneficiós per al més petit dels infants, en gaudir el comtat emporità de major relleu, valor i tradició. S'ha dit que una de les raons del canvi de titularitat a la cúspide dels comtats podria haver estat la pressió exercida pel papa Joan XXII sobre l'infant Pere.[45] També s'ha intentat justificar a partir de causes de caràcter econòmic, derivades del fort increment de rendes que suposà per al comtat de Prades el descobriment de mines d'argent, per sobre de les motivacions religioses i de consciència.[46] A aquestes possibilitats hipotètiques, les quals no han de ser per força unívoques, n'hi podríem afegir encara altres, com ara la geoestratègia, entesa com la cerca d'un espai central per a la gestió més eficaç dels dispersos i llunyans dominis de l'infant Pere;[47] un clima més favorable per a la seva fràgil salut (a pesar de l'enorme longevitat); o la major capacitat i experiència que tenia en afers administratius i de regiment.[48]

Deixant de banda les suposicions, cal tenir present que tot i comptar amb l'aprovació del monarca, per tal de poder-se fer efectiva la permuta calia superar un darrer escull, ja que l'infant Ramon Berenguer va haver de resoldre la qüestió de les donacions que, anteriorment, havia fet a la seva hereva. Al llarg del mes de març de 1342, Joana va aprovar i ratificar la permuta realitzada, tot renunciant als drets que li corresponien per herència al comtat de Prades i la baronia d'Entença a favor del seu oncle.[49] De la

44 ACA, C, reg. 1527.

45 El pontífex, malgrat l'excel·lent relació personal que mantenia amb l'infant, l'arribà a advertir que la greu malaltia que havia patit, per la qual estigué a punt de morir, era un càstig del cel per retenir, en contra de la seva voluntat, la possessió del comtat d'Empúries, el qual considerava que havia de recaure en mans del prior de l'orde de l'Hospital de Sant Joan de Jerusalem: ADM, Entença, llig. 1, exp. 29 [r. 48, ft. 192]. Vegeu Pou i Martí (1991 [1930]: 313-320). La figura de l'infant Pere va ser estudiada en els treballs clàssics de Pou i Martí que acabem de citar i de Martínez Ferrando (1948, vol. I: 158-169). De tota manera, l'obra de referència de què disposem des de fa uns anys és el volum col·lectiu coordinat per Conejo da Pena (2015). El buit relatiu a l'infant com a comte de Ribagorça es cobrirà amb la monografia de Guillermo Tomás Faci que es publicarà pròximament.

46 Tot i que aquesta postura podria ser un pèl anacrònica si considerem la documentació coneguda fins a dia d'avui.

47 Pot veure's un quadre sintètic de tots aquests dominis a Juncosa Bonet (2015: ap. 1).

48 Pel que fa a aquest debat, vegeu, entre d'altres, Lázaro de la Escosura (1976: 381-383); Romero & Palet (2014 [1991]: 76); Gort i Juanpere (2003: 71); Martínez Elcacho (2007: 235-238); Juncosa Bonet (2015: 127-128).

49 ADM, Prades, llig. 1, exp. 16 [r. 81, ft. 218-224]; *cit*. Lázaro de la Escosura (1976: doc. 60 i 61).

mateixa manera, també era necessari que, per tal d'evitar incórrer en traïció, el comte anterior eximís els seus vassalls del jurament de fidelitat i homenatge prestat per tal que l'infant Pere pogués prendre possessió dels seus nous dominis.

El dia 9 d'abril de 1342, l'infant Pere començà un itinerari per prendre possessió corporal dels nous dominis i rebre el jurament de fidelitat i homenatge dels vassalls del comtat i de la baronia. A diferència del seu germà i antecessor, va recórrer personalment tot el terme a fi i efecte de fer-se present de cap a cap dels seus senyorius. El camí que seguí en mula partí de Prades i va continuar per Siurana i Cornudella. Tot seguit, va dirigir-se cap a la baronia d'Entença, a la qual accedí a través del coll de Porrera. Passà per Falset, Altafalla, Tivissa i Móra. Retornà després a les terres del comtat, detenint-se a Ulldemolins, la Mussara i l'Aleixar, on acabà el recorregut el dia 21 d'abril. Moltes d'aquestes viles actuaven com a cap de terme d'altres poblacions i llogarrets propers, que enviaven els seus representants per prestar jurament al comte, el qual viatjava acompanyat de la seva esposa —Joana de Foix—, del procurador de l'infant Ramon Berenguer —encarregat d'eximir els vassalls de la seva fidelitat i altres obligacions feudals amb l'anterior senyor i d'ordenar-los que s'atorguessin al nou titular—, de tres consellers i de diversos cavallers de Casa seva. Les cerimònies dutes a terme van ser similars a tot arreu: en un punt acordat del terme, tenia lloc la trobada amb els representants municipals que acompanyaven en comitiva l'infant fins a les portes de la vila i li feien entrega de les claus; unes hores més tard, a l'interior de l'església, davant de l'altar major, es produïa l'absolució del jurament precedent i es prestava el nou.[50]

Fou a partir de llavors que Pere d'Aragó i d'Anjou passà a intitular-se comte de les Muntanyes de Prades, dignitat que se sumava al primer títol comtal que havia rebut del seu pare l'any 1322, el de comte de Ribagorça: «*die martis, quinto idus aprilis, anno Domini Mº CCCº XLº secundo, inclitus dominus inffans Petrus recepit seu adeptus fuit possessionem comitatus Montanearum de Prades. Et eadem die mandavit quod de cetero intitularetur "comes Rippacurcie et Montanearum de Prades"*».

50 ADM, Prades, llig. 1, exp. 17 [r. 81, ft. 227-230]; Entença, llig. 1, exp. 33. Per a més detalls, vegeu Mariner Bigorra (2007 [1978]: 122-124); Romero & Palet (2014 [1991]: 76-77); Gort i Juanpere (1994: 98-99 i 2003: 71-72).

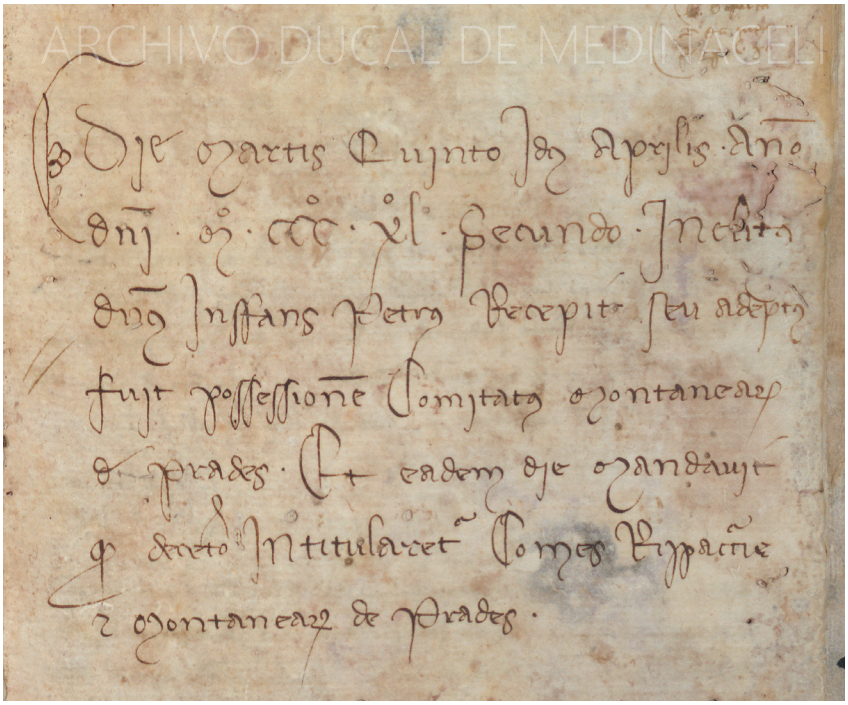

ARCHIVO DUCAL DE MEDINACELI

Figura 6. Presa de possessió del comtat de les Muntanyes de Prades i la baronia d'Entença per part de l'infant Pere [Hospital de Tavera, Toledo. Fundación Casa Ducal de Medinaceli, ADM, Empúries, llig. 90 exp. 10410 (r. 345, ft. 279)] (Tots els drets reservats).

A inicis de juliol, al palau reial Major de Barcelona, l'infant Pere prestà el degut homenatge de boca i mans al seu nebot, el rei Pere el Cerimoniós, pels drets i dominis territorials que posseïa al comtat de les Muntanyes de Prades com a feu honrat, arran del troc que, pocs mesos abans, havia realitzat amb l'infant Ramon Berenguer.[51]

Durant els anys en què estigué al capdavant del comtat, l'infant Pere aconseguí arrodonir el seu senyoriu de la baronia d'Entença amb la incorporació definitiva del terme de Garcia, juntament amb els llocs de les Pinyeres, el Masroig i el llogarret de Banyoles, així com amb la compra del domini útil del terme de Pratdip. Es posà fi, d'aquesta manera, als litigis legals que s'arrossegaven des dels temps del seu predecessor.[52]

Si ens fixem en l'acció de govern duta a terme per l'infant Pere al capdavant del comtat pradenc, es pot corroborar, al llarg de l'ampli volum de documentació emesa

51 ADM, Prades, llig. 6, exp. 136 [r. 85, ft. 366-367] (9 de juliol de 1342); ed. Juncosa Bonet (2015: ap. 2).

52 Vegeu Gort i Juanpere (2003: 73); Romero & Palet (2014 [1991]: 79, 85 i 87). Pel que fa als límits territorials del comtat de les Muntanyes de Prades i de la baronia d'Entença en aquest context històric, em remeto a Martínez Elcacho (2007: 238-254). Cal recordar també que les actuacions més remarcables que feu l'infant Pere en la política del seu temps les dugué a terme mentre era comte de Prades. Al respecte, vegeu Sobrequés i Vidal (2011 [1957]: 169-170).

per la cancelleria comtal —creada a imitació dels usos i l'organització de la reial de Barcelona—, que, en diverses ocasions, l'infant expressa la seva clara i ferma voluntat «de millorar los nostres lochs e dar creximent a nostres sotsmeses».[53] Una de les proves que demostren aquest anhel del comte la trobem en tota una sèrie d'investigacions que, poc després d'haver pres possessió dels dominis, endegà en relació amb la gestió fiscal i política dels batlles per tal de depurar responsabilitats i posar remei a certs abusos de poder.[54] Així mateix, dugué a terme una intensa tasca de reestructuració administrativa, de la qual són una bona mostra el bon funcionament de la seva cancelleria, l'organització de l'arxiu comtal o el capbreu de la baronia d'Entença (*c.* 1344), un eficaç memorial de les rendes senyorials.[55] També podem inscriure en aquesta mateixa línia les diverses confirmacions i concessions de privilegis i franqueses, la reparació de greuges o la redacció d'ordenances per a l'explotació de les mines. De la mateixa manera, va promoure l'obra de l'hospital del Coll de Balaguer, i atorgà gràcies especials en defensa i protecció dels seus súbdits, inclosos els jueus.[56]

Tanmateix, l'important impuls que van rebre el comtat de les Muntanyes de Prades i la baronia d'Entença en temps de l'infant Pere va veure's eclipsat per l'impacte de les recurrents crisis agràries i de la Pesta Negra. L'any 1348, alertat per la virulència de la pandèmia, va escriure que «la mortaldat té tanta força que ningú gosa viatjar», i va dictar un confinament perimetral dels seus dominis, prohibint l'entrada «a tota persona estranya qui en les muntanyes de Prades vingui malalta».[57] Tot i buscar refugi a la cartoixa d'Escaladei, la seva esposa Joana de Foix molt probablement en va ser una de les víctimes. La comtessa va expirar al castell de Falset l'1 de maig d'aquell fatídic any.[58]

L'infant Pere i Joana de Foix s'havien casat la primavera de l'any 1331 a Castelló d'Empúries i van tenir quatre fills que van arribar a l'edat adulta: Alfons —hereu del comtat de Ribagorça i dels dominis al sud del regne de València—,[59] Jaume —el qual

53 A tall d'exemple, vegeu ADM, Prades, llig. 8, exp. 183 [r. 88, ft. 43].

54 Vegeu Romero & Palet (2014 [1991]: 77-79); Romero Tallafigo (1992: 413).

55 Per a més detalls, vegeu Romero Tallafigo (1990: 34); Gort i Juanpere (2003: 74); Romero & Palet (1987).

56 Poden llegir-se documents il·lustratius d'aquestes qüestions a Juncosa Bonet (2015: 130-132). Pel que fa a l'hospital, vegeu Conejo da Pena (2015: 285-351). I en relació amb l'explotació minera, Martínez Elcacho (2019).

57 ADM, Prades, llig. 11, exp. 188 [r. 90, ft. 526 i 527] (5 i 7 de juny de 1348); *cit.* Cingolani (2019).

58 Sobre els rituals i la política al voltant de la mort de Joana de Foix, vegeu Cingolani (2019).

59 Per conèixer la biografia d'Alfons el Vell, comte de Ribagorça i de Dénia, duc de Gandia i marquès de Villena, vegeu Castillo Sainz (2012 [1999]). L'any 1355, Alfons es casà amb Violant Díez d'Arenós a Burjassot, havent-se signat els capítols matrimonials a les darreries del 1348 (ADM, Prades, llig. 16, exp. 199 [r. 95, ft. 503]; 19 de desembre). L'infant Pere va voler expressament que el matrimoni se celebrés «fora de la ciutat [*València*], axí per ço com volem que·s façen secretament per la absència del senyor rey e perquè madona Johana [*Cornel*], mara sua [*de Violant*] ha poch que és finada, com encara per moltes d'altres rahons. [...] aprés vos significam que nós a les dites nosses no entenem appellar sinó tensolament lo bisbe de València e el maestre de Muntesa ab pocha gent, e·ls nostres domèstichs e familiars» (ADM, Prades, llig. 13, exp. 191 [r. 92, ft. 353]; 12 d'abril de 1355).

arribarà a ser bisbe de Tortosa, de València i cardenal—,[60] Elionor —esdevinguda reina de Xipre—,[61] i Joan —successor al comtat de Prades i la baronia d'Entença.

Segons el testament de la comtessa Joana, dictat a Falset el 14 d'abril del 1344,[62] el fill que s'hauria d'haver destinat a la carrera eclesiàstica era Joan, però, per alguna raó que se'ns escapa, finalment l'itinerari religiós va ser seguit pel fill mitjà, Jaume. Des de ben aviat, el seu pare ja l'envià a la Cúria romana per ser presentat davant del pontífex i els cardenals amb l'objectiu que fos dotat de beneficis i dignitats.[63]

Després del traspàs de Joana de Foix, el comte Pere no es tornà a casar. De fet, tot just una dècada més tard, arran d'unes visions que va tenir al castell de Falset, va decidir abandonar el segle i professar com a monjo franciscà al convent de Framenors de Barcelona. Ens exposa el fet el mateix infant, esdevingut ja frare, a les seves *Revelationes factae fratri Petro de Aragonia* (1365):

> Com yo, fra Pere d'Aragó, fos en lo loch de Falcet en stament seglar e·m volgués separar quelcom del món et viure en repòs et no trobàs bé lo convinent on posqués a caminar, fiu oració al nostre senyor Jesuchrist que plagués a ell a mi, indigne e pecador, de mostrar via e carrera on yo posqués Ell servir a profit de la meva ànima e a bon exemple de molts. E feta aquesta oració per alguns dies, una nit que yo dormia en mon lit, la mija nit passada, yo viu aytal visió. Era a mi vigares que frare Bernat Bru, llavòs ministre dels frares menors en la província de Aragó, vengués a mi dient aytals paraules: —Senyor, sant Luís, avoncle vostre, ve a vós.
>
> E yo, asò oït, cuytadament fort gojós, et encara intenés que isqués en un porxe badiu per on venia devès a mi lo dit avoncle meu, mossèn sant Loís. Et quant yo·l viu et fiu prop d'ell, gité'm a sos peus per tal besàs aquells, màs ell no u sofrí, anç me pres per los bras et llevà'm de terra et besà'm. Déu meu, Senyor beneyt! Quanta et qual fo la dolçor de aquell beysament Vós ho sabets.
>
> Et quan yo fui levat de terra, guardé la sua cara devota et graceosa ab gran devoció et escampament de làgremes, et stant axí a la part de cara sua, de luen quelcom, staven VII o VIII persones, hòmens et fembres, clars et resplendents en àbit de frayres menors et menoretes. Et dix-me llavors mossèn sent Loís: —Nebot, dix ell, vèts vós aquells qui són llà, tots són stats de nostre linatge et sots hàbit de sant Francesch et de santa Clara són en Glòria, et aquesta és la vida et carrera vostra a bé de la vostra ànima et a bé de les ànimes de molts. Et açò dit, la visió desaparesqué et yo desperté'm fort consolat et tot anublat de làgremes.

60 El qual estarà directament implicat en l'esclat de les virulentes lluites de bàndols de València entre els Soler/Vilaragut i els Díez/Centelles. El bisbe Jaume actuà en aliança amb el seu germà Alfons en contra dels Vilaragut. Per a més detalls, vegeu Narbona Vizcaíno (2015). El prelat rebrà el capell cardenalici per part del papa Clement VII.

61 Sobre la qual podeu veure els treballs de Juncosa & Cingolani (2020a i 2020b).

62 Editat íntegrament a Cingolani (2019: ap. 1).

63 ADM, Prades, llig. 11, exp. 188 [r. 90, ft. 508] (*c.* gener de 1347); llig. 12, exp. 190 [r. 92, ft. 127] (17 de setembre de 1351); llig. 12, exp. 190 [r. 92, ft. 130] (19 de desembre de 1351).

> Et aprés la visió, fui axí toquat per nostre senyor Déus et il·luminat lo meu cor que altre no podia fer. Aprés pochs dies, ordenats mos fets, així de la meva ànima com de mos fills, partí del loch de Falcet et aní a la ciutat de Barcelona, en lo monestir nostre de la dita ciutat, dilluns a XII de novembre.[64]

Efectivament, el 12 de novembre de l'any 1358, en un context polític molt convuls, l'infant Pere accentuà les seves tendències místiques i renuncià als seus títols, honors i béns mundans per tal d'ingressar a l'orde seràfica, tot seguint l'estela de diversos personatges de sang reial que, entre els segles XIII i XIV van vestir-ne l'hàbit. Malgrat tot, fra Pere d'Aragó i d'Anjou, imbuït de misticisme profètic i envoltat de la fama de visionari apocalíptic, no deixarà pas de ser un personatge influent que, commogut per la «captivitat babilònica» de l'Església, s'esmerçarà per intentar aconseguir el retorn del pontífex a Roma (fet que aconseguirà durant un efímer període) i evitar, debades, les tribulacions que acabaren desembocant en el gran Cisma d'Occident.[65]

El patrimoni de què havia gaudit l'infant Pere fou repartit, principalment, entre dos dels seus fills. Pel que fa als seus títols i dominis territorials, el seu primogènit, Alfons, rebrà el comtat de Ribagorça, el senyoriu de Gandia i el comtat de Dénia, juntament amb tot un mosaic de senyories menors, mentre que el benjamí, Joan, esdevindrà comte de Prades i senyor de la baronia d'Entença, majordom i senescal de Catalunya, uns títols que llavors estaven vinculats al comtat pradenc. Aquestes cessions les feu l'infant un parell de dies abans d'abandonar el segle, a través d'un testament amb una forta càrrega política.[66] Pel que fa a l'ordre de successió al comtat de Prades, l'infant Pere va establir que, en cas de morir sense hereus legítims Joan, els títols i drets havien de passar, en aquest ordre, a Alfons i la seva progènie, a Elionor i els seus fills i, finalment, en el supòsit de mort de tots els anteriors, a Jaume.

Poc temps abans d'abraçar la vida religiosa, l'infant Pere, ampli coneixedor —per pròpia experiència— dels fonaments del regiment, redactà el seu tractat *De vita, moribus et regimine principum sive Comentarius in primum librum Regum*, dedicat al seu nebot, el rei Pere el Cerimoniós, un manual de bon govern —testimoni del seu context històric immediat i recordança de les grans gestes dels monarques passats— vinculat amb diversos exemples de literatura i retòrica polítiques de l'època.[67]

---

64 Ed. Pou i Martí (1991 [1930]: 349-350), amb certes esmenes.

65 Pel que fa a aquestes qüestions, vegeu Pou i Martí (1991 [1930]); Gort i Juanpere (2003: 78-80); Cabré Ollé (2005: 70-71); Genís Mas (2002: 119-140 i 2015: 111-122).

66 El testament complet de l'infant, amb l'esment de les diverses còpies conservades, pot llegir-se a Cingolani (2019: ap. 2). D'altra banda, l'instrument amb les clàusules més específiques relatives al comtat de les Muntanyes de Prades i la baronia d'Entença, es troba a ADM, Prades, llig. 2, exp. 39 (1-4) [r. 81, ft. 635-637, 639-644, 645-649 i 651-656] (10 de novembre de 1358); ed. Juncosa Bonet (2015: ap. 3).

67 Vegeu els estudis de Cabré Ollé (2005: 77-81); Valls Taberner (1986: 259-272); i molt especialment Beauchamp (2005 i 2015: 48-51).

Joan d'Aragó i de Foix, III comte de les Muntanyes de Prades (1358-1414)

En el moment de produir-se l'ingrés a l'orde franciscà de l'infant Pere, el seu fill Joan era encara menor d'edat i restava sota el control d'un tutor.[68] L'any 1355, havia estat emancipat de la pàtria potestat i va rebre la promesa paterna de donació al seu favor del comtat de les Muntanyes de Prades i de la baronia d'Entença,[69] en el marc de les negociacions matrimonials que havien d'unir-lo amb Sança Eiximenis d'Arenós (filla de Gonçal Eiximenis d'Arenós i Timbor de Bellpuig),[70] un enllaç que s'acabà solemnitzant poc temps després d'haver esdevingut comte Joan.[71]

Una vegada més, en produir-se la successió abans de la mort del comte precedent, va haver d'absoldre's els vassalls del jurament d'homenatge i fidelitat prestat abans que el nou titular pogués prendre plena possessió del domini.[72] A diferència del seu pare, però, aquest cop van ser els procuradors dels diferents punts del senyoriu que, en nom propi i en qualitat de representants de les seves respectives viles i llocs, van haver d'anar a prestar la seva obediència al pati del castell de Falset, en una cerimònia que va tenir lloc entre el vespre del dijous 29 de novembre de l'any 1358 i durant part de l'endemà.[73]

---

68 La persona escollida per dur a terme aquesta funció fou Berenguer de Pau.

69 ADM, Prades, llig. 3, exp. 60 (2) [r. 82, ft. 498-503]; 24 de febrer de 1355.

70 En el moment en què es feren les negociacions que havien de cloure's amb la firma dels capítols matrimonials, Gonçal Eiximenis d'Arenós ja era mort i qui actua com a tutor de la donzella, juntament amb la seva mare, és Pero Maça de Liçana. Es conserven diverses còpies dels capítols matrimonials de Joan i Sança: ADM, Prades, llig. 2, exp. 33 (1-2) [r. 81, ft. 590, 591-592; llig. 2, exp. 34 (1-3) [r. 81, ft. 595-596, 597-598 i 599-600]. La traducció catalana de les diverses clàusules acordades pot llegir-se a l'apèndix 2. El 26 de febrer del 1356, van fixar-se diverses caucions per al compliment dels capítols (ADM, Prades, llig. 16, exp. 199 [r. 95, ft. 536-541]), els quals van ser confirmats l'any 1358, just abans que l'infant Pere abandonés la vida secular. A finals de l'any 1359, el matrimoni per paraules de present entre Joan i Sança ja s'havia celebrat i sembla que era imminent la solemnització en faç de l'Església: ADM, Prades, llig. 2, exp. 43 [r. 81, ft. 673-674] (26 de novembre). En aquest instrument, el comte Joan lloa i aprova els referits capítols. Per la seva banda, aquell mateix dia, Ramona de Riusec (vídua de Galcerà de Bellpuig) i la seva filla Timbor atorgaren a Joan de Prades la jurisdicció i el mer imperi sobre Torres Torres, Serra, Andilla i altres dominis que havien pertangut al dit Galcerà, com a part del dot que havia d'aportar Sança Eiximenis d'Arenós: ADM, Sogorb, llig. 115, exp. 2777 [r. 551, exp. 243-245] (*cit*. Corbalán de Celis, 2004: 6, a partir d'unes fitxes on es confon la data).

71 Abans de fer-se efectiu aquest matrimoni hi va haver dos projectes fallits; el primer, amb una filla de Frederic I, duc d'Atenes i Neopàtria (1349): ADM, Prades, llig. 11, exp. 188 [r. 90, ft. 658]; i l'altre, molt més avançat pel que fa a les negociacions diplomàtiques, amb Beatriu, filla del jutge Marià IV d'Arborea (1351-1352): ADM, Prades, llig. 2, exp. 30 i 32 [r. 81, ft. 488-489 i 569-585]; llig. 12, exp. 190 [r. 92, ft. 158-162]; llig. 16, exp. 199 [r. 95, ft. 528-536].

72 Es feu mitjançant una *«littera papirea in eius dorso sigillo ipsius dominum infantis ut prima facie apparebat sigillata, data Barchinone, decima die novembris anno a Nativitate Domini millesimo trecentesimo quinquagesimo octavo»*, amb la qual l'infant Pere *«absolvisset et quitiasset universos et singulos homines castrorum et locorum comitatus Montanearum de Prades et terminorum eorundem ab omni homagio et iuramento fidelitatis ac alia necessitate et naturalitate quacumque eidem domino infanti erant ascritti seu quomodolibet obligati»*, ordenant que, a partir de llavors, *«parerent et obedirent inclito domino Iohanni, ipsius domini infantis nato, [...] et haberent ac tenerent pro domino eorundem»* (ADM, Prades, llig. 2, exp. 44 (1-2) [r. 81, ft. 679-680 i 681-682]). En l'esmentat expendient s'hi troba també el jurament de fidelitat i homenatge prestat pels síndics de les universitats del comtat de Prades al nou comte.

73 Almenys pel que fa a la seva correspondència diplomàtica o de major rellevància, la intitulació completa del comte Joan era aquesta: *«Iohannes, filius incliti domini infantis Petri, bone memorie illustrissimi principis et domini, domini Iacobi,*

Uns dies abans, Joan, a instàncies del seu pare, havia signat una convinença amb el seu germà Alfons, mitjançant la qual es comprometien a mantenir un pacte de no agressió entre els seus respectius dominis, així com de defensa mútua sempre que fos necessari.[74] De fet, ambdós germans van actuar com a aliats en diverses conteses amb altres magnats de la Corona.[75]

Allò que no va ser tan plàcid fou la relació que mantingué el comte Joan amb la seva esposa, amb qui tingué diversos fills i filles: Pere (anomenat gairebé sempre «don Pedro» a la documentació conservada), Jaume («don Jayme»), Lluís, Constança, Elionor, Cecília i Timbor. A través dels matrimonis del primogènit i de la filla petita s'estrenyeran els llaços amb el llinatge vescomtal dels Cabrera, ja que es casaran, respectivament, amb Joana i Bernat.[76] Jaume tindrà un paper molt destacat a l'illa de Sicília, convertit en un dels homes de major confiança dels reis Martí l'Humà i Martí el Jove; ostentà càrrecs de primer ordre, ja que fou nomenat conseller, mestre portolà, mestre racional, conestable d'Aragó i almirall de Sicília.[77] D'altra banda, Lluís esdevindrà bisbe de Mallorca i camarlenc del papa Luna. De les altres filles se'n coneix, per ara, ben poca cosa; sembla que van morir força joves, amb l'excepció de Cecília.[78]

---

regis Aragonum, memorie recolende filii, Dei gratia comes Montanearum de Prades» (ADM, Prades, llig. 17, exp. 204 [r. 97, ft. 224]), en la qual se seguia ressaltant el seu vincle directe amb la Casa reial.

74 ADM, Prades, llig. 2, exp. 38 [r. 81, ft. 624]; 3 de novembre de 1358. Se'n conserva un altre exemplar a l'Arxiu del Regne de València (ARV), Batlia (B), perg. 34. Alfons de Gandia també signà un acord amb el seu germà Jaume, bisbe de València, sobre les deixes que els havia fet el seu pare, l'infant Pere: ARV, B, perg. 116 (5 de maig de 1378).

75 Se'n pot veure un exemple a: ADM, Prades, llig., 2, exp. 50 [r. 82, ft. 27-29]; 23 de juny de 1390.

76 Els capítols matrimonials per a l'enllaç de Bernat de Cabrera amb Timbor de Prades i d'Arenós van signar-se el 28 d'agost de l'any 1382 «*in camera maiore castri de Falceto*»: ADM, Prades, llig. 5, exp. 118 [r. 85, ft. 293-295]. L'any anterior, el comte Joan havia intentat casar la seva filla amb Bernat de Fortià —germà de la reina Sibil·la, quarta esposa de Pere el Cerimoniós— però una de les condicions indispensables que posava per a la celebració del matrimoni era que el seu fill Lluís, el qual era només un adolescent llavors, fos nomenat arquebisbe de Tarragona. Per a més detalls, vegeu Juncosa Bonet (2022).

77 En primeres noces, don Jayme va prendre com a muller Joana de Montcada i de Peralta (1393), de la qual tingué una filla anomenada Àgata, que va casar-se amb Giovanni di Ventimiglia. Després de la mort de la seva primera esposa, Jaume de Prades va contreure matrimoni amb una cosina germana seva, Elionor, filla d'Alfons el Vell, «duch de Gandia, marquès de Villena e comte de Ribagorsa», amb qui tingué una filla anomenada Violant, la qual es casarà amb Bernat Joan de Cabrera. Els capítols matrimonials entre Jaume de Prades i Elionor de Gandia, signats a Onda el 29 de desembre de 1401, es conserven a: ADM, Prades, llig. 5, exp. 111 [r. 85, ft. 207-208]; ARV, Reial Patrimoni (RP), Mestre Racional (MR), vol. 12160, f. 111r i ss.; un volum on s'inclouen també alguns conflictes derivats del pagament del dot i dels drets sobre el comtat de Prades. En una de les clàusules s'establia que «si Déu dona fills mascles procreats de nós [*don Jayme*] e de la dita cara muller nostra [*dona Elionor*], la un de aquells fills serà comte de Prades aprés nostres dies, e aquell farem e lexarem hereu. Et si aquell fill defallirà e altres ne romandran, que de uns en altres nós vinclarem e lexarem lo dit comdat de Prades» (f. 147r). El 28 de juny de l'any 1403, el rei Martí notificava a Jaume de Prades que s'havia obtingut, a instàncies del cardenal de Catània, «la absolució de la excomunicació de vostre matrimoni» (ACA, C, reg. 2245, f. 147v; ed. Girona i Llagostera, 1915: 527).

78 La qual, juntament amb Timbor, van rebre una donació que els feu el seu pare, el comte Joan, de 10.000 florins a finals d'estiu de l'any 1410: ADM, Prades, llig. 5, exp. 122 [r. 85, ft. 297-299]; 13 de setembre.

Són diverses les fonts que apunten que la comtessa Sança va ser maltractada pel seu marit, el qual cometia contínues infidelitats.[79] Tipa de viure aquesta situació, va decidir aprofitar la celebració de la boda del seu primogènit —a la qual no pogué assistir el comte Joan per raons que a dia d'avui desconeixem— per abandonar el seu marit i anar-se a refugiar als seus dominis familiars, al castell de Torres Torres, on va rebre la protecció del seu fill. Des d'aquell moment, i fins a la seva mort, la comtessa Sança no va tornar mai més als dominis del comtat de les Muntanyes de Prades i la baronia d'Entença.

Don Pedro havia estat emancipat pel comte el 17 de març de l'any 1385,[80] i fou beneficiari d'una generosa donació *inter vivos* del comtat de Prades i la baronia d'Entença atorgada al palau de Falset aquell mateix dia, en el context previ a la celebració de les seves noces amb Joana de Cabrera,[81] les quals van solemnitzar-se a finals de l'any 1386.[82] Malgrat que es digui que la cessió era «perfecta i irrevocable», i que el comte —mentre visqués— seria l'usufructuari, senyor i administrador de la totalitat dels dominis del comtat i la baronia, tot retenint-se 15.000 lliures per a l'heretament d'altres descendents i per a la seva pròpia ànima, és ben plausible creure que no fou ben bé

79 Se'n veuran més detalls al capítol de Martínez & Juncosa, en aquest mateix llibre. Per a tenir una perspectiva més àmplia sobre els maltractaments a què foren sotmeses algunes dones de l'època, vegeu Vinyoles Vidal (2011).

80 ADM, Prades, llig. 3, exp. 60 (1) [r. 82, ft. 311-312]; llig. 3, exp. 60 (2) [r. 83, ft. 91-92]. L'emancipació de la pàtria potestat es concedí, segons el comte, «*contemplacione matrimonii quod de voluntate nostra fecistis et firmastis*», és a dir, un cop acordats els capítols matrimonials.

81 Uns anys abans, s'havia intentat casar don Pedro amb Brianda de Luna —germana de la futura reina Maria de Luna— mentre aquesta dama tramitava el divorci del seu marit, però finalment aquest enllaç no va prosperar, en ser desaconsellat pel mateix rei Pere el Cerimoniós, el qual va escriure al comte Joan aquesta carta amenaçadora: «Car cosí. Entès havem que vós tractats o dats orella que·s faça matrimoni entre vostre fill don Pedro e dona Brianda de Luna, e som-ne estats maravellats que vós açò façats ne consintats, tant que no u podem creure per II raons principals: la una, per què·l matrimoni d'ella e de Lop Ximénez d'Urrea no és departit, ans és encare en poder del cardenal d'Aragó, de volentat e consentiment nostre, qui ha vuy poder si fa a departir o no; la altre és que si açò fahíets ne guanyaríets desgrat e malvolença, e sens aytal guany porets trobar bo e honrat matrimoni a vostre fill. Per què us pregam e manam que del dit matrimoni a present no us entremetats ne hi donets sol orella, sabén que si ho fahíets, que faríets mala obra e a nós molt desplasent, e dar-vos-ho èm a conèxer. E hajam vostra resposta què n'és vostra intenció. Dada en Saragoça, sots nostre segell secret, a XIII dies de maig de l'any MCCCLXXXI. *Rex Petrus*» (ACA, C, reg. 1272, f. 38v; *cit*. Durán i Cañameras, 1956: 4). Per a més detalls sobre aquest cas, vegeu Campo Guitiérrez (2012: 67-96).

82 Els capítols matrimonials s'havien signat a Tortosa, cap a mitjan 1383 i, posteriorment, van modificar-se algunes clàusules a Vinaceit, el 27 de gener de 1384, i a Tàrrega, l'1 de febrer següent: ADM, Prades, llig. 3, exp. 60 (2) [r. 83, ft. 61-70, 99-107, 618-636 i 675-684]; *cit*. Izquierdo Molinas (2018: 270). Entre altres coses, el comte Joan es comprometia a donar als nuvis «per statge e habitació lur lo castell e vila de Prades». Poden llegir-se les clàusules completes en l'apèndix al capítol de Martínez & Juncosa. Teòricament, l'enllaç s'hauria d'haver produït durant el mes de setembre de 1386, però l'1 de novembre encara no havia tingut lloc, tot i que sembla que era ja imminent, tal com s'apunta en aquesta carta del primogènit del rei d'Aragó a don Pedro: «Mossèn Pedro. Per relació de nostre car frare, l'infant en Martí, havem entès que en Bernat de Cabrera va aquí envers vostre pare et vós per la celebració de les noçes de vós et dona Johana de Cabrera, les quals se devien celebrar ja per tot lo mes de setembre prop passat. On com nós desijem que les dites noces, segons seria a tenor dels capítols d'aquèn fets, venguen a perfecció, vos pregam, dehim et manam que, ab aquella major instancia que porets, façats et donets obra ab acabament que les dites noces decontinent se celebren. Et aquelles celebrades, tantost venits a nós, com nós vos hajam fort necessari, sabens que d'açò·ns farets sobiran plaer et servey, lo qual molt vos grahirem. Dada en Gerona, lo primer dia de noembre, l'any MCCCLXXXVI. *Primogenitus*» (ACA, C, reg. 1752, 2ª num., f. 12r-v).

així a partir del moment en què el seu primogènit va optar per fer costat a la comtessa Sança, fet que Joan havia de rebre com un veritable acte de traïció, tot i no haver trobat cap testimoni escrit que ens ho confirmi.[83]

Segurament en el castell de Torres Torres, don Pedro i Joana de Cabrera van tenir les seves filles Joana (àlies Gonçalva), Timbor,[84] Margarida —la protagonista d'aquest llibre—, Isabel i Elionor —nascuda poc abans o tot just després de la mort del seu pare.[85] El dia 20 de novembre de l'any 1395, en el crepuscle vespertí, don Pedro de Prades va expirar. Mig any abans, havia dictat el seu testament a València, on estipulà, entre altres moltes coses, els diners que s'havien de destinar per als casaments de les seves filles Joana i Margarida (20.000 florins a cadascuna), mentre que la resta havien de fer-se monges i, en cas de no voler-ho ser, només rebrien la legítima. Tot i no tenir-ne plena certesa, sembla ser que l'única filla que acomplí la voluntat paterna fou Timbor,[86] ja que Isabel es casà amb Francesco di Ventimiglia,[87] i Elionor va mantenir una relació amb un personatge de poc rang, fet que motivà, fins i tot, que fos empresonada al castell

83 «*Donacio facta per egregium dominum Iohannem, comitem de Prades, egregio domino Petro, filio suo, de predicto comitatu et de baronia d'Entença*» (ADM, Prades, llig. 3, exp. 60 (1) [r. 82, ft. 312-317]; llig. 3, exp. 60 (2) [r. 83, ft. 92-98]).

84 Són molt escasses les notícies de què disposem d'aquesta filla de Pere i Joana. Allò que sabem gairebé del cert és que en el moment del traspàs del seu avi, el comte Joan (1414) ella ja havia mort: ADM, Prades, llig. 2, exp. 60 (2) [r. 82, ft. 626].

85 Aquest és l'ordre amb què s'esmenten les filles de don Pedro i Joana de Cabrera en el procés que s'obrí per resoldre l'espinosa qüestió de la successió al títol comtal després de l'òbit de Joan de Prades. Ja que es tenen molt present els drets dels diversos membres del llinatge per a la recepció de l'herència en qüestió, el més lògic és creure que aquest fou l'ordre de naixement de les cinc germanes. Certament, hi ha un fet que podria esgrimir-se com a prova en contra, que és la deixa testamentària de don Pedro a les seves filles Joana i Margarida per als seus futurs matrimonis, ordenant que la resta de filles es fessin religioses, i això ens portaria a concloure que Margarida era la filla segona, però també seria plausible creure que Timbor fos una nena malaltissa o especialment devota, i això explicaria la decisió del seu pare tot i ser de més edat que Margarida. Cal recordar que aquest canvi de criteri en relació amb el destí dels descendents ja s'havia produït amb la progènie de l'infant Pere i Joana de Foix, tal com hem pogut veure.

86 Almenys durant un temps, ja que l'any 1403 estava reclosa al monestir de Santa Maria de Valldonzella. Tot i així, el rei Martí, d'acord amb Joana de Cabrera, ordenà a l'abadessa Constança de Cabrera que deixés anar sa neboda a la seva presència per tal de tractar un matrimoni que es considerava convenient per a ella, del qual no se n'ofereixen més detalls a la missiva: «Venerable abadessa. Com a nós sia stat parlat de matrimoni, Déus mijançant, fahedor de nostre cosina, dona Timbor de Prades, la qual vós tenits en lo monestir de Valldonzella, de la qual cosa havem practicat ab dona Johana de Prades, mare de la dita dona Timbor, e sia estat vist e concordat per nós e per ella que al dit matrimoni no·s pot bonament donar orella si la dita dona Timbor no era abans personalment ací, e per aquesta rahó, la dita dona Johana trameta aquí a vós certs procuradors e exhibidors de la present; affectuosament vos pregram [*sic*] e expressament vos manam que, per donar loch al dit matrimoni, lo qual, si plaurà a Déu, serà a la dita dona Timbor molt profitós e honorabe, liurets aquella, cessant tota contradicció e empatx, als dits procuradors e missatgers de la dita dona Johana, sabent que del contrari faríets a nós gran desplaer e damnatge molt gran a la dita dona Timbor, naboda vostre. Dada en València, sots nostre segell secret, a XXVI dies de noembre de l'any MCCCCIII. *Rex Martinus*» (ACA, C, reg. 2.247, f. 20r-v; ed. Girona Llagostera, 1915: 538, amb certes modificacions). No sabem si Timbor es casà o no, però a partir de l'any 1407, va passar a rebre, per dictat del rei, la mateixa assignació que percebia «dona Margarita, germana sua», com a dama de la Cort de Maria de Luna i que mantingué després de la mort de la reina (ACA, RP, MR, vol. 928/3, f. 14v; 21 d'octubre de 1408).

87 És molt probable que aquest matrimoni fos concertat pel seu oncle Jaume de Prades, en el mateix context en què pactà l'enllaç de la seva filla Àgata amb un altre membre del llinatge dels Ventimiglia, com a part de la seva estratègia per tal d'afermar encara més el seu poder a l'illa de Sicília. Malauradament, però, Isabel de Prades va morir molt poc temps després de la celebració de les noces, pels volts del 1407. Vegeu Tomic (cap. 45: 274); Zurita (llib. X, cap. 67); Cancila (2016, vol. I: 92 i 106).

de Prades per sa germana Margarida, amb el beneplàcit del Magnànim;[88] finalment, Elionor de Prades contraurà matrimoni amb un cavaller anomenat Francesc de Vilanova, unes noces que, aquest cop sí, es feren *«de consensu et voluntate nostris* [del rei Alfons] *et illustris regine Margarite»*.[89]

Un altre punt essencial del referit testament de don Pedro és l'ordre de successió que establí per als seus hereus. Resulta especialment interessant observar que, no obstant la donació del comtat de Prades i la baronia d'Entença que havia rebut una dècada abans, quan es refereix a aquest senyoriu ho fa en un sentit de futur («lo qual se spera a nós aprés òbit del dit senyor comte pare nostre»), fet que confirmaria la hipòtesi apuntada anteriorment en relació amb aquesta cessió.[90] En qualsevol cas, atorgà els títols i drets, en primer lloc, al fill mascle legítim que pogués tenir a partir de la confecció del testament —ja que fins llavors no n'havia tingut cap—, o al més gran en cas d'haver-n'hi més d'un, seguint l'ordre de primogenitura entre els germans a partir d'aquell; en segon lloc, en cas de morir sense fills de sexe masculí, nomenà hereu universal el seu germà Jaume («si viurà, e hereu ésser volrà o porà»). En cas de no voler-ho o poder-ho ser, l'herència havia de passar, en tercer lloc, a la seva filla primogènita («dona Joana») o, si no estava viva, a la resta de filles successivament segons «la major de dies e primer nada» i, suposant que haguessin mort totes, als seus respectius infants. Els successius hereus universals havien de ser, per aquest ordre, el seu cosí Alfons el Jove; els fills mascles i legítims que pogués tenir «don Jayme», del més gran al més petit; els fills del seu cosí Alfons, en idèntiques condicions; i en darrer lloc, la seva pròpia ànima i un monestir de cartoixans, «de monges o frares», que s'hauria de construir dins dels termes de Torres Torres.

Un ulterior element a tenir en consideració pel tema que ens ocupa és que don Pedro establí que fos la seva esposa —mentre no es tornés a casar— qui tingués cura del regiment i nodriment dels seus fills i filles, els quals «no li puxen ésser levats e tolts», i que, ensems amb la comtessa Sança, esdevinguessin tutores i curadores de la seva progènie i de llurs béns, i l'una en cas de defalliment de l'altra.[91]

---

88 Sobre la retenció d'Elionor al castell de Prades, vegeu ACA, C, reg. 2936, f. 75v (4 de juliol de 1419); ed. *CDCCA* (2013: doc. 987). Per a més detalls sobre aquest afer, vegeu els capítols de Martínez & Juncosa i Juncosa & Navàs en aquest mateix volum.

89 En aquest document, el rei esmenta a Francesc de Vilanova com a *«nobili et dilecto consiliario et maiordomo nostro»* (ARV, Cancelleria (C), reg. 31, 130r-131v; 22 i 24 de desembre de 1421). Per una notícia posterior, sabem que era fill de la noble dama Francesca de Vilanova, nascut molt probablement al regne de València, però *«domiciliatus in villa de Mora»*: Arxiu Històric de Protocols de Barcelona (AHPB), 146/1, Ferrer Verdaguer, f. 88v (13 d'abril de 1423). No obstant això, val a dir que hi ha autors que sostenen que aquest Francesc de Vilanova és aquell mateix «jentilhom de poch estat e manera» amb qui Elionor mantenia una relació abans de la seva reclusió: Soler Molina (2021: 95).

90 De fet, en l'encapçalament del testament, don Pedro es presenta a si mateix com a «fill de l'egregi e spectable baró e senyor don Johan, comte de les Muntanyes de Prades».

91 El testament complet de Pere de Prades pot llegir-se a l'apèndix 3.

Un cop mort el seu fill, Sança Eiximenis d'Arenós, aconsellada per amics i membres de la seva parentela, se n'anà a València, d'una banda, degut a les pressions i amenaces cada cop més intenses i greus del comte de Prades i, de l'altra, per tal de seguir, juntament amb la seva jove, una causa judicial que s'havia obert amb el comte Joan per raó del testament de don Pedro i que s'allargà durant gairebé un any.[92] Tot va començar quan uns procuradors del comte de Prades, tot complint les seves ordres, va emparar-se dels llocs i les rendes que la comtessa Sança posseïa al regne de València i que havia aportat com a béns dotals per al seu matrimoni amb Joan. Per la seva banda, Joana de Cabrera reclamava ser la usufructuària dels béns del seu difunt marit, així com els 35.000 sous que argumentava que se li devien en concepte d'esponsalici i d'escreix. Mentre que Sança va aconseguir una sentència favorable per part del governador general de València, a partir de la qual no es veié obligada a dividir el dot, tal com demanava el seu marit, Joana de Cabrera va haver de pactar amb el comte. Una de les conseqüències d'aquest acord fou que Joana passava a convertir-se en senyora de la vila de Prades i el lloc de Cornudella —les dues principals poblacions del comtat—, mentre no se li restituís la quantitat deguda.[93] Així ho anuncià el comte als seus habitants i regidors:

> En Johan, *et cetera*. Als amats et feels nostres los batles, jurats et prohòmens de la vila nostra de Prades et del loch nostre de Cornudella, salut et gràcia. Com nós, per certs pacte et covinença, ajam, sots certes et grans penes, a liurar possessió a la noble dona Johana de Prades, muller *quondam* de nostre car fill don Pedro, de la vila et loch de Prades et de Cornudella, ab sagrament et homenatge dels hòmens de les dites vila et loch et ab totes rendes et drets et juredicció alta et baxa de aquells, tro per nós <li sien> ho per nostres hereus et successors li sien pagats vint-mília florins de dot et deu-mília florins de crex, dels quals X mília florins aprés opte seu ha a restituhir V^{M}, per ço, manam-vos expressament que encontinent que per l'amat nostre en Berenguer Gallart vos serà fet manament, qui per nós ha a liurar la possessió dels dits lochs, façats sagrament et homenatge a·n Bernat de Puyggràs, procurador de la dita noble dona Johana. Car nós, ab la present, vos absolvem tot homenatge, sagrament, naturalesa et feeltat als quals nos fóssets tenguts et reputam vós et quiscun de vós per feels et leals.
>
> Dada en la nostra vila de Móra, sóts nostre segell secret, a IIII dies de octubre de l'any MCCCXCVI.[94]

Un mes i mig després, el comte Joan va decidir atorgar especial protecció i guiatge als habitants d'aquests dos indrets per tal que poguessin desplaçar-se amb els seus béns a Siurana. Tot i que el pretext amb què els oferí aquesta gràcia era el perill per la

92 Sobre aquestes qüestions, vegeu Izquierdo Molinas (2018: 283-285).

93 Era una garantia que s'havia establert en els capítols matrimonials d'aquesta manera: «[...] que lo dit dot e creix sie assegurat per lo dit senyor comte e don Pedro, fill seu, sobre lo castell e vila de Prades e lo loch de Cornudella, e altres lochs a compliment de mil florins de renda».

94 ADM, Prades, llig. 17, exp. 204 [r. 97, ft. 19].

presència de les tropes del comte de Foix pel Principat —en l'inestable context polític generat a la mort del rei Joan I i la subsegüent entronització del seu germà Martí l'Humà—,[95] sembla que el comte aprofità la situació en benefici propi, actuant en contra dels interessos de la seva jove:[96]

> Nós, en Johan, *et cetera*. Ab tenor de la present letra nostra, guiam et asseguram en bona fe et sens engan a vosaltres, jurats et prohòmens, universsitats et singulars, així hòmens com fembres et companyes, béns et robes, dels lochs de Prades et de Cornudella, així que sots special protecció et guiatge nostre puxats en lo castell et vila de Siurana anar, estar, exir et tornar sans et segurs, et metre et salvar les persones vostres, vostres mullers, inffans et companyes vostres dins lo dit castell et vila de Siurana, et tots vostres béns et blats que metre et salvar hi volrets. E vosaltres, vostres mullers, inffans et companyes vostres et béns vostres, tota vegada que us volrets tornar en los dits lochs de Prades et de Cornudella o là on vós volrets, sens tota empara, marcha, seqüestració et embarch nostre o de qualssevulle officials et sotsmeses nostres. E lo present guiatge et seguretat fem a vosaltres, dits jurats et prohòmens, fills et companyes et béns vostres, et de cascun de vosaltres, així com mils se pot dir, scriure, entendre et pensar a bo et sencer enteniment vostre. E lo present guiatge et seguretat volem durar dementres les companyes estranyes del comte de Ffoix seran en lo regne, et un any aprés que sien fora lo regne.
>
> Dada en la vila nostra de Ffalcet, sots nostre segell secret, a XXII dies del mes de noembre de l'any de la Nativitat de nostre Senyor MCCCXC sis.[97]

La confrontació entre el comte Joan i la seva nora Joana de Cabrera va arribar a ser tan intensa que fins i tot el rei Martí I va encarregar a l'influent franciscà Francesc Eiximenis que actués com a mediador per tal d'intentar resoldre el conflicte:

---

95 Per a més detalls, vegeu Sabaté i Curull (2005 : 504-509). A principis de l'any 1397, el comte Joan va ordenar que s'avancés en les obres de les muralles de Falset «per manera que los habitants en la dita vila \et los béns llurs/ sien guardats et preservats dels enemichs et gents estranyes qui tot sovén se perforcen entrar dins lo principat de Catalunya per dampnificar aquell»: ADM, Prades, llig. exp. 204 [r. 97, ft. 20-21] (23 i 26 de gener).

96 En realitat, seguí altre cop una estratègia similar durant l'Interregne, un nou moment de gran inestabilitat política. Pels volts del mes de febrer del 1412, Joan de Prades es mostrà temorenc davant de la possible entrada de tropes estrangeres a Catalunya i, per aquest motiu, va demanar al Parlament general del Principat que obligués la seva nora Joana de Cabrera —la qual seguia sent la senyora de Prades i Cornudella— a traslladar el blat de la collita des de Prades, on podia caure, segons ell, fàcilment en mans dels invasors, al castell de Siurana. Tot i que el Parlament ho va considerar oportú, Joana es negava a fer aquest trasllat, ja que li devia semblar que el blat estava més segur en el seu castell que sota els dominis del seu sogre. Al respecte, vegeu Sobrequés i Vidal (2011 [1957]: 122). Pocs mesos més tard, en el context previ al Compromís de Casp, i després de la mort del seu germà Alfons el Vell, duc de Gandia, el comte Joan de Prades es postulà com a candidat per a ser escollit rei de la Corona d'Aragó.

97 ADM, Prades, llig. 17, exp. 204 [r. 97, ft. 20].

> Lo rey.
>
> Maestre Ffrancesch. Havents tant a cor, que més no podem, que la qüestió que és entre nostre molt car oncle, lo comte de Prades, e la noble e amada nostra dona Johana de Prades sie del tot levada e remoguda, volem e us pregam affectuosament que per honor nostra treballets e instats envers lo dit comte, de part nostra, servant-hi totes aquelles mellors maneres e pus factibles que possibles seran, per manera que totalment la dita qüestió sie entr'ells remoguda, car nós per altres letres scrivim molt affectuosament al dit comte que en tot ço e quant vós li direts de nostra part sobre lo dit fet, vos do plenera fe, complint-o per obra, així com si nós personalment li ho dehim, havents-vos en tal manera en les dites coses que·n siats digne de lohar, e serà cosa de la qual nos farets grant plaer e servey, los quals molt vos haurem per agradables.
>
> Dada en Sent Ffeliu de Llobregat, sots nostre segell secret, a XXXI d'agost de l'any MCCCXCVII. *Rex Martinus*.[98]

Mitjançant un instrument signat a Falset el 20 d'agost del 1397, el comte Joan de Prades va deixar clar que no volia que el succeïssin al capdavant del comtat de Prades i la baronia d'Entença cap de les filles del seu fill don Pedro. Es tracta, evidentment, d'un document cabdal que es farà servir com a prova durant el procés que s'obrirà després de la seva mort per tal de dirimir el conflicte successori.[99]

El 22 de gener de l'any 1400, el comte Joan de Prades i la seva nora Joana van signar uns nous capítols per mirar de posar fi a tot un seguit de litigis i controvèrsies, «instigant et procurant l'enemich de pau diverses ranchors et constipacions entre les dites parts». Els principals motius de conflicte eren «aquells trenta-e-cinch mília *solidos* que foren promeses de dar als dits senyor don Pedro e dona Johana per lo dit senyor comte, per sustentació de lur Casa e estament en temps de lur matrimoni», així com «la lexa de l'usdefruyt en lo testament del dit senyor don Pedro feta a la dita dona Johana». Es tracta d'un document on les parts es comprometien a oferir diverses seguretats i cauteles per tal de tornar a la «concòrdia, dilecció et unitat que entre ells deu ésser, així per rahó del grau de affinitat, com de consanguinitat en què són constituïdes». Joana de Cabrera va renunciar a diversos drets sobre el comtat de Prades i la baronia d'Entença, «exceptat emperò tot son dot e escreix», a canvi del compromís per part del comte de compensar-la amb 9.700 florins d'or d'Aragó. De tota manera, en cap

98 ACA, C, reg. 2169, f. 41v; ed. Riera i Sans (2010: doc. 69). Vegeu Juncosa Bonet (2021c: 46-47). De nou, a mitjan 1399, el monarca va reunir a diversos personatges de primer ordre al palau de l'Aljafería de Saragossa, *«in quadam domo paramentis eiusdem»*, per mirar de trobar solució al conflicte: ADM, Prades, llig. 2, exp. 54 [r. 82, ft. 49-51] (9 de juliol).

99 *«Instrumentum factum seu firmatum per egregium comitem Iohannem de non succedendis feminis et filiabus egregi Petri de Pradis in dictis comitatu et baronia»* (ADM, Prades, llig. 3, exp. 60 (2) [r. 83, ft. 81-89]). En realitat, ja hi havia una clàusula signada en els capítols matrimonials de don Pedro i Joana de Cabrera en què s'estipulava que «don Pedro haje heretar dels dits comtat e baronia fill mascle qui fos procreat d'ell en la dita Johana de Cabrera [...] e si contra fahia, que·l dit heret no valgués ne pogués haver loch sinó en fill mascle de la dita Johanna».

cas desistia Joana de «la tudoria ne qualsevol altra administració a ella competent en et sobre lo regiment de les persones e béns de les dites infantes, filles del dit senyor don Pedro e sues».[100]

Tot i la firma d'aquest conveni, la situació no va acabar de resoldre's del tot, i Joana de Cabrera va haver de recórrer novament a l'Audiència reial per tal de denunciar els incompliments i els abusos comesos pel seu sogre, tal com veurem tot seguit.

Abans, però, cal tenir en compte que aquell mateix any 1400, el comte Joan va realitzar una nova donació *inter vivos* del comtat de Prades i la baronia d'Entença a favor, aquest cop, del seu fill Jaume,[101] la qual es mantindrà en vigor fins a la mort d'aquest darrer, l'estiu de l'any 1408.

Mig any després, es produí un fet d'una importància cabdal en acordar-se, al palau reial Major de Barcelona, els capítols matrimonials entre Bernardí Joan de Cabrera (fill de Bernat IV i Timbor de Prades) i Violant de Prades (filla de Jaume de Prades i Elionor de Gandia), «ab assentiment e voler del senyor duch de Gandia, avi maternal, e del senyor comte de Prades, avi, e del senyor bisbe de Mallorques, tudor et oncle paternal de la dita na Violant».[102] El comte Joan era, doncs, l'avi de tots dos contraents. Donat que es tractava de dos cosins germans, era imperatiu poder rebre la dispensa papal,[103] que s'acabà obtenint. Tanmateix, no s'ha d'oblidar que Bernardí Joan també era nebot de Joana de Cabrera, fet que encara feia més enrevessada la lluita successòria.

---

100 ADM, Prades, llig. 2, exp. 55 [r. 82, ft. 54-58]. Arran de totes aquestes causes judicials, Joana de Cabrera va quedar en una situació econòmica molt precària i es va veure obligada a subhastar tot un seguit de béns que havien pertangut al seu marit a instància dels creditors, entre els quals hi havia «una casa a hon él vivia e en la qual morí» o «una gran y bella tenda, e robes del dit don Pedro» (ARV, Governació (G), Litium (Lit.), vol. 2184; ed. Izquierdo Molinas, 2018: 285).

101 «*Donacio facta per egregium Iohannem, comitem de Pratis, egregio Iacobo, eius filio, de dicto comitatu et baronia d'Entença*» (ADM, Prades, llig. 3, exp. 60 (2) [r. 83, ft. 70-81]; 8 d'octubre de 1400).

102 AHPB, 43/37, Bartomeu Eiximeno, f. 3r-4v (24 de gener de 1409). En aquesta data, tal com s'afirma clarament, Violant era només una nena de cinc anys. En el compromís es fixà que el matrimoni per paraules de present s'hauria de fer en un termini màxim de quatre anys, i la solemnització en faç de l'Església «dins altres IIII anys», és a dir, quan ja tingués l'edat legal per poder-se casar i consumar l'enllaç. Malgrat aquest acord, per aquestes mateixes dates, també s'estava negociant el matrimoni entre la mateixa filla de Jaume de Prades amb Frederic (fill bastard de Martí el Jove), el qual comptava amb la total aprovació del rei Martí I: «Rey molt car primogènit. Fort gran plaher havem haüt del matrimoni de don Ffrederich de què·ns havets scrit que havets finat ab la filla de don Jayme de Prades, *quondam*; pregam-vos, rey molt car primogènit, ab gran affecció, que·l dit matrimoni vullats finar e portar a final conclusió per nostra part e vostra [...]. Dada en la casa de Bellesguard, sots nostre segell secret, lo primer dia de juny de l'any MCCCCVIIII. *Rex Martinus*» (ACA, C, reg. 2252, f. 83v). Al cap de poques setmanes, Martí el Jove va morir, així com també ho feu el rei d'Aragó exactament un any més tard, fets que, molt probablement, van ser determinants per tal que acabés tirant endavant l'enllaç entre Bernardí Joan i Violant.

103 «[…] sens la qual lo dit matrimoni bonament fer no·s poria segons dret divinal et les canònicas sanccions et encare ordinacions de sancta mare Esgléya, per tal com són en grau segon de parentesch, ço és, cosins germans» (AHPB, 43/37, Bartomeu Eiximeno, f. 4r).

Les intencions del comte Joan eren ben clares, ja que optà per fer una nova donació *inter vivos* a favor del seu net,[104] sota l'administració i tutoria de Bernat IV de Cabrera,[105] i amb el consentiment del rei Martí l'Humà:

> […] *dictus egregius comes Iohannes, animadvertens quod in dicto comittatu et baronia d'Entença dictus nobilis Bernardus de Capprareia, tanquam unicus masculus abilis ad succedendum post eiusdem egregii comitis Iohannis de Pratis mortem, erat sucessurus, volendo se reddere conformem disposicioni et ordinacioni paterne et alia servare iurata et promissa inter ipsum et egregium eius fratrem, ducem Gandie* […], *de suo comittatu et baronia, dicto nobili Bernardo Iohannis de Capraria, nepoti suo sive* net […] *donacionem et hereditamentum inter vivos fecit cum firma et decreto et auctoritate serenissimi domini regis Martini.*[106]

L'esmentada donació la feu el comte Joan a canvi de la gens menyspreable suma de 25.000 florins d'or d'Aragó que li havia d'entregar el comte de Mòdica i mestre justicier del regne de Sicília, Bernat IV de Cabrera, els quals havien de servir per a satisfer els deutes que seguia tenint el magnat pradenc amb la germana d'aquest darrer.[107]

Paral·lelament, Joana de Cabrera —de ben segur com a reacció a tots els moviments que s'estaven produint— va decidir presentar una súplica al rei Martí, en qualitat de tutora de la seva filla Joana/Gonçalva i en defensa dels seus drets a heretar el comtat de Prades i la baronia d'Entença d'acord amb el testament del seu difunt marit,

104 La qual estava «*in posse venerabilis Bernardi Medici, domini regis secretarii auctoritateque regia notarii publici*» (AHPB, 43/35, Bartomeu Eiximeno, f. 56v-57v; 8 de març de 1409).

105 Uns anys abans, Bernat IV de Cabrera havia negociat amb el comte de Cardona el matrimoni entre els seus respectius fills, Elionor i Joan Ramon Folc: AHPB, 43/37, Bartomeu Eiximeno, f. 7r-10v (16 de febrer de 1403). Aquest enllaç no prosperarà. Elionor es casarà amb Gilabert de Centelles i Riusec (fill de Ramoneta Díez, a qui Margarida de Prades anomenava «cara mare»), mentre que Joan Ramon Folc ho farà amb Joana/Gonçalva de Prades (germana gran de la reina Margarida).

106 ADM, Prades, llig. 3, exp. 60 (2) [r. 82, ft. 601-602]. Traducció: «el dit egregi comte Joan, considerant que en l'esmentat comtat i baronia d'Entença el referit noble Bernat de Cabrera l'havia de succeir, en tant que únic mascle apte a la successió després de la mort del mateix egregi comte Joan de Prades, volent mantenir-se conforme a les disposicions i ordinacions paternes i respectar les altres coses jurades i promeses entre ell i el seu egregi germà duc de Gandia, al seu net, el noble Bernat Joan de Cabrera, del seu comtat i baronia, va fer donació i heretament *inter vivos*, amb firma, decret i autorització del sereníssim senyor rei Martí».

107 «*Noverint universi quod nos, Bernardus de Capraria, miles, comes de Modicha et magister iusticiarius regni Sicilie, attendentes nos habere necessariam peccuniam in quantitate satis magna, videlicet, quinquaginta mille florenorum auri de Aragonia, tam pro exsolvendo illos vigintiquatuor mille florenos auri et sortis florenorum iam nominatorum per nos restantes ad solvendum ex illis vigintiquinque mille florenos auri in quibus inter alia nos obligavimus egregio domino comiti Muntanearum de Prades in actu donacionis et hereditamenti per ipsum dominum comitem nuper nobili Bernardino Iohannis de Capraria, nato nostro nepotique suo sive* net, *factorum de dicto comitatu Muntanearum de Prades et de baronia que quondam fuit nobilis Guillelmi d'Entença, ipsi comitatui annexa, et de castris, villis et locis eorundem comitatus et baronie dare et solvere ipsi domino comiti seu pro eo nobili domine Iohanne de Prades, sorori nostre uxorique egregii Petri de Prades, quondam filii ipsius domini comitis, cum ipse dominus comes, in ipsis viginti quatuor mille florenis, tenetur et obligatus existit ex resta predictorum vignitiquinque mille florenorum quos eidem nobili domine Iohanne dare et exolvere promisit, pretextu cuiusdam avinencie, ipsa nobile domina Iohanna tenet et possidet ac tenere et possidere debet donech sibi fuerit satisfactum in predicta quantitati dictorum viginti quatuor mille florenorum sibi, ut predicitur, restancium ex dictis viginti quinque mille florenis avinencie supradicte loca de Prades et de Cornudella, cum omni iuredictione eorundem que sunt de membro dicti comitatus […]*» (AHPB, 43/35, Bartomeu Eiximeno, f. 54r-55v; 1 de març de 1409).

un cop mort el seu cunyat Jaume —el qual comptava amb majors drets que la seva filla, d'acord amb el que havia estipulat don Pedro en les seves darreres voluntats. Per reforçar la seva petició, va fer esment a la donació *inter vivos* —pura, perfecta i irrevocable— que del comtat de Prades i la baronia d'Entença havia fet el comte Joan al seu fill primogènit.[108] El monarca va acceptar la súplica i adreçà una carta al comte Joan, a Bernat de Cabrera i al seu fill Bernardí Joan, i a tots els consellers, jurats, procuradors i prohoms de les universitats, viles i llocs del comtat i la baronia a fi i efecte de fer-los comparèixer davant l'Audiència reial.

Pocs dies després, Joana de Cabrera presentà una nova súplica per tal de denunciar tot allò que son sogre, son germà i son nebot feien per tal d'evitar que Joana/Gonçalva pogués prendre possessió del comtat de Prades i la baronia d'Entença. Expressà les seves queixes d'aquesta manera:

> Príncep molt excel·lent.
>
> La noble dona Johanna de Cabrera, en nom e en veu de la egrègia dona Johanna, filla sua, e del egregi *quondam* don Pedro de Prades, ha donada una suplicació e ferme de dret devant la vostra magestat excel·lent sobre la possessió que pretén haver la dita egrègia Johanna en lo comdat de Prades e baronia d'Entença, […] de lo egregi comte de Prades e mossèn Bernat de Cabrera e en Bernat Johan, fill del dit mossèn Bernat de Cabrera, los quals se sforçaven de pertorbar la dita egrègia dona Johanna en los homenatges dels hòmens del dit comdat e en la possessió desús dita, la qual provisió o letra la part del dit egregi comte e dels dits nobles e en Bernat de Cabrera e en Bernat Johan de Cabrera se sforcen a racó e no públicament ni oyts los advocats plenament en son dret e per maneres sostrents revocar o fer revocar la dita provisió. On, príncep molt excel·lent, com aquesta qüestió sie de gran pes e de la possessió de un comtat e entre grans persones e meresca gran examen e devant gran consell, per ço senyor a la vostra reyal magestat humilment supplique la dita noble dona Johanna que us plàcie menar al vicecanceller vostre a qui lo dit fet havets remès que aquel fassa ab gran consell e en la

108 «*Princeps excellentissime. Pro parte nobilis Iohanne de Pratis, tutricis, et egregie Iohanne de Pratis, filie sue et egregii quondam Petri de Pratis, viri sui heredisque dicti Petri, ac nomine et vice eiusdem, vestre regie magestati exponit reverenter quod dudum inclitus et egregius vir Iohannes, comes Montenearum de Pratis, cupiens paternos afectus, per debitos afectus in dictum egregium Petrum, filium suum primogenitum et emancipatum ex causis necessariis libertatem exercere titulo irrevocabilis ac inter vivos donacionis, dedit et concessit eidem egregio Petro, presenti et recipienti, donacionem pura perfecta et irrevocabili totum ab integro et sine ipsius dominacione comitatum Montanearum de Prades, situm infra Cathalonie principatum, et baroniam que fuit nobilis Guillermi d'Entença, cum omnibus et singulis fortaliciis, villis, castris et locis dicti comitatus et baronie predicte, necnon cum omnibus et singulis militibus et dominabus, feudatariis et vassallis, mansis, borgiis, hominibus et mulieribus, tam christianis quam sarracenis et iudeis ibi habitantibus et habitaturis, et cum omnibus et singulis terminis et territoriis, censibus, agrariis, decimis et redditibus, firmis, terris, foriscapiis et laudimiis, mero et mixto imperio et omni alia iuridiccione alta et baxia, civili et criminali, et eius exercicio, et cum pace et guerra, hoste et cavalcata, et earum redempcione, et cum* fruyts *et aliis omnibus et singulis speciebus et signis et merii et mixti imperii, et omnimode iurediccionis [...] Quamquidem donacionem dictus inclitus comes fecit predicto egregio Pedro de Pratis retento tamen sibi, toto tempore vite sue, usufructu in predictis comitatu et baronia, et ex causa predicte donacionis, dictus comes transtulit in dictum egregium Petrum de Prades omnia iura, voces et acciones suas reales et personales, mixtas et utiles et directas*» (ADM, Prades, llig. 3, exp. 60 (1) [r. 82, ft. 229-236]; 14 de febrer de 1409).

> Audiència vostra pública e devant la vostra reyal magestat e devant lo vostre canceller, e no en altra manera, per ço que la justícia de les parts mils sia vista. *Altissimus*.[109]

Arrencava així un procés que va prolongar-se durant molts anys i que quedà interromput en diverses ocasions, a causa de les circumstàncies polítiques generals (com la mort del monarca, per exemple).[110] És precisament en aquest context que cal situar les gestions que va dur a terme el rei Martí l'Humà per tal d'afavorir la unió dels Casals d'Urgell i de Prades a través de l'enllaç —finalment fallit— entre Joan d'Urgell (germà del comte Jaume) i Joana/Gonçalva de Prades. En les seves missives, el monarca deixa ben clar que desitjava que la referida unió es produís, «havents fort gran plaher de la construcció de la Casa que, per rahó del dit matrimoni, pendrà bon et assenyalat fonament, et specialment per lo gran heretament de la dita dona Johana»,[111] els drets de la qual en l'heretament del seu avi sembla donar per descomptats amb aquestes paraules. A mitjan setembre, el rei Martí es casava en segones núpcies amb Margarida de Prades. La mort del sobirà encara no nou mesos més tard donà pas a un llarg Interregne i a diversos Parlaments generals que havien d'abordar la qüestió de la successió al tron de la Corona catalanoaragonesa, a la qual posà fi el Compromís de Casp, a principis d'estiu de l'any 1412. Són molts els paral·lelismes entre els litigis per la successió a gran i a petita escala, tant pel que fa a alguns dels protagonistes,[112] com pels continguts dels debats, en els quals resultava un factor absolutament fonamental la línia femenina en l'heretament dels drets.

Mentre s'estaven dirimint per part dels juristes les qüestions relatives al comtat pradenc, la comtessa Sança seguia refugiada a València, on havia passat a viure en una casa construïda dins dels murs del convent de les clarisses. Per la seva banda, al llarg d'aquests anys, el comte Joan va atorgar alguns dels privilegis més avantatjosos als seus vassalls, un fet que hem de vincular directament amb les seves necessitats econòmiques, ja que aquestes mercès s'entregaven sempre a canvi d'unes considerables sumes de diners.[113] A principis de l'any 1410, el comte Joan de Prades va arribar a constituir en

109 ADM, Prades, llig. 3 exp. 60 (1) [r. 82, ft. 259-260] (9 de març de 1409).

110 A finals del 1401, ja s'havia obert un altre procés entre Joana de Cabrera (i les seves filles, en edat pupil·lar) i el seu cunyat Jaume de Prades, quan aquest darrer va rebre la donació *inter vivos* per part del comte Joan. No entrarem en els detalls per tal d'evitar fer encara més complex el relat.

111 ACA, C, reg. 2237, f. 111v (10 de juny de 1409). Pel que afirma Martí I, les negociacions pel matrimoni ja s'havien conclòs i només quedava pendent la dispensa papal, la qual urgia a obtenir: ACA, C, reg. 2237, f. 87v (26 de març de 1409). Finalment, la causa que provocà el fracàs d'aquesta unió va ser la mort del nuvi pocs mesos més tard. Ambdues cartes es transcriuen completes al capítol signat per Cingolani en aquest mateix volum (*vid*. n. 27).

112 En la lluita per la successió al comtat de Prades també hi intervingueren Alfons el Vell i Alfons el Jove de Gandia, tot defensant els seus propis drets a partir del que s'estipulà en el testament de l'infant Pere, però en suport, fonamentalment, de la causa de Violant de Prades i de Gandia.

113 En són alguns exemples destacats: ADM, Prades, llig. 17, exp. 203 [r. 96, ft. 652]; llig. 17, exp. 204 [r. 97, ft. 161, 162, 166 i 207]; llig. 18 exp. 225 i 226 [r. 98, ft. 187-188 i ft. 194-196]. El pagament del donatiu per part de les viles i llocs del comtat per fer front al pagament dels diners acordats amb Joana de Cabrera generà tensions entre diverses universitats: ADM, Prades, llig. 17, exp. 204 [r. 97, ft. 211] (2 d'abril de 1403).

procuradors seus fins a set notaris de Lleida, Falset, Tortosa i Montblanc per tractar, prosseguir i finar totes les causes, litigis, qüestions i controvèrsies que seguia mantenint amb la comtessa Sança Eiximenis d'Arenós, [114] les quals es perpetuaran fins a la mort del comte, a mitjan 1414.[115] Joan de Prades expirà sense haver dictat testament,[116] fet que dificultarà encara més la resolució del conflicte per la successió, el qual seguia obert i havia d'incorporar encara nous protagonistes.[117]

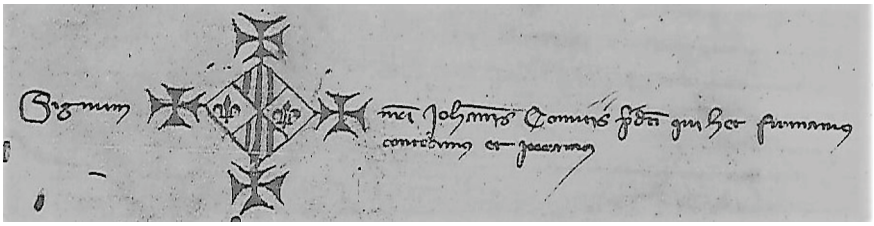

Figura 7. *Signum* del comte Joan de Prades [ADM, Prades, llig. 18, exp. 205 (r. 97, ft. 315)] (Tots els drets reservats).

Joana (àlies Gonçalva) d'Aragó i de Cabrera, IV comtessa de les Muntanyes de Prades ([1414] 1425-c. 1445)

Aquell mateix estiu en què el comte Joan va expirar, Joana/Gonçalva[118] de Prades va contraure matrimoni amb Joan Ramon Folc II, fill del comte de Cardona i vescomte de Vilamur. Tot i que s'ha ressaltat la importància cabdal d'aquesta unió per part de la historiografia, considero que no s'havia interpretat el fet en tota la seva complexitat, ni tenint presents algunes de les claus que s'ignoraven i que em semblen especialment significatives per entendre millor el seu significat polític.

---

114 ADM, Prades, llig. 2, exp. 51 [r. 82, ft. 34] (29 de gener de 1410).

115 El rei Ferran va escriure al seu primogènit per tal d'informar-lo que «segons certament havem sabut, lo comte de Prades, nostre oncle, ha finat sos darrers dies. [...] per ésser de nostra sanch reyal e en tan propinqua grau, devets uns quinze dies vestir negre» (ACA, C, reg. 2407, f. 45v; 12 de setembre del 1414; ed. López Rodríguez, 2004, doc. 409).

116 S'expressa clarament en el procés: *«[...] dictus egregius comes Iohannes decessit ab intestato, nullo condito testamento»* (ADM, Prades, llig. 2, exp. 60 (2) [r. 82, ft. 602]).

117 L'únic fill per línia masculina, legítima i directa que va sobreviure al comte Joan fou Lluís de Prades, però feia ja més de dues dècades que era bisbe de Mallorca. No obstant això, també es va discutir sobre la seva possibilitat de succeir-lo: ADM, Prades, llig. 3, exp. 60 (2) [r. 82, ft. 626].

118 Segons l'origen de les fonts documentals que consultem, se la cita algun cop únicament com a «Joana», menys sovint només com a «Gonçalva», i gairebé sempre indicant l'àlies corresponent. De vegades, podem trobar aclariments d'aquest estil: «dona Gonçalva solia ésser appellada dona Johana de Prades». Gonçalva és la feminització del nom del seu besavi, Gonçal Eiximenis d'Arenós, part dels béns del qual heretarà a través de les deixes de la comtessa Sança. Joana és tant el nom de la seva mare com la feminització del nom de l'avi patern (l'ús de dos noms que es van succeint alternativament en cada generació és una pràctica ben habitual, així com el fet dels canvis de nom al llarg de la vida per tal de poder heretar títols i patrimonis nobiliaris, uns fets que dificulten considerablement la recerca i que generen moltes confusions).

No sabem quan fou la data exacta del traspàs del comte ni tampoc la de les noces, però s'esdevingueren, de ben segur, a molts pocs dies de diferència. Gràcies a unes cartes escrites per Margarida de Prades a la seva tia, l'abadessa del convent de les menoretes de València, i a la seva àvia, la comtessa Sança Eiximenis d'Arenós —a qui al·ludeix com a «cara mare»—, sabem que la boda s'havia de celebrar a València, però, degut a la pesta que afectava la capital del Túria, la reina vídua els demana que permetin a la seva germana desplaçar-se fins a Morella —la vila on es trobava Margarida en aquell moment— per a la celebració de les núpcies:

> Cara mare, com nós hajam gran desig e voler que nostra cara sor, dona Johanna, sia ací ab nós, e per la ància ab què n'estam per les mortaldats qui són aquí [*a València*], e per ço com volríem que las noses se facen prestament là on hagués bon tepms [*sic*], pregam a vós molt affectuosament que us plàcia donar licència a la dita nostra sor de venir ací a nós, e que venga con pus prestament fer se puscha, si emperò a vós, cara mara, plaurà que axí·s face, car en altra manera no·n volem pessar vostre voler; e serà, cara mare, cose la qual vos grahirem molt. E si són coses algunes, cara mare, que per vós fer puscham, scrivits-nos-en, car nós de bon voler les complirem per obre. E sia lo [*sic*] santa Trinitat vostra guarda.
>
> Data en la vila de Morella, sots nostre segell secret, a XXXI de juliol, any MCCCCXIIII. *La reyna Margarita*.
>
> A nostra cara mare, la comtessa de Prades.[119]

Uns mesos abans, la mateixa reina vídua havia signat un instrument públic al palau reial Menor de Barcelona en el qual, en contemplació del matrimoni de la seva germana gran, li cedia allò que per herència paterna li pogués correspondre *«in et super comitatu Montanearum de Prades et baronie d'Entença»*, renunciant al seu favor de tots els drets que li poguessin correspondre, i es comprometia sota jurament de no interposar qüestions ni demandes per aquesta raó en contra de *«Godissalvam Ximenis de Arenossio, alias Iohanam de Prades, sororem nostram, filiam egregii virii Petri de Prades, quondam carissimi patris nostri, et egregie domine Iohane de Prades, eius coniugis, carissime matris nostre viventis»* ni del seu marit, el noble *«Iohannem Raymundum Fulconis, filium multum nobilis viri Iohannis Raymundi Ffulconis, comitis Cardone»*.[120]

A l'ocàs de la seva vida, la comtessa Sança va jugar un paper essencial en l'èxit d'aquest enllaç,[121] el qual s'ha d'entendre com un contrapès a l'aliança que, des de feia

119 ACA, C, reg. 2355, f. 59r; copiada immediatament després de la carta adreçada a la seva tieta.

120 ADM, Prades, llig. 4, exp. 62 [r. 83, ft. 456-457] (7 de gener de 1414).

121 A principis de l'any 1412, Sança Eiximenis d'Arenós va fer donació a la seva neta «dona Gonçalba d'Arenós» dels castells, llocs i alqueries de Torres Torres, Serra, Xestalcamp i Adzueva, amb llurs termes, pertinències i drets, a partir del moment en què morís, un cop satisfets 8.000 florins d'or d'Aragó als seus marmessors. A partir d'un nou contracte entre àvia i neta, signat el 6 d'octubre de l'any següent, la comtessa Sança li concedí la possibilitat de carregar censals sobre dits béns o part d'aquells, els fruits, les rendes i els emoluments dels quals havia d'obtenir Joan Ramon Folc II de Cardona «per causa de la dot a ell, per part de la dita dona Gonçalva, constituhida, exceptat mil fflorins que aquella s'à

anys, havia establert el comte Joan amb Bernat IV de Cabrera i el seu fill Bernardí Joan (net del comte), en contra de la seva neta Joana/Gonçalva, els drets de la qual també defensava amb vehemència la seva mare, Joana de Cabrera, enfrontada en aquest cas als membres del seu mateix llinatge (germà i nebot, respectivament). Vist d'aquesta manera, tot i no poder-ho demostrar documentalment, seria lògic pensar que les negociacions per casar Joana/Gonçalva amb Joan Ramon Folc van fer-se d'amagat del comte, i que les núpcies es van contraure bé quan estava a punt de morir, o bé poc després del seu traspàs, en qualsevol cas, quan ja no tenia prou poder ni influència per fer-les fracassar.

Un altre indici important que ens podria servir per corroborar que aquest matrimoni tenia un fort component estratègic des d'un punt de vista polític és que la núvia gairebé doblés l'edat del nuvi, un fet molt rar tenint en compte els paràmetres habituals de l'època.[122] A més, segons l'estat actual de la investigació, no tenim constància que s'hagués intentat casar Joana/Gonçalva amb ningú més després del matrimoni fallit amb Joan d'Urgell, tractat en els darrers temps de la vida de Martí l'Humà.

Si bé Joana/Gonçalva es considerava la legítima hereva del comtat de Prades i la baronia d'Entença, el plet successori encara no s'havia resolt; per tant, hem de considerar els títols vacants fins a la sentència definitiva, emesa una dècada més tard. De fet, la causa es reprendrà l'any 1415,[123] s'interromprà poc després degut a la mort del rei Ferran I, i es reobrirà l'any 1418 —després d'un intent d'arbitratge entre les parts—, quan Alfons el Magnànim manà al seu vicecanceller que «prestament entengats en lo fet del comdat de Prades e façats lo dit debat, al tost que puscats, per justícia desempatxar, com així ho hajam a cor e voler».[124]

---

retengut per cascun any» (ARV, G, Lit., vol. 2203, mà 27, f. 38r-v; vol. 2215, mà 13, f. 18r-v [2a num., f. 119r-v]; i mà 20, f. 40r-41v [2a num., 490r-491v]). En ser Joan Ramon Folc II menor d'edat, i d'acord amb el dret valencià, fou necessari el nomenament d'un tutor o curador; la persona escollida, després d'haver interrogat a diversos testimonis sobre la seva idoneïtat, va ser Joan de Vilaragut, el qual es casarà en secret amb Margarida de Prades al cap d'un temps: ARV, G, Lit., vol. 2215, mà 20, f. 41v-46v [2a num., 491v-496v]. Sobre aquestes qüestions, vegeu el capítol de Juncosa & Navàs.

122 Tenint en compte la data del matrimoni dels seus pares, Joana/Gonçalva de Prades devia néixer cap a finals de l'any 1387, mentre que Joan Ramon Folc ho feu l'any 1400.

123 Es reobrí el procés a partir d'una súplica presentada pels Cabrera (Bernat i Bernat Joan) a Ferran d'Antequera. Algunes reunions relacionades amb la causa van produir-se a Perpinyà, a la casa on habitava la reina Margarida i en la seva presència: *«in pausata illustris domine regine Margarite, personaliter invente»* (ADM, Prades, llig. 3, exp. 60 (2) [r. 82, ft. 541-544]; 6 i 10 de novembre de 1415).

124 ADM, Prades, llig. 3, exp. 60 (2) [r. 83, ft. 35] (3 de novembre de 1418). Els Cabrera volien que la causa arbitral passés a ser novament judicial i s'esforçaven per fer-la avançar aprofitant que el comte de Cardona era en ambaixada al Concili de Constança juntament amb els advocats del procés, motiu pel qual Joana/Gonçalva presentà, a través del seu procurador, una súplica al rei en què li demanava que no s'avancés ni es procedís a fer res fins que no tornessin. Acaba la seva petició amb aquestes interessants paraules: «ella, ab gran desig, sper veure la examinació e dicisió de la dita causa, axí com aquella qui entén e sens dupte que la justícia sia sua, axí suplica plàcia a Déus. E jatsie, senyor, assò sie de justícia e de mera equitat, emperò reputar-vos-ho ha a singular gràcia e mercè» (ADM, Prades, llig. 3, exp. 60 (2) [r. 82, ft. 572-573]).

Pocs mesos després d'haver-se reprès la causa judicial, Joana de Cabrera va finar al Real de València.[125] D'aquesta manera, Joana/Gonçalva perdia l'altre gran suport a favor de la seva causa, ja que la seva àvia Sança Eiximenis d'Arenós havia mort tres anys abans.[126] Amb el seu testament, Joana de Cabrera va nomenar hereva universal la seva filla Margarida de Prades, fet que convertia la reina vídua en senyora de la vila de Prades i del lloc de Cornudella.[127] En canvi, la comtessa Sança va disposar que la seva herència recaigués a favor de sa neta Joana/Gonçalva.

Una de les qüestions que va generar més discussions entre els juristes intervinents en la causa, en ser un dels principals arguments de la part contrària, va ser la possibilitat o no de successió en mans d'una dona. Són molts els folis del procés on es transcriuen proves i declaracions de testimonis a favor i en contra per tal d'acabar concloent que *«in Cathalonia ffemine sunt capaces obtinendi feuda et prestare homagia pro eisdem»*.[128]

Finalment, el dia 26 de juny de l'any 1425, el rei Alfons el Magnànim va dictar la sentència definitiva «en la causa de la successió del comtat de Prades e baronia d'Entença», la qual fou favorable a «la egrègia senyora dona Johana, vescomdessa de Vilamur».[129] En aquell mateix dia, el monarca va adreçar-se a tots els oficials i habitants del comtat de Prades i de la baronia d'Entença per tal de fer-los pública la resolució del procés i d'ordenar-los que prestessin jurament de fidelitat i homenatge a Joana/Gonçalva com a llur senyora:

> N'Alfonso, per la gràcia de Déu rey d'Aragó, de Sicília, de València, de Mallorques, de Sardenya et de Còrsegue, comte de Barchelona, duch de Athenas e de Neopàtria, e comte de Rosselló e de Cerdanya, als faels nostres, los procurador general, alcayts, batles e altres officials, jurats et prohòmens e singulars personas de las vilas, castells e lochs del comdat de Prades e baronia d'Entença de qualsevol ley, stament o condició sien, et altres als quals los presents pervindran e seran presentades, salut et dilecció. Com nós, precedent gran procés, solemne deliberació e madur consell, hoïts a ple los competitors en la causa de la successió dels dits comtat de Prades e baronia d'Entença, hajam

125 Joana de Cabrera traspassà el dia 7 d'octubre de l'any 1419: ACA, C, reg. 2355, f. 103v; ed. ACA (2018: doc. 269).

126 La comtessa Sança va expirar a València, el 25 de juny de 1416. Vegeu Izquierdo Molinas (2018: 299).

127 Uns dominis que cedirà a favor de la seva germana Elionor i el seu marit Francesc de Vilanova en el moment de professar com a monja a Santa Maria de Valldonzella. Per a més detalls, vegeu el capítol de Juncosa & Navàs.

128 ADM, Prades, llig. 3, exp. 60 (2) [r. 83, ft. 121]. Traducció: «a Catalunya les dones són capaces d'obtenir feus i de prestar homenatges pels mateixos». El «memorial en derecho sobre el vínculo del condado de Prades y baronía de Entença en el qual suceden la embras por particular privilegio» pot llegir-se a partir d'un imprès custodiat a: ADM, Prades, llig. 5, exp. 97 [r. 84, ft. 644 i ss.].

129 ADM, Prades, llig. 4, exp. 68 [r. 84, ft. 238-242]; ACA, C, reg. 2742, f. 48-51. En instruments posteriors s'explica d'aquesta manera: «*Dona Gundissalva Ximenez de Arenos, alias dona Ioana ab Aragonia, quarta comitissa de Prades, inter quam et Alfonsum ab Aragonia, ducem Gandiæ, patruum suum, & alios suos consanguineos orta fuit lis super comitatu de Prades & baronia de Entença, quæ fuit terminata regia sententia lata per regem Aragoniæ Alfonsum Cæsar Augustæ XXVI iunii 1425, qua rex adiudicavit successionem dicti comitatus & baroniæ predictæ Gundissalvæ licet fœminæ, exclusis masculis remotioribus dictam successionem prætendentibus, & talis regia sententia habet vim legis*» (ADM, Prades, llig. 5, exp. 97 [r. 84, ft. 647]).

pronunciat sentència e declarat [de] present los dits comtat e baronia, e total senyoria de aquells, pertànyer a la egrègia dona Johana de Prades, vescomtessa de Vilamur, filla et hereva de l'egregi don Pedro de Prades, *quondam*. Per tant, notifficant-vos les dites cosas, a vosaltres e a cascun de vós, dehim e manam que la dita egrègia dona Johana hajats et tingats, d'aquí avant, per comtessa, dona e senyora dels dits comdat e baronia, e a ella, o a qui volrà, fassats e prestets sagrament e homenatge de feeltat, e respongats de totes altres coses que tenguts e acustumats fóssets respondre e obeir als comtes passats.

Dada en Seragoça, a XXVI dies de juny, en l'any de la Nativitat de nostre Senyor mil CCCCXXV. *De Funes, vicecancellarius*.[130]

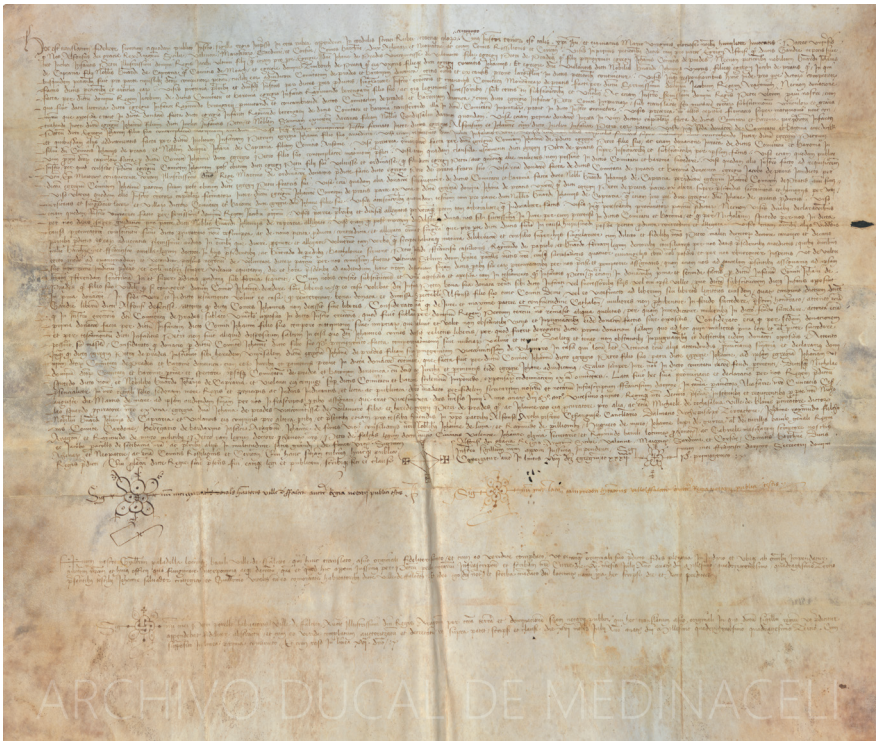

ARCHIVO DUCAL DE MEDINACELI

Figura 8. Sentència reial a favor de Joana/Gonçalva, comtessa de Prades i senyora de la baronia d'Entença [Hospital de Tavera, Toledo. Fundación Casa Ducal de Medinaceli, ADM, Prades, llig. 4, exp. 68 (r. 84, ft. 242)] (Tots els drets reservats).

Deixant ja de banda tot aquest llarg i complicat procés, havent pres possessió de ple dret dels seus dominis, el 29 d'abril de l'any 1427, van signar-se, al castell de Falset, entre el comte i la comtessa de Prades, d'una part, i Ramon de Riusec (àlies Bernat de Centelles)[131] i la seva esposa Elionor de Queralt, de l'altra, els capítols matrimonials

130 ADM, Prades, llig. 4, exp. 69 [r. 84, ft. 339].

131 Net de Pere de Centelles i de Ramoneta Díez de Riusec.

que havien de conduir a l'enllaç de Joan Ramon Folc III —un xiquet «de nou a deu anys» en aquell moment— amb Caterina de Riusec. Sembla que aquest matrimoni no s'arribà a solemnitzar en faç de l'Església. El que sí que sabem és que Joan Ramon Folc III —el fill que heretarà els títols comtals dels Prades i els Cardona— es casarà amb Joana d'Urgell (una de les filles del comte Jaume el Dissortat)[132] i, després d'haver enviduat, amb Isabel de Cabrera, filla de Bernat Joan de Cabrera, aquell qui havia estat el principal rival de Joana/Gonçalva en la lluita per la successió al comtat de Prades.

Poc després de la mort de Margarida de Prades (1430), la comtessa Joana/Gonçalva va signar, «en nom seu propri e axí com a procuradora del molt egregi senyor don Johan Ramon Folch, compte de Prades, marit seu, en nom seu propri e axí com a pare e ledesme administrador de Johan de Cardona, fill seu», uns capítols amb els marmessors testamentaris de la seva germana, «la il·lustra senyora dona Marguarita, *olim* relicta del molt ilustre senyor rey en Martí, de recolenda memòria, e aprés feta monge *vita functa*»: la seva tia Constança de Cabrera —abadessa de Santa Maria de Valldonzella—, el seu cunyat Francesc de Vilanova, i Joan de Gallach, secretari de la reina vídua. Al marge de diverses qüestions econòmiques derivades encara del dot i escreix de Joana de Cabrera, en una de les clàusules s'acordà que «los dits marmessors, de present, meten en mans e poder de la dita egrègia senyora comtessa la vila de Prades e loch de Cornudella». D'aquesta manera, es reintegraven de nou als dominis comtals la capital i la segona vila més important del senyoriu.[133]

Tot i que se sol donar com a data de mort de Joana/Gonçalva l'any 1441, hi ha prou elements per creure que el traspàs es produí pels volts del 1445. De fet, el 9 de juliol de l'any anterior, en el marc de la negociació de les noces del seu fill i hereu, va intentar la unió de diversos llocs i alqueries del regne de València amb el comtat de les Muntanyes de Prades, i signava d'aquesta manera: *«Nos, Gondissalba Exemenos d'Aranos alias Ioanna de Prades, domina et proprietaria comittatus Montanearum de Prades et baronie que fuit nobilis Guillermi Raymundi d'Antença»*.[134]

Poc temps després, Joan Ramon Folc III de Cardona esdevindrà el nou comte de Prades i senyor de la baronia d'Entença, per renúncia del seu pare, que seguirà sent comte de Cardona fins a la seva mort, l'any 1471. D'aquell moment ençà, es produirà la unió definitiva dels puixants Casals de Prades i de Cardona, «un dels fets més interessants de la història de la noblesa catalana de la darrera Edat Mitjana».[135]

---

132 Els capítols matrimonials van signar-se el juny del 1444, els quals van completar-se amb una donació, per part de la comtessa Joana/Gonçalva al seu fill, que va tenir lloc el 9 de juliol següent: ADM, Prades, llig. 5, exp. 97 [r. 84, ft. 648-650].

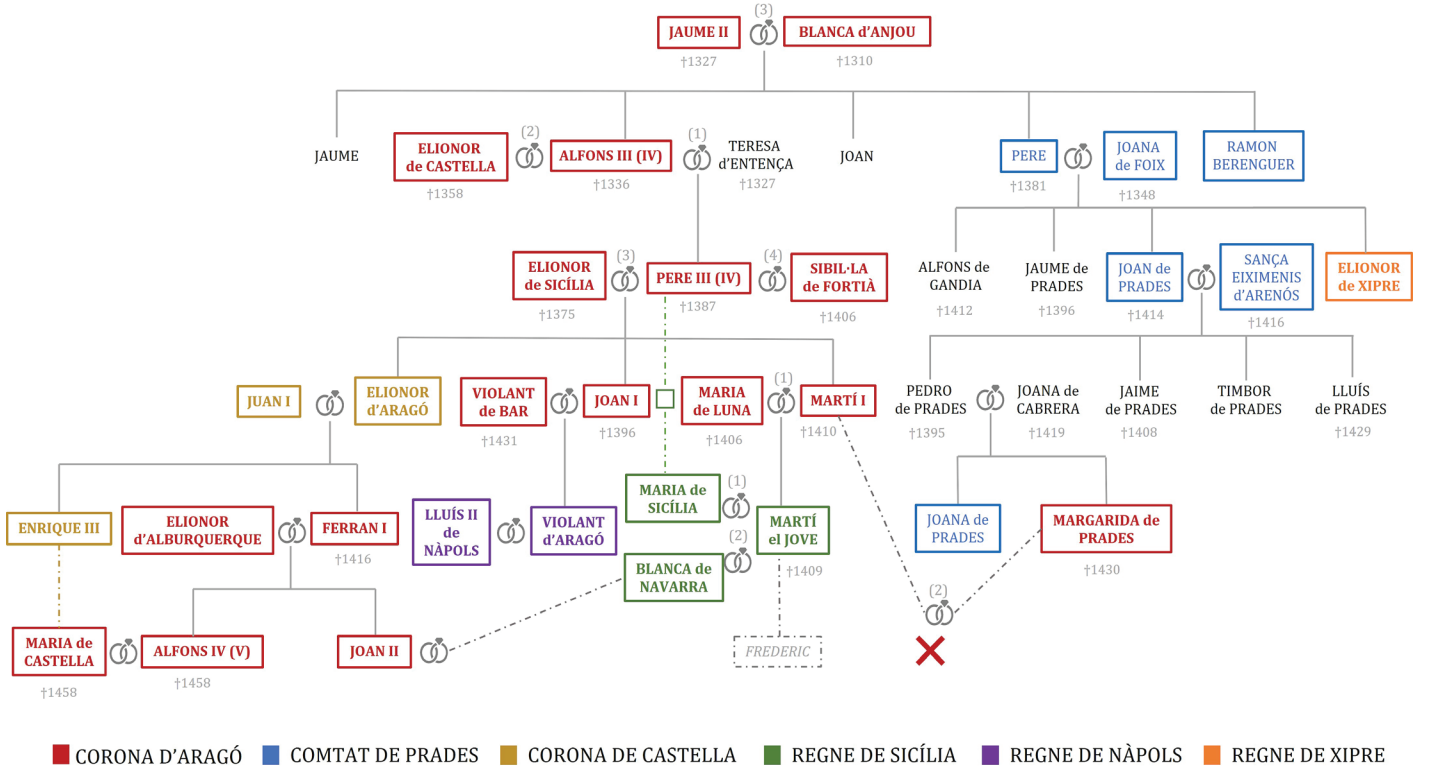
133 ADM, Prades, llig. 5 exp. 91 [rt. 84, ft. 548-551]. En aquest mateix context, la comtessa de Prades va presentar una súplica al rei Alfons el Magnànim per tal de poder rebre —sense contradicció ni perturbació de fet ni de dret— la possessió de les viles de Prades i Cornudella. El monarca va atendre la seva demanda, tal com es desprèn de la missiva que envià al vicegovernador de Catalunya i a tots els seus oficials: ACA, C, reg. 2757, f. 167r-v (12 d'agost de 1430).

134 ADM, Prades, llig. 6, exp. 141 [r. 85, ft. 421-433].

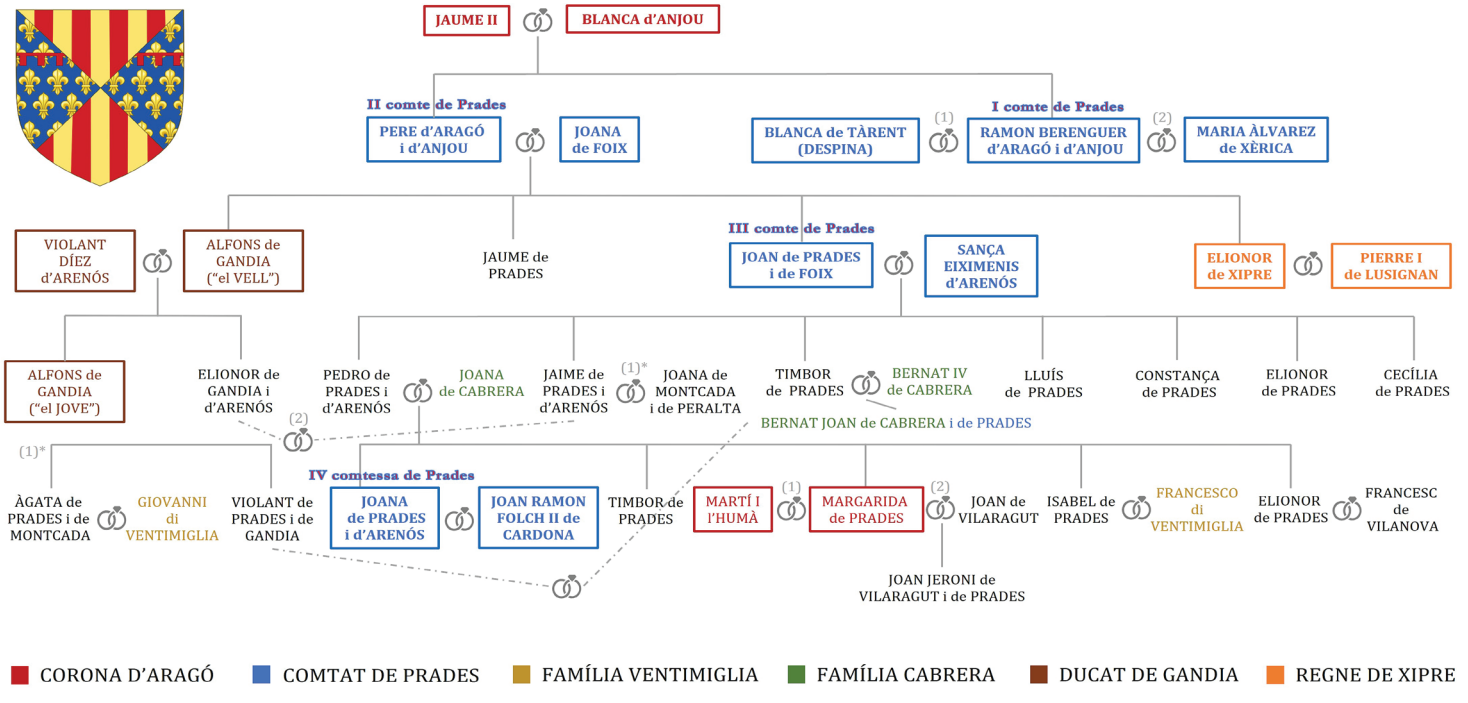
135 En paraules de Sobrequés i Vidal (2011 [1957]: 174).

Apèndix 1

a/ Arbre genealògic simplificat dels comtes i comtesses de Prades en relació amb els reis i reines de la Corona catalanoaragonesa

b/ Genealogia dels primers comtes i comtesses de Prades (1324-1445)

Apèndix 2

1355, febrer, 24. València.

Capítols matrimonials per al matrimoni de Joan de Prades i Foix amb Sança Eiximenis d'Arenós (avis paterns de la reina Margarida) acordats entre l'infant Pere, comte de les Muntanyes de Prades, i Timbor de Bellpuig i Pero Maça de Liçana, mare i tutor de la donzella.

ADM, Prades, llig. 2, exp. *34 (1)* [r. 81, ft. 595-596];[136] ed. Izquierdo Molinas (2018: 341-344), amb modificacions.

In nomine Domini nostri Ihesuchristi, amen. Pateat universis quod cum inter inclitum dominum infantem Petrum, illustrissimi domini Iacobi, bone memorie regis Aragonum filium, comitem Rippacurcie et Montanearum de Prades, ex una parte, et nobilem virum Petrum Maça de Liçana, dominum castri de Moxen, ut tutorem nobilis Sanccie Eximeneç d'Arenos, filie nobilis Gondisalvi Eximeneç d'Arenos quondam, et nobilem dominam Timborch de Bellpuig, uxorem quondam dicti nobilis Gondisalvi Eximeneç et matrem dicte nobilis Sanccie Eximeneç, ex parte altera, divina gracia disponente, super tractatu matrimonii fiendi inter spectabilem et egregium virum dominum Iohannem, dicti domini infantis Petri genitum, et iamdictam nobilem Sancciam Eximini d'Arenos, partes predicte, de comuni consensu et consilio ipsarum, in presencia mei, notarii et testium subscriptorum ad hoc specialiter vocatorum et rogatorum, fuerunt facta et ordinata capitula infrascripta:

In nomine Domini et intemerate virginis Marie eius genitricis, amen. Aquests són los capítols feits de part del senyor infant en Pere, comte de Ribagorça et de les Muntanyes de Prades, del molt alt senyor en Jacme, de bona memòria rey d'Aragó fill, et la noble dona na Timborch, senyora de Torres Torres, sobre lo tractament del matrimoni que·s tracte entre l'alt don Johan, fill del dit senyor infant, ab la noble dona Sanxa Eximènez d'Arenós, filla que fon del noble en Gonçalbo Eximènez d'Arenós et de la dita noble dona Timborch:

Primerament, lo dit senyor infant dona en temps de núpcies al dit Johan, molt car fill seu, lo comdat de Prades, ab totes ses pertinències, términs e drets, axí la baronia que fou del noble en Guillem d'Entença, com lo batliu de Prades e castell de Siurana, ab tots los castells, viles e lochs situats dins lo dit comdat. |Plau a la dita noble dona Timborch.

Item, li darà la senescalia del senyor rey de tota Catalunya, la qual perpetualment se pertany al comte de Prades. |Plau a la dita noble dona.

136 N'existeixen altres còpies, tant en llatí com en català: ADM, Prades, llig. 2, exp. 33 (1-2) [r. 81, ft. 590, 591-592]; llig. 2, exp. 34 (2-3) [r. 81, ft. 597-598 i 599-600]; llig. 3, exp. 60 (2) [r. 83, ft. 108-114 i r. 84, ft. 14-17]; r. 95, ft. 536-538.

Item, entén lo dit senyor infant que les dites donacions li farà retengut a ssi senyoria e usufruyt de tota la sua vida. Emperò consentrà que del dia aenant que·l matrimoni serà solemnizat en faç de sancta mare Eglésia relaxarà al dit Johan, car fill seu, per provisió e sustentació de sa Casa, de tota la vida del dit senyor infant, los lochs de Falçet et de Móra, ab totes ses rendes, términs et pertinències, et que ab les rendes dels dits dos lochs ensemps li face compliment a quaranta *mille solidos* de renda per cascun any de tota la vida del dit senyor infant. Emperò, reté's lo senyor infant lo castell e loch de Carcia, lo qual és fora del comdat de Prades, en lo qual loch ab sos términs lo dit senyor ha cent *mille solidos*, dels quals cent *mille solidos* entén a tràher alcuns censals o violaris que són en lo comdat de Prades et la baronia damuntdita, per ço que·l dit Johan puscha haver franch lo desús dit comdat et baronia. |Plau a la dita noble dona.

Item, se reté lo dit senyor infant que si·s convenia, ço que Déus no vulla, morir lo dit fill seu sens fils de leyal conjugi procreats del dit matrimoni, que les dites donacions romanguen al dit senyor infant et a qui ell volrà, com les dites donacions li façe e li entena a ffer tantsolament per sguardament del dit matrimoni. Vol, emperò, que·l dit fill seu, vinent a edat de vint anys, puxa testar et fer ses voluntats de cent *mille solidos*. |Plau a la dita noble dona.

Item, que les sposalles se façen dins quinze dies aprés Pàschua florida. Emperò que si lo senyor rey, entretant, serà vengut personalment en la ciutat de València, que·s puxen abans fer; et lo dit matrimoni sia solemnizat en faç de santa mare Eglésia tan tost com lo dit don Johan haurà edat complida de setze anys. |Plau a la dita noble dona.

Capítols feits per part de la dita noble dona na Timborch et per lo noble don Pero Maça de Liçana, tudor de la dita noble Sanxa Eiximènez:

Primerament, la dita noble dona Timborch desemparará a la dita noble filla sua tots los castells e lochs que foren del noble don Gonçalvo Eximènez d'Arenós, pare de la dita noble donzella, decontinent que lo matrimoni sia solemnizat en faç de sancta mare Eglésia, exceptat lo castell et loch de Adzueva ab tota sa tenença, lo qual la dita noble dona se reté en sa vida per tenir son viduatge, exceptat axí matex del seu dot setanta *mille solidos*, los quals la dita noble dona reté a ssi d'aquells cent *mille solidos* que ha sobre los béns que foren del dit noble marit que fon de aquella, sobre·ls quals setanta *mille solidos* vol que li romangue tot son dret salvu. |Plau al dit senyor infant.

Item, la dita noble dona Timborch diu que farà donació a la dita noble dona Sanxa Eximènez, filla sua, aprés son obte, de tots los castells et lochs los quals foren del noble en Galceran de Bellpuig, pare seu, salvu, emperò, lo dret que la noble dona na Ramona de Riusech, mare sua, ha en los dits castells et lochs e el testament del dit noble pare seu. |Plau al dit senyor infant.

Item, diu la dita noble dona que en cas, ço que a Déu no plàcia, que·l dit matrimoni se departís per mort de l'un o de l'altre et no y romanguessen fills de abdós

procreats los quals heretassen los dits béns, que en aquest cas los dits béns, així de part del dit noble don Gonçalbo Eximènez d'Arenós com per la dita donació feyta a la dita noble donzella tornen decontinent a la dita noble dona o a qui dejen; et que tots sos drets, los quals el dia de huy ha la dita noble dona Timborch en los dits béns, li romanguen salvus. Et la dita noble dona entén la dita donació fer a la dita filla sua per contemplació et sguard del dit matrimoni. |Plau al dit senyor infant.

Item, que los béns que la noble dona Sanxa Eximènez haurà de part de pare et de mare sien dotals. |Plau al senyor infant. Açò entès et declarat que si lo dit senyor infant o·l dit fill d'aquell o los lurs pagaven o bestrahien alcuna quantitat o quantitats per pagar exovars de les dites nobles dones o en altres deutes o càrrechs de les dites baronies o lochs, que tot ço que fos bestreyt o pagat per les dites baronies, castells et lochs et béns li romangués salvu sobre tots los dits lochs.

Item, que per tal com l'alt don Johan és menor de edat, que plàcia al senyor infant que·l dit matrimoni se ferm com pus fermament puscha, per tal manera que no·s puscha destorbar et que venga a acabament ab la volentat de Déu. |Plau al dit senyor infant que·s ferme al mils que puscha et sia fahedor; et plau-li que·s faça per aytal manera que cascuna de les dites parts faça sagrament et homenatge de tractar et curar a fer e tot lur poder et ab acabamanet que lo dit matrimoni vinga a perfecció. Et ultra açò, fon acordat que·s liure per arres lo castell et loch de Móra a la part de la dita noble dona et tudor. Et així matex, que lo castell et loch de Andilla sia liurat per arres a la part del dit senyor infant, així que los hòmens habitants e·ls dits castells et lochs faran sagrament et homenatge de tenir per senyora a la part obedient et stant al dit matrimoni o per aquell, et que la part contradient al dit matrimoni perdés et agués perdut *ipso facto et iure* lo castell et loch que per arres ha de liurar a la part stant al dit matrimoni e per aquell, et par lo sagrament dels hòmens sie feit dins trenta dies primer vinents.

Item, ultra açò, fon promès et convengut, paccionat et jurat per lo dit senyor infant que en cas que·l dit car fill seu no volgués star al dit matrimoni, que lo dit senyor lo deshereterà del dit comdat et baronia et que jamés no·l ne heretarà; et, així mateix, promès la dita noble desheretar la dita filla sua de tot ço que li done en cas que al dit matrimoni no volgués star. Et promès et jurà que per alcun temps no li u darà.

Item, volgren les dites parts que dels dits capítols fossen feytes tantes et tals cartes públiques com mester serà, no mudada la substància del feit a coneguda d'en Berenguer Mercader, savi en dret de València.

[…] *Quod fuit actum Valencie, die mercurii, sexto kalendas marcii, anno Domini millesimo CCC° quinquagesimo quinto.*

Apèndix 3

1395, abril, 7. València / 1395, novembre, 29. Torres Torres.

Testament i darreres voluntats de don Pedro de Prades i d'Arenós. / Detalls de la lectura i publicació del testament deu dies després de l'òbit del pare de la reina Margarida.

ADM, Prades, llig. 2, exp. 52; [r. 82, ft. 40-43]; exp. 53 [r. 82, ft. 46].[137]

En nom de nostre senyor Déu e de la sua beneyta gràcia, nós, don Pedro de Prades, fill de l'egregii e spectable baró e senyor don Johan, comte ~~de Prades~~ de les Muntanyes de Prades, stans en nostra bona sanitat e plen seny, memòria éntegra e manifesta paraula, per la gràcia de Déu; considerants e sabents que alcú en carn posat a la mort corporall scapar no pot, la qual és comuna als grans e als pochs, e algú no ha mercè, lo temps de l'aveniment de la qual algú saber no pot sinó nostre senyor Déu totpoderós solament; per què és deguda cosa, sàvia e segura, que cascun en sa vida de mentre que spay e temps per nostre senyor Déu li és atorgat, ordon, dispona e provesca en tal manera a sos feyts que aprés sa mort, per la qual tots los feyts mundanals han fi, primerament e principal la salut de la sua ànima e, enaprés, als béns temporals que ha a lexar sia degudament e loable provehit, per tal, havents de les dites coses plenera intenció, invocada primerament la gràcia de la sancta Trinitat, sens la qual alguna bona obra no pot haver acabament ne fii, revocants, cassants e anul·lants tots e sengles testaments, codicills e altres disposicions de derrera voluntat tro al dia present de huy per nós feyts e ordonats en qualsevol manera, ara de present, disponents de nostres heretatge e béns, fem e ordonam aquest nostre present testament, ordinació o derera voluntat, en lo qual **posam marmersós e executors de aquest nostre testament, disposició e derrera voluntat**, elegim, ço és, lo egregi e spectable senyor e car oncle nostre, lo senyor **don Alfonso, marquès de Villena e comte de Ribagorça, e la senyora comtesa dona Sanxa Eximènez, molt cara mare nostra, e dona Johana de Prades, muyler nostra, e los nobles e cars amichs e parents nostres mossèn Bernat de Cabrera e mossèn Exemèn Pérez d'Aranós**, absents, axí com si fosen presents, als quals donam e atorgam plenerament licència e potestat de occupar, defendre, pendre, exhigir, rebre e recobrar, vendre e alienar tants dels béns nostres que basten a complir e exigir \exequir/ lo dit nostre present testament, sens alguna subastació per auctoritat de aquells pròpria voluntat o licència de cort o auctoritat de justícia, oficiall o de qualsevol altre jutge o persona no sperada o encara requesta donar e rogar, departir e distribuir per aquest dit nostre testament a complir, segons dejús trobaran scrit e ordonat, e açò facen los dits nostres marmersós executors, sens algun dan que a aquells o béns lurs sdevenir no·ls puxa per alguna manera, ans sobre la administració e distribució que per ells serà feyta de la dita

137 N'existeixen diverses còpies, entre les quals: ADM, Prades, llig. 3, exp. 60 (1) [r. 82, ft. 317-328].

mermessoria, e del dit nostre present testament e dels dits béns nostres sien creguts per lur pròpria paraula, algun altre linatge de prova no request o sperat. E volem que si tots los nomenats marmersós nostres a les dites coses no volran o no poran entendre, alsmenys los IIII, III o II puxen açò complir e exseguir. **Emperò volem que llà on la hun dels dits marmersós sia e haja a ésser la dita senyora mare nostra o la dita \dona/ Johana, muyler nostra, e los altres res no facen sens lur consell aquell(e)s vivents.** E en defalliment d'aquelles, lo dit mossèn Exemèn Pérez ne sia la hu sens lo qual los altres no facen o puxen res fer.

Enaprés, **elegim la sepultura del nostre cors ésser feyta dins la sgléya del monestir appellat Scaladéu, de l'orde de Cartoxa, situat en lo comdat de Prades, si a nós convenia o cové passar de la present vida en l'altra dins lo dit comdat o en altres lochs o parts circumvehins a aquell, en manera que·l dit nostre cors bonament puxa ésser portat al dit monestir.** En altra manera, si en altres parts o terres a nós convendrà passar d'aquesta dita present vida, en aquests cars, volem la dita nostra sepultura, hoc encara lo anniversarii e cap d'any volem e ordonam ésser feyts bé e complidament e honorosa de nostres béns, segons de nós e de semblants se pertany e és acustumat, a voluntat e ordinació e coneguda dels dits nostres marmersors. En la qual dita nostra sepultura, volem e ordonam entrevenguen cent pobres, los quals sien vestits cascun d'aquells de gramalles e caperons demeytats blanch e negre, de drap covinent de la terra, les qualls dites gramalles e caperons sien donades als dits pobres per amor de Déu en remissió de nostres peccats, volents e ordonants que, com loch e temps sia e serà ben vist als dits nostres marmersós, en lo cars desús prop dit, sia feyta translació de la nostra ossa en e a la dita egléya del dit comdat, **los quals osses nostres volem ésser meses e reposats dins una capela la quall lexam, ordonam e volem ésser feta, construïda e edificada dins la dita ecclésia sots invocació de nostra dona santa Maria, ab sepultura e moniment dins lo quall los dits nostres osos reposats, en lo qual moniment o sepultura volem ésser feyts nostres senyalls.** E nós \de/ present lexam e ordonam en la dita capela, la qual volem ésser feyta decontinent aprés nostre opte, hun perpetuall beneficii a ops e nececitat del qual sia comprada renda en alou e asignada per los dits marmersós a ops de hun capellà o prevere qui en aquela celebre tots dies perpetualment per ànima nostra e de tots feells defunts. E volem que la renda del dit beneficii sien quinçe lliures de barcheloneses o més si a la dita senyora mare nostra e a la dita muyler plaurà, car ab la lur volentat e consell à ço ésser feyt; lo ius patronat emperò del dit beneficii lexam a la dita senyora mare nostra e a la dita muyler nostra de lur vida, les qualls, o la una d'elles aprés opte de la altre, dins XXX dies aprés que·l dit beneficii vagara per mort del beneficiat, aquel donen e asignen lo dit beneficii a prevere de bona vida, fama e conversació, lo qual sie presentat al dit beneficii. Enaprés opte de la dita senyora mare nostra e de la dita nostra muyler, lo dit ius patronat sie de nostre

hereter o succesor, lo qual volem que serve ho age observar la dita forma. E si per aventura lo dit benificii no podia per algun cars per prevere que no fos frare del monestir de Cartoxa ésser servit o cantat, contrastant-ho la regla del dit monestir o altre legíttim impediment, e aquestes coses (*scil.* en aquests cases) volem que·l dit benefici sia cantat e servit per frare prevere del dit monestir, a coneguda dels dits patrons, per rahó de la quall fàbrica de les dites capella, tomba e moniment, e per comprar la renda del dit beneficii e \ornar/ aquella de vestiments, calçe \e misall/, e altres coses e ornaments a la dita capela, donam e asignam *quinque mille florenos* d'or d'Aragó e més o menys, a ordinació e voluntat de les dites senyora mare e muller mies.

Item, d'altra part, **lexam e volem ésser donats e distribuïts per amor de Déu**, per los dits nostres marmersors, decontinent aprés nostre opte, de nostres béns, ***viginti mille solidos* per nostra ànima e per ànimes de tots fells defunts**, ço és, X^{M} ***solidos* a catius christians a rembre de poder de serrahins, specialment catius que sien del comdat e dels altres lochs e terres nostres; e altres X^{M} *solidos* a fadrines puel·les pobres a maridar, specialment que sien del dit comdat o dels altres lochs e terres desús dits.** E si per aventura tants catius a rembre o fadrines pobres a maridar no seran trobats en lo dit comdat o en los altres lochs e terres nostres, volem quells dits XX^{M} *solidos* sien distribuïts a catius rembre e fadrines pobres a maridar que sien dels lochs que la dita senyora mare nostra ha en regne de València, si atrobats ne seran, e si no n'i seran atrobats, sien distruibuïts a catius reembre e a fadrines puel·les a maridar en la forma desús dita que sien de la ciutat o regne de València, a ordinació e volentat dels dits nostres marmersors, specialment de les dites senyora mare e muyler nostres.

Encara **ordonam, volem e manam tots los nostres deutes, encara torts (e) injúries, ésser pagats, restituïts e satisfets per los dits nostres marmersors**, aquels emperò deutes, torts (e) injúries als qualls manifestament apparrà no ésser obligats, tenguts e injuriats ab <ab> cartes públiques, testimonis dignes de fe e altres legítimes proves sumàriament e de pla, \sola/ veritat de feyt attesa, malícies e difugiis a parts posats, for de ànima, en e sobre les dites coses benignament observat. **Entre les altres coses, confessam e regonexem a la dita Johana de Prades, muyler nostra, la sua dot e tot ço que haver deu segons les cartes nupcialls fetes entre nós e ella en temps de nostres núpcies, les quals coses volem que li sien complides e observades.**

Item, a honor e glòria de Déu e de nostra dona santa Maria, e en remissió de nostres pecats, **donam e lexam a la obra e fàbrica de la ecclésia del loch nostre de Torres Torres, en regne de València, sots invocació de la dita nostra dona santa Maria, totes nostres bèsties cavallars e mulars de servey de nostre cors; e totes empreses d'aur e d'argent nostres; hoc encara, totes les robes de vestir nostres, axí d'aur e de seda, com d'altres ab lurs forradures e ab les <e ab> empreses e altres ornaments en les dites vestidures sobreposades e ornades, les quals dites bèsties cavallars e**

mulars, empreses, robes de vestir, forradures e ornaments sien o seran trobades en nostres béns lo dia de nostre opte. E totes les dites coses per nós a la fàbrica de la dita ecclésia lexades e donades vinguen en mans e poder de la dita senyora comtesa mare nostra, e aquelles faça vendre, los preus de les quals la dita senyora metre e convertir faça en la obra fàbrica de la dita ecclésia de Torres Torres, **e en lo cap de la dita esgléya sien fets nostres senyalls.**

Més encara, **ordonam e volem que l'arnés de armar de nostre cors, totes peçes ab lo garlandeu d'argent e la barreta ab son guarniment d'argent, sien sobreposats sobre la sepultura del nostre cors aprés nostre opte**, on que lo nostre cors serà soterrat e la nostra ossa serà transladada, segons que desús havem largament ordonat en memòria nostra.

Item, **lexam dels altres béns nostres als dits senyor comte pare nostre e a la senyora comtessa mare nostra per dret de institució o per qualsevol dret a éls pertanyents en nostres béns *mille solidos* de barcheloneses**, ço és, **a cascú dels dits senyors pare e mare nostres D *solidos***, instituents aquells a nós hereus en aquels dits M *solidos*.

Item, **lexam a don Jayme, car frare nostre, D *solidos* de la dita moneda.** *Item*, d'altra part, **lexam e donam al dit don Jayme, frare nostre, totes aqueles rendes, béns, drets e emoluments e altres coses les quals nós havem e haver devem, a nós mils pertany o pertànyer pot e deu per títoll de donació e de gràcia** a nós feyta per lo senyor rey e reyna de Cicília ara regnants, e per lo senyor duch de Muntblanch, pare del senyor rey de Cecília, **en la ylla de Cicília**, si e segons que en les cartes de la dita donació e gràcia e concessió d'aquèn feyta és plenerament contengut. Emperò **sots aytall condició**, e no en altra manera, volem e entenem fer la dita lexa e donació de les dites coses al dit don Jayme, frare nostre, **que aquel sia tengut tornar, donar e pagar a la universall heretat nostra dejús expressada e hereus d'aquella o e successors de nostres béns universalls *decem mille florenos* d'aur d'Aragó dins tres anys aprés nostre opte** donchs contínuament següents.

Item, **lexam a dona Johanna, filla nostra major e de la dita muyler nostra, per son maridatge, *viginti mille florenos* d'or d'Aragó, e tot altre dret que li pertangua en nostres béns**, instituint aquela dita filla nostra hereva en la dita lexa.

Item, **lexam a dona Margalida, filla nostra e de la dita muller nostra, per son maridatge, altres *viginti mille florenos* de la dita ley per legítima, e tot altre dret que li (per)tanga en nostres béns**, instituint aquela dita filla nostra hereva en la dita lexa.

Encara **volem, ordonam e manam que Timbors e Isabel, filles nostres e de la \dita/ muller nostra, hoc encara les altres filles nostres d'ací avant naxedores de la dita muyler, sien monges e entren en aquels monestirs de dones de religió en los quals a la dita senyora mare nostra e a la dita ~~Johana~~ dona Johana, muller nostra, plaurà e serà ben vist fahedor; e a cascuna de les quals dites Timbor e Ysabel, filles**

nostres, e altres filles nostres nexedores d'aquí havant, sien comprats MC *solidos* censalls e annualls, rendalls e perpetualls, en loch segur, sens luïsme e sens fadiga, a ops e a sustentació de la vida de cascuna de les dites Timbor e Ysabell e altres filles nostres d'aquí havant nexedores, segons dit és. E si per aventura, **si a les dites senyora mare nostra e dona Johana, muller nostra,** e qualsevol d'aquelles, **no plahia que les dites Timbor e Ysabel e les altres fiylles nostres** e de la dita muller nostra d'aquí havant naxedores o qualsevol d'aqueles nades e per néxer **sien monges** o entren en orde, o prenen l'àbit de religió, segons dit és, **e o alguna de les dites filles nostres nades e per néxer,** les qualls volem e manam que sien monges, segons dit és desús, **no seran o no volran ésser monges,** o entrar en orde o pendre l'àbit de religió a nostre voler desús dit, en los dits casses, e qualsevol d'aquells, qualsevol de les dites filles nostres propt dites les quals no seran o volran ésser monges e entrar en orde e pendre l'àbit de religió, segons dit és, **no volem que ajen o puxen aver o aconseguir en e de nostres béns, ne plus volem que n'agen o aconseguesquen en aquells sinó solament la legítima**, a aquelles filles dites nostres o qualsevol d'aqueles que monges no seran o ésser no volran, segons dit és, en nostres béns pertanyent per dret o rahó romanints emperò les institucions, vincles, substitucions e condicions per nós dejús aposats en la universall herència nostra dejús scrita als fills e filles, nets e altres persones cascun en son grau e en son cas segons que dejús serà ordonat en lur força e valor.

Item, lexam a cascuns dels dits nostres marmesors per nós desús elets, los qualls usaran de la dita nostra marmersoria e trebaylaran en aquela, *quingentos solidos barchinonenses*.

Item, lexam de special gràcia a mossèn Garcia d'Ossó, cavaller qui és en nostra companyia, sis mília *solidos* de la dita moneda, en los quals volem ésser enteses e compreses tot ço e qualque cosa nós li lexàvem axí en I codicill per nós feyt en poder d'en Pere Fariça, notari, segons que en aquell és contengut, com en altra manera. *Item*, lexam a Calderona, donçela de Casa nostra, fiyla de mossèn Pere Calderó, cavaller e alcayt de Benaguatçir, en ajuda de son matrimoni, cin-çents florins d'or de la ley desús dita. *Item*, lexam a n'Alamany de Siscar, de Casa nostra, tres mília *solidos*, los quals haja e aconseguescha de nostra béns aprés de la dita noble dona Johana muyler nostra e no abans, si donchs a la dita muyler nostra no plahia pagar aquels en sa vida, dels fruyts que dejús a aquela lexam en nostres béns de sa vida. *Item*, lexam a la ama o nodriça nostra, qui·ns ha alletat en nostra infantesa, tres mília *solidos*, los quals volem que li sien pagats e donats aprés nostre opte. *Item*, lexam a Martí d'Orxeta, patge nostre, altres tres mília *solidos*, los quals semblantment volem que li'n sien donats e pagats aprés nostre opte decontinent. *Item*, a·n Martí Guasch, de Casa nostra, altres tres *mille solidos*. *Item*, lexam a·n Guillermo Torres, caçador nostre, MC *solidos*. *Item*, lexam a·n Luís Martí, comprador nostre, altres MC *solidos*. *Item*, lexam a·n Bernat Geronès, del

loch de Falcet, qui fon nostre maestre e·ns mostrà de letra, tres *mille solidos*. *Item*, lexam a·n Jacme Gilabert, de Casa nostra, altres tres mília *solidos*. *Item*, lexam a·n Bernat Montoliu, de Casa nostra, altres tres *mille solidos*. *Item*, lexam a na Major, cambrera de dona Johana, muyler nostra, cin-çhents cinquanta *solidos*. *Item*, lexam a Johan Navarro, de Casa nostra, altres cin-çhents cinquanta *solidos*. *Item*, lexam a·n Johanet Patxó, altres cin-çhents cinquanta *solidos*. *Item*, lexam a Gaspà Hom, axí apelat, de Casa nostra, altres DL *solidos*.

Enaprés, per reverència de nostre senyor Déu, e de la sua mare beneyta, nostra dona santa Maria, e en remissió de nostres peccats, primerament, volem que Johan, sclau o catiu nostre, aprés nostre opte sia franch, quiti e liure de tota servitut, al qual lexam plena e perfeta libertat. Semblantment, volem que Clara, sclava o cativa nostra negra, la qual ans que fos christiana havia nom Bartha, aprés nostre opte sia francha, forra e quítia de tota servitut, a la qual donam e lexam plena e perfeta libertat. *Item*, volem semblantment que Caterina, cativa e sclava nostra de linatge de sarrahins de la terra, aprés nostre opte, sia francha, quítia e liura de tota servitut, a la qual donam e lexam plena e perfeta libertat. Axí matex, volem que Lúcia e Agnès, sclaves o catives nostres, les quals aguem e menam de la ylla de Cicília, sien franques, liures e quíties de tota servitut, a les quals cascuna de aqueles donam e atorgam perfeta libertat. *Item*, volem que Nicholau, qui era sclau o catiu del bisbe de Mallorques e ara és nostre sclau o catiu, sia franch, quiti e liure de captivitat e tota servitut, al qual donam, lexam e atorgam plena e perfeta libertat.

Complides e acabades totes e sengles coses desús dites, tots los altres béns nostres e accions, axí **lo comdat de Prades, lo qual se spera a nós aprés òbit del dit senyor comte pare nostre, per qualsevol títoll o en qualsevol loch, lexam a fiyl nostre mascle, nat o pòstum aprés confecció del present nostre testament e opte nostre, de leyall o carnall còpula procreat. E si molts fills mascles haurem, lo major nat en orda de primogenitura**, instituents a nós aquel aytall fiyll mascle hereu universal. E si per aventura la dita nostra heretat pervendrà a aytall fill mascle nostre, com és dit, e aquel no serà o porà ésser hereu, e si ho serà e morrà en pupil·lar edat, o quant que quant sens infans de leyal o carnal matrimoni, *id est sine liberis*, en los dits casos e cascun d'aquells, substituïm a aquel e a nós fem hereu universall altre fill mascle nostre de leyall o carnal matrimoni, si n'hi aurà. **E si seran molts, lo major nat en orde de primogenitura.** E axí discorrent volem ésser feyt per los dits fills nostres de grau en grau fins al darrer, si n'hi aurà. E semblants substitucions fem e entenem a fer a cascun fill nostre mascle, aytants com n'i ha. **E si per aventura, al temps de nostre opte, no haurem fill mascle nat o pòstum, en aquest cas, instituïm e fem a nós hereu universall lo dit Jayme, car frare nostre, fill dels dits senyors comte e comtessa, pare e mare nostres, si viurà, e hereu ésser volrà o porà. E si no viurà ho hereu nostre ésser no volrà o porà,** ho si

viurà e hereu nostre serà e porà e morrà quant que quant ab fill e sense fills, en cascú dels dits casos, **instituïm e fem a nós hereu universall la dita dona Johana filla nostra**, si viurà e hereva nostrà serà et porà; e si no, l'altra filla nostra, si n'hi haurà. E si'n seran moltes, la major de dies e primera nada. **E axí, de una en altra discorrent per totes les filles.** E si no n'hi aurà, infants de filles nostres predefunctes *id est liberos* servant l'orde de les dites primeres substitucions, si n'hi aurà. **E si no n'hi haurà, fem a nós hereu universall don Alfonso, (fill del senyor don Alfonso), marquès de Villena e comte de Ribagorça**, car cosí nostre, si viurà, e hereu nostre ésser volrà o porà; **e si no viurà e hereu nostre ésser volrà o porà,** e si viurà e hereu nostre serà e porà e morrà quant que quant ab fils o sens fills, en los dits casos **instituïm e fem a nós hereu universal fill nostre \mascle/ del (dit) don Jayme, frare nostre, nat o pòstum, aprés la sua mort, de leyall e carnal còpula procreat. E si lo dit don Jayme molts fills mascles haurà, lo major nat en orda de primogenitura**, instituïnts a nós aquel aytal fill mascle hereu universal. E si per ventura la dita nostra heretat pervendrà a aytall fill mascle, com dit (és), e aquell no serà o porà hereu ésser, e si ho serà e morrà en pupil·lar edat, o quant que quant sens infants de leyall e carnall matrimoni *id est sine liberis* mascles, en los dits casos e cascun d'aquells, substituïm e a nós fem hereu universall altre fill mascle del dit don Jayme de leyall e carnall matrimoni, si n'hi aurà; **e si seran molts, lo major nat en orde de primogenitura.** E axí discorrent volem ésser feyt per los fills mascles del dit don Jayme, de grau en grau fins al darer, si n'haurà. E semblants substitucions fem e entenem a fer \a/cascun fill mascle del dit don Jayme a qui nostra heretat pervendrà que havem feta al dit seu primer fill mascle, aytants com n'i haja. **E si no y haurà fills mascles, substituim-los e nós fem hereu universall fill mascle de carnall matrimoni del dit don Alfonso, cosí nostre**, fill del senyor don Alfonso, oncle nostre, marquès de Villena, comte de Ribagorça, nat pòstum aprés la sua mort, de leyall e carnal còpula procreat. **E si lo dit don Alfonso, cosí nostre, molts fills mascles haurà, lo major nat en orde de primogenitura**, instituints a nós aquel aytal fill mascle hereu universall. E si per ventura la dita nostra heretat pervendrà a aytall fill mascle, com és dit, e aquel aytall fill mascle, com és dit, e aquel no serà o no porrà ésser hereu, e si ho serà e morrà en pupil·lar edat, e quant que quant sens fills mascles de leyall e carnal matrimoni, en los dits cassos e cascun d'aquells substituïm a aquell e a nós fem hereu universall altre fill mascle del dit don Alfonso, cosí nostre, de leyall e carnall matrimoni, si n'i haurà; **e si seran molts, lo major nat en orde de primogenitura.** E axí discorrent volem *ésser* feyt per los fills mascles del dit don Alfonso cosí nostre, de grau en grau tro al darrer, si n'i haurà. E semblants substitucions fem e entenem a fer a cascun fill mascle del dit don Alfonso, cosí nostre, a qui nostra heretat pervendrà, que havem feta al dit seu primer fill mascle, aytants com n'i haja. **E si per aventura fills mascles no y haurà, substituim-los e a nós fem hereu universall la nostra ànima e I solemne monestir que adonchs en**

lo dit cas volem e ordonam ésser feyt en loch apte e convinent dins terme dels dits castell e loch de Torres (Torres), del regne de València, de monges o frares de l'orde e regla de Cartoxa, en lo qual cas, ço és, si la dita heretat pervendrà a la nostra ànima e al dit monestir de cartoxans, adonchs volem e ordonam e manam que·ls marmersós nostres demanen e tinguen a mans lurs tots nostres béns, e aquels que·s volran venen e alienen axí com se volran, e donen loch e cessions e liuren possessions, e sien tenguts e prometen d'evicció e de messions, \dans/ e interèssers, e reeben los preus, e sobre los contractes facen e fermen aquela venda o vendes o altres cartes que en les dites coses seran necessàries, obligants per les dites coses tots nostres béns. E aquelles pecúnies e preus nostres e de la dita nostra heretat convertesquen en construcció e edificació, dotament de rendes e de altres coses a ops e necessitats del dit monestir. E tot açò que dit és del dit monestir, dotaments e rendes e altres coses a aquell necessàries se faça e volem ésser feyt ab licència del senyor rey, si·s covendrà e mester serà, car nós, en lo dit temps e cas, als dits nostres marmersors, ab lo poder ja per nós a aquels desús donat, donam e comanam tot poder, loch e facultat, e liura e general administració, en e sobre les dites coses, ab incidents e emergents e coherents d'aquells.

Derrerament, **lexam la dita dona Johana de Prades, muyler nostra, poderosa e usufructuària de tots nostres béns e drets on que sien, exceptat dels béns, rendes (e) drets nostres per nós desús lexats e donats al dit don Jayme, frare nostre, en la ylla de Sicília, en tots los drets de la vida de la dita muyler nostra prengue e regesca e administre nostre béns, axí mobles com seents**, segons és dit; **e faça los fruyts seus, dels qualls no haja a tenir ne a donar compte a fills o a filles nostres e seus, ne a altre o a altres persones**, ne aquela \dita/ muyler nostra sia tenguda o puxa ésser forçada donar e prestar caució *de bene utendo et fruendo arbitrio boni viri*, la qual dita caució o fermança remetem e li relexam, ne volem que per aquela sia prestada, car nós d'aquells fruyts li fem <fem> plena donació per fer a ses voluntats. **Emperò que de aquells dits fruyts proveesca als fills nostres e seus, si n'i haurà. E que aquells dits fills nostres e seus, vulles sien mascles, vulles sien fembres, no li puxen ésser levats e tolts, ans ella los tenga e los regesca, ne puxen ésser nodrits en poder d'altre persona sens sa voluntat e consentiment. Açò emperò entenem en lo cas que la dita muyler nostra no prena marit.** Mas per la present lexa no entenem que les coses que desús havem ordonades e manades ésser fetes e complides encontinent aprés nostre opte sien detardades de complir, ans volem que axí com per nós desús és <és> ordonat se complesquen, la dita present lexa a la dita muyler nostra feyta no contrastant.

Item, d'altra part, **lexam a la dita muyler nostra de tota sa vida, estant casta sens marit, tot l'argent que en Casa nostra serà atrobat en lo dia de nostre opte**, axí com són plats, scudelles, bacins, petxers, copes, taces, **hoc encara tot altre pedres, perles e altres joyes, exceptat ço que nós desús lexat havem a la fàbrica de la ecclésia del**

dit loch de Torres Torres, e l'arnés que per semblant desús volem e havem ordonat ésser posat de sobre nostra sepultura, en e sobre les quals dites coses de tota la vida de la dita muyler nostra, stant casta e sens marit, segons dit és, no li puxa ésser feta demanda o qüestió per los dits marmersós o legatariis del dit nostre present testament o en altra manera, si donchs a la dita muyler nostra de sa plana voluntat fer no plaurà. És emperò nostra entenció que per les institucions et substitucions desús per nós en lo present nostre testament aposades no·n sia tocat ne prejudicat a l'usdefruyt de nostres béns, per nós lexat, en la forma desús dita, a la muyler nostra. Declarants, part açò, volents e ordonants que a la dita nostra heretat per vigor de les desús dites institucions et substitucions no·n sien admeses en res persones que fosen preveres, en sacres o en orde de religió, ans si la dita nostra heretat, per vigor de la nostra present <nostra> ordinació pervenia a aytall persona que fos prevere o en sacres o en orda de religió, aquela aytal persona levada del mig, la dita heretat vengués <e vengués> e venga a altres a qui·s pertangués o pertanga, segons lo damunt dit orde de institucions de grau en grau que no fos prevere o en sacres o en orde de religió, axí passàs anant la dita heretat com açò s'esdevengués fins al derrer e fins al dit monestir de cartoxans exclusivament.

E finalment, lexam e asignam en tudrius e curadrius a infants nostres e de la dita muyler nostra e béns lurs la dita senyora mare nostra e la dita dona Johana, muyler nostra, e la una d'elles en defaliment de la altra.

Aquest volem e ordonam ésser nostre testament e nostra derrera voluntat, lo qual e la qual valla e volem valer per dret de testament e derrera voluntat e de codicills o de leys, o en aquella miylor manera que miylor valer puxa, lo qual pregam com pus carament podem als dits nostres marmersors que·l duguen a deguda execució.

Açò és feyt en València, dimecres, set dies del mes de abril, any de la Nativitat de nostre Senyor mil tre-ents noranta-e-cinc.

Sen(+)yal nostre, don Pedro de Prades, testador dessús dit, qui lo present nostre testament ordenam, ffem, ffermam, loam, ratifficam e confermam.

E enaprés, dilluns, en hora de tèrcia o quasi, que era comptat vint-e-nou dies del mes de noembre del dit any de la Nativitat de nostre Senyor mill tre-cents noranta e cinch, que fou lo dehen dia aprés obte del dit espectable baró don Pedro de Prades, testador dessús dit, insert testament de aquell fon lest e publicat en lo castell del loch de Torres Torres, del regne de València, hon lo dit testador, en lo dia de dissabte, poch aprés lo sol post, a vint dies del mes de noembre del dit any, havia finits sos dies derrés de la sua vida, per mi, en Gonçalvo Calp, notari en poder del qual lo dit testament era estat feyt e ordenat, a instància e requisició, e en presència e audiència de les senyores dona Sancxa Eximeneç, comtesa de Prades, mare, et dona Johana de Cabrera, muller *quondam* del dit testador, del noble e honorable mossèn Ramon de Riusech, senyor de

les baronies de Nules, d'Oliva e de Rebollet, de mossèn Bonafonat de Sant Feliu, e de mossèn Pere Calderó, cavallerís, e en presència encara e audiència de moltes honrades persones, domèstiques e familiars dels dits senyors testador, mare e muller de aquell, lo qual dit testament ab acabament lest e publicat, les dites senyores comtesa de Prades, mare, e dona Johana de Cabrera, muller *quondam* del dit senyor testador, encontinent, de paraula digueren cascuna per si e son interès que·s retenien acord e deliberació si rebrien o acceptarien la administració de tutela e cura a aquelles en lo dit testament per lo dit senyor testador ley[xada] dels dits fills de aquell e béns lurs, segons d'aquelles dites senyores és permès de fur e rahó, protestants que pendent lo dit acord e deliberació entretant temps no·ls corregués. En aquell instant mateix, sens altra entrevall aprés publicació del dit testament, la dita noble dona Johana de Cabrera liurà e feu liurar a mi, dit notari, una cèdula de paper que paria escrita de mà del discret en Pere Fariza, notari de la tenor següent: E la dita noble dona Johana de Cabrera, muller ça enrere de l'alt senyor don Pedro de Prades, al qual Déus per sa mercè don santa glòria, fahén moltes gràcies a Déu e al dit senyor e car marit seu de tot ço que en sa ordenació ha donat, leyxat a aquella, per salvetat de son dret, diu que protesta que per la publicació del dit testament ne per la sua presència en aquella no li sie feyt o engenrat ara o per avant algun prejuhí o dan en qualsevol dret que aquella haja o li pertanga en los lochs del comdat de Prades que li són obligats expressament per rahon de son dot e creix, com en los béns encara del senyor comte o del dit alt senyor don Pedro, axí per furs, privilegis o constitucions, o en altra manera, per qualsevol rahó, los quals li sien e romanguen salvus, il·leses en totes maneres, requirent la present escriptura ésser inserta al peu de la dita publicació per conservació de son dret; e li'n sie feta carta pública si e quant haver-la'n volrà.

.ro.et pſalliat ẽ pſalmũ dicat nomini tuo dñe. pſ. Jubilate. añ.

EGgs tharſis et ĩſule mu nera offerent regi dño. pſ. Deus iu

dicũ. ā: OMnes gẽtes q̃ ſcũq; fecerũt uenient et adorabũt coram te dñe. pſ. Inclina domine. ỹ. Omnis terra adoret. Lectio pri ma.

OR gt il lum n.me thal3 q̃ ue mr lu men

tuũ: ⁊ gloria domini sup te ori ta est. Quia ecce tenebre operiẽt terram: et caligo pplos. Sup te autem orietur dñs: ⁊ gla eius in te uidebitur. Et ãbu labunt gẽtes in lumine tuo: ⁊ reges in splendore ortꝰ tui. Leua in circuitu oculos tuos

L'ART EN TEMPS DE LA REINA MARGARIDA: L'EXHIBICIÓ DEL PODER I EL DESIG DE LUXE

Jacobo Vidal Franquet

Resum: Aquest text no pretén explicar la relació entre la reina Margarida de Prades i la producció artística de la seva època. El seu objectiu és a la vegada més simple i més ampli. Aspira a oferir una visió general sobre alguns aspectes concrets però importants de la creació artística de l'entorn cronològic del 1400 en el marc geogràfic de l'Europa occidental, amb especial èmfasi en el món catalanoaragonès. L'art d'aquest temps en aquests territoris s'emmarca en el que la historiografia ha anomenat «gòtic internacional», i es pot caracteritzar, a grans trets, per la unificació de les formes i el desig de luxe.

Paraules clau: Art gòtic; gòtic internacional; Art medieval; Corona d'Aragó medieval; Catalunya medieval; promoció artística; orfebreria; tapisseria; luxe.

Abstract: This text goes beyond a mere attempt to explain the relationship between Queen Margaret of Prades and the artistic production of her time and instead offers an overview of certain specific and important aspects of artistic creation in the 1400s in Western Europe, with particular emphasis on the Catalan-Aragonese context. The art of this period in these territories falls within what historiography has called «international Gothic», and can be broadly characterised by the unification of forms and a desire for luxury.

Keywords: Gothic art; international Gothic; medieval art; medieval Crown of Aragon; medieval Catalonia; artistic promotion; precious metal work; tapestries; luxury.

❧ Il·lustració de la portadella: Breviari del rei Martí [BNF, Ms. Rothschild 2529 (16b), f. 145r] (Wikimedia Commons).

Juncosa Bonet, Eduard & Jordà Fernández, Antoni (eds.), *Margarida de Prades: regnat breu, vida intensa*, URV-UB, Tarragona, 2022, p. 103–139. ISBN: 978-84-1365-016-6. DOI: 10.17345/9788413650166

Margarida de Prades va viure entre els anys 1389/1391–1430 i va ser reina uns pocs mesos entre mitjan setembre del 1409 i el darrer dia de maig del 1410.* És igual si prenem com a referència la primera forquilla, un poc més àmplia, o la segona, que és tan estreta que no arriba a un any. El que podem dir és que el seu temps es correspon amb el període que s'anomena «gòtic internacional».[1] En l'ofici de la Història de l'Art, per mirar de definir aquesta època, ja és gairebé una tradició consolidada fer servir aquesta frase d'Erwin Panofsky: «els historiadors de l'art tendeixen a desplaçar d'un lloc a un altre obres importants del període internacional; de París a Viena o Praga, de Bourges a Venècia, de França a Anglaterra, i sovint es posen d'acord, finalment, que són catalanes». I si en el context acadèmic europeu i nord-americà és comú fer servir aquesta asseveració, és evident que en tractar el tema en el context català l'afirmació de l'historiador alemany és gairebé obligatòria.[2]

Però, a part de fer referència al Principat, què ens diu aquesta frase? Ens parla d'una suposada unificació estilística i de models artístics que es produeix en les arts plàstiques de l'Europa occidental a l'entorn del 1400, des d'uns anys abans i fins a uns anys després, per la qual cosa, davant d'obres anònimes, d'origen desconegut, o descontextualitzades, els historiadors de l'art han vacil·lat. I es tracta d'una vacil·lació que és lícita: sens dubte no totes, però moltes de les obres d'aquesta època podrien ser produccions angleses o franceses, venecianes, pragueses... o, fins i tot, catalanes. Les figures 1 i 2 representen un exemple molt clar d'aquesta realitat. Si no les tinguéssim degudament contextualitzades, qui podria dir, sense un gavadal d'estudis per endavant, que una d'aquestes imatges és obra de Jacquemart de Hesdin, un pintor del nord de

* El present capítol s'emmarca en els projectes de recerca del Ministeri de Ciència, Innovació i Universitats «Arquitectura gótica en la Corona de Aragón: la concepción del espacio y su ornato» (HAR2013-46400-P) i «Barcelona en el contexto del gótico meridional: arquitectura y ornamentación» (PGC2018-094265-B-I00).

Agraeixo al Dr. Eduard Juncosa Bonet que m'hagi facilitat diversos dels documents que s'inclouen en aquest capítol.

1 Es pot trobar una revisió historiogràfica encara molt recent sobre aquesta etiqueta a Cornudella i Carré (2012). Quant a les creacions artístiques vinculades directament a la monarquia catalana al llarg del cicle vital de Margarida de Prades, es poden consultar les fonts bàsiques publicades per Massó i Torrents (1905); Miret i Sans (1909-1913); Rubió i Lluch (1908-1921); Girona i Llagostera (1910a; 1915), així com una gran quantitat d'aproximacions parcials que no es poden sintetitzar en una nota a peu de pàgina, i ni tan sols en un gruixut estat de la qüestió. Vegeu, entre altres, el treball general d'Español Bertran (2001) sobre l'art en el nostre context reial, i el seu estudi sobre la capella del sobirà (2010); així com Barral i Altet (2015); Serrano Coll (2015).

2 Panofsky (1998: 72).

França actiu fins al 1414, i que l'altra la devem als pinzells de Joan Antigó, un pintor català nascut poc abans d'aquesta data? Tot i que aquest és, potser, un cas extrem de dependència, la comparació mostra clarament que les obres europees d'aquesta època tenen uns trets comuns que fan possible la confusió i que ens fan parlar de «gòtic internacional».

Segons la línia historiogràfica principal, aquesta unificació estilística i de models artístics hauria estat el fruit, sobretot, d'un procés de convergència i síntesi de les tradicions franco-flamenca i italiana que es va estendre arreu d'Europa, especialment des de París i des de les Corts dels prínceps de la Flor de Lis —és a dir, de les Corts dels Valois—, una síntesi produïda, per tant, en un territori que ocuparia més o menys el que avui són el nord de França, Bèlgica i Holanda.[3] Però en aquest capítol no parlarem d'estil, exactament.

Refinament, novetat, luxe i exotisme

Entre els trets que caracteritzen l'anomenat «art internacional» trobem, en primer lloc, la seva inclinació cap a l'elegància refinada i el seu gust pel luxe. L'elegància, el refinament i el luxe han interessat gairebé en totes les èpoques històriques a determinades capes de la població, però no han estat sempre un dels objectius prioritaris del quefer dels artistes. Reflexionar sobre aquests conceptes serà, doncs, l'objectiu de les properes pàgines. De fet, a l'hora d'explicar les produccions del gòtic internacional, Ernst Gombrich al·ludeix a la lògica de la «fira de les vanitats», és a dir, fa referència a l'exhibició del luxe que es va produir a les Corts europees d'aquest moment i a la consegüent competició que es va produir pel lluïment de la riquesa. Més que ser rics, els representants de les Corts del 1400 volien evidenciar que ho eren. Això va provocar el que s'ha anomenat la «despesa conspícua», i queda reflectit, per exemple, en la representació pictòrica i escultòrica dels vestits, que són molt aparatosos, fets amb teixits cars, uns vestits que moltes vegades són exòtics, estan sembrats de perles i pedres precioses, i estan ornats amb dibuixos fets amb fils de plata i d'or, com podem veure, per exemple, en la Mare de Déu dels Àngels, una taula procedent de la catedral de Tortosa que avui s'exhibeix al MNAC (fig. 3).[4]

3 Ara bé, val a dir que no sempre l'origen del gòtic internacional s'ha formulat d'aquesta manera. Altres autors —una altra línia historiogràfica important— han tendit a explicar aquesta unificació estilística a partir d'una formulació simultània en els centres més importants del continent. Vegeu, per exemple, les consideracions que fa Cornudella i Carré (2012). L'explicació és prou diferent, però, en tot cas, el punt de sortida, l'existència d'aquesta unitat en els productes artístics més rellevants, o fins i tot l'existència d'uns interessos artístics més o menys equivalents arreu d'Europa, sí que és el mateix.

4 Gombrich (2003: 86-87). La pintura de Tortosa és de l'inici del segle xv i, malgrat que estilísticament encara se situa dintre de l'anomenat italogòtic, reflecteix perfectament el gust pel luxe d'aquests anys. Vegeu-ne una aproximació a Favà Monllau (2010).

Com és lògic, la Cort en què va viure Margarida de Prades —des d'abans de ser reina, quan va ser reina i també en qualitat de vídua reial, malgrat la pobresa relativa en què va haver de veure's en diversos moments— no va ser en absolut una excepció a aquesta voluntat general de lluïment. Quant a les teles, per exemple, sabem que la reina Margarida va escriure al seu cosí, el vescomte de Narbona, per demanar-li que «al pus prest que porets, nos vullats trametre tela de li, qui sia ben prima, segons la mostra que us tremetem dins la present, e pus bella si pot, e axí matex tela de ceda de la pus prima que puscats».[5] En rebre-les, li va dirigir una nova carta per agrair-li la tramesa, però li recriminava que les esmentades robes «no són de aquelas que nós demanàvem; per què us pregam que, com siats a París, nos vullats trametre de aquelas semblants de la mostra que us tremetem».[6] També va adquirir teles de luxe de mercaders italians, com «una peça de atzeytoní» que va costar gairebé 24 lliures;[7] va intentar recuperar «una cota nostra negra de lera folrada de gris, la qual, segons som informades, les guardes del General han presa», molt probablement com a penyora pels quantiosos deutes a què va haver de fer front;[8] va demanar a la seva mare que li enviés camises blanques («alcandores») i vels «qui sien blanchs e grans, semblants com vós los solíets aportar»;[9] i va fer alguns encàrrecs amb indicacions força precises:

> Madona Johana, pregam-vos que, com pus prestament porets, nos trametats una dotzena de vels grans, semblants de aquels que·ns havets acustumats de fer; *item*, una dotzena de toquetas, e que les vores no sien cusides, e sien de ceda blanques, que sien de amplària del polza; *item*, una dotzena de toquetas ab vores de ceda radones, de largària de I^{a} sanavera; *item*, mige dotzena de aizadors ab vores de ceda blancha, de la pus gentil tela que puschau fer, car lo portador de la present vos farà contentar.[10]

De la mateixa manera, Alfons el Magnànim —que va regnar des del 1416—, demanava en les seves cartes que els vestits que se li confeccionaven fossin «de la pus stranya e nova manera», expressió que ens recorda que el gust per la novetat i la distinció no és exclusiu del món contemporani i que podem il·lustrar, per exemple, amb les imatges del retaule de Sant Jordi, una obra de Bernat Martorell de la dècada de 1430 que ens mostra personatges abillats amb calces cenyides, capes pesants, barrets exòtics, joies i complements enrevessats... en resum, vestits aparatosos (fig. 4).[11]

---

5 Arxiu de la Corona d'Aragó (ACA), Cancelleria (C), reg. 2355, f. 75r (22 d'octubre de 1415).

6 ACA, C, reg. 2355, f. 88r (20 de gener de 1416).

7 ACA, C, reg. 2355, f. 60r-v (26 d'agost de 1416).

8 ACA, C, reg. 2355, f. 7v (3 de gener de 1413).

9 ACA, C, reg. 2355, f. 36r (2 d'abril de 1412).

10 ACA, C, reg. 2355, f. 81v (9 de desembre de 1415).

11 Sobre les obres de Martorell, vegeu Cornudella & Macías (2012); Kientz (2012); Alcoy i Pedrós (2014: 182-210). Sobre la moda en la Cort del Magnànim, vegeu García Marsilla (2007); i sobre la seva imatge sumptuària, Domenge Mesquida (2016a).

En determinats moments, les despeses en teles riques van arribar a ser exorbitants i, entre els oficials de la Corona, hi van acabar apareixent, a part dels porters, els rebosters, els compradors, els cuiners o els atzemblers, els sastres, que en aquesta època sovint eren d'origen flamenc.[12] Però no eren només els mercaders que proveïen la Cort de sedes i brocats, o els sastres que feien el patronatge d'aquests vestits «de la pus stranya e nova manera», els que es beneficiaven del gust per la moda luxosa dels nostres personatges poderosos, sobretot dels monarques; també ho feien els brodadors, que en moltes ocasions apareixen caracteritzats als documents del Reial Patrimoni amb l'apellatiu d'obrers «de fil d'or e de perles» o de «mestres d'obres d'or e de perles»; això vol dir que es dedicaven en gran mesura a ornamentar amb matèries precioses els vestits, els complements i també els arreus que donaven relleu a les cavalcadures dels senyors. Entre aquests treballadors podem destacar, per posar només un exemple, Jaume Copí, un mestre flamenc que va treballar per a la monarquia catalanoaragonesa precisament durant el final del segle xiv i l'inici xv.

A què es dedicava aquest mestre Copí? Si se'm permet fer un acudit molt dolent, m'atreviria a dir que tenim una copiosa quantitat de fonts documentals per explicar-ho, una gran quantitat de notícies publicades sobretot per Agustí Duran i Sanpere a la dècada de 1950,[13] que ens indica el que ja hem dit, que es dedicava a fer «brodadures d'or e de seda», moltes vegades afegint-hi perles i pedres precioses, tant en els vestits dels membres de la monarquia, com en cortines, dossers de llit, draps de paret i també en les selles i els frens de les cavalcadures... Per exemple, va decorar una sella de Pere el Cerimoniós amb fil d'or, d'argent i de seda, amb «babuins e altres obratges», és a dir, amb figures simiesques i d'altres tipus (que podien ser flors, arbres, àguiles...). Els documents també parlen de l'ornamentació de les mànigues dels vestits o del fet que de vegades es resseguia amb fil d'or amb forma de fullatges tot el perfil de les robes...

Les obres de Jaume Copí i les de la resta de mestres que van treballar per als reis d'Aragó cap al 1400 han desaparegut, però podem visualitzar tots els elements que descriuen els documents en la pintura de l'època, en la mare de Déu procedent de la catedral de Tortosa abans esmentada (fig. 3), que presenta aus brodades amb fils d'or com les que feia el mestre Copí, o en les obres de dos dels representants més característics del primer estil internacional a Catalunya, els pintors Lluís Borrassà i Joan Mates, que també reprodueixen obradures de fils d'or i argent i de perles, a part d'ensenyar-nos vestits «de la pus stranya e nova manera», en el sant Jordi del retaule de Vilafranca del

12 Els càrrecs de la Cort d'Aragó van ser organitzats d'acord amb les *Ordinacions* de Pere el Cerimoniós, tot i que com és lògic amb el temps i les circumstàncies alguns oficials diferents dels especificats en aquest text van aparèixer i desaparèixer de l'administració reial. Sobre els sastres, entre altres, vegeu García Marsilla (2007).

13 Duran i Sanpere (1956: 63-64, doc. 22-47). Després n'ha dedicat una monografia Aymerich Bassols (2016), encara que aquí no es recull que en realitat hi ha dos mestres, pare i fill, amb el mateix nom, com es desprèn de la documentació publicada per Stojak (2013: 364-365).

Penedès (Borrassà) o en el sant Sebastià procedent de la Pia Almoina de Barcelona (Mates), entre molts altres exemples (fig. 5-6).[14]

Com ens recorda Gombrich, a Europa es conserven diversos dibuixos de cap al 1400 que remeten directament a les il·lustracions de l'alta costura del segle xx. I és que, efectivament, a part de reflectir el treball dels brodadors, dels «obrers d'or i de perles», la pintura i l'escultura d'aquest entorn cronològic ens mostren sovint aquesta moda luxosa i exòtica. En la representació del mes de gener que hi ha a la Torre dell'Aquila, a Trento, podem veure uns personatges jugant amb la neu (fig. 7). Però, si ens hi fixem bé, ens adonarem que hi juguen amb molta dificultat, perquè aquestes mànigues devien destorbar en gran mesura l'exercici físic i l'ús de les mans. El luxe, l'exotisme, l'ostentació i, fins i tot, l'extravagància estaven clarament per sobre de la funcionalitat.[15]

Els estudis sobre la moda medieval, molt més canviant del que podem pensar a primer cop d'ull, ens expliquen que un dels objectius de les vestimentes dels rics d'aquesta època era demostrar que qui les posseïa no es vestia ell sol. Les lligadures laterals de les saies —que no poden ser cordades per la mateixa persona que les porta—, o la tendència a aconseguir figures entallades i rígides, el que feien era ressaltar el caràcter passiu de qui lluïa aquestes peces; és a dir, es tractava d'ensenyar que el cos no era necessari per fer res útil, sinó que era una perxa per exposar les últimes tendències de la moda, un procés que encaixa amb la teoria de les classes passives de Vleben; és a dir, calia que els monarques, els ducs, els marquesos i companyia demostressin la seva superioritat mitjançant un allunyament de qualsevol activitat productiva.[16]

Lògicament, els aristòcrates de menor rellevància i els burgesos van tendir a imitar aquestes modes dels poderosos, i els moralistes de l'època —de totes les èpoques— hi van reaccionar en contra: Eiximenis criticava aquells que canviaven l'armari cada any per estar sempre a la moda, bramava contra els que ensenyaven les cames i la roba interior i, sobretot, es queixava de les dones que ensenyaven massa pit; un contemporani italià, Franco Saccheti, afirmava que en els ambients elegants era impossible agafar un got sense llençar a terra el del veí, i que no era factible apropar-se al plat sense tacar-se les mànigues. I quan a la Corona d'Aragó es van posar de moda els barrets complexos, armats amb estructures de cuir o pergamí, amb ales i inclús amb banyes, Vicent Ferrer va arribar a dir que les dones que es tocaven així ofenien Déu, ja que Ell les havia fet humanes i elles preferien ser cabres o vaques.[17]

---

14 Sobre aquestes obres vegeu, per exemple, Alcolea Blanch (2012); Verrié i Faget (2005).

15 Gombrich (2003: 86 i s.). Sobre el cicle de la Torre dell'Aquila, vegeu Castelnuovo (1987); Welber (1995).

16 Prenc la idea de García Marsilla (2017: 77), amb la bibliografia de referència. Vegeu també Piponnier & Mane (1995); Vleben (2008).

17 Fonts citades per García Marsilla (2017: 78).

Molt riques miniatures

Explico tot això perquè, com subratlla Gombrich, els artistes que proveïen d'obres i objectes preciosos les Corts tenien molt en compte aquestes preferències: el luxe, l'extravagància i l'exotisme estaven per sobre de la funcionalitat i la comoditat i, sens dubte, estaven molt per sobre de la voluntat d'expressió de l'esperit creatiu, que és un mite romàntic sobre els artistes que el món medieval no coneixia. Per això podem dir que els productes més característics d'aquesta època són els objectes de luxe i, per això mateix, potser les pintures més reveladores i significatives del gòtic internacional són les il·lustracions d'un manuscrit que pertanyia al duc Jean de Berry, un volum que és descrit en els inventaris de les seves possessions amb el qualificatiu de «Molt Riques Hores», de tan ben il·luminades com estaven i de tan belles i luxoses com eren.[18]

Els llibres d'hores eren un equivalent dels breviaris dels clergues, però estaven destinats als laics, i el que contenien era un seguit d'oracions adequades per a les vuit hores canòniques del dia: maitines, laudes, prima, tèrcia, sexta, nona, vespres i completes. N'hi havia de simples, però en general eren obres de tot luxe. Abans del juny del 1417, Margarida de Prades oferí un llibre d'hores a la reina Maria de Castella,[19] que respongué la gentilesa amb el regal d'un robí per les festes de Nadal:

> *Item*, de manament de la dita senyora, pagué a·n Bertran Bongiraut, merxant ffrancès, per raó de I robís que d'ell comprà la dita senyora e lo qual per strenes donà a la reyna dona Margarita, LXXX florins.[20]

Moltes de les miniatures de més qualitat del final de l'Edat Mitjana es troben en aquest tipus de manuscrit i, com acabo de dir, es decoraven fortament, sovint per més d'un pintor, com succeeix per exemple amb les *Petites Hores* de l'esmentat Jean de Berry, decorat, entre altres, pel també citat Jacquemart de Hesdin, uns protagonistes que es repeteixen en una altra obra sobresortint, les anomenades «Hores de Brussel·les». Aquestes —i tantes altres— eren obres de luxe —Jean de Berry potser va ser el més important bibliòfil i col·leccionista del seu temps—, però les *Molt Riques Hores* encara ho eren més.[21]

---

18 Gombrich (2003: *passim*). Sobre les *Molt Riques Hores* i/o el seu context artístic, entre tants d'altres, vegeu Cazelles (1984); Białostocki (1998: pàssim); Panofsky (1998: 57-50); *Art from the Court of Burgundy* (2004); Dückers & Roelofs (2005); Taburet-Delahaye (2006); Kemperdick — Lammertse (2012); Jacobs (2017); *Johan Maelwael* (2017); *Maelwael* (2018). Aprofito aquesta nota per citar, de passada, alguns estudis que poden orientar el lector sobre la il·luminació de manuscrits, la pintura sobre taula i l'escultura de la Catalunya de l'època, tema que, com ja he dit, no és el centre d'interès d'aquest text: Planas Badenas (1992); Alcoy i Pedrós (2005); Ruiz i Quesada (2005); *Las Artes* (2011); Favà & Cornudella (2012); Terés i Tomàs (2012); Cornudella i Carré (2016).

19 La notícia del regal apareix en un pagament a l'argenter de Tortosa Esteve Jaquers, que feu els tancadors de plata per al llibre, i al botiguer Nicolau de Montbrú, de la mateixa ciutat, que vengué drap encerat per cobrir adequadament el volum: ACA, Reial Patrimoni (RP), Mestre Racional (MR), vol. 536, f. 54v. Tracto la relació de la reina Maria amb les arts a Vidal Franquet (2014). Sobre aquest darrer tema, em remeto també a García Herrero (2013-2014). Quant als argenters de la família Jaquers, vegeu Vidal Franquet (2007: 298).

20 ACA, RP, MR, vol. 537, f. 54v; ed. Soldevila i Zubiburu (1928: 266-267).

21 Vegeu, entre altres, les consideracions que fan: Gombrich (2003: 87); Białostocki (1998: 36-52).

Com diu Jan Białostocki, les pintures dels germans Limbourg en aquest llibre reflecteixen perfectament les tres característiques bàsiques de l'art europeu del 1400: el refinament i l'elegància que són pròpies del món cortesà, la tendència decorativa que supera la funcionalitat i també una profunda preocupació naturalista.[22] Malgrat la voluntat de luxe i refinament que tenen aquestes obres, els fons daurats han perdut enfront de les representacions del natural: apareixen flors que són flors, arbres que són arbres, vestits que són vestits, amb tots els seus detalls, i inclús apareixen tocs de quotidianitat, que no arriben a la vulgaritat, però que s'hi apropen: és el cas de l'interior de la casa que es pinta en el primer terme de la decoració del mes de febrer, amb els pastors assecant-se davant del foc i deixant-nos veure les seves parts pudendes (fig. 8).

Com era habitual en aquest tipus de manuscrit, les *Molt Riques Hores* s'obren amb el calendari litúrgic. Això va permetre als pintors representar els canvis que es van produint en la natura amb el pas de les estacions. El que fa cadascuna de les miniatures de la primera part del llibre és presentar la vida estratificada d'acord amb el sistema social vigent, amb els senyors —i els seus castells— que ho dominen tot —que dominen la vida de les ciutats i del camp—, un sistema social que s'emmarca perfectament dintre de l'ordre còsmic, que és representat pels astres i el zodíac. Com assenyala Białostocki, «els castells feudals dominen la vida de la gent corrent, sense que la seva posició simbòlica entri mai en conflicte amb el realisme de la representació», en tant que tots i cadascun d'ells són construccions reals. Precisament —i això també ho assenyala l'historiador polonès— els castells i l'ordre còsmic representat pels signes astrals són l'únic element que no varia, en romandre inalterables al llarg del cicle anual. La resta va canviant: la llum, el temps, l'aspecte de la natura, les activitats humanes que mostren el feinejar de les gents humils i les diversions dels aristòcrates, que passegen a cavall o a peu, que practiquen la falconeria o assisteixen a grans banquets.[23]

La il·lustració del mes de gener l'ha comentada quasi tothom, des de gairebé tots els punts de vista imaginables (fig. 9). Em fa gràcia recordar el que en diu Gombrich: «veiem el duc en una taula ben abastida d'una sala luxosament ornamentada amb tapissos. El mestre de cerimònies crida tots els cortesans, els quals poden estar segurs que hi ha de sobres per a tothom, inclòs el gos que s'alimenta a la cantonada»; un altre detall de quotidianitat dintre del món luxós que reflecteixen o recreen aquestes obres. «Però fixem-nos en les peces de la vaixella, per exemple l'enorme vaixell d'or, descrit als inventaris com el saler del pavelló».[24]

22 Białostocki (1998: 44).

23 Białostocki (1998: 44-46).

24 Gombrich (2003: 87).

Coses de grans preus: or, argent, pedreria i esmalts

Farem cas a Gombrich i ens fixarem en el saler del pavelló. Es tracta d'una obra espectacular, similar a altres objectes preciosos que posseïen els grans prohoms de l'època: Carles V i Carles VI de França, el duc Lluís I d'Anjou, el rei Martí I i la seva primera esposa, Maria de Luna, i Ferran I d'Aragó i el seu fill Alfons el Magnànim. Aquest darrer «vaixell» el coneixem prou bé perquè l'any 1416 —el mateix de la mort del duc de Berry— el Magnànim desempenyorava el que havia estat del seu pare: segons el document es tractava d'una nau d'argent daurada, decorada amb merlets i fullatges, flors, grius d'obra de picadura alçada, esmalts verds i blancs, castells muronats un altre cop amb esmalts verds i blancs, i a les torres dels castells hi havia figures de soldats d'argent blanc.[25]

Bona part de les obres més exclusives del moment van sortir dels tallers parisencs de finals del segle XIV o inicis del XV, uns obradors que van dominar gairebé en solitari la producció i el mercat dels objectes més sumptuosos, obres «de gran valor material i fascinant bellesa», com les ha definides Joan Domenge. Les més espectaculars es caracteritzaven per tenir destacats elements escultòrics d'or, esmaltats amb blanc opac, però també amb blau, amb verd i amb roig transparent —el que els documents anomenen «rogicler». A més, eren enriquides amb perles i pedres precioses i semiprecioses i amb dibuixos executats mitjançant un lleuger puntejat descrit a les fonts medievals com a «obra de picadura alçada» o de «punçó», un tipus de puntejat —que apareixia a la nau dels reis d'Aragó ara esmentada— molt més subtil que el de la tradicional obra picada, uns motius que podem apreciar en exemplars parisencs, com ara la copa Mérode (V&A, Londres), però també en peces executades a Barcelona, com per exemple el calze que Felip de Malla va donar a l'església parroquial de Santa Maria del Pi (fig. 10).[26]

I és que alguns d'aquests elements avantguardistes de seguida van ser realitzats tant pels orfebres locals de la Corona d'Aragó com pels artífexs francesos i italians desplaçats al nostre territori. En altres indrets d'Europa —el Milà dels Visconti— també es van produir peces amb aquestes tècniques sofisticades. Però, com en el món catalanoaragonès, es tractava més aviat d'objectes de petites dimensions. Sens dubte, la producció principal d'aquestes obres de tot luxe, i sobretot l'execució de les grans comandes, va quedar restringida a París gairebé exclusivament, si parlem de l'entorn cronològic del 1400.[27] El més famós d'aquests objectes fabulosos és el Cavall d'Or d'Altötting (fig. 11), una obra espectacular regalada per la reina Isabel de Baviera al seu ma-

25 Valero Molina (2018: 252-256) recull diverses referències sobre aquesta mena de peces.

26 Sobre aquesta producció parisenca vegeu, entre altres, *Paris 1400* (2004); Kovács (2004). Sobre la difusió d'aquestes obres i tècniques al sud dels Pirineus, Domenge Mesquida (2003; 2014a).

27 Domenge Mesquida (2012*a*; 2014a); Venturelli (2012).

rit, Carles VI de França, el dia 1 de gener de l'any 1404, ja que era habitual intercanviar objectes preciosos «per estrenes».[28]

El Cavall és una escultura d'or, amb esmalt opac blanc, verd, blau i rogicler, que mostra el rei i el seu mariscal agenollats davant la Mare de Déu i el Nen, envoltats d'àngels, els sants Joans i santa Caterina, representats com a nens. A sota, hi ha un palafrener amb el cavall que ha acabat donant nom a la peça. L'any següent —és a dir, el 1405— la magnífica obra va passar a mans de Lluís de Baviera, cunyat del rei de França, com a pagament d'uns deutes que la Corona francesa havia contret amb ell. Del tresor de Baviera, va passar a l'església d'Ingoldstad i, després, ja al segle XVI, al santuari d'Altötting, que és on encara es conserva.[29] La majoria d'aquests objectes van córrer la mateixa sort i, si han arribat fins als nostres dies, ha estat, en general, gràcies al fet que en algun moment van fer cap als tresors eclesiàstics, com és el cas del Nen Jesús de la catedral de València, el Vir Dolorum de la col·legiata de Xàtiva o la «Santa Anita» de la catedral de Toledo.[30]

Algunes d'aquestes obres —que es regalaven i s'intercanviaven— van fer cap no només a la Cort reial d'Aragó, sinó també a mans dels més importants senyors de la Corona.[31] Fins al 1991 es va conservar al MNAC, procedent del monestir de Sixena, un esplèndid portapau que probablement havia pertangut a Pere d'Urgell, cosí de Martí l'Humà i pare de Jaume II d'Urgell el Dissortat, una excel·lent mostra d'aquesta producció parisenca arribada a terres catalanes, malauradament perduda, com gairebé totes aquestes obres —encara que en aquest cas la pèrdua ha estat molt recent (fig. 12).[32]

Com acabem de comentar —sense que hagi estat necessària l'activitat dels lladres a les acaballes del segle XX—, els tresors dels monarques i els grans barons han tendit a desaparèixer a tot arreu i només en casos excepcionals algunes obres s'han salvat dels forns de fosa. Molts dels objectes sumptuosos que van posseir Pere el Cerimoniós, Joan el Caçador, Martí l'Humà, Ferran d'Antequera, Alfons el Magnànim o les seves reines van ser utilitzats com a moneda de canvi. Com recorda Joan Domenge, el desig de posseir aquestes «coses de grans preus», com les anomenen de vegades els documents, no es relaciona només amb el gust pel luxe i el valor simbòlic que portaven aparellades, sinó també amb el seu valor material, que podia constituir una reserva

28 Buettner (2001); Domenge Mesquida (2009).

29 Białostocki (1998: 83 i ss); *Das Goldene Rössl* (1995).

30 Domenge Mesquida (2009; 2012b).

31 No tenim constància que la reina Margarida rebés regals de gran valor, més enllà de «duas peces de doblet de Sicília», que li envià l'infant Joan essent virrei de l'illa (ACA, C, reg. 2355, f. 67v-68r, 22 de maig del 1415). En qualsevol cas, ella tampoc no va poder correspondre els dons i els serveis tal com hauria desitjat; ho demostra la carta que va dirigir al vescomte de Narbona, tot excusant-se «com no és així com vós merexeríets» i demanant-li que «prenets la cosa no segons la vàlua, mas segons la intenció de qui us ho dona» (ACA, C, reg. 2355, f. 75r, 22 d'octubre de 1415).

32 Sobre el portapau vegeu, entre altres, Ainaud i Escudero (1994); Domenge Mesquida (2003; 2012a: 67-69; 2014a); Velasco & Fité (2016: 74-75; 2018: 116-117).

monetària en cas de necessitat, ja que els objectes es podien empenyorar, l'or i l'argent es podien fondre i les pedres es podien vendre.[33] De fet, bona part d'aquesta *pretiotissima bona* la coneixem només gràcies a les detallades descripcions que es feien quan es venien, s'empenyoraven o es recuperaven, si és que es recuperaven.

Pel que fa a Margarida de Prades, sabem per una carta que va adreçar a la reina Blanca de Navarra que va fer entregar al mestre racional de Sicília 5.307 florins i mig per desempenyorar «certes joyes nostres». Les havia rebudes mitjançant la donació per causa de mort que li va fer Martí l'Humà.[34] No en coneixem el detall, a diferència d'un desempenyorament posterior en què sí que tenim constància de les peces:

> [...] *primo*, una emfiladura en la qual ha vint-e-dos balaix e trenta-e-sis perles groses e sexanta-quatre grans o paternosters d'aur; *item*, una esquerpa d'or de pes de tres marchs, set onzes, sis milleresos; *item*, un collar d'aur pla de trenta-e-quatre peces, de pes de dos marchs, dos onzes e mig quart; *item*, unes capçanes de fre ab vint-e-nou chapes d'argent ab senyal de Arenós e de Cardona; *item*, un mos o fre d'argent, exceptat la spiga que stà en la boca; *item*, un pitral de carmesí brocat d'aur ab set chapes d'argent ab dos anelles; *item*, dos streps daurats d'argent ab sos cambals, cap e civella.[35]

L'octubre de l'any 1424, essent ja monja de Valldonzella, la reina Margarida va haver de vendre al Magnànim unes «taules d'aur plegadisses, fetes a manera de libre», que a la part exterior mostraven figures d'àngels, sants i santes entre fullatges i, a la interior, «algunes ymages levorades molt soptilment [...] ab figura de la Pietat de Jesucrist et altres diverses figures». Una magnífica peça, feta exclusivament «de obra de punçó», és a dir, amb la refinada tècnica del punt alçat, que li va reportar a Margarida 1.645 florins d'or d'Aragó. Segons el document que en parla, en aquest objecte no hi havia encastades perles ni pedres precioses, i sembla que tota la iconografia s'hi desplegava gràcies al dibuix d'*opus punctorium*, ja que no es fa esment d'escultures ni d'esmalts.[36] Malgrat això, devia estar en la línia d'altres obres regalades per membres de l'entorn àulic francès als senyors de la Corona d'Aragó: és el cas del famós díptic d'or i esmalts amb la representació de la Pietat i la imatge d'un «hom vell, fet a semblança del duc de Berri», que Martí l'Humà tenia empenyorat en el moment del seu decés.[37] Probablement cal buscar

33 Domenge Mesquida (2015).

34 ACA, C, reg. 2355, f. 6v-7r (3 de gener de 1413). L'única joia que va encarregar directament Margarida de Prades, segons la documentació consultada, és una corretja d'or encomanada a «en Costa, l'argenter» per valor de 70 florins. De totes maneres, en la mateixa carta, la reina demana que se li enviïn «lo robís e los maracdes, car nós lo farem ací ben vendra» (ACA, C, reg. 2355, f. 59v).

35 Arxiu del Corpus Christi de València (ACCV), Protocols, Doménec Barreda, n. 6422, 174-176 (7 d'abril de 1419).

36 Arxiu del Regne de València (ARV), Mestre Racional, vol. 8759, f. 94r; ed. García Marsilla (2001: 16-17); Domenge Mesquida (2009: 361-362).

37 Cornudella i Carré (2009-2010: 43) proposa que el díptic venut per Margarida és el mateix que havia promogut Jean de Berry, malgrat que el document que en parla no fa cap referència a les perles ni als esmalts, que són els elements que més destaquen els documents que descriuen la peça del duc de la Casa Valois, mentre que el document

la gènesi de les taules venudes per la reina en el mateix entorn geogràfic i artístic que va crear l'obra empenyorada pel seu marit, és a dir, el dels millors tallers de París.

Entre les obres d'aquest origen que van pertànyer als reis de la Corona d'Aragó, una de les poques que ha arribat fins als nostres dies és una joia amb forma de tavella de ginesta que es conserva com a element decoratiu a la Custòdia de la catedral de Barcelona (fig. 13). A causa de la seva forma de lleguminosa, amb una beina que sembla d'or i a l'interior uns grans que són perles, tradicionalment havia estat identificada amb uns pèsols i s'havia pensat que es tractava d'un regal del gremi dels hortolans. Joan Domenge ha demostrat que és un d'aquests exclusius productes parisencs en què destaquen la inventiva i el perfecte domini de la tècnica. Es tracta, a més, d'una joia emblemàtica, concretament una tavella de ginesta, és a dir, un dels emblemes de l'orde de cavalleria del rei Carles VI de França. Sabem que Joan I d'Aragó volia intercanviar les seves divises o els seus emblemes amb la parentela de París i que almenys la ginesta i el *cerf-volant* —com el que es veu, per exemple, al famós díptic Wilton, en aquest cas en poder de Ricard II d'Anglaterra—, van arribar a mans del nostre monarca. Com és habitual, les necessitats econòmiques de la Cort van obligar el rei Joan a empenyorar la seva ginesta d'or i per això no sabem com va arribar a decorar la Custòdia de la catedral, on va acabar fent joc amb un xipellet que tenia forma d'una altra divisa usada pels monarques catalanoaragonesos, la corona doble, en aquest cas donat per Violant de Bar, la vídua del rei Joan.[38]

Així doncs, trobem que Violant de Bar —que va ser reina vídua a la vegada que Margarida de Prades, i que va xocar amb ella per la possessió del Palau Menor de Barcelona—[39] també tenia joies amb valor emblemàtic, i sabem que emprava la «Y» inicial del seu nom (Yolant) en diversos dels seus vestits, cosa que va ser prou habitual a l'època de què parlem.[40] Alfons el Magnànim tenia unes teles decorades amb la lletra «L», probablement amb referència al nom de la seva mare, Leonor d'Alburquerque. I, com a mínim, dues reines d'Aragó, Maria de Navarra (esposa del Cerimoniós) i Maria de Castella (esposa del Magnànim) van tenir fermalls en forma de la seva incial, la «M», que devien ser similars a un de produït a París cap al 1400 que encara es conserva al New College d'Oxford.[41]

---

del díptic de la reina fa referència exclusivament a l'obra de punxó, que en aquest cas es considera especialment subtil. En aquest punt, doncs, estic d'acord amb les reserves sobre la identificació que expressa Domenge Mesquida (2016a: 151). Vegeu també Domenge Mesquida (2009: 353-358).

38 Domenge Mesquida (2012a; 2012c; 2016b).

39 Durant molt de temps, l'esmentat Palau va ser anomenat «de la reina Margarida». L'any 1452, per exemple, Alfons el Magnànim parla del «nostre palau de Barchelona vulgarment dit de la reyna Margarida» (ACA, C, reg. 2655, f. 194r). En un article publicat a mitjan segle xix, poc després d'haver estat enderrocat, encara es fa esment al «Palau de la Comptessa o de doña Margarita» (*El Museo Universal*, any VIII, n. 39, 25 de setembre de 1864, p. 307).

40 Vegeu, per exemple, Español Bertran (2009: 268-269); García García (2015).

41 Lightbown (1992: 186-187); Español Bertran (2009: 268-269); Vidal Franquet (2014: 599-602; 2018: 223-225).

Tapissos d'obra flamenca

A la miniatura de les *Molt Riques Hores* (fig. 9) amb què hem començat aquest comentari, un altre dels elements més destacats, juntament amb els vestits luxosos, exòtics i estranys dels comensals i amb la gran vaixella d'aparat, són els tapissos o draps de ras, anomenats així perquè el seu centre principal de producció va ser la vila d'Arràs, i per això mateix en italià són anomenats *arazzi* i en castellà *paños de ras*. La historiografia d'arrel academicista sorgida a la Itàlia del Renaixement va donar per feta l'existència d'unes arts majors, que són l'arquitectura, la pintura i l'escultura, i d'unes arts menors, molt més diverses, que en alguns moments, per mirar d'esquivar aquesta consideració secundària, s'han anomenat decoratives o de l'objecte. L'Edat Mitjana era aliena a aquesta consideració de les arts i, com estem veient, l'objecte artístic, pel valor dels materials, però també per la creativitat, per la inventiva i el domini tècnic que suposaven i per la subtilitat dels resultats finals, era més desitjat que la pintura de retaules o l'escultura monumental.

En aquest sentit, podríem dir que els tapissos, teixits amb llanes fines policromades, amb sedes i amb fils d'or i d'argent, eren un dels productes que més prestigiaven els seus posseïdors. I ho eren perquè, entre altres coses, permetien grans desplegaments d'iconografia —cosa que no podien fer les joies—, uns desplegaments iconogràfics que podien exalçar des de la noblesa i el valor militar, amb sèries com les dels Nou de la Fama, que tenien molts dels grans senyors de l'època, fins a l'amor cortès, tan típic de la tardor de l'Edat Mitjana. De fet, en els darrers anys s'ha insistit sovint en el paper que els grans tapissos figurats van tenir com a marc espectacular que honorava el seu propietari. Els reis i els nobles —que es feien acompanyar d'aquestes obres quan es desplaçaven pels seus dominis—, els eclesiàstics, els burgesos i les institucions cíviques —la Generalitat, els Consells de les ciutats— volien aquestes obres per aquesta raó, i no per educar els pintors del país en les formes de l'art flamenc, com de vegades s'ha dit.[42]

Per no deixar el que estic comentant en un àmbit purament teòric, podem recordar uns documents que ens parlen d'un tapís amb la representació de la conquesta de Sicília, una obra que el Consell de Perpinyà va trametre al rei Martí a principis del segle xv. Com que el drap avui no existeix, podem imaginar com era parant compte en les teles que figuren els grans herois de l'antiguitat —és a dir, els *Neuf Preux* o Nou de la Fama (fig. 14)— o les que representen la guerra de Troia, dos temes molt habituals en les obres del quatre-cents. En tot cas, el que és evident és que aquest tapís de la conquesta de Sicília havia estat dissenyat amb la intenció d'afalagar el monarca, ja que hi havia «ystoriada la presa o setge de Catània», una acció bèl·lica que havia estat dirigida directament per ell. En les cartes que es creuen Martí I i els representants de

42 Vidal Franquet (2016; 2017). La bibliografia sobre aquest aspecte de l'art del tapís comença a ser desbordant. Vegeu, entre molts altres, Smith (1989); Joubert (1998); Campbell (2002); Belozerskaya (2009); Wilson (2018).

Perpinyà sobre aquest assumpte, el sobirà es mostra molt complagut per l'enviament del drap, però finalment decideix no comprar l'obra que li ofereixen, a causa dels «grans càrrechs» que suporta la Corona; tanmateix, recorda als jurats que la hi poden regalar, i els diu que ell, a canvi, la conservarà «a memòria de vosaltres».[43]

A la Corona d'Aragó, va ser el pare del rei Martí —Pere el Cerimoniós— qui va començar una esplèndida col·lecció de tapissos que van continuar els seus successors. Però és important tenir en compte que, a banda d'aquestes obres heretades o de les que —com els objectes d'or i argent amb esmalts— van ser regalades a la monarquia, o de les que es van comprar o encomanar en els mercats internacionals, també hi va haver telers instal·lats al nostre territori, cosa que la historiografia ha tendit a negar o a passar per alt. Un dels primers va ser el de Joan de Brussel·les, «maestre de draps de ras de la ciutat de Ceragoça», documentat entre el 1396 i el 1400. Marçal Olivar li va atribuir un frontal amb la representació de sant Joan Baptista al centre, acompanyat a costat i costat per sant Martí de Tours i sant Hug amb hàbit cartoixà (fig. 15). L'obra, actualment perduda, llueix els escuts d'Aragó i de Luna, i la presència del sant cartoixà ha fet pensar que es tracta d'una peça teixida per a la cartoixa valenciana de Valldecrist, que va ser tan afavorida per la devoció de Martí I i Maria de Luna.[44] Sigui o no sigui una obra d'aquest tapisser, sembla evident que és una comanda directa dels reis, com també ho devia ser un «frontal de altar de drap de ras» que lluïa quatre senyals, dos reials i dos de Luna, entre mitges figures; un paral·lel, doncs, de la peça relacionada amb Valldecrist, però amb la representació de bustos en lloc de figures senceres, una obra qui sap si sorgida del mateix teler.[45]

A part de Joan de Brussel·les, un altre mestre de draps de ras procedent del nord de França o de Flandes que va treballar a la Corona d'Aragó al final del segle XIV va ser un tal Robinet. És documentat el desembre de l'any 1398 a Palma de Mallorca, on va fer un tapís amb la història de l'Assumpció de la Verge Maria per al bisbe Lluís de Prades, l'oncle patern de Margarida.[46]

Quant al seu espòs —el rei Martí l'Humà—, no es va conformar amb les obres que li regalaven o podia adquirir.[47] Necessitava algú que treballés per a ell en exclusiva, que estigués al seu costat. L'estiu de l'any 1406, un tapisser anomenat Pere, que es

43 El document va ser publicat per Rubió i Lluch (1908-1921, vol. I: doc. 479).

44 Olivar i Daydí (1986: 49-51). Sobre la decoració de Valldecrist, vegeu Serra & Miquel (2009).

45 Massó i Torrents (1905: 572).

46 Vidal Franquet (2016: 168-172).

47 Per exemple, el 28 de gener del 1405, el rei escriu al mercader Pere Moragues per encarregar-li el següent: «[...] com nós hajam necessaris uns paraments de cortines de ras e hajam entès que aquí a París tenen mercader qui stant ab (*sic*) la rua de Sant Denís, dos paraments de donzelletes e d'infants pochs, los quals són verts escurs, sembrats de diverses natures d'arbres e de flors, pregam-vos que, ab diligència, vos entrametats dels dits paraments o d'altres semblants qui haje aquí en casa dels dits mercaders o d'altres e comprats-los uns d'aquells» (ACA, C, reg. 2247, f. 93v; ed. Girona i Llagostera, 1915: 567); el mateix any fa altres compres (Vidal Franquet, 2016: 171).

trobava a Perpinyà, es va traslladar a Barcelona per manament reial. Arribat aquí, li va ser facilitada una cambra al Palau Menor perquè es posés a treballar de seguida.[48] L'adaptació d'estances palatines amb l'objectiu que els artistes de la Cort produïssin les seves manufactures va ser prou habitual; anys després, Alfons el Magnànim va manar que algunes habitacions de l'Aljaferia de Saragossa, del Real de València o de la Suda de Tortosa servissin per instal·lar-hi els seus brodadors i argenters. En el cas del mestre Pere, un cop establert a la Ciutat Comtal, de seguida li van ser enviades —des del palau del Túria— unes cortines que havien estat comprades anys abans a Bruges; havia de reproduir-ne l'aspecte i fer un joc de llit. Va estar treballant en aquestes i altres obres per encàrrec del rei fins almenys el Nadal del 1408, i potser fins més enllà d'aquesta data, tot i que Pere desitjava anar a Toledo, on l'esperava amb els braços oberts l'arquebisbe, l'aragonès Pedro de Luna, nebot del pontífex Benet XIII.[49] És evident, doncs, que el rei Martí va voler tenir, dintre del seu reialme, un bon mestre que —com a mínim— fos capaç de recrear els productes tèxtils d'obra flamenca, els més exclusius del mercat. Així, donava a la seva Cort un aspecte de luxe equiparable al dels altres estats europeus.[50] Escassos dies abans de morir, el monarca va encarregar que fossin entregades a Margarida de Prades unes «cortines de drap de ras» que havien pertangut al seu primogènit, Martí el Jove:

> Lo rey d'Aragó e de Sicília. Mossèn Sanxo, nós havem donades les cortines de drap de ras qui eren de nostre fill, lo rey de Sicília, a nostra cara muller la reyna, per què us manam que encontinent que'n Pere Trullols, portador de la present, serà aquí, donets al dit Pere Trullols, e dar e liurar façats les dites cortines, car a ell és estat dat càrrech per nós e per la dita reyna muller nostra, que aquelles a la dita reyna trameta prestament. Dada en lo monestir de Valldonzella, sots nostre segell secret, a XXVIII dies de maig del any de la nativitat de nostre Senyor MCCCCX. *Rex Martinus*.[51]

La reina, ja vídua, va destinar 200 florins d'or d'Aragó, dels 500 que rebia per Nadal com a assignació del papa Luna de les rendes per a la Cambra Apostòlica provinents de l'arxidiòcesi de Tarragona, per poder desempenyorar un tapís especialment bell del qual en coneixem pocs detalls (*«unus pannus pulcherrimus vocatus de Ras»*) i evitar-ne així la venda.[52]

48 «[...] E per tal que començ d'obrar e no stiga debades, trametem-vos per Miquel, lo qui serveix nostres nets, portador de la present, ·I· dosser d'unes cortines que havem haüdes aquí, les quals se són fetes en Fflandres, per què us pregam que decontinent façats metre mà al dit mestre per a fer ·I· sobrecel de semblant guisa, en la manera que és lo dit dosser» (ACA, C, reg. 2248, f. 240r; ed. Girona i Llagostera, 1915: 594; Vidal Franquet, 2016: 170-171).

49 ACA, C, reg. 2250, f. 76r; ed. Girona i Llagostera (1915: 611).

50 Vidal Franquet (2016 i 2017).

51 ACA, C, reg. 2237, 2a num. f. 72r-v; ed. Girona i Llagostera (1915: 654).

52 ACA, C, reg. 2355, f. 23v-24r (30 d'octubre de 1413).

Sostres —guixeries i draps— moriscos

Com hem comentat abans, la voluntat de luxe moltes vegades es relacionava també amb la idea d'exotisme, moltes vegades es relacionava també amb la idea d'exotisme.[53] En aquest sentit, podem recordar breument la història dels teginats moriscos que el 1402 el rei Martí va adquirir a Xàtiva. Sojornant en aquesta ciutat, el monarca va anar a casa d'en Guillem de Bellvís, on va veure el que els documents anomenen «una coberta de un palau morisch», és a dir, un sostre de mocàrabs que després es va fer regalar, a la vegada que en comprava dos o tres de la mateixa mena.[54]

Tot i que l'obra va ser un obsequi, el negoci no va resultar lleuger per a aquelles arques reials que, segons el monarca, sempre suportaven grans càrrecs. A part de les dues compres que es van fer en paral·lel al regal, el desmuntatge i el transport d'aquests sostres decorats fins als palaus de Barcelona van ser finançats per la Corona. A més, es va pagar un sostre de nova trinca per a la cambra descoberta a casa d'en Bellvís, un teginat del tipus que els textos medievals anomenen «a usança nostra», és a dir, a la manera cristiana, com els que contemporàniament s'estaven fent, per exemple, a la Casa de la Ciutat de Barcelona, i que, per tant, representava una manera de fer que al segle xv diferenciaven clarament de la morisca, del que ara anomenaríem mudèjar. Si per a la nova coberta del palau del noble de Xàtiva es pot plantejar un fàcil paral·lelisme amb els teginats que encara es conserven en tantes estances d'origen medieval de Barcelona o València, les visions més optimistes volen relacionar l'aspecte de l'antic amb el que es pot admirar a la capella palatina de Palerm (fig. 16). Fos com fos, es tractava d'una obra considerable.[55]

Tampoc els artífexs devien resultar barats. Per treballar en aquestes obres tan especials el rei no disposava de cap fuster adequat en els seus reialmes i va fer cridar «dos mestres castellans» perquè en tinguessin cura, concretament artífexs de Toledo, que sembla que eren els únics que en sabien. Un era cristià i s'anomenava Gonzalbo Ferrando; l'altre era musulmà i es deia Mahomet. La seva feina, a més, s'havia de coordinar amb la d'un pintor que va redaurar el sostre i amb la dels mestres de cases locals, que s'ocupaven de les estructures en què calia acomodar la coberta. Un cop acabats, els teginats de mocàrabs, juntament amb les guixeries que feien alguns mestres enrolats a l'aljama de Saragossa i amb els draps moriscos que el sobirà aconseguia a Granada, havien de donar un aspecte exòtic i luxós a les estances dels palaus reials de Barcelona. I aquesta feina tenia lloc a la vegada que el mestre Pere treballava en la decoració de les cambres d'aquests edificis, teixint tapissos a la manera de Flandes, i que en l'entorn àulic s'utilitzaven sumptuoses joies parisenques.

---

53 Sobre aquest tema vegeu, per exemple, Stabel (2012).

54 Publica els documents Adroer i Tasis (1998).

55 Per a una visió panoràmica del teginats medievals a la Corona d'Aragó, vegeu Domenge & Vidal (2013). Vaig tractar el periple dels teginats moriscos adquirits pel rei Martí l'Humà a Vidal Franquet (2013), on mirava de recollir la bibliografia anterior.

Podem dir, doncs, que a la Cort del rei Martí, on va viure, va regnar i ràpidament va enviduar Margarida de Prades, els sostres de fusta en forma de mocàrabs, les algepseries i les rajoles de moda morisca, els draps granadins, els tapissos que provenien del nord d'Europa i es recreaven a la Ciutat Comtal, les joies amb perles, pedres i esmalts, les robes cares, la vaixella d'aparat i fins els perfums i els àpats, tot jugava un paper important en l'escenificació del poder, en l'exhibició del luxe que va ser característica de la tardor de l'Edat Mitjana.

Apèndix

Pere de Casassaja compra en subhasta pública de Llorenç Salvador, comprador major de Margarida de Prades, diversos objectes preciosos que eren de la mateixa reina i de la seva mare, Joana de Cabrera, (vasos de plata, joies, un reliquiari en forma de poma, un tapís de sant Jordi...), per valor de 700 lliures barcelonines.[56]

AHPB, 51/17, Arnau Lledó, *Capibrevium sexagesimum*, 1412-1413, f. 79v-81r.

Noverint universi quod ego Laurencius Salvatoris, de villa Castilionis Impuriarum emptorque maior illustrissime domine Margarite, serenissimi et magnifici principis et domini, domini Martini, ffelicis recordacionis regis Aragonum, Sicilie, Valencie, Maioricarum, Sardinie et Corsice comitisque Barchinone, ~~dux~~ /ducis\ Athenarum et Neopatrie ac eciam comitis Rossilionis et Ceritanie, relicte, procurator ad hec et alia ligittime et cum libera et generali administracione constitutus a dicta ~~domina~~ /illustrissima domina Margarita\ regina et ab egregia domina Iohanna, uxori egregii viri domini Petri de Prades deffuncti, prout constat de ipsa procuracione per instrumentum inde receptum in posse Arnaldi Letonis, notarii infrascripti, vicesima nona die presentis mensis octobris anno presenti et infrascripto /a Nativitate Domini M°CCCC° duodecimo\, nomine et auctoritate dicte ~~dicte~~ procuracionis, gratis et ex certa sciencia vendo et ex causa vendicionis concedo vobis venerabili Petro de Casasagia, mercatori, civi Barchinone, presenti, tanquam re vera plus danti et offerenti in encantu publico, /ut infra patet,\ et vestris et quibus velitis, /perpetuo\ vasa argentea, iocalia, res et bona sequencia et inferius designata que sunt dictarum dominarum principalium mearum:

Primo, videlicet, unum cifum sive anap *auri cum suo* sobrecop *auri, lavoratum sive* obrat tot de obre de fil d'aur *cum quadam flore sive* flor de smalt blanch *in sumitate ipsius* sobrecop*; et sunt ponderis septem marchorum et quinque unciarum ad marchum et pondus Barchinone.*

56 Aquest document ha estat localitzat i transcrit per Stefano M. Cingolani en el procés final d'elaboració d'aquest llibre. Li agraeixo molt que me l'hagi cedit. A causa de la seva importància, hem cregut convenient incorporar-lo com a apèndix del capítol, redactat abans de la troballa.

Item, unum pedem sive peu de confiter *auri, cum perulis de compte seminatis et encastatis circum circa ipsum pedem; et dictum pes sive* peu, *sine ipsis perulis, est ponderis quatuor marchorum quatuor ~~unc~~ unciarum et trium* argens *ad dictum pondus. Et predicte perule ~~erant~~ /sunt\ in summa centum septuaginta novem et ~~erant~~ /sunt\ ponderis unius uncie parum plus vel minus.*

Item, unum alium pedem sive peu *gulibergii sive* de got *auri, cum perulis et lapidibus seminatis et encastatis circum circa dictum pedem; et est ponderis, sine tamen ipsis perulis et lapidibus, duorum marchorum et sex unciarum et medie et duorum* ternals *ad pondum predictum Barchinone. Et dicte perule sunt in summa quadraginta quatuor; et dicti lapides sunt sex* balays; *et ponderant ipse perule et lapides media uncia ad dictum pondus, /parum plus vel minus\.*

Item, tres saffirs, *duos* taules *et unum* codol grosses, *qui ponderant inter omnes tres mediam unciam unum* argens *et medium ad pondus predictum.*

Item, unam squillam sive squella *argenti cum suo* batall *argenti, cum sua* truge de banq *que ponderat* encamerada *duodecim marchos /ad dictum pondus.\ Et facta tara de predicta* truge de banq *ipsa squilla est ponderis nitidi sex marchorum ad marchum et pondus supradictum.*

Item, duo candelabra sive ~~canel~~ canelobres *argenti albi marchata ad marcham Barchinone, et ponderant tres marchos et medium ad pondus et marchum ~~Barchinone~~ predictum.*

Item, unum aliud candelabrum /sive canelobre\ *argenti, et unam taceam argenti deauratam a parte inferiori, que candelabrum et tacea non sunt marchata aliqua marcha, et sunt ponderis quinque marchorum ad pondus predictum.*

Item, unum collar auri operatum ad formam seu modum de cadena, *ponderis duarum unciarum quatuordecim* argens *et medii ad dictum pondus Barchinone.*

Item, unum pannum sive drap de Ras *istoriatum ystorie beati* Georgii, *longum, cum diversis figuris et ymaginibus, totum de lana diversorum colorum.*

Item, unam pipam sive pipa *cum suo* broch *rotunda, et unam taceam magnam factam ad modum seu formam anapis sive* de anap, *et hec omnia sunt argenti deaurati intus et extra, marchatas ad marcham Barchinone, et sunt ponderis duorum marchorum septem unciarum et medie.*

Item, unum reliquiari *auri factum ad formam* de poma, *rotundum; intus quod reliquiarium sunt due ymagines* depint smaltades, *videlicet una de* Déus lo pare *et altera virginis Marie tenentis in brachio dominum Ihesum; et extra dictum reliquiarium sunt encastate et encastati quatuor perule de compte et duo* safirs *modici valoris et duo* granats; *et una catena parva auri afixa cum dicto reliquiari; in qua catena sunt afixe due perule parve et modici valoris. Et est ponderis ~~inter omnia~~ /ipsius reliquiari, inter omnia que in ipso sunt afixa,\ duarum unciarum et quindecim* argents.

~~Que omnia et singula supradicta dicto nomine~~ /~~per me vobis superius vendita, ego dictus nomine et auctoritate~~\ vobis iam tradidi corporaliter et de facto /~~nomine iamdicto nomine et auctoritate predictis~~\ ~~cedens et mandans vobis~~ [Afegit al peu del foli amb un reclam, i segueix a baix del foli següent amb un altre reclam: *Ita que vendicionem, et ex causa vendicionis concessionem, facio ego dictus Laurencius Salvatoris, nomine et auctoritate quibus supra, vobis dicto Petro de Casasagia, et vestris et quibus velitis, perpetuo de omnibus supradictis pure, libere et absolute, ~~et sicut~~ et sine omni condicione et retencione, et sicut melius dici et intelligi potest ad vestrum vestrorumque salvamentum et bonum intellectum, et extraho, nomine et auctoritate quibus supra, predicta omnia et singula que vobis vendo de iure, dominio, proprietate et posse dictarum dominarum principalium mearum et utriusque ipsarum, et suorum ac mei earum nomine, eademque omnia et singula in vestrum vestrorumque ius, dominium et posse ac proprietatem mitto et transfero, dictis nomine et auctoritate, irrevocabiliter pleno iure ad habendum, tenendum, vendendum omnique tempore pacifice possidendum et ad omnem vestram vestrorumque voluntatem inde libere faciendam, sine condicione et impedimento ac obstaculo dictarum duarum principalium mearum seu alterius earum et ~~mei~~ suorum, ac mei ipsarum nomine, et alterius cuiuscumque persone. De quibus omnibus et singulis, per me vobis supra venditis, vos dictum emptorem iam in possessionem corporalem ~~et realem~~ inmisi per tradicionem realem quam vobis de eisdem feci, quibus supra nomine et auctoritate, in presencia notarii et testium subscriptorum. Et ex causa huiusmodi vendicionis et aliter eis via, modo, causa et iure quibus melius fieri et valere possit, nomine et auctoritate procuracionis, do, cedo, transfero atque trado vobis, iamdicto emptori,] et vestris et quibus velitis /perpetuo\ omnia iura omnesque acciones, reales et personales, mixtas, utiles et directas, ordinarias et extra ordinarias, et alias eciam ~~eisdem~~ quascumque eisdem illustri et egregie principalibus meis, /et utrique earum ac michi ipsarum nomine,\ competencia et competentes, et competere debencia et debentes, in predictis ~~que dts~~ vasis argenteis, iocalibus, rebus et bonis /et aliis superius specificatis\ quas ~~vobis vendo et contra~~ et que iamdictis nomine /et auctoritate\ vobis vendo, et contra quascumque personas et res, racione seu occasione ~~eiusdem~~ /eorundem.\ Quibus iuribus et accionibus supradictis possitis vos et vestri et quos volueritis /perpetuo\ uti ~~agere~~ et experiri, ~~et omnia facere~~ /agendo scilicet respondendo, defendendo, excipiendo, proponendo et replicando, vendendo, distrahendo et aliter alienando, et omnia alia et singula facendo et liberaliter exercendo\ in iudicio et extra iudicium, quecumque et quemadmodum ego, ~~facere poteram a~~ iamdictis nomine /et auctoritate,\ facere poteram et dicte illustrissima et egregia principales mee facere poterant ante presentem vendicionem et iurium cessionem, et possem seu possent ~~iam predicto nomine~~ nunc et eciam postea quandocumque. Ego enim, quibus supra nomine /et auctoritate\ facio et constituo vos et vestros in hiis dominos et procuratores in rem vestram propriam ad faciendum inde vestre libitum voluntatis.*

Pro precio vero predictorum que vobis ~~quo supra nomine~~ vendo, dedistis et solvistis michi, /dictis nomine et auctoritate recipienti, et\ confiteor me ~~iam fato nomine a vobis~~ habuisse et recepisse septingentas libras monete barchinonensis de terno. Et ideo, predictis nomine /et auctoritate\, renunciando excepcioni non numerate et non solute peccunie, et precii predicti non habiti et non recepti, et legi que subvenit deceptis ultra dimidiam iusti precii, et ~~excepcioni~~ /excepcioni et\ accioni de dolo malo et in factum, et omni alii iuri, racioni et consuetudini contra hec repugnantibus. Dono, quibus supra nomine / et auctoritate, et ex certa sciencia,\ et remitto vobis et vestris irrevocabiliter inter vivos, siquid predicta que ~~iam fatis nominibus~~ vobis vendo plus modo valent vel a modo valebunt precio antedicto. Insuper dicti nomine /et auctoritate convenio et bona fide promitto vobis ~~quod predicta~~ /dicto venerabili emptori,\ ~~faciam predicto nomine et~~ /quod predicta omnia et singula\ que vobis vendo ~~faciam predicto nomine et~~ facient dicta illustrissima domina Margarita regina et ~~princip~~ egregia domina Iohanna, principales mee ~~et sui~~ /et utraque earum et sui et ego ipsarum nomine\ vos et vestros et quos volueritis, habere, tenere et possidere in pace /perpetuo\ contra omnes personas, et quid tenebuntur et tenebor iamdictis nomine /et auctoritate [...]\ de firma et legali eviccione eiusdem, et de restitucione omnium missionum, dampnorum et interesse lictis et extra. Et pro hiis complendis et firmiter attendendis, tenendis et observandis, obligo iamdictis nomine /et auctoritate\ vobis et vestris ~~omnia bona~~ / perpetuo omnia et singula bona, res, iocalia et alia iura universa\ dictarum principalium mearum et utriusque ipsarum in solidum, mobilia et immobilia, ~~ubique~~ habita et habenda, ac eciam privilegiata, de iure, usu, usatico, consuetudine seu aliter. Renunciantes, predictis nomine /et auctoritate quantum ad hec,\ benefficio novarum constitucionum, et dividendarum accionum, et epistule divi Adriani, et consuetudini Barchinone loquenti de duobus vel pluribus in solidum se obligantibus, nec non et benefficio Velleiani senatusconsulti in favorem mulierum introducto et ~~auctentice siqua mulier~~ omni alii iuri, racioni et consuetudini contra hec repugnantibus.

Et eciam iuro, ~~sponte~~ /non vi nec dolo sed sponte nomine et auctoritate quibus supra,\ in animabus predictarum illustris et egregie principalium mearum, per dominum Deum et eius sancta quatuor Evangelia manibus meis ~~pretactis nominibus~~ corporaliter tacta, predicta omnia et singula ipsas /dominas\ principales meas et utraque ipsarum, et me ~~ipsarum~~ / earum\ nomine, semper attendere et complere, tenere et observare, et in aliquo non contra facere vel venire aliquo iuri, causa vel eciam racione. Intelligatur tamen, et michi expresse retineo, quod bona mea propria non sint ~~pro premissis~~ vobis vel vestris /pro premissis\ in aliquo obligata.

Hec igitur omnia et singula supradicta facio, paciscor, convenio et ~~bona fide~~ promitto ego Laurencius Salvatoris, venditor predictus, nomine /et auctoritate\ quibus supra, vobis iamdicto venerabili Petro de Casasagia ~~emptori~~, et vestris, nec non et notario infrascripto,

tanquam publice persone pro vobis et vestris, et pro aliis eciam personis omnibus quarum interest et intererit, recipienti et paciscenti ac eciam legittime stipulanti.

Ad hec ego Ffranciscus Muntada, curritor publicus et iuratus civitatis Barchinone, ~~fateor~~ /confiteor et recognosco\ vobis prefato /venerabili\ emptori quod /omnia\ predicta vasa argentea, iocalia, res et bona, /et alia superius specificata et\ /supra\ per vos empta, fuerunt per me, de voluntate et mandato dicti venditoris, exposita venalia et subastata palam et publice per dictam civitatem Barchinone, et vobis, ut plus offerenti et danti vendita, me mediante et interveniente.

Actum est hoc Barchinone, tricesima prima die octobris anno a Nativitate Domini millesimo CCCC° duodecimo.

S+num Laurencii Salvatoris ~~predicti qui hec pretactis nomine~~ /~~et auctoritate~~\ ~~laudo, confirmo et iuro~~ venditoris iurantis; S+num Ffrancisci Muntada, curritoris, predictorum qui hec nominibus et auctoritate quibus supra laudamus, concedimus et firmamus.

Testes huius rei sunt: discretus Petrus Magistri, presbiter Barchinone, Petrus Corts, candelarius candelarum cere, et Guilelmus Rich, curritor auris, cives Barchinone.

FIGURES

Figura 1. Jacquemart de Hesdin, Presentació al temple de les *Belles Hores* del duc de Berry [Brussel·les, Bib. Royale Albert, ms. 11060-1, f. 49v] (Wikimedia Commons).

Figura 2. Joan Antigó, Presentació al temple del retaule de la Mare de Déu de l'Escala [Banyoles, Monestir de Sant Esteve] (Bisbat de Girona. Tots els drets reservats).

Figura 3. Pere Serra, *Mare de Déu dels Àngels*, cap a 1385. [Museu Nacional d'Art de Catalunya, adquisició de la col·lecció Plandiura, 1932. © Museu Nacional d'Art de Catalunya, Barcelona, any en curs].

Figura 4. Bernat Martorell, Sant Jordi i la princesa del retaule de Sant Jordi [Chicago, Art Institute] (Wikimedia Commons).

Figura 5. Lluís Borrassà, Sant Jordi [Vilafranca del Penedès, església de Sant Francesc] (Wikimedia Commons).

Figura 6. Joan Mates, *Calvari*; *Sant Sebastià*, 1417-1425. [Museu Nacional d'Art de Catalunya, dipòsit de Joan Ainaud i de Frederic-Pau Verrié, 1947. © Museu Nacional d'Art de Catalunya, Barcelona, any en curs].

Figura 7. Mestre Wenceslao, *Cicle dels mesos* (gener) [Trento, Torre dell'Aquila] (Wikimedia Commons).

Figura 8. Germans Limbourg, Mes de febrer de les *Molt Riques Hores* del duc de Berry [Chantilly, Musée Condé] (Wikimedia Commons).

Figura 9. Germans Limbourg, Mes de gener de les *Molt Riques Hores* del duc de Berry [Chantilly, Musée Condé] (Wikimedia Commons).

Figura 10. Calze de Felip de Malla [Barcelona, església de Santa Maria del Pi]
(Foto: Joan Domenge Mesquida. Tots els drets reservats).

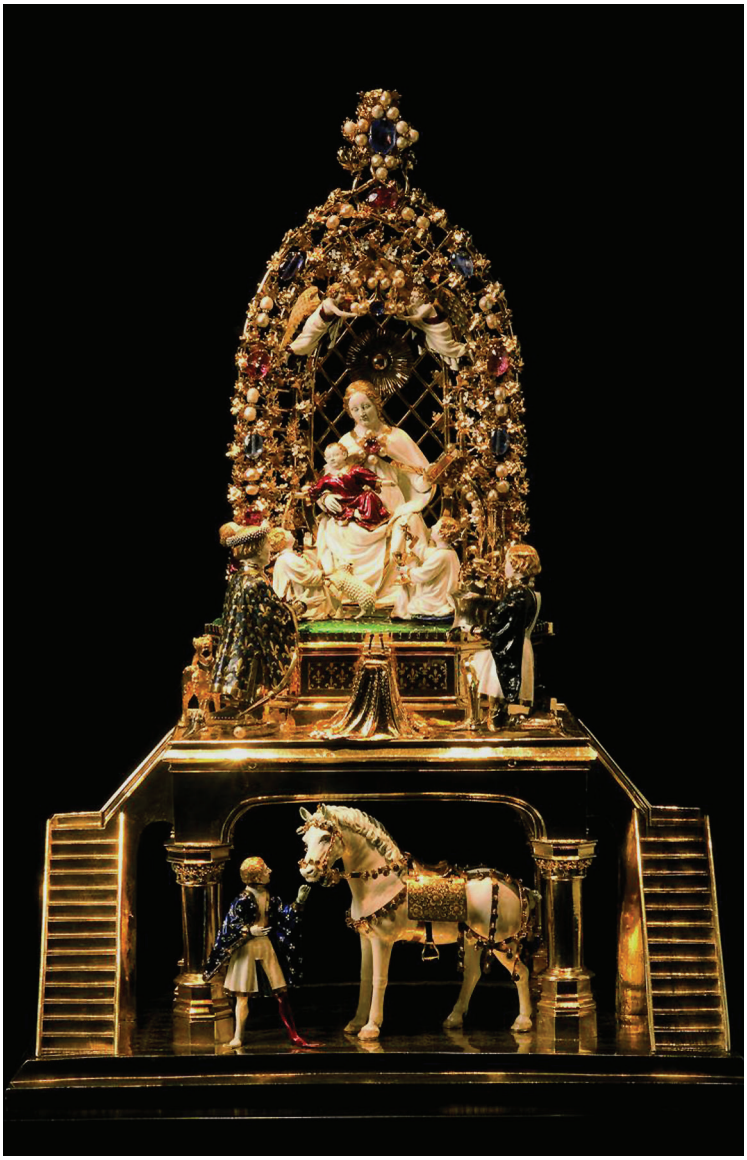

Figura 11. Cavall d'Or [Altötting, Gnadenkapelle] (Wikimedia Commons).

Figura 12. Anònim, *Portapau de Pere II d'Urgell*, cap a 1400. [Museu Nacional d'Art de Catalunya, adquisició, 1977 (localització actual desconeguda). Foto: © Ramon Manent].

Figura 13. Joia en forma de tavella de ginesta [Barcelona, catedral] (Catedral de Barcelona. Tots els drets reservats).

Figura 14. Tapís dels Nou de la Fama [Nova York, The Metropolitan Museum of Art] (Wikimedia Commons).

Figura 15. Frontal de la cartoixa de Valldecrist [Institut Amatller d'Art Hispànic. Fotografia d'Artur Ramon, 1281/1985] (Tots els drets reservats).

Figura 16. Sostre de mocàrabs [Palerm, capella palatina] (Wikimedia Commons).

bonas canſas.

«REINA D'ONOR, EXCELHENTS MARGARITA»: LITERATURA A L'ENTORN DE «LA DE PRADES»

Marina Navàs Farré

Resum: En l'àmbit de la literatura, Margarida de Prades és reconeguda per la poesia, ja que fou la destinatària de cançons i fou també lloada en altres composicions que no s'hi adrecen directament, donant fe de la seva reputació i galanteria poètiques. En global, el nombre de peces i autors que s'hi relacionen és notori, sobretot si tenim en compte que la majoria van tenir lloc un cop vídua. També cal destacar que alguns dels poetes que l'encomiaren són figures de primer ordre que van crear escola. Al llarg d'aquest capítol, intentarem desgranar què ens poden dir els poemes sobre la seva figura. Així mateix, es donen a conèixer altres poemes que canten Margarida, se suggereixen noves datacions per aquells ja coneguts, es reinterpreten documents editats i se n'aporten d'inèdits, tant en relació amb la lírica com amb la seva biografia.

Paraules clau: Margarida de Prades; literatura medieval; lírica; cultura; Cort; segle xv; Oswald von Wolkenstein; Jordi de Sant Jordi; Manuel de Rajadell; Lluís Icard; Íñigo López de Mendoza.

Abstract: In the field of literature, Margaret of Prades is a well-known figure in poetry, as she was the subject of many songs and was also praised in other compositions that were not directly addressed to her, thus attesting to her popularity among the poets of the day. The number of works and authors who refer to her is significant, especially if we bear in mind that most of this attention was directed towards her once she had been widowed. It should also be pointed out that some of those who praised her were first-rate poets who together may be considered to have formed a literary current. Throughout this chapter, we will try to unravel what the poems can tell us about her figure. Other poems about Margaret are also presented, new dates are suggested for those already known, published documents are reinterpreted and previously unpublished ones are discussed, both in relation to poetry and to Margaret's life.

Keywords: Margaret of Prades; medieval literature; lyric poetry; culture; Court; 15th century; Oswald von Wolkenstein; Jordi de Sant Jordi; Manuel de Rajadell; Lluís Icard; Íñigo López de Mendoza.

Il·lustració de la portadella: Lletra capital amb la trobairitz Comtessa de Dia en el cançoner I [Bibliothèque nationale de France (BnF), Français, ms. 854, f. 141r] (Tots els drets reservats).

Juncosa Bonet, Eduard & Jordà Fernández, Antoni (eds.), *Margarida de Prades: regnat breu, vida intensa*, URV-UB, Tarragona, 2022, p. 141–188. ISBN: 978-84-1365-016-6. DOI: 10.17345/9788413650166

Se sol conèixer Margarida de Prades sobretot per dos aspectes: en primer lloc, pel seu matrimoni d'urgència amb el rei Martí l'Humà amb l'objectiu, fallit, de donar un hereu a la Corona; i, en segon lloc, per la fama literària, ja que va ser cantada i lloada per diversos poetes del seu temps.* Aquest fet no és excepcional a la Cort, però sí que és especialment rellevant si tenim en compte que el seu regnat com a consort va ser brevíssim i que, sobretot, va tenir lloc un cop vídua.

I és que Margarida encarna la figura ideal de reina llegendària, de contes, romanços i cançons: és bella, jove, culta, espavilada i gentil; en definitiva, té totes les gràcies i virtuts corteses idònies per figurar al Parnàs de les muses.[1] En aquest sentit, realitat i ficció es retroalimenten. Des de la poesia s'exalcen les qualitats que serveixen per configurar el seu personatge i es construeix una imatge pública a la seva mida, difosa tant pels poetes que canten al seu servei com pels que l'encomien de manera circumstancial o l'esmenten de manera indirecta. Tal com apunta Núria Silleras, Margarida de Prades:

> [...] també fou prou intel·ligent per a construir-se una imatge de si mateixa que, segons les poesies que li van dedicar, era bella, virtuosa i inaccessible. Tot un misteri poètic que li va permetre viure i fer el que realment volia: casar-se per amor amb algú triat per ella mateixa, Joan de Vilaragut, que, encara que noble, era de menor posició social que ella, i anar i venir entre els seus palaus, la cort reial i altres indrets del seu interès.[2]

La precarietat econòmica de la reina vídua no li permetia fer sempre el que volia, com es veurà en els següents capítols, però efectivament això no li va impedir d'assumir un rol protagonista en la lírica cortesa i gaudir del favor d'alguns dels poetes que servien a la Cort.

---

* Aquest capítol s'ha efectuat en el marc del Grup de Recerca Consolidat «Cultura i Literatura a la Baixa Edat Mitjana» (2017 SGR 142), dirigit per Lola Badia (Universitat de Barcelona).

A no ser que s'especifiqui el contrari, els poemes se citen segons l'edició del RIALC, amb l'afegitó dels accents segons l'ús modern per unificar-ho amb els criteris de transcripció documental. Es poden consultar els textos complets dels poemes citats al següent portal web: <http://www.rialc.unina.it/indice.htm>. Les traduccions de les quals no se n'especifica la font són de l'autora d'aquest capítol.

Agraeixo als Drs. Eduard Juncosa Bonet i Stefano Maria Cingolani els comentaris en el procés d'elaboració d'aquest capítol, i als Drs. Victor Millet i Sebastian Roebert les seves indicacions, traduccions i comentaris de l'obra del poeta Oswald von Wolkenstein.

1 La literatura romàntica recuperarà el personatge de Margarida de Prades, convertint-la de nou en personatge literari. Vegeu Fort i Cogul (1970a: 23-35). En aquest capítol només ens centrarem en els poetes coetanis a Margarida.

2 Silleras Fernández (2015a: 695).

Després d'una introducció en què es presenta la relació amb la literatura de les dames del Casal de Prades, tractarem les ocasions en què sabem que van tenir lloc algunes de les peces que lloen Margarida, seguint, en la mesura del possible, un ordre cronològic, fent especial èmfasi en l'estada a Perpinyà. Després, desgranarem alguns dels poemes que la canten per veure què hi ha de realitat i de ficció, i quina és la imatge que es construeix des de la lírica en la configuració del personatge literari de Margarida.

Les dames del llinatge de Prades i la literatura

Amb poc temps de diferència, hi ha fins a quatre dames del Casal de Prades destinatàries d'obres amb un cert ressò: l'àvia paterna de Margarida —Sança Ximenis d'Arenós—, la mateixa Margarida, i dues cosines germanes seves, Timbor i Violant. La comtessa Sança fou la destinatària, i potser comanditària, d'un dels tractats més difosos de Francesc Eiximenis: *El llibre de les dones*, una obra d'envergadura, didàctica i en prosa.[3] A Margarida, en canvi, l'hem de vincular amb la lírica cortesa, com en el cas de les seves cosines, probablement sota la seva ombra o influència.

Timbor de Cabrera i de Prades, cosina de la reina per part de pare i per part de mare, va ser la dedicatària de tres cançons de Pedro de Santa Fe. Amb Margarida mantenien una bona relació; l'ajuda a alliberar el seu pare, Bernat IV de Cabrera, presoner a Sicília, malgrat que la seva situació era delicada, ja que fou pres a instància de la seva jove, Blanca de Navarra —segona esposa de Martí el Jove—, amb qui també manté un tracte molt cordial.[4] Un cop alliberat, Timbor havia d'entregar uns esclaus del seu pare a Margarida i aquesta li regalà una gosseta.[5] És també Margarida qui s'ocupa del dot de Timbor que, a mitjan 1418, es va casar amb Joan Ferrández d'Híxar,[6] germà i tutor de Teresa d'Híxar, la dama a qui canta Ausiàs March sota el senyal —és a dir, el pseudònim poètic que rep la dama— de «Llir entre cards».[7] Era conegut amb el sobrenom d'«Orador», i va ser el possessor (o potser comanditari) del «Cancionero de Híjar».[8] Fou ell qui va encapçalar l'ambaixada del rei Ferran d'Antequera al rei de Romans Segimon de Luxemburg per mirar de posar fi al Cisma d'Occident l'octubre del 1414. En paraules de Lorenzo Valla, era:

3 Sobre Sança Ximenis d'Arenós i el *Llibre de les Dones*, vegeu Izquierdo Molinas (2010 i 2018).

4 Vendrell i Gallostra (1984: 13-18).

5 «[…] quartament, que haguéssem una letra de mossèn Bernat ab què scrivís a dona Timbor, ça filla, que us liuràs los sclaus que té» (Arxiu de la Corona d'Aragó (ACA), Cancelleria (C), reg. 2355, f. 52v). «Aprés, vos certificam que us tremetem una gosseta, la qual tingats per amor nostre» (*Ibidem*, f. 55v-56r).

6 Els capítols matrimonials van tractar-se al llarg del mes d'abril del 1418: ACA, C, reg. 2936, f. 70r; i van firmar-se al monestir de Santa Clara de València el dia 29 de l'esmentat mes (Archivo Histórico Provincial de Zaragoza (AHPZ), Archivos privados, Casa Ducal de Híjar-Aranda, P/4-089-07, s/f).

7 Per a la identificació del senyal amb Teresa d'Híxar, vegeu Cabré & Torró (2012).

8 Biblioteca Nacional de España (BNE), ms. 2882 (correspondria a la primera secció del còdex). Vegeu Tato García (1999: 83).

> […] sumamente honorable, de la vieja estirpe de reyes y el hombre más ilustre de toda España en Humanidades; y esto, lo que es más de admirar aún, sin tener preceptor. Así es la suerte de un ingenio con voluntad y una memoria inmortal: a nadie, ni siquiera de los que dedican todo el tiempo y todos los medios al estudio, me tocó en suerte ver más elocuente en el trato diario, si nos atenemos a los preceptos y referencias de los antiguos. Mi admiración es aún mayor por el hecho de que su cuerpo atlético y la belleza de su semblante hubieran debido apartarle de toda actividad intelectual, si no fuera porque desde los primeros días de su adolescencia no le hubiese dado ningún pudor dedicarse a las letras, hasta el punto de que nadie de los suyos le aventajó ni en linaje ni en recursos, y ni siquiera en dotes de cuerpo y alma.[9]

A Violant de Prades i de Gandia, cunyada i cosina de Timbor, i cosina per part de pare i mare de Margarida, Íñigo López de Mendoza —més conegut com el marquès de Santillana— li dedicà la *Comedieta de Ponça*, els proverbis i els sonets, el 1443. Vegem el principi de la carta que li adreça el poeta, que acaba amb una breu lliçó de literatura:

> Carta a doña Violante de Prades.
>
> A la muy noble señora doña Violante de Prades, condesa de Módica y de Cabrera, Íñigo López de Mendoza, señor de la Vega, habida información, noticia y conocimiento de vuestra mucha virtud, no poco presto a vuestro mandamiento. Ca, como dice Agustino, muchas veces amamos lo que no vemos; mas lo que no conocemos, no lo podemos amar así bien. Y tanto como yo puedo me recomiendo a la vuestra nobleza. Muy noble señora, Palomar, servidor de la casa del Conde y vuestra, me ha dicho que algunas obras mías os han placido; y tanto me certificó que os placen que aína me haréis creer que son buenas, ca la vuestra muy grande discreción no es de creer que se pague de cosa no buena.[10]

És molt possible que Violant conegués l'obra d'Íñigo López de Mendoza que tant li va plaure gràcies a Margarida; sabem que a palau hi havia almenys un cançoner del futur marquès de Santillana.[11] El gust per les lletres, doncs, era compartit entre les dones del llinatge de Prades, però cap d'elles assumirà el protagonisme de Margarida, vinculada amb diversos autors. No deu ser en va que el gust de les cosines per aquest

9 Valla (2002: 194).

10 Edició modernitzada de la *Carta a doña Violante de Prades* d'acord amb l'edició de Gómez & Kerkhof (2002), extreta del portal en línia: <http://www.cervantesvirtual.com/portales/marques_de_santillana/obra-visor/carta-a-dona-violante-de-prades--0/html/001fff5c-82b2-11df-acc7-002185ce6064_2.html#I_0_> [consulta 31/03/2020].

11 Ens consta que la reina Maria de Castella tenia un exemplar del cançoner del marquès, és el número 58 del seu inventari: «*Item*, hun altre libre appellat de Ényego Lope de Mendoça, ab cubertes engrutades ab aluda de blau e de groch, scrit tot en paper; comença lo titol: *Proverbios ordenados por Ényego de Mendoça*, etc., e comença lo dit libre: *Serenissimo e benaventurado príncipe*, etc. e feneix *e sin ofensa e nin castigo*, segons pus larch es continuat en libre de secrivà de ració» (*Inventari dels llibres de dona Maria*, 1907: 20).

tipus de poesia s'esdevingui durant i després de la mort de Margarida, seguint el model de la seva cosina.

De la fama literària de Margarida de Prades se n'han ocupat sobretot Martí de Riquer en els seus estudis i edicions de Jordi de Sant Jordi (1951, 1955), i amb Lola Badia (1998 [1984]) —en un treball que continua sent la font indispensable—, Joaquim Molas (1962) en l'edició de Lluís Icard, Jaume Torró i Lluís Cabré (2010) en un article dedicat a aquest mateix autor, i Eufemià Fort (1970) en el seu capítol dedicat a «La reina d'honor». Segons la nòmina establerta per Riquer & Badia, amb la incorporació de Rajadell que proposen Torró & Cabré, els poetes que lloen Margarida són: Jordi de Sant Jordi, Lluís Icard, Manuel de Rajadell (que dialoga amb Icard), Íñigo López de Mendoza, Arnau March, Arnau d'Erill, Pedro de Santa Fe i Oswald von Wolkenstein. Serien vuit poetes i gairebé una vintena de peces, un corpus que no és definitiu i sobre el qual encara es pot debatre, com veurem més endavant.

És un nombre notable d'autors, però no tots tenen el mateix pes. D'aquests, podem distingir entre els poetes que adrecen les seves peces a Margarida de manera regular —Lluís Icard i Jordi de Sant Jordi—, els que s'hi adrecen de manera ocasional, i aquells que no s'hi adrecen directament però en fan esment. Tot i que en aquests darrers casos es tracti de peces esporàdiques, són precisament interessants perquè testimonien la reputació de la reina en relació amb la lírica, que esdevé gairebé un motiu poètic.

Cal destacar també que alguns d'aquests poetes són figures de primer ordre, com Oswald von Wolkenstein, Jordi de Sant Jordi o Íñigo López de Mendoza. El primer és un poeta tirolès al servei del rei d'Hongria, de Luxemburg, rei de Romans, i després emperador, Segimon. Els dos darrers, juntament amb Pedro de Santa Fe, arribaren a la Cort amb la nova dinastia dels Trastàmara, i eren servidors de l'infant i futur rei Alfons. De fet, si hi ha un poeta de Margarida, aquest fou sens dubte Jordi de Sant Jordi, el cambrer i poeta del primogènit reial. És per aquest motiu que Jaume Torró afirma que «l'entorn dels poetes que lloaren Margarida de Prades no constituïa una cort de la reina, sinó que eren familiars i servidors del príncep o el jove rei Alfons» (2014: 267).

Altres, però, es documenten a la Cort ja en temps de Martí l'Humà, abans doncs de l'arribada dels Trastàmara, com Arnau March o Arnau d'Erill. I, finalment, Lluís Icard i Manuel de Rajadell provenen d'un entorn més proper a Margarida: Lluís Icard era fill de Pere Icard, senyor de Torredembarra i nomenat procurador general de la vila de Falset i del comtat de Prades pel comte Joan, l'avi de Margarida.[12] Un altre membre del seu llinatge, Gabriel Icard, era servidor de Margarida, tal com es desprèn de dues cartes en què la reina s'hi refereix com a «amat nostre», fet que denota llur proximi-

12 Torró & Cabré (2010).

tat.[13] Aquest Gabriel deu ser el germanastre de Lluís Icard, fill del primer matrimoni de Pere Icard. El cavaller Manuel de Rajadell[14] havia estat uixer d'armes del rei Martí,[15] i a la seva mort va seguir al servei de Margarida. Durant l'interregne, «mossèn Manuel de Rajadell, cavaller»[16] actua diverses vegades de portaveu de la reina davant del Parlament general de Catalunya,[17] i en d'altres documents del 1412 i el 1413 el trobem com a conseller i camarlenc,[18] mentre que el 14 de juliol del 1414 el documentem com a canonge,[19] tal com consta en una carta que la reina vídua li adreça dos anys més tard.[20]

Els escenaris de la lírica

En temps de Margarida de Prades, i des de ben antic, la lírica es vivia en públic i en grup. Des de grans concentracions i festes més institucionals, com poden ser les coronacions, les entrades reials o les bodes, fins a vetllades en el si d'un cercle reduït i íntim. Margarida, però, no va gaudir d'unes noces fastuoses ni de cerimònia de coronació. Tampoc consta que finalment se celebrés, tot i la petició del rei Martí, l'entrada de la reina a Barcelona en tornar de Montserrat, on havia anat poques setmanes després de casar-se per pregar a la Verge l'hereu anhelat.[21] Tampoc tenim constància documental que el 1410 se celebrés el certamen poètic de la Gaia Ciència (els Jocs Florals) que s'havia de celebrar cada any per la Pentecosta.[22] La majoria d'ocasions, doncs, es van donar un cop vídua, sobretot quan va decidir seguir la Cort del nou rei Ferran d'Antequera, a l'inici del 1414.[23]

Els pocs poemes que podem datar confirmen també aquesta cronologia: els més reculats són dels poetes del seu entorn més immediat, Lluís Icard i Manuel de Rajadell. Ambdós mantenen un intercanvi de cobles jocós, ple d'ironia i sarcasme on, a partir d'un fet cortès concret, es retreuen aspectes de la seva biografia. En primer lloc, Icard

13 ACA, reg. 2355, f. 9v-10r.

14 Pel que fa a la seva figura, vegeu sobretot Torró Torrent (2012).

15 Arxiu Històric de Protocols de Barcelona (AHPB), 86/5, Bartomeu Gras, Llibre de negocis de la Tresoreria reial 1410-1413, f. 2v.

16 ACA, C, PC, 16, f. 373v; ed. *CARAVPC* (t. VII: 257). En aquestes sessions va coincidir amb Lluís de Requesens: *CARAVPC* (t. VII: 196).

17 Al respecte, vegeu el capítol de Juncosa & Navàs.

18 «A l'amat conseller e camarlench nostre, mossèn Manuel de Rajadell» (ACA, C, reg. 2355, f. 4v i 7v).

19 Torró Torrent (2012: 23).

20 «A l'amat nostre Manuel de Rajadell, canonge de Barcelona» (ACA, C, reg. 2355, f. 85v).

21 Vegeu el capítol de Cingolani en aquest mateix volum.

22 Segons la renovació de convocatòria del rei Martí signada el 1398 (ACA, C, reg. 2254. f. 71v-72v; Biblioteca de Catalunya (BC), ms. 988, f. 153v; ed. Casas Homs, 1956, vol. II, p. 444-446). Sabem que en temps de Martí l'Humà almenys se'n van celebrar dos, el 1399 i el 1409. La carta del rei Ferran renovant els Jocs data del 1413 (transcrita al Cançoner d'obres enamorades, BnF, Espagnol, ms. 225, f. A-B; ACA, C, reg. 2393, f. 44r-45r; ed. Casas Homs, 1956: vol. II, 447-449).

23 Vegeu Torró & Cabré (2010: 258), així com Juncosa & Navàs en aquest mateix volum.

recrimina a Rajadell que acompanyi la dama—que d'acord amb Torró & Cabré (2010) identifiquem amb Margarida— ventant-la per la vila, i li demana que no ho faci més d'ara endavant si no vol que malparlin d'ell, remetent al lloc comú literari de la disputa entre clergues i cavallers. Tot seguit, Rajadell contesta que ho fa per servir-la i que no és propi d'un expert en gai saber que digui res envejós, ja que, seguint la tradició de l'amor cortès, l'enveja era contrària a la cortesia:[24]

[Icard]

Fraires molt cars, maravil me de vós	*Molt car germà, em sorprèn de vós que porteu el*
com lo ventall portatz enant per vila,	*ventall passejant per la vila ventant la virtuosa,*
ventan la proz, on tots bos ayps s'afila	*on s'hi afilen totes les qualitats amb alt captenir-*
ab naut capteny ez amb belhas faysós;	*ment i belles maneres, per la qual cosa us prego*
per qu'yeu vos prech si bé crey plus merescha	*que, si bé crec que aquella per la qual us amones-*
selha per cuy vos reprèn cesta cobla,	*to en aquesta cobla mereix més, d'ara endavant*
que d'ara 'nan vós no fassats tal trescha,	*no feu tal faràndula, ja que si ho feu la vostra*
car si u fasets renoms mals en vos dobla.	*mala fama es duplicarà.*

[Rajadell]

Si port ventalh, belhs amichs, a ma pros[25]	*Si porto ventall, bell amic, per servir la meva*
per liey servir, on tots bés se compila,	*virtuosa, on tots els béns es compilen, em des-*
desplay me fort que vós, qu'etz munts e pila	*plau molt que vós, que sou muntanya i pilar del*
del gay sauber, diatz res envegós,	*gai saber, digueu res envejós, pregant-me que*
pregan quez yeu d'era 'nan me·n jaquescha.	*d'ara endavant me n'estigui. Per molt que em*
E si·m davetz del món la major pobla	*donéssiu el poble més gran del món o em féssiu*
no us en creuray, ne si·m feyetz avescha,	*bisbe, no us faria cas, ja que servint-la a ella la*
car servint liey en me virtutz redoble.[26]	*meva virtut es dobla.*

La comicitat del retret inicial només funciona si la peça es compon poc després que Rajadell fos ordenat canonge. Torró (2014: 324) suggereix que la vila esmentada al v. 2 deu ser Perpinyà, però la reina vídua escriu a Rajadell des de Perpinyà quan ell és a Barcelona. Per l'itinerari de Margarida, la vila esmentada només podia ser Morella o Montblanc. A Morella hi fa estada a l'estiu del 1414 en ocasió de les noces de la seva germana Joana (o Gonçalva). De Morella s'encamina cap a Montblanc, on se celebren les corts catalanes, i hi arriba a la tardor. Atès que el ventall és més propici a l'estiu

24 Respon encara Icard en una tercera cobla —que és la darrera que conservem— reiterant que li ho adverteix pel seu propi bé (RAO 83.14).

25 «am pros» al manuscrit, que en resulta un vers hipomètric (*VeAg*, ms. 7, f. 106r). Torró esmena «a mos pros» (2014: 323).

26 Edito directament del cançoner; correspon a RIALC 83.5 i 144.1.

que a la tardor i que el casori de l'hereva al comtat de Prades justifica perfectament la presència d'ambdós personatges, m'inclino per Morella, i per datar la peça a l'estiu del 1414, immediatament després que Rajadell fos ordenat canonge.[27]

Aquesta, però, no és la peça més reculada de les que podem aventurar-nos a datar. La burla de Rajadell titllant el seu company de «munts e pila / del gay sauber», sembla al·ludir la cançó d'Icard «... no cresi pas que·l món se cort ne·s mis» (Rialc 83.8), enviada al Consistori del Gai Saber i adreçada també a Margarida, que s'hauria de situar amb anterioritat a aquest intercanvi de cobles. El que és segur és que Icard ja comptava llavors amb un passat com a poeta. El 1413, al convent de Santa Caterina de Barcelona,[28] se celebrà un concurs del Gai Saber sota l'empara reial de Ferran I, en el qual segurament assistí Margarida de Prades. Tanmateix, els versos de l'endreça, en què Icard s'encomana a la correcció dels set mantenedors del Consistori, suggereixen que aquesta peça va concursar al certamen de Tolosa de Llenguadoc que se celebrava cada primavera («vay te·n, chançó, lay on mal dir s'apaya / del gay sauber e vulha[s] sopleyar / los senhors set que·t vulhen smendar», RIALC 83.8, v. 37-9). Es tracta d'una cançó tòpica d'alabança, on la dama segueix el dret ús que escau a la gentilesa fins al punt que la seva presència fa millorar la gent que l'envolta:

> Gentilmén sap la senyora d'autesa
> gaug e deport amb joya mantener:
> que liey miran li trist prendon plaser,
> e fay tornar vilana gen, cortesa,
> ab bon enginy complitz de cortesia,
> e malaprès, amorós e plasén,
> e pasuruch ne cosseech ardimén,
> quex desiran cossegra sa paria.
>
> (RIALC 83.8, v. 17-24)

> *La senyora d'altesa sap gentilment mantenir la diversió i el goig amb joia, ja que mirant-la, els tristos prenen plaer, i amb bon enginy ple de cortesia, fa tornar la gent vil en cortesa, als maleducats en enamorats plaents, i dels porucs n'aconsegueix atreviment, de tal manera que desitjant-la així aconsegueix que s'hi equiparin.*

La bellesa de la «flor excelhén» és tanta que quan la mira el poeta queda eclipsat fins a perdre la vista, la qual cosa li impossibilita de descriure-la en les seves cançons tal com voldria:

27 A les Corts, hi consta Ramon Icard com a representant del seu pare (Torró & Cabré, 2010: 253 n.), res se'n sap de Lluís. Igualment per Perpinyà, ja que no el trobem documentat a les *Acta negotii Perpiniani* (2017).

28 Pel que sembla desprendre's de la descripció del certamen que ofereix Enrique de Villena al seu *Arte de trovar* (Cátedra García, 1994, t. I: 357-358).

Desirs me pren mays de cent vetz lo dia
que les beutatz de la flor excelhén,
per mes xançós, pogués dir claramén;
mas no·s pot far, quez ab tal maestria
la formech Dieu que la clartatz que raya
de ley me fay los hulhs falagajar,
que no la puch bonamen figurar;
donchs, quan la vey la vista se n' smaya.

(RIALC 83.8, v. 25-32)

Em pren més de cent cops al dia el desig de poder dir clarament, amb les meves cançons, les belleses de la flor excel·lent, però no pot ser, ja que Déu la va fer amb tanta habilitat que la claror que irradia d'ella m'afalaga els ulls, fins al punt que no la puc descriure correctament, ja que, quan la veig, la vista em defalleix.

(Trad. de Torró, 2014: 321, amb lleugeres modificacions)

Lluís Icard és, potser, el poeta que més insisteix en la reputació de la reina Margarida i com aquesta s'estén arreu, «lay d'orién fins en lo solelh post» (83.4, v. 14), ell l'estengué fins a Tolosa, precisament sota el senyal «L'honor del món». Aquest senyal es relaciona directament amb el «Reyna d'onor» de Jordi de Sant Jordi, que suggereix que el cicle de peces dedicades a Margarida començà, o havia començat ja, el 1414.

El següent destí de Margarida el trobem a València l'estiu del 1415, on se celebraren unes altres noces, aquesta vegada les del primogènit Alfons amb Maria de Castella. Aquella fou, sens dubte, una altra bona ocasió per a la poesia, tot i que no en podem concretar cap de les dedicades a la reina vídua.

Un altre moment idoni per a les festes eren les ambaixades diplomàtiques. En el marc del Concili de Constança, convocat per intentar posar fi al Cisma de l'Església d'Occident, un dels encontres més importants van ser les Vistes que es van celebrar a Perpinyà entre la tardor del 1415 i el febrer del 1416. Margarida de Prades hi va ser present i va gaudir d'un protagonisme esclatant, no només en sentit poètic, fet que es mereix un apartat específic.

Margarida de Prades a Perpinyà

Les cartes de la reina vídua testimonien que l'estada a Perpinyà fou un moment de gran activitat per a ella. Quan Margarida hi arribà, poc abans del 5 d'octubre del 1415,[29] ja s'havia celebrat l'espectacular entrada de Segimon a la capital rossellonenca, i feia pocs dies que la vila, en ple bullici, acollia cortesans vinguts d'arreu. És el moment idoni per fer contactes i fer valdre les seves influències. Des d'allà, envia diverses cartes de recomanació, com la del cavaller anglès a l'abat de Poblet, entre un llarg etcètera.[30] Però també és moment per a l'ostentació, per lluir vestits i joies. Només arribar a Perpinyà, Margarida demana constantment als seus servents que li facin trametre, des de València o Barcelona, dossers, teles de seda blanca i de lli ben fines, i altres robes, perfums, un esclau, etc.[31]

L'empremta que causà Margarida a Perpinyà va perviure fins i tot després de la seva mort. Ho recorda l'aventurer, músic i poeta tirolès Oswald von Wolkenstein, diplomàtic al servei del futur emperador Segimon.[32] Anys més tard de l'encontre a la capital del Rosselló, va compondre dos poemes autobiogràfics en què explica les aventures viscudes i allò que més el va colpir durant els seus viatges. A la segona cobla del poema 18 fa gala dels seus coneixements lingüístics —tot fent esment del català entre les llengües que afirma haver parlat— i habilitats musicals:

> Franzoisch, mörisch, katlonisch und kastilian,
> teutsch, latein, windisch, lampertisch, reuschich und roman,
> die zehen sprach hab ich gebraucht, wenn mir zerran;
> auch kund ich fidlen, trummen, paugken, pfeiffen.
>
> (Klein 48, v. 21-24)

> *Francès, àrab, català, castellà, alemany, llatí, sòrab, llombard, rus i romanès, aquestes són les llengües que he parlat quan n'he tingut necessitat. També sé fer música amb violins, timbals, bombos i flautes.*
>
> (Riquer & Badia, 1998: 326)

29 ACA, C, reg. 2355, f. 72v.

30 ACA, C, reg. 2355, f. 73v. Per a més detalls, vegeu el capítol de Hirel-Wouts.

31 ACA, C, reg. 2355, f. 72v, 73r, 75r-v, 80v i 81v.

32 La referència l'ofereixen a la vegada, però de manera independent, Riquer & Badia (1998: 324); Vendrell i Gallostra (1984: 30). Per al poema 19, vegeu Hartmann (2018).

Figura 1. Retrat d'Oswald von Wolkenstein de 1425 al cançoner *A* [Österreichische Nationalbibliothek (ÖNB) (Viena), Cod. 2777] (Domini públic).

Figura 2. Retrat d'Oswald von Wolkenstein del 1432 al cançoner *B* [Universitätsbibliothek (Innsbruck), *Liederhandschrift B*] (Wikimedia Commons).

Però l'estrofa que més ens interessa és la tercera, on explica que va conèixer una reina d'Aragó, procedent de Prades, a la qual dedica tota la cobla:

> Ain künigin von Arragon, was schön und zart,
> da für ich kniet, zu willen raicht ich ir den bart,
> mit hendlein weiss bant si darein ein ringlin zart
> lieplich und sprach: »non maiplus *disligaides*.«
> Von iren handen ward ich in die oren mein
> gestoschen durch mit einem messin nädelein,
> nach ir gewonheit sloss si mir zwen ring dorein,
> die trueg ich lang, und nennt man si *raicades*.
> Ich suecht ze stund künig Sigmund, wo ich in vand;
> den mund er spreutzt und macht ain kreutz, do er mich kant,
> der ruefft mir schier: »du zaigest mir hie disen tant«,
> freuntlich mich fragt: »tuen dir die ring nicht *laides*?«

Weib und ouch man mich schouten an mit lachen so;
neun personier küngklicher zier, die waren da
ze Pärpian, ir babst von Lun genant Petro,
der Römisch künig der zehent und die von *Praides*.
(Klein 49, v. 33-48)

Una reina d'Aragó era bella i gentil; em vaig agenollar davant d'ella i vaig alçar com a devot la barba amunt. Amb les seves mans blanques em va col·locar un bell anellet, amistosament, i va dir: «Mai més no seran deslligades». De la seva mà les meves orelles van ser foradades amb una petita agulla de llautó i ella m'hi va tancar dues anelles tal com acostumaven de fer allí. Les he portades molt de temps, se'n diuen «arracades». De seguida vaig buscar el rei Segimon allà on era. Va obrir la boca i es va senyar quan em va conèixer; i va cridar-me: «Quina mena de quincalla m'ensenyes?» I em va preguntar amistosament: «No et fan mal les orelles?» Tota la companyia em mirava rient; hi havia nou personatges de rang reial allí a Perpinyà, i el nom del papa era Pedro de Luna, i l'emperador romà era el desè, i la de Prades.
(Riquer & Badia, 1998: 326)

Figura 3. Principi de la cançó «Es fuegt sich» (Klein 18) al manuscrit *A* [ÖNB, Cod. 2777, f. 9r] (Domini públic).

Riquer & Badia (1998: 324-5) fan notar que en aquesta estrofa l'autor fa rimar el mot alemany *laides* amb algunes paraules en llengua romànica, precisament perquè es posen en boca de Margarida, *disligaides*, *racaides* i el seu llinatge, *Praides*. Assenyalen també que les dames que canta a la seva obra «són presentades amb precisió històrica i escassa idealització de marca trobadoresca» (1998: 324). La poesia d'Oswald von Wolkenstein és també excepcional per un altre aspecte: en conservem la música. En aquesta peça, el gest cortès de Margarida s'evoca al so d'una preciosa melodia que envaeix el seu record de delicadesa.[33]

En el poema 19, en canvi, adopta un altre to més burlesc i satíric. Aquests dos poemes han fet córrer molta tinta i han desencadenat una llarga discussió entre la crítica a l'hora d'interpretar-los.[34] És també un poema llarg autobiogràfic farcit d'anècdotes humorístiques, on el poeta explica el viatge diplomàtic amb el rei de Romans Segimon per Aragó i França. Dedica molt d'espai a l'encontre de Perpinyà; concretament tretze estrofes. A la primera, declara que si mai va ser feliç, ho va ser a Catalunya i a Espanya, on els agrada rosegar castanyes. Sieglinde Hartmann (2018: 405) proposa una lectura eròtica de les castanyes, ja que als tractats de sanitat se'ls atribuïen propietats afrodisíaques; d'aquesta manera, la trobada a Perpinyà s'associa, des d'un bon principi, a l'alegria i a l'amor. No en va es troba a la introducció del poema; és tota una declaració d'intencions que marcarà el to de la peça:

Es ist ein alt gesprochner rat
mer wann vor hundert jaren:
und wer nie laid versuechet hat,
wie mag er freud ervaren?
auch, ist mir ie gewesen wol,
das hab ich schon bezalt für vol
in Katlon und Ispanien,
do man gern ist kestanien.

És una vella dita coneguda de fa més de cent anys: «Qui no hagi sentit mai pena, com podria conèixer l'alegria?» Si he sigut mai feliç, ho he pagat plenament a Catalunya i a Espanya, on els agrada menjar la castanya.

33 La podeu escoltar interpretada per Shield of Harmony i Andreas Scholl amb el paper d'Oswald von Wolkenstein en aquest enllaç: <https://www.youtube.com/watch?v=8IeN7aKMiew> [consulta: 16/04/2020]. La peça va ser meravellosament interpretada per l'ensemble O vos omnes al concert per al cicle «...en temps de la reina Margarida» l'agost del 2018.

34 Vegeu-ne un resum a Ogier (1999).

Und was mein bart von freulin rain
zu Costenz hat erlitten,
und meiner taschen der sigelstain
ward maisterlich geschnitten,
es ist ain ungeleicher sin,
—ie zwen an ain ziehent in hin—
weder es mir erging zu Arragon
und in der stat, haisst Pärpian.

Der ainen vogel vahen muess,
das er im nicht empfliege,
der tue im richten, locken suess,
domit er in betriege.
in netzen, lätzen auff dem kloben
vil edler vogel wirt betrogen,
den solche list umbgeben,
dovon er fleusst sein leben.

(Klein 19, v. 1-24)

El que la meva barba va patir per culpa de les fines donzelles de Constança i la mestria amb la qual va ser tallada la pedra que tanca la meva cartera[35] *són dues coses ben diferents (com si dues persones estiressin cadascuna cap al seu cantó), com em va passar a mi a Aragó i a la vila anomenada Perpinyà.*

Qui vulgui caçar un ocell i evitar que se li torni a escapar li ha de parar un esquer i atreure'l suaument a fi d'enganyar-lo. Amb xarxes, llaços i paranys de fusta s'enganyen molts ocells nobles, captats amb tals artificis que els faran perdre la vida.

(Trad. Victor Millet)

El motiu de tanta alegria van ser les «fines» o «pures» dames de les Vistes de Perpinyà, que jugaven amb la seva barba i coquetejaven de manera tan seductora que el van fer caure al parany amorós, expressat amb una metàfora tan irònica com eloqüent que assimila el poeta cantor amb un moixó. Tot seguit, descriu meravellat l'entrada festiva de l'emperador a Perpinyà —en què hi va participar tota la vila—, i expressa la seva admiració per la música i els entremesos amb castells de fusta decorats amb àngels.[36] La fascinació per les veus diferents sembla al·ludir l'*ars* polifònica, i més si tenim en compte que les melodies d'Oswald eren principalment monòdiques:[37]

35 Se'ns escapa el sentit d'aquest vers. Es refereix a la tanca de la bossa? O bé al segell, fent referència a la seva missió diplomàtica, que contrasta amb el rol de bufó? La traducció anglesa d'Albrecht Classen s'allunya més de la literalitat però li confereix sentit: «*and the way my seal ring was stolen out of my pocket by a mastery hand, but these are not the same (the one is entirely removed from the other)*» (ed. Classen, 2008: 74).

36 Per als entremesos i espectacles en les entrades reials, vegeu Massip Bonet (2003 i 2010).

37 Timm (1972).

Pfeiffen, trummen, saitenspil,
die moren sumpern sluegen,
dorzue ain volgk, gerichtet vil,
die türn und vesten truegen
mit engeln wolgezieret schon;
die sungen, klungen mangen don,
ir ieslicher besunder,
mit fremder stimme wunder.
(Klein 19, v. 25-32)

Sonen flautes, trompetes i instruments de corda, els moros toquen els timbals, acompanyats d'una gentada en fila que porta torres i fortificacions, bellament decorades amb àngels. Canten i fan sonar moltes melodies, cadascuna diferent i amb veus meravellosament estranyes.
(Trad. Victor Millet)

Més endavant, tornarà a aparèixer el motiu de la música, els balls i danses que tenien lloc cada nit.[38] Continua la descripció de l'entrada amb la salutació oficial que es produí després d'un bany ben calent. El retrat que fa de l'emperador és tan còmic com explícit. Torna amb l'elogi de les dames, amb qui va tenir bona entesa, i carrega les tintes contra Benet XIII, recargolat i llunàtic, fent un joc de paraules amb el papa Luna. Immediatament retorna a les dames; el poeta queda bocabadat dels seus empolainaments, les llargues trenes, les arracades, les ungles pintades de vermell, i l'atreviment de la seva coqueteria:

Von küngen, künigin junk und alt
ward er gegrüesst mit küssen,
doch nach den jungen, sach ich halt,
tet er sich nimmer wüschen.
wer zwaiung an den frouen gelaint,
wir hetten uns leicht ee veraint
wann mit dem Peter Schreufel
und seinem knecht, dem teufel.

Els reis i les reines, joves i velles, el saludaren [Segimon] *fent-li petons, però, com vaig observar, de les joves no es va eixugar la galta. Si el Cisma fos cosa de dones, ens haguéssim posat d'acord més aviat que amb el llunàtic Pedro de Luna i el seu servidor, el diable.*

Zwar lenger schwanz kund ich nie schouen
an leonen noch an phawen,
wann in dem selben land die frouen
hinden an den röcken haben.
ring in den oren, nagel rot.
e das ir aine ain hendlin bot,
si torst aim e gebietten
ein smutz mit süessem nieten.
(Klein 19, v. 41-56)

De debò que mai he vist cues [trenes] *més llargues, ni de lleó ni de paó, que la que en aquell país duen les dones per darrere els vestits. Anelles a les orelles, les ungles de vermell. Abans que una t'ofereixi la maneta ja s'atreveix a fer-te un petó ple de plaers dolços.*
(Trad. Victor Millet)

38 Per al tipus de música a l'encontre de Perpinyà, vegeu Gómez Muntané (2017 i 2018).

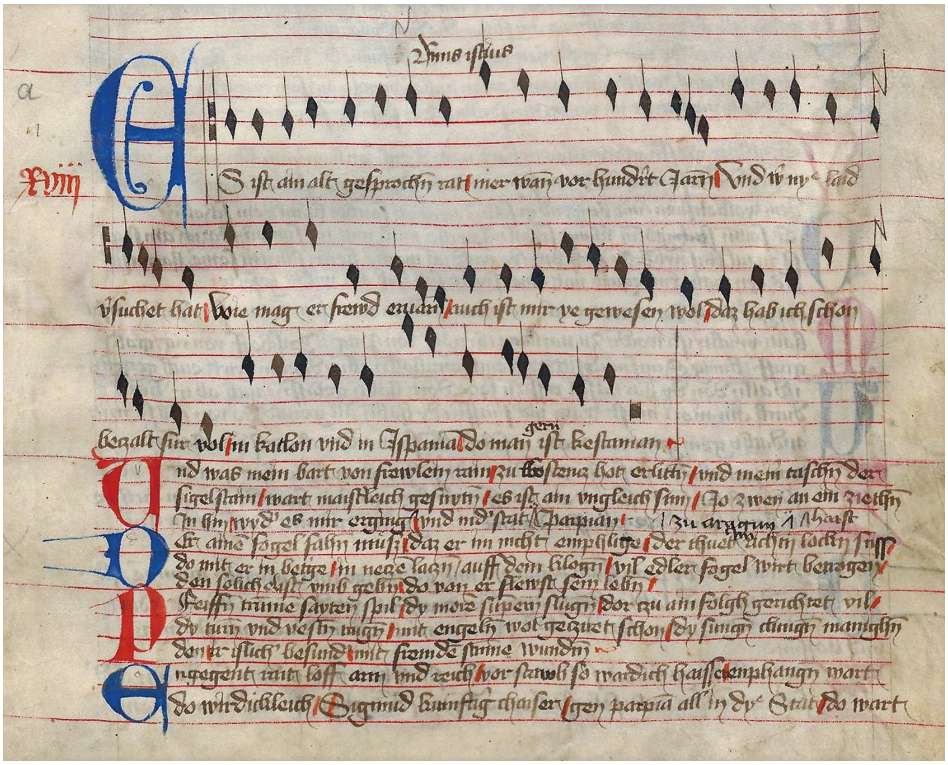

Figura 4. Principi del poema «Es ist ain alt gesprochner rat» (Klein 19) al manuscrit *A* [ÖNB, Cod. 2777, f. 10r] (Domini públic).

Fent un salt cronològic, l'estrofa XX la dedica a una de les dames de Perpinyà en especial: Margarida. L'episodi ja el coneixem, és el de les arracades que havíem vist al poema 18, amb l'afegitó de l'ornament a la barba, lligant-ho amb la segona cobla. Aquest poema potser ens brinda la pista del gest de Margarida que no contextualitzava al poema anterior, si el llegim juntament amb la cobla següent, que tracta d'una representació festiva i bromista en la qual investeixen el poeta vescomte de Turquia. Margarida aportaria els ornaments i Segimon, amb posterioritat, les vestidures, segurament les mateixes aljubes que Ferran I li havia obsequiat el 24 de setembre:[39]

39 «Y pareçiéndole al rey don Fernando día conviniente éste, pues el emperador no salía de su posada, para enbialle un presente que le quería enbiar. Enbióle tres caballos [...]. Y enbióle más dos aljubas moriscas: la una, de zarzahn, con labores de oro; y la otra, de ryçomas; y un capuz de grana muy fina» (*Crónica incompleta del reinado de Fernando I de Aragón* 1985: 64). Vegeu sobretot Ogier (1999).

Noch ist es als ain klainer tadel,
seid mir die schöne Margarith
stach durch die oren mit der nadel
nach ires landes sitt.
die selbe edle künigin,
zwen guldin ring sloss si mir drin
und ein in bart verhangen,
also hiess si mich prangen.

Tot això [el que acaba d'explicar] *em dol molt menys pel fet que la bella Margarida em foradés les orelles amb una agulla segons el costum del seu país. Aquesta noble reina m'hi va posar dues anelles d'or i, a més a més, me'n va nuar una a la barba. Així va voler que jo em lluís en públic!*

Ain edler nam ward mir gelesen:
»wisskunte von Türkei«.
vil manger wont, ich sei gewesen
ain haidnischer frei.
mörisch gewant, von golde rot,
künig Sigmund mirs köstlich bot,
dorinnen kund ich wol swanzen
und haidnisch singen, tanzen.

(Klein 19, v. 153-168)

Em van conferir un títol noble: «vescomte de Turquia». Molts pensaven que jo era un noble pagà. Segimon amb gran dispendi em va proporcionar una preuada roba morisca, vermella rivetejada amb or, amb la qual vaig poder, tot cofoi, cantar i ballar com un moro.

(Trad. Victor Millet)

Tal com apunta Ogier (1999), el rol bufonesc que assumia Oswald recorda al d'Antoni Tallander (àlies mossèn Borra), apreciat també per l'emperador, com veurem tot seguit.

Hi ha una altra peça de von Wolkenstein, no assenyalada per la crítica, que probablement també canta la nostra Margarida: «Ain mentsch» (Klein 57). Es tracta d'una lloança a una dama jove que s'adiu bé amb les peces adreçades a Margarida, però que és discutible per una dada que ho contradiu: l'edat. Al primer vers, el poeta especifica que la jove té divuit anys, edat que no es correspon exactament amb la de Margarida, que, durant l'encontre de Perpinyà, devia tenir-ne uns vint-i-cinc. Ara bé, la rúbrica del manuscrit *A* intitula la peça «Regina Margarita» (vegeu la fig. 5).

Figura 5. Rúbrica «Regina Margarita» al manuscrit *A* [ÖNB, Cod. 2777, f. 8r] (Domini públic).

Atès que aquest manuscrit és un cançoner d'autor que el poeta va fer compilar el 1425, la rúbrica no pot ser un error de transmissió, ans al contrari, s'ha de remuntar al mateix Oswald von Wolkenstein. Timm (1972: 156, n. 415) suggereix que la rúbrica podria provenir de la mà del copista de la melodia i que podria fer referència a una cançó anterior intitulada *Regina Margarita* de la qual von Wolkenstein n'hauria manllevat la melodia.[40] És inspirador, però la mà que copia la rúbrica és, sense dubte, la mateixa que copia el text i, sobretot, no ha tingut en compte que Oswald ja havia cantat dues vegades a una reina Margarida. El 1417, poc després de l'encontre a Perpinyà, el poeta tirolès es va casar amb Marguerete von Schwangau, a qui adreçà diversos poemes, sobretot amb el diminutiu *Gret*, que en cap cas no podem identificar amb la reina («Regina») de la rúbrica. Sembla que la crítica no ha relacionat aquesta rúbrica amb la dama dels poemes 18 i 19, tot i que, malgrat la contradicció de l'edat, resulta la hipòtesi més econòmica.[41] És molt probable que Margarida de Prades semblés més jove del que era, recordem que els cronistes destaquen la seva jovenesa al moment del matrimoni amb Martí l'Humà, quan tampoc no ho era tant per l'època. I els divuit anys podrien ser metonímics per expressar simplement «jove». Vegem què ens diu el text:

Ain mentsch von achzehen jaren klueg
das hat mir all mein freud geswaigt,
dem kund ich nie entwinnen gnueg,
seid mir ein oug sein wandel zaigt.
An underlass hab ich kain rue,
mich zwingt ir mündlin spat und frue,
das sich als lieplich auff und zue
mit worten suess kan lenken.

Una preciosa noia de divuit anys ha fet emmudir tota la meva alegria; mai més he pogut desfer-me del tot d'ella des que la vaig veure amb el meu ull. Estic sempre inquiet, del matí al vespre em persegueix la seva boqueta que tan amorosament s'obre i es tanca quan la mou al parlar.

Wie ferr ich bin, mir nahet schir
ir rains gesicht durch alle land,
ir zärtlich blick umbfahent mir
mein herz in rechter lieb bekannt.
Ach got, und wesst si mein gedankh,
wenn ich vor ir senlichen krank
hert stan und tar in kainem wank
mich desgeleichen renken.

Per lluny que sigui, sempre em ve al cap la seva preciosa cara, onsevol que sigui, la seva delicada mirada m'abraça el cor, que la reconeix en el bon amor. Ai, Déu, si ella conegués els meus pensaments quan davant d'ella, afeblit per la passió, em quedo palplantat i no goso fer cap gest que correspongui al que penso.

40 Agraeixo una vegada més a Victor Millet que ha tingut la deferència de passar-me aquesta i altres referències.

41 De fet, una de les peces en què canta la seva esposa sembla també jugar amb el record de Margarida de Prades («Do fraig Amors», Klein 69).

Weiplicher weib mentsch nie gesach,
so liederlich an tadels punt.
ir schön gepärd tuet mir ungemach
von höch der schaittel über ab den grund.
wenn ich bedenk so gar die mass,
kürz, leng, small, brait, zwar tuen und lass,
wer möcht der lieben sein gehass?
O, wolt si mich bedenken!
(Klein 57, v. 1-24)

Mai ningú ha vista una dona més femenina, tan gentil i sense màcula. El seu gest graciós em causa dolor des dels cabells fins als peus. Quan penso en totes les seves mesures, curtes, llargues, estretes, amples, i el que fa i deixa de fer, qui podria enfadar-se amb ella, l'estimada? Ai, si ella volgués pensar en mi!
(Trad. Victor Millet)

Observem com a la primera cobla fa referència explícita al fet de ser borni, que podem veure al seu retrat (fig. 2).[42] A més de la bellesa del rostre i de la seva figura, retrobem uns dels elogis més recurrents en els poemes que canten Margarida: la gentilesa, l'absència de màcula i el gest graciós. També el fet que es tracti d'un record llunyà en el temps i en l'espai sembla afavorir la hipòtesi.

Oswald von Wolkenstein no va ser l'únic que es va encaterinar de Margarida a Perpinyà. Algunes fonts ens revelen que el seu senyor, Segimon, també sentia una afecció especial envers ella. Pere Tomic relata amb detall l'estada de l'emperador a Perpinyà. L'endemà al matí de la seva arribada, visità el rei Ferran, que jeia malalt al llit, i:

> […] aprés menjar, lo emperador cavalcà e anà veure les senyoras reynas, ço és, la reyna dona Violant e la reyna dona Margarita, e aquí lo emperador estec tot lo jorn ab les ditas reynas a gran ayra e com venc vespre lo emperador se'n tornà a la posada. E aprés en l'altre jorn per lo matí, lo emperador hoy la missa e aprés anà fer reverència al papa. (*Històries e conquestes*, cap. 46)[43]

El mateix episodi és refós, anys més tard, per Gabriel Turell al *Recort* (1476), on hi afegeix un detall que ens interessa especialment perquè sintetitza, d'una manera molt plàstica, el tarannà de les reines, llur rol i fama pública: «Eren en la dita vila les dos reynes de festa e gentilesa, reyna Violant e reyna Margarita. Lo segon dia lo emperador visità les reynes e stigué tot hun jorn ab elles.»[44]

És obvi que l'emperador gaudia de la companyia de les reines vídues, especialment d'una. Margarida i Segimon van congeniar i van entaular una bona amistat, com mostra la correspondència que a partir d'aquell moment mantindran amb certa regularitat.

---

42 En aquesta representació, el poeta llueix l'estola de l'orde de la Gerra i el Grifó que el rei Ferran va obsequiar a l'emperador Segimon i a diversos ambaixadors de la seva comitiva després de l'acord de Perpinyà. Qui duu els obsequis a Avinyó, on era llavors la Cort de Segimon, és Felip de Malla. Vegeu Domenge Mesquida (2014b: 111-112).

43 La *Crónica incompleta* de Ferran I ho explica en termes semblants: «Después de aver estado allí un rato, ell emperador se despidió y se fue; y el príncipe con él. Y de ay fueron a ver a las dos reynas de Aragón viudas, a la reyna doña Violante, que fue muger del rey don Juan, y a la reyna doña Margarita, que fue muger del rey don Martín» (1985: 67).

44 Transcric directament del ms. 2 de la BC (f. 91v). L'obra fou editada per Bagué i Garriga (1950).

Lorenzo Valla, precisament, explica que Margarida de Prades acompanyà Violant de Bar per tractar de qüestions polítiques amb el futur emperador aprofitant la proximitat entre ambdós: «La más joven [*Margarida*] acompaña a la mayor [*Violant*] como a una madre que tiene que tratar con Segismundo para recuperar la amistad y firmar un pacto entre su yerno [*de Violant*] y Fernando para recuperar para él el reino de Nápoles.»[45]

Malgrat tot, el testimoni més sucós, i que havia passat desapercebut fins ara, l'aporta Antoni Tallander, àlies mossèn Borra, l'intrèpid i celebrat bufó dels reis Martí, Ferran i Alfons. El Magnànim va trametre mossèn Borra a Constança amb l'emperador Segimon entre el 1417 i el 1418.[46] Des d'allí, envia una llarga carta autògrafa al rei Alfons i, quan presumeix del bon tracte que rep de l'emperador, s'esmenta la xafarderia següent:

> […] e me fa jaure en sa cambra [*de Segimon*] e són servit com a I rey. Jo tinch barber e scuders, trompetas, ministrés qui són IX rossins a sos despens, e no passa vespre ni matí que no s'i parle: «*Que facit Margarita modo?*»[47] Jo li responch: «*dormir*(e)». (L)es altras trufas longas seren [*sic*] d'escriure, per què no·n parlem plus.[48]

Aquesta «Margarita» ha de ser la de Prades, que deixà una forta empremta, tant que fins i tot anys després de Perpinyà es convertia diàriament en el tema de conversa i en el blanc de bromes diverses. El to jocós és evident, però el sentit exacte se'ns escapa i es fa difícil d'interpretar sense saber-ne el referent concret,[49] així com tampoc sabrem les altres facècies que silencia. En tot cas, aquest fragment encaixa molt bé amb el relat d'Oswald del poema 18, en què l'emperador bromeja i la resta de cortesans esclafeixen a riure; i amb els del poema 19, la inclinació de Segimon envers les joves reines, i la complicitat entre Margarida i Segimon a l'hora de disfressar el poeta en l'episodi bufonesc de la investidura del vescomte de Turquia. Segurament fruit de l'atzar però una bella coincidència és l'al·lusió al matí i al vespre que retrobem al poema 57 de von Wolkenstein (v. 6).

---

45 Ed. Valla (2002: 198). La versió original llatina explicita la proximitat amb Segimon, «cum Sigismundo, cui propinqua erat», que queda més diluïda en la traducció (Valla 2004: III, X, §5).

46 Per a les conseqüències de l'encontre de Perpinyà en la carrera de mossèn Borra al costat de Segimon, vegeu sobretot Finke (1936) i Jaspert (2018).

47 Traducció: «Què deu estar fent ara la Margarida?».

48 ACA, Col·leccions, Autògrafs II, A, 10a. Aquesta carta havia estat editada per Manuel de Bofarull (1896: 13), que va transcriure «Doravia». La paraula en l'original no és clara ja que queda tallada a causa de la restauració. Podria ser també «dormir», si la resposta fos en català.

49 ¿Diu que dorm perquè el tema de conversa sempre surt quan estan allitats a la cambra al matí i a la nit, per tant, en hora de dormir, i així aporta un bany de realisme envers la idealització de l'emperador?, ¿Fa referència als dies que Margarida va estar malalta mentre era a Perpinyà?, ¿Podria fer una referència a l'altivesa o inaccessibilitat de Margarida? En aquest sentit, valgui esmentar aquest fragment del *Roman de Cardenois*, copiat al cançoner *VeAg*: «Et quant il fu le temps de dormir, tenen pour vrai que Alienor de Servillon dormoit mieux toute la nuit que ne faisoit le dit prince».

Entre els personatges captivats per la reina vídua, encara en podem afegir un de desconegut que se suma a la llista de poetes que la canten. Ho sabem gràcies a una missiva inèdita que Margarida envia des de Perpinyà al vescomte de Narbona, Guillem II, el 20 de gener del 1416. En aquesta lletra regracia el vescomte, el seu cosí, per unes teles que li havia demanat de comprar a París, li anuncia que ja es troba bé —ja que durant la seva estada a Perpinyà va emmalaltir—,[50] i el felicita pel seu matrimoni recent amb Margarida d'Armanyac. A continuació, diu el que ens interessa més aquí:

> De l'amich que·ns havets scrit qui ha feta la cançó que·ns havets tremesa, volríem saber qui és, per ço que li posquéssem fer bona festa con lo vaéssem, e vós, de part nostra, la li féts, vos pregam.[51]

Malauradament, no tenim la poesia en qüestió ni la resposta del vescomte revelant-nos la identitat del poeta. La següent carta que Margarida adreça al seu cosí data del juliol del 1416 i aquest assumpte ja no s'hi esmenta. Sabem que el vescomte de Narbona acollí l'emperador Segimon i la seva Cort abans i després de les Vistes de Perpinyà (ja hi era el 7 de novembre), i el 13 de desembre del 1415 se signaren les capitulacions de Narbona per retirar l'obediència a Benet XIII en presència dels ambaixadors de França, Castella, Navarra, Aragó i Foix. Amb tot això, Narbona va acollir en pocs mesos unes 1.500 persones.[52] Tot plegat, dibuixa l'escenari ideal per al conreu de la poesia i sembla que l'anònim va compondre la cançó en aquest context. Ara bé, això dificulta la tasca d'identificació de l'autor, que tant podria ser un dels ambaixadors o cortesans lletraferits qualssevol que va conèixer la reina a Perpinyà, com algun poeta reconegut. Difícilment es tractaria d'un poema d'Oswald von Wolkenstein, per qüestions lingüístiques, i si l'hagués compost en una altra llengua de les que coneixia, no és cap dels tres poemes conservats. De les paraules de Margarida sembla desprendre's que es veuran en un futur però que no és un dels poetes habituals que la canten.[53] La carta no especifica que el poema s'adreci a Margarida, però el fet que es tracti d'una cançó, les festes que li vol presentar i el tractament d'«amich» apunten en aquest sentit. El cas contrari seria encara més interessant, ja que demostraria no només l'amor de Margarida per la lírica, sinó també el paper com a experta i protectora en poesia.

Riquer & Badia (1998: 38), al·legant el bon tracte i l'interès que Margarida de Prades presta a la joglaria, editen una lletra adreçada a Arximbau de Foix, senyor

50 En una carta del 16 de gener del 1420 al mercader d'Avinyó Lluís Martí per a una gestió que havia de fer a instància de Joana de Cabrera, Margarida explicita que el seu procurador Lleonard de Sos estava malalt, com ella i la seva mare: «E axí mateix, nós, qui en aquest entretant som stades malaltes e la senyora nostra mare, la qual encara ho és» (ACA, C, reg. 2355, f. 87v). El 20 de gener paga 300 florins al metge Antoni Ricard (*Ibidem*, f. 89r-v).

51 ACA, C, reg. 2355, f. 88r.

52 Caille (2004 i 2018).

53 Destaquem que entre els cinc ambaixadors catalans que el rei Ferran havia enviat a Narbona, hi havia Felip de Malla, mantenedor del Consistori del Gai Saber de Barcelona (*Acta Negotii Perpiniani*, 2017, actes n. 312 i 313). Per al paper de l'ambaixador Felip de Malla, vegeu Perarnau i Espelt (1978); Pedretti (2012).

de Noalles, i a Mateu de Foix, on els recomana el ministrer Rodrigo de la Guitarra. Transcrivim aquí la que envia primer al comte Joan I de Foix el mateix dia, el 30 de desembre del 1415:

> Comte molt car cosí, per reverència e honor vostra va aquí a vós Rodrigo de la Guitarra, ministrer del senyor rey, per què us pregam que, per esguard e contemplació nostra, lo vullats haver en singular recomendació, en tal manera que conega nostras pregàrias li han aprofitat; e dins spay de vuyt dies fer-lo retornar a nós. E serà cose de què·ns plaurets molt.[54]

Rodrigo de la Guitarra és un ministrer del rei però aquí presta servei a Margarida. Tant ella com l'infant Alfons escriuen les recomanacions.[55] El músic havia de ser un home de confiança, ja que l'envien de Perpinyà a la Cort de Foix per tractar un assumpte delicat i especialment important per a Margarida: el matrimoni entre ella i el comte Joan de Foix que havia arranjat el rei Ferran i que, finalment, no va arribar a bon port pels motius que es donen a conèixer en aquest llibre.[56]

És precisament amb aquest afer que crec que hem de vincular la petició d'un dels llibres que la crítica anterior havia subratllat com a interès de la reina per la lectura: el Tit Livi.[57] Miret i Sans (1909-1913) va donar a conèixer una carta, datada el 27 de novembre del 1415, en què Margarida escriu al seu almoiner Guillem de Boixadors en resposta a la presumpta temptativa de la seva mare de vendre la biblioteca. La reina li ordena que pari la venda i li informi dels llibres ja venuts:

> Almoyner, segons havem entès, vós venets dels libres qui aquí són, creem ho féts per paraula de la senyora nostra mare, e axí com sabets és duptós per algunes raons lo fet dels dits libres, per què us certificam que en lo dit vendre per res no procehiscats, e ço que n'hajats fets que·ns en certifiquets.

A la mort del rei Martí, la vídua va heretar, entre d'altres béns mobles, la seva biblioteca.[58] Els marmessors de Martí I, però, van empenyorar alguns llibres per saldar deutes.[59] És possiblement a causa de l'embarg que Margarida impedeix la venda de la resta de llibres. Tot seguit, demana que li enviï un llibre de Tit Livi:

---

54 ACA, C, reg. 2355, f. 83r.

55 ACA, C, reg. 2452, f. 87r-v (29 de desembre del 1415); ed. Vendrell i Gallostra (1984: 28).

56 Vegeu el capítol de Juncosa & Navàs.

57 Milà i Fontanals (1890: 334, n.); Miret i Sans (1909-1913); Durán i Cañameras (1956: 33); Fort i Cogul (1970a: 176-178); Riquer & Badia (1998: 37).

58 Massó i Torrents (1905); Miret i Sans (1909-1913). No consta a l'inventari el famós Breviari (*Breviarium secundum ordinem Cisterciencium*) del rei Martí realitzat a Poblet (BnF, Rothshild, ms. 2529), que el monarca havia fet fer a demanda del seu fill i a la mort d'aquest va tornar a Barcelona, on es va vendre el 1417, sense saber-se'n el comprador, i que més endavant passaria a la biblioteca d'Alfons el Magnànim. Lai (2017: 311) suggereix que potser va ser Margarida qui el va comprar i d'ella el va adquirir Alfons.

59 Miret i Sans (1909-1913).

> Aprés, vos certificam que volem nos trametats un libre appellat *Titus Livius*, scrit en pergamins quaix de forma major, és cubert de posts, creem cubertes de cuyr negre, e comensa «Ffacturus». E per ço com en Pere Suau ha a trametre de casa sua ací alguna roba, donat-lo en casa sua e sia aportat ab la dita sua roba.[60]

Podem observar com Margarida coneixia bé el volum: el suport en pergamí, de gran format, amb cobertes de fusta que li sembla recordar eren folrades de cuir negre. Fins i tot en recorda l'íncipit, la primera paraula que enceta el còdex, que correspon al prefaci de la història de Roma *Ab urbe condita libri*. Gràcies a la menció de l'íncipit, sabem que demana l'original llatí i no la traducció catalana, que anys abans havia fet fer el rei Joan I.[61] El 14 de desembre encara no l'ha rebut i li torna a escriure:

> E certificam-vos que lo libre appellat *Titus Livius* qui comensa axí com ja vos havíem scrit, «Ffacturus», e és scrit en pergamins, cubert de posts cuberts a nostre parer de cuyr negre, e és de forma quaix major, no és en poder d'en Busquets ne y fon may, ne en poder d'en Pere Suau, ans [e]ra[62] quant partim d'aquí en la torra on stan los altres libres, o almenys en poder de mossèn Manuel, per què us pregam que si may nos entenets de res a servir, lo·ns trametats prestament, **car per nostres afers lo havem de gran necessari**; e si és cas no sia en la dita torra, demanats-lo al dit mossèn Manuel, mostrant-li la present letra, per què vege com nós lo us demanam. [...] E si és cas no tropiats en avinentesa qui aport lo dit libre, podets-lo liurar a·n Pere Ponç Gem, qui té la scrivania del dit Pere Suau, qui·l nos trametrà. Açò per res no hage falta. De vostres fets que·ns havets scrits haurets bon recapte.[63]

L'almoiner li comunica que el llibre el té Manuel de Rajadell, el poeta, i el 4 de gener del 1416 Margarida escriu a Rajadell, ja impacient:

> Mossèn Manuell, diverses vegades havem scrit a nostre almoyner mossèn Guillem de Boxadors que·ns tremetés un libre appellat *Titus Livius*, scrit en pergamins cubert a nostre parer de cuyr negre, lo qual comensa «Ffacturus», e no l'havem puscut haver, dient-nos a la derraria que vós lo teníets, per què us pregam molt affectuosament que **com de gran necessari hajam lo dit libre per certa raó**, que prestament lo·ns tremetats o liurets al dit nostre almoyner, qui·l nos trametrà. E açò vos pregam per res no hage faylla, **car tota triga nos és anug e dan**.[64]

A continuació, escriu al seu almoiner informant-lo que:

60 ACA, C, reg. 2355, f. 79r; ed. Fort i Cogul (1970a: 176-178).

61 El llibre no es troba a l'inventari de Martí I. Dels exemplars que esmenta Miret i Sans, no poden ser el sicilià, ni el francès ni el català que esmenta (1909-1913: 228). Potser es tracta de l'exemplar de Jaume II (Rubió i Lluch 1908-1921, vol. I: doc. 57), els del rei Joan (doc. 389, n.), o el provinent de Juan Fernández de Heredia (doc. 433).

62 Al registre hi diu «ara».

63 ACA, C, reg. 2355, f. 82r.

64 ACA, C, reg. 2355, f. 85r-v.

> així matex, scrivim a mossèn Manuel que us do lo libre appellat *Titus Livius*, **car nós de gran necessari l'avem per certas rahons, les quals si vós sabéssets no·ns na haguérets tant trigat a complaure, attès que tantes vegades vos na havem scrit**; per què us pregam donets al dit mossèn Manuel la dita sua letra e que hajats lo dit libre e que prestament lo·ns trametats o·l nos feu trametre per lo qui té la scrivania d'en Pere Suau. E açò per res no haja falta, car tota triga nos és anuig e dan.[65]

Ignorem quines eren les raons i l'extrema necessitat que Margarida tenia per a aquest llibre, però és probable que, donades la riquesa material i l'interès de l'exemplar, el volgués per fer un regal important. Montserrat Ferrer (2010: 70-71) ja havia suggerit que la petició d'aquest valuós exemplar no era per a la lectura, sinó que s'havia de relacionar amb la precària situació econòmica de Margarida.[66] En aquella època, Tit Livi era un dels grans autors de moda, pel contingut històric i valorat especialment per la retòrica.[67] Petrarca, durant la seva estada a la Cort papal d'Avinyó, va reeditar l'obra, i el prestigi de Livi, a partir d'aquell moment, s'estengé i s'incrementà enormement entre els humanistes —per exemple Lorenzo Valla, que va continuar la tasca filològica de Petrarca— i a les corts nobiliàries; d'aquí les traduccions a les llengües romàniques. A la Corona d'Aragó es coneixia des del regnat de Jaume II, que el 1315 va encomanar la compra de tots els exemplars de Livi a Nàpols, els quals segurament no van arribar mai, i l'interès per adquirir-los s'incrementa amb Joan el Caçador.[68]

Suggerim que volia obsequiar-lo precisament al comte de Foix, amb motiu de les esposalles. Així ens ho fa pensar també la coincidència amb les dates: el 30 de desembre li anuncia l'enviament de Rodrigo de la Guitarra i abans del 26 de gener del 1416 el comte havia estat a Perpinyà; ho sabem gràcies a una carta que Joan de Foix envia al rei Ferran «sus lo matrimoni qui per part de vostre senhorie me fo parlat l'autre jorn estan a Perpinhà».[69] Tot plegat explica la urgència i el neguit de no rebre el llibre entre una i altra data.[70] No sabem si l'hi va arribar a temps, no se'n parla més, però aquest exemplar no consta a l'inventari de la biblioteca de Foix del 1533.[71] Sí que hi consta, en canvi, un exemplar en pergamí «qui parle du roy Meliadus».[72] Just abans de marxar de Perpinyà, l'11 de febrer del 1416, Margarida de Prades demana a Berenguer de Montbui que li portin a Barcelona el *Meliadús*, una novel·la del cicle de «Tristany en prosa»:

---

65 ACA, C, reg. 2355, f. 85v.

66 Sobre les dificultats econòmiques de la reina vídua, vegeu Juncosa Bonet (2020 i 2021a).

67 Vegeu sobretot Rico Manrique (1993 i 1998).

68 Rico Manrique (1993 i 1998); Ferrer Santanach (2010: 7-76).

69 ACA, C, cartes reials, Alfons IV [V], sense data, núm. 131 (26 de gener de 1416). Per a més detalls, vegeu el capítol de Juncosa & Navàs.

70 Segimon i la seva Cort ja havien marxat de Perpinyà quan demana per primera vegada l'exemplar, per tant hem d'excloure la possibilitat que el volgués regalar al rei de Romans o a algú de la seva Cort.

71 Meyer (1885: 224). Hi consta només el llibre II, segons Meyer de la traducció francesa de Pierre Bersuire (núm. 24).

72 *Ibidem*, núm. 30.

> Mossèn Berenguer, pregam-vos que, sots la virtut de la fe que·ns hen havets promesa, nos vullats tremetre com pus prestament porets en Barchelona, on dins breu temps serem si plaurà a Déu, lo libre *Maliadux*, e si serà cas que nós no siam en Barchelona encara com lo dit libre hi sia per vos tremès, pregam-vos lo fessats liurar al nostre almoyner, mossèn Guillem de Boxadors, al qual nos na scrivim. E serà cose de què·ns farets pler.[73]

Quan escriu al seu almoiner, li prega que tracti el llibre amb molta cura: «Axí, pregam-vos que si·l vos done, que·l façats cobrir e ligar gentilment, e serà cosa de què·ns farets pler.»[74] Li demana a Berenguer de Montbui perquè li havia prestat el *roman* uns anys enrere, com es deriva d'una lletra enviada el 28 de juny del 1414, i abans d'ell, a Joan de Cruïlles, que s'havia deixat uns quaderns nous de pergamí d'un altre llibre:

> Mossèn Berenguer, dins lo libre de *Maliadux* que us havem prestat devets haver trobades VII croenrs [*sic*] nous, prencipi de un libre, son scrits en pergamins de caxa mijana, los quals coerns son de mossèn Johan de Cruïlles, per què us pregam que al pus prest que porets tremetats al dit mossèn Johan de Cruïlles los dits coerns.[75]

Figura 6. Miniatura inicial del *Roman de Meliadux* en un exemplar francès [BnF, Français, ms. 355, f. 1r] (Tots els drets reservats).[76]

73 ACA, C, reg. 2355, f. 91v; ed. Madurell i Marimon (1982: 344).

74 *Idem*.

75 ACA, C, reg. 2355, f. 57v.

76 No es tracta de l'exemplar de Martí el Jove (l'èxplicit no coincideix), però hi podria estar emparentat. Al respecte, vegeu Riquer & Badia (1998: 38, n. 42).

La novel·la tenia èxit, no havia parat d'anar de mà en mà i sabem que la reina la demanà expressament, ja que no li pervingué de la biblioteca que el seu difunt espòs tenia a Barcelona. L'hi havia tramès uns anys abans el seu cosí Berenguer Carròs, comte de Quirra, com ens informa una carta del 25 d'octubre del 1412 en què la reina el regracia: «ffem-vos moltes gràcies del libre *Maliaduix* que·ns havets tramès».[77] Sabem que Martí el Jove tenia un *Meliadús* en francès a la seva biblioteca, segons l'inventari del 1409: «*Item*, un libra de pergamins gran, appellat Meliadux en lenguatja francès, qui comença ab gran istòria pintada e feneix ab letra vermella "en sest libra"».[78]

El suport pergaminaci i el gran format coincideixen amb la descripció de Margarida. Ha de ser aquest exemplar el que demana al comte de Quirra, rector i capità del cap de Càller i Gallura, que de Sardenya va enviar a Margarida per la donació *causa mortis* que li pertocava de Martí I, que ell havia heretat de Martí el Jove. Això explicaria que aquest exemplar no aparegui a l'inventari de Martí el Jove fet entre el 1412 i el 1419, però sí a l'inventari del 1409.[79] Segons Andrea Lai (2018: 467), és probable que l'exemplar fos desprovist de coberta, la qual cosa lligaria bé amb l'ordre de Margarida de fer-lo cobrir i lligar. La descripció del primer inventari de Martí el Jove ens informa que és en francès; per tant, és probable que es tractés de l'exemplar francès que va comprar el 1339 Pere el Cerimoniós i que el 1383 l'infant Joan va oferir a la seva esposa Violant de Bar, juntament amb un *Tristany* historiat.[80]

En aquest cas, però, sí que sabem l'interès que hi mostra Margarida i, per tant, no és clar que l'exemplar fos demanat com a obsequi, i encara menys que fos per al comte de Foix. És cert, però, que totes les mencions de llibres que documentem són sempre per cedir en préstec o per obsequiar-los com a presents.[81]

Tanmateix, a Perpinyà no tot van ser flors i violes per a la reina. Hem vist abans amb el testimoni de Valla —com es veurà també en el capítol de Sophie Hirel i documenta a bastament Francesca Vendrell (1984)— que Margarida de Prades jugà també un rol polític, especialment en l'afer de Benet XIII, amb qui eren molt propers. Fra Vicent Ferrer, que gaudia d'una influència enorme sobre els reis i l'opinió pública en general, predicà un sermó públic per l'Epifania de 1416 al castell de Perpinyà, on culpà

77 ACA, C, reg. 2355, f. 3v; ed. Madurell i Marimon (1982: 341-342).

78 Entre els llibres de Martí el Jove hi figura també un cançoner: «un altra libra en pergamí appellat *Cançoner*, ab cubertes de cuyro de vedell» (Lai, 2018: 464).

79 Lai (2018: 467-468). En canvi, sí que continua a l'inventari més tardà el cançoner en pergamí «ab cubertes de cuyro de vedell» (Lai, 2018: 464). L'únic llibre que deixa de constar al segon i tercer inventaris, a part del *Meliadús*, és un llibre de caça historiat en pergamí.

80 Rubió i Lluch (1908-1921: I, 117 i 314).

81 Una sèrie de llibres litúrgics i de cant que li demana el rei Ferran (ACA, C, reg. 2355, f. 34v-35r), el llibre de *Concordances de la Bíblia* per a Ferrando de la Cavalleria, conseller i tresorer del rei, que l'hi obsequia «per los serveys los quals continuadament nos fa» (ACA, C, reg. 2355, f. 86*bis*v; ed. Madurell i Marimon 1982: 343), unes *Oracions* per a la seva cosina Constança (*ibidem*, f. 81v), i el llibre d'hores que regala a la reina Maria per Nadal del 1417 (vegeu el capítol de Vidal Franquet en aquest mateix volum).

Margarida de la reticència del papa Luna a abandonar la tiara. Ho narra el dominic Francisco Diago, biògraf del predicador:[82]

> […] el bienaventurado Santo subió un día al púlpito en el castillo, y encendido en santa cólera dixo que la Reyna doña Margarita, segunda muger que fue del Rey don Martín, tenía la culpa de la pertinacia de Benedicto trezeno, por aver ella negociado con su marido el Rey en tiempos passados que lo reconociesse por Papa, o que perseverasse alomenos en su obediencia; con lo qual se avía Benedicto ensobervecido tanto que no quería reconocer su pecado. Hallávase entonces en Perpiñán doña Margarita, y aún aoya el sermón, y hizo tanto efecto en ella la palabra de Dios que lloró amargamente allí mismo, y después hizo penitencia y se hizo religiosa en el monesterio de Valldonzellas cerca de la ciudad de Barcelona.[83]

A la nota al marge de l'edició del 1599 s'hi inscriu: «La Reyna con lagrymas». La font de Diago deu ser el procés de canonització del sant, on un testimoni tolosà present a la capital del Rosselló, el físic Petrus Andrea, relata fil per randa el mateix episodi, amb l'única diferència que, segons ell, el predicador valencià no va esmentar directament Margarida, però sí que la va mirar furtivament.[84]

Pocs dies després, la reina vídua informa al seu oncle, Lluís de Prades, bisbe de Mallorca i camarlenc del papa, del sermó que havia presenciat.[85] Ho relata de manera força detallada, fins i tot recorda una comparació que sembla que transcrigui al peu de la lletra: «les quals sien amargues al dit nostre sant Pare, però profitosas a la salut de sa ànima, axí com és la medecina amarga al pacient o malalt». De la injúria, però, no se'n fa esment. Evidentment no es va recloure al monestir per les paraules del dominic, però l'acusació pública havia d'afectar per força a la reina i suposava una taca al seu honor que tant preuava. El testimoni negatiu de fra Vicent Ferrer rebla el clau en el protagonisme de Margarida a Perpinyà.

El retrat literari de Margarida de Prades

Tal com passa la majoria de vegades que parlem de lírica, les melodies no es conserven. En el cas de Margarida tenim la fortuna de comptar-ne tres, les d'Oswald von Wolkenstein. A part d'aquest fet excepcional i que, d'altra banda, ella no va poder escoltar mai, en la resta de casos ens hem de conformar només amb els textos.

---

82 Per a la faceta política de Margarida amb el papa Luna, vegeu el capítol de Hirel-Wouts en aquest volum. La inculpació de Margarida segurament comporta de manera intrínseca un desmèrit en comparació amb la reina Elionor d'Alburquerque, que es deia que va convèncer al rei Ferran d'abandonar la causa de Benet XIII.

83 Diago (1599, f. 200); ed. Bofarull i Brocà (1862: 528-529); Martínez & Solsona (1953: 105-106).

84 Ackerman (2018: 489).

85 ACA, C, reg. 2355, f. 86r-v.

La lírica en temps de Margarida de Prades, i especialment la de Jordi de Sant Jordi enaltint la reina vídua, és —tal com explica Jacobo Vidal al seu capítol dedicat a l'art— una poètica del luxe, de l'ostentació, de l'extravagància i de l'exotisme (per exemple, la reina vídua és comparada amb Pentesilea, la reina de les amazones), de l'elegància i la finesa, amb metàfores precioses com l'aurèola de brillantor que emana de l'estimada, comparada a les millors pedres precioses, com el balaix o el carboncle, o a l'or dels retaules gòtics. La tendència decorativa, el gust pels detalls, es tradueix en una complexitat formal, com les formes fixes provinents de la lírica francesa o el joc de rimes cares i els versos estramps, en una cerca del lèxic sonor i brillant.[86] Un dels grans referents de la poètica del trobar ric és una peça molt coneguda i que els poetes competien en evocar-la, la sextina d'Arnaut Daniel, un trobador clàssic conegut per la cèlebre frase de Dant en què precisament el titlla de «miglior fabbro del parlar materno»; és a dir, el millor orfebre de llengua vernacla.[87] Segons Fratta, és també Dant qui ressona en la *descriptio puellæ* que Jordi de Sant Jordi fa de Margarida,[88] que se sumaria a la influència de la lírica francesa, sobretot els motius de comiat de Guillaume de Machaut i sobretot d'Oton de Grandson, poeta car per a la reina.[89]

Però més enllà de l'eloqüència àulica, què ens diuen les peces de Margarida de Prades? Ens poden ajudar a l'hora de configurar el seu retrat? La cançó és el gènere per excel·lència per tractar de l'amor i, en conseqüència, el que s'acostuma a adreçar a les dones. L'atemporalitat del tema i la tipificació del gènere dificulta enormement la localització i la datació de la peça i l'objectiu explícit es camufla en favor de l'estètica. En la mesura del possible, intentarem destriar què forma part dels llocs comuns literaris i què podem associar a un retrat més concret de Margarida, amb l'ajuda d'altres fonts.

No és en va que tots els exemples conservats, poètics o no, en destaquin les mateixes qualitats. Per exemple, elogiar la bellesa de la dama acostuma a ser inherent al gènere de la cançó, però en aquest cas sabem que no respon només a un mer tòpic literari, ja que també ho subratllen els cronistes.

Veurem als capítols de Cingolani o Hirel que les cròniques parlen poc de Margarida i quan ho fan pràcticament només en destaquen la bellesa. És el cas de Pere Tomic, que no acostuma a fer comentaris d'aquest tipus: «e la donzella havia nom dona Margarita, e era una de las pus bellas senyoras que hom sabés en lo món» (*Històries e*

86 Sobretot als «Estramps: carboncle, cambra, timbre, segle, esmirle...» Si Jordi de Sant Jordi lloa Margarida, el seu precedessor, Andreu Febrer, havia compost uns «Estramps» en elogi a Maria de Sicília, i al seu torn, Francesc de la Via i Martí Garcia imitaran els de Jordi de Sant Jordi. Vegeu Torró Torrent (2014: 338). Vegeu també Cabré & Torró (2015), i per als estramps, Pujol (1988-1989); Di Girolamo & Siviero (1999).

87 *Purgatorio* XXVI, 117.

88 Fratta (2000 i 2005).

89 Torró Torrent (2007), Marfany Simó (2012). Per a Margarida i Oton de Grandson, vegeu Cingolani, Juncosa & Navàs (en preparació).

conquestes de Cathalunya, cap. 45).[90] Berenguer de Puigpardines, al *Sumari d'Espanya*, diu: «pres per muller la filla del comte de Prades, molt bella, appellada dona Margarita» (cap. 73). Melcior Miralles, a la *Crònica i dietari del capellà d'Alfons el Magnànim*, afirma que: «féu noces lo rey Martí, en Barcelona, ab la insi[g]ne, dotada de tanta perfecció de belea, dona Margarita, donzella».[91] Més endavant, Jerónimo Zurita, als *Anales de la Corona de Aragón*, expressa que: «eligió de casar con doña Margarita, que era muy hermosa» (llib. X, cap. 89), que se suma al retret a la seva pretensió d'obtenir el que li pertanyia per herència del seu difunt marit, donant-ne una visió més aviat pejorativa.[92] Així mateix, el cronista aragonès Gauberto Fabricio de Vagad, a la seva *Corónica d'Aragón*, en capgira el motiu amb gran dosi de sarcasme, fins al punt d'insinuar que la mort de Martí fou culpa de l'encant físic de la reina:

> […] acortó el rey sus días con la nueva, **fermosa y tierna muger**, que donzella la tomó, y de sangre escogida y noble. Mas, **quanto más florecida niña y de beldad sobrada** ge la fueron a buscar, tanto antes dieron con él en tierra, le despidieron del mundo y quedaron ellos con su despedida perdidos, que ni un año gozó el rey de la vida, ni salió fruto del matrimonio importuno, mas quedó más en breve no menos viudo el reyno que su muger la reyna, que llamaron dona Margarita.[93]

Lorenzo Valla és també sarcàstic quan explica els intents de procreació de Martí i Margarida, en un famós episodi citat i comentat al capítol de Cingolani, però és condescendent, en canvi, quan parla de la reina en un altre capítol dedicat a les Vistes de Perpinyà, empatitzant amb la dissort de la seva situació, compartida amb Violant de Bar, i les posa com a exemple de la glòria de la condició humana: «Así pues, el mismo día partieron las dos reina, Violante y Margarita, un ejemplo de la gloria de la condición humana, pues ninguna mujer está privada de esposo más desgraciadamente que las reinas sin hijos comunes».[94]

En definitiva, els escrits historiogràfics testimonien una visió de la reina força generalitzada: molt bella però incapaç de donar a llum un hereu per a la Corona, fracassant en la funció esperable d'una reina, i més encara si tenim en compte que va ser coronada com a solució *in extremis* per aconseguir l'anhelada successió dinàstica. I en aquesta decisió les seves qualitats físiques precisament hi van jugar un paper decisiu.[95] En la seva obra, Jordi de Sant Jordi esmenta que ell era baixet i lleig («que suy petits e

90 Segons la reproducció digital de Biblioteca Virtual Miguel de Cervantes (2003), d'acord amb l'incunable de Rosembach (Barcelona, 1495, f. 56r).

91 Ed. Rodrigo Lizondo (2011, part III: 158, núm. 41).

92 Zurita (llib. XI, cap. 13). Per a més detalls, vegeu el capítol de Navàs & Juncosa.

93 Vagad (1499: f. 154v).

94 Valla (2002: 198). Hem modificat un error de la traducció: «Margarita Glores, un ejemplo de la condición humana» sobre l'original llatí: «Margarita glorie humane conditiones exemplum» (llib. III, X, §5).

95 Vegeu també el capítol de Cingolani, que aporta altres fonts.

curts d'alfisomia» i d'«àvol tall», RIALC 164.4, v. 36 i v. 40) en contraposició a l'alçada i a la bellesa natural de Margarida:

D'aver lo nom e lo dret tall d'aymia cert paucas són que·l pusquen bé mostrar sí com vos fayts, dona, per triunfar: bell'ab cors bell, linda sens maestria. Que·l vostre gest mostra tan gran valia que tot lo món devets senyorejar; e pren li·n mal a la que vol estar aprés de vós per far vos companyia, e més que més la de xiqua statura.	*Certament són poques les qui poden palesar clarament que tenen el nom i la talla justa d'aimia tal com vós ho feu, senyora, per a triomfar: bella amb cos bell, gentil sense artificis. Que el vostre gest revela un valor tan gran que heu de senyorejar sobre tot el món; i en surt malparada la que vol ser prop de vós per fervos companyia, i molt més la de xica estatura.*
E als amadors eu los vull desmentir: que no·s tan[y] ço d'aymia ne·s deu dir sí com fayts vós per conpas o dreytura.	*I jo vull desmentir els enamorats: que no escau ni s'ha de donar el nom d'aimia* [a aquella que no és] *com vós en proporcions i en esveltesa.*
(RIALC 164.4, v. 1-4 / 9-16)	(Riquer & Badia 1998: 139)

L'alçada reapareix en altres cançons: «honesta y pros e de bella estatura» (RIALC 164.3, v. 14), «sa bella talla» (RIALC 164.1, v. 6). És gràcies a Jordi de Sant Jordi que sabem que era alta, fet que, sumat a la joventut i a la bellesa, era una condició que afavoria la fertilitat. Riquer & Badia (1998) van ser els primers a plantejar aquesta hipòtesi en una nota molt suggeridora i que val la pena de recordar: al *Regiment de prínceps* d'Egidi Romà o Gil de Roma, un autor traduït al català a mitjan segle xiv i molt llegit en temps de Margarida,[96] es diu que una bona muller ha de tenir una sèrie de béns espirituals i corporals, que són la «bellesa» i la «granesa». L'alçada i la corpulència, doncs, eren un tret indicador de bona descendència:

> Car veem que granesa fa a bé de fills [...] Per què tots los ciutadans deuen cercar en les mullers granesa de cors per lo bé dels fills, per què sien grans. E tant més ho deuen cercar los reys e prínceps; quant més que·ls altres deuen esser sol·lícits dels fills, perquè d'ells ve lo bé comú e salut del regne.[97]

Sabem que el rei Martí tenia en compte les condicions físiques que podien garantir la fertilitat a l'hora de triar una futura esposa, ja que així ho va fer per la segona

96 La biblioteca del rei Martí conté diversos Regiments de prínceps, en català, llatí i francès. Segons BITECA (texid 1468) hi corresponen els núms. 21 i 73 de l'inventari de Massó i Torrents (1905). És probable, perquè sabem que l'infant Joan en demana un exemplar al comte d'Urgell, i de ben segur que havia circulat a la Cort de Martí I, tot i que l'exemplar dels Urgell no sembla correspondre's a cap exemplar de la biblioteca reial i no he pogut corroborar els íncipits ni els èxplicits per als números 21, 73 i l'exemplar llatí núm. 41.

97 Riquer & Badia (1998: 135 n. 1) citen de la versió catalana de l'incunable barceloní del 1480, cap. 13, f. 152r-v.

muller del seu fill. Ell personalment va voler escollir entre totes les filles del rei de Navarra en una trobada celebrada a Mallén. Va descartar l'hereva, Joana, per considerar-la massa fràgil i va elegir la tercera filla, Blanca, perquè precisament presentava un aspecte més saludable.[98] L'elogi que en fa la reina Maria en una carta adreçada al seu fill és prou el·loqüent: «sobiranament bella, molt nodrida e de moltes virtuts e dons de natura dotada, e tal que, segons ço que n'havem pogut trobar e saber, sobrepuja totes les altres infantes [...] en nodriments, costums, virtuts e en bellesa; […] e com pus la havem familiar, més n'i veem e conexem, e par que, per ordinació e gràcia divinal, quescun jorn cresque e multiplich».[99] En un poema encara inèdit adreçat a Blanca en ocasió de la seva entrada a València també se n'esmenta l'alçada, d'una manera molt semblant a la descripció de Margarida, que no és un tret laudatori convencional, com subratllen Riquer & Badia (1996: 135) i Fratta (2005: 23).[100] Jordi de Sant Jordi se serveix de l'alçada real i objectiva per demostrar la seva superioritat respecte a les altres dames, amb qui es disculpa amb indulgència a l'endreça del poema. Ella és, per naturalesa, sobre les altres dones com l'astor sobre l'esmirla en el regne animal, el safir sobre el jaspi en el mineral o el lliri sobre la rosella en el vegetal, mantenint la jerarquia harmoniosa del cosmos, «car Diéu no·ns fech a tots d'una factura». El mateix motiu el retrobem al poema *Estramps*, considerada una de les cançons més elegants de la literatura catalana:

Bella sens par ab la pressensa noble,
vostre bel cors bell fech Déu sobre totas;
gays e donós lluu pus que fina pedra,
amorós, bels, plus penetrans que stella;
d'on quant vos vey ab les autres en flota,
les jusmetetz, sí com fay lo carvoncles
que de virtuts les finas pedres passa:
vós etz sus ley com l'astors sus l'esmirle.
(RIALC 164.10, v. 25-32)

Bella sense parió, de noble presència, el vostre bell cos Déu el feu més bell que el de cap altra; alegre i gentil, brilla més que una pedra preciosa, amorós, bell, més penetrant que la llum d'un estel; d'on quan us veig en grup amb les altres, les sobrepugeu com fa el carboncle, que ultrapassa les altres pedres precioses en virtuts: vós sou sobre d'elles com l'astor sobre l'esmerla.
(Riquer & Badia, 1998: 173, amb modificacions)

98 Vegeu Castro Álava (1967: 250-256). «[…] vos certificam que som en concòrdia ab los missatgers del rey de Navarra en la forma següent, ço es, que·l dit rey dona en eguar a una de les filles sues, ço es, aquella que nós més elegirem» (ed. Girona Llagostera, 1915: 167-168 i 172-173). I a la carta enviada als consellers de Barcelona: «[…] vos certificam que nós, informats e vertaderament per relació de molts de les saviesa et bondat de la infanta dona Blancha, filla tercera del rey de Navarra, e vist a ull com Déus ha dotada aquella de gran bellesa, honestat e bons custums, e altres moltes virtuts, havem aquella elegida en muller a nostre molt car et molt amat primogènit, lo rey de Sicília, del qual, per consegüent, havem fermat matrimoni, d'on speram en Déu e creem fermament que, atteses les dites virtuts que en la dita infanta, segons dit és, concorren, se seguiran a nostres vassalls e sotsmeses honors, e a nostres regnes et terres, tranquil·litat, repòs e benavenir grans» (ACA, C, reg. 2244, f. 120r; ed. Castro Álava, 1967: 254).

99 ACA, C, reg. 2350, f. 28r; ed. Javierre Mur (1942: 33-34 i 246-247).

100 Navàs Farré (2022).

La dama és descrita amb virtuts pròpies de la poesia mariana, «ho cors donós, net de frau e delicte!» (v. 41), «vós qu'etz le bells arbres / de tots bos fruyts hon valor grans pren s'ombra» (v. 45-46), seguint la moda tardotrobadoresca.[101] La seva bellesa resplandeix com la d'una Mare de Déu d'un bell retaule gòtic, fins a tal punt que el seu rostre ha deixat empremta eterna en el poeta, «çels qui lo cors portaran al sepulcre / sobre ma faç veuran lo vostre signe» (v. 7-8), que recorda el vel de Verònica; així mateix, s'hi adreça amb l'epítet «blanxa colomba» (v. 24), que més enllà d'evocar l'Esperit Sant i la puresa de la dama, i una clicada d'ull envers el senyal de Jaume March,[102] podria tenir un referent real. Recordem que mentre Margarida era a Perpinyà demana unes teles de seda blanca, i anys abans prega a la seva mare que li trameti a Barcelona vels «qui sien blanchs e grans».[103] També el «richs balays» (v. 49) del senyal podria al·ludir a la pedra preciosa real que devia lluir en certes ocasions, ja que sabem que tenia «vint-e-dos balaix» entre les seves joies i que, com tantes altres, va haver d'empenyorar.[104]

L'ambigüitat de la descripció de la dama amb la Verge és una de les característiques de la poètica tardotrobadoresca que hereta Jordi de Sant Jordi, i que coincideix amb la idealització de la *donna angelicata* en la poesia italiana. En aquest procés de divinització de la dama, el poeta fa un pas més enllà, com es pot veure a la cançó «Midons», un panegíric encara més hiperbòlic: l'estimada és enviada per Déu per a la salvació dels homes, tal com ho van ser les taules dels deu manaments trameses a Moisès o l'arca a Noè. No és fins a la tornada que sabem del cert que s'adreça a una dama de carn i ossos, en què deixa ben clar que ella no ofereix cap indici perquè hagi de tolerar requestes d'amor. Aquest poema ens interessa especialment perquè, a part de l'esperable lloança física, també comparada a la d'un retaule, en destaca les seves virtuts morals sense màcula: l'honor, el renom, l'enginy, el mèrit, el valor, i sobretot la castedat:

> Axí com són sus l'espera los signes
> per instruhir los scientals estròlechs,
> són en midons totes virtuts insignes
> que divissar pusquen alguns teòlechs;
> les quals hi mes Dieu, qui n'a fayt retaules
> perquè cascús, miran sa bella talla,
> veja d'onor cap, pes, mans ez espaules
> e que pensan en leys jamés no falla.
>
> *Així com els signes són sobre l'esfera per tal d'instruir els científics astròlegs, en midons* [la meva senyora] *són totes les insignes virtuts que alguns teòlegs poden descriure; i aquestes les hi ha posades Déu, que n'ha fet un retaule, de tal manera que tothom, mirant com és tallat, vegi el cap, els peus, les mans i les espatlles d'honor i* [vegi] *que pensant en ella no peca mai.*

101 Potser aquí congenia amb la idealització de la dama angelical pròpia de l'estilnovisme italià. Per a la influència de Dant en aquest poema, vegeu Fratta (2000). Per a la influència de Gilabert de Pròixida i Andreu Febrer, del *Voir dit* de Machaut i de la poesia francesa en general, vegeu sobretot Cabré Ollé (1987); Marfany Simó (2012); Torró Torrent (2014).

102 Vegeu Pujol Gómez (1986: 240).

103 ACA, C. reg. 2355, f. 81v i f. 36r, respectivament.

104 Arxiu Corpus Christi de València (ACCV), Protocols, Doménec Barreda, núm. 6422, im. 174 (7 d'abril del 1419).

Axí com dech a Moysès les taules	*Així com Déu donà a Moisès les taules per*
Dieu per guardar de ffallir lo se[u] pobles,	*impedir que el seu poble caigués en el pecat,*
nos ha tramès, sens monsongues ne faules,	*aquí ens ha tramès sense mentides ni faules,*
per nostre bé, desay, lo sieus cors nobles;	*per al nostre bé, la seva noble persona; per-*
perqu'el'és tals que tot lo món abarca	*què ella és tal que la seva fama abraça tot*
le renoms sieus, tant és valenz e casta;	*el món, de tant com és valuosa i casta; per*
per qu'eu l'apell archiu de prets e barca,	*la qual cosa jo l'anomeno arxiu i barca de*
fruit de deleyt del qual negú no tasta.	*mèrit, fruit de delit que ningú no tasta.*
Sí com salvech Noè, là ins en l'arca,	*Així com Noè salvà allà dintre de l'arca tot*
tot ço que y mes en lo temps del dilluvi,	*el que hi posà en temps del diluvi, midons se*
salva midons ley e çells de ssa marca,	*salva ella mateixa i els de la seva jurisdicció,*
ab son engeny, del vergoyable fluvi	*gràcies al seu enginy, del riu vergonyós que*
qui pel món cor, o·m trop negat per fama;	*corre pel món i em veig ofegat per la seva*
car leys és tals que no consén la taca	*fama; perquè ella és tal que no permet la taca*
del parlamén, ne de fayts ne de fama,	*de les enraonies ni de fets ni de fama, per la*
per qu'en lo preu d'onor son pretz estacha.	*qual cosa lliga el seu mèrit al preu de l'honor.*
(RIALC 164.1, v. 1-24)	(Riquer & Badia, 1998: 129-131, amb lleugeres modificacions)

Em fa l'efecte que la insistència en la castedat és excessivament encomiàstica i no és en va. A la tercera cobla, manté que ella no consent la taca dels rumors que corren pel món, comparats amb el diluvi universal, ni del deshonor tant de fets com de paraula, i es protegeix a ella i als de la seva «marca» —entre els quals hem de comptar els poetes— amb enginy. Em pregunto si aquest poema, potser juntament amb d'altres semblants, va ser compost per contrarestar les murmuracions que devien circular arran del seu matrimoni secret amb Joan de Vilaragut, a fi de mantenir el seu honor intacte i salvaguardar l'estatus de reina vídua. Que la brama existia ho confirma el procés de Joan-Jeroni de Vilaragut:[105]

> *Item*, diu e possa *ut supra* que, en lo dit temps, quant la dita magníffica dona Margarita e lo dit noble mossèn Johan de Vilaragut cohabitaven e staven ensemps en la dita ciutat de Barchinona, aquella fonch vista prenys e ab lo ventre gros, e fonch fama pública que aquella era prenys del dit mossèn Johan de Vilaragut, e per prenyada de aquell era ahuda, tenguda e reputada. E axí és ver.[106]

Però, d'altra banda, també circulava al mateix temps la fama d'honorabilitat de la reina que tant difonen els poetes:

105 Vegeu els capítols de Navàs & Juncosa i de Soler Molina.

106 Arxiu dels comtes d'Olocau, Son Berga (ACO), Processos Majors (PM), lletra E, núm. 1. Agraeixo al Dr. Abel Soler que m'hagi permès consultar la seva transcripció completa del procés abans de publicar-la.

> […] si rumor o dita alguna de algunes gents és stada que la dita excel·lent reyna contractàs matrimoni ab lo dit noble mossèn Johan de Vilaragut, ne que hagués haüt fill algú, açò seria e és falsament e contra veritat rumorat e dit, e per persones no dignes de fe, ne tals que de un tal e tan gran fet fe alguna los deja ésser atribuïda.

Evidentment, és especulació. Però que la reina estava atenta i controlava el que es difonia en tenim una prova amb la rúbrica que tramet el Cançoner d'obres enamorades (*J*) de la «Cançó d'amor tençonada» del poeta Arnau March (RAO 93.3). És gràcies a la rúbrica que sabem que aquesta peça es relaciona amb Margarida de Prades. Es tracta d'un diàleg al·legòric entre el Seny i el Cor. És molt possible que un joglar representés el Seny, un altre el Cor, i al final s'emetés la sentència, en què se'ns revelaria qui dels dos és el guanyador, en una *performance* teatralitzada. El Seny recrimina al Cor que és massa orgullós si pretén guanyar en l'amor pretenent una dama tan inexorable («amant en tan alt lloch»), la qual cosa fa pensar que la poesia li va dedicada, i el Cor argüeix que prefereix suportar-ne els danys i morir així com els antics cèlebres amants dels *romans*, que perviuen per la fama.

Normalment, els debats poètics en què cada part al·lega els seus arguments contenen un judici al final emès pel senyor, com per exemple la sentència donada per Pere el Cerimoniós a l'intercanvi entre Jaume March i Felip Dalmau de Rocabertí (RAO 95.10, 148.1, 132.1). En el cas d'Arnau March, es tracta d'un duel al·legòric d'un sol autor, que recorda el «Debat», «Un cors gentils m'a tant enamorat», de Jordi de Sant Jordi, en què els ulls, el cor i el pensament disputen per saber qui dels tres estima primer. A la tornada, el poeta suplica que la dama, en aquest cas «Na Ysabel», en declari el dictamen: «eu vos sopley declarets en tot cas / qual de tots tres deu ser de vos amats», i s'hi afegeix una segona tornada en què si ella no ho declara aviat, els tres el duran ràpidament al sepulcre (RIALC 164.18, v. 42). Una vegada més, és aventurat destriar què forma part del discurs poètic i què pot respondre a una realitat més concreta de la *mise en scène* artística. En aquest cas, la rúbrica ens informa que la sentència era del poeta, però no la conservem perquè precisament la reina Margarida va ordenar que no es copiés: «Cançó d'amor tençonada feta per mossèn Arnau March. E ha y sentència donada per ell mateix, la qual no és ací per manament de la senyora Reyna dona Margarida a ell fet» (fig. 7).

Riquer & Badia al·leguen que «la sentència escrita pel mateix poeta segurament havia de justificar l'actitud del Cor pel valor i la bellesa o les gràcies de Margarida de Prades. Altrament, no s'entén que aquesta dama prohibís que la solució d'aquest artificiós debat fos copiada»,[107] però la reina no era reticent als elogis, com hem pogut veure; a no ser que comprometés el seu honor, que no sembla el cas pel to de la peça. Pel que fos, no agradava a la reina i el poeta li va fer cas.

107 Riquer & Badia (1998: 40).

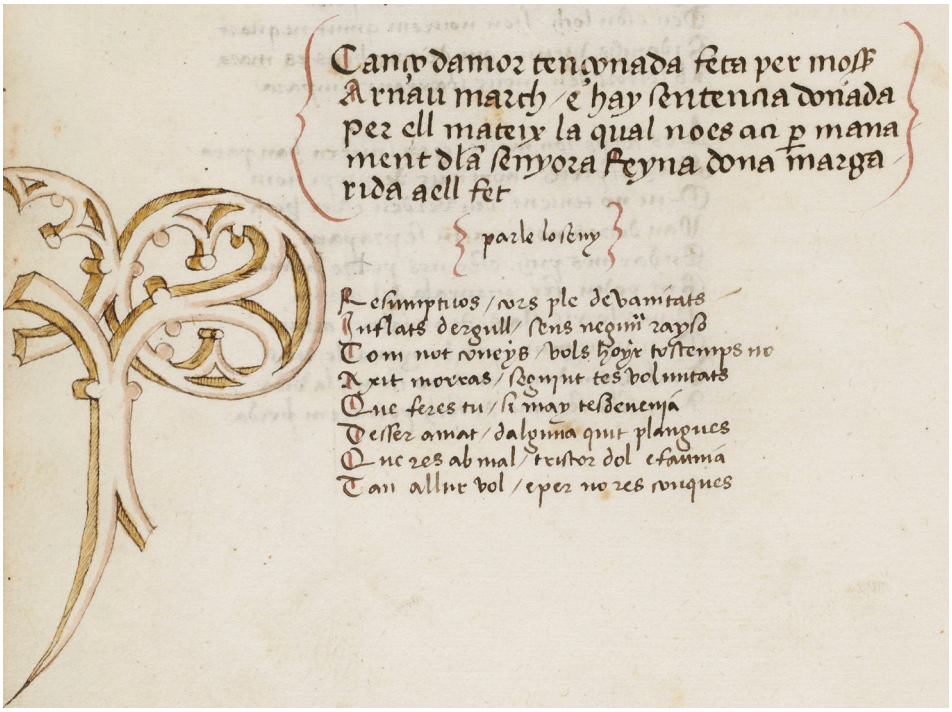

Figura 7. Rúbrica i primera cobla de la «Cançó d'amor tençonada» d'Arnau March al Cançoner d'obres enamorades [BnF, Espagnol, ms. 225, f. 93v] (Tots els drets reservats).[108]

Tot i que els motius de la negativa de Margarida de Prades se'ns escapin, aquesta rúbrica és interessant per diverses raons: en primer lloc, testimonia la supervisió sobre la imatge que es difon del seu personatge públic. En segon lloc, revela que els poetes sotmetien les seves composicions, si més no algunes, al seu judici, fins al punt d'intercedir en la fixació del text i determinar-ne la transmissió manuscrita. En efecte, el tercer manuscrit que transmet aquesta peça no copia la rúbrica però tampoc la sentència final.[109] Aquesta dada suposa un rol femení més actiu que el de la simple figura estereotipada de musa. Exerceix el paper de protectora, d'experta o jutgessa, almenys en la poesia cantada en presència seva. Així doncs, sembla ser que la descripció de Margarida com a representant de la Poesia o de l'Amor que es destaca en alguns poemes podria al·ludir a aquest rol d'àrbitra. Entre aquestes composicions hi trobem el plany d'Íñigo López de Mendoza o «L'estat d'honor e d'amor», «No pot ren dir ne far que bé estia» (RAO 164.12), de Jordi de Sant Jordi, gràcies a la tornada del qual sabem que rere el senyal «Reyna d'onor» s'hi amaga la nostra reina:[110]

108 Copiada també a partir d'aquest cançoner al ms. 10 de la BC (f. 120r).

109 Ateneu Barcelonès, ms. 1, f. 121r-122r.

110 Fou Martí de Riquer el primer a identificar-la, l'any 1951.

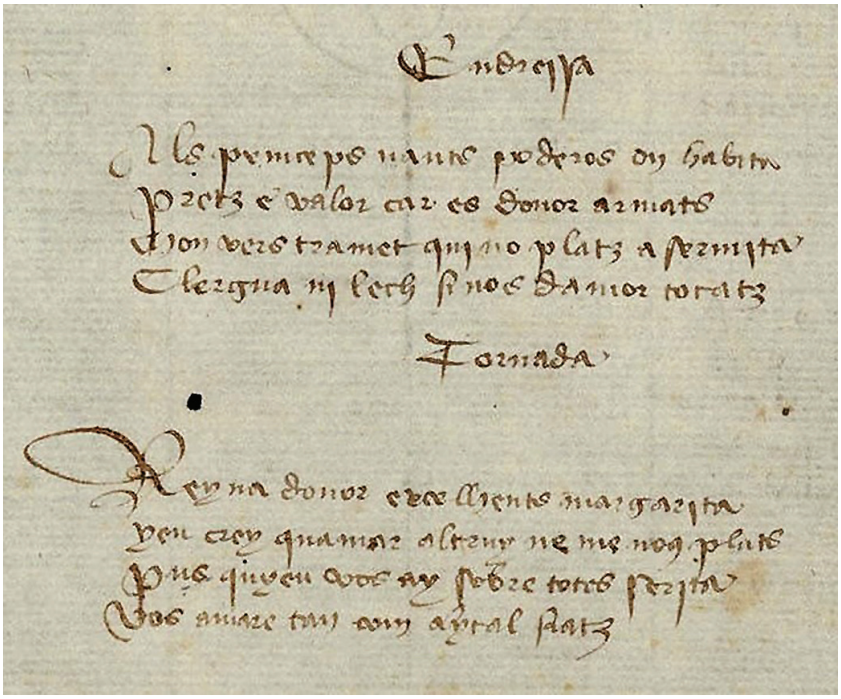

Figura 8. Endreça i tornada de l'«Estat d'honor e d'amor» de Jordi de Sant Jordi (RAO 164.12) del cançoner *VeAg* [BC, ms. 7, f. 164r] (Domini públic).

Al prínceps nauts, poderós, on habita
pretz e valor, car és d'onor armats,
mon vers tramet, qui no platz a s'ermita
clergue ni lech si no 's d'amor tocatz.

Reyna d'onor, excelhents Margarita,
yeu crey qu'amar altruy ne me no us plats;
pus qu'yeu vos ay sobre totes escrita,
vos amaré tan com aytal siatz.[111]
(RIALC 164.12, v. 65-72)

Envio el meu vers al príncep alt i poderós, en el qual habiten mèrit i valor, perquè és armat d'honor, i no li agrada [tenir] *a la seva ermita clergue ni llec, si no està tocat d'amor.*

Reina d'honor, excel·lent Margarida, jo crec que no us agrada amar ni un altre ni a mi; però com que us he cantat per damunt de totes, us estimaré mentre sigueu tal com sou.
(Riquer & Badia, 1998: 155, amb lleugeres modificacions)

111 És possible que l'ordre de l'endreça i la tornada sigui un error del manuscrit *VeAg*, l'únic que ha conservat la peça, i en realitat fos primer la tornada i després l'endreça. Els tractats de preceptiva poètica són clars en aquest sentit, la primera tornada conté el *senhal* i la segona (l'endreça), el destinatari. Vegem per exemple el *Doctrinal de trobar* de Ramon de Cornet: «Totz dictatz deu haver / tornada per dever, / e pot n'om autra far / a cel qu'om la vol dar. / [Car] en bo dictat cal / pauzar qalque senhal, / metre·l deu en tornada / qui de senhal s'agrada», després a *Leys d'Amors* (I, 338) (Navàs Farré, 2019). Així s'esdevé en la resta de peces amb dues tornades de Jordi de Sant Jordi, on sempre retrobem

Aquestes tornada i endreça evoquen l'escenari dels galanteigs palatins al voltant del protector, el príncep Alfons, i de la coprotagonista, la reina vídua. Als v. 23-24, el poeta evoca la liberalitat del príncep: «despendra·l play e dar ultra mesura / per què cascú vulha de luy ben dir» (*li agrada despendre i donar ultra mesura per tal que tothom parli bé d'ell*), anunciant en un moment ben primerenc la imatge pública de magnificència i magnanimitat que identificarà el futur rei Alfons.[112] El poeta, doncs, juga un paper fonamental en el retrat ideal que promociona el jove príncep, i així mateix s'esdevé amb la seva tia àvia, la reina Margarida, que ocupa i eclipsa la posició que pertocaria a la reina Maria. La construcció de la imatge idealitzada de Margarida de Prades és curosa i ben deliberada, i segurament neix en paral·lel a la del príncep Alfons. Així, Alfons i Margarida promouen la seva imatge com a representants de l'Amor, que és sinònim de Poesia, i com a rectes defensors de l'honor. La descripció d'ambdós personatges sembla partir d'una realitat, que es lloa des de la poesia fins a elevar-se a una idealització semidivina.[113]

L'honor, juntament amb la inaccessibilitat i la castedat, és una de les qualitats morals de Margarida de Prades que més es difon en diversos poemes. Si tornem al poema «Midons» de Jordi de Sant Jordi, després del símil amb l'arca de Noè, continua afegint que, així com Déu prohibí a Adam de menjar la fruita prohibida, Margarida exhorta als seus que no mostrin viltat ni temin perdre la vida per defensar el seu honor en guerra o lliça, és a dir, ofereix la seva amistat a aquells que defensen el seu honor i, en contrapartida, amenaça els covards amb la vergonya:

Sí com deffés Dieu lo fruyt de la rama
que no·n mangés lo primer payre nostre,
deffin midons al qui per sieu·s reclama
qu'en fayts ni 'n dits alguns viltats no·s mostre,
ne teme ges de perdre la persona
per far s'onor en montanya ne plassa;
e, s'en aycests ella s'amistat dona,
ez al[s] volpels ab ve[r]gonya·ls menassa.
(RIALC 164.1, v. 25-32)

Així com Déu prohibí al nostre primer pare que mengés el fruit de la branca, midons fa saber a aquell que es considera súbdit seu que no manifesti viltat en fets ni en paraules i que no temi gens de perdre la seva persona per mantenir el seu honor en muntanya o en lliça; i si dona la seva amistat a aquests, [en canvi] *amenaça els covards amb vergonya.*
(Riquer & Badia, 1998: 131)

el *senhal* a la primera, i en la resta de la tradició. Tenint en compte que mantenen la mateix rima, un error de tradició és fàcilment explicable. De fet, la còpia d'aquesta peça al manuscrit ja estranyava a Riquer & Badia (1998: 148), ja que la peça és transcrita com si es tractés d'un diàleg entre l'Honor i l'Amor, ja que els mots s'encapçalen alternativament abans de cada cobla, però en realitat no encaixa amb el text, que és un vers i no té caràcter dialògic.

112 Per al retrat idealitzat del Magnànim, vegeu sobretot Salinas Espinosa (2009); Juncosa Bonet (2011); Delle Donne & Torró (2016).

113 Comparteixo la visió de Fratta en aquest cas, que en referència amb aquest poema afirma: «la figura i les particularitats corteses i morals de l'amant honrat que Jordi de Sant Jordi descriu en aquesta cançó em semblen clarament retallades sobre el perfil històric del seu destinatari» (Fratta, 2005: 97).

Aquesta vergonya és la que denuncia el cavaller i poeta Arnau d'Erill, descrit com a «noble e amat nostre» pel rei Martí. Arnau d'Erill va escriure un llarguíssim sirventès contra el seu nebot, fra Ramon Roger d'Erill, comanador de l'orde de l'Hospital a Barbens, per haver deshonrat i deixat embarassada la seva filla, Margarida d'Erill, monja del mateix orde a Alguaire. Arnau va reptar el seu nebot a duel i aquest no es va presentar. Més tard, probablement el novembre del 1418, escriu el sirventès, a l'estil de les lletres de batalla, acusant-lo de traïdor vint-i-nou vegades i burlant-se de la seva covardia.[114] Vegem com el difama al final de la composició:

O tu, traydor, per vint e nou vegades
t'apell traydor en aycest pauch coern.
Ab tall conjur del pus pregon d'infern
n'aguer'hom tret Judes ab sas maynadas,
axí reptant sovint de tració;
mas eu no puix traura tu d'Aragó.
Romanrràs say, mullàs desvergonyit:
morta se·n fos çella qui t'ha parit!
(RIALC 52.1, v. 225-232)

Oh, tu, traïdor! T'anomeno traïdor vint-i-nou vegades en aquest petit quadern. Amb tal conjur s'hauria tret del més profund de l'infern Judes i els seus seguidors, reptant així tan sovint de traïció! Però jo no et puc treure d'Aragó. Romandràs aquí, mul desvergonyit: tant de bo fos morta aquella que t'ha parit!

En una de les cobles, li recrimina que tot i que va rebre lliçons d'esgrima al Palau Reial Menor de Barcelona, a l'hora de la veritat no va gosar presentar-se al duel:

O tu, traydor, bé sabs qu'En Ferrioll
t'a ensenyat mant bel colp e repich,
mas lo teu cor, flach, cohart e manich,
no n'ha soffert c'om ne vesés un vol.
Dins lo palays de la flor Margarita
grans asaigs fist, però dubtant la dita
no est gosat exir de Barchinona.
Bacallar fat, com est tan vill persona?
(RIALC 52.1, v. 137-144)

Oh, tu, traïdor! Bé saps que en Ferriol t'ha ensenyat molts bons cops i repics, però el teu cor, flac, covard i mendic no ha consentit que hom en veiés ni el tret de sortida [del duel]. *Dins el Palau de la flor Margarida vas fer grans entrenaments, però tement la cita* [del duel] *no has gosat sortir de Barcelona. Estúpid desgraciat, com pots ser una persona tan vil?*

En Ferriol que instruïa Ramon Roger d'Erill en l'exercici de les armes és Joan Ferriol, documentat efectivament com a escuder i talladorer de Margarida de Prades,[115] la qual, el febrer del 1416, demana «a l'amat de Casa nostre, en Johan Fferriol»

114 Riquer i Morera (1962).

115 «Iohannes Ferriol, talladorerius», «Iohannis Ferriol, scutifer mense dicte illustrissime domine regine» (ACA, C, reg. 2355, f. 26r, 27v, 46v; ed. Durán i Cañameras, 1956: 29).

que vagi a Perpinyà per acompanyar-la en el viatge de tornada.[116] Però el que aquí ens interessa és que designi el Palau Menor com a «lo Palays de la flor Margarita». I així es coneixia encara al segle XIX.[117] En un poema tan aspre i colèric, el qualificatiu «flor» sembla evocar l'apel·latiu que rep en els poemes o, si més no, suggereix l'embadaliment que irradiava la seva figura.

En tot cas, aquest vers és un indicador més de la fama de Margarida. Com ho és també una cançó del poeta aragonès Pedro de Santa Fe. En una de les tres cançons dedicades a Timbor de Cabrera, «Senyora dona Timbor», afirma que aquesta és la més avantatjada de totes les dames, a excepció de la reina Margarida:

Pues dar vos gran perfección con bondat muy acabada, non credo esta razón seha nunca reprobada; por la más aventajada vos do, e la más polida: no la reyna Margarida, que fue siempre exceptada. (ID 2674, v. 17-24)	*Doncs us atribueixen gran perfecció amb bondat arrodonida, no crec que aquesta veritat sigui mai reprovada; us tinc per la més aventatjada i la més agraciada: al marge de la reina Margarida, que ha estat sempre una excepció.*

Aquests versos, que s'havien de cantar en presència de Timbor i de Margarida, evidencien la supremacia i l'excepcionalitat inqüestionable de la reina. Cleofé Tato (1999: 44) suposa que es devien conèixer a València la primavera del 1418. On segurament van coincidir tots tres va ser a les noces de Timbor amb Juan Ferrández d'Híxar, senyor de Belchite, aquell mateix any. Atès que el 1430 el rei Alfons atorgarà a Pedro de Santa Fe una renda vitalícia dins de la baronia de Belchite,[118] tot fa pensar que canta a Timbor després del matrimoni. Per tant, aquesta peça l'hauríem de situar entre el 1418 i el 1420, abans que Santa Fe salpés amb l'expedició italiana d'Alfons per la campanya de Sardenya i de Còrsega, on va coincidir amb Rodrigo de la Guitarra, Jordi de Sant Jordi, Joan de Vallterra i tants altres poetes.[119]

Van salpar la primavera del 1420, i just abans Jordi de Sant Jordi compon el seu poema «Comiat», «Sovint sospir, dona, per vós, de luny» (RAO 164.15). El poeta s'acomiada de la seva estimada perquè es veu obligat a marxar «en un vexell de fust lay

116 ACA, C, reg. 2355, f. 92r.

117 Vegeu la nota 39 del capítol de Vidal Franquet.

118 Tato García (1999: 70-71).

119 Vegeu Torró Torrent (2014).

en la mar» (v. 27), tot expressant l'enyor i la melanconia per avançat i deixant el seu cor amb ella:[120]

c'aysí forsat m'ay de vós a llonyar,
lo comiat prench er per tota vegada
del vostre cors, bell e llinde sens par,
e lays mon cor en la vostra posada.
(RIALC 164.15, v. 21-24)

però com que és el meu destí que m'hagi d'allunyar de vós forçat d'aquesta manera, prenc ara per sempre més el comiat de la vostra persona bella i gentil sens parió, i deixo el meu cor al vostre estatge.
(Riquer & Badia, 1998: 119)

És l'únic poema seu que podem datar de les peces que s'adrecen a Margarida, i possiblement és el darrer que el poeta valencià li cantà. En aquest moment, Margarida ja s'havia casat secretament amb el seu segon espòs, però encara era viva l'activitat poètica al seu entorn. Després de la campanya, en què va ser adobat cavaller, Jordi de Sant Jordi acompanyà el monarca a Sicília i a Nàpols, on va ser fet presoner per les tropes de Sforza. Un cop alliberat, retorna amb el Magnànim a Barcelona.[121] Quan el poeta tornà al «pays dolç hon vostre cors habita» (v. 30), el desembre del 1423, Margarida feia poc més d'un any que havia professat com a monja al monestir de Santa Maria de Valldonzella.[122] Qui sap si es tracta del poema més tardà que se li adreçà en vida.

A Déu coman, bella, vostres beutats;
vostre capteny que tots mals foragita.
A Déu coman a vós, que·l món honrats,
c'al mig del cor portats Honor escrita.
A Déu coman vostr'amorós esguart
ab què·m trasques lo cor d'on se devisa.
A Déu vos don, eras, puix qu'eu me part
de la mellor que may vestís camisa.
(RIALC 164.15, v. 33-40)

Encomano a Déu, bella, les vostres beutats i el vostre captenyment, que foragita tots els mals. Us encomano a Déu i a vós, que honoreu el món, perquè porteu Honor escrit al mig del cor. Encomano a Déu el vostre esguard amorós amb què em vau treure el cor d'allà d'on se separa. Ara us confio a Déu, perquè m'allunyo de la millor que mai ha portat camisa.
(Riquer & Badia, 1998: 123)

Una vegada més, en destaca, per sobre de tot, l'honor i la seva superioritat: «la mellor», que retrobem també a la tornada del poema la «Crida», «la mellor qu'anch nasqués» (RIALC 164.3, v. 41), i que reprendrà Íñigo López de Mendoza, amb motiu

120 En el motiu de l'enyor i la partença s'han destacat la influència de Machaut i de Grandson (Torró Torrent, 2007; Marfany Simó, 2012). Així mateix, l'«Amor, amor» de «Lo setge d'amor» adreçat a Margarida, és deutor de Grandson (Gómez & Pujol, 2008).

121 Per a Jordi de Sant Jordi, vegeu sobretot Riquer & Badia (1998); Fratta (2005); Torró Torrent (2014).

122 Sobre l'etapa com a monja de Margarida de Prades, vegeu el capítol de Forcades i Vila.

de la seva mort el 1430, amb l'estilema «la mejor de las mejores». Però abans de centrar-nos en el seu plany, presentarem una cançó del cavaller Joan de Vallterra (Juan de Valtierra al cançoner), «Enojados de tristura» (ID 2696), que mai fins ara s'havia vinculat amb Margarida de Prades, tot i que és molt probable que es coneguessin.

Figura 9. Vista de la ciutat de Nàpols des del mar. *Tavola Strozzi* (1472) [Napoli, Museo di San Martino] (Wikimedia Commons).

Joan de Vallterra era algutzir d'Alfons el Magnànim i també havia participat en la campanya italiana, per tant, formava part del mateix cercle de poetes.[123] Al *Cancionero de Palacio*, per exemple, aquesta peça es copia entre les de Pedro de Santa Fe.[124] Al marge de certs tòpics literaris —com les alabances constants a la seva bondat i bellesa extraordinària, inspiradora per a qui l'admira de joia i de saviesa—, les raons que ens fan pensar que pugui ser ella la dama lloada pel poeta es troba en la insistència en la seva fama («del mundo más aimada») i castedat («quita de vanos amores»), però sobretot en l'epítet «Reyna es de las mejores», que remet directament a les composicions de Jordi de Sant Jordi que acabem de veure i sembla precedir el plany del futur marquès de Santillana, no només en aquest estilema, sinó també en la crida inicial («venit», Vallterra als tristos i López de Mendoza als enamorats) o en el fet de palesar novament la superioritat de la dama pel favor del déu Amor, que la fa florir i destacar enormement sobre tota la resta, que podria al·ludir també a l'alçada, com en els poemes de Jordi de Sant Jordi:[125]

123 Vendrell de Millás (1945: 79-80); Riquer & Badia (1998: 27-28).

124 Biblioteca de la Universidad de Salamanca, ms. 2653, f. 162v.

125 Martí de Riquer ja havia indicat la influència de Jordi de Sant Jordi —en una peça també adreçada a Margarida— en una altra composició de Valtierra (Riquer i Morera, 1951: 19, n. 9).

Enojados de tristura,
venit, que yo vos daré plazer:
ffervos é mirar e veer
una linda creatura.

Enutjats de tristor, veniu, que jo us donaré plaer: us faré mirar i veure una bonica criatura.

De muy nueva alegría
alegra a los que la veen,
e·n veyendo, luego creen
que mereçe senyoría.

De renovada alegria alegra als que la veuen, i en veure-la, després creuen que mereix senyoria.

Mirando su fermosura
créçeles seso, saber
con que puedan conoçer
todo el bien que·n ella atura.

Mirant la seva bellesa els creix el seny, sapiència amb la qual puguin reconèixer tot el bé que rau en ella.

¡Qué graçia e valor
muestra su gesto donosso,
e·l mirar muy agradosso
lleno de mucho amor!
Muchos cabos sí atura,
quiérenla obedeçer,
¿quién se poría tener
que fallase tal ventura?

Quina gràcia i valor mostra el seu gest gallard, i l'esguard molt agradable ple de molt amor!
Així reté molta gent poderosa, la volen obeir, ¿qui podria haver-hi que descartés aquesta sort?

Reyna es de las mejores
e del mundo más amada,
donosa, muy asesada,
quita de vanos amores.
Dios d'Amor d'otra no cura,
bien lo muestra su[126] poder,
pues la faze floreçer
sobre todas sin mesura.[127]

Reina és de les millors i del món més estimada, graciosa, molt assenyada, lliure de vans amors.
Déu d'Amor no té cura de cap altra,
bé ho mostra el seu poder,
ja que la fa florir sobre totes sense mesura.

126 Al manuscrit: sin.

127 Transcric directament de la digitalització del *Cancionero de Palacio* al portal Cervantes virtual.

Així doncs, aquesta cançó de Vallterra, juntament amb els poemes de Jordi de Sant Jordi, semblen haver inspirat, en part, el bell plany d'Íñigo López de Mendoza, una peça molt més rica i complexa. Es tracta d'una composició repleta de ressons dantescos i farcida de referències mitològiques que va compondre des de Castella. Mentre el poeta descansava al seu llit, se li va aparèixer la deessa de l'Amor fent una crida als amants de tots els temps perquè s'unissin al plor per la mort d'aquella que tant s'estimava. Tots els grans amadors de la literatura clàssica s'hi uneixen amb un amarg dol.

Figura 10. Retrat del marquès de Santillana, Íñigo López de Mendoza, per Jorge Inglés al retaule dels *Gozos de Santa María* o *Altar de los Ángeles* (1455), conservat al Museo del Prado (Wikimedia Commons).

—«Venid, venid, amadores,
de la mi flecha feridos,
e sientan vuestros sentidos
tormentos, cuytas, dolores;
pues que la muerte llamar
ha querido e rebatar
la mejor de las mejores».

—Veniu, veniu, amants ferits per la meva fletxa, i que els vostres sentits sentin turments, afliccions, dolors, ja que la mort ha volgut cridar i arrabassar la millor de les millors.

[...]
atal, fuera de mi seso,
me llevó como sandío
sin fuerça e sin alvedrío
bien como el centauro Neso
del grand Hércoles ferido;
e con muy triste gemido
le dixe: —«Señora, en peso
avedes puesto mi vida,
si luego non me dezides
cuál es la que vos plañides,
que desta vida es partida;
si es aquella que yo amo,
cuyo servidor me llamo,
o la rreyna Margarida».

[...]
d'aquesta manera, fora de seny, em va portar com un ximple sense força ni voluntat, així com el centaure Nessos ferit pel gran Hèrcules, i amb un gemec molt trist li vaig dir:

—Senyora, poseu la meva vida en gran pesar si no em dieu qui és la que planyeu que ha partit d'aquesta vida, si és aquella que jo estimo, de la qual m'anomeno servidor, o la reina Margarida.

[...]
me dixo, triste llorando:
—«Dezid, amigo, ¿de quándo
sabedes de mí mal yncluso?»
Díxele: —«Non entendades,
señora, que vos lo diga
porque lo sepa, nin siga
arte alguna si penssades;
mas por quanto fizo Dios
esmeradas estas dos
en fermosura e bondades.

[...]
em va dir plorant trista: —Dieu, amic, des de quan sabeu el mal que em rosega? Li vaig dir: —No creieu que us ho dic perquè ho sàpiga, ni que sigui per art de màgia, si això penseu, sinó perquè Déu les va fer a les dues amb gran cura en formosor i bondats.

Así que yo vos suplico,
señora, que me digades
quál es la que vos llorades
destas dos que vos explico».
—«¡Ay, amigo, non temades,
—me dixo— que la que amades
viva es; vos çertifico!».

Així que us suplico, senyora, que em digueu quina ploreu de les dues que us explico. —Ai, amic, no temis —em va dir— que la que estimeu, és viva, us ho certifico!

Tornó al esquivo planto,
como de cabo, diziendo:
—«Venid, non vos detiengo;
e resuene vuestro llanto
de los cóncavos peñedos;
e tornad tristes los ledos
amadores, en espanto».

Va tornar al plany esquiu com al principi, dient: —Veniu, no us retinc, i que ressoni el vostre plor en els profunds penyals, i feu tornar tristos i atemorits els amants alegres.

[...]
¿Cuál lengua recontará
el su triste desconsuelo,
nin podrá dezir tal duelo?
¿O quál pluma escrivirá
por cursos de pohesía
el remor que se fazía?
¿O quién los declarará?

[...]
¿Quina llengua pot explicar el seu trist desconsol ni podrà expressar tal dol? ¿O quina ploma escriurà per mitjà de la poesia la remor que es feia? ¿O qui ho declararà?

E la dïesa mandava
a todos como feziesen,
e de qué guisa plañesen
aquella que tanto amava;
maldiziendo la ventura
por que tal gentil figura
deste siglo se apartava.

I la deessa ordenava a tots com fer-ho, de quina manera havien de plànyer aquella que tant estimava, maldient la ventura per la qual tal gentil figura s'apartava d'aquest món.

A l'alba, en esfumar-se tots els espectres, el poeta interpel·la els reis poderosos que planyin Margarida seguint l'exemple dels insignes amants morts:

Ya las estrellas cayentes denunciavan la mañana, e la claridad cercana se mostrava a los bivientes; así que desque la vieron luego desaparesçieron, e non me fueron presentes.	*Les estrelles caient ja anunciaven l'alba,* *i la claredat es mostrava a prop dels* *vius, així és que des que la van veure* [la claredat], *llavors van desaparèixer i ja no* *em van ser presents.*
Reyes ínclitos, potentes pues los muertos la plañeron, fazed vos como fizieron aquellas insignas gentes.[128]	*Reis ínclits, ja que els morts la van* *plànyer poderosament, feu vosaltres com* *va fer aquella insigne gent.*

Aquest plany sintetitza el que hem anat veient fins ara: Margarida de Prades hi és caracteritzada com a «gentil figura», que reuneix «fermosura e bondades». No es pot expressar d'una manera més el·loqüent i efectiva el seu paper protector en poesia que amb l'al·legoria de l'Amor, és a dir la Poesia, plorant la seva pèrdua. I amb el desconsolat plor al·legòric de Venus acabem.

Conclusions

Els versos conservats testimonien els atributs, tant físics com morals, de la reina Margarida de Prades, i la representen com el model de cortesia per excel·lència. Més enllà dels llocs comuns laudatoris propis del gènere literari, algunes d'aquestes virtuts ens les revelen les fonts historiogràfiques, que també en destaquen la bellesa, la gentilesa i en divulguen l'aurèola embriagadora que suscitava la seva presència. Els poemes i el paratext revelen el rol actiu de la reina vídua en la recepció de la poesia, com a representant de l'Amor, i suggereixen el retrat d'una persona molt amatent a la seva reputació pública i que supervisa el missatge que es propaga d'ella a través dels versos.

En la difusió d'aquesta imatge pública, la poesia segurament hi va jugar un paper fonamental. La lírica li va permetre difondre una imatge que insisteix sobretot en l'honor i en les qualitats físiques i morals. Aquest missatge va destinat a mantenir el seu estatus de reina vídua i perpetuar, així, el perfil institucional d'una figura que, al llarg de la seva vida, es va veure sotmesa a moltes pressions i que devia ser víctima de diversos rumors i reprovacions: el fet de no haver engendrat un hereu per a la Corona —fracassant en la funció esperable d'una reina—, el matrimoni fallit amb el comte de Foix, la culpabilitat en la perpetuació del Cisma d'Occident, el matrimoni secret amb

128 Gómez & Kerkhof (2002).

Joan de Vilaragut, o el fill que tingueren d'amagat. La reputació cantada pels poetes podia contrarestar bé les màcules del seu expedient.

El corpus relacionat amb la seva figura, siguin les peces que la canten com les que testimonien la seva fama de manera anecdòtica, demostren que la seva celebració no es tracta d'un fet aïllat, ans el contrari, es manté de forma continuada durant la seva viduïtat. La Cort reial posava els mitjans que ella no es podia permetre i el carisma de Margarida contribuïa de retruc al prestigi de la cort literària, especialment la del jove príncep Alfons, en la qual destaca el mestratge de Jordi de Sant Jordi, només superat alguns anys més tard per Ausiàs March. El seu «poder de seducció cortesa» —en paraules de Riquer & Badia (1998: 43)— ens ha llegat versos en alemany, en castellà i alguns dels més bells de la literatura catalana de tots els temps.

L'ENTORN FAMILIAR DE LA REINA MARGARIDA: ELS PRADES I ELS CABRERA

Alejandro Martínez Giralt & Eduard Juncosa Bonet

Resum: Tal com s'ha pogut veure amb detall en capítols precedents, els titulars del comtat de Prades descendien d'infants d'Aragó; així doncs, eren nobles de sang reial. A les darreries del segle XIV, els Prades varen entroncar amb una vella nissaga de l'alta noblesa catalana, la dels Cabrera. En les següents pàgines, es pretén situar ambdós llinatges en el mapa de l'alta aristocràcia catalana de la Baixa Edat Mitjana, i, a través de l'anàlisi de les aliances matrimonials i de les relacions interpersonals, ajudar a comprendre millor què implicava i què significava formar part de la xarxa familiar Prades-Cabrera. De la mateixa manera, es farà especial esment als primers anys de vida de Margarida de Prades i a les relacions que mantingué amb els membres del seu entorn familiar.

Paraules clau: alta noblesa; vella noblesa; noblesa de sang reial; xarxa familiar; comtes de Prades; vescomtes de Cabrera; Margarida de Prades; comtat de les Muntanyes de Prades i baronia d'Entença.

Abstract: As previous chapters have shown in detail, the counts of Prades were descended from Aragonese noblemen; that is, they were nobles of royal blood. In the early 14th century, the counts of Prades developed links with an old lineage of the Catalan high nobility, the Cabrera family. In the following pages, the aim is to situate both families on the map of the Catalan high aristocracy of the late Middle Ages, and, through an analysis of marital alliances and interpersonal relationships, to shed light on what it meant to be part of the Prades-Cabrera family network. Likewise, particular attention will be paid to the early years of Margaret of Prades' life and her relationships with other members of her family circle.

Keywords: high nobility; old nobility; blue-blood nobility; family network; counts of Prades; Viscounts of Cabrera; Margaret of Prades; county of Les Muntanyes de Prades and barony of Entença.

Il·lustració de la portadella: Escut heràldic dels Cabrera-Prades representat a la porta lateral esquerra del retaule de Santa Caterina i Santa Clara [catedral de Barcelona] (Tots els drets reservats).

Juncosa Bonet, Eduard & Jordà Fernández, Antoni (eds.), *Margarida de Prades: regnat breu, vida intensa*, URV-UB, Tarragona, 2022, p. 189–222. ISBN: 978-84-1365-016-6. DOI: 10.17345/9788413650166

En la seva condició de besneta de l'infant Pere d'Aragó i d'Anjou,* la reina Margarida pertanyia a la quarta generació de la nissaga comtal de Prades.[1] En vida d'ambdós, hom hauria dit que procedien d'un llinatge de barons o richs hòmens. Avui diríem que formaven part de la reduïda elit nobiliària, altrament coneguda com l'«alta noblesa»;[2] però amb una particularitat: eren de sang reial. En efecte, el títol i el patrimoni dels Prades havien estat creats l'any 1324 pel rei Jaume II i concedits a un dels fills d'aquest, l'infant Ramon Berenguer. La transmissió en herència estava subjecta al fet que els hereus fossin tots mascles. En el cas que això darrer no fos possible, el comtat de Prades i la baronia d'Entença s'haurien de reincorporar al patrimoni reial; malgrat tot, es concediren algunes excepcions a tenir en compte. Posteriorment, l'infant Ramon Berenguer bescanvià el comtat pradenc pel d'Empúries amb l'esmentat infant Pere, germà seu.[3]

La permuta entre ambdós infants d'Aragó no afectava el propòsit principal de la creació del comtat de les Muntanyes de Prades, que consistia a avançar en l'enfortiment del poder reial en detriment de l'antiga noblesa.[4] L'èxit de la política interna de Jaume II, de caire sobretot legalista, devia molt a la victòria militar del seu pare i antecessor Pere el Gran sobre bona part de la noblesa catalana a Balaguer l'any 1280, perquè els nobles allà derrotats van haver d'hipotecar la seva autonomia futura i la dels seus successors. Com que no podien pagar les indemnitzacions de guerra que se'ls havien

* Aquest capítol s'ha efectuat en el marc del grup de recerca consolidat «Renda i Fiscalitat a la Catalunya Baixmedieval» (2017 SGR 1068) de la Generalitat de Catalunya i del projecte del Ministeri de Ciència i Innovació «La desigualdad económica en las ciudades catalanas y mallorquinas durante la Baja Edad Media» (PGC2018-100979-B-C22). Així mateix, per la part que afecta a Eduard Juncosa Bonet, s'inscriu també en el projecte del Ministeri de Ciència i Innovació «Pacto, negociación y conflicto en la cultura política castellana (1230-1516)» (PID2020-113794GB-I00).

[Nota d'Alejandro Martínez Giralt: Voldria agrair a l'Eduard Juncosa Bonet, a l'Stefano M. Cingolani i a la Marina Navàs Farré tant la documentació i les orientacions que m'han proporcionat per completar la meva visió dels Prades, com les hores dedicades a repassar noms, situacions i conceptes. Finalment, voldria regraciar també a l'Eva Izquierdo Molinas que m'hagi autoritzat la consulta de la seva tesi doctoral inèdita].

1 A l'entorn de l'infant Pere, és imprescindible la lectura del llibre coordinat per Conejo da Pena (2015).

2 Això explica el perquè del títol de la gran síntesi sobre l'alta noblesa catalana medieval que segueix sent encara *Els barons de Catalunya* de Santiago Sobrequés, com també que aquest mateix autor es plantegés quina podia ser la forma més adient de donar nom al conjunt dels nobles a Sobrequés i Vidal (1970-1971).

3 Podeu veure aquestes qüestions, amb molt més detall, al capítol de Juncosa Bonet en aquest mateix llibre.

4 Juncosa Bonet (2008: 329-331; 2015: 125-128).

imposat, es van veure obligats a prestar homenatge al rei per feus que abans havien estat senyories de lliure propietat.[5] Això complicà la reedició de coalicions o lligues nobiliàries, que havien anat creixent en freqüència i en intensitat durant el segle XIII, no pas per eliminar la monarquia, sinó amb l'objectiu de limitar-ne el poder. D'altra banda, l'esgotament biològic d'altres Casals comtals, concretament els d'Empúries i d'Urgell, afavorí l'estratègia centralitzadora de la dinastia de Barcelona.[6]

Tanmateix, la del 1324 fou una de les poques ocasions en què un sobirà de la Corona d'Aragó es va veure capacitat per crear o modificar un títol que no estigués destinat a membres de l'antiga noblesa catalana, en part, perquè monarquia i noblesa seguien necessitant-se per tal de mantenir l'equilibri social i polític. Per això mateix, els monarques sabien que els convenia fer concessions de títols i altres gràcies per recompensar o atraure nobles al seu servei; per tal de fidelitzar-los, en definitiva. I, en comptades ocasions, fins i tot n'augmentaven el prestigi elevant-los el rang. És el cas dels Cardona, per exemple, que al segle XIV varen passar de ser vescomtes a comtes,[7] com també ho és el dels Cabrera, per als quals Pere el Cerimoniós va crear el comtat d'Osona a mitjan tres-cents; tot i que, com aviat es veurà, els va costar molts esforços conservar el rang comtal.

Aquests Cabrera eren una nissaga de la vella noblesa baronial que enfonsava les seves arrels en els temps de la implantació del règim feudal a Catalunya. Senyors d'Hostalric i de Blanes, descendien dels vescomtes de Girona que a mitjan segle XI eren propietaris del castell de Montsoriu, als peus de la serralada del Montseny. Fins aleshores, els de Girona —com la majoria dels vescomtes— havien depès d'un nomenament que corresponia als monarques francs.[8] Dit en altres paraules, el de vescomte no era un títol hereditari, sinó un càrrec concedit per la màxima autoritat de l'Imperi carolingi.[9] Amb tot, els senyors de Montsoriu havien estat capaços de transmetre el càrrec als cònjuges i als hereus; així doncs, es pot dir que l'havien privatitzat. Més endavant, a mitjan segle XII, aquells vescomtes de Girona van començar a adoptar un cognom i un escut heràldic propis, i, arran d'això, es van anar convertint progressivament en els vescomtes de Cabrera.

Els enllaços matrimonials establerts amb un nou llinatge nobiliari sorgit a Àger (a la Noguera), i amb el comtal d'Urgell, van fer que al segle XIII la substitució de la vella nissaga urgellenca dels anomenats «Ermengols» corregués a càrrec d'una branca

5 Cingolani (2011: 463-469).

6 Martínez Giralt (2019a: 290-302). Per bé que no aconseguí impedir que es mantingués la tradició de la «guerra privada» o «bàndol/bandositat» entre nobles. Sobre això darrer, vegeu Martínez Giralt (2021).

7 Sobrequés i Vidal (2011 [1957]: 209-210).

8 A despit del que se sol creure, no està clar quines eres les funcions exactes del vescomte, com molt bé s'assenyala a Bensch (2000: 55).

9 Débax (2008).

dels Cabrera.[10] Malgrat les guerres amb la Corona que això va comportar —de fet, l'esmentat episodi de Balaguer s'ha d'inscriure precisament en aquell precís context—, també va implicar que no fos possible instal·lar una dinastia comtal de sang reial a Urgell fins als temps de Jaume II, quan l'hereu d'aquest, l'infant Alfons, futur rei Alfons el Benigne, n'obtingués finalment el títol pel seu matrimoni amb Teresa d'Entença.[11] No obstant això, la branca gironina dels Cabrera, senyora d'un vescomtat que ocupava bona part de l'actual comarca de la Selva, el Cabrerès (a Osona), i l'Alt Maresme, va sobreviure al marge dels canvis dinàstics i dels conflictes de Ponent. Un vescomte en particular, Bernat II de Cabrera, va aconseguir esdevenir home de màxima confiança de Pere el Cerimoniós. Considerat el «gran privat» d'aquest rei, Bernat II gaudí d'una gran capacitat d'influència en els assumptes d'Estat. Pels molts serveis prestats i pels deutes econòmics encara pendents, l'any 1356, el Cerimoniós creà l'esmentat comtat d'Osona per a l'hereu de Bernat II, el vescomte Bernat III, a partir del dot patrimonial de la muller d'aquest últim, Margarida de Foix (o de Castellbò i de Luna), filla dels vescomtes de Castellbò.

Figura 1. Escut heràldic dels Cabrera-Prades en una mènsula del sepulcre de Sança de Cabrera i de Prades [capella de Sant Cosme i Sant Damià, catedral de Barcelona] (Tots els drets reservats).

10 Sobre l'origen dels vescomtes d'Àger, vegeu una aportació recent a Sabaté i Curull (2016).

11 Sobrequés i Vidal (2011[1957]: 100, 174).

Si hom insisteix tant en aquest llinatge d'origen vescomtal és perquè per les venes de la reina Margarida de Prades hi corria sang Cabrera. Al cap i a la fi, la seva mare Joana era una de les filles de Bernat III de Cabrera i Margarida de Foix, és a dir, dels comtes d'Osona. En les següents pàgines, veurem com es van unir els destins de les nissagues de Prades i de Cabrera, i, tot seguit, quin impacte tingué això en els membres i els patrimonis d'ambdós llinatges.

Les aliances matrimonials entre els Cabrera i els Prades

Així doncs, Joana era una de les quatre germanes de Bernat IV de Cabrera. Ambdós havien patit les conseqüències de la captura del seu pare l'any 1362, durant el setge castellà de Calataiud, així com de la subsegüent caiguda en desgràcia de l'avi Bernat II. Els fets havien tingut lloc en plena guerra dels Dos Peres (1356-1366), que enfrontava Pere el Cerimoniós amb el rei Pere I de Castella —el Cruel pels detractors, el Justicier pels partidaris. La sospita de canvi de bàndol del comte d'Osona, que li havia costat l'obertura d'un procés *in absentia*, empitjorà la situació d'un «gran privat» que havia anat perdent progressivament el favor del Cerimoniós.[12] Rodejat d'enemics, Bernat II havia intentat fugir, però la sort no el va acompanyar: un cop descobert, se l'empresonà i fou condemnat a mort. La seva decapitació, de fet, va tenir lloc a Saragossa l'estiu del 1364.

En l'endemig, el patrimoni dels Cabrera havia estat confiscat per la Corona. La comtessa d'Osona i la seva sogra (la vescomtessa vídua Timbor de Fenollet) havien lluitat per la seva recuperació, o, almenys, per la dels dominis que els havien estat concedits pels seus respectius marits en virtut dels seus compromisos matrimonials —les denominades donacions esponsalícies o escreixos. Però l'entrada del comte Enric de Trastàmara a Castella —germanastre i rival del rei Pere el Cruel en la lluita pel tron castellà— havia obligat aquest darrer a cercar suport militar fora dels seus reialmes. El Cruel l'havia trobat a Baiona en la persona d'Eduard (fill i hereu del rei d'Anglaterra), més conegut pel seu sobrenom, el de «Príncep Negre». Donades les circumstàncies, el rei destronat havia decidit endur-se amb ell el comte d'Osona, a qui pensava utilitzar per combatre el Cerimoniós des del mateix interior de la Corona d'Aragó. Per tal de donar seguretats del seu compromís, Bernat III de Cabrera havia demanat aleshores a la seva muller que es reunís amb ell. La comtessa hauria d'arribar a través dels dominis del seu cosí, el comte Gastó III de Foix.

Segons el cronista aragonès Jerónimo Zurita, l'estiu del 1366, la comtessa d'Osona hauria arribat al comtat de Foix acompanyada del seu fill Bernat i de les se-

12 Vegeu l'edició del procés a Bofarull i Sartorio (1867-1868); Lafuente Gómez (2012 i 2020: 319-345).

ves filles Joana i Elionor.[13] Bernat —anomenat aleshores «Bernardí»—,[14] havia romàs als dominis continentals de la Corona anglesa com a ostatge d'un vassall del príncep Negre, fins que la incapacitat del Cruel de complir amb els seus compromisos econòmics contrets amb l'anglès havia posat fi a l'aliança amb aquell. Mentrestant, el comte d'Osona (Bernat III) havia entrat al vescomtat de Cabrera, on el 1367 s'havien produït aixecaments en suport seu, tot i que de seguida va haver de sortir-ne. El seu destí fou el Llenguadoc, on s'havia trobat amb un Enric de Trastàmara derrotat militarment i exiliat, i, seguidament, s'havia unit al seu bàndol. El mateix comte d'Osona va morir al servei del Trastàmara combatent a prop de Valladolid l'any 1368. Pel que fa a Bernardí, havia passat de ser ostatge de Pere el Cruel a esdevenir-ho del germanastre i botxí d'aquest darrer, això és, del comte Enric de Trastàmara, vencedor últim de la lluita pel tron de Castella.

Eliminat el risc que per a ell suposava la supervivència del comte d'Osona, el Cerimoniós havia accedit finalment que l'esmentat Bernardí i la resta de fills del difund Bernat III quedessin sota la tutoria de l'àvia, Timbor de Fenollet. De fet, Bernardí, o, el que és el mateix, el vescomte Bernat IV de Cabrera, retornà a terres catalanes l'any 1372 per declarar en la fase final del procés contra el seu pare. La causa va finalitzar amb el reconeixement dels serveis prestats en vida per Bernat II de Cabrera i el seu fill, el comte d'Osona, la rehabilitació d'ambdós, i l'inici de la restitució del patrimoni del llinatge.[15]

L'establiment dels primers vincles familiars coneguts entre els Prades i els Cabrera, que implicà, precisament, Bernat IV i la seva germana Joana, cal fer-lo remuntar als temps del comte Joan (fill de l'infant Pere i de Joana de Foix, i marit de Sança Eximenis d'Arenós). Hi havia aleshores un clima polític enrarit degut a la darrera unió conjugal del Cerimoniós amb Sibil·la de Fortià, que sembla haver polaritzat la noblesa del país. Per la seva banda, Bernat IV encara havia de gestionar la recuperació de part del patrimoni confiscat als seus predecessors. És possible que, en aquell context, a Joan li hagués fet l'efecte que el jove Cabrera podia arribar a ser un aliat força útil. Tot indica, a més, que n'hauria esperat el suport en un conflicte que mantenia amb Guerau de Queralt.[16] Indubtablement, el devia preferir com a marit per a la seva filla Timbor de Prades en lloc de l'altre candidat, Bernat de Fortià, germà de la mateixa reina Sibil·la.

13 Zurita (llib. IX, cap. 57).

14 L'ús del diminitiu de Bernat a l'hora d'anomenar-lo responia, és clar, a l'edat de l'individu, i, alhora, a la necessitat de distingir-lo del seu progenitor o predecessor ja que ambdós duien el mateix nom. No es tracta, doncs, d'un sobrenom, com tradicionalment s'ha cregut en el cas de Bernat IV de Cabrera. El seu avi Bernat II, per exemple, també era anomenat Bernardí en vida del seu pare Bernat I.

15 A l'entorn de tot aquest afer, vegeu Martínez Giralt (2019b: 172-202, 315-316, 386-390).

16 Arxiu Ducal de Medinaceli (ADM), Sogorb-Cardona, llig. 311, exp. 18 [Arxiu Ducal de Medinaceli a Catalunya (ADMC), r. 211, ft. 53]. Anys més tard, després de diversos intents de mediació, es pactà una convinença: ADM, Prades, llig., 2, exp. 50 [r. 82, ft. 27-29]; 23 de juny de 1390.

Joan havia posat tots els obstacles possibles per tal d'evitar el casament d'aquell amb Timbor.[17] Al Cabrera, en canvi, li va obrir la porta en forma de doble acord matrimonial.[18]

Les noces de Timbor de Prades i Bernat IV de Cabrera ja s'havien celebrat la primavera del 1385.[19] Sobre les condicions del compromís, es té constància que Bernat va prometre a la seva esposa un esponsalici de 10.000 florins que havia de quedar garantit mitjançant el lliurament de la senyoria del castell i la vila de Palafolls (al Maresme).[20]

Per la seva banda, l'esmentada germana de Bernat, Joana de Cabrera, es va casar amb el fill i hereu del mateix comte Joan, Pere de Prades (el qual gairebé sempre és esmentat als documents com a «don Pedro»).[21] Poc després de la solemnització de la seva boda —que se celebrà cap a finals de l'any 1386—, Joana de Cabrera es va traslladar amb el seu marit a la residència que els Arenós tenien a Torres Torres (al regne de València), on la seva sogra, la comtessa Sança Eiximenis d'Arenós, decidí instal·lar-se per posar distància amb el seu marit, tot aprofitant el casament del seu primogènit amb Joana de Cabrera —cerimònia a la qual el comte no va poder assistir, una absència de la qual se n'ignora el motiu.[22] A partir d'aquell moment, la comtessa Sança no va tornar mai més als dominis del comtat de les Muntanyes de Prades i de la baronia d'Entença. Durant diversos anys, va viure refugiada, en companyia del seu fill Pere i la seva

17 Per exemple, una de les condicions *sine qua non* que va fixar el comte Joan per donar Timbor en matrimoni al germà de la reina va ser que el seu fill Lluís —un adolescent en aquell moment— fos nomenat arquebisbe de Tarragona. Així s'establia en un dels capítols convinguts: «*Item*, que·ls dits senyors rey et reyna faran et procuraran que don Loiç, fill del dit comte de Prades, serà provehit de l'archabisbat de Tarragona per lo papa de Roma, com ell no u pendria d'altre; e que serà dispensat per lo dit pare sanct sobre la edat del dit don Loiç, qui és en edat de XIIII anys» (Arxiu de la Corona d'Aragó [ACA], Cancelleria [C], reg. 1588, f. 61v-62r). Per a més detalls sobre aquestes qüestions, vegeu Sobrequés i Vidal (2011 [1957]: 171); Boscolo (1971: 69); Silleras Fernández (2010: 77); Juncosa Bonet (2022).

18 El cronista Pere Tomic en deixà constància amb aquestes paraules: «Encara en aquest temps, lo noble en Bernat de Cabrera donà marit a sa germana, dona Johanna, lo fill del comte de Prades. E axí mateix, lo dit noble pres per muller la filla del comte de Prades dessús dit» (2009: 261).

19 Els capítols matrimonials s'havien signat al castell de Falset el 28 d'agost de l'any 1382: ADM, Prades, llig. 5, exp. 118 [r. 85, ft. 293-295].

20 ADM, Cabrera i Bas, llig. 3103 [r. 979, ft. 124].

21 Els capítols matrimonials per a les noces de Pere de Prades i Joana de Cabrera van signar-se a Tortosa cap a mitjan any 1383 i van ser modificats un parell de cops abans de la solemnització de la boda. Se'n pot llegir la transcripció completa a l'apèndix 1. A grans trets, el comte de Prades es comprometia a emancipar el seu fill i a cedir-li el comtat de Prades i la baronia d'Entença, amb algunes reserves; així mateix, acordava donar als nuvis certes rendes anuals per al seu manteniment, i la possibilitat d'establir la seva residència al castell i vila de Prades; també s'estipulava que l'herència dels títols i del patrimoni només podia recaure en fills mascles legítimament procreats de la parella; i s'asseguraven l'esponsalici i l'escreix amb la vila i el lloc de Prades i Cornudella. Sobre aquestes qüestions, vegeu el capítol de Juncosa Bonet. En l'actualització dels capítols van actuar, en nom de Joana de Cabrera, i amb el beneplàcit de la comtessa d'Osona, l'infant Martí i Maria de Luna, els quals van oferir la vila de Sabadell com a garantia del dot de la núvia, el qual ascendia fins als «vint mília florins d'or d'Aragó, pagadors per ells». Aquesta implicació de l'infant i la seva esposa s'explica, en gran part, pel parentiu que unia la futura reina Maria amb la mare de Joana de Cabrera (Margarida de Foix-Castellbò i de Luna), les quals eren cosines germanes. Sobre aquest vincle, vegeu Silleras Fernández (2015a: 690, n. 36).

22 Izquierdo Molinas (2010: 142-143 i 2018: 281 i 329).

nora Joana, al castell de Torres Torres. És precisament per aquest motiu que, amb tota probabilitat, cal situar allí el naixement de les filles de la jove parella, entre les quals, la futura reina Margarida de Prades.[23]

Tenint en consideració que la solemnització del matrimoni va produir-se pels volts de novembre del 1386, la filla primogènita (Joana/Gonçalva) no devia néixer fins a partir de la segona meitat de l'any següent. No està clar del tot si Margarida va ser la segona o la tercera de les seves filles,[24] i només en coneixem el dia del seu naixement —el 28 de setembre—,[25] però no l'any exacte, el qual podria haver-se produït entre el 1389 i el 1391.

A primers de l'any 1392, Pere de Prades i el seu germà Jaume (o «don Jayme») es disposaven a acompanyar l'infant Martí, duc de Montblanc i futur rei d'Aragó, i el seu fill Martí el Jove, en l'expedició que finalment va partir des de Portfangós el dia 2 de març, encaminada a recuperar el control de l'illa de Sicília:

> [...] per cobrar lo regne [*de Sicília*], lo qual se pertanyia a son fill [*Martí el Jove*], qui havia presa la reyna del dit regne per muller, [...] lo infant e duch passà en lo dit regne ab tots los barons, nobles, cavallers, e gentilshòmens, [...] los quals passaren en lo dit viatge ab lo dit infant e lo rey son fill. E foren aquests: primerament, dos fills de l'egregi comte de Prades, lo primer appellat don Pedro e lo segon, don Jayme.[26]

El pare de Margarida de Prades va retornar al cap d'uns quants mesos, mentre que son germà va romandre molt més temps a l'illa, on col·laborà estretament amb Bernat IV de Cabrera en la consolidació del domini de la Corona d'Aragó posterior a la campanya de submissió.

Don Pedro de Prades va morir cap a finals del 1395.[27] Aquest fet va provocar que la seva mare i la seva vídua es desplacessin a València, tot buscant un espai més segur davant de les contínues amenaces del comte Joan i per tal d'iniciar un procés

---

23 Aquest fet contradiu el que sempre ha afirmat la historiografia, que ha situat el naixement de Margarida bé al castell de Falset, bé al castell de Blanes.

24 Tal com s'ha argumentat amb més detall en el capítol de Juncosa Bonet.

25 Data que es desprèn d'un document amb què el rei Martí l'Humà, cap al final de la seva vida i a canvi d'una donació al monestir de Santa Maria de Poblet, demana que es diguin misses solemnes anuals en la festa de santa Marta, dia del seu natalici, i cada «*die XXVIII[a] septembris, que fuit nativitatis illustris Margarite, regine Aragonum, coniugis nostre carissime*» (ACA, C, reg. 2208, f. 60v-63r; 24 de febrer de 1410).

26 Tomic (2009: 263). Vegeu també Sobrequés i Vidal (2011 [1957]: 173-174).

27 «[…] lo dia de dissabte, poch aprés lo sol post, a vint dies del mes de noembre del dit any [*1395*], havia finits sos dies derrés de la sua vida» (ADM, Prades, llig. 2, exp. 53 [r. 82, ft. 46]). En compliment de les seves darreres voluntats, dotze anys més tard, el fèretre fou traslladat a la Cartoixa d'Escaladei. En el seguici que acompanyà els cadàvers de don Pedro, de la reina Maria de Luna i de la comtessa Joana de Foix (les quals es portaven cap a Poblet), al seu pas per l'Hospitalet de l'Infant, hi eren presents «la alta senyora dona Johanna, muller *quondam* del dit senyor don Pedro, et dos filles sues», una de les quals gairebé segur que era Margarida de Prades: ACA, C, Varia 366, f. 30v-32r (15 de desembre de 1407). Agraïm a Jaume Marcé que ens hagi facilitat aquesta notícia.

judicial en contra seva.[28] Un cop acabada aquesta primera part de la causa, els camins de Sança i de Joana van separar-se, i també ho feren els de les filles d'aquesta darrera, la cura de les quals es van repartir. No coneixem el destí de cadascuna de les cinc filles, però sí que sabem que la primogènita va passar gran part de la seva infantesa i joventut amb l'àvia, mentre que Margarida romandrà quasi sempre al costat de sa mare.

A partir del moment en què Maria, comtessa de Xèrica i de Luna, va esdevenir reina (a mitjan 1396), o ben poc després, Joana de Cabrera i Margarida van ser acollides a la Cort,[29] en la qual va ser educada aquesta darrera. Sempre s'havia dit que la jove Margarida havia ingressat a l'entorn curial de la reina amb les seves germanes,[30] però això ha estat fruit d'una mala lectura de la documentació disponible, on es parla de l'«egrègia dona Joana de Prades»,[31] d'una banda, i de la «nobla na Margarida», ambdues dames «de la Casa de la senyora reyna».[32] Una altra prova que demostraria aquesta identificació la trobem en el marc de les celebracions a Saragossa durant la coronació dels reis Martí i Maria l'abril del 1399:

> Feta la sacra uncció, los prelats la levaren [*Maria de Luna*] e acompanyaren-la a una capella hon se devia revestir e adonchs foren portats a l'altar la dalmàtiga e los altres vestiments de què·s devia revestir e foren beneyts per lo dit arquebisbe. Beneÿts, vengueren la reyna de Nàpols, la infanta dona Ysabel, dona Margarida de Prades, na Johana de Luna, na Eliodor de Evello [*scil. Cervelló*] e na Johana de Perellós, les quals portaren cascuna sa peça dels vestiments a la capella hon la dita senyora se devia revestir. […]
>
> E posats los vestiments, vestí's un cot e mantell de drap de or. E vench a taula que era ja nit, portants davant ella la reyna de Nàpols lo ceptre, y la infanta dona Ysabel lo pom. Sech-se sola en la taula alta hon lo senyor rey seya lo jorn de sa coronació. A la dreta part sehien en una taula la reyna de Nàpols, la infanta dona Ysabel, la comtessa de Luna, mare de la dita senyora reyna, e dona Juana de Prades. Aprés, en altres taules, seyen moltes nobles dones e donzelles de Cort e de la ciutat.[33]

---

28 Al respecte, vegeu Izquierdo Molinas (2018: 283-285); així com el capítol de Juncosa Bonet.

29 En el marc de la qual també s'hi documenta Ramoneta Díez de Riusec (ACA, Reial Patrimoni [RP], Mestre Racional [MR], vol. 531, f. 89r). Aquesta proximitat des de petita amb ella, al marge del parentiu que les unia per la línia de la seva àvia Sança, és el que podria explicar que Margarida s'hi refereixi en una carta com a «amada e cara mare nostre» (ACA, C, reg. 2355, f. 102v).

30 Vegeu, entre molts altres exemples, Durán i Cañameras (1956: 8); Silleras Fernández (2015a: 690); Izquierdo Molinas (2018: 286).

31 Tot i que mare i la seva filla gran podrien ser anomenades de la mateixa manera, seria molt estrany que una nena de pocs anys rebés un tractament d'aquest estil.

32 ACA, RP, MR, vol. 524, f. 54v (1 d'abril de 1398). Se'ls atorguen 810 sous barcelonesos «per raó del lur vestir del dit any». Trobem altres notícies similars pels anys 1401 (*Ibidem*, vol. 527, f. 27v i 28v) i 1402 (*Ibidem*, vol. 529, f. 84v).

33 Carbonell (1997 [1547]: 178-190); Ferrer i Mallol (2015: 935-936). En aquests festejos, Margarida va coincidir amb altres membres de la seva família, com el seu avi Joan de Prades, el seu tiet Lluís de Prades o els seus oncles avis

Al llarg de la següent dècada, les envestides i pressions del comte Joan de Prades en contra de la comtessa Sança Eiximenis d'Arenós augmentaren en nombre i en gravetat.[34] Diverses persones de l'entorn de Sança van donar fe de «la mala vida que·ll dit compte li donava mentres era en poder de aquell, e los tractes que·ll dit senyor havia fet per haver-la, e les menaces que li trametia tots dies de matar-la».[35] De fet, el comte va seguir estratègies de tot tipus per tal de recuperar la seva esposa, ja fos amb promeses de canvi d'actitud, per la força, o inclús cercant la implicació de personatges del més alt nivell.[36] Un exemple ben il·lustratiu de tot plegat és la carta que el rei Martí va remetre a Sança pocs mesos abans de casar-se amb la seva neta Margarida:

> *Comitis de Prades.*
>
> Lo rey.
>
> Molt cara cosina, denant nós és ara stat lo feel nostre en Guillem dez Lobets com a procurador del nostre molt car cosí lo comte de Prades, vostre marit, segons que de la dita procuració ha feta promta fe e ha promés, migançant sagrament e homenatge com a procurador dessús dit en poder nostre, que, si vós tornats e cohabitats d'aquí avant contínuament ab lo dit comte, segons devets e sots tenguda per deute matrimonial, e en altra manera segons los sants manaments e ordinacions de la Sgléya, ell, lexades totes concubines e altres il·licits acostaments de fembres, ab cor, propòsit e voler d'aquí avant, dementre serets et parteciparets ab ell, de no retornar palesament ne amagada carnalment ab alguna altra fembra exceptat vós, tractarà e prosseguirà vós de tota benivolència, honor, gràcia, favor e amor deguda. Per què, molt cara cosina, vos pregam com pus affectuosament podem, amonestants-vos cordialment, que, pus lo dit comte, regoneixent ses colpes, si algunes en temps passats ha comeses vers vós en los actes dessús dits, ha feta la dita seguretat la qual vos deu bastar, en aquest pas tornets e cohabitets, axí com devets fer e sots per deute de matrimoni obligada, ab lo dit comte, majorment com siats una carn ab ell e, segons manaments e institucions divinals, vós, en no star e habitar ab ell, pequets mortalment, de què és sola remissió la cohabitació dessús dita, la qual, si volets servir a Déu e a nós complaure, no devets contradir en aquest cas. E sobre açò donarets, si us plaurà, creença a la relació del feel

Jaume de Prades, bisbe de València, i Alfons el Vell, duc de Gandia, amb gran protagonisme tots ells durant les diverses solemnitats. Sobre els anys de Margarida de Prades a la Cort de Maria de Luna, vegeu: Fort i Cogul (1960: 11-16).

34 El cronista Zurita arribà a afirmar que «[…] la condesa [*Sança Eiximenis d'Arenós*] estuvo tan desavenida con su marido como doña Violante de Arenós, duquesa de Gandía, […] lo estaba del duque don Alonso, que era hermano del conde de Prades; de donde resultó harta infamia a dos señores tan grandes de la Casa real, que eran hermanos, por sus mujeres, primas hermanas» (llib. XI, cap. 48). Per tenir una imatge general d'aquesta tempestuosa relació entre Joan i Sança, vegeu Izquierdo Molinas (2010 i 2018). Per a una perspectiva més general, vegeu Vinyoles Vidal (2011).

35 Arxiu del Regne de València (ARV), Governació (G), Litium (Lit.), vol. 2218, mà 41, f. 46v; ed. Izquierdo Molinas (2018: 292).

36 Sabem, per exemple, que va enviar missatgers de Casa seva davant del pontífex a Avinyó per tal d'aconseguir «algunes provisions del dit nostre senyor lo papa sobre lo debat et qüestió que és entre nós et la comtessa, muller nostra» (ADM, llig. 17, exp. 204 [r. 97, ft. 26] (3 de juny de 1397).

> nostre n'Arnau de Vilarnau, donzell, lochtinent de governador de regne de València, lo qual havem plenerament de nostra intenció \sobre açò/ informat.
>
> Dada en Çaragoça, sots nostre segell secret, a VIII dies de març de l'any MCCCXC-VIIIIº. *Rex Martinus*.
>
> *Dirigitur* a nostra molt cara cosina la comtessa de Prades.[37]

Malgrat aquest intent del rei de convèncer la comtessa de tornar al costat del seu marit, sovint va prendre una actitud protectora envers ella —potser influït per Margarida i per Joana de Cabrera— en ser coneixedor de les verdaderes intencions del comte Joan.[38]

Pel que es desprèn de la documentació conservada, tampoc Margarida de Prades havia de tenir una relació massa bona amb el seu avi, tot i que en un parell de cartes s'hi refereixi com a «car pare».[39] En gran mesura, pot entendre's aquesta fredor si tenim en consideració els maltractaments a què sotmetia la seva àvia, els litigis constants amb sa mare, i que el comte s'havia mostrat obertament contrari a la possibilitat que ni ella mateixa ni cap de les seves germanes el poguessin succeir al capdavant del comtat de Prades i de la baronia d'Entença després d'haver mort. Tot i no disposar de massa testimonis per poder-ho demostrar de forma fefaent, la relació de Margarida amb les seves germanes i amb la comtessa Sança tampoc va ser gaire propera.[40] Per contra, el vincle que va mantenir amb sa mare sí que va ser molt més estret i profund, ja que en diverses cartes s'hi pot veure clarament l'estimació que li professava. Al cap i a la fi, va ser la persona amb qui convisqué gran part de la seva vida, tot compartint els moments

37 ACA, C, reg. 2170, f. 97v-98r (8 de març de 1399).

38 Sabem, per exemple, que trobant-se Martí l'Humà al Grau de la Mar (vora València), el comte va viatjar-hi per mar amb un llaüt, amb l'objectiu de «dapnejar et aver la dita senyora comptesa». En saber-ho el rei, va manar a un algutzir que vigilés el comte i que no el deixés sortir del lloc on s'hostatjava sense el seu permís i, finalment, el va fer marxar d'allí. Per a més detalls, vegeu Izquierdo Molinas (2018: 289 i 371). Aquests fets s'han de situar pels volts de mitjan 1406, ja que és l'únic moment documentat en què el monarca va ser a Grau i un període prou llarg a València. Al respecte, vegeu Girona Llagostera (1915: 586-588 i 593).

39 Una d'aquestes missives era simplement una credencial molt succinta, mentre que l'altra ocasió en què li escriu era per demanar-li que fos present en el moment que es donés sentència «en lo fet de na Isabel», sense oferir ulteriors detalls del cas en qüestió ni d'aquesta dama: ACA, C, reg. 2355, f. 10r i 40v (10 de febrer i 28 de desembre de 1413, respectivament). Es refereix al comte en altres dues cartes on parla de «dues filles de nostre car pare, lo comte, [...] les quals són ara en nostre poder». En no dir ni tan sols el seu nom, podria tractar-se de filles il·legítimes de Joan de Prades, però no ho podem assegurar amb fermesa. Vegeu ACA, C, reg. 2355, f. 9v-10r i 15r (9 de febrer i 29 de març de 1413).

40 En realitat, a diferència de la seva germana gran, Margarida no va conviure massa temps amb la seva àvia. No és casual que Joana/Gonçalva es convertís en l'hereva universal de Sança Eiximenis d'Arenós, mentre que Margarida ho fos de Joana de Cabrera. L'altre personatge femení a qui Margarida de Prades s'adreça amb molt d'afecte és Ramoneta Díez de Riusec, vídua de Pere de Centelles i baronessa d'Oliva, segurament pel temps que van compartir a la Cort de Maria de Luna, pel fet de ser amiga íntima de la seva mare, i per haver protegit als seus dominis la seva àvia i germana quan van fugir d'uns virulents brots de pesta que assolaven València.

dolços, les tristeses i les dificultats més angoixants, davant de les quals van convertir-se en aliades i protectores l'una de l'altra.[41]

Al marge de tot això, els llaços familiars entre els Cabrera —hereus i grans representants de la vella noblesa catalana— i els Prades —barons relativament nous de sang reial— no es van limitar als ja descrits. De fet, s'estrenyerien encara més quan la vídua de Jaume de Prades, la seva cosina Elionor (filla del duc Alfons de Gandia i cunyada del comte Joan), signés amb el també vidu Bernat IV els capítols matrimonials per al casament entre els hereus d'ambdós, això és, entre Violant de Prades i Bernardí Joan de Cabrera.[42]

L'establiment d'aquells nous acords, que tingué lloc a Barcelona el dijous 24 de gener de 1409, comptà amb el consentiment («ab assentiment e voler») del darrer germà viu de Pere i de Jaume de Prades, l'aleshores bisbe de Mallorca Lluís de Prades, home de la màxima confiança del papa Luna, així com el del comte Joan —avi tant de Bernardí Joan com de Violant—, i del duc de Gandia —avi de Violant. Al pacte, s'estipulava que la celebració de les noces, previstes pels volts de l'any 1415, havia d'anar precedida de l'heretament a favor de Bernardí Joan dels dominis que Bernat IV posseïa a Catalunya, l'assignació d'un esponsalici destinat a Violant, la constitució per a aquesta d'un dot xifrat en 65.000 florins, i l'obtenció, evidentment, de la «dispensació de nostro senyor lo papa, sens la qual lo dit matrimoni bonament fer no·s poria [...] per tal com són en grau segon de parentesch, ço és, cosins germans».[43]

Pocs mesos després d'haver-se signat els capítols matrimonials, van succeir-se tot un seguit d'esdeveniments que van sacsejar completament la Corona d'Aragó.

Lluites i vicissituds per l'herència dels Prades

Com és ben sabut, l'hereu de Martí l'Humà, el rei de Sicília Martí el Jove, va morir a Sardenya, pocs dies després de la victòria obtinguda a la batalla de Sanluri, a principis de l'estiu del 1409. Ràpidament, al setembre, Martí l'Humà es casà amb Margarida de Prades, però aquesta quedà vídua el 31 de maig del 1410.[44] El traspàs del monarca

41 Se'n poden veure diversos exemples il·lustratius al capítol de Juncosa & Navàs. La carta més interessant que va remetre Margarida a la seva mare Joana es pot llegir a l'apèndix 3.

42 «En lo temps de aquest rey [*Ferran d'Antequera*], lo noble baró mossèn Bernat de Cabrera donà muller a son fill la filla de don Jaume de Prades» (Tomic, 2009: 282).

43 Arxiu Històric de Protocols de Barcelona (AHPB), 43/37, Bartomeu Eiximeno, f. 3r-4v (24 de gener de 1409). Aquests capítols matrimonials podrien haver quedat en paper mullat si hagués acabat prosperant el matrimoni que, en paral·lel, o poc temps després d'haver-se signat, havia negociat la reina de Sicília, Blanca de Navarra, per a casar Violant de Prades amb el fill il·legítim de Martí el Jove, Frederic. Es tractava d'un enllaç desitjat també pel rei d'Aragó Martí I, tal com demostren les cartes que va escriure al seu fill i a la seva nora: ACA, C, reg. 2252, f. 82v-83v (1 de juny de 1409). De tota manera, les successives morts del rei Martí de Sicília i del seu pare, uns mesos més tard, així com les vicissituds polítiques posteriors, van impedir que el projecte fos reeixit. Pel que fa a les garanties del dot i altres qüestions relacionades amb el matrimoni, vegeu també AHPB, 51/28, Arnau Lledó, f. 94r i ss.

44 Els mesos de regnat de Margarida de Prades s'analitzen profusament al capítol de Cingolani.

deixà òrfena de successor la dinastia comtal de Barcelona, i desembocà en l'Interregne del qual en sortí vencedor l'infant castellà Ferran de Trastàmara, el d'Antequera.

Als Cabrera, la situació política que s'esdevingué els deixà en una posició gens còmoda. Bernat IV, que l'any 1392 havia obtingut el comtat de Mòdica, a l'illa de Sicília, i que posteriorment havia estat nomenat mestre justicier del regne insular, havia passat ja el seu moment àlgid. Havia combatut constantment els nobles autòctons que s'oposaven a la instal·lació de nou al tron sicilià d'una branca de la dinastia barcelonina. Però, com el seu avi i el seu pare abans que ell, pels volts del 1400 començava a trobar-se en el punt de mira de Martí el Jove, i, sobretot, en el de la reina Blanca de Navarra —segona esposa de Martí— i els seus aliats. Mentre van viure Martí l'Humà i la primera muller d'aquest, Maria de Luna, l'entroncament amb una nissaga de sang reial com, precisament, era la dels Prades, li havia garantit una mediació monàrquica constant.[45] Tot i això, l'Interregne desfermà una guerra amb Blanca en què Bernat acabà derrotat i fet presoner. Malgrat les contínues protestes de Blanca, posteriorment fou alliberat pel rei Ferran I. Sens dubte, la pressió que la reina vídua Margarida de Prades va exercir en favor de Bernat degué jugar un paper important, però és probable que a Bernat el salvés, sobretot, la necessitat que el triomfador del Compromís de Casp tenia de guanyar suports a dins de Catalunya per tal de combatre eficaçment el comte Jaume II d'Urgell.[46]

Aquella no seria la darrera vegada que els Cabrera es trobarien a la corda fluixa. De moment, però, l'ajuda militar prestada al primer sobirà Trastàmara de la Corona d'Aragó els va servir per tornar a una certa normalitat. De fet, el 25 de setembre del 1414, en una estança de la casa on residia la reina vídua Margarida a la vila de Sant Mateu (a l'actual Baix Maestrat), i en la seva presència, va signar-se la renovació dels acords matrimonials entre Bernat Joan de Cabrera i Violant de Prades. El bisbe de Mallorca i camarlenc del papa Luna —oncle patern tant de la reina com de Violant, de qui era, a més, tutor— i Bernat IV hi establiren que Violant rebria un escreix de 12.000 florins, que l'heretament no tindria lloc fins a la mort del pare del nuvi, i que, mentre aquesta no arribés, els cònjuges haurien de residir amb ell. Així mateix, ambdós signants dels capítols es van comprometre a defensar els seus representats «en la qüestió de la successió del comtat de Prades e baronia de Entença, e de la legítima en cars que loch haja», per bé que s'acordà que Bernat IV defensaria la causa de la seva nora, «en nom e com a conjuncta persona de aquella».[47]

---

45 Lo Forte Scirpo (2003: 177-182); Silleras Fernández (2012: 97-98).

46 Martínez Giralt (2013). Sobre la tasca intercessora de Margarida de Prades en aquest afer, vegeu Vendrell i Gallostra (1984: 13-18); i especialment els capítols de Juncosa & Navàs i de Hirel-Wouts.

47 ADM, Cabrera i Bas, llig. 7, exp. 45 [r. 976, ft. 655]. La renovació dels capítols matrimonials pot llegir-se completa a l'apèndix 2.

La signatura d'aquest document es produí escassos dies després del traspàs del comte Joan de Prades. Poc es devia pensar Margarida el nivell de gravetat que assoliria la lluita per succeir el seu avi al capdavant del comtat de les Muntanyes de Prades i de la baronia d'Entença entre la seva germana gran (Joana/Gonçalva) i els seus cosins germans (Bernardí Joan i Violant). O bé hem de pensar que n'era conscient i estava jugant a dues bandes? És un interrogant de difícil solució.

La successió dels comtes de Prades era ja un assumpte que preocupava des que havia mort don Pedro de Prades. L'any 1401, va començar una disputa entre la seva usufructuària Joana de Cabrera i la sogra d'aquesta, Sança Eiximenis d'Arenós —ambdues tutores de les filles de Pere—, el comte Joan i el seu fill Jaume de Prades, que, com que era l'únic mascle supervivent amb capacitat d'heretar, havia de succeir Pere en cas que Joana no tingués descendència masculina.[48] Vuit anys més tard, aquesta última mantenia obert un altre litigi sobre l'herència comtal que l'enfrontava al seu sogre, el vell comte Joan de Prades. Aleshores, l'objecte de la defensa de Joana de Cabrera eren els drets successoris d'una de les germanes de Margarida de Prades, és a dir, de Joana de Prades, àlies Gonçalva Eiximenis d'Arenós.

El 1409, després de la mort Jaume de Prades, Bernat IV de Cabrera havia tornat a fer costat al comte Joan, i va defensar com a tutor del seu fill la donació *inter vivos* que va rebre dels dominis pradencs a canvi d'una important suma de diners. El decés del comte de Prades ben avançat l'estiu del 1414 fou la causa de la revifalla de les lluites per a la successió dels seus títols i patrimoni, i és el que explica la clàusula al respecte que figura als capítols matrimonials entre Violant de Prades i Bernat Joan de Cabrera. Violant adduïa que, segons el testament que el seu pare, Jaume de Prades, havia dictat el 13 d'agost del 1408, ella n'era l'hereva universal.[49] En aquell context, la seva candidatura havia de competir amb la d'Alfons el Jove, duc de Gandia —nebot per via paterna del difunt comte Joan—, i amb la de la tantes vegades esmentada Joana/Gonçalva Eiximenis d'Arenós —convé recordar-ho, filla de Pere de Prades i de Joana de Cabrera—, que aquell mateix any es casava amb un Cardona; en concret, amb Joan Ramon Folc II, vescomte de Vilamur. La boda va celebrar-se també cap a finals d'estiu del 1414, d'acord amb la data d'una carta adreçada per Margarida de Prades a una tia seva, aleshores abadessa del monestir de les menoretes de València, en què la reina vídua demanava que les noces de sa germana se celebressin a Morella per tal d'evitar el flagell de la pesta que estava llavors assolant la capital del Túria.[50] El nuvi, aquell vescomte de Vilamur —que havia estat candidat a promès d'Elionor de Cabrera (filla de Timbor de Prades i de Bernat IV)— era fill de Joan Ramon Folc I, primer comte de Cardona.

48 Izquierdo Molinas (2018: 272).

49 ADM, Cabrera i Bas, llig. 3901 [r. 988, ft. 554].

50 ACA, C, reg. 2355, f. 58v-59r.

La sentència definitiva, emesa pel rei Alfons el Magnànim el 26 de juny del 1425, establia que l'hereva del comtat de Prades i de la baronia d'Entença havia de ser Joana/Gonçalva de Prades.[51] La notícia sorprengué Bernat Joan quan aquest era a Sicília, i no fou ben rebuda, ja que donà lloc a diversos recursos. L'1 de setembre següent, renovà els poders que ja havia atorgat a Violant, als cavallers Jaspert de Far i Guillem de Bordils, i al blanenc Miquel de Rocasalva, per tal que defensessin els seus interessos a la Reial Audiència.[52] Amb el pas dels anys, Violant s'hagué de resignar a reclamar els 35.000 florins que el seu pare li havia assignat sobre la baronia d'Arenós, així com el retorn dels documents que li corresponien. Durant força temps, Violant se seguirà reivindicant com a successora legítima de Jaume de Prades; al capdavall, ella n'era *«heres universalis ex testamento incliti viri domini Iacobi de Pradis, memorie recolende»*.[53]

Pel que se sap fins ara, no sembla que els esforços de Violant i de Bernat Joan obtinguessin cap recompensa. Fins i tot, és possible que els haguessin jugat en contra tant la fortalesa que la Casa de Cardona mostrava a les darreries de l'Edat Mitjana com un hipotètic intent del Magnànim d'evitar que els Cabrera adquirissin més poder.[54] Més endavant, a més, haurien de deixar de lluitar per altres herències per centrar-se a recuperar novament el patrimoni familiar. Irònicament, si es vol, serà la seva filla Isabel de Cabrera qui va acabar obtenint la senyoria de la vila i el terme de Blanes, on Bernat IV havia començat a aixecar un palau a les darreries del segle XIV.[55] Isabel estava casada amb Joan Ramon Folc III de Cardona, comte de Prades, fill de Joana/Gonçalva de Prades i del comte Joan Ramon Folc II.[56]

Com han assenyalat alguns historiadors, l'època de Bernat Joan i de Violant marcà l'inici del declivi dels Cabrera.[57] En qualsevol cas, si hom reprèn el fil, trobarà un dels límits naturals de la solidaritat familiar i dinàstica, que no és altre que les disputes pels títols i el patrimoni a heretar; aquell punt precís on els interessos de cada part deixen de confluir, o, pitjor, on es troben enfrontats.

51 ADM, Prades, llig. 4, exp. 68 [r. 84, fot. 242].

52 ADM, Cabrera i Bas, llig. 3899 [r. 988, ft. 550].

53 ADM, Cabrera i Bas, llig. 3902 [r. 988, fot. 562]. Traducció: «hereva universal pel testament de l'ínclit senyor, el senyor Jaume de Prades, de recordable memòria».

54 Sobre les vicissituds dels Cardona a les darreries de l'Edat Mitjana: Sobrequés i Vidal (2011 [1957]: 208-224).

55 Vegeu Coma i Soley (1941); Valero Molina (2009).

56 Els capítols matrimonials es van signar a Barcelona el 13 de març de 1461; ADM, CB, llig. 2942 [r. 977, ft. 64-77].

57 Sipione (2001: 13).

La reina Margarida i l'abadessa Constança de Cabrera

Tanmateix, la xarxa familiar, com la d'amistats, seguia sent, de la mateixa manera que ho és també avui dia, el millor refugi en temps de necessitat. I, com és natural, no excloïa els membres de la parentela que havien ingressat en algun orde monàstic. Ben al contrari, el poder, la influència, el consell i el consol espiritual que aquestes persones podien exercir i oferir eren béns molt preuats en circumstàncies adverses, així com en contextos que demandaven mediació.[58] Ja s'ha vist abans que la reina vídua Margarida de Prades havia exercit ella mateixa d'intercessora durant el captiveri sicilià del seu oncle matern Bernat IV de Cabrera. Així mateix, l'any 1414 Margarida havia recorregut a la capacitat de mediació de l'abadessa de les Franciscanes de València per tal de rebre l'autorització familiar per alterar el lloc de celebració del casament de Joana de Prades amb el vescomte de Vilamur.[59] Amb tot, la persona en qui Margarida cercà major protecció, tant econòmica com personal, fou una altra Cabrera, la seva tia Constança, abadessa del monestir cistercenc de Santa Maria de Valldonzella.

Aquesta Constança de Cabrera era una altra germana del primer comte català de Mòdica (Bernat IV). Després de saber-se que els seus germans grans havien acompanyat la seva mare en l'esmentat viatge a través del comtat de Foix,[60] el Cerimoniós va manar tancar-la al castell de Perpinyà juntament amb els seus altres germans, Ponç i Margarida. Amb aquella acció, el rei pretenia dissuadir el comte d'Osona d'entrar al vescomtat de Cabrera; però, com ja s'ha vist, no va aconseguir el seu propòsit.[61]

De Constança no n'hi ha més notícies fins a l'any 1384, en què figura entre les monges del priorat de Valldemaria.[62] Fundada a mitjan segle xii pel cavaller Berenguer de Maçanet, i incorporada ben aviat a l'orde del Cister, la comunitat de Santa Maria de Valldemaria (Maçanet de la Selva) hauria atret majoritàriament monges sortides de les famílies aristocràtiques del vescomtat de Cabrera.[63] L'any 1271, fins i tot s'hi havia incorporat l'aleshores vescomtessa Ramona de Montcada, vídua ja del vescomte Guerau V de Cabrera.[64] L'àvia paterna i la mare de Constança havien intentat redreçar l'estat del priorat després que les seves residents haguessin estat excomunicades l'any 1355, però el bisbe de Girona no s'havia estat de recordar-los que el redreç monàstic no

58 A l'entorn d'això, vegeu, per exemple, Graña Cid (2010: 200-210); Garí de Aguilera (ed. 2013: 17-18).

59 Tot i que s'ha afirmat que aquesta abadessa podria ser d'Elionor de Cabrera —aleshores vídua de Gilabert de Centelles, baró de Nules— (Roca i Costa, 2014: 127), tot sembla apuntar més aviat que fos una tia llunyana del llinatge patern: Violant de Gandia, filla d'Alfons el Vell. Vegeu Cantavella Chiva (2012: 33-36).

60 En el supòsit, és clar, que el cronista Zurita tingués raó i fossin ells els qui s'hi desplaçaren.

61 ACA, RP, MR, Albarans, reg. 645, f. 176v-178v. Sobre les intencions del Cerimoniós: Rodrigo Lizondo (ed. 2013: 650).

62 ADM, Cabrera i Bas, llig. 3099 [r. 979, ft. 114].

63 Vegeu sobretot Mallorquí Garcia (ed. 2015: 29, 66); Albertí i Oriol (2014).

64 ADM, Cabrera i Bas, llig. 2962 [r. 977, ft. 251].

era competència d'aquelles.[65] Finalment, l'excomunió s'aixecà el 1364. Dit això, la presència de Constança de Cabrera a Valldemaria hauria obeït a un desig de Timbor de Fenollet i de la comtessa d'Osona (Margarida de Foix) de mantenir un control directe sobre el priorat maçanetenc.

El bon govern d'una comunitat monàstica devia figurar clarament entre les aptituds de Constança, ja que l'agost del 1392 el rei Joan el Caçador la proposà a la priora de Santa Maria de Vallbona com a substituta de l'aleshores abadessa del monestir. Al monarca li havien arribat referències de les «gran honestat e regiment» i dels «mèrits» de Constança, cosa que, de retruc, sembla corroborar la seva participació en l'intent de la seva àvia i de la seva mare de redreçar l'estat del priorat de Valldemaria.[66] És clar que tampoc no es pot descartar que en la proposta del rei Joan hagués influït de manera decisiva una més que possible inclinació envers els Cabrera. Al cap i a la fi, Bernat II havia estat el seu primer tutor. Sigui com vulgui, el cas és que aquell mateix any Constança va esdevenir abadessa de Vallbona, càrrec que va ocupar fins que la reina Maria de Luna pressionà per convertir-la en abadessa d'un altre monestir sota patronatge regi; precisament, de l'esmentat cenobi de Santa Maria de Valldonzella. De manera que el 1401 Constança de Cabrera canvià l'abadiat de Vallbona pel de Valldonzella, en què es mantindria fins el setembre del 1433.[67]

Considerada «protectora de les belles arts» de Valldonzella pel seu patronatge artístic, Constança de Cabrera era l'abadessa del monestir en els dos moments en què la reina Margarida de Prades va enviduar. De fet, el rei Martí l'Humà va morir justament a Valldonzella el 31 de maig del 1410.[68] I seria també protectora de Margarida després de la mort, en el mateix cenobi, del marit secret d'aquesta, Joan de Vilaragut. En efecte, Constança li donà refugi a Valldonzella, i, previsiblement, li procurà consol espiritual.[69] Pel que sembla, a més, les gestions de Constança en favor de la seva neboda devien influir en el trasllat de la reina vídua a Santa Maria de Bonrepòs, filial del monestir de Vallbona del qual, cal recordar-ho, la mateixa Constança havia estat al capdavant abans del seu trasllat a l'abadia de Valldonzella.[70]

Així doncs, si en el passat més recent havien estat els sobirans de la Corona d'Aragó els qui havien hagut de defensar un Cabrera —això és, Bernat IV, comte de Mòdica—, pel qui, de fet, com s'ha dit abans, Margarida de Prades havia intercedit, en el decenni de 1420 era una Cabrera, i, més en concret, l'abadessa Constança, la responsable de donar cobertura a la reina vídua, un cop morta la seva mare, Joana de Cabrera.

65 Arxiu Diocesà de Girona (ADG), Lletres, U-50, f. 8r.

66 Madurell i Marimon (1976: 16).

67 Piquer i Jover (1978: 132-136, 149); Silleras Fernández (2015a: 694, n. 53).

68 Durán i Cañameras (1954-1955, 34-35).

69 Sobre això, vegeu el capítol de Forcades i Vila en aquest mateix llibre.

70 Albacete & Güell (2013: 107, 110, 163, 256-257 i 393).

Això prova que, a diferència dels conflictes per l'herència de Jaume de Prades, els interessos de la xarxa familiar, o, si més no, els de la seva part femenina, eren coincidents amb les necessitats de protecció de Margarida. Però, sobretot, que, en aquella mena de casos, la branca eclesiàstica de la parentela constituïa el recurs més fiable i sòlid, un refugi on acudir quan les circumstàncies del segle s'havien tornat més adverses i a qui poder confessar alguns dels secrets més íntims.[71]

Figura 2. Medalló de clau de volta procedent del palau vescomtal de Blanes amb l'heràldica dels Prades-Cabrera [fotografia d'Aitor Roger] (Tots els drets reservats).

Consideracions finals

En qualsevol cas, el cert és que aquella xarxa familiar, ja fos un punt d'enfrontament o de suport, devia el seu naixement als tractes per a l'establiment de vincles matrimonials, d'aliances, en definitiva, entre els Prades i els Cabrera; entre un llinatge de noblesa nova de sang reial i un altre de la noblesa vella. Parlar d'això pot semblar banal, però no ho és en absolut, perquè la creació d'aliances familiars i l'ampliació de la xarxa de parents no solien formar part de plans dissenyats amb antelació i traçats al mil·límetre, o, si més

71 Sobre aquestes darreres qüestions, vegeu el capítol de Juncosa & Navàs.

no, no resistien massa temps al marge de les necessitats conjunturals dels individus i les nissagues que les havien pactat. Una altra cosa és que s'haguessin pogut donar les condicions favorables per tal que Jaume II hagués pogut crear un comtat destinat a inaugurar una línia de comtes sorgida de la família reial, i, segurament pensada, com les altres línies baronials d'origen idèntic, a fi i efecte d'exercir de contrapès de la resta de l'alta noblesa.

La doble aliança matrimonial que es concretà en les noces, d'una banda, de Bernat IV de Cabrera i Timbor de Prades, i, d'una altra, de Joana de Cabrera i Pere de Prades, hereu primer del comte Joan de Prades, sembla haver respost principalment al desig d'aquest darrer de distanciar-se de la Cort del Cerimoniós i de la seva darrera esposa, Sibil·la de Fortià, i al de centrar-se en els seus propis afers, un cop fracassat el projecte d'enllaç entre Timbor de Prades i el germà de la reina (Bernat de Fortià). En aquest sentit, Joan es comportava com qualsevol altre baró del seu temps, amb una única diferència en el seu cas: que ell era descendent directe d'un infant d'Aragó. Tanmateix, és evident que això no sempre era una garantia.

Per la seva part, més enllà de l'intent de retornar a la posició perduda pels antecessors més immediats, els interessos reals dels Cabrera no estan massa clars. Ara bé, és obvi que emparentar amb un Casal aristocràtic sorgit de la dinastia regnant a la Corona d'Aragó havia de semblar molt beneficiós. Fins i tot, si el context polític era desfavorable, la proximitat de parentesc hauria estat clau a l'hora de mobilitzar defensors o intercessors pertanyents a la família reial, tot i que no es poden descartar les afinitats i inclinacions personals, malgrat la dificultat de detectar-les. Així ho demostren les intervencions de Martí l'Humà, Maria de Luna i Margarida de Prades a favor del seu oncle Bernat IV de Cabrera.

Pel que fa a les disputes per herències, la norma establerta per Jaume II en el moment de l'erecció del comtat de les Muntanyes de Prades orientava la presa de decisions, però no les predeterminava. Que una vegada morts Pere de Prades i el seu germà Jaume l'herència comtal hagués de quedar en mans de les filles de Pere de Prades i Joana de Cabrera, i, més en concret, de Joana de Prades, en lloc de reintegrar-se al patrimoni reial, i, sobretot, que fossin els Cardona els qui acabessin esdevenint comtes de Prades, no hi encaixava precisament. És clar que tampoc no encaixava amb les aspiracions de Violant de Prades i del seu marit Bernat Joan de Cabrera. A l'hora de la veritat, però, el fet de ser la filla gran del primer hereu del comte Joan, mort intestat, va garantir un avantatge definitiu respecte de Violant a Joana de Prades —altrament dita Gonçalva Eiximenis d'Arenós— en la cursa successòria al comtat de les Muntanyes de Prades i la baronia d'Entença.

Des de la seva posició de filla d'un Prades i d'una Cabrera, Margarida de Prades fou testimoni dels conflictes per l'herència de la banda paterna, i, alhora, experimentà

en primera persona el caràcter volàtil de les polítiques dinàstiques, tan lligades a la supervivència d'un llinatge. És a dir, al manteniment de la capacitat d'engendrar fills masclesaptes per heretar. Era una realitat amb la qual calia conviure o intentar-hi lluitar, tal com farà la seva germana gran amb el suport de poderosos aliats i de bons juristes. D'altra banda, Margarida va poder comprovar també com les disputes internes no eren motiu suficient o, si més no, no ho havien de ser, per tal que la xarxa familiar, quan hi era, s'erigís en punt de suport per a uns membres aparentment desemparats. Una xarxa que, en el seu cas, durant els darrers anys de vida, va ser eminentment femenina.

Com els seus germans Bernat i Joana, la mateixa abadessa Constança havia viscut, al seu torn, la caiguda i el darrer ressorgiment d'una nissaga, la de Cabrera, que amb Bernat Joan i Violant inicià el procés de declivi definitiu. És cert que els Cabrera havien tornat al rang comtal amb la concessió de Mòdica, a Sicília, però si la intenció última era crear les condicions òptimes per gaudir d'una posició avantatjosa en cas de conflicte per la successió dels Prades, és bastant evident que la partida la guanyaren els Cardona. Aquesta altra nissaga de l'antiga noblesa dels barons acabà aconseguint incorporar el comtat de les Muntanyes de Prades i la baronia d'Entença al seu patrimoni, i, d'aquesta manera, incrementà considerablement el poder als inicis de la seva etapa d'esplendor. Però això ja és una altra història.

Apèndix 1

1396, febrer, 3. Barcelona.

Trasllat dels capítols matrimonials per al matrimoni de don Pedro de Prades i d'Arenós amb Joana de Cabrera i de Foix (pares de la reina Margarida) acordats, primerament, l'any 1384, entre el comte Joan de Prades, d'una banda, i la comtessa d'Osona (Margarida de Foix) i el seu fill Bernat IV de Cabrera, amb diverses modificacions introduïdes, posteriorment, fruit d'un compromís del comte de les Muntanyes de Prades i el seu fill amb l'infant Martí i Maria, comtes de Xèrica i de Luna.

ADM, Prades, llig. 3, exp. 60 (2) [r. 83, ft. 61-70]

[Capitula matrimonialia egregii Petri de Pratis]. In Dei nomine. Pateat universis quod cum inter inclitum et magnificum dominum infantem Martinum, comitem de Xerica et de Luna ac dominum civitatis Sugurbi, serenissimi domini Petri regis Aragonum filium, ex parte una, et multum nobiles et egregios viros dominos Iohannem, comitem Montanearum de Prades, et Petrum, eius filium, ex altera parte, super matrimonio inter dictum nobilem Petrum et nobilem Iohannam de Capraria, filiam multum nobilis viri comitis Ausonie, quondam, contrahendo ad invicem, Domino concedentis, fuissent facta noviter, inhita et concordata, quedam capitula huiusmodi seriey:

En nom de Déu, Amén. Com sobre lo matrimoni fahedor entre lo noble egregi don Pedro, fill de l'egregi senyor, lo senyor \comte/ de Prades, e la nobla na Johanna de Cabrera, filla del comte d'Osona, fossen stats concordats e fermats en la ciutat de Tortosa los capítols següents:

En nom de Déu e de madona sancta Maria. Los capítols dejús scrits sobre lo matrimoni fahedor entre l'egregi don Pedro, fill de l'egregi senyor, lo senyor comte de Prades e la nobla na Johanna de Cabrera, filla del comte d'Osona, són stats concordats e fermats sots la forma següent:

Primerament, que la senyora comtessa d'Osona, mare de la dita Johana, e en Bernat de Cabrera, frare seu, donaran al dit don Pedro, ab la dita Johanna, \en/ dot e axovar de la dita Johana, vint mília florins d'or d'Aragó, pagadors, és assaber, deu mília florins lo dia de la celebració fahedora entre ells del dit matrimoni; e del dia de la celebració del dit matrimoni a un any lladonchs primer vinent, cinch mília florins; e los romanents cinch mília florins, de la celebració del dit matrimoni a dos anys lladonchs contínuament subsegüents.

Item, que la dita na Johana de Cabrera, si quant que quant moria sens infants, posqués fer a sses volentats de deu mília florins; los romanents, emperò, \deu mília/ tornassen a la dita senyora dita comtessa d'Osona e al dit en Bernat de Cabrera, o als succehidors lurs, en pau e sens contradicció alcuna.

Item, la dita comtessa d'Osona, de present, obliga\rà/ tots sos béns a paga del dit dot e axovar, per les pagues, forma et manera damunt contengudes. E noresmenys, per seguretat de la dita dot, dona fermances e·n principals pagadors lo molt alt \senyor/ don Martí, comte de Xèricha e de Luna, e la senyora comtessa, muller sua, lo senyor comte d'Urgell e lo noble en Dalmau, vezcomte de Rocabertí.

Item, la dita senyora comtessa d'Osona prometrà e jurarà que, dins spay de quatre mesos primer vinents, farà ab acabament que lo dit noble en Bernat de Cabrera fermarà los presents capítols en la forma e manera dessús e dejús contenguda.

Item, que la dita Johanna promet que, feta la seguretat dessús dita per lo dit en Bernat de Cabrera, e obtenguda sobre lo dit matrimoni la dispensació del papa, e complint lo dit matrimoni, farà e de present, ara per llavors e llavors per ara, sots lo dit pacte et condició, fa absolució et diffinició al dit en Bernat de Cabrera de tot dret e acció a ella pertanyent o pertànyer devent en los béns del comte d'Osona, pare seu, així per rahó de legíttima o lexa a ella feta per lo dit pare seu en son derrer testament, com en altra qualsevol manera, salvu, emperò, e a ella retengut tot dret de vincla o de successió a ella pertanyent o pertànyer devent en los béns del dit pare seu, per qualsevol dret, rahó o manera.

Item, lo dit senyor comte, de present, emancipa lo dit don Pedro, fill seu present, demanant e de bon grat reebent, així que, d'aquí avant, puxa testar, contrastar et totes altres coses fer qui·s requiren en amancipació.

Item, lo dit senyor comte de Prades, per contemplació del dit matrimoni, farà donació al dit don Pedro del comtat de les Montanyes de Prades et de la baronia qui fon del noble en Guillem d'Entença, ab tots drets et pertinències dels dits comtat et baronia. E complides les coses dessús e dejús expressades, ara per lavors e llavors per ara, dona al dit don Pedro los dits comtat e baronia; retengut a ssi, a vida sua, la senyoria e usufruyt dels dits comtat e baronia, e quinze mília lliures, de les quals deja et puxa heretar los altres fills seus, e ordonar per la sua ànima.

Item, que·l dit senyor comte, per sustentació de lur casa e estament, donarà e assignarà, en et sobre lo dit comtat e baronia, abans de la celebració del dit matrimoni, als dits don Pedro e Johana de Cabrera, cinquanta mília sous de renda cascun any, així, emperò, que lo dit senyor comte reeba a ssa mà lo dit dot éntegrament. E noresmenys, li donarà per statge e habitació lo castell et vila de Prades.

Item, que lo dit senyor comte haja aresar la dita Johanna segons son stament dels vint mília florins dessús dits.

Item, que·l dit don Pedro haje heretar dels dits comtat e baronia fill mascle qui fos procreat d'ell en la dita Johana de Cabrera, e no fill seu altre d'alcun altre matrimoni. E si contra fahia, que·l dit heret no valgués ne pogués haver loch, sinó en fill mascle de la dita Johanna.

Item, que lo dit matrimoni se haje a celebrar solemnialment en fas d'Esgléya d'ací a un any primer vinent.

Item, que lo dit senyor comte de Prades e lo dit don Pedro, fill seu, confessaran haver haüds e reebuds, de la dita senyora comtessa d'Osona e del dit Bernat de Cabrera, sis mília florins per arras e en nom d'arras. E en cas que lo dit \don Pedro no passàs al dit/ matrimoni dins lo terme dessús contengut, que haguesses a tornar et restituir los dits sis mília florins dupplicats. E açò prometran e juraran sots obligació de tots lurs bén, e·n daran bones e sufficients fermances.

Item, semblant capítol farà e fermarà de present la dita comtessa, e fermar farà al dit Bernat de Cabrera, dins lo terme dessús contengut.

Item, lo dit senyor comte e lo dit don Pedro, fill seu, asseguraran a la dita na Johanna de Cabrera los dits vint mília fflorins de dot, per los quals li faran creix e donaran, per rahó del dit matrimoni, de deu mília fflorins, així que, entre dot e creix, li asseguraran trenta mília fflorins, dels quals deu mília fflorins de creix pogués fer a sses volentats de cinch mília fflorins si infants no havia del dit don Pedro; però si fills hi havia, tot lo dit creix fos dels dits fills.

Item, que lo dit dot e creix sie assegurat per lo dit senyor comte e don Pedro, fill seu, sobre lo castell e vila de Prades e lo loch de Cornudella, e altres lochs a compliment de mil florins de renda, ab aquelles seguretats e obligacions que són acostumades ffer en semblants coses; ço és, que·ls dits lochs tingués e possehís la dita na Johanna de Cabrera e los seus, ab tota senyoria, alta et baxa, e fer los fruyts seus, tant e tan longament tro que a ella fos satisfet en lo dit dot e creix, segons que dessús és contengut.

Item, que·l dit don Pedro, haüda bastant e rahonabla seguretat del dit dot, decontinent haje per paraules de present sposar la dita na Johana de Cabrera, retengut e reservat voler e dispensació de nostre senyor lo papa.

Item, que·l dit comte e·l dit don Pedro facen, en poder del senyor infant, sagrament et homenatge que, haüda per lo senyor infant dispensació del papa, compliran acabadament e ab tota perfecció lo matrimoni dessús dit, en la manera e forma dessús contenguda. E que per alcuna rahó o causa lo dit comte ne ell, en lo dit matrimoni e coses damunt contengudes, no contra vindran, e si u fahien, que fossen haüds per bares, segons costum de Cathalunya, e per traydors, segons fur d'Aragó, de la qual trahició et baria no·s poguessen escussar en neguna manera, les quals coses totes prometran, juraran e fermaran, ab totes renunciacions, obligacions e altres cauteles a açò necessàries, volents e consintents les dites parts que dels dits capítols e de cascun d'ells sien feytes carta e cartes públiques, una e moltes, tantes com les dites parts e cascuna d'aquelles ne volran e·n demanaran, les quals sien ordenades o dictades com pus bastantment fer se puxa, a major fermetat del dit matrimoni.

En los quals capítols devia fermar lo dit en Bernat de Cabrera, segons que dessús és contengut, e lo dit Bernat de Cabrera no haja fermat, segons profert era, per ço ara, de nou, és stat concordat entre los dits senyors infant e comtessa de Xàrica e de Luna, per part de la dita na Johanna, de una part, e los dits comte de Prades e don Pedro, fill seu, d'altra part, ço és qui·s segueixs:

És assaber, que·ls dits senyors infant e comtessa, muller sua, donen en dot e en nom de dot al dit don Pedro, ab la dita na Johana, vint mília florins d'or d'Aragó, pagadors per ells, ço és, cinch mília florins lo dia de la celebració fahedora entre ells del dit matrimoni; e del dia de la celebració del dit matrimoni a un any llavors primer vinent, cinch mília fflorins; e aprés, cascun any cinch mília florins tro a compliment de la dita paga dels vint mília florins, axí que dins tres anys comptadors del dia de la celebració del dit matrimoni, los dits senyor infant et comtessa hajen hauds a pagar los dits vint mília florins, e per seguretat de les dites coses, los dits senyors infant e comtessa entregaran e liuraran un loch valent los dits vint mília florins.

Item, com la dita dispensació en los dits capítols contenguda sia obtenguda de papa Clement en sa forma que lo dit don Pedro haje sposar la dita dona Johanna per paraules de present encontinent que la dita integració del dit loch sia feyta.

Item, que les altres coses contengudes en los dits capítols, tant com toquaran fermetat del dit matrimoni e donació e emancipació, renunciacions e altres coses en aquells contengudes, romanguen en lur força e valor, los presents capítols o alcuna cosa en aquels contenguda no contrestants. Declarat, emperò, e entès que aquells deu mília fflorins qui per mort de la dita na Johana sens infants devien tornar a la dita comtessa d'Osona e Bernat de Cabrera o als lurs, tornen als dits senyors infant e comtessa, muller sua. Declarat, més avant, que així com lo dit comte de Prades en los dits capítols heretà lo dit don Pedro, a vida sua, de cinquanta mília sòlidos, que ara de present lo hereta e li darà de sa vida trenta-cinch mília sòlidos de renda tantsolament.

Item, los dits senyors infant e comtessa, muller sua, e don Pedro, prometen e juran attendre e complir les dites coses, totes e sengles, sens alguna dilació, que no y daran ni consintran ésser donada. E noresmenys, fan los dits senyors infant e comte, lo I a l'altre, e lo dit don Pedro, al dit senyor infant, homenatge de boca e de mans, sots virtut del qual prometen les dites coses atendre e complir, e en la integració del dit loch, ne altres coses dessús dites no metre alguna dilació, màs dar-hi tot loch e aviament que·s complesquen.

Die mercurii, vicesima septima ianuarii, anno a Nativitate Domini millesimo trecentesimo octuagesimo quarto, in loco de Vinaceyt, in presencia mei notarii, et testium subscriptorum ad hec specialiter vocatorum et rogatorum, predictus dominus infans, ex parte una, et dictus dominus Iohannes, comes Montanearum de Prades, et Petrus, eius filius, ex parte altera, sine tamen preiudicio et derogacione capitulorum supra insertorum, laudarunt, approbarunt atque firmarunt capitula supradicta et omnia et singula in eis contenta. Et promiserunt sibi ipsis adinvicem et michi notario subscripto legittime stipulanti pro omnibus quorum interest vel poterit interesse ac eciam convenerunt bona fide ex pacto inter eos inhito solemni stipulacione interveniente et eciam iurarunt in animas eorum per dominum Deum et eius santa quatuor Evangelia suis manibus corporaliter tacta quod predicta omnia et singula in dictis capitulis contenta et expressata in quantum per quecumque ipsorum secundum ipsorum seriem capitulorum, actendi faciant et compleri alter eorum alteri adinvicem, et vicissim tenebunt et observabunt, actendent et complebunt et contra ea vel eorum aliquod non facient vel venient aliqua racione, iure, modo vel causa. Et pro predictis attendendis firmiter et complendis obligarunt sibi ipsis et vicissim se et omnia et singula bona sua mobilia et inmobilia, habita et habenda. Et pro uberiori predictorum securitate, fecerunt dicti domini infans et comes sibi invicem et vicissim alter eorum alteri. Et dictus Petrus domino infanti predicto homagium ore et manibus depresenti comendatum sub quorum iuramenti et homagii fide et religione promiserunt ex pacto solemni et convenerunt ad invicem quod omnia et singula in preinsertis capitulis et eorum quolibet contenta et expressata tenebunt et firmiter observabunt, attendant et complebunt et non contra facient vel venient aliqua racione vel causa; renunciantes quantum ad hec omni iuri, legi, foro,

racioni, constitucioni et consuetudini contra hec repugnantibus. Et predicta omnia et singula promiserunt, pacciserunt et iurarunt predictus dominus infants, ex parte una, et dicti dominus comes, et Petrus, eius filius, ex altera, sibi ipsis invicem et vicisim in posse mei, dicti notarii, hec ab ipsis et eorum quolibet, pro personis omnibus et singulis quorum interest \et intererit/ legittime stipulantis et recipientis, \requirentes/ eis et eorum cuilibet de omnibus et singulis supradictis publicum seu publica fieri instrumenta per me, notarium antedictum.

Que fuerunt acta die, loco et anno predictis, presente me, dicto notario, et presentibus testibus nobili Eximino Petri de Arenosio, consiliario et camerlengo, et Ffrancischo d'Aranda, supraadzemilario dicti domini infantis.

Et die lune, prima ffebroarii anno predicto, inhitis et concordatis inter dictos dominum infantem et dominam comitissam, \eius uxorem, et comitem/ de Prades, ac nobilem Petrum, eius filium, pro perfeccione matrimonii supradicti, quibusdam capitulis hiusmodi seriey:

Aprés, fon concordat entre los dits senyors infant e comtessa, e los dits comte de Prades et don Pedro, fill seu, que·ls dits senyors infant et comtessa integren al dit comte la vila de Sabadell, e de aquella li facen liurar possessió, axí que·l dit comte tenga la dita vila tant e tan longament tro per los dits senyors infant e comtessa sien pagats los dits vint mília florins; declarat, emperò, e entès que complints los dits senyors infant e comtessa les pagues que damunt és contengut, les rendes e sdeveniments de la dita vila sien del dit senyor infant. E los officials de la dita vila li n'hajen a respondre se s'i cessaven alcuna de les dites pagues, los dits officials hajen a respondre d'aquí avant de les dites rendes e esdeveniments al dit comte, \les quals lo dit comte/ faça sues pròpries e tenga aprés la dita vila tant tro que sie pagat, però complints, los dits senyors infant e comtessa, la pagua o pagues que haurien cessades sie respost aprés al dit senyor infant prorata tro aquell die que·s faria la dita pagua de les rendes e esdeveniments dessús dits.

Item, que obtenguda per lo dit comte possessió de la dita vila, lo dit don Pedro haje sposar per paraules de present la dita na Johana.

Item, que·ls dits don Pedro e Johanna hajen a celebrar lo dit matrimoni dins sis meses comptadors del dia enllà que·s faran les dites sposalles.

Item, que·l dit comte hage a resebre per si o per procurador seu possessió de la dita vila encontinent que·l dit senyor infant li vulla liurar \o fer liurar/ sens dilació alcuna.

Predicti domini infans et comitissa, ex parte una, et dicti domini comes de Prades et Petrus, eius filius, ex altera, iamdicta capitula \et omnia et singula/ in eis contenta, sine derogacione tamen aliorum capitulorum predictorum, nec aliquorum aliorum factorum et inhitorum racione matrimonii predicti sed quod ipsa capitula permaneant in suo pleno robore et valore, laudarunt, approbarunt et firmarunt capitula supradicta, et promiserunt

sibi invicem et michi, notario infrascripto, tanquam publice persone, legittime stipulantis, pro omnibus quorum interest vel poterit interesse, ac eciam convenerunt bona fide, ex pacto inter eos inhito solemni stipulaciones intervenient, et eciam iurarunt in animam eorum per dominum Deum et eius sancta quatuor Evangelia suis manibus corporaliter tacta, quod predicta omnia et singula in dictis capitulis contenta et expressa in quantum per quemcumque ipsorum attendi faciant et compleri alter eorum alteri ad invicem et vicissim tenebunt et observabunt, attendant et complebunt, et contra ea vel eorum aliquod non facient vel venient aliqua racione, iure, modo vel causa.

Et pro predictis omnibus et singulis complendis et firmiter attendendis, obligarunt sibi ipsis ad invicem se et omnia et singula bona sua, mobilia et inmobilia, habita et habenda.

Et pro uberiori predictorum securitate, dicti domini infans et dominus comes de Prades fecerunt sibi invicem et alter alteri et dictus Petrus de Prades dicto \domino/ infanti homagium ore et manibus comendatum, sub fide, cuiusquidem homagii et religione iuramenti predicti, promiserunt sibi invicem et vicissim predicta omnia et singula in dictis capitulis contenta et expressata, actendere et complere, tenere et observare, et non contrafacere vel venire iure aliquo causa vel eciam racione.

Et quantum ad hec renunciarunt omni iuri, legi, foro et consuetudini contra hec, repugnantibus, et predicta omnia et singula ad finem premissorum annecti et continuari requisiverunt, et inde publicum fieri instrumentum per me, notarium supradictum.

Que fuerunt acta, firmata et iurata in villa de Tarrega, die et anno predictis, presente me, dicto notario, et presentibus testibus supradictis.

Et postea, die nona marcii, anno et in villa predictis, dicta comitissa Ausonensis et Iohanna de Capraria, eius filia, sine aliqua tamen derogacione, capitulorum predictorum laudarunt, firmarunt et concesserunt capitula supradicta et omnia et singula in eis contenta, videlicet, utraque ipsarum in quantum eam tangit. Et promiserunt et iurarunt ipsa capitula et omnia et singula in eis contenta, utraque videlicet ipsarum in quantum eam tangere dinoscitur; actendere et complere, tenere et observare, et non contra facere vel venire quavis racione seu causa, pro quibus obligarunt utraque ipsarum onmia et singula bona sua, mobilia et inmobilia, habita et habenda, ubique sint. Et quantum ad hec renunciarunt omni iuri, legi, foro, racioni et consuetudini contra hec venientibus. Requirentes omnia supradicta ad finem premissorum continuari, presente me, dicto notario, et presentibus testibus supradictis.

Sig+num mei, Berengarii Sarta, auctoritate regia notarii publici per totam terram et dominacionem illustrissimi domini regis Aragonum, qui hoc instrumentum repertum, firmatum et receptum, in posse et intra scripturas discreti Raymundi de Cumbis, connotarii mei, diu est absentis, vice et nomine ipsius in mundum redigens, scribi feci et, auctoritate et licencia nobilis vicarii Barchinone, clausi, tercia die ffebroarii anno a Nativitate Domini millesimo trecentesimo nonagesimo sexto.

Apèndix 2

1414, setembre, 14. Sant Mateu.

Acta de renovació dels capítols matrimonials per a les noces entre Bernat Joan de Cabrera i Violant de Prades i d'Arenós, els quals se signaren a la casa on s'estava la reina Margarida i davant de la seva presència. Qui signa en qualitat de tutor de Violant és Lluís de Prades, bisbe de Mallorca i camarlenc del papa Luna (oncle de Margarida i de Violant).

ADM, Cabrera i Bas, llig. 7, exp. 45 [r. 976, ft. 655]

In nomine Domini, amen.

Pateat universis et singulis hoc [p]resens instrumentum publicum inspecturis quod anno a Nativitate Domini millesimo quadringentesimo quartodecimo, indicione septima, die vero vicesima quinta mensis septembris, pontificatus sanctissimi in Christo patris et domini nostri, domini B[e]nedicti, digna Dei providencia pape XIII[i]. anno vicesimo, reverendissimus in Christo pater et dominus, dominus Ludovicus, Dei gratia Maioricensis episcopus, dicti domini nostri pape camerarius, tanquam tutor testamentarius multum nobilis domine Y[o]landis, filie egregii viri domini Iacobi de Pratis, quondam, almirantis regni Sicilie, ex una, ac multum nobilis et potens vir dominus Bernardus de Cabrera, miles, nomine eius proprio et ut pater et legittimus administrator nobilis Bernardi Iohannis de Cabr[era], eius filii, partibus ex altera, constituti apud villam Sancti Mathei, Dertusensis diocesis, in domo habitacionis illustrissime domine regine Margarite, dive recordacionis domini Martini, regis Aragonum, relicte, presente ipsa domina regina, in mei notarii publici, et dicti domini [nost]ri secretarii, et testium subscriptorum presencia, firmarunt, concordarunt, concesserunt ac sic firmata, concessa et concordata tradiderunt michi dicto notario capitula tenoris et continencie subsequentis:

Capítols fets e fermats entre lo reverent senyor don Luís, bisbe de Malorqua e camarlench del papa, així com a tudor testamentari de la nobla dona Yolant, filla e hereva universal del noble don Jayme de Prades, quondam, frare del dit senyor, de una part, e lo noble mossèn Bernat de Cabrera, en son nom propri e així com a pare e legítim administrador de don Bernat Johan, fill seu, d'altra part, per rahó del matrimoni entre lo d[i]t don Bernat Johan e dona Yolant contractat e fet.

Primerament, lo noble mossèn Bernat de Cabrera, pare del dit don Bernat Johan, per c[o]ntemplació del matrimoni tractat e fet entre lo dit don Bernat Johan e dona Yolant, filla del dit [d]on Jayme de Prades, quondam, dona e hereta aprés son obte al dit fill seu per tota part, heretat e legíttima, e qualsevol altre dret a aquell pertanyent en los béns del dit pare seu sots les condicions e retencions davall scrites los béns següents:

Primo, lo comtat de Osona; item, lo vezcomtat de Cabrera; item, lo vezcomtat de Bas; item la baronia de Monclús; *item*, la baronia de Montpalau; *item*, la baronia de Sancta Yscla; e tots altres béns seents que lo dit noble mossèn Bernat ha e posseheix lo jorn present en lo Principat de Cathalunya, ab totes jurediccions e drets et cetera; e ab tots censals, vioalaris [*sic*] e altres càrrechs a que les dites coses sien tengudes. E que aquest heret se haje insinuar legíttimament dins sis meses.

Item, que lo dit mossèn Bernat Johan e dona Yolant, muller sua, e lur família, visquen ensemps ab lo dit mossèn Bernat dels fruyts dels dits béns. Item, que en cas de discòrdia, lo dit mossèn Bernat de Cabrera haja a assignar per habitació al dit Bernat Johan lo castell de Monclús o de Sancta Yscla, elecció al dit mossèn Bernat reservada; e haja a donar al dit Bernat Johan, per s[usten]tació de son matrmoni e del dit Bernat Johan, vint-e-cinch mília solidos pagadors en tres pagues cascun any, o li haje a'ssignar rendes sobre castells o lochs valents la dita quantitat.

Item, se reté lo dit mossèn Bernat, e excepta de la dita donació e heretament, totes compres e adquisicions que fetes ha en sa heretat, e tos los los mobles e movents no enteses en la retenció, obres que haja fetes en castells e viles que ha dels quals puxa testar e fer a ses voluntats.

Item, que en cas que lo dit Bernat Johan morís ab infants mascles, procreats de leal matrimoni, lo primer en orde de jenitura, sa de enteniment, haja a succehir e succehescha en los dits béns. E aquell defallent sense infants mascles, succehesca lo segon mascle en orde de jenitura, si n'i haurà. E aquell defallent en la dita manera, lo terç e cascun dels altres mascles del dit Bernat e dona Yolant descendents per línia masculina, orde de la nativitat de aquells servada, ab que sien de sana pensa e enteniment. E semblant sia servat en los néts e besnéts del dit Bernat, e altres infants mascles per línia masculina descendents, mentres n'i haja.

Item, que si dels dits don Bernat e dona Yolant hi ha una filla, haja per son dot vint mília florins. E si hi ha dues filles, la major haja dotze mília florins e la menor huyt mília florins, si són de san enteniment e àbils a matrimoni.

Item, que si lo dit Bernat Johan e los mascles descendents d'ell devallants per línia masc[ul]ina defallien sens infants mascles, que les dites coses tornen al dit mosssèn Bernat e als seus, segons que ell haurà ordenat.

Item, que lo dit Bernat Johan faça de screix o donació propter nupcias a la dita dona Yolant dotze mília florins, segons és acostumat en Cathalunya en semblants matrimonis.

Item, que lo dit mossèn Bernat o don Bernat Johan, fill seu, hajen a tresladar lo cors de don Jayme del loch ahon és soterrat al monestir de Cartoxa del dit comdat, a messió dels béns de la dita Yolant, honorablament segons sa condició e estament, de la festa de sent Miquel proper vinent a dos anys.

Item, fo convengut entre los dits senyors don Luís, bisbe, així com a tudor de la dita dona Yolant, neboda sua, e lo dit mossèn Bernat de Cabrera, així com a sogre e conjuncta persona de la dita dona Yolant, nora sua, que, per ço que la dita dona Yolant millor e pus acabadament sia defesa en la qüestió de la successió del comtat de Prades e baronia de Entença e de la legítima, en cars que loch haja, que lo dit mossèn Bernat haja a prosseguir e defendre lo dret de la dita Yolant, nora sua, en nom e com a conjuncta persona de aquella, en quant tocarà lo debat e qüestió de la dita successió e dret de legíttima, la demanda que lo dit senyor camarlench, en nom seu propri, fa o fer entén del dit comdat, per rahó de la dita successió e legíttima en los dits comdat e baronia, denant los quatre àrbitres ja damunt elegits, com no fos rahonable que lo dit senyor camarlench, en lo dit cas, fos demanador e defenedor ensemps. En quant, emperò, tocarà prosecució e defenssió de la dita defenssió de la dita qüestió contra lo dit don Bernat Johan, fill del dit mossèn Bernat, e los altres competidors, lo dit senyor camarlench entrevengua en defenssió de la dita pupilla, en lo nom e manera que entró lo jorn present hi és entrevengut, encara que la tudoria o curació del dit camarlench spiràs. E per açò no sia fet prejudici a les fermes ja fetes ne a la tutela e curació tant com loch hajen.

Item, que per major fermetat dels dits actes, lo dit mossèn Bernat de Cabrera prometrà e s'obliga que, vivent la dita dona Yolant a legíttima edat, lo dit mossèn Bernat procurarà e darà obra ab acabament que la dita dona Yolant loarà, ratificarà e confermarà tot ço e quant per los dits camarlench e mossèn Bernat feta fer e procheir en la dita causa, e per acció de aquella en qualsevol manera, sots pena de vint mília florins, les tres parts adquisidores a la part obedient e la terça al fisch del senyor rey.

Item, que cascuna de les dites parts, dins spay de sis meses, hajen a fermar cartes, segons forma de cascun capítol, ab renunciacions e obligacions, clàsules e cauteles necessàries e opportunes, sustància no mudada, a arbitre, seny, ordinació de mossèn Jacme Calliç e mossèn Arnau Alberti. E si les dites coses no faran dins lo dit temps, que ara per ladonchs e ladonchs per ara, les dites cartes van perfetes e f[irm]ades, e que lo notari present les puxa, passat lo d[it te]mps, ordenar a consell de aquell jurista que li parrà, e de aquells liurar cartes públiques a aquells de qui serà in[t]erès.

De quibusquidem superius exaratis, sit ut predicitur, concordatis, concesssis et firmatis, et michi dicto notario traditis, dictus revere[ndissi]mus dominus, dompnus Ludovicus et nobilis dominus, dompnus Bernardus de Cabrera, nominibus prenotatis, requsi[ve]runt per me, dictum notarium, de eisdem publicum vel publica, coniunctim vel divisim, fieri instrumenta.

Que fuerunt acta loco, die et anno predictis; presentibus egregio et mangifico viro domino Iohanne Raymundi Folch, comite Cardone, et honora[bi]libus viris domino Arnaldo Albertini, milite Maioricensis, ac Guillermo de Boxados, presbitero, dicte domine regine elemosinario, et fratre Iacobo Gomeç, [o]rdinis Sancti Ieronimi, testibus ad premissa vocatis specialiter et rogatis.

Sig+num A[l]fonsi, Dei gratia regis Aragonum, Sicilie, Valencie, Maiorice, Sardinie et Corsice, comitis Barchinone, ducis Ath[en]arum et Neopatrie ac etiam comitis Rossilionis et Ceritanie, qui predictis omnibus et singulis co[n]cordatis, concessis et firmatis inter dictum episcopum Maioricensis, ex una, et eundem Bernardum de Capraria, superius insertis nominibus, defunctos, ex altera, partibus, nostram interponimus auctoritatem etiam et decretum, supplentes ex nostre potestatis plenitudine omnes defectus et nullitates, sique circa iamdicta pretextu omni [..]e solemnitatis dici possent quomodolibet vel notari, iuribus nostris regis nobis remanentibus semper salvis. Quodquidem decretum fuit hoc appositum, nostro iussu, manu fidelis scriptoris nostri Petri de Bisulduno, notarii in civitate Barchinone, die vicesima madii anno a nativitate Domini millesimo qadringentesimo tricesimo secundo, regnique nostri decimoseptimo. Et pro maiori corroborati[o]ne sigillum nostrum comune apponi iussimus inpendenti. De Funes, vicecancellarius.

Et me, Francisco Rovira, predicti domini nostri pape secretario ac publico auctoritate apostolica notario, qui premisssis omnibus et singulis dum s[i], ut premittitur, agerentur et fierent, una cum prenominatis testibus, presens fui eaque sic fieri vidi et audivi, et hoc presens instrumentum, aliena manu scriptum, in hanc publicam formam redigi feci signoque meo consueto signavi, requisitus et rogatus in fidem et testimonium premissorum.

Registrata.

Figura 3. Acta de renovació dels capítols matrimonials per a les noces entre Bernat Joan de Cabrera i Violant de Prades i d'Arenós [Hospital de Tavera, Toledo. Fundación Casa Ducal de Medinaceli, ADM, Cabrera i Bas, llig. 7, exp. 45] (Tots els drets reservats).

Apèndix 3

1419, setembre, 20. Barcelona.

Carta de Margarida de Prades a la seva mare Joana de Cabrera (probablement la darrera que li va escriure abans de la mort d'aquesta darrera). Tot i recriminar-li al principi que no l'hagi escrit darrerament, l'excusa per la malaltia que ha sabut que ha empitjorat i se'n dol, a més d'expressar-li els seus millors desitjos. L'informa de diverses qüestions de tipus econòmic i de novetats d'àmbit familiar. Finalment, li recomana que no viatgi a Cardona i l'avisa de l'enviament d'un emissari.

ACA, C, reg. 2355, f. 100v-101r

Senyora e cara mare, diversas vegades vos he scrit, que de vós no he haüdes, despuys que mossèn Pere Pardo és stat ací, sinó dues letres, ab aquesta que Arnalto m'à are aportada, de què stave no poch meravellada; mas con he sabut lo accident de vostra persona, que és pijorat, de què he haüt e he sobiran despler e dolor, vos he per scusada, pregant a nostre senyor Déus vos vulla donar e servar sanitat, axí com nostre cor desige, ne jo volria per mi matexa. E entesa, senyora, vostra letra, com hi és feta mensió que jo us he axoblidada, no plàcia a Déu que jo us hage axoblidada, ne us axoblidaré, car a memòrie he et haver que u deig, que si may fon mare qui per filla faés sí havets vós fet per mi, et en tal manera que per mi no us poria ésser satisfet, specialment segons lo voler que yo hi he, sab-ho Déus.

De la fretura e afany que passats de no poder-vos sostanir he singular dolor, car yo crehia que us poguéssets acórrer dels diners que'l senyor rey havia manat lo balle general me donàs, e veig, segons vostras letres, és lo contrari, de què no poch stich meravellada, majorment considerant la affecció que'l senyor rey mostra ací a mi que jo hagués los dits II^{M} florins, però, senyora et cara mare, yo us tremet per Arnaltó CC florins, ço és, C comptants e C per cambi, que us n'à a complir en Fàbregues, segons lo dit Arnaltó vos dirà.

Lo fet de dona Alienor, quin és ne com s'és seguit, e com lla havets tramesa a Prades he entès, he haüt pler de açò que n'havets fet, e·n lo sobre pus qui tocha a ella ne per mi se ha a complir, segons ma havets scrit, jo donaré aquel millor recapte que poré ne a mi sia possible.

Més avant, senyora et cara mare, vos certifich que'l fet dels II^{M} florins que he sobre los béns de la Cambre Apostolical stan en bon punt, car ja és declarat los deig haver, e les exequtòrias són manades que·s fassen, solament he a provar o mostrar com era en possessió de haver-llos; de fet, breument, hi serà provehit per ma part.

De açò, senyora et cara mare, que'm fets saber que us n'irets a Cardona, no stich poch maravellada, car los plers de Cardona no són tals que vos hi dege anar lo cor, mas

pens que mossèn Johan d'Abella, qui és aquí, vos hi tira e assagera de tractar ço que yo crech no acabarà, que meta mal entre mi e vós, axí com ha entre ma sor e la comtessa, sa socre.

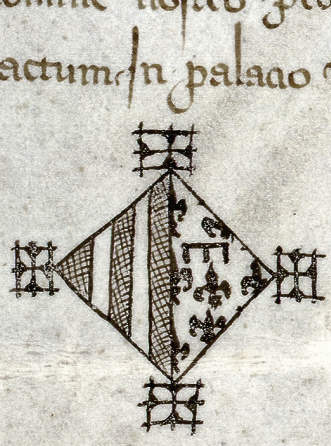
De las altres coses he largament informat lo dit Arnaltó; plàcia-us de donar-li fe e creença en ço que de ma part vos dirà. E si algunas cosas, senyora et cara mare, vos plauran al entretant que per vós fassa, fiançosament me'n scrivits. E sia vostra guarda la sancta Trinitat, e us don sanitat.

Data en Barchelona, sots nostre segell secret, a XX de setembre de l'any MCCCCXVIIII. *La Reyna Margarita*.

A la egrègia cara mare nostra.

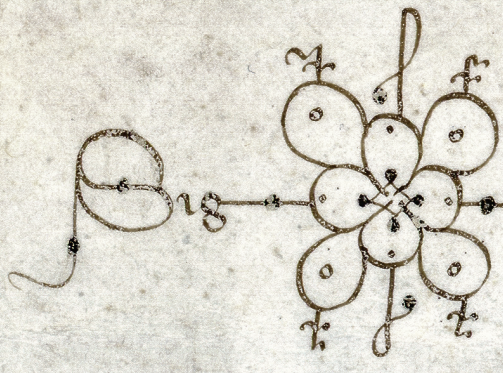
Domina regina mandavit michi, Petro Suau.
Probata.

Et in arbitrum vel arbitros arbitratorem vel arbitratores cum
tannir. facendum. Sentencias aliis iuris gruecis fiunt and
quendum et fiiendum. Et sentencias pro parte nostra latas
protestandum quoq requirendum et monendum. Et protes
alias oposiaones faciendum nostro nomine et cancellandum
valiter. exercendum in predictis et circa ea pro nobis et n
speciale quecq nos facere possemus personaliter. constitue
tuendo vel substituendis a vobis promittimus vobis licet
recipientis et pacisentis ac eam legitime stipulantis in
nobis et nomine nostro procuratum et actum fuit hic gestu
Datum et actum in palacio regio Civitatis Barchone Di

Signum Margarite illustrissimi ac magnifica
eam Comitis Rossilionis et

Testes qui presentes ad

Sig num Petri suau locumtenes pr
illustrissime domine Regine

LA REINA CONSORT:
EL FUGAÇ REGNAT DE MARGARIDA DE PRADES (1409-1410)

Stefano M. Cingolani

Resum: Aquest capítol se centra en l'estudi del breu regnat de Margarida de Prades, confrontant els relats dels cronistes amb la documentació d'arxiu. Sense poder arribar a oferir una narrativa detallada, es pretén fixar els moments clau, les pressions a què fou sotmesa la reina i les principals responsabilitats que va assumir, en el marc de les dinàmiques dels matrimonis reials, al llarg dels escassos vuit mesos i mig que durà la seva relació amb el rei Martí I.

Paraules clau: Margarida de Prades; Martí l'Humà; reginalitat; matrimoni reial; successió; Corona d'Aragó; Casal de Barcelona; segle xv.

Abstract: This chapter focuses on the study of the brief reign of Margaret of Prades and compares the chroniclers' accounts with archive documentation. Without entering into a detailed narrative, the aim is to establish the key moments and pressures to which the queen was subjected and the principal responsibilities that she assumed in the dynamics of royal marriages, during the eight and a half month period that her relationship with King Martin I lasted.

Keywords: Margaret of Prades; Martin the Humane; queenliness; royal marriage; succession; Crown of Aragon; House of Barcelona; 15th century.

Il·lustració de la portadella: Pergamí emès al palau reial Major de Barcelona el 22 d'abril de 1411 [Biblioteca Histórica Marqués de Valdecilla de la Universidad Complutense de Madrid (BHUCM), BH GRA 96 (171)] (Tots els drets reservats).

Juncosa Bonet, Eduard & Jordà Fernández, Antoni (eds.), *Margarida de Prades: regnat breu, vida intensa*, URV-UB, Tarragona, 2022, p. 223–251. ISBN: 978-84-1365-016-6. DOI: 10.17345/9788413650166

> Oïu! | La Corona sens hereu | y en armas tota la terra | infal·lible ja la guerra | eu pes tot lo realme creu. | Pretenents de tots confins | al trono allargan la mà, | y, si'l rey morís demà | al moment fóra bocins. | Lo rey, la vista entelada | per las llàgrimas que plora, | no ha vist la pena que anocora | a sa nació malhaurada, | y'ns ha forsat, qu'en lloch d'ell, | vetllant pel bé de sos pobles, | la Diputació, los nobles | y'l molt magnífich Concell, | féssem present l'encertat | que un nou casament seria; | més tant lo rey resistia | que convence'l bé ha costat. | Al fi cedí y l'elegida | vós per ell, que per mi no, | és dels estats d'Aragó | l'esperansa Margarida.
>
> (F. Ubach, *Margarida de Prades*, acte I, escena 13)

Margarida de Prades és coneguda sobretot perquè va ser esposa del darrer rei del Casal de Barcelona, Martí I, dit l'Humà o l'Eclesiàstic.* Així mateix, com a reina consort podem dir que gairebé no existeix, almenys no té individualitat pública pròpia al llarg del seu curt regnat. La documentació conservada és molt escassa, atès que sembla que no va tenir, en vida del monarca, cancelleria pròpia, ja que no queda constància de la seva activitat ni als registres de la cancelleria ni als del mestre racional; tot i que sí que disposava de diners per a les despeses personals.[1] Finalment, els relats dels historiadors contemporanis són tan minsos que no ajuden a reconstruir una narració dels pocs mesos en què Margarida va ser reina, i encara menys a fer-nos una idea de la seva personalitat.

S'ha de reconèixer que aquella va ser una etapa d'activitat, diguem-ne, més aviat íntima, que difícilment es pot veure reflectida en la dimensió pública de la documentació de la cancelleria. Al mateix temps, s'ha de dir que almenys un historiador li ha

* Aquest treball és fruit d'una de les línies de recerca del projecte europeu «Ioculator seu mimus (MiMus). Performing Music and Poetry in Medieval Iberia» (ERC-CoG-2017-772762), amb seu a la Universitat de Barcelona.

1 Desgraciadament, l'estat de conservació dels llibres de tresoreria de l'època del rei Martí és bastant lamentable, i no se'n conserva cap de la reina Margarida; de totes maneres, li coneixem tres tresorers: Guillem de Busquets (Arxiu de la Corona d'Aragó [ACA], Cancelleria [C], reg. 2262, f. 70v; 12 d'octubre de 1409), actiu almenys fins el dia 17 de maig de 1410 (Arxiu Històric de Protocols de Barcelona [AHPB], 86/5, Bartomeu Gras, Llibre de negocis de la Tresoreria reial, f. 7v-9r), Francesc de Maguerola (ACA, C, reg. 2237, f. 155r; 2 de maig de 1410) i Joan Desplà (ACA, C, reg. 2355, f. 24v; 5 de novembre de 1413).

esmerçat certa major atenció, i la seva prosa ha farcit les narracions d'aquells mesos (setembre 1409—maig 1410) presents a la historiografia més recent (malgrat les crítiques de les quals ha estat objecte, en tant que exponent de la propaganda Trastàmara) i que haurem d'analitzar amb més detall. En general, tampoc els historiadors del segle xx li han dedicat gaire atencions, tot centrant la major part de l'interès en el desenllaç de la seva relació amb el rei a causa de la mort del monarca, al qual no va poder proporcionar un hereu.[2]

Si mirem la situació des d'una perspectiva de gènere —que també pot ser senzillament una mirada dirigida per la sensibilitat humana—, aquesta és desoladora: Margarida de Prades va ser triada per reproduir-se, i l'única apreciació que eventualment fan els historiadors contemporanis, o una mica posteriors, és relativa a la seva bellesa, una qualitat que, com veurem, també tenia molt a veure amb les seves possibilitats com a reproductora. Pel fet mateix de no haver complert amb la seva missió, no va merèixer mai massa espai als relats dels cronistes. Res d'estrany, d'altra banda, si, pensant amb la mentalitat de l'època, ens situem a finals de l'estiu del 1409. I és que, des del punt de vista dels historiadors que escriuen amb coneixement dels fets, la seva presència al costat del rei havia estat del tot inútil i la seva persona, així, no tenia pas gaire rellevància, ocupats com estaven amb la qüestió successòria, al marge d'haver sigut, sens dubte, una presència molt discreta. Altra cosa hauria estat si, com és evident, hagués donat un hereu al rei i continuïtat a la dinastia. Margarida de Prades tan sols comença a adquirir certa visibilitat un cop vídua, al moment de l'Interregne, amb un únic registre de cancelleria propi.

En primer lloc, doncs, ens hem de posar en context i entendre com s'escollia l'esposa d'un rei o d'un infant reial, quan aquest fos l'hereu, i quina diferència hi podia haver entre la primera i la darrera esposa; en segon lloc, què s'esperava d'aquesta. Per intentar copsar la realitat d'una manera mínimament propera a les concepcions de l'època, als fets i a com els van viure els seus protagonistes ens hem d'oblidar de novelles, pel·lícules o revistes del cor. En tot allò relatiu a l'assumpció a reina de Margarida no hi ha ni amor, ni romanç ni glamur.

Una esposa havia de proporcionar aliances polítiques a la Casa, ja que els matrimonis creaven llaços de parentiu entre diferents famílies, fet que, en teoria, havia d'afavorir les relacions pacífiques entre monarquies. Per aquesta raó, com a regla habitual, pels reis i els infants hereus al tron s'escollien princeses de sang reial estrangeres; les mateixes exigències jugaven un paper semblant al moment de trobar marits per a les filles. Els altres fills mascles tenien certa capacitat per escollir d'una forma relativament més lliure, ja que podien mirar a l'interior de les fronteres, buscant sobretot

2 Vegeu Vendrell & Masià (1956), que depenen molt de Valla i es mostren molt favorables al comte d'Urgell; Durán i Cañameras (1956); Silleras Fernández (2004 i 2015a); Furió i Diego (2015).

hereves de patrimonis importants.[3] Un cop el rei ja hagués produït hereus, en el cas de quedar-se vidu, podia acabar triant una noble del país, que sobretot li havia de reforçar l'aliança amb l'estament nobiliari. És aquest, per exemple, el cas de les darreres esposes de Jaume el Just, Elisenda de Montcada, i de Pere el Cerimoniós, Sibil·la de Fortià (tot i que en el seu cas la bellesa i la intriga van tenir un paper rellevant per atreure el rei ja gran), mentre que les primeres esposes, Isabel de Castella (encara que el matrimoni no s'acabà de formalitzar), Blanca d'Anjou i Maria de Xipre —per part de Jaume—, Maria de Navarra, Elionor de Portugal i Elionor de Sicília —per part de Pere—, eren totes filles de reis.

El fet de trobar companyia en edat madura amb una noble del país també simplificava les negociacions per arribar a acordar el matrimoni, que, en el cas de les princeses estrangeres, podien ser llargues i complexes. L'aspecte estètic de la futura esposa (respecte al qual el nuvi havia de fiar-se de relacions orals i d'algun eventual retrat) podia ser important, o no, depenent de les exigències del futur marit o de la importància de l'aliança diplomàtica. Mentre que l'amor o, almenys, l'afecte i la consideració és possible que existissin en un segon moment —com sempre ocorre amb matrimonis concertats on la passió amorosa no era el primer ni principal estímul—, no eren, però, ni segurs ni necessaris. L'amor existent, per exemple, entre Joan I i la seva esposa Violant de Bar semblaria ser una excepció més que no pas una regla, per bé que almenys l'afecte i la consideració per part de Jaume II envers Blanca d'Anjou havien de ser considerables.

A part de l'aliança política, la primera i principal funció d'una esposa era la de proporcionar hereus mascles, quants més millor, per tal d'assegurar la successió en cas que algun fill premorís al pare. En poques paraules, les dones eren «màquines de reproducció». I si pot semblar excessiu, o massa cru, dir-ho d'aquesta manera, hi ha exemples que mostren clarament com, desgraciadament, va ser així. Només pensem en dos casos, no menys significatius pel fet de ser extrems: el de Jaume II i Blanca d'Anjou o el de l'infant Joan i la duquessa Mata d'Armanyac. Jaume i Blanca es casaren el 25 d'octubre del 1295 (quan ella tenia tot just tretze anys); a la seva mort, com a conseqüència d'un part, el 10 d'octubre del 1310, la reina havia tingut deu fills, sense comptar un parell d'avortaments. Pel seu cantó, l'infant Joan es casà amb Mata el 24 d'abril del 1373, i a la seva mort, també després d'haver donat a llum, el 13 de juliol del 1378, havia tingut cinc fills, dels quals només va sobreviure la infanta Joana. Una cosa s'ha de notar, almenys com a tendència general: la ràtio de fills que sobreviuen a la infantesa baixa de manera dramàtica entre els inicis i la fi del segle XIV.

3 Aquesta situació, per exemple, explica perquè l'infant Alfons, fill del rei Jaume II, es va casar en primeres núpcies amb Teresa d'Entença, hereva del comtat d'Urgell, en un moment en què no estava destinat a ser l'hereu al tron; un cop morta Teresa, i esdevingut rei per la renúncia del seu germà gran, Alfons es casà amb Elionor de Castella, que havia estat promesa al fill primogènit del rei, l'infant Jaume, que l'havia abandonada davant l'altar.

També podem afegir que, al mateix temps, hi va haver reines que, un cop acomplerta la seva missió, van deixar de tenir fills prou temps abans de morir. Ens podem preguntar si el motiu va ser que no van voler mantenir més relacions sexuals amb els seus esposos, o bé si van ser aquests els qui van perdre l'interès carnal, eventualment redirigit cap a alguna amant; o totes dues coses alhora.

El rei Martí I s'havia casat amb Maria de Luna el 13 de juny del 1372. El fet que, en principi, no hagués de succeir al tron va determinar que l'elecció de l'esposa recaigués sobre una exponent de l'alta noblesa aragonesa que duia amb si un important patrimoni. Al moment de morir Maria, el 28 de desembre del 1406, aquesta havia donat a Martí almenys cinc fills, dels quals només en sobrevivia un, Martí el Jove, rei de Sicília. I va ser justament la mort d'aquest, poc després de la seva victòria a la batalla de Sanluri (Sardenya), el dia 25 de juliol del 1409,[4] que precipità la situació i va fer entrar Margarida de Prades en un escenari important de la Història. La «dolorosa nova» arribà a Barcelona el 4 d'agost, mentre s'estaven celebrant Corts als catalans, tot provocant al rei una «gran tristor e tribulació».[5]

Al llarg dels mesos successius, la pressió a què fou sotmesa la reina per donar llum a un hereu fou continuada i molt intensa, tal com demostra la petició elevada al monarca per part del bisbe d'Elna en nom de les Corts poques setmanes abans del seu traspàs:

> Molt alt e molt excel·lent il·lustre príncep e victoriós senyor.
>
> Com a la divinal providència haja plagut, la qual cosa nos és molt greu e dolorosa a cogitar e dir, appellar al seu Regne lo senyor rey de Sicília, molt car e amable fill vostre, e qui s'esperava, aprés vostres lonchs e bons dies, nostre rey e natural senyor, de què vós, senyor, e tots vostres regnes e terres e quants som havem feta subirana pèrdua, [...] d'on s'és seguit e axí vuy és en fet, qui·ns és subiranament desplasent, que vós, senyor, sóts sens fill mascle de vós en la senyora procreat, jatsia sperem en la divinal clemència que ella prestament de fill mascle, segons és dit, complirà vostre e nostres bons desigs, per la qual ocasió alguns se són jactats e·s jacten dients que en lo cas que vós, senyor, ço que Déu no vulla, deffallíssets sens fill mascle de vós en la senyora reyna procreat, la successió dels vostres regnes e terres pertanyaria a ells. [...] Per ço la Cort general del Principat de Cathalunya, la qual, senyor, vós al present celebrats als catalans en la ciutat de Barchelona, vehents los dits perills, dans e scàndels molt eminents, a glòria e

4 Vegeu *Sanluri 1409* (2019).

5 ACA, Generalitat (G), Sèrie general (N), vol. 961/1, f. 480v-481v; ed. *CARAVPC* (t. VI: 262-263). En els dies immediatament posteriors a la tràgica notícia, el rei va fer escriure algunes cartes en què expressava «que havem sobirana dolor e congoxa, et haurem tots temps mentre viscam», fins a tal punt que no va tenir forces per signar-les personalment: «no us meravellets com la present no és signada de nostra mà, quar per lo sobirà desplaer e gran turbació que havem de la mort de dit nostre primogènit, lo rey de Sicília, no havem pogut signar» (ACA, C, reg. 2252, f. 104r i 105v; ed. Girona i Llagostera, 1915: 644-645). Vegeu també Fort i Cogul (1970a: 49).

> lahor de Déu e exalçament de la vostra reyal Corona, e bé e utilitat de la cosa pública de tots los dits regnes e terres, humilment e viceral supplica a la vostra sacra e real magestat que li plàcia, ab pensa ardent e sobirana vigilància, en lo fet de la dita successió prestament e contínua entendre.[6]

Però no avancem esdeveniments. Tal com dèiem, la principal i gairebé exclusiva funció de la nova esposa havia de ser la de proporcionar un hereu, ja que, a diferència del seu pare —Pere el Cerimoniós— i de son besavi —Jaume el Just—, Martí, en quedar-se vidu, no havia buscat ulterior companyia femenina, atès que, pel motiu que fos, no semblava necessitar-la. L'única raó pel nou enllaç matrimonial va ser l'emergència en la qual es trobaven les terres de la Corona sense un successor segur i legítim, ja que Martí el Jove havia deixat un sol fill il·legítim, Frederic, mentre que els fills dels seus dos matrimonis, amb Maria de Sicília i amb Blanca de Navarra, havien mort tots.

Aquesta mateixa emergència va dur al fet que es privilegiés una noble de la terra, situació que, tot i beneficiar la Corona (pel fet d'estrènyer les relacions amb les potents famílies descendents de l'infant Pere, comte de Ribagorça i de les Muntanyes de Prades, representades per Alfons el Vell, marquès de Villena, comte de Dénia i senyor de Gandia, el seu fill Alfons el Jove, i Joan, comte de Prades i senescal de Catalunya, avi de la núvia), sobretot escurçava els temps d'elecció de l'esposa i de definició dels acords matrimonials. Això sí, vista la situació, s'havia de triar una jove que tingués tots els indicis de ser fèrtil; i Margarida, com veurem, aparentment, els complia.

Abans, però, d'intentar reconstruir, amb certa aproximació, els episodis en què fou present la nova reina, ocorreguts entre l'arribada de la notícia de la mort de Martí el Jove i la de Martí I, el 31 de maig del 1410 —les dues efemèrides que marcaren dramàticament la vida de Margarida de Prades com a reina—, aturem-nos un moment a comprovar el desolador panorama ofert per la historiografia produïda a la Corona d'Aragó.

Entre els annals contemporanis i locals barcelonins, el *Manual de Novells Ardits* recorda sense gaire comentaris el dia del casament:

> Setembre (1409) Dimarts XVII — aquest dia fo novi lo senyor rey en Martí, rey d'Aragó, ab la senyora reyna dona Margarida, filla de don Pedro de Prades, *quondam*. E fo novi en la sua casa de Bellesguart.[7]

D'altra banda, la *Crònica del Racional*, afegeix alguns detalls; tot i que l'anònim cronista sembla més interessat en la figura de fra Vicent Ferrer que no pas en la de la reina:

---

6 ACA, G, SG (N), vol. 961/1, f. 569r-570r; ed. *CARAVPC* (t. VI: 425-426).

7 *Manual de Novells Ardits* (1892: vol. I, 163).

> *Die martis XVII[a] die septembris anno a Nativitate Domini M[o]CCCC[o]IX[o] serenissimus princeps dominus Martinus, rex Aragonum, duxit in uxorem serenissimam dominam Margaritam, natam domini Petri de Prades, quondam dominus comitis de Pradis filii. Et fuit neonuptus in quadam domo quod est circa media leucam extra Barchinona et vocatur Bellesguart. Et desponsavit eos dominus papa Benedictus XIII, qui in ipsa domo tunc erat. Et dedit eis benedictione nupcialem in facie ecclesie reverendus frater Vicencius Ferrarii, de ordine Fratrum Predicatorum, magister in sacra pagina, homo multo sciente, homo sante vite et conversaciones honestissime, homo multa circa laborans, et qui in civitate Barchinone, per tres menses vel ultra cotidie predicavit, missam etiam alta voce […] summe sermonem continue celebrando, et qui, ut dicebatur, iam per duodecim annos vel ultra talem vitam per mundum teneret continue et tenet etiam incessanter […], quod, ut traditur, est homo singularis in mundo, tam in scientia quam in labore, quam etiam in sanctitate bona natus.*[8]

El fet que el desconegut dietarista centri la seva atenció en la figura del papa d'Avinyó, parent del rei, i, sobretot, en el predicador dominicà, confirma la idea que va ser una cerimònia gairebé privada, sense gaire participació de públic i sense festivitats ciutadanes amb música i balls, ja que ni als llibres del clavari de la ciutat ni als de la tresoreria reial no es troba registrada cap despesa al respecte, amb una única mínima excepció que veurem més endavant. Malgrat la importància de l'acte per al futur de la Corona, la distància física entre Bellesguard i Barcelona sembla com si estigués definint una semblant distància simbòlica entre el monarca, la nova reina i els súbdits.

Una breu crònica anònima dedicada al rei, i composta pocs anys després la seva defunció, només recorda que Martí «en vida de son fill, havia acordat no pendre muller»,[9] i que canvià d'idea a la mort d'aquest, per fer un breu relat del casament semblant al de la *Crònica del Racional*, de la qual podria dependre.

Pere Tomic, per la seva part, pels volts del 1438, diu que el rei va ser aconsellat pels seus súbdits de prendre una esposa, que aquesta era «una donzella de Casa real»,

8 *Crònica del Racional de la ciutat* (1921: 171). Traducció: «El dimarts, dissetè dia de setembre de l'any de la Nativitat del Senyor 1409 el sereníssim príncep, senyor Martí, rei dels aragonesos, pres en esposa la sereníssima senyora Margarida, filla del senyor Pere de Prades, difunt, fill del senyor comte de Prades. El casori va tenir lloc en una casa que es troba aproximadament a mitja llegua de Barcelona i que es diu Bellesguard. I els va casar el senyor papa Benet XIII, que en aquell moment s'hi hostatjava. I els va donar la benedicció nupcial per part de l'Església el reverend fra Vicent Ferrer, de l'orde dels Frares Predicadors, professor en la sacra pàgina, home molt culte, de santa vida i de costums honestíssims, i que s'esforçava en moltes coses, i que a la ciutat de Barcelona, al llarg de més de tres mesos, predicava cada dia, i també celebrava la missa amb veu alta [...] pronunciant sempre el sermó, i qui, talment deien, ja per dotze anys, o més, havia tingut aquest tipus de vida per tot el món i encara la té de manera incessant [...], que, com diuen, és un home únic al món, tant per la saviesa com pel treball, com també per haver nascut en bona santedat». L'episodi es narra en uns termes força similars, amb més o menys detalls, en el *Cronicó de Pere d'Arenys* (83-84), en el *Noticiari català dels segles XIV-XV* (217) i en la *Chronica Actitatorum* de Martín de Alpartil (196-197). Poden veure's els fragments concrets a Ferrer i Mallol (2015: 957-959).

9 Escartí i Soriano (1993: 45).

i fou el primer en fer constar que «era una de les belles donzelles que hom sabés en lo món», però a Déu no plagué donar-los descendència.[10]

De Tomic depenen altres cròniques com el *Sumari d'Espanya* del pseudo-Berenguer de Puigpardines, de *c*. 1468, que es limita a dir que «la pres en esposa ab dilleberat consell de tots los regnes» i que era «molt bella»,[11] i Gabriel Turell, que acaba el seu *Recort* l'any 1476, en repeteix gairebé a la lletra els comentaris.[12] Això mateix fa l'arxiver Pere Miquel Carbonell, encara més endavant, ja a finals de segle xv, barrejant els dos relats.[13] Allò que canvia mínimament són els termes que aprecien la bellesa de Margarida: «de les belles dones del món», diu Turell; «molt gentil donzella», escriu Carbonell. Mentre que Jaume Safont, cap al 1484, inclou la notícia del casament, molt propera pel que fa al text a la del *Manual de Novells Ardits*, afegint-hi detalls com la presència de cinc cardenals, a part d'altres prelats i nobles.[14]

En aquells mateixos anys, el valencià Melcior Miralles, conegut com el «capellà d'Alfons el Magnànim», tot i dir que Margarida era «complida de tota perfecció de belea», es confon i no lliga el matrimoni amb la mort de Martí el Jove, sinó que ho fa directament amb la de Maria de Luna, imaginant unes pautes de comportament més usuals pels monarques.[15] A la seva *Crònica d'Aragó*, del 1509, Lucio Marineo Sículo segueix la mateixa cronologia equivocada, afegint que el papa Benet XIII els va concedir la dispensa pel grau de parentiu.[16]

El cronista aragonès Gauberto Fabricio de Vagad a la seva *Corónica d'Aragón*, publicada el 1499, és molt retòric i moralitzant; recorda el dolor de Martí en rebre la notícia de la mort del seu fill, així com el fet que «[...] doliéndose los Estados todos del tan gran desemparo en que los reynos quedaven, suplicaron al triste y tan desabrigado rey que si quisier, por el público bien de sus reynos, tomasse muger y trabajasse por les dexar algun heredero».[17]

Veiem que Vagad estén a tots els súbdits, «los Estados todos», aquella que serà la intervenció dels delegats de les Corts catalanes reunides a Barcelona. I segueix: «Mucho lo refuýa el rey, mucho lo desconsellava su fatigada vejez; mucho más la tristesa lo esquivava y echava a parte». En aquesta narració tan patètica, on s'insisteix molt

10 Tomic (2009: 272-273).

11 *Sumari d'Espanya* (2000: 149).

12 Turell (1950: 193).

13 Carbonell (1997: II, 159).

14 «En la qual missa e benedicció foren presents V cardenals e molts altres prelats, e la reyna dona Yolant, muller que fonch del rey en Johan, e lo comte d'Urgell, qui aprés morí presoner en lo castell de Xàtiva, e lo vescomte de Castellbó, fill del comte de Ffoix, e molts altres barons e nobles» (Safont, 1992: 293).

15 Miralles (2011: 107 i 158).

16 Marineo Sículo (1524: f. 52v).

17 Vagad (1499: f. 154v-155r).

en l'edat del monarca —de fet, tenia tan sols 53 anys—[18] i en la seva salut, Vagad acusa del tràgic final, al capdavall, justament a la intervenció dels estaments, perquè continua dient que:

> [...] vencieron a la postre los muchos, y vencieron para no salir con su empresa, mas, para más agraviar su daño y ataviar la vida del tan alto, noble, bienfechor y rey, que él viviendo todos vivían, él muriendo quedó muerto todo, acortó el rey sus días con la nueva, fermosa y tierna muger, que donzella la tomó, y de sangre escogida y noble.

Segons Vagad, el rei hagués fet millor en retirar-se a la cartoixa de Valldecrist o al palau que s'havia fet construir a Poblet «para emplear su tan cansada vejez en servicio de Dios y en beneficio del reyno, que en festejar tan impropias bodas». No està clar, evidentment, com la retirada del rei a un monestir hagués resolt el problema de la successió, perquè Vagad no ho diu, però acaba la seva tirallonga moral dient que cada edat té les seves responsabilitats i comportaments adequats «y asienten los viejos en su gravedad, juyzio, seso y reposo; y dexen para los moços el desatino, liviandad y frescura de las moçedades y vicios».

Finalment, per acabar aquest breu recorregut, Jerónimo Zurita, als *Anales de Aragón*, publicats el 1562, escriu que el rei:

> [...] eligió de casar con doña Margarita, que era muy hermosa y se había criado con la reina doña María; y era muerto don Pedro su padre y vivía el conde don Juan de Prades su agüelo que fue hijo del infante don Pedro de Aragón. Celebráronse estas bodas a 17 del mes de septiembre deste año. [...] Esto era en tal sazón que el rey estaba tan lastimado de la muerte de su hijo que ninguna cosa parecía que quedaba a qué temer; y cada día iba creciendo aquel sentimiento con la desconfianza de poder tener hijos, porque estaba doliente de cuartana y el impedimento de su persona era tan grande y estaba tan lisiado de gordo y tan entorpecido que no bastaba ningún artificio ni remedio —aunque se usó de muchos muy contrarios a su salud— para que pudiese tener acceso con la reina: y cuanto más se procuró con remedios muy deshonestos y extraños, fue para más acelerar su muerte, quedando la reina doncella como antes.[19]

I afegeix, comentant l'ocasió de la seva mort, que «[...] hubo, como suele acontecer, diversos juicios de la ocasión de su dolencia; y túvose por lo más cierto que adoleció

18 De fet, el seu pare, el rei Pere el Cerimoniós, inicià la seva relació amorosa amb la jove Sibil·la de Fortià quan tenia 56 anys, s'hi casà quan en tenia 58 i encara va tenir una filla i un fill; el seu besavi Jaume II, es casà amb Elisenda de Montcada quan tenia 65 anys; finalment, Jaume I va ser actiu fins al moment de la mort, als 68 anys. El rei Pere, el 4 de gener del 1386, quan ja tenia 67 anys, diu al comte Gastó Febus de Foix, que en tenia 55, que ell per qualitat (haurem d'entendre condició social i salut) i edat era perfectament hàbil per dedicar-se a «fets d'amors» (Pere el Cerimoniós, 2019: doc. 317); els límits de vellesa i joventut poden variar bé segons les condicions físiques de l'implicat, bé, i més encara, segons la retòrica del text.

19 Zurita (llib. X, cap. 89).

de diversas medicinas y manjares muy exquisitos que le dieron para incitar su inhabilidad e impotencia» (llib. X, cap. 91).

Atès que el relat que l'humanista italià Lorenzo Valla fa a les *Gesta Ferdinandi regis Aragonum* —biografia de Ferran I de Trastàmara, escrita a Itàlia, potser per comissió del rei Alfons el Magnànim, cap al 1445— és el més detallat i determinant per molta narrativa actual relativa als darrers mesos de vida de Martí i a la crisi successòria, l'aniré comentant en paral·lel amb la reconstrucció dels esdeveniments històrics.

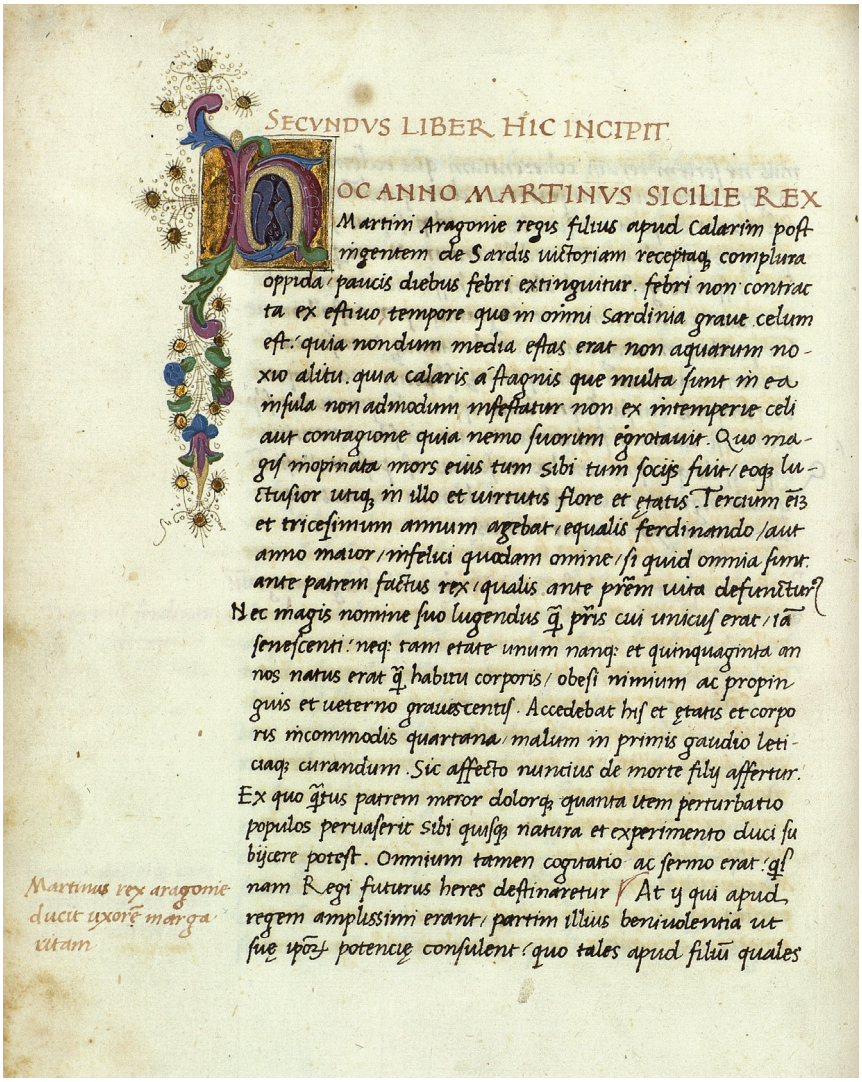

Figura 1. Fragment del *Gesta Ferdinandi Regis Aragonum* de Lorenzo Valla [CRAI Biblioteca de reserva. Universitat de Barcelona, Sig. 07 Ms. 71, f. 39v] (Tots els drets reservats).

Amb el relat de Zurita —que demostra conèixer diferents fonts, entre les quals la crònica de Lorenzo Valla, d'on procedeix, per exemple, el detall que Margarida s'hagués quedat donzella o l'al·lusió als artefactes i remeis—, hem arribat a un punt en què es fa adient intentar reconstruir les causes que van dur al matrimoni amb Margarida de Prades, i què és allò que sabem entre aquest moment i el de la mort del rei.

Quan comença aquest fragment de la Història, s'estaven celebrant Corts a Barcelona, i gràcies a llurs processos —no sempre, desgraciadament, tan explícits com voldríem—, a l'enregistrament de l'itinerari reial, i a alguns pocs documents, podem apuntar amb certa seguretat uns quants fets.

L'endemà de l'arribada de la notícia de la mort de Martí el Jove, el 5 d'agost del 1409, una representació de les Corts es dirigeix al rei per parlar de la seguretat dels regnes de Sicília i de Sardenya. No es fa cap esment a un possible nou matrimoni del monarca, ja que Martí romania deprimit i abatut per la mort del seu fill; de totes maneres, la idea va haver-se-li d'ocórrer a tothom. El rei, que no participa directament a les sessions, i que no es mou, sinó en comptades ocasions, de la seva residència de Bellesguard, pren temps, i el dia 7 dirigeix una resposta a les Corts, després d'haver patit algun atac greu a causa del dolor i la tristor.[20] Encara no es fa esment del matrimoni, sinó dels afers generals del regne, que ell encomana sobretot a la Cort general del Principat,[21] tot demanant als seus membres que tinguin compassió de les seves condicions, tant anímiques com de salut.[22] Es parla concretament de trobar diners per assegurar la situació a Sicília i a Sardenya, i de resoldre greuges. Tot i així, i malgrat no fer-se palès a les actes, el tema de la successió al tron, i doncs de la necessitat d'un nou matrimoni per a proporcionar un hereu, havia de ser evident.

Pocs dies més tard, la proposició va ser feta de manera explícita, arran d'una trobada entre el rei, el papa Benet XIII, fra Vicent Ferrer, el comte Jaume d'Urgell i tots els membres de les Corts, tal com pot llegir-se en una carta que el rei dirigeix a Pere Torrelles, capità general de l'armada.[23] El sobirà, que dubtava de què havia de fer, els convoca per demanar-los consell. Els representants de les Corts catalanes li suplicaren «[...] humilment, ab moltes persuasions e belles rahons que faeren a fundar lur suppli-

20 «Lo senyor rey, lo qual los del Conssell del dit senyor qui ací són e lo havem trobat indispost de sa persona per lo cas, tribulació e tristor en què és posat, e segons relació dels metges no és ne stà meyns de febre, e mestre Pere Soler, per la dita rahó, li ha levat lo vi» (ACA, G, SG [N], vol. 961/1, f. 481v-482v; ed. *CARAVPC*, t. VI: 263).

21 Tot responent, a desgrat del rei, que: «atteses la arduhitat de la matèria proposada, gran pes, perills e dans dels negocis qui subseguir se poden per la mort de dit senyor, [...] appar a la dita Cort [...] que ella sola no dege dar conssell en la prossecució e mèrits dels dits affers, mas que·l dit senyor promptament e sens tarda degués per les dites rahons convocar tots sos regnes e terres per via de Cort o de Parlament general, e lavors la dita Cort, ensemps ab los altres, donaria son conssell» (ACA, G, SG [N], vol. 961/1, f. 481r; ed. *CARAVPC*, t. VI: 262).

22 Els dos aspectes van junts, ja que l'un condiciona l'altre i viceversa; tal com escrivia Arnau de Vilanova, els «accidents de la ànima muden lo cors fortment» (ed. 1947: 132).

23 ACA, C, reg. 2252, f. 110v-111v; ed. *CARAVPC* (t. XV: 246-247); Girona i Llagostera (1910b: 34-35). Les transcripcions dels documents citats conservats a l'ACA han estat revisades tot confrontant-les amb els originals.

cació, que volguéssem pendre muller, e que açò per cosa del món no volguéssem dilatar, si desijàvem la salut e bon stament de nostres regnes e terres».

Davant de la intervenció del papa i de la resta de consellers reunits, que va servir per reforçar els arguments de la suplicació dels membres de les Corts, «la qual, a son parer, era no solament justa e rahonabla, mas encara expedient e fort necessària, e que no volguéssim la execució d'aquella differir», el rei els respongué que «pus ells ho consellaven e los propdits nos en suplicaven, que a nós plahia pendre muller e que ho faríem tantost».

Fem una pausa per veure com planteja Lorenzo Valla aquest moment crucial. L'humanista, després d'una llarga introducció geogràfica i històrica, on narra la vida de Ferran d'Antequera abans de veure's involucrat en els afers aragonesos, que ocupa el llibre primer, parla dels darrers mesos del rei Martí al començament del llibre segon. Per poder valorar correctament la seva narració, hem de tenir en compte alguns elements: primer, la seva és una història retòrica, fet que el duu a carregar els tons del patetisme i a exagerar, eventualment, certes descripcions o a reorganitzar la narració amb finalitats tant literàries com ideològiques. Segon, Valla escriu a més de trenta anys de distància, no té cap coneixement directe dels fets ni dels personatges, i mai no ha estat a Catalunya; per a la seva informació depèn de diferents fonts, entre les quals no hi hauria d'haver les arxivístiques, sinó el testimoni oral d'algun informador, i entre aquests hi trobem el famós mossèn Borra, sobre el qual tornaré al seu moment. Tercer, i determinant, la seva crònica vol exalçar la figura i la legitimitat de Ferran I i de la nova dinastia Trastàmara com a reis de la Corona d'Aragó. Amb tot, és el més ben informat i el que més atenció presta a aquest breu període.

Valla insisteix que, al moment de la mort de Martí el Jove, el rei Martí no sols era *«senescenti»* (ja vell), sinó que era obès i *«veterno gravescentis»* (afectat per una malaltia), i que patia de febre quartana (II, 1).[24] Aquesta era una dolència força comuna a l'època; es tracta d'una febre malària recurrent que, quan se'n patien atacs, alternava dies amb febre i dies sense; segons els metges, les menges massa riques, la beguda i la malenconia en podien agreujar els símptomes.[25] Valla recorda el gran dolor que va patir el rei per la mort de l'hereu, i afegeix que tothom pensava i discutia sobre qui en seria el successor. Les nombroses persones que el rodejaven, pocs dies després de la celebració de les exèquies, el van convèncer *«ut primoquoque tempore capiat uxorem»* (que prengués una esposa com abans millor). Tanmateix, el rei dubtava, perquè es feia vell, amb unes condicions físiques no pas ideals (*«inutili corpore»*), perquè estava malalt, i perquè estimava a Frederic, fill il·legítim de Martí el Jove. Així mateix, va assentir, ja que els delegats preferien un fill seu directe a un net, i un legítim a un il·legítim. Es va negar,

24 N'existeix una traducció al castellà: Valla (2002).

25 Sobre la febre quartana es pot veure Risler (1733).

tanmateix, que li proposessin candidates, ja que ell mateix dubtava entre dues, en ambdós casos crescudes a la Casa de la seva difunta esposa Maria, *«ambas forma insignes et summo loco natas»* (les dues belles i de família noble): Cecília d'Urgell i Margarida de Prades. Finalment, segons l'humanista, el rei es decanta per Margarida perquè, en cas d'haver escollit Cecília, el seu germà Jaume ja hagués volgut actuar com a rei mentre ell encara vivia: *«Margaritam preeligendam putavit, non sola forme prestantia, ut quidam nimis iuvenili animo et quasi amatorio opinantur, nec, ut simulatum est, quia medici magis hanc ad conceptus idoneam iudicarent»*.[26]

Veiem que el relat, a part de mostrar ja una orientació antiurgellista, atribuïda al mateix rei Martí, no semblaria allunyar-se massa de la realitat que podem reconstruir per altres fonts. Cal ressaltar, però, com Valla carrega les tintes en qüestions emotives i relatives a la condició física del monarca, element que serà determinant per explicar altres detalls ulteriorment i motivar-los, i fa explícit allò que abans només insinuava (tot i haver dit que no era aquest un element que motivés la decisió del rei): les consideracions mèdiques valoraven Margarida com la candidata més idònia per a la reproducció.

Tornant al discurs històric, a partir del moment en el qual es produeix l'encontre de magnats a què ens referíem, sobre el període de recerca de l'esposa. Però, quan, com i entre qui es van desenvolupar les negociacions per tal d'escollir la nova reina? I quan es va decidir que aquesta havia de ser Margarida de Prades? Desgraciadament, a part del relat de Lorenzo Valla, que és l'únic que planteja com a possible candidata també Cecília d'Urgell, germana del comte Jaume, a més de Margarida, filla del difunt Pere de Prades, no ho sabem. Valla deixa entendre, també en esdeveniments posteriors, una important participació bé del comte, bé de la comtessa d'Urgell, que no es poden, tanmateix, comprovar.

Entre els dies 7 i 18 d'agost, l'únic representant d'una de les dues famílies present a Barcelona és el comte Jaume d'Urgell, al qual trobem assistint en algunes sessions de les Corts de manera irregular.[27] Des del dia 22, hi és present Joan Ramon Folc, comte

26 Traducció: «Pensava que havia d'escollir Margarida, no perquè era la més atractiva, com creuen alguns amb ànim molt juvenil i gairebé sensual, ni, com diuen altres, perquè els metges la jutjaven més idònia a la procreació».

27 De fet, el mateix Martí havia afavorit la unió, que finalment no es va dur a terme, entre les cases d'Urgell i de Prades, ja que havia participat i aprovat les negociacions per casar Joan d'Urgell, germà de Jaume i baró d'Entença d'Alcolea, amb Joana/Gonçalva de Prades, germana de la futura reina: «Lo rey. Mossèn Simon, molt som meravellats com tant havets tardat de trametre la dispensació que del pare sant és necessària en lo matrimoni, Déus volent, fahedor entre nostre car nebot don Johan, fill de l'egregi en Pere, quondam, comte d'Urgell e de nostra cara cosina dona Johana de Prades, filla de don Pedro de Prades, que Déus haja, com ja fos lo dit matrimoni conclòs sinó per falta de la dispensació dessús dita. Per què us pregam, manants-vos que sens més tardar hajats e tramitats la dita dispensació, car tot ço et quant haurets pagat per aquella vos serà satisfet planament e segura. Certificants-vos que d'açò farets a nós, qui havem afecció al dit matrimoni, singular plaer e servei. Dada en Barchelona, sots nostre segell menor, a XXVI dies de març de l'any MCCCCIX. *Rex Martinus*» (ACA, C, reg. 2237, f. 87v) i, més endavant: «Lo rey. Comtessa cara cosina, nós, havents molt a cor que·l matrimoni qui és stat tractat entre don Johan, vostre fill, de una part, et dona Johana de Prades, filla de don Pedro de Prades, *quondam*, de l'altra, vengés a bona perfecció, vos scrisquem l'altre dia que nós volíem cabre e entrevenir en lo dit tractament, per què us pregàvem que·ns trametéssets alcuna persona que·ns mostràs los capítols que sobre·l dit matrimoni eren entre vosaltres tractats. E vós trametés-nos micer Macià Vidal. E nós volgem

de Cardona, mentre que no és fins el dia 10 de setembre que hi trobem un representant del comte de Prades, Bartomeu de Vilafranca.[28] Hem de llegir que l'arribada del representant del comte de Prades servia per definir els detalls dels capítols matrimonials? No sabria dir-ho. De moment, els capítols no han estat localitzats, així que és impossible afirmar-ho amb rotunditat. Al mateix temps, calia resoldre un ulterior problema: obtenir la dispensa papal, ja que els nuvis eren parents en grau massa estret, besnet i rebesneta de Jaume el Just. No era cosa massa complicada, ja que el papa Benet XIII, qui es trobava llavors a la torre de Bellesguard, havia estat un dels impulsors de l'enllaç matrimonial. Convé recordar també que, en aquell moment, Lluís de Prades i d'Arenós, bisbe de Mallorca i oncle patern de Margarida, era cubiculari del pontífex, i pocs mesos més tard n'esdevindrà el seu camarlenc. Per tant, atès que el rei, havent-se quedat sense hereu, i per consell del papa, d'altres prelats, de barons i nobles, i de representants de les ciutats, havia decidit prendre una nova esposa, l'escollida fou la noble Margarida, filla del difunt Pere de Prades, encara verge (*«domicellam»*). Per tal de poder complir el desig dels dos nuvis, a causa del grau de consanguinitat que els lliga (*«quibus in quarto gradu vos invicem attinetis»*), necessiten d'una dispensa, i per aquest motiu, considerant que un fet tan important, on està en joc la utilitat de la cosa pública dels regnes i terres subjectes al rei (*«attendentes quod tanta res, ubi agitur de utilitate rei publice regnorum et terrarum tibi subiectorum»*), el papa no ha de ser cap impediment, per això autoritza que el monarca pugui contreure matrimoni *«per verba de presenti»* i, més endavant, solemnitzar-lo davant l'Església (*«illudque, postquam contractum fuerit, solemnizare in facie sancte matrie Ecclesie»*), i declara que la prole que en sortirà serà legítima. De fet, el pontífex concedeix la dispensa el dia 8 de setembre,[29] tot recordant que, en tant que successor de sant Pere, té les claus per poder lligar i desfer, no pas seguint els consells humans, sinó la inspiració divina, i que, en casos de gran urgència, pot decidir no seguir estrictament això que estableix la llei. Així mateix, podem pensar que l'arribada d'un emissari del comte de Prades, dos dies més tard, es degués a la celebració de la promesa de matrimoni, com a representant de la família i a fi de donar-ne l'autorització.

Tot sembla indicar que la candidatura de Margarida havia pres força cap a finals del mes d'agost, per concretar-se amb precisió notarial a primers de setembre, ja que el

---

veure aquells, de què, après que·ls haguem lests et ben reconeguts, haguem fort gran plaher e·ls havem fort per bons et a nós molt agradables. Per què, desigants molt que·l dit matrimoni venga a bona perfecció, et havents fort gran plaher de la construcció de la Casa que, per rahó del dit matrimoni, pendrà bon et assenyalat fonament, et specialment per lo gran heretament de la dita dona Johana, pregam-vos ab gran afecció e us consellam que, tota dilació a part posada, donets obra ab acabament que·ls dits capítols se firmen encontinent et que sien portades a deguda execució totes les coses necessàries a perfecció de aquell, axí com a bo et fort plasent a nós. E d'açò no·ns cal plus consultar, car tot ço que veure-hi poríem hi havem ja vist. Dada en Barchelona, sots nostre segell menor, a X dies de juny de l'any MCCCC nou. *Rex Martinus*» (*Ibidem*, f. 111v).

28 *CARAVPC* (t. VI: 270, 280 i 314).

29 Vegeu els comentaris de Fort i Cogul (1970a: 51-52); i el regest de Cuella Esteban (2005, doc. 845: 401-402); la dispensa es custodia a l'Archivio Apostolico Vaticano (AAV), Reg. Avinyonès 337, f. 49v-50r.

dia 30 d'agost el rei havia demanat el mulleratge als catalans, com podrem observar de seguida, la qual cosa, gairebé amb seguretat, volia dir que ja s'havia arribat a un acord. El dia 10 de setembre, les Corts són ajornades fins al 24. Mentrestant, el rei es casa el dia 17 a la torre de Bellesguard:

> Dimarts, a [XVII] dies del mes de setembre. /Nostro senyor lo papa\ e·l senyor rey en Bellesguard, on, fetes les espo[salle]s dels dits senyor e senyora reyna, e aprés oyda missa e acabat l'ofiçi, n[ostro senyor lo] papa partí e anà·s dinar a la torra d'en Ramon dez Pla.
>
> [Aquest dia, nostro s]enyor lo [papa, a X hores d]el dia, feu [les espo]salles del [senyor rey ab] dona Margarita, [filla de l'egregi b]aró don Pedro de Prades, *quondam*, [...l]o dit senyor rey e [la senyora reyna] oyren missa [...] en la capella [de sant Abdon] e sen Nen [...]. Aprés, lo dits [senyor e senyo]ra anaren a taula [...] que·ls endrés en tot bé.[30]

És creïble, doncs, la veu que parla de dubtes entre Cecília i Margarida, i de l'eventual escassa simpatia de Martí envers el seu cosí segon Jaume d'Urgell? Més aviat diria que és força dubtosa, al meu entendre, ja que el comte d'Urgell havia estat nomenat lloctinent i governador general a finals de juliol del 1408 i fou confirmat en el càrrec un any més tard.[31] En teoria, el comte Jaume d'Urgell havia de tenir avantatge, pel fet de ser l'únic que pogués patrocinar una candidata que l'afavorís, i per trobar-se a Barcelona un cop el rei Martí havia pres la decisió de tornar-se a casar. En realitat, diria que fou el mateix rei qui, possiblement consultant els representants de les Corts, el papa Benet XIII —que l'acompanyava a Bellesguard aquells dies—, i algú altre, va escollir la nova esposa.

La candidatura de Margarida, tal vegada, parlava per si sola: el rei la coneixia des de feia molt de temps, ja que s'havia criat a la Cort de la seva primera esposa, li havia de tenir certa confiança, especialment en la seva situació psicofísica i, tal vegada, ja es trobava a Barcelona, tot i que això no ho sabem del cert. A més, havia d'oferir certes garanties de fertilitat i un dot considerable que ascendia als 20.000 florins d'or, tal com havia establert el seu pare en testament.[32]

---

30 ACA, Reial Patrimoni (RP), Mestre Racional (MR), vol. 928/4 (*olim* 3884), f. 8v; ed. Girona i Llagostera (1915: 646). Vegeu també Fort i Cogul (1970a: 53-54).

31 Vendrell & Masià (1956: 40-48) presenten un relat prou detallat, però que es basa massa en les fonts cronístiques sense sotmetre-les a crítica; Girona i Llagostera (1910b: 35-36) afirma que el nomenament es produí el 14 de gener del 1410 i cita com a font: ACA, C, reg. 2252, f. 118v, un document que, tanmateix, no conté data i que apareix copiat entre d'altres de finals d'agost i primers de setembre de 1409.

32 «*Item*, lexam a dona Margalida, filla nostra e de la dita muller nostra, per son maridatge, altres *viginti mille florenos* de la dita ley per legítima, e tot altre dret que li pertanga en nostres béns, instituint aquela dita filla nostra hereva en la dita lexa» (Arxiu Ducal de Medinaceli [ADM], Prades, lligall 3, expedient 60(1) [ADMC, rotlle 82, fotograma 322]). Tot i que va ser aquesta la quantitat fixada per disposició testamentària de Pere de Prades, en un document molt posterior en què el rei Alfons el Magnànim estableix que li sigui retornat el dot a la reina Margarida, es parla de 30.000 florins: ACA, C, reg. 2593, f. 182v-184r (20 d'abril de 1426).

En ocasió del casament, era costum que els reis demanessin ajuda financera als súbdits, especialment per cobrir les ingents despeses d'organització de la cerimònia, amb els banquets, els convidats, els vestits adequats, les joies, els regals i la presència d'entreteniment musical i, eventualment, d'algun entremès. Poder recaptar aquests diners no era ni fàcil ni immediat, motiu pel qual entre la requesta de subvenció i la realització de la cerimònia passava temps, obligant sovint el rei a bestreure importants sumes de diners.[33] En aquest cas, però, entre el moment en què es decideix la celebració de les núpcies i la seva realització transcorre un lapse de temps molt breu, que de totes maneres obligaria el monarca a endeutar-se. Martí demana la contribució dels catalans, reunits en Corts, però el 30 d'agost rep una primera negativa, atès que aquests es queixen de l'abús de mulleratges i maridatges, i repeteixen la negativa de donar alguna subvenció al rei el dia 8 de novembre.[34] Que cap dels súbdits volgués participar en la satisfacció del tribut s'explica també perquè, simultàniament, el rei estava demanant importants ajuts per tal d'organitzar una nova expedició a Sardenya i, fins i tot, per a les obres que feia a la torre de Bellesguard.[35]

Per aquesta i altres possibles raons, la cerimònia va haver de ser senzilla i, el que és possiblement pitjor, allunyada dels súbdits i dels ciutadans, fets tots ells que poden ajudar a explicar els relats tan breus i, en el fons, poc participatius en els esdeveniments. De fet, l'única notícia de despeses per les noces que he trobat és l'adquisició de nou canes (equivalent a uns 15 metres) d'atzeituní de vellut (una espècie de vellut de seda) vermell brocat en or, que es van pagar mitjançant una bestreta que feu el cambrer Guillem Mulet.[36] Vista la quantitat de tela i el temps per cosir-la, havia de servir, amb tota probabilitat, únicament per a la túnica o les capes dels nuvis.

---

33 El dia 10 de setembre, el cambrer Francesc Martorell (que rebrà, al cap d'un parell de setmanes, el poder per a recaptar al regne de València el donatiu pel mulleratge) li bestreu 1.500 florins d'or: «*pro satisfaciendo per nos expensis nostri felicis matrimonii quod de proximo celebramus seu celebrare intendimus, duce Deo, cum egregia Margarita de Prades*» (ACA, C, reg. 2251, f. 124v-125r); mentre que el 16 de novembre de 1409 parla de que «per rahó de nostre benaventurat matrimoni nos haja convengut fer et sostenir despeses et messions molt grans», per això demana subvencions a l'aljama jueva de Girona i a altres vuit aljames, sense especificar quines (ACA, C, reg. 2237, 2ª num. f. 72r).

34 *CARAVPC* (t. VI: 295-296 i 342-344).

35 ACA, C, reg. 2252, f. 3v-4r; ed. Durán i Cañameras (1956: 13). Era costum demanar unes sumes de diners majors d'allò que era efectivament necessari i destinar part dels ingressos a cobrir despeses que res no tenien a veure amb el casament.

36 «*Nos Martinus, et cetera. Quia vos fidelis de domo nostra Guilelmus Muleti novem cannas zeytonini vellutati carmesi auro brocatis ad opus nupciarum quas de proxime celebrare intendimus, duce Deo, cum egregia Margarita de Prades, de vestra propria pecunia emistis, ad racionem triginta sex florenorum auri de Aragonia pro canna, qui ad summam trecentorum viginti quatuor florenorum eiusdem monete ascendunt, cum dictas novem cannas zeytoni iam nos recepimus, tenore presentis confitemur et recognoscimus etc.*» (ACA, C, reg. 2237, 2ª num. f. 40v-41r; 10 de setembre de 1409), i li garanteix el pagament sobre allò que cobrarà del mulleratge de València; diria que és el mateix document que esmenta Durán i Cañameras (1956: 11) del qual no en cita la font arxivística i que s'equivoca en la lectura perquè parla de: «nou catres (cadires de tisora) envellutats»; tampoc era una gran suma, si pensem que per vestits i atzeitoní per un any a un dels seus ministrers li dona 400 florins (ACA, RP, MR, reg. 927, f. 1v).

És tan sols el dia 16 de setembre, la vigília de la cerimònia, que el monarca escriu als súbdits del regne de Mallorca, per demanar-los el mulleratge, tot dient:

> Pròmens, per tal com a nostre senyor Déus ha plagut apellar al seu eternal Regne lo molt il·lustre en Martí, rey de Sicília, nostre primogènit e senyor e rey vostre jurat aprés nostres dies, som romasos sens fil hereter, de què a nós e a vosaltres és trascendent dolor per moltes rahons. Emperò nós, a concell del sant para, e gran e sobirana justícia, e suplicació de les Corts generals de Cathalunya, mostrants en açò lur gran e molt comendable fe e naturalesa, les quals Cort se celebren en la ciutat de Barchelona, havem, per necessitat de tots nostres regnes e terres, elegida, per la gràcia de Déu, en muller nostra e reyna vostra, la egrègia dona Margarita de Prades, la qual demà, Déus ajudant, havem deliberat esposar e ab ella solemnitzar nostra benaventurat matrimoni en faç de sancta mare Ecclesie, per tal que aprés successivament, jaquida tota desolació, migençant la gràcia divinal, puxam aconseguir del dit matrimoni aquell benaventurat fruyt que desijam; ço és, fill o fills hereters qui, axí com a descendents per recta línia a bé avenir e consolació de vós e de tots nostres feels sotsmeses, aprés nostra longa e benaventurada vida, si plaurà a Déu, suceesquen en tots nostres regnes e terres, a profit e utilitat de la cosa pública d'aquells, axí com pare a fills s'és seguit, per gràcia de Déu, tostemps en nostres predecessors il·lustres. Com, per rahó del matrimoni dessús dit nos convenga fer e sostenir despeses e messions molt grans a satisfer e pagar les quals necessitam vostra bona acostumada e presta subvenció e ajuda, e per ço ajam ordonat a vosaltres e altres naturals e sotsmeses nostres fer demandes segons a nós e a nostres predecessors és legut e permès de dret e costum en semblant cars, pregam e manam-vos que per la rahó dessús dita, axí com de bons e naturals sotsmeses se pertany, nos subvingats liberalment e de bon cor, segons havets bé acostumat e de vosaltres confiam singularment per vostra feeltat e naturalesa.[37]

37 «*Dirigitur iuratis et probis hominibus civitatis Maiorice. Similis litera fuit missa sindicis villarum et locorum ac parrochiarum insule Maiorice. Item alia incipiens: "Honrat pare en Christ" mutatis mutandis fuit missa episcopo Maioricarum. Item, alia incipiens: "Per tal com a nostre Senyor et cetera" capitulo et canonicis ecclesie Maioricarum. Item, alia incipiens: "Honrat abat", abbati de la Reyal. Similes fuerunt misse iuratis et probis hominibus insule Evice. Item, iuratis et probis hominibus insule Minorice*» (ACA, C, reg. 2251, f. 135v; ed. Girona i Llagostera, 1915: 645); la mateixa carta al Capítol i canonges de la Seu a Miralles i Sbert (1899: 74); als f. 136r-v els torna a escriure, ara en llatí; als f. 136v-137r, dirigint-se als habitants de Daroca i les aldees fa referència a la requesta de mulleratge, mentre que a ACA, C, Pergamins Martí I, perg. 455, es fa esment a les requestes a València i Aragó; a ACA, C, reg. 2237, 2ª num. f. 44v, hi trobem la mateixa carta dirigida el bisbe de Vic i a 14 destinataris més, una altra còpia als f. 67v-68r, ara dirigida a l'abat (de Poblet?) amb l'especificació que en varen ser enviades seixanta-cinc més; per València, vegeu Arxiu del Regne de València (ARV), Mestre Racional (MR), vol. 9813, 2ª num. f. 194r-v; ed. Cueves Granero, 1952: 28-30; per Mallorca, vegeu Aguiló i Forteza (1877); de totes maneres, són molts els documents al respecte, de manera que seria massa llarg ressenyar-los tots. Els mallorquins responen que pagaran a condició que ho facin també catalans, aragonesos i valencians. No conec cap prova de l'acceptació per part dels aragonesos. Malgrat les reticències, tant els catalans com els valencians van accedir a pagar el mulleratge; pel que fa a l'aportació d'aquests darrers, em remeto a Cueves Granero (1952), mentre que les sumes que tenim registrades de certs pagaments dels catalans, els quals s'havien d'ingressar a la Taula de Canvi de Barcelona, es duen a terme entre els dies 7 i 19 de maig del 1410, relatives a algunes poblacions de la vegueria del Penedès, per un total de 636 sous (AHPB, 86/5, Bartomeu Gras, f. 2v-11r); també satisfan el tribut «per rahó del benaventurat matrimoni del dit senyor celebrat ab la il·lustre dona Margarita de Prades» els comtats de Rosselló i de Cerdanya (ACA, RP, MR, vol. 2562); tot i així, el 8 de novembre de l'any 1410 encara no s'havien cobrat els 200 florins

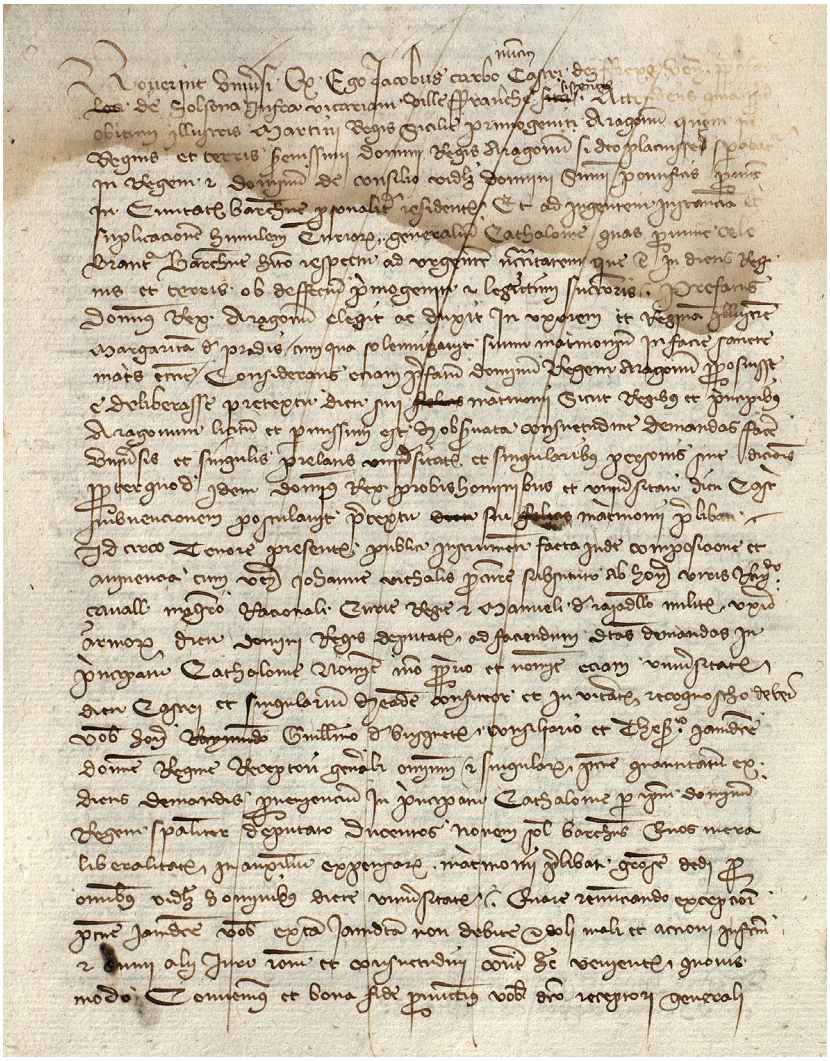

Figura 2. El cobrament de l'impost del mulleratge als catalans [AHPB, 86/5, Bartomeu Gras, Llibre de negocis de la Tresoreria reial, f. 7v] (Tots els drets reservats).[38]

promesos per la ciutat d'Elna (AHPB, 86/5, Bartomeu Gras, f. 13v-14r). De fet, pocs dies després d'haver-se iniciat la recaptació en aquests territoris, s'esdevingué la mort del monarca, fet que provocà el dubte de si calia seguir duent-la a terme, tot resolent-se afirmativament. En relació amb els mallorquins, va produir-se una situació molt similar, i serà ja en ple regnat de Ferran d'Antequera, el 5 de juny del 1413, quan es reclamarà als jurats i prohoms de la ciutat i l'illa de Mallorca que facin efectiu el pagament dels 10.000 florins que havien promès lliurar al rei Martí «ço és, VIII^{M} per raó del matrimoni que·l dit senyor havia celebrat ab la senyora reyna dona Margarita, thia nostra molt cara, […] los quals deu mília florins, advinent aprés poch temps la mort del dit senyor, no foren pagats» (ACA, C, Cartes Reials [CR], Ferran I, núm. 239).

38 En el preàmbul de cadascun dels documents conservats relatius a la recaptació del mulleratge es recorda que la mort del primogènit del rei d'Aragó (Martí el Jove) va provocar que el papa aconsellés i que les Corts catalanes instessin i suplicassin al monarca que volgués prendre una nova esposa per tal de mirar de fer front a la urgent necessitat d'aconseguir un nou primogènit i successor legítim; motiu pel qual va escollir com a muller i reina la *«illustrem Margaritam de Pradis»*.

Abans d'intentar oferir una mica de llum sobre aquests mesos de la parella reial, veiem per què la tria de Margarida havia de ser adequada i esperançadora, i què hi havia al darrere de les apreciacions relatives a la bellesa de la reina, més enllà dels fets objectius i de les lloances dels poetes.

És evident que allò que s'havia de procurar —més encara ateses les condicions físiques del rei— era escollir una esposa que fos garantia de fertilitat i, eventualment, de provocar atracció sexual en el monarca, el qual, a aquestes alçàries de la seva vida, no havia de ser exactament propens a la sensualitat i als plaers físics. Un text on podem trobar indicacions interessants per aclarir-nos és l'anònim *Speculum al-Foderi*,[39] un tractat mèdic contemporani expressament dirigit a l'activitat sexual que es completa amb l'exposició d'una sèrie de posicions que poden afavorir gaudir del sexe.

El tractat és molt detallat en descriure totes les possibles situacions i aliments per estimular el desig sexual, el coit i la producció d'esperma, detall que posa en context les referències a àpats suculents preparats per al monarca i que, com veurem, segons alguns, l'haurien dut a la mort. Si tenim en compte la situació anímica i física del rei, un element primari i determinant és l'acció de la dona, condicionada pel seu propi desig, i és a les dones altes i primes —elements bàsics que, entre d'altres, constituïen el cànon de bellesa de l'època— «que los ve sobte lo desig e el talent».[40] És a dir, que la bellesa és símptoma de sexualitat animada, no sols de plaer estètic, condició essencial per estimular el desig del sobirà i, doncs, la possibilitat que en la repetició de l'acte acabi per engendrar un fill. Així mateix, des d'una perspectiva actual, costa de creure que la jove i atractiva Margarida pogués provar desig sexual pel rei, ni jove ni de bona figura, talment un altre Sir John Falstaff, sense el seu ardor, d'altra banda.

L'anònim coincideix amb Arnau de Vilanova dient que el moment millor per complir l'acte amorós, des del punt de vista dels equilibris entre els diferents humors i de la quantitat d'esperma produït, és després d'haver dinat i un cop feta la migdiada. Segons les característiques físiques de l'home, sobretot, el moment de l'any i la situació climatològica o anímica, es detallen quantitats i tipus de viandes que augmenten tant el desig com la generació d'esperma de qualitat. Una de les condicions essencials, a més, especialment efectiva en aquells que poc han practicat el sexe, que havia de ser la condició tant del rei com de la reina, és justament practicar, com més millor.[41] Al mateix temps, però, s'han de considerar també els possibles efectes contraris causats per la febre quartana que, segons els metges, tenia recrudescències justament a la tardor.

39 Utilitzo la forma *al-Foderi*, que és la que es troba al ms., i no la tradicional *al foder*, perquè, tal com vaig suggerir a la ressenya a l'excel·lent edició d'Alberni, el títol es presta a un joc de paraules entre l'acte sexual («foder») i el nom d'un pseudo-expert musulmà, quan aquests eren famosos per la seva ciència mèdica; al respecte, vegeu Cingolani (2008).

40 *Speculum al foder* (2007: 87).

41 *Ibidem*: 60.

Tal vegada, a més de la ingesta de certs menjars, per tal d'estimular l'apetit sexual del monarca, la reina hauria d'haver-se disfressat i ballat com una sarraïna. Els joglars sarraïns valencians, especialment els *alfuleys* de Xàtiva, s'havien posat molt de moda a finals del segle XIV, i el rei Martí sempre els havia apreciat molt, i no sols per participar en festivitats públiques. Per exemple, el març de l'any 1409 —i en torna a reclamar la presència el 14 d'abril—, el rei demana a Nicolau Pujada, batlle general del regne de València, i al batlle de Xàtiva que li enviïn a Barcelona la mora balladora Esma, el seu marit i un altre sarraí que sàpiga fer salts acrobàtics.[42]

Les cròniques, o l'itinerari reial, evidentment, no entren en els detalls de la vida quotidiana dels esposos. Per l'itinerari sabem que els dos, després del 17 de setembre en què es va celebrar el casament, no surten del palau de Bellesguard (ni per assistir a la processó i als entremesos organitzats per celebrar l'entrada del papa Luna a Barcelona el dia de sant Miquel, el 29 de setembre),[43] fins al dia 21 d'octubre, en què el rei va a Barcelona i s'hi queda fins al 23, quan ja ha tornat a Bellesguard.[44] La reina no el segueix, però el dia 25 es dirigeix a Montserrat. A partir d'aquest moment, es deixa de registrar la presència de la reina a prop del seu marit. Per què? Hem d'entendre que es donava per sobreentesa i no feia falta anotar-la? Això ens ha de fer creure que, a part de la breu anada a Montserrat, Margarida no va sortir mai de la torre de Bellesguard? O ho hem de veure com una falta d'interès, i de consideració, en el fons?

Reprenem el relat de Lorenzo Valla. Després de la introducció, ja examinada, l'humanista italià compon un llarg capítol (II, 2), situat cronològicament un mes després del casament, és a dir, cap a finals d'octubre, on relata l'arribada de diversos emissaris de part de Lluís II d'Anjou, marit de la neboda de Martí, Violant, filla de Violant de Bar i del difunt Joan I.[45] Valla diu que, per la malaltia, el rei escoltava amb ulls tancats, fins a tal punt que els missatgers es pensaven que dormia. De la seva atenta resposta van comprovar que si el cos era dèbil, la ment era ben desperta. Una de les finalitats de

42 A part de ser una especulació, si la reina ho hagués fet, s'hauria trobat amb els mateixos problemes que la cantant i balladora Caterina, muller del ministrer del monarca Joan de Montpalau, que el rei Alfons el Magnànim, el 1424, va haver de defensar davant els inquisidors del regne de València perquè vestia roba morisca adduint que no estava acostumada a la cristiana. Totes les dades relatives a músics, joglars o xantres es podran trobar a la base de dades que s'està preparant en l'àmbit del projecte *MiMus*.

43 ACA, RP, MR, vol. 928/4 (*olim* 3884), f. 9v.

44 Girona i Llagostera (1915: 645-648).

45 La qual es pot confirmar documentalment a partir d'una extensa carta que el rei va escriure al capità general de Sardenya Pere Torrelles, el 20 de febrer de 1410: ACA, C, reg. 2238, f. 115r-117r. En la missiva, el monarca informa el seu amic i confident del naixement de la filla d'aquest darrer, «la qual batejaren dicmenge aprés, e foren compares mossèn Demià e lo comte d'Urgell, e comares la dita reyna nostra molt cara muller e la comtessa d'Urgell, nostra cara neboda; a la qual, per tal com cascuna de les dites comares havien per nom Margarida, li imposaren lur nom». Al marge de l'ambaixada de Lluís II d'Anjou en relació amb la successió, també es fa referència a una altra missatgeria, gairebé simultània, enviada, pel mateix motiu, de part de «l'infant de Castella [*Ferran*]», a les quals respongué d'igual forma: «Déus migançant, nós farem nostre poder que de nostra molt cara muller la reyna nós hajam fills mascles que, aprés nostres benaventurats dies, succeesquen en nostres regnes e terres». Vegeu Bagué i Garriga (1935); Fort i Cogul (1970a: 58-60).

l'ambaixada era la de perorar la causa de l'infant Lluís de Calàbria, net de Violant de Bar, com a successor en cas que el rei morís sense fills. El discurs de Martí I és llarg i ple de nobles paraules i sentiments. El Consell reial comença a debatre l'oferta: alguns defensen la candidatura de Jaume d'Urgell, en tant que descendent del germà del Cerimoniós; altres, la d'Alfons el Vell, net del rei Jaume II, mentre que el mateix Martí seria més propens a Ferran d'Antequera, fill de la seva germana Elionor, tot esgrimint arguments genealògics. Tot i així, i a desgrat de tots, consellers i poble, el preferit del rei segueix essent l'il·legítim Frederic. Aquest llarg capítol funciona com a anticipació de les reunions dels compromissaris de Casp i de les anàlisis genealògiques que van haver de dur a terme. D'altra banda, desacredita el comte d'Urgell, amb les seves trames per fer-se ja amb el poder, i expressa la preferència, almenys en segon lloc, de Martí pel candidat castellà.

Tornem a la reina: per què va a Montserrat? Podem imaginar que més d'un mes sense tenir cap prova que s'hagués quedat prenys, malgrat totes les atencions higièniques que segurament li havien estat dedicades, bé seguint les pautes de la medicina de l'època, o bé consells semblants als del *Speculum al-Foderi*, havien d'aconsellar fer servir alguna mesura de caràcter superior. La pressió sobre la jove per tal que engendrés un hereu havia de ser intensa ja des del primer moment, i força més esgotadora amb el pas del temps, i un breu pelegrinatge a Montserrat s'esperava que hi ajudaria.

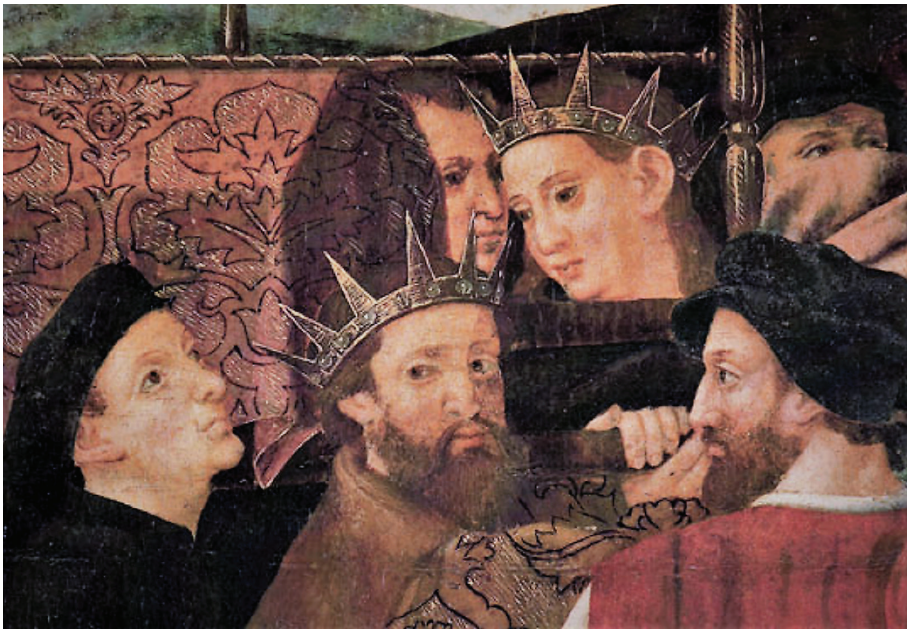

Figura 3. Representació dels reis Martí l'Humà i Martí el Jove a la taula del *Trasllat de les relíquies de sant Sever a Barcelona*, 1542 [Museu Diocesà de Barcelona] (Wikimedia Commons).

Al mateix temps, el rei Martí va intentar aprofitar el viatge de la reina per apropar-la als barcelonins i per portar a terme un dels cerimonials típics de la monarquia —dels quals la reina no havia d'haver gaudit gaire en la reclusió de Bellesguard—, la celebració d'una entrada reial. Malgrat tot, els barcelonins no semblaven especialment interessats a complir-lo, bé perquè no creien en les possibilitats del nou matrimoni, o bé perquè la reina seguia essent com un cos estrany que no desitjaven fer seu, o bé, finalment i en especial, per raons econòmiques. Tot i adduir com a raó contrària a la celebració de l'entrada que la mort de Martí el Jove era massa recent per poder efectuar un acte festiu, accepten a desgrat:

> *Die sabbati XXVI[a] octobris anno predicto MCCCC[o] nono. Ffuit celebratum concilium Centum iuratorum in quo fuerint proposita sequencia*: \primerament,/ que com lo senyor rey haja dit et stretament demanat que per la ciutat sia feta festa en la forma acustumada a la senyora reyna, la qual novellament deu entrar en Barchelona, e jassia per los consellers li sien estades fetes moltes excepcions que la dita festa no·s faés ara per moltes rahons, et specialment per la mort no ha molt seguida del senyor rey de Sicília, lo dit senyor no haja admeses les dites excepcions, ans en tot cas vulla que la dita festa sia feta com pus prestament fer se porà, que·l Consell acort sobre açò.
>
> Acordà lo Consell que pus lo senyor rey vol en tot cas que de present sia feta festa a la dita senyora reyna en sa novella entrada, que li sia feta festa, jassia per molts esguarts lo temps no y sia propri, la qual festa se faça per la forma que·ls consellers et les XII persones dejús escrites, \o la major part d'elles/ ordonaran.[46]

Si és que efectivament es va produir, no degué ser una entrada gaire especial, ja que als llibres del clavari no hi he trobat anotada cap despesa per a l'organització ni per als regals típics d'aquestes ocasions.

A part dels rituals de fertilitat, sempre i quan el monarca estigués en condició, i les pressions causades per l'ànsia d'haver d'engendrar un fill al rei, la de la reina a Bellesguard no devia ser una vida gaire divertida o interessant. Margarida, en tant que reina, havia de tenir almenys les seves donzelles de companyia, tot i que ens en falten els noms. El nombre de joglars a sou del rei s'havia reduït molt, i en aquest final del 1409 i primers mesos del 1410 tan sols quedaven en nòmina Antonio da Maleto, Joan de Lòria i Jacquet de Portaubert, tots músics que feia anys que formaven part de la Casa del rei, alguns dels quals ho havien estat fins i tot dels seus predecessors o d'ell mateix quan era infant. És possible que en algunes ocasions anessin a Bellesguard, però no en tenim proves.

---

46 Arxiu Històric de la Ciutat de Barcelona (AHCB), 1B.I-28, f. 126r. En les *Rúbriques de Bruniquer* (1912: vol. I, 236) s'expressa d'aquesta manera: «A 26 de octubre 1409, a petició del rey, fou deliberat fer festa a la reyna en sa novella venguda, jatsie que per la mort del rey de Cicília los consellers se n'escusaban» (ed. Carreras & Gunyalons 1912: vol. I, 236).

Els oficis religiosos eren cantats, però no crec que ho fossin segons l'estil polifònic de l'*ars nova*, ja que de xantres en nòmina habitual únicament en quedaven dos, Pere Banyut i Gracià de Tours, a més d'Antoni Sánchez, que també podia tocar l'orgue. Aquesta formació no donava per poder cantar polifonia complexa, sempre que entenguem una missa polifònica com un moment de plaer estètic a més d'un acte religiós.

Tampoc no crec que trobés gaire esbarjo en la lectura. No sabem grans coses relatives a la cultura de Margarida, a part que, com ja era normal a l'època per a una jove aristocràtica, i donat que s'havia educat a la Cort de Maria de Luna, sabia llegir i escriure.[47] Ara bé, quins llibres llegia? El fet que Francesc Eiximenis dedigués el *Llibre de les dones* a la seva àvia, Sança Ximenis d'Arenós, i un extracte del mateix llibre, anomenat *Scala Dei*, a Maria de Luna,[48] deixa pensar que no sols Margarida havia de conèixer l'obra del menoret, sinó que aquest tipus de literatura moral fos el seu principal horitzó de lectura, i que en pogués ser influenciada, almenys en la breu etapa com a reina. Al mateix temps, hem de recordar que la biblioteca reial es conservava al palau reial Major de Barcelona, i per aquesta època no resulta cap requesta de llibres en especial que el monarca es fes enviar a Bellesguard. Aquells que Martí tenia amb ell havien de ser tots de caràcter religiós o moralitzant. Evidentment, els llibres adequats, segons criteris del temps, per la formació i l'edificació d'una jove reina, però no en absolut obres que ajudessin a distreure's de manera plaent.

Una activitat normal era la d'escriure's amb la família, comunicant l'estat de salut i comentant altres notícies. El fet que no existeixi, o no es conservi, cap registre propi de Margarida per aquests mesos ens impedeix conèixer l'abast de la seva eventual correspondència. Aquest és un altre fet que ha d'estranyar, perquè era costum que de seguida que arribés la nova esposa, fins i tot quan era duquessa, aquesta ja tingués els seus escrivans i els seus registres, talment com havia passat amb les duquesses Mata i Violant, esposes de l'infant Joan, o amb Sibil·la de Fortià, quarta esposa Pere el Cerimoniós. Per exemple, el dia 16 de gener, tenim una carta del rei —justificada perquè se'n necessitava la intervenció— en resposta a una missiva que Joana/Gonçalva de Prades havia enviat a la seva germana Margarida, però no tenim cap constància de si la reina també contestà.[49]

Una de les poquíssimes accions documentades d'aquesta època per part del rei a favor de la seva esposa és l'assignació de 15.000 florins per a la Cambra de la reina mentre visqués, la qual s'havia de garantir amb rendes provinents de diverses moreries

47 Ho confirmen algunes signatures autògrafes en cartes originals que sobreviuen i, sobretot, una missiva completament de puny i lletra de la reina (ACA, C, CR, Ferran I, núm. 700) de la qual es parlarà a l'epíleg de l'obra.

48 Silleras Fernández (2015b: 59-147).

49 ACA, C, reg. 2252, f. 134v; ed. Girona i Llagostera (1915: 651).

i aljames dels regnes d'Aragó i de València.[50] D'altra banda, hi ha algunes assignacions sobre rendes provinents del regne de Sicília, com una de 5.000 florins d'or de Florència sobre la Secrecia (podríem dir el clavari) de Palerm;[51] o una altra de 1.000 lliures sobre els ingressos de ports i marítimes.[52]

Sense especificar cap data, més enllà de referir-se en general a l'època dedicada a la procreació d'un hereu, Lorenzo Valla fa uns comentaris i relata una anècdota —només en part recollits per Zurita, com s'ha vist— que s'ha fet molt famosa també quant a divulgació. L'italià no explicita la seva font, però podem creure, atès el seu caràcter burlesc, que almenys la qüestió relativa als artefactes elaborats per tal d'afavorir la còpula ha de provenir de la mala llengua del bufó Antoni Tallander (més conegut com a mossèn Borra):

> *Sunt enim qui dicant nullo pacto, nec medicorum arte, nec multifariis machinis potuisse eum vel concumbere cum muliere vel puelle virginitatem demere: licet mater alieque nonnulle femine velut ministre puelle adessent, licet viriquoque aliquot auxilio regi essent, qui, ventrem quasi appensum per fascias a lacunari pendentes —quibus tumor proni ventris cohiberetur— demitterent eum sensim in gremium puelle ac sustinerent. Sed hec verecundius forsitan in silentio reponuntur* (II, 3).[53]

Sincerament, no crec ni en la incapacitat del rei per completar un coit, és a dir, que la reina, malgrat tot, havia quedat verge, ni tampoc em sembla versemblant l'elaboració de tan complex aparell (ja que tècniques més modernes ens ensenyen que seria possible trobar solucions més efectives, com suspendre amb unes faixes el cos de la reina en horitzontal per sortejar el problema de l'obesitat del rei). L'única cosa que es pot dir és que, molt possiblement, no s'havien d'haver estudiat altres posicions, atès que, per exemple, el *Speculum al-Foderi* desaconsellava l'acte dempeus perquè «fa mal a les anques e als jonolls», mentre la millor posició, un cop descartades altres, com la de costat o asseguts l'un damunt de l'altre, la més cuidadora de la salut i més eficaç de cara a la procreació «[...] és que s'ajaga la fembra en llit blan e pla e lent, e que estia l'home sobre

50 ACA, C, reg. 2312, f. 19r-v (s/d.), i reg. 2261, f. 94v-97r; Bellesguard, 25 novembre de 1409. Al respecte, vegeu Durán i Cañameras (1956: 14-15); Fort i Cogul (1970a: 61-62). Aquests diners havien de ser lliurats en quatre pagues al llarg de l'any: per Nadal, per Pasqua de Resurrecció, per sant Joan de juny i per sant Miquel de setembre.

51 ACA, C, reg. 2325, f. 18v (6 de novembre de 1409).

52 ACA, C, reg. 2325, f. 30v (15 de novembre de 1409). Les enormes dificultats per fer efectives aquestes concessions s'analitzaran en el capítol de Juncosa & Navàs. En tot cas, als 15.000 florins atorgats *«pro Camera»* s'hi ha d'afegir 15.000 florins més com a donació *«propter nupcias»*, és a dir, en concepte d'escreix; uns diners que trigarà molts anys a percebre i ho farà només en part: ACA, C, 2593, f. 182v-184r (abril de 1426). Vegeu Durán i Cañameras (1956: 22-23). Pel que fa a les dificultats financeres de la reina un cop vídua, em remeto a Juncosa Bonet (2020 i 2021a).

53 Traducció: «Hi ha qui diu que ell, ni amb l'ajuda dels metges ni amb artefactes mecànics de tot tipus, no podia fer l'amor de cap manera amb la seva esposa ni, fins i tot, no podia acabar amb la virginitat de la jove, malgrat que la mare i altres dones, com a ministres, estiguessin al seu costat, o bé que alguns homes fossin d'ajuda al rei el qual, amb el ventre quasi suspès amb una faixa del sostre —a fi de comprimir el ventre inflat—, el baixaven poc a poc sobre el ventre de la noia i el sostenien. Tanmateix, serà millor no parlar d'això per vergonya».

ella, e que tanga ella les pernes alçades e lo cap alt al més que pusca, e tanga-li la mà esquerra sots les espatlles, e ab la dreta abraçada, e acostar-l'ha a si aitant com porà».[54]

Sigui com vulgui, tot apunta que ja a finals de gener el rei comença a perdre les esperances, i per aquesta raó vol aclarir com hauria de funcionar la successió. El dia 23, escriu als jurats de València i als de Mallorca per demanar-los que li enviïn experts juristes perquè, per conservar la pau dels seus regnes després de la seva mort, «[...] havem deliberat en nostre solempne Consell que ab sobirana diligència sien vists, reconeguts e bé examinats tots los testaments e codicils de tots nostres il·lustres predecessors de gloriosa recordació, per tal que, en cas, ço que Déus no vulla, convingués a nós morir sens fills».[55]

El monarca pretén saber amb certesa a qui havia de pertocar la successió. Així mateix, el 29 d'abril, es queixa que encara no li han enviat els assessors.[56] Mentre que l'endemà, fa el mateix amb els aragonesos.[57]

Martí l'Humà gairebé no es mou de Bellesguard, on hi sojorna tot gener i febrer, només amb puntuals anades a Barcelona. Dels moviments de la reina no en sabem pas res, atès que la seva presència ja no és recordada al costat del rei, però a mesura que no donava proves de fertilitat, la seva importància anava minvant sempre més.[58] I en totes les accions convulses dels darrers dies de Martí I —que el 14 de maig s'havia traslladat al monestir de Valldonzella—,[59] la reina sembla ser-hi completament absent, com si no tingués dret de paraula ni res a dir. Gairebé segur que en un primer moment no l'havia seguit, atès que el 28 de maig, el rei ordena que siguin entregades a la seva esposa unes cortines que havien pertangut a Martí el Jove;[60] d'haver estat amb ella, senzillament hagués ordenat que les hi portessin. Per contra, sí que el seguirà un parell de dies més tard, quan el rei ja és moribund.

Arribem, així, a l'acte final d'aquests mesos. Valla atribueix a la mare i a l'esposa del comte d'Urgell[61] el darrer banquet que hauria causat la mort del rei, tot i que no

54 *Speculum al foder* (2007: 87).

55 ACA, C, reg. 2252, f. 134v-135r; ed. Girona i Llagostera (1915: 651).

56 ACA, C, reg. 2252, f. 143v; ed. Girona i Llagostera (1915: 654).

57 ACA, C, reg. 2237, f. 152r-153v; ed. Girona i Llagostera (1910b: 40-41); vegeu també Coroleu i Inglada (1889: 172-176); Fort i Cogul (1970a: 62-65).

58 Tot i que al parlament tingut a les Corts per part d'Alfons d'Eixea, bisbe d'Elna, el 15 d'abril, encara que es digui que «esperem en la divinal clemència que ella prestament de fill mascle, segons és dit, complirà vostre e nostres bons desigs» (ACA, G, SG (N), vol. 961/1, f. 569v), com s'ha vist, i com contestarà el mateix rei, ja s'estava estudiant com procediria la successió a falta d'hereu mascle, legítim i directe.

59 Des d'on va expressar la seva intenció de desplaçar-se a Saragossa «muy prestament por poner aquella e el regno d'Aragón en bueno estamiento e tranquil·lidad» (ACA, C, reg. 2252, f. 144r; ed. Girona i Llagostera (1915: 654). Vegeu també: Girona i Llagostera (1910b: 39-43); Fort i Cogul (1970a: 66-67).

60 ACA, C, reg. 2237, 2$_a$ num. f. 72r-v; diu clarament: «a la dita reyna trameta prestament».

61 Diria que s'equivoca Durán i Cañameras (1956: 9) en pensar que la mare ho és de Margarida, és a dir Joana de Cabrera, ja que no tindria gaire sentit l'aliança entre les dues.

descarta l'opció de la pesta.[62] A aquestes alçades, em sembla difícil pensar que el rei encara cregués en la possibilitat d'engendrar un fill, així com sembla ardu de creure que les dones del comte d'Urgell, espantades per la possible successió de l'il·legítim Frederic, impulsessin la procreació d'un hereu i treballessin *«ut regem et adipibus et quartana torpidum ad Venerem procreationis gratia excitarent»* (II,5) (per despertar l'apetit sexual del rei fatigat per l'obesitat i la febre quartana). Valla deixa anar un toc misogin asserint que, potser, la mort del rei no fou causada per la malaltia, sinó per *«simplicitas mulierum atque stultitia»* (per la ximpleria de les dones i la seva estupidesa), perquè aquestes van anar més enllà d'allò recomanat pels metges en proporcionar al rei àpats afrodisíacs. Més aviat, però, diria que Valla atribueix el fatal desenllaç a les continuades intrigues dels Urgell, que haurien d'accelerar la mort del rei i obtenir el seu parer favorable a la successió del comte Jaume.

L'episodi no em sembla que tingui gaire credibilitat, no sols per allò ja comentat, sinó perquè, atesa la religiositat del monarca, dubto molt que un monestir femení fos el lloc ideal per seguir copulant a la recerca d'un hereu. Arribat a aquest punt (II,6), Valla introdueix el testimoni de mossèn Borra, ara explícitament —tal vegada perquè és l'únic del qual està segur que és fals i que contradiu el seu relat, i del qual pren certes distàncies atesa la seva antiga professió d'albardà i, en general, certa escassa moralitat, ja que guanyava més diners fent el bufó que els estudiosos de la literatura o de la saviència. Segons el relat d'Antoni Tallander (àlies mossèn Borra), el rei hauria mort pel riure que ell mateix li havia causat.[63] A part de la nul·la credibilitat de l'anècdota, que posa en entredit qualsevol altre detall que pugui provenir d'ell, Tallander no apareix amb regularitat als pagaments efectuats en aquesta època, ni en sabem el càrrec, així que podem dubtar de la seva presència al costat del rei. Tot apunta que fossin elaboracions personals, tal vegada basades en xafarderies que podien circular pels ambients barcelonins, a les quals mossèn Borra va donar el seu particular toc bufonesc i de menyspreu envers l'antiga dinastia del Casal de Barcelona, ara que és al servei de la nova.

Un darrer detall que apunta Valla és que, un cop mort el rei, i a causa de la sospita de molts (i amb certa contradicció amb l'afirmació que la reina seguia sent verge):

62 Un brot que feia ja alguns mesos que assolava la ciutat; tant, que el dia de santa Caterina (25 de novembre) «per ordinació de nostre senyor lo papa e dels consellers de Barchelona, se feu solempna professó de la Seu ab les parròquies […] per rahó de les mortaldats» (ACA, RP, MR, 928/4 (*olim* 3884) f. 15r; ed. Girona i Llagostera (1915: 649), situació que impulsà la Cort a demanar al monarca «que fos sa mercè, attès lo temps epidemial qui era e és, per voler de Déu, en la ciutat e territori de Barchelona, per conservació de la salut de la persona del dit senyor e de la senyora reyna, […] se mudàs en algun loch sa del principat de Cathalunya. […] E d'açò mateix fou suplicada la dita senyora que ella·n volgués lo dit senyor supplicar de la dita mutació per les causes damunt dites», però sobretot perquè «som viduats de primogènit e fill de la vostra sacra persona». Es descriu clarament que «aquest territori e la ciutat de Barcelona [...] són infectes de pestilència greu, d'on se segueix aquelles úlceres pèssimes e innumerables, les quals per peccats se troben en la sancta Scriptura per Déu cominades» (ACA, G, SG [N], vol. 961/1, f. 541r-542r; ed. *CARAVPC*, t. VI: 374-375).

63 Vegeu López Rodríguez (2013: 227, n. 10); també Durán i Cañameras (1956: 9-10) i Fort i Cogul (1970a: 56-57) expressen una opinió negativa; sobre mossèn Borra encara s'ha de veure Bofarull i de Sartorio (1896).

> *Sed maiore cura reginam comes asservandam curavit, ut vix misere cubiculo pedem liceret efferre, verbo quidem quia dicere dubium esse an gravida e rege foret, re autem quia vereretur ne, ex altero postea concipiens, e rege se concepisse mentiretur. Siquidem et apud iurisconsultos et apud physicos recepta opinio est, incertum tempus esse pariendi, et in undecimum usque et interdum in tertiumdecimum mensem extrahi partum posse. Et hec quidem domestica sunt* (II, 6).[64]

Un cas molt similar tingué lloc quan la reina Violant, un cop mort sobtadament el rei Joan, i després que Maria de Luna, a suggestió i oferta dels consellers de Barcelona, hagués assumit el títol de reina, per tal que la Corona no sortís de la seva línia de descendència, havia declarat que estava embarassada i esperava un fill, un hereu mascle, fet que va dur a tenir-la vigilada per quatre bones dones al llarg d'uns mesos per tal de comprovar si era veritat o no.[65]

El dia en què Martí va expirar, al monestir de Valldonzella, ratificà una donació per causa de mort a favor de la seva darrera esposa. A través d'aquesta acta —que encapçala el fonamental qüern (titulat *Capbreu o manual de notes*) del notari Ramon Descomes—,[66] el monarca va fer entrega a Margarida, *«coniugi nostre carissime presenti»*, de:

> *[...] dictum palacium nostrum Minus quod est in dicta civitate Barchinone situatum, cum omnibus suis membris, iuribus et pertineciis universis, et eciam, dictam domum nostram de Bellsguard, territorii Barchinone, cum omnibus suis possessionibus, tenedonibus et aliis iuribus et pertinenciis universis; necnon omnia iocalia atque bona nostra mobilia supradicta que habemus aut nobis pertineant ubicumque sint et in posse quarumcumque personarum existant. Volentes et eciam ordinantes quod dicta iocalia nostra que pignerata existunt pro certis peccunie quantitatibus redimantur de aliis bonis nostris ab hiis quibus impignerata fierunt, ita quod vos ea omnia possitis petere, exhigere et habere ac habeatis statim morte nostra sequta quitia, libera atque francha ut prefertur.*[67]

---

64 Traducció: «Però el comte [*d'Urgell*] va fer que la reina no sortís de les seves habitacions, perquè deia que no se sabia si estava prenys del rei, i perquè temia que, embarassada per algun altre, digués que el nounat era fill del rei. De fet, tant entre els jurisperits com entre els físics, és opinió comuna que el temps del part és incert, i que és possible parir fins l'onzè mes i inclús el tretzè. Però aquestes coses són xafarderies internes a la Casa».

65 Una vigilància a què també serà sotmesa la mateixa reina Margarida un cop vídua, tal com es podrà comprovar al capítol següent. Pel que fa al cas de la vídua de Joan I, em remeto a Juncosa Bonet (2018: 95).

66 ACA, Generalitat, Processos de Corts (N), vol. 962/2, 2ª num. f. 1r-v. El coneixem també a mercè d'una còpia registrada en el f. 66r-v del volum *Diversorum secundus* de l'Arxiu Històric Municipal de Barcelona (AHCB, 05/1B.XV, vol. II). Al respecte, vegeu Durán i Cañameras (1956: 16); López Rodríguez (2013).

67 Traducció: «[...] el dit nostre palau Menor que es troba en la dita ciutat de Barcelona, amb totes les seves parts, drets i pertinences; i també la dita nostra torre de Bellesguard, en el territori de Barcelona, amb totes les seves possessions, tinences i altres drets i pertinences; així com tots els objectes preciosos i els nostres béns mobles ja anomenats que tenim o ens pertanyen, on sigui que es trobin o en possessió de qualsevol persona. Volent i també ordenant que els objectes preciosos que es trobin empenyorats, siguin redimits d'aquells que els tenen amb sumes de diners provinents d'altres béns nostres, així que vós les pugueu totes requerir, exigir i tenir, i les hagueu, immediatament després de la nostra mort, quíties, lliures i franques». Pot llegir-se el document sencer a López Rodríguez (2013: 260-262). Vegeu, així mateix, Fort i Cogul (1970a: 68-69).

I encara se li preguntà reiteradament, i en català, davant de diversos testimonis: «Senyor, si àls és de vós que Déu nos faés tant de mal que us perdéssem, los vostres béns mobles, plau-vos que sien tots de la senyora regina?» I el rei respongué «hoc». També va contestar afirmativament a la pregunta següent: «Senyor, [...] plau-vos que los dits béns mobles e les vostres yoyes sien de la senyora regina, e lo palau Menor, e la torre de Bellesguard?»

Les coses, però, no seran tan boniques com sembla. La mort del rei Martí tanca aquest capítol de la biografia de Margarida de Prades. Com va seguir la seva vida a partir de llavors és responsabilitat d'altres il·lustrar-ho.

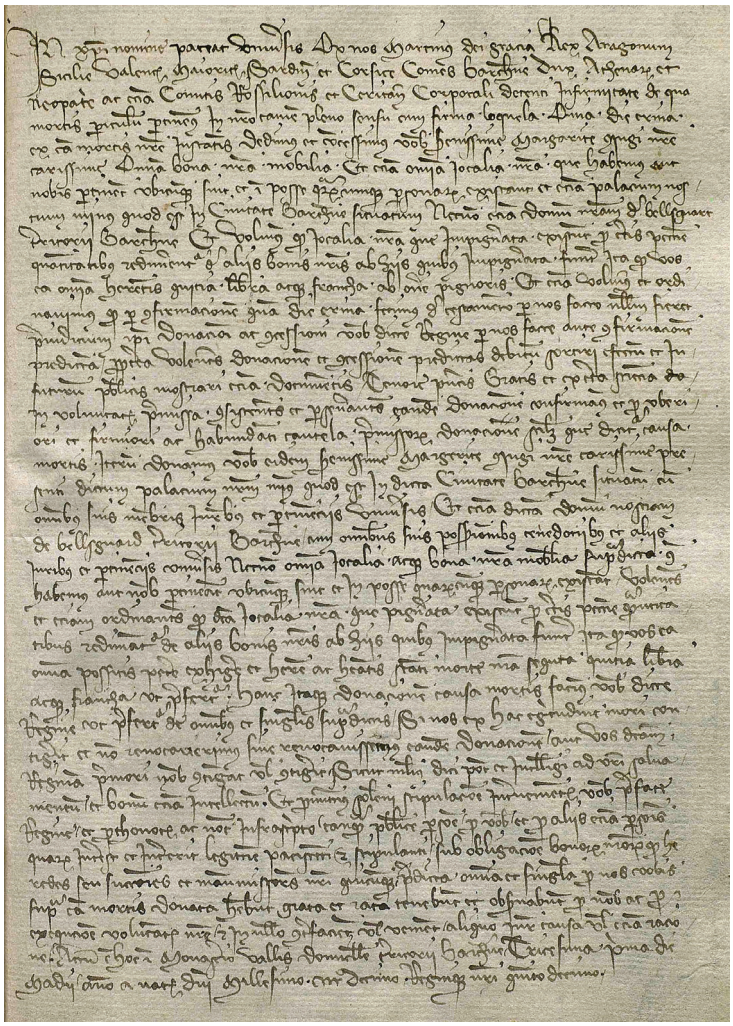

Figura 4. Donació *causa mortis* del rei Martí l'Humà a Margarida de Prades [AHCB, 05/1B.XV, vol. II (*Diversorum secundus*), f. 66r] (Tots els drets reservats).

sponsam

LA REINA VÍDUA:
ACCIÓ POLÍTICA, DIFICULTATS ECONÒMIQUES I L'AMOR A L'OMBRA

Eduard Juncosa Bonet & Marina Navàs Farré

Resum: El període de viduïtat és el més llarg i intens de la vida de Margarida de Prades. Es caracteritza per una lluita constant en defensa dels seus drets i privilegis, sobretot econòmics, i per intentar compatibilitzar el rol públic de reina vídua amb la seva vida privada. L'obstinació per conservar el seu estatus reginal sense renunciar a l'amor la condueix a mantenir el seu segon matrimoni en secret i una maternitat silenciada. La documentació disponible, en bona part inèdita, i que ha servit per establir una cronologia renovada, posa de relleu les seves recurrents preocupacions financeres, però també ens ha permès de seguir les traces de la seva activitat política i de la seva nova vida conjugal, fins a arribar a la seva trajectòria final com a monja.

Paraules clau: Margarida de Prades; reina vídua; Joan de Vilaragut; Joan Jeroni de Vilaragut; Benet XIII (papa Luna); Ferran d'Antequera; Alfons el Magnànim; segle xv; Corona d'Aragó.

Abstract: The longest and most intense period of Margaret of Prades' life occurred after she had become a widow. It is characterised by a constant struggle in defence of her rights and privileges, especially economic ones, and by her attempts to reconcile her public role as a widowed queen with her private life. Her stubborn efforts to preserve her royal status without renouncing love led her to keep both her second marriage and her motherhood a secret. The documentation available, which is largely unpublished and which has served to establish a new chronology, highlights her recurrent financial concerns and also traces her political activity and her new married life, up until the final phase of her life which she spent as a nun.

Keywords: Margaret of Prades; widow queen; John de Vilaragut; Joan Jeroni de Vilaragut; Benedict XIII (Pope Luna); Ferdinand of Antequera; Alfonso the Magnanimous; 15th century; Crown of Aragon.

Il·lustració de la portadella: Inicial il·luminada on s'hi representa una parella d'enamorats [Centre national de la recherche scientifique - Institut de recherche et d'histoire des textes (CNRS - IRHT), Avignon, Bibliothèque Municipale, ms. 136, f. 345r] (Tots els drets reservats).

Juncosa Bonet, Eduard & Jordà Fernández, Antoni (eds.), *Margarida de Prades: regnat breu, vida intensa*, URV-UB, Tarragona, 2022, p. 253–320. ISBN: 978-84-1365-016-6. DOI: 10.17345/9788413650166

> *Et demum die crastina [...], que fuit dies sabbati, tricesima prima et ultima dicti mensis madii, anno a Nativitate Domini millesimo quadrigentesimo decimo, [...] circa horam undecimam [...], ante prandium vel parum antea meridiem, dictus serenissimus dominus rex Martinus [...] eius spiritum reddidit Creatori in quadam camera monasterii Vallis Domicelle, prope Barchinonam, vocata «de la Abadessa»; cuius anima cum Domino omnipotenti Iesu Christo in eius gloria requiescat in pace. Et sic, dicta Curia suum obtinuit finem. Amen.*[1]

La mort del rei Martí l'Humà encetava una nova etapa en la trajectòria vital de Margarida de Prades.* El període de viduïtat de la reina fou el més llarg i també el més vast pel que fa a la documentació conservada, segons la qual, aquestes intenses dues dècades finals de la seva vida van estar marcades pels aspectes següents:

En primer lloc, una preocupació econòmica recurrent. Margarida hagué de sol·licitar sovint percebre el dot del difunt marit, reclamà rendes, es veié forçada a empenyorar béns i a demanar préstecs, i intentà mantenir, amb serioses dificultats, el patrimoni que li havia llegat el rei Martí en la donació *causa mortis*, que de mica en mica anirà perdent, especialment en l'etapa immediatament anterior a la monacal, quan es veié forçada a abandonar casa seva, la torre de Bellesguard i el palau reial Menor, conegut durant molt de temps com el palau de la reina Margarida.[2]

---

* Aquest treball s'emmarca, per la part que afecta a Eduard Juncosa Bonet, en el projecte del Ministeri de Ciència i Innovació «Pacto, negociación y conflicto en la cultura política castellana (1230-1516)» (PID2020-113794GB-I00), així com en el grup de recerca consolidat «Renda feudal i fiscalitat a la Catalunya baixmedieval» (2017-SGR-1068); mentre que la part relativa a Marina Navàs Farré, s'inscriu en el projecte «Cultura escrita cortés en la Corona de Aragón: materialidad, transmisión y recepción» (PID2019-109214GB-I00) i en el grup de recerca consolidat «Cultura i Literatura a la Baixa Edat Mitjana» (2007-SGR-142) de la Generalitat de Catalunya.

1 Arxiu de la Corona d'Aragó (ACA), Generalitat (G), Sèrie General (N), 961/1, f. 579v; ed. *CARAVPC* (t. VI: 444), amb certes esmenes. Traducció: «I al dia següent [...], que fou dissabte, el trenta-unè i darrer dia del mes de maig de l'any de la Nativitat del Senyor de 1410, [...] sobre l'hora onzena [...], abans de dinar o poc abans del migdia, el sereníssim senyor rei Martí [...] va retornar el seu esperit al Creador en aquella cambra anomenada 'de l'Abadessa' del monestir de Valldonzella, a prop de Barcelona; l'ànima del qual, amb el Senyor omnipotent Jesucrist en la seva glòria, descansi en pau. I d'aquesta manera, la present Cort ha arribat a la fi. Amén».

2 Tal com s'ha pogut veure en el capítol de Vidal Franquet. Pel que fa al balanç esquemàtic de la situació econòmica de Margarida de Prades com a reina vídua, vegeu l'apèndix 2.

No obstant això, va assumir un rol polític gens menyspreable —tenint en compte que ja no era reina regnant—, sobretot al servei del rei Ferran d'Antequera i de Benet XIII, el papa Luna.[3] Potser l'episodi més important en què intervingué la reina vídua va ser l'encontre internacional de Perpinyà per intentar posar fi al Cisma d'Occident, que havia dividit l'Església catòlica en dues obediències. Margarida no només va donar suport al pontífex d'Avinyó —amb qui l'unia una bona amistat—, sinó que a més li feia d'informant, tal com demostren les cartes que dona a conèixer Sophie Hirel en aquest mateix volum. També cal destacar el contacte que mantingué durant aquelles setmanes amb el rei de Romans i futur emperador Segimon. Tot i així, els detalls del seu rol a vegades se'ns escapen, perquè a les cartes no se sol fer referència explícita a les qüestions més delicades i simplement es parla dels «nostres affers»,[4] els quals no s'especifiquen a les missives, bé perquè el receptor ja els coneixia, bé per precaució en cas que fossin interceptades.[5]

Però, a més de tot això, Margarida fou reconeguda com a musa pels poetes, alguns dels quals protegí. Com a personatge públic, es preocupà per mantenir una determinada imatge carregada de virtuts i valors positius que van immortalitzar tota una sèrie d'autors de primer ordre, entre els quals trobem Jordi de Sant Jordi, Arnau March, Pedro de Santa Fe, Oswald von Wolkenstein o el marquès de Santillana, entre d'altres.[6] Tot i així, la fama i llaor de la seva figura des del punt de vista poètic contrasta profundament amb l'obscuritat de la seva vida privada al llarg d'aquests anys, de tints molt més novel·lescos, ja que va veure's abocada a mirar de mantenir en secret el seu segon matrimoni amb el cavaller valencià Joan de Vilaragut, així com el fruit del seu amor.

«L'any de plor»:[7] reclamacions i demandes d'ajut durant l'Interregne (1410-1412)

Al llarg de l'any de dol que seguí la mort del rei Martí, Margarida de Prades residí a Barcelona, entre la torre de Bellesguard i el palau reial Menor, sota l'estricta vigilància de quatre madrones de bona fama, les quals havien de controlar, en un context especialment delicat, que no estigués prenys, i, sobretot, que no pogués quedar embarassada d'algú que no fos el difunt monarca.[8] A la sessió del Parlament general de Catalunya del

3 Al respecte, ens remetem als encertats comentaris de Vendrell i Gallostra (1984: 11).

4 A tall d'exemple, poden veure's els documents de l'ACA, Cancelleria (C), reg. 2355, f. 41v, f. 65v o f. 70r-v.

5 Pel que fa al paper polític de la reina vídua, vegeu sobretot Vendrell i Gallostra (1984: 24-25).

6 Tal com s'ha pogut veure en el capítol de Navàs Farré.

7 ACA, C, Processos de Corts (PC), 16, f. 349v; ed. *CARAVPC* (t. VII, p. 231).

8 *«[...] fuerunt nonnulle notabiles domine per dictum consilium deputate pro custodiendo eandem* [reina Margarida] *ex eo quia hesitabatur de pregnatu»* (ACA, C, PC, 16, f. 544r; ed. *CARAVPC*, t. VII: 486).

16 de febrer del 1411, gairebé nou mesos després que s'hagués produït l'òbit reial, es va donar per acabada la vigilància.[9]

Dels dos anys d'Interregne —entre la mort del rei Martí, el darrer dia de maig del 1410, i el 28 de juny del 1412, quan es feu pública l'elecció de Ferran d'Antequera al Compromís de Casp— en coneixem sobretot la insistència infructuosa de Margarida de Prades a reclamar les assignacions que li havia fet Martí I per al manteniment del seu estatus reginal. Així és com ho resumí el cronista aragonès Jerónimo Zurita:

> Pretendía en este tiempo la reina doña Margarita, mujer del rey don Martín de Aragón, que podía poseer todos los bienes que fueron del rey su marido y que había de ser alimentada dellos dentro del año del duelo, y pasado aquel término, gozar de los frutos hasta que enteramente fuese pagada de su dote y de todo lo que le pertenecía. Y en esto se hacía muy grande instancia en su nombre por don Roger Bernaldo de Pallás y por el conde de Prades, que era agüelo de la reina.[10]

La primera petició que tenim documentada va presentar-se davant del Parlament general de Catalunya el 12 de novembre del 1410. El noble Roger Bernat de Pallars va exposar, en nom de Margarida, una carta especialment interessant i carregada de dramatisme en què es detallen totes les demandes que plantejava la reina vídua per poder mantenir la seva vida i estat reginal, fent referència als drets que l'emparaven:

> Molt reverend, egregi, noble e honorable Parlament, ab congoxa, dolor de cor e ab escampament de moltes làgrimes, vos recita la molt alta senyora reyna dona Margarita, relicta del molt alt e gloriós senyor, lo senyor rey en Martí, de memòria e recordació loables, com aprés que la cruel e inhumana mort la ha viduada de son marit molt car, e príncep e senyor seu e vostre, adversant encara a ella fortuna, s'és trobada destituïda de totes assignacions a ella per lo dit senyor fetes per sustentació de sa vida e reginal estat, ne pot encara son dot, creix e altres drets demanar; per què la dita senyora, ço qui es dolorós a hoyr, no pot ne a sustentació de sa vida e stat en alguna manera proveir. Posada en necessitat molt anxiosa, ha demanat consell a persones notables scients e fiables si per negun camí de justícia poria a tan estreta necessitat ésser proveït; e ha trobat que, per benefici special de les *Constitucions generals de Catalunya*, ella és posseïdora de tots los béns del dit senyor rey, e dins l'any deu ésser alimentada segons sa reginal excel·lència requer dels dits béns, e lo dit any passat, deu fer los fruyts de aquells seus fins éntregament sia pagada en son dot, creix e altres drets; [11] e llà hon lo dit benefici

9 Durán i Cañameras (1956: 18); Fort i Cogul (1970a: 70-71). Ben bé un any després de la mort del rei Martí, el 27 de maig del 1411, es pagaren 150 florins d'or a repartir entre les *«quatuor dominas assignatas et electas ad custodiam illustrissime domine Margarite»* (ACA, C, PC, 17, f. 714r; ed. *CARAVPC*, t. VIII: 170).

10 Ed. Zurita (llib. XI, cap. 13).

11 En efecte, Margarida remet a la constitució de Pere el Cerimoniós a les Corts de Perpinyà del 1351 (cap. 32): «Ab aquesta nostra constitutió per tostemps valedora sanccim que la muller, mort lo marit, encontinent aprés la mort de aquell, sie vista tots los béns de son marit posseir e, dins lo any de plor, de aquells béns en totas cosas a la sua vida neces-

> de les *Constitucions* no fos stat conegut per disposició de dret comú, poria la possessió dels dits béns, per special providència de dret, a ella obligats avocar, e aquells tenir tro fos éntregament pagada en les dites coses. E per ço que lo present Parlament, qui és lum de intel·ligència, font de sciència e sapiència, e rabaça molt antiga e ferma de fealtat e naturalesa, vege clarament que la dita senyora no és ambiciosa ne emfruna de haver la presidència e regiment dels dits béns a ella per justícia pertanyents, segons li és donat entenent, volent, en tots sos affers qui sien de algun assenyalat pes, procehir e enantar ab consell e ordinació del dit Parlament, en lo qual ha singular confiança e devoció, prega affectuosament e estreta lo dit Parlament, e per deute de fealtat e naturalesa lo requer, que a tot profit públich principalment, no oblidades les precipuïtats e prerogatives que les reyals stats e dignitats e semblant regne d'aquest merexen, la vulla consellar com se portarà en les dessusdites coses consellades, e que li plàcia, almenys per la honor del dit senyor e de sos regnes e terres, ínterim, sens alguna dilació o trigua, a ses extremes e, de aquí avant, inportables necessitats, segons sa dignitat e reginal estat merexen, loablament proveir.[12]

Novament, al cap de deu dies, el cavaller Manuel de Rajadell i el tresorer de la reina, Guillem de Busquets, van demanar al Parlament que donessin resposta urgent a les peticions de Margarida de Prades per tal que pogués fer front a les seves «inportables necessitats».[13] L'arquebisbe de Tarragona, en nom de tota l'Assemblea, va respondre que l'endemà es disposaria a escoltar la reina i els seus advocats.[14] Malgrat tot, la promesa no es feu efectiva fins passats tres dies, quan van ser ateses les raons plante-

---

sàrias sie proveïda; aprés lo dit any, emperò, del plor, los fruyts de aquells béns faça seus, fins a tant que a ella en lo dot e sponsacili seus sie íntegrament satisfet; exceptadas, emperò, las mullers a las quals per lurs marits certs locs, o rendas, o altres béns de hont rendas annuals o esdeveniments puxan proveir, per seguretat de lur dot o sponsalici, seran assignats, en lo qual cas, aquells tant solament locs, o rendas, o béns sie vista posseir, e sobre aquells haja la sua provisió, e los fruyts seus faça de aquells. Ajustant que la muller en lo primer cas, ço és a saber, quant los béns del marit seu posseir sie vista, inventari començar, dins un mes aprés que la mort de son marit sabrà comptador, e dins altre següent complir, de tot en tot sie tinguda, en altra manera, de la provisió del any del plor, e del profit de fer los fruyts seus fretur *ipso facto*; per ço, emperò, no entenem los estrets a fer inventari de fer aquell en nenguna manera ésser desliurats» (*Constitucions*, llib. V, tít. 3, const. 1, p. 354).

12 ACA, C, PC, 16, f. 295r-v; ed. *CARAVPC* (t. VII: 178-179).

13 En l'ocàs de la vida del rei Martí, el cavaller Manuel de Rajadell era el seu uixer d'armes, mentre que Guillem de Busquets ja actuava com a tresorer de la reina Margarida (vegeu, per exemple, AHPB, 86/5, Bartomeu Gras, f. 1v). Ambdós personatges van implicar-se directament en la recaptació del tribut del mulleratge a Catalunya un cop celebrades les noces reials. Poc després del traspàs del monarca, en un altre protocol notarial, Rajadell és esmentat com a veguer del comtat d'Empúries (Arxiu Capitular de Barcelona [ACB], notari Gabriel Canyelles, manual 10, vol. 279, f. 58v); de la lectura d'aquest document no es desprèn, en cap cas, que el cavaller gestionés unes suposades rendes de Margarida de Prades en l'esmentat domini, tal com s'afirma a Torró Torrent (2012: 22). A partir de mitjan juny del 1411, Manuel de Rajadell apareix documentat com a majordom de Margarida de Prades (ACA, RP, MR, vol. 2252, f. 19r i 23r); mentre que, entre finals de l'any 1412 i inicis del següent, trobem alguns documents en què la mateixa reina vídua s'hi refereix com a «amat conseller e camarlench nostre» (ACA, C, reg. 2355, f. 4v i 7v; 30 d'octubre de 1412 i 14 de gener de 1413). A partir de mitjan 1414, ja figura com a canonge de Girona (*cit*. Torró Torrent, 2012: 23), i un any més tard, de la Seu de Barcelona (*Ibidem*, f. 82r i 85r-v).

14 ACA, C, PC, 16, f. 305v; ed. *CARAVPC* (t. VII: 190-191; 21 de novembre de 1410).

jades pels juristes Bernat de Gualbes, Aimó Dalmau i Guillem Ros.[15] La deliberació i l'acord del Parlament es posposaren novament,[16] i no serà fins l'1 de desembre del 1410 que Rajadell i Busquets rebran una resposta evasiva en aquests termes:

> Lo Parlament, vistes les coses en la cèdula l'altre dia per part de la senyora reyna donada contengudes, e hoydes ses rahons e de sos advocats, se complany molt de aquelles, e ha gran desplaer de la necessitat urgent en què la dita senyora és posada. La dita cèdula e les rahons sobre les coses en aquella contengudes fetes contenen dos caps: lo primer, que la dita senyora reyna troba de consell de sos advocats que pot e deu possehir \tots/ los béns de son mairt, rey e senyor nostre, e ésser alimentada de aquells dins l'any de plor, e \passat l'any/ fer los fruyts seus fins éntregament sie pagada de sos drets; e sobre açò demane consell al Parlament. Lo segon cap és que, com ella sie posada en gran necessitat, \en l'endemig/ li vulle lo Parlament socórrer de alguna (ajuda) de què puxa son estat reginal sustentar. Al primer cap, lo dit Parlament respon que, a present, no ~~és loch ni temps de entrar~~ li sembla ésser expedient entrar en los mèrits de aquell, ço és, si la dita senyora ha dret o no dret en haver e posseir los béns del senyor rey e la presidència de aquells, car açò no solament toca al Parlament de Catalunya, mas a tots los altres regnes e terres qui·s deuen, Déu volent, breument ajustar, e com seran justats, la senyora reyna o sos advocats porà fer e proseguir la present demanda. Al segon cap, respon lo dit Parlament que ell entén que la dita senyora reyna deje sostenir si e son estat de aquells béns e emoluments de què lo senyor rey mentre vivie se sustentava, dels quals entén lo dit Parlament moltes coses considerades que deje ésser donada prioritat a la dita senyora regina, e sobre açò offer lo dit Parlament de fer ab la dita senyora instància e elegir algunes persones qui tracten ab la dita senyora de aquesta matèria e facen en açò o en aldre lo bé que poran ve(r)s aquella.[17]

Un cop pronunciades aquestes contundents paraules per part del mitrat tarragoní, el prelat va dirigir-se a tots els reunits per preguntar-los «si ere lur intenció axí com ell havie dit», i tots respongueren unànimement «hoc, senyor». A pesar d'aquest assentiment, pocs dies més tard es tornà a fer pública la resolució definitiva del Parlament general del Principat, en uns termes força similars als que acabem d'exposar, però afegint-hi alguns matisos importants, tot ressaltant-se que la determinació s'havia adoptat «ab comuna concòrdia».[18] Tant en un cas com en l'altre, s'expressen inicialment unes paraules de comprensió i empatia amb la situació que està atravessant la reina vídua, i tot seguit es descarta la possibilitat de tractar la qüestió de la possessió dels béns del rei difunt fins que no es reunís un Parlament general de tota la Corona,

15 ACA, C, PC, 16, f. 310v-311r; ed. *CARAVPC* (t. VII: 196-197; 24 de novembre de 1410).

16 ACA, C, PC, 16, f. 326r-v; ed. *CARAVPC* (t. VII: 210; 27 de novembre de 1410).

17 ACA, C, PC, 16, f. 349v-350r; ed. *CARAVPC* (t. VII: 230-231).

18 ACA, C, PC, 16, f. 373v-374v; ed. *CARAVPC* (t. VII: 257-259; 9 de desembre de 1410).

ja que afectava l'interès de tots els regnes i terres, donant-li a entendre que el temps era incert i que hi havia assumptes molt més greus a resoldre, com el relatiu a la successió (en certa mesura, pot llegir-se la resposta com un retret al seu fracàs en aquest sentit). Pel que fa al manteniment d'un pagament per al sosteniment de Margarida de Prades, va establir-se el nomenament de certs diputats per abordar el tema amb ella sense que s'entorpís el desenvolupament de les sessions en el tractament de «moltes coses considerades que deje ésser donada prioritat a la dita senyora regina».

Tot sembla indicar que la situació no va avançar massa favorablement per als interessos de Margarida, ja que a la primeria de febrer del 1411, un cop més, el cavaller Manuel de Rajadell va exposar davant del Parlament, en nom i de part de la reina, la reclamació per tal que fos tractada la seva delicada situació i que es volgués proveir *«super tantis et tam urgentibus necessitatibus»*.[19]

El 22 d'abril del 1411, Margarida de Prades manifestà novament que, «d'acord amb la lloable constitució general de Catalunya editada a Perpinyà», es considerava posseïdora de «tots els béns i els drets que foren de l'esmentat il·lustríssim senyor rei, home nostre estimadíssim, per a la nostra dot i esponsalici, i altres drets nostres»,[20] així com dels «fruits dels mateixos béns obtinguts després d'un any de dol», i de totes aquelles coses que el rei «tenia o li pertanyien, fossin on fossin, i en poder de qualsevol persona», que li van ser cedides mitjançant la seva «donació feta per causa de mort».[21]

Al marge de l'empara legal que li oferien les *Constitucions catalanes*, la reina vídua jugava amb una altra carta important al seu favor, que era una sentència pronunciada pel governador general de Catalunya mitjançant la qual s'havia dictat que:

> [...] la dita senyora devia tenir et possehir los dits béns mobles qui foren del dit senyor, e que l'empatx que·ls dits marmessors [...] li fahien devia cessar, per aquest esguard, et per ço com la dita senyora no rebia res d'aquells XV mília florins que·l dit senyor li havia assignats cascun any de sa vida per sosteniment de son reginal estat.[22]

Aquest litigi amb els marmessors del rei Martí I havia començat molt poc temps després del seu traspàs. Els diputats del General de Catalunya havien lliurat als exe-

19 ACA, C, PC, 16, f. 531r; ed. *CARAVPC* (t. VII: 467-468; 9 de febrer de 1411).

20 Es refereix als 15.000 florins que se li havien assignat *pro Camera* i als 15.000 *propter nupcias*, en concepte d'escreix o esponsalici, gran part dels quals encara haurà de reclamar a Alfons el Magnànim molts anys més tard: ACA, C, reg. 2593, f. 182v-184r (20 d'abril de 1426).

21 Amb la qual es clou el capítol precedent de Cingolani, a qui volem expressar el nostre més sincer agraïment per haver-nos facilitat les referències d'alguns documents clau per poder bastir el present capítol. En aquests mateixos dies (finals d'abril del 1411), la reina vídua va rebre la petició de protecció per part de l'aljama dels jueus de Girona («de la qual vui en dia la dita aljama és assignada per Cambra») a través del seu conseller Berenguer de Gualbes. La súplica que se li adreça anava encaminada a presentar tot un seguit de greuges, amb l'esperança de poder posar fi a «las calamitats y misèrias d'aquella [*aljama*], e las vexacions, molèsties e exaccions execivas que molt sobín [...] lurs són fetes» per part d'alguns oficials reials. Sobre aquesta qüestió, vegeu Romano Ventura (1988, vol. I: 58-60)

22 ACA, RP, MR, vol. 2252, f. 17v-18r.

cutors testamentaris del monarca 110.000 sous barcelonins «per preu de certs béns mobles qui foren del dit senyor [*rei*] et los quals la dita senyora [*Margarida*] pretenia que eren seus per virtut de una donació *causa mortis* que·l dit senyor li feu de tots sos béns mobles en sos derrés dies, e dels quals la dita senyora en part era detenidora». El cas és que una part d'aquests objectes estaven tancats en una cambra o guarda-roba amb dos panys, dels quals una clau estava en possessió dels marmessors, mentre que l'altra la tenia la reina vídua. Teòricament, fins que la justícia no hagués resolt la causa, no es podia dur a terme cap venda sense la voluntat i el consentiment de Margarida de Prades. Un cop dictada la sentència del governador, en haver-se incomplert aquesta condició, la vídua va haver de ser compensada amb l'entrega de 3.000 florins d'or d'Aragó, que van ser lliurats al seu tresorer Guillem de Busquets.

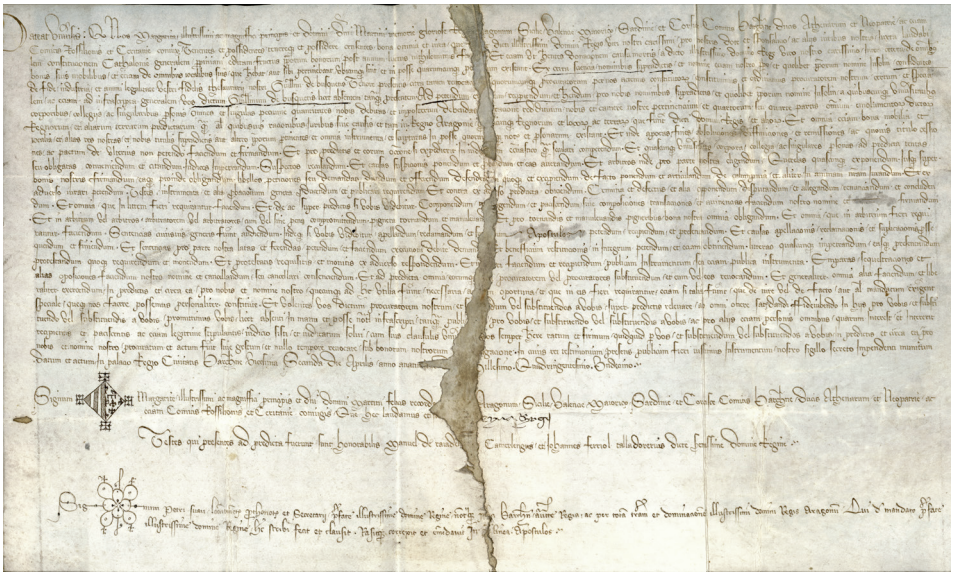

Figura 1. Instrument de procura fet per la reina Margarida de Prades el 22 d'abril del 1411 a favor de Guillem de Busquets amb signatura autògrafa [Biblioteca Histórica Marqués de Valdecilla – UCM (BHUCM), GRA 96 (171)] (Tots els drets reservats).

Precisament, aquest darrer personatge serà qui esdevindrà el principal procurador de la reina vídua en aquest context, després d'haver revocat tots els que havia constituït fins llavors, a través d'una escriptura en què es posa clarament de relleu la confiança en la «fidelitat, treball i lleialtat d'ànim» del seu tresorer, tot fent-lo esdevenir:

> [...] procurador nostre cert, especial i també general [...] per a demanar, exigir, rebre i recollir en benefici nostre [...] totes i cadascuna de les quantitats de diners degudes a nosaltres i que se'ns deuran més endavant, tant per raó dels rendiments que pertanyen

> a nós i a la nostra Cambra i dels quarts, és a dir, de la quarta part de tots els emoluments, [...] com per altres qualssevol raons, drets o causes, ja sigui en el regne d'Aragó o bé en qualssevol dels regnes, llocs i terres que van ser del referit senyor rei i dels altres; i també tots els béns mobles i objectes preciosos i les altres coses nostres que ens pertanyen pels títols esmentats.[23]

Per la seva banda, veient que la reunió d'un únic Parlament per a tots els territoris de la Corona es retardava més del desitjat, el noble Manuel de Rajadell va aconseguir que des de l'Assemblea catalana s'escrivissin cartes als governadors i justícies dels regnes d'Aragó, València i Sicília per tal de sol·licitar el socors necessari davant de les necessitats de la reina Margarida.[24] Tot sembla indicar, però, que l'ajut no va arribar, ja que l'1 de febrer del 1412 va presentar-se un síndic acreditat —Bonanat Pere— com a enviat especial de Joana de Cabrera per defensar «los fets de la reyna, ma filla», que demanava poder exposar, una vegada més, els seus drets davant del Parlament.[25]

Hi hagué de tornar a insistir, recomanada pel papa Benet XIII, a mitjan març, tot fent al·lusió a la «*magna egestate*» (gran pobresa) que estava patint Margarida, fet que motivà el nomenament d'una comissió formada per sis membres del Parlament encarregats d'estudiar el cas.[26] Un d'aquests delegats va plantejar als membres de l'Assemblea la proposta d'oferir una determinada quantitat a la reina vídua a fi que pogués atendre les seves «extremes necessitats».[27] L'endemà, després d'haver-ho deliberat, va acordar-se concedir a Margarida un préstec de 3.000 florins d'or d'Aragó, amb diners del General de Catalunya.[28]

Aquesta resolució va comportar que tant Joana de Cabrera com Margarida de Prades es dirigissin al Parlament català congratulant-se de la decisió i agraint l'ajut atorgat. Més enllà de l'expressió de gratitud, sol·licitaren que la institució intercedís al seu favor davant del Parlament general de València.[29] La petició va ser atesa i s'enviaren emissaris a la capital del Túria, acompanyats de Joana de Cabrera, la qual, el 13 d'abril del 1412, va fer entrega d'una carta de sa filla dirigida als representants del regne.[30]

---

23 BHUCM, GRA 96 (171). Els fragments citats de l'instrument de procura han estat traduïts del llatí pels autors.

24 ACA, C, PC, 18, f. 1048r; ed. *CARAVPC* (t. VIII: 474-475; 19 d'octubre de 1411).

25 «*[...] illustrissima domina regina Margarita, serenissimi domini Martini recordationis eximie relicta, vult et intendit venire pro suis iuribus prosequendis apud Parlamenta Aragonum, Valencie et principatus Cathalonie, et quod super hoc vult habere consilium Parlamenti predicti Cathalonie principatus*» (ACA, C, PC, 19, f. 1360v-1361r; ed. *CARAVPC*, t. IX: 279).

26 ACA, C, PC, 20, f. 1553r i 1561v; ed. *CARAVPC* (t. IX: 433 i 441; 15 i 16 de març de 1412).

27 ACA, C, PC, 20, f. 1578r; ed. *CARAVPC* (t. IX: 455; 18 de març de 1412).

28 ACA, C, PC, 20, f. 1584r; ed. *CARAVPC* (t. IX: 460). Pel que sembla, aquest préstec resultà del tot insuficient, ja que, el 12 d'abril del 1412, va veure's obligada a hipotecar part dels drets i béns cedits pel rei Martí com a garantia dels 300 florins que la reina havia promès pels serveis prestats i com a dotació pel matrimoni d'una servidora seva anomenada Sallide i que no havia pogut satisfer. Al respecte, vegeu Durán i Cañameras (1956: 32) i Fort i Cogul (1970a: 79).

29 ACA, C, PC, 20, f. 1587r i PC, 21, f. 1651r; ed. *CARAVPC* (t. IX: 463-464 i X: 14; 22 i 31 de març de 1412).

30 L'esmentada carta de la reina Margarida es pot llegir íntegra a Juncosa Bonet (2020 i 2021b).

Pocs dies després, el Parlament valencià va resoldre atorgar-li en préstec la mateixa quantitat que havia concedit el Parlament general de Catalunya, és a dir, 3.000 florins d'or, amb la promesa de tornar-los quan li fossin requerits i obligant com a garantia tots els seus béns.[31]

Sabem que, en paral·lel a tot aquest periple institucional, la reina vídua, tal com era prescriptiu, havia encarregat l'inventari de totes les possessions del seu difunt espòs,[32] i que va apropiar-se d'una part de les relíquies i d'alguns objectes de valor que es trobaven a la capella de Santa Maria del palau reial Major de Barcelona,[33] fet que comportà, d'una banda, l'obertura d'un llarg procés amb la comunitat dels Celestins, que n'eren els custodis,[34] i, de l'altra, la causa judicial amb fra Domènec Vinader, el monjo de Santes Creus que, com a lloctinent del capellà major del rei, també s'oposava a la lliure disposició de determinats béns per part de la reina vídua.[35] Tot va començar quan l'onze de setembre del 1410, a la cambra anomenada dels «paraments» del palau reial barceloní, davant de notari i de diversos testimonis, Margarida de Prades s'adreçà públicament a Vinader amb aquestes paraules:

> —Ffra Domingo, aquí davall, en la capella, ha alcuns béns mobles los quals eren del senyor rey, marit e senyor nostre a qui Déus do sant repòs, los quals vuy se pertanyen a nós, axí per donació la qual lo dit senyor e marit nostre, axí com crehem sabets o havets ohit dir, nos ha feta, com per altres drets nostres, e volríem los dits béns envers nós haver, car duptam e no volríem que·ns hi fessen alguns embarchs, los quals nos han ja fets en alguns altres béns qui eren del dit senyor rey, e axí metex, per ço com no tenim los dits béns per segurs davall en la capella.

El monjo va respondre-li així:

> —Molt alta e molt excel·lent senyora, axí com vostra senyoria sap, jo tinch aquex béns com a lloctinent de capellà major que era del dit senyor rey, e de aquells he a donar rahó com me serà demanada. Per què yo, senyora, no·ls vos donaria, e plàcia a vostra senyoria que per açò me n'hajats per scusat.

Uns mots que, evidentment, no van satisfer la reina, que replicà d'aquesta manera:

---

31 Arxiu Municipal de València (AMV), Processos de Corts (PC), YY-4, 2a n., f. 165r-v (27 d'abril de 1412). Tot sembla indicar que l'any 1415 encara no havia percebut la quantitat promesa, ja que Joana de Cabrera va haver de tornar a reclamar els 3.000 florins, «com aquests dits dinés jamés no haja poscuts haver del General» (AMV, PC, YY-6, f. 297v-298r; 8 de febrer del 1415).

32 Un inventari custodiat a l'ACA (C, reg. 2326), el qual fou transcrit i publicat per Massó i Torrents (1905). Cada apartat s'inicia amb una fórmula d'aquest estil: «translat de l'inventari fet dels libres los quals eren del molt alt e molt excel·lent príncep, lo rey Martí, de gloriosa recordació, los quals són pervenguts a mà e senyoria de la molt il·lustre senyora reyna Margarida, muller sua, a la qual, per certs títols, pertanyen».

33 Sobre la «Santa Capella» del rei Martí, vegeu Español Bertran (2010).

34 ACA, C, Processos en foli, núm. 102/28.

35 ACA, C, Processos en foli, núm. 102/8.

> —Ffra Domingo, no us qual duptar de liurar-nos aquex béns, car nostros són, axí com vos havem dit, e per so que vós no duptets de donar-los-nos, nós vos prometem e volem que·s scriva que si per venir los dits béns en mans nostres, vós ne vostra orde no havets dan, que nós vos prometem de star-vos-ne devant.

Sense poder entrar massa en els detalls, resulta força clar que Domènec Vinader no acceptà la petició de la reina vídua, ja que el procés seguirà durant alguns anys, tot vinculant-se estretament amb el dels Celestins.[36] En qualsevol cas, diverses de les joies i objectes preciosos es van haver de vendre o empenyorar per part dels marmessors del monarca, en no disposar de prou capital per satisfer els quantiosos deutes que s'arrossegaven, als quals s'hi van sumar les despeses del solemne funeral reial.[37] Així doncs, una part important d'aquests béns va ser entregada a la Diputació del General de Catalunya com a penyora d'un préstec de 10.000 florins (110.000 sous) que els feu aquesta institució, i van ser venuts finalment, amb el beneplàcit dels executors testamentaris, l'any 1421. Donat que aquesta quantitat no resultà suficient, els marmessors van aconseguir un altre emprèstit d'11.000 florins més per part del Parlament general català, a satisfer amb diners del General.[38] Així mateix, la fràgil situació econòmica de la reina vídua pot servir per explicar el fracàs del seu projecte de fundació d'un monestir a les illes Medes, malgrat haver comptat, des d'un primer moment, amb el beneplàcit papal per a la seva construcció.[39]

El 28 de juny del 1412, els membres del Parlament general del Principat reunit a Tortosa van adreçar una carta a una àmplia nòmina de destinataris, entre els quals s'hi trobava la «molt alta e molt excel·lent senyora, la senyora reyna dona Margarida», a fi de notificar-los que Ferran d'Antequera havia estat escollit com a nou rei de la Corona catalanoaragonesa:

> [...] les dites nou persones [...] nos han intimada, per lur letra scrita en lo castell de Casp, [...] la benaventurada publicació que han feta per justícia del molt excel·lent príncep et senyor don Ferrando, infant de Castella, qui és nostre verdader rey et senyor. O(h), publicació de gran fidelitat longament desitjada! O(h), intimació de trascendent alegria et consolació! O(h), repòs singular de la cosa pública! O(h), salut de fidelitat e naturalesa! Lengües ni scriptura no basten a manifestar tanta gràcia reebuda.[40]

36 Malgrat aquestes tensions, la relació entre el monjo i la reina havia de millorar amb el pas del temps, ja que, tal com veurem, serà la mateixa Margarida de Prades qui, l'any 1418, demanarà al rei Alfons el Magnànim que intercedeixi per promoure Vinader a l'abadiat de Santes Creus, i s'acabarà convertint en un personatge clau en relació amb altres episodis destacats de la seva biografia.

37 Fort i Cogul (1970a: 70).

38 Sobre aquestes qüestions, vegeu Miret i Sans (1909-1913: 199-201 i 215-228); Durán i Cañameras (1956: 17); Fort i Cogul (1970a: 71-77).

39 La primera notícia relativa a aquesta qüestió és de poc després del traspàs del rei Martí l'Humà (Archivio Apostolico Vaticano (AAV), registre Avinyonès (reg. Av.), 335, f. 352r-356v; 14 de juny de 1410). Pel que fa als successius intents infructuosos al respecte, vegeu els capítols de Forcades i Vila; Hirel-Wouts (2018: 462-466).

40 ACA, C, PC, 22, f. 1901r-1903r; ed. *CARAVPC* (t. X: 280-282).

«No speràvem nós ésser axí per vós o vostres officials tractada e malmenada»:[41] greuges i promeses incomplertes durant el regnat de Ferran d'Antequera (1412-1416)

Pocs dies després de la conclusió del Compromís de Casp, els ambaixadors del Principat de Catalunya entregaren al nou rei una sèrie d'instruccions, entre les quals n'hi havia una que es referia directament a la reina vídua, tot sol·licitant-li que la volgués tractar amb deferència: «recomanen los dits embaxadors al senyor rey la senyora reyna dona Margarita, que aquella benignament li plàcia tractar».[42] Els fets, tal com podrem veure, demostren que no va ser ben bé així.

En realitat, les dificultats econòmiques de la reina vídua van agreujar-se encara més sota el regnat del primer monarca Trastàmara. Margarida de Prades, davant els recurrents incompliments del governador del regne d'Aragó, el qual no li volia pagar les rendes que el difunt rei Martí li havia assignat per al manteniment de la seva Cambra en aquell territori, va presentar la seva causa per part d'advocats a l'Audiència reial, amb l'esperança de poder «al·legar miserabilitat» i rebre el suport de la monarquia.[43] Però, finalment, les Corts aragoneses reunides a Saragossa, a la sessió del dia 14 d'octubre, van declarar nul·les totes les assignacions esmentades.[44]

Poc després, la reina Margarida va sol·licitar al papa —directament i a través de persones del seu entorn— que intercedís per ella davant del rei per tal que desembargués les rendes anul·lades, «car fins ara no n'havem poscut aconseguir, passant-nos per belles paraules».[45] Les súpliques devien fer efecte perquè, al marge d'una entrega de diners graciosa, el 5 d'abril del 1413, el rei Ferran li atorgà 10.000 florins anuals en compensació per la retirada dels drets de Cambra, els quals havien de provenir de la Secrecia de Palerm (2.000 florins) i de la Cúria règia (8.000 florins).[46] Per la seva part, el papa Luna li concedí un ajut anual de 1.000 florins de la Cambra Apostòlica provinents de l'arquebisbat de Tarragona, que completarà després amb una nova assignació d'idèntica quantitat a satisfer des de la diòcesi de València.[47] Entretant, el nou monarca va necessitar l'ajut de Margarida per resoldre alguns afers polítics, i ella intentà aprofitar les circumstàncies amb l'objectiu d'intentar millorar la seva precària situació.

41 Paraules de Margarida de Prades adreçades a Ferran d'Antequera: ACA, C, CR, Ferran I, núm. 864.

42 ACA, C, PC, 22, f. 1961v (4 de juliol del 1412); ed. *CARAVPC* (t. X: 310).

43 ACA, C, reg. 2355, f. 1r-2v (21 de setembre - 4 d'octubre de 1412).

44 ACA, C, PC, 24, f. 168r; ed. *ACRA* (t. VIII: 191). Tant Durán i Cañameras (1956: 23) com Fort i Cogul (1970a: 84-85) van atribuir erròniament aquesta decisió a les Corts catalanes celebrades a Barcelona l'any 1413.

45 ACA, C, reg. 2355, f. 12v-13r (8 de març de 1413).

46 ACA, C, reg. 2426, f. 104r-v i 112r (5 d'abril de 1413); reg. 2355, f. 25r-26r (7 de juliol i 25 d'agost de 1413).

47 ACA, C, reg. 2355, f. 23v-24r (23 de maig de 1413).

Tot fent ús de la seva influència, Margarida de Prades va intercedir per poder alliberar el seu oncle matern, Bernat IV de Cabrera —pres a Sicília arran dels altercats amb l'almirall Sanxo Ruiz de Liori—, unes gestions que es van allargar mesos (entre l'octubre del 1412 i el febrer següent), i en les quals s'hi implicà activament «amb molt gran treball de pensa» i «amb gran scalfament de nostra sanch», cercant la intervenció i l'ajuda del rei, dels consellers de Barcelona i dels seus amics i parents.[48] La seva intervenció fou clau i va reeixir, ja que Bernat de Cabrera va poder sortir de la presó per manament reial.[49]

Així mateix, Margarida de Prades assistí el rei Ferran en el setge de Balaguer (durant l'estiu del 1413), cedint-li les tendes del rei Martí que el nou monarca li havia demanat; a canvi, va sol·licitar rebre el mateix privilegi que la seva cunyada Violant de Bar —l'altra reina vídua coetània— a l'hora de regir el personal de la seva Casa.[50] Més endavant, quan s'anunciava l'avançament imminent de les tropes rebels per auxiliar Jaume d'Urgell, que, descontent del resultat del Compromís de Casp, volia arrabassar el tron a la dinastia Trastàmara, en considerar que «lo regne seu era e que malament lo li volien llevar»,[51] el rei va demanar la mediació de la seva tia amb el comte Joan de Foix —amb qui l'unia un parentiu llunyà—,[52] per tal de poder barrar el pas de les hosts i impedir que arribessin a Balaguer, on pretenien socórrer Jaume d'Urgell; en paraules del mateix monarca: «com nós sapiam que la reyna dona Margarida pot fer molt sobre açò ab lo dit comte torbant la dita entrada».[53] En efecte, el prec de Margarida de Prades

48 «[...] com la vostra [*sang*] sia una ab la nostra, treballàvem e encercàvem maneras algunes, si trobar-ne posquéssem, ab les quals molt iversosament vos pogéssem ajudar» (ACA, C, reg. 2355, f. 4r; 26 d'octubre de 1412; ed. Vendrell i Gallostra, 1984: 13-14).

49 «Molt car oncle, pler e consolació havem haüda com així per letres vostres, com d'altres, som stades certificades del bon aculliment e reebiment lo qual lo rey, nostre car nebot, ha fet de vós en vostra venguda, e així mateix, com vós, continuant ab ell, vos ha en reputació e estimació bona» (ACA, C, reg. 2355, f. 34r. 15 de desembre de 1413). Un altre exemple de mediació de la vídua reial el trobem uns mesos més tard, quan clamà a favor d'un procés just i raonable per a uns condemnats, fent ús d'una bona dosi de retòrica: «per tal com és cosa decent als reys et prínceps haver misericòrdia et moderar justícia rigorosa ab clemència et benignitat» (ACA, C, CR, Ferran I, núm. 1341; 24 d'abril de 1414). O quan demanà al monarca que fos compassiu amb un home «de poch enteniment», germà d'un servidor seu, que estava pres, acusat d'haver nafrat una prostituta a València (ACA, C, CR, Alfons IV [V], núm. 964; 2 de setembre de 1418).

50 ACA, C, reg. 2403, f. 38v-39r (30 de juliol de 1413); reg. 2355, f. 19v (1 d'agost de 1413).

51 Ed. Salas Bosch (1931: 25).

52 Tant Joan de Foix —per via materna— com Margarida de Prades —per via paterna— eren rebesnets del comte Gastó I de Foix. Poc després de la mort sobtada, el 1396, del rei Joan el Caçador (germà de Martí l'Humà), es va fer un intent d'entronitzar la seva filla Joana (esposada amb el comte Mateu de Foix) en lloc del seu germà Martí, fet que suposà represàlies contra els Foix, tals com la confiscació de diversos senyorius que tenien a Catalunya. Anys més tard, el nou comte Joan de Foix intentarà recuperar aquestes propietats i el rei Ferran li donà esperances de fer-ho si aconseguia frenar les tropes mercenàries que es desplaçaven en auxili del comte Jaume d'Urgell, però no s'hi adreçà directament sinó que ho feu a través de Margarida de Prades.

53 ACA, C, reg. 2403, f. 86v (9 de setembre de 1413). Aquestes paraules les va dirigir el monarca al seu oficial Lleonard de Sos, encarregat de fer arribar les instruccions a la reina vídua. Un cop vençut el comte rebel, la germana gran de Margarida va escriure al rei per agrair-li que hagués tingut misericòrdia de Jaume d'Urgell, la seva mare, esposa i germanes, «de la qual cosa, senyor, he tan gran e sobiran plaer e alegria que per llengua explicar e per letra notificar no u poria» (ACA, C, CR, Ferran I, núm. 1442; 15 de desembre de 1413).

fou definitiu i, en vista de l'èxit, tornà a demanar incansablement que se li pagués la resta de la compensació econòmica que encara no havia percebut.[54] De fet, la quantitat rebuda fins aleshores (4.400 florins) no era suficient ni tan sols per pagar els deutes que seguia acumulant, tal com afirmava ella mateixa:

> [...] com la hora que·ls rebíem los devíam, e encara no·ns bastaven en pagar lo deute que rocegàvem per nostra vida. [...] que li plàcia [*al rei Ferran*] que vulla donar manera que no·ns faça viure ab aquesta misèria, anant-li almoynant detràs, qui a ell és enujós e a nós molt vergonyós.[55]

És per això, que en una carta datada el 10 de febrer del 1414, Margarida es va queixar indignada al monarca, no només per no haver-li pagat el que li havia promès, sinó també per haver acceptat la retirada de la pensió dels drets de Cambra decretada per les Corts aragoneses:

> Molt alt e molt excel·lent príncep e poderós senyor, molt car e molt amat nebot nostre, si los afanys e fretures, los quals havem en sostanir nostre stat e vida, a vós no eren manifestats, o per nós personalment o per nostres letres per mijanes persones, creem que vós no hauríets tant càrrech en no sotsvenir-nos en aquells, als quals creem sóts tengut, com haurets pus ne siats certificat. On, molt alt e molt excel·lent príncep e poderós senyor e nebot nostre molt car e molt amat, vos certificam que, per ço com per vós no·ns és complit ço que ab vostra carta e en fe vostra nos havets promès de donar cascun any per la dita rahó, ans, lo qui a nós és assats dolorós de comptar, nos havets cessat lo primer any de complir ço que promès nos havíets, nós vivim e passam ab gran afany e misèria nostra vida e stat, car de VIII^{M} florins que de vostres cófrens nos havíets promesos de dar, nos resten d'aquest any III^{M} DC florins, los quals, jatsia los nos haguésets assignats sobre les demandes de la coronació, no havem poscuts haver, ans nos és stat respost que per ço com vós, senyor, havets ordonat que no sia feta demanda als hòmens de la Sgléya, que los diners de la dita coronació no bastaran a pagar de la reyna dona Yolant, la qual és primera de la dita nostra dels dits III^{M} DC florins, ne, pijor és, no havem haüts los DC florins los quals dels dits III^{M} DC florins nos havíets manats donar per les festes de Nadal passades, responent-vos que la letra no basta en dar-los-nos. És així mateix ver que no havem haüts los II^{M} florins de Sicília, ne los II^{M} florins que·ns havien a donar los aldeans de Daroca per I quart, les quals totes quantitats creem vós pensats hajam haüdes. Per què pregam e supplicam a vós molt affectuosament que, per esguard e reverència de nostre senyor Déus, per lo qual vós sóts rey en la terra, e considerant nostra viduïtat e stat, e de qui som stades muller, ne lo grau de consanguinitat que havets ab nós, vós vullats fer no

54 El 16 de novembre del 1413, Margarida de Prades va decidir enviar el seu confessor, fra Gabriel Tortós, davant del rei Ferran «per explicar-vos la necessitat en què som posades», ja que les assignacions no s'estaven fent efectives, i per demanar-li que «per obre ho vullats complir, segons de vós confiosament spectam» (ACA, C, CR, Ferran I, núm. 822). Per a més detalls, vegeu Vendrell i Gallostra (1984: 13-23); Durán i Cañameras (1956: 24-25).

55 ACA, C, reg. 2355, f. 29r-v (29 de novembre del 1413); ed. Torró & Cabré (2010: 261-262).

> visquam ab aquesta miserabilitat tant gran, e que vullats ordonar hajam manera de no haver-vos a demanar almoynant ço que per nostra vida havem mester, car, si axí havem a viure, convendrà'ns, e axí u havem en propòsit de fer-ho prestament, que anem **llà** on vós siats e de seguir-vos continuadament, creents que, com en casa vostra siam, nos darets alguna manera la vida. Lo senyor rey marit e senyor nostre, a qui Déus do sant repòs, nos cuydave haver ben provehides en nostra vida per les assignacions que·ns havie fetes en Aragó, les quals, ab acta de Cort, nos havets levades, nós no oydes ne appellades, qui és cosa may no hoyda que reyna, mort lo rey, sia stada deposada de la Cambra de tot; sia beneyt Déus, al qual plàcia, per sa misericòrdia e pietat, vos vulla metre en cor e voler que vullats donar loch e manera que no visquam en semblant manera. E no sens rahó, de açò stam desolades e pahorugues, pensants com en aquest temps passat, en lo qual havets grans e moltes quantitats haüdes de la terra, nos havets axí exoblidades en ço que per nostra vida nos havets promès de donar; e tots temps viurem axí entrò nos hajats, o de les dites rendes restituïdes, o altres en loch d'aquelles assignades. Aquestas totes coses a vós notifficam, pregants e supplicant-vos hi vullats provehir a honor vostra e consolació nostra. E plàcia a nostre senyor Déus que us vulla donar longa vida e bona, seny e saber ab los quals, a laor e glòria sua, puscats regir e governar los regnes e terres per Ell a vós comanats ab exalçament de vostra Corona e victòria de vostres enamichs.
>
> Data en Barchelona, sots nostre segel secret, a X febrer, any MCCCCXIIII. *La reyna Margarita*.[56]

Amb aquestes punyents i contundents paraules, Margarida va amenaçar el rei de seguir-lo allà on fos per assegurar-se, almenys d'aquesta manera, la supervivència. I tot sembla apuntar que no devia percebre les dotacions que li corresponien,[57] ja que, efectivament, és el que va fer, almenys en bona part. Si comparem l'itinerari de Ferran i el que coneixem de la reina vídua, es verifica que, ben sovint, es troba allà on el rei era.

Quan Margarida escriví aquesta carta des de Barcelona, el monarca residia a Saragossa, on havia anat per a la seva coronació, a la qual Margarida havia manifestat en una missiva anterior la intenció de ser-hi present —probablement per resoldre cara a cara el problema de la manca de recursos—; fou precisament per les dificultats econòmiques que hagué de renunciar al viatge.[58]

56 ACA, C, reg. 2355, f. 48v-49r; ed. Torró & Cabré (2010: 262-263); Rodrigo Lizondo (2013: doc. 940, 1005-1006).

57 Tal com demostra de forma evident la documentació posterior. Pot prendre's, a tall d'exemple, la carta que la reina vídua va adreçar al monarca el 26 de febrer del 1415 per sol·licitar-li que «vullats los dits greuges tornar a degut stament, totes dilacions remogudes, segons de vós esperam e confiam» (ACA, C, CR, Ferran I, núm. 918). Al marge dels retards en els pagaments, els greuges a què es refereix Margarida de Prades tenien a veure amb l'apropiació del morabatí del regne de València per part del rei Ferran i amb la retirada de les rendes que havia de percebre de l'Albufera, dos fets que incomplien les disposicions del rei Martí a favor de la seva esposa, un greuge tan notori, s'exclama la reina vídua, «com traure los béns per força de casa d'altri e despullar-li les robes que porta». Per tot això, diu al rei que «nós fórem ja partida per anar a vós sinó per algun nostre accident», i li adverteix que l'anirà a trobar tot just després de Pasqua (ACA, C, CR, Ferran I, núm. 864; 21 de març de 1415).

58 ACA, C, reg. 2355, f. 45v (22 de gener de 1414).

Sembla prou clar que a partir de l'itinerari del monarca podem restituir alguns buits en el de Margarida. A l'estiu del 1414 els trobem a Morella, on va tenir lloc la trobada entre Ferran I, el papa Luna i fra Vicent Ferrer,[59] així com la celebració de les noces entre Joana (àlies Gonçalva) de Prades —germana gran de la reina vídua— i Joan Ramon Folc de Cardona.[60] Tot seguit, a Montblanc, on s'hi celebraven les Corts catalanes. A València, el 12 de juny del 1415, per assistir a l'enllaç de l'infant Alfons amb la infanta Maria de Castella.[61] I a Perpinyà, en ocasió de les Vistes entre Ferran d'Antequera, el rei de Romans Segimon —futur emperador del Sacre Imperi Romano-germànic— i el papa Benet XIII, entre d'altres personatges de gran rellevància.

Ferran d'Antequera[62]		Margarida de Prades[63]	
1414		**1414**	
25 de gener - 19 de juny	Saragossa	Barcelona	1 de gener - 24 de febrer
	Escatrón	València	24 d'abril[64]
23-25 de juny	Alcanyís	Barcelona	2 de maig - 28 de juny
26 de juny	Bellmont		
27 de juny	Alcanyís		
28-29 de juny	Mont-roig		
1 de juliol- 10 de setembre	MORELLA	MORELLA	7 de juliol[65] - 26 d'agost
12-18 de setembre	Alcanyís		
18 de setembre	Casp		
20 de setembre	Flix		
23 de setembre	La Granadella		
25-26 de setembre	Monestir de Poblet	Sant Mateu	25 de setembre[66]
28 de setembre - 7 de desembre	MONTBLANC	MONTBLANC	3 de novembre - 15 desembre
11 de desembre	Cambrils		
13 de desembre	Traiguera		
17 de desembre	Morvedre (Sagunt)		
22 de desembre -	VALÈNCIA		

59 Sobre aquest encontre, vegeu l'obra d'Alanyà i Roig (2014).

60 Per a més informació, vegeu el capítol de Juncosa Bonet en aquest mateix volum. Fou a Morella on Margarida va demanar al rei que es fes justícia arran de l'agressió física que havia patit el seu secretari i procurador (Pere Suau); es va iniciar, així, un llarg procés. Sobre aquest afer, vegeu Vendrell i Gallostra (1984: 24-25).

61 Una part dels festejos d'aquella jornada van tenir lloc al palau dels Vilaragut: «Foren fetes les grans e maraveloses noces al Real e, al vespre, foren aportats molt altament, a gran maravella, en l'alberch de mossén Vilaragut, qui està en la plaça de Sent Gordi» (Miralles, 2011: 165).

62 González Sánchez (2013: 258-269).

63 Fort i Cogul (1970a: 204-209), amb modificacions i actualitzat a partir de nova documentació.

64 ACA, C, CR, Ferran I, núm. 1341. Sabem, per una carta posterior, que Margarida de Prades tenia casa a la capital del Túria, on —segons es desprèn d'una denúncia del veguer de Barcelona al rei Ferran I— hi acollia un falsificador de documents i de monedes, Joan Ortells, el qual «és en València, en casa de la dita senyora reyna dona Margarita [...], e ja fóra stat penjat si no fos la dita senyora reyna». Encara afegeix el veguer que d'aquestes «falses monedes he suspita que deuen tenir molts e grans hòmens» (ACA, C, CR, Ferran I, núm. 2847; 4 de març de 1415).

65 ACA, C, reg. 2423, f. 63r-v; *cit*. Vendrell i Gallostra (1984: 24).

66 La reina Margarida va residir uns dies en aquesta vila: ADM, Cabrera i Bas, llig. 7, exp. 45 [ADMC, r. 976, ft. 655].

	1415		**1415**
		Barcelona	26 de febrer - 21 de març
- 22 d'agost	VALÈNCIA	VALÈNCIA	11 de maig - 12 de juliol
		Morella[67]	16 de juliol
		VALÈNCIA	10 d'agost - 6 de setembre
	Puig de Santa Maria		
	Castelló de la Plana		
26 d'agost	Barcelona		
	Blanes	Cabanes	8 de setembre
28-29 d'agost	Cotlliure	Barcelona	19 de setembre[68]
30 d'agost -	PERPINYÀ	PERPINYÀ	5 d'octubre -
	1416		**1416**
- 7 de febrer	PERPINYÀ	PERPINYÀ	- 15 de febrer
11 de febrer	La Jonquera		
	Figueres		
	Girona		
	Sant Celoni		
24 de febrer	La Roca		
27 de febrer - 9 de març	BARCELONA	BARCELONA	- 3 d'abril[69]
10 de març	Molins de Rei		
	Martorell		
13 de març	Piera		
14 de març - 2 d'abril (†)	IGUALADA		

67 Podria tractar-se d'una errada, ja que el mateix dia signa un altre document a València (ACA, C, reg. 2355, f. 65v).

68 *Dietaris de la Generalitat* (1994: 16): «Dijous, a XVIIIIº de setembre, en Barchinona. Aquest jorn entrà en Barchinona la reyna Margarita, qui vench de València. E aquest matex dia entrà l'emperador a Perpenyà e fonch-li feta gran festa».

69 ACA, C, CR, Alfons IV [V], núm. 1. La reina escriu al nou monarca per a recomanar-li com a protonotari Ramon Sescomes, que ja havia servit el seu pare Ferran I. Sabem del cert que Margarida va anar des de Perpinyà cap a Barcelona, on probablement arribà poc després del 15 de febrer, tot coincidint amb el monarca en l'ocàs de la seva vida.

Figura 2. Vista est del palau reial Menor poc abans del seu enderrocament pintada per Domènec Sert Rius l'any 1856 [Museu d'Història de la Ciutat de Barcelona, fotografia de Jordi Puig] (Tots els drets reservats).

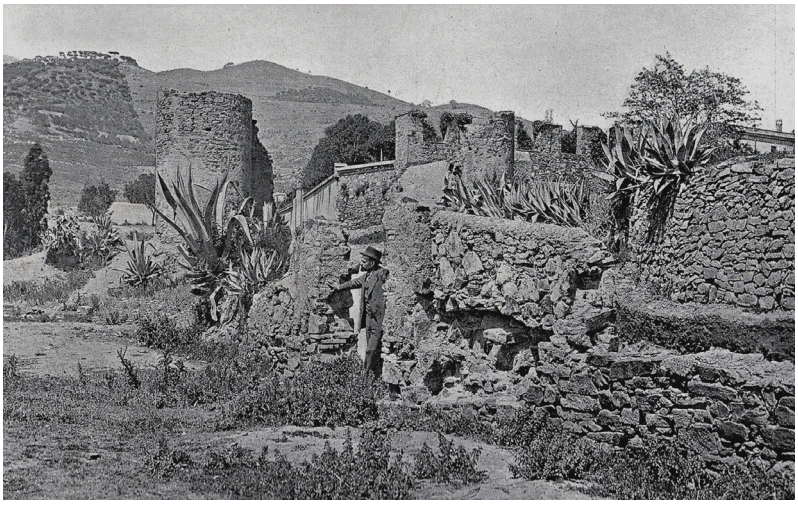

Figura 3. Ruïnes de la torre de Bellesguard [fotografia de Fernando Rus Busquets, *c.* 1895]. Vista prèvia a la intervenció duta a terme per Antoni Gaudí (Wikimedia Commons).

Durant l'estada a la capital del Túria, el rei Ferran dugué a terme les negociacions —que es van allargar mesos— per maridar Margarida de Prades amb el comte Joan de Foix.[70] El 16 de juliol del 1415, sortia de València cap a les corts dels Foix i dels

70 Vegeu Vendrell i Gallostra (1984: 26-31).

Armanyac un enviat del rei, Joan Aguilar, amb un memorial d'instruccions. El motiu principal era anunciar-los l'encontre de Perpinyà, pregant-los d'assistir-hi o d'enviar-hi ambaixadors, però en la darrera clàusula també es mencionava el projecte d'esponsalici amb Margarida. El monarca es mostrava desconcertat pel fet que el comte de Foix allargués tant la seva resposta i li reiterà el seu anhel que el matrimoni es fes efectiu.[71]

Novament, mig any més tard, Ferran d'Antequera va tornar a insistir en què Joan de Foix li trametés un delegat per tal de tractar i cloure l'assumpte:

> Comte, per ço que hauríem pler de veure la fi del matrimoni qui moltes vegades s'és tractat entre vós e la reyna dona Margarita, vos pregam que, al pus prest que porets, tremetats a nós, llà on siam, persona o personas ab les quals nós na puscham tractar e finar, certificants-vos que y trobarem molt singular e assenyalat pler.
>
> Dada en Perpenyà, sots nostre segell secret, a XXIX de noembre de l'any MCCCCXV; e per nostra indisposició, signada de nostre primogènit. *Alfonsus primogenitus*.[72]

Per la seva banda, poques setmanes més tard, tant l'infant Alfons com Margarida de Prades van expedir unes credencials al comte de Foix i als seus germans en què els anunciaven l'enviament del ministrer del rei, Rodrigo de la Guitarra.[73]

Fins ara, la historiografia havia suggerit que Margarida volia avortar el projecte de matrimoni perquè ja estava casada secretament amb el cavaller Joan de Vilaragut, però, com veurem més endavant, això s'esdevingué uns anys més endavant. Realment, el motiu que va fer fracassar el matrimoni amb el comte de Foix va ser un altre. El 26 de gener del 1416, el comte Joan va remetre una missiva molt contundent al rei Ferran en què expressava la seva ofensa per la minsa quantitat de diners que se li havia proposat com a dot aportada per Margarida, i ho feia en aquests termes:

> Très excel·lent prince mot alt et poderós senhor, tant humilment cum pusc, me recomandi a vostre bone gràcie, a la quoau placi saber que, cum sus lo matrimoni qui per part de vostre senhorie me fo parlat l'autre jorn estan a Perpinhà, jo agos tramès devers aqueie per mandament vostre Guillem Arnaud deu Leó, mon ben amat escuder, per relacion deu quoau jo é entenut que a vostre senhorie no platz plus donar a mi, per cause deu dit matrimoni, sinó que la some de quoarante milii florins. Ad què jo, senhor, vos fas resposte que a mi desplatz et me sap fort greu, per so que jo no pusc complaser vostre senhorie d'aqueste cause, et assò per esgoard de la petite quantitat deus diners que·m presentatz. Car, no tant solamens me tornare a dampnadge per lo

71 *Acta Negotii Perpiniani* (2017: 272). Pot llegir-se'n la traducció a Vendrell i Gallostra (1984: 27).

72 ACA, C, reg. 2409, f. 117r (29 de novembre de 1415).

73 ACA, C, reg. 2452, f. 87r-v (29 de desembre de 1415); reg. 2355, f. 83r-v (30 de desembre de 1415); ed. Riquer & Badia (1998: 38).

> grant carc que n'auria d'aver, abantz affare ben a gran deshonor, per tal que mons predecessors ni jo no·ns avem acostumat de maridar ab tant pauque quantitat de diners.[74]

La carta continua amb la petició que el tingués per excusat a no ser que augmentés el dot. Tres dies després, el monarca va respondre amb una nova oferta que ascendia fins als cinquanta mil florins, la qual tampoc devia semblar suficient al comte, ja que el matrimoni mai no s'arribà a acomplir.[75] De fet, en aquest mateix context, el comte de Foix pretenia esposar Blanca, hereva del regne de Navarra i reina vídua de Sicília pel seu matrimoni amb Martí el Jove, la qual s'acabarà casant amb l'infant Joan, fill de Ferran d'Antequera i lloctinent del regne sicilià.[76]

Els deutes cada cop més asfixiants i els reiterats incompliments de les promeses que li havia fet el monarca van empènyer Margarida de Prades a cercar el suport, sense massa èxit, de tot un seguit de personatges en qui havia dipositat la confiança per tal que l'ajudessin a satisfer els seus interessos i fer front a les creixents necessitats, atès que seguia sense rebre les assignacions degudes per part del rei.[77] Però, davant d'una situació tan desesperada, la reina vídua no va conformar-se amb l'enviament de procuradors i de missives, sinó que, tot aprofitant l'absència de Ferran I, va personar-se davant de les Corts del regne de València per fer públic que el rei no li entregava els diners que li havia assignat, fet que li generava «gran fretura e pobresa», i sol·licità als estaments que li concedissin un nou préstec. Malgrat que la resposta dels reunits va ser que es tractaria la qüestió, no hi ha constància que s'adoptés cap determinació al respecte.[78] En realitat, aquesta Assemblea va cloure's de manera brusca i sense que el monarca rebés el corresponent donatiu, tal com informà Margarida al papa Luna —el qual seguia sent un dels seus principals valedors—, en una carta on aprofità per denunciar que Ferran d'Antequera se n'havia anat de la ciutat sense «posar nostre fet en degut stament [...] e sens que subvenció alguna no·ns ha feta».[79]

Tal com hem vist, el rei se n'anava cap a Perpinyà per tal d'acudir a les Vistes que s'havien de celebrar amb la intenció de posar fi al Cisma de l'Església occidental i on, al cap d'uns mesos, va fer-se pública, mitjançant un sermó de fra Vicent Ferrer, la retirada de l'obediència de la Corona catalanoaragonesa al papa Luna.[80] Margarida de

74 ACA, C, CR, Alfons IV [V], sense data, núm. 131 (26 de gener de 1416).

75 ACA, C, reg. 2409, f. 145v (29 de gener de 1416). A partir de la lectura d'aquesta missiva, Francesca Vendrell va interpretar equivocadament que el rei Ferran expressava amb goig el consentiment del comte de Foix a casar-se per aquesta quantitat.

76 Ramírez Vaquero (1999: 335).

77 Pot prendre's com a mostra el següent document: ACA, C, reg. 2355, f. 67r (22 de maig de 1415).

78 AMV, PC, YY-6, f. 482-483r (15 de juliol de 1415).

79 ACA, C, reg. 2355, f. 71r (23 d'agost de 1415): «les Corts les quals lo rey celebrava ací [*València*] no·s sien finades, ne lo rey subvenció o donació alguna hage haüde de aquest regne».

80 La documentació aragonesa custodiada a l'arxiu reial relacionada amb les Vistes de Perpinyà pot llegir-se a *Acta Negotii Perpiniani* (2017). Sobre aquest transcendental encontre vegeu Catafau, Jaspert & Wetzstein (2019). No hi

Prades també es dirigirà a la capital rossellonesa i serà testimoni presencial d'aquest fet fonamental,[81] però al marge d'això, en aquest context, la reina vídua durà a terme una intensa activitat pública i, pel que fa als seus propis interessos, esperava «intentar finar los dits nostres afers»;[82] però tampoc podrà, en aquesta nova ocasió, aconseguir del rei allò que n'esperava, fins a l'extrem que inclús li resultarà realment difícil poder abandonar Perpinyà, tal com li ho feu saber al seu cosí Bernat de Centelles: «De present, devem partir d'ací per anar en Barchelona, e certificam-vos que de nostres fets no havem res finat ne fet ab lo dit senyor rey. Plàcia a Déu lo y mete en cor e que no·ns fassa axí longament viure ab misèria com fa».[83]

Un cop acabades les Vistes i sense haver pogut obtenir del monarca el que desitjava, la reina Margarida adreçà dues cartes als fills de Ferran I. D'una banda, a l'infant Joan li va notificar que el seu pare, tot i que seguia estant molt prim, havia millorat de la seva malaltia; així mateix, li recordava —en qualitat de virrei de Sicília— l'assignació que el monarca li havia fet i que havia de percebre anualment dels diners provinents de l'illa, i li demanava que, al respecte, «vullats fer hagem ço qui degut nos és per la dita raó, majorment com no hajam quaix altre de què·ns puscham sostanir».[84] Per altra banda, a l'infant Alfons li demanà socors en un to encara més desesperat, gairebé suplicant-li que tingués «compació en nostra necessitat, qui al present és molt gran e tal que manera no havem ab què puscham axir d'aquesta vila [*Perpinyà*]».[85]

Malgrat que el rei Ferran va enviar una missiva, a instàncies de Margarida de Prades, a l'infant Joan i al tresorer del regne de Sicília per notificar-los que volia que la reina vídua fos «pagada ans de totes altres assignacions e de qualsevol necessitats de la sua Cort», la veritat és que els progressos assolits en aquest sentit van ser mínims i no s'acabaren acomplint, ja que al cap de ben poc el rei va expirar.[86]

---

ha cap mena de dubte que el rei Ferran es dirigí a Perpinyà per tal d'assistir a les Vistes i no pas per presidir unes Corts als catalans, com havia afirmat Durán i Cañameras (1956: 20). Els detalls del viatge i de l'agreujament de l'estat de salut del monarca poden llegir-se a Valla (llib. III, cap. 9-11) i a la *Crónica incompleta* (1985: cap. 36).

81 La reina Margarida va enviar una lletra al seu oncle Lluís de Prades, bisbe de Mallorca i camarlenc del pontífex, a fi d'explicar-li detalladament la cerimònia de sostracció: ACA, C, reg. 2355, f. 86r-v (8 de gener de 1416); ed. Fort i Cogul (1970a: 110-111); Hirel-Wouts (2018: 474).

82 ACA, C, reg. 2355, f. 71r (23 d'agost de 1415). Per a més detalls sobre els mesos en què la reina Margarida s'estigué a Perpinyà residint a una casa que li prestà el vescomte d'Illa (*Ibidem*, f. 86v), vegeu el capítol de Navàs Farré.

83 ACA, C, reg. 2355, f. 93r (14 de febrer de 1416).

84 ACA, C, reg. 2355, f. 90r (4 de febrer de 1416).

85 ACA, C, reg. 2355, f. 92v (11 de febrer de 1416).

86 ACA, C, reg. 2429, f. 75r (12 de març de 1416).

«Com yo de vostra alta senyoria infal·liblament confiu»:[87] les relacions amb Alfons el Magnànim i Maria de Castella

Tot just un mes i mig després de la mort de Ferran d'Antequera, un cop celebrades les seves exèquies al monestir de Poblet, Margarida de Prades va adreçar una carta, entre d'altres destinataris, al nou monarca i a la reina mare, on els informava sobre l'enviament del seu almoiner amb la intenció de fer-los partícips de les dificultats econòmiques que estava patint, i per recordar-los el càrrec que creia que pesava sobre l'ànima del monarca difunt arran de totes aquelles promeses que reiteradament havia trencat al llarg del seu regnat.[88] Val a dir, però, que en una de les clàusules del testament de Ferran I, el rei havia ordenat al seu primogènit que, un cop pagats els deutes i la resta d'obligacions, concedís cada any a «la il·lustre senyora reina Margarida» els diners que li havia assignat per al seu sosteniment, així com els que encara no havia percebut de les anualitats del 1413, el 1414 i el 1415.[89]

La redacció d'aquestes missives de la reina Margarida coincideix amb el moment en què Alfons el Magnànim va ordenar la creació d'una comissió per tal de liquidar els deutes del rei Martí l'Humà, tot fixant un termini de trenta dies a fi que els afectats i els creditors poguessin presentar les seves respectives reclamacions i demandes.[90]

Tot apunta que el rei Alfons se sentia interpel·lat per les paraules de la seva tia àvia i per les darreres voluntats del seu pare, ja que ben aviat va començar a fer-li concessió de certs donatius graciosos, mentre li assegurava que «havem bé a cor la proferta per nós a vós feta, la qual havem bé a complir».[91] Al mateix temps, ordenava a alguns dels seus principals oficials que dels diners recaptats destinats a la Cúria reial i a la Cambra Apostòlica s'entreguessin tot un seguit d'assignacions, anualment i de forma

87 Paraules de Margarida de Prades al rei Alfons: ACA, C, CR, Alfons IV [V], núm. 870 (20 de juny de 1418).

88 La lletra enviada a Alfons el Magnànim diu així: «Rey molt alt príncep, molt car e molt amat nabot. Nós, la reyna Margarita, vos tremetem l'amat almoyner nostre, en Guillem de Boxadors, portador de la present, informat per nós de nostres necessitats e per reduir-vos a memòria lo càrrech que creem n'à la ànima del senyor rey, pare vostre, a qui Déus do sant repòs; per què us pregam molt affectuosament que en ço que'l dit nostre almoyner sobre les dites coses vos explicarà de nostra part vullats donar tal fe e creença com donaríets a nós si personalment vos ho dèhiem, e complir-ho per obre, segons de vós confiosament speram. E don-vos nostre senyor Déus, rey molt alt príncep, molt car e molt amat nebot, longitud de vida axí com vostre cor desija ab exalsament de vostra Corona. Data en Barchelona, sots nostre segell secret, a XVIII de maig de l'any mil CCCCXVI. *La reyna Margarita*» (ACA, C, reg. 2355, f. 93v). Els continguts de la carta adreçada a la reina Elionor són força similars, tot i que Margarida de Prades ressalta especialment que era ella, més que ningú altre, qui tenia «special càrrech de la ànima del dit senyor».

89 «*Item, quia nos mandavimus anno quolibet illustri domine regine Margarite octo mille florenos pro eius sustentatione, volumus, ordinamus et mandamus dicto primogenito nostro quod, solutis primo debitis predictis et aliis ad que quomodolibet teneamur et tenebimur, solvat et solvi faciat dicte regine Margarite, meliori modo quo poterit, anno quolibet, tam de annis elapsis XIII° et XIIII° quam anno presenti XV°, illud videlicet quod de dictis octo mille florenos sibi restat ad solvendum et quod sibi solvat et solvi faciat ab inde quam commode poterit annis singulis dictos octo mille florenos pro dicta sui sustentatione*» (Real Academia de la Historia [RAH], Colección Salazar y Castro, M-78, f. 168(I), *olim* f. 88r; ed. Muñoz Gómez, 2015: 948-949, amb modificacions).

90 ACA, C, reg. 2405, f. 130r (30 d'abril de 1416); ed. Vendrell i Gallostra (1984: 30).

91 ACA, C, reg. 2410, f. 114r (24 de novembre de 1416).

prioritària, en concepte de subsidi per a la vídua reial.[92] A més d'això, el monarca va actuar com a mitjancer en dirigir una carta al rei de Romans Segimon i als ambaixadors destinats a Constança per tal d'informar-los que la reina Margarida hi enviava el seu secretari i els demanava que el tinguessin per recomanat i que intercedissin davant del papa Martí V perquè volgués atendre les súpliques que li adreçava, remarcant clarament que «reputem los afers de la dita reyna ésser nostres».[93]

Sembla que alguna cosa havia canviat, almenys pel que fa al to i a la predisposició d'ajuda per part del nou monarca envers Margarida de Prades, «majorment com siam certs que la dita senyora sia en gran necessitat».[94] No obstant això, els diners trigaven molt a arribar i les dificultats financeres de la reina vídua s'anaven agreujant cada cop més. I és que, tal com ja havia succeït durant el regnat de Ferran d'Antequera, les ordres de pagament dictades pel rei no es feien efectives massa sovint i s'acumulaven retards importants, sobretot per la negligència i la resistència d'alguns dels administradors de les rendes reials.

El document més rellevant i que demostra d'una forma més clara el compromís del Magnànim envers Margarida de Prades és una cèdula emesa el 15 d'abril de l'any 1418,[95] escrita de puny i lletra del rei i segellada amb el seu anell, en què va jurar solemnement a la reina vídua que:

> Nós, n'Alfonso, per la gràcia de Déu rey d'Aragó et de Sicília, *et cetera*, attenents que, pochs dies ha, havem donats et assignats a vós, senyora reyna dona Margarita, tia nostra molt cara, sis mília florins de renda tots anys de vostra vida en et sobre les tretes del port de la vila de Térmens, a compliment de aquells deu mília florins, los quals lo senyor rey don Fferrando, pare et senyor nostre, de gloriosa memòria, vos havia promès donar cascun any de renda per sustentació de vostre reginal estat, com vos ne hajam ja assignats quatre mília, ço és: dos mília sobre la Secrecia de Palerm, et altres dos mília florins, les rendes reals de Xàtiva, per ço, prometem a vós, dita reyna, aquells VI^{M} florins fer haver, et tenir et possehir de tota vostra vida sens alguna contradicció o debat. E si era cas que aquells dits VI^{M} florins, o part de aquells, per qualsevulla causa venien a menys, o per no poder traure, o per qualsevulla altre cas, vos prometem aquells, o ço que de aquells fallirà, donar et assignar en loch segur a vostra volentat en Siçília o deçà en Cathalunya, Aragó o València, o llà on a vós serà plasent et acceptable. Axí matex, vos prometem que posarem en lo dit castell, vila e port aquells officials e persones, ço

92 En són alguns exemples: ACA, C, reg. 2936, f. 64r (3 de maig de 1417), f. 66r (27 de novembre de 1417), f. 67v (22 de novembre de 1417), f. 77v-78r (25 d'agost de 1417); ARV, C, reg. 393, f. 87r (1 de juliol de 1417). Per a més detalls vegeu Juncosa Bonet (2021a).

93 ACA, C, reg. 2936, f. 68r (15 de novembre de 1417).

94 ACA, C, reg. 2936, f. 68v (28 de desembre de 1417).

95 Tot i que la data que figura en el document en qüestió, copiat en un altre de posterior, sigui el 15 de març, podria ser que el copista s'equivoqués en transcriure'l, ja que existeixen altres testimonis relacionats directament amb aquesta cèdula reial que fan al·lusió al 15 d'abril, motiu pel qual és aquesta darrera la data que ens sembla més versemblant.

és, castellà, capità o viceportolà que vós nos nomenarets o volrets, pux lo capità sia natural de Sicília, e aquells o qualsevol d'ells mudarem tantes vegades com per vós requests ne serem, \e/, posats aquells o qualsevol d'aquells, no mudarem sens suplicació e volentat vostra. E si per inadvertència fahíem lo contrari de les damunt dites coses, ab lo present cassam, irritam et anul·lam tot ço que fet haurem, e volem expressament que afretur de tota eficàcia o valor. E si lo present albarà serà vist en alguna part o en tot afreturar de paraules o de segell, registre o de qualsevulla altra solempnitat real, aquella nostra certa sciència, plen poder e real dignitat suplim et volem ací sia entès et comprès, axí com si expressament hi fos. E per major seguretat et tuïció vostra, juram per Déu et los sants IIII Evangelis, de nostres mans corporalment toquats, que totes les damunt dites coses et cascuna de aquelles tendrem et servarem sens alguna interpetrasió. En testimoni de les quals coses vos fem lo present albarà.

Scrit de nostra pròpria mà et segellat ab lo segell de nostre anell en València, a XV dies de març [*sic*] de l'any de la Nativitat de nostre Senyor MCCCCXVIII. *Rex Alfonsus*.[96]

L'albarà que ens ocupa pren com a referència l'assignació anual de 10.000 florins d'or d'Aragó (8.000 provinents de la Cúria règia i 2.000 carregats sobre la Secrecia de Palerm) que el rei Ferran I va atorgar a la reina Margarida el 5 d'abril de l'any 1413 per tal de compensar la despossessió dels seus drets de Cambra que havia estat promulgada per les Corts de Saragossa pocs mesos abans, de la qual només n'havia percebut una petita part en morir el monarca.[97] Amb l'objectiu de garantir el compliment efectiu i amb caràcter vitalici de l'assignació, Alfons el Magnànim va decidir confirmar la donació, però va modificar l'origen dels fons, els quals havien de provenir de la Secrecia panormitana, de les rendes reials de Xàtiva,[98] i dels drets d'entrades i eixides de mercaderies al port de Termini (Sicília),[99] els quals, en cas de no poder-se obtenir, podrien ser compensats amb les rendes de qualsevol altre indret de la Corona, a escollir per la mateixa interessada. Un altre element avantatjós per a Margarida de Prades era la possibilitat de nomenar i modificar aquells oficials que considerés oportuns a Sicília per tal que vetllessin perquè es fes efectiva l'obtenció i entrega de les quantitats promeses anualment; una prerrogativa de què va fer-ne ús pràcticament de forma immediata i que va suposar la destitució de l'antic alcalde del castell de Térmens, substituït per Sanç

96 ACA, C, reg. 2936, f. 81v. En documentació emesa posteriorment, veiem al rei dictar ordres als seus oficials en relació amb les assignacions de la reina Margarida deixant ben palès que «hi siam obligat ab sagrament e en altra manera» (*Ibidem*, f. 80r-81r; 17 de novembre de 1419 i 20 de març de 1420).

97 A l'ocàs de la seva vida, Ferran d'Antequera va estipular que dels 8.000 florins que havia de rebre la reina vídua de la Cúria, 2.000 florins provinguessin de diversos ports sicilians: ACA, C, reg. 2355, f. 90r (4 de febrer de 1416).

98 Les quals, prèviament, havien estat assignades, en idèntica quantitat, a la longeva reina vídua de Xipre Elionor de Prades i de Foix, tia àvia de Margarida, la qual havia mort a finals de l'any 1417. AHPB, 86/5, Bartomeu Gras, f. 34r-v (28 de gener de 1413).

99 ACA, C, reg. 2936, f. 70v-71r (15 d'abril de 1418). Els problemes derivats del canvi de titularitat poden llegir-se a: *Ibidem*, f. 72r-73r (24 de maig de 1418); f. 74v-75r (23 de juny de 1418).

de Tovia,[100] qui fins llavors havia estat el coper de la Casa de la vídua reial i un personatge de la seva màxima confiança.[101]

En idèntica data, Alfons el Magnànim signava un altre document on es comprometia a fer-se càrrec del dot de la noble Timbor de Cabrera —cosina germana de Margarida de Prades—,[102] el qual ascendia fins als 10.000 florins, a ser entregats al llarg de quatre anys des de la celebració de les noces amb el conseller reial Juan Ferràndez d'Híxar. De tota manera, en el referit document, s'inclou una clàusula que ens interessa molt especialment, ja que el rei estipulava que, donat el cas que la reina vídua morís o es tornés a casar, la dama Cabrera rebria els diners directament de l'assignació de la reina Margarida.[103]

En aquest mateix context, el monarca va adreçar-se al papa Martí V per suplicar-li que volgués confirmar a la reina Margarida l'assignació dels 2.000 florins d'or d'Aragó anuals provinents de la Cambra Apostòlica que percebia durant el pontificat de Benet XIII. Tot fa pensar que la decisió del papa no va ser immediata, ja que el rei hi haurà de tornar a insistir en més d'una ocasió, implicant en les gestions per a l'obtenció de la gràcia el seu conseller i procurador a la Cort romana. El compromís del rei en la causa de la seva tia àvia va ser ferm, fins al punt de sol·licitar al seu delegat que fes tot el necessari i possible perquè s'acomplissin les seves peticions, les quals «hajam tant a cor que més no poríem», donat que «los seus [*de Margarida*] honor i profit reputem ésser propis».[104] I és que tieta i nebot tenien certa complicitat, tal com es desprèn d'unes cartes que deixen entreveure una estima sincera, la qual també pot observar-se en les accions que al seu favor va dur a terme la reina Maria de Castella en nom propi o actuant com a lloctinent general del seu marit.

Almenys momentàniament, gràcies a les gestions realitzades pel monarca, la situació financera de Margarida de Prades va fer-se una mica menys angoixant. El cas és que la implicació d'Alfons el Magnànim es feu ben evident en la insistència amb què

---

100 El nom d'aquest personatge és citat de diverses maneres per part de la historiografia, fet que pot donar lloc a equívocs a l'hora d'identificar-lo (Tonja, Tonyà, Còvia, Tòvia...). Un parell d'anys abans, ja havia estat recomanat per Margarida per substituir un parent seu malalt al capdavant de la batllia de Daroca i d'una alcaldia: ACA, C, CR, Ferran I, núm. 3161 (26 de març del 1416).

101 «[...] per ço que·n sia mils favorida en la dita sua assignació», segons expressarà el monarca als oficials a qui va notificar la seva determinació (ACA, C, reg. 2936, f. 72r; 24 de maig de 1418). Malgrat que el canvi de la titularitat a la castellania va plasmar-se en un document datat el 20 de maig de 1418 (ACA, C, reg. 2936, f. 71r), l'ordre reial encara va trigar força temps a fer-se efectiva, ja que calgué superar diversos inconvenients.

102 Tenint en compte que el pare de Timbor encara era viu en aquest moment, és possible que el compromís del rei es degués a alguna mena de pacte entre el noble i el monarca que desconeixem.

103 «*[...] pro maiori eidem Timbor securitate, volumus quod, casu quo dicte assignaciones eidem domine regine facte, ut predicitur, cessarent aut se pararentur morte aut matrimonio eiusdem, seu aliter quovismodo, ante quam eidem Timbor esset de eisdem decem mille florenos, ut permittitur, plenarie satisfactum ex dictis peccuniis, iuribus et redditibus, satisfiat eidem nobili Timbor in eo quod restabit sibi ad solvendum de predicta quantitate per eandem reginam assignata*» (ACA, C, reg, 2936, f. 70r; 15 d'abril de 1418); *cit*. Durán i Cañameras (1956: 5).

104 ACA, C, reg. 2936, f. 69r (14 i 15 de març de 1418); f. 69v (20 d'abril de 1418); f. 74r-v (21 de juny de 1418).

requerí als seus oficials que lliuressin sense dilació les pensions concedides, «com nós hajam molt a cor que la dita senyora reyna, ans que negun altre assignatari, sia de la dita assignació plenerament pagada».[105] Per la seva banda, el pontífex va acabar accedint a mantenir la mateixa retribució que li havia fet el papa Luna,[106] i, després d'haver superat l'oposició del batlle general del regne de València, la reina vídua va començar a percebre regularment, de terç en terç, els diners provinents de la Cúria reial.[107]

Malgrat tot, els ingressos amb prou feines bastaven per poder satisfer tots els deutes acumulats,[108] fins a l'extrem d'estar a punt de perdre el palau reial Menor de Barcelona, fruit d'una execució duta a terme pel veguer de la ciutat comtal a instàncies del creditor i frenada per ordre reial, al·legant que la intervenció de l'esmentat oficial «per causa o deute de nostra cara tia, la senyora reyna dona Margarita, [...] torna en gran dan e lesió de nostre dret».[109]

Aproximadament entre els darrers mesos del 1417 i la primavera de l'any 1419, Margarida de Prades va traslladar-se a València i va residir al Real. Poc després d'abandonar la ciutat, el rei Alfons va ordenar que s'entreguessin les claus del palau a la seva tia i que tingués accés lliure als seus jardins.[110]

L'amor a l'ombra

Va ser durant aquests mesos que Margarida de Prades va intensificar la seva relació amb el cavaller Joan de Vilaragut —membre d'un dels llinatges més destacats, tot i la seva decadència, del regne de València—,[111] fins al punt de contreure d'amagat un nou

105 ACA, C, reg. 2936, f. 67v (22 de novembre de 1417).

106 ACA, C, reg. 2355, f. 100v-101r (20 de setembre de 1419).

107 «Batlle general, entès havem que vós recusats pagar decontinent a la senyora reyna dona Margarita, nostra molt cara tia, aquells dos mília florins que nós, pochs dies ha passats, li manam donar ab nostra letra, en paga prorata de major quantitat a ella deguda per nostra Cort; e com nós vullam e hajam molt a cor que los dits II^{M} florins li sien prestament e davant totes altres assignacions pagats, vos diem, pregam e manam que decontinent li paguets aquells davant tots altres assignataris. E açò per res no dilatets, com nós en tot cas així vullam que·s faça» (ACA, C, reg. 2936, f. 84r; 2 d'agost de 1419). Els testimonis dels pagaments es documenten a: ACA, Reial Patrimoni (RP), Mestre Racional (MR), vol. 418, f. 23r, 28r, 36r i 39r.

108 Vegeu, per exemple: Arxiu del Col·legi del Corpus Christi de València (ACCCV), Doménec Barreda, núm. 6420, s/f. [imatges 321-323] (10 d'octubre de 1418); núm. 6422, s/f. [174-176] (7 d'abril de 1419).

109 ACA, C, reg. 2936, f. 82v-83r (30 d'abril de 1420). Qui reclamava tenir els drets sobre el palau reial Menor era Guillem de Vilagut, marit de la serventa de Margarida de Prades anomenada Sallide de Gleu, a qui havia promès pagar 300 florins en concepte de dot pel seu matrimoni i pels serveis prestats. En no haver complert la paraula, Vilagut va emprendre accions per vedar la reina vídua i apropiar-se una de les residències que havia ofert com a garantia.

110 Així és com el rei li ho va ordenar al guardià del palau: «[...] nós havem prestat lo Real a la senyora reyna dona Margarita; manam-vos que tota ora que s'i volrà mudar, li liurets les claus, e així matex, com volrà entrar en lo ort, li prestats la clau» (ACA, C, reg. 2936, f. 74r. 28 de maig de 1418).

111 Diversos membres de la parentela de Joan capitanejaren un dels dos principals bàndols que es van enfrontar en una lluita molt feroç i en la qual també hi havia participat, com a instigador i cap del bàndol contrari, el mateix bisbe de la capital del Túria, l'oncle de Margarida, Jaume de Prades i de Foix. Per a més detalls, vegeu Narbona Vizcaíno (2015a). Pel que fa als usos amorosos de les dones en època baixmedieval, vegeu Vinyoles Vidal (2020).

matrimoni i d'arriscar-se a perdre definitivament els beneficis de què gaudia en qualitat de reina vídua. D'aquesta unió en nasqué un fill, Joan Jeroni de Vilaragut, que també es veurà obligada a mantenir ocult. Aquests episodis de la vida de la reina vídua han estat posats en qüestió i considerats en gran part llegendaris, però les fonts disponibles, tot i ser evidentment escasses pel secretisme, corroboren els fets.

Una de les principals proves de què disposem és un procés judicial que s'obrí l'any 1451, a instàncies del mateix Joan Jeroni, en què es jutjaren els seus drets a rebre l'heretat de la seva àvia paterna, Teresa Àlvarez d'Haro, enfront dels de la seva cosina germana, Caterina de Villena.[112] En aquest procés, tot i ser incomplet i força posterior a les morts de Joan i Margarida, les parts litigants aportaren documents en defensa de les seves respectives causes, els quals es converteixen en fonts essencials per al tema que ens ocupa.[113]

Si fem cas dels testimonis que van declarar a favor dels interessos de Joan Jeroni, els seus pares es van conèixer un temps després d'haver finalitzat l'any de dol per la mort del rei Martí l'Humà, quan es diu que la reina vídua «fonch vista star e abitar en la present ciutat de València, e per semblant lo dit noble mossèn Johan de Vilaragut», i entre ells hi començà a haver, tal com s'afirma, «pràtica, familiaritat e amistat».[114] Tenint en compte les cartes conservades de la reina Margarida, la primera estada que feu a la capital del Túria un cop vídua va ser l'abril del 1414, i s'hi tornà a establir, durant un període més llarg, en els mesos centrals de l'any següent (primavera-estiu de l'any 1415), data en què tradicionalment la historiografia ha situat l'enllaç i el posterior embaràs de la de Prades, tot i que ens sembla poder demostrar que no va ser ben bé així.

És molt versemblant pensar que, si és que no es coneixien des d'abans, Joan i Margarida devien coincidir a Morella, pels volts del mes d'agost de l'any 1414, durant la celebració del matrimoni entre Joana/Gonçalva de Prades i Joan Ramon Folc de Cardona. De fet, va ser la mateixa reina vídua qui escrigué a sa germana gran, a la seva àvia (la comtessa de Prades Sança Ximenis d'Arenós) i a la seva tia (abadessa de les

112 La qual havia rebut, prèviament, una sentència favorable que el monarca va fer anul·lar, tot sol·licitant que es reobrís la causa amb l'aportació de nous testimonis, mostrant-se clarament partidari de qui llavors ja era el seu «*nobili et dilecto consiliario et maiordomo*»: l'Arxiu dels Comtes d'Olocau (ACO), Son Berga (Establiments, Mallorca), Processos majors (PM), lletra E, núm. 1, f. 7-13.

113 Un fragment força extens de l'original del procés al qual ens referim es custodia entre els fons de l'ACO, PM, E, núm. 1. Va ser extractat per Zaforteza y Musoles (1970), transcrit i publicat parcialment per Fort i Cogul (1970a, ap. 3: 251-238), i de forma íntegra per Soler Molina (2021). Agraïm molt sincerament a aquest darrer autor que ens hagi permès consultar el seu estudi abans de ser publicat. Tots els esments que farem a partir d'ara d'aquesta font remeten a l'esmentat treball i només s'indicarà la foliació corresponent del document original. Volem expressar també la nostra gratitud a la Sra. María Auxiliadora Zaforteza Duque de Estrada, comtessa de Deleytosa, per haver-nos permès accedir als fons del seu arxiu familiar, en el qual, malauradament, no vam localitzar l'esmentat procés E. Per contra, sí que vam trobar, en el mateix arxiu, un bifoli solt inèdit amb les declaracions d'alguns testimonis interrogats per a la causa esmentada i que està intercalat entre la documentació d'un altre dels processos conservats (PM, G, núm. 19, s/f.).

114 ACO, PM, E, núm. 1, f. 128.

menoretes de València) per sol·licitar-los que l'enllaç tingués lloc a la vila dels Ports degut a la pesta que estava assolant la capital del regne.[115]

Malgrat no poder demostrar documentalment la presència de Joan de Vilaragut a la cerimònia, hi ha un element que ens empeny a creure que sí que hi assistí, ja que era parent del nuvi. Ens ho aclareix la mateixa mare del cavaller valencià, en afirmar que:

> [...] lo dit noble mossèn Johan de Vilaragut, fill d'ella, testimoni, és parent et de la parentela del dit egregi don Johan Ramon Folch, vezcomte de Vilamur, fill del molt egregi comte de Cardona, [...] per ço com lo molt egregi n'Ugo Ramon Folch, *quondam* comte de Cardona, et pare del molt egregi don Johan Ramon, comte qui al present és de Cardona, et lo molt noble n'Alvar Díez de Haro, senyor de la baronia de los Cameros, del realme de Castella, pare *quondam* d'ella, testimoni, eren cosins jermans, et per consegüent, lo dit noble mossèn Johan de Vilaragut, fill d'ella, testimoni, et del dit noble *quondam* mossèn Nicolau de Vilaragut, és parent et de la parentela del dit egregi don Johan Ramon Folch, vezcomte de Vilamur, et per tal lo ha ella, dita testimoni, et és haüt et tengut per tots los sabents lo dit parentesch.[116]

Aquesta declaració la va fer la noble un parell d'anys després de la celebració de les noces, un cop morta la comtessa de Prades, la qual havia llegat una part dels seus béns i dominis del regne de València a la seva neta Joana/Gonçalva i al seu marit.[117] Com que Joan Ramon Folc era molt més jove que ella, necessitava un curador que es fes càrrec de la gestió d'aquestes cessions mentre no assolís la majoria d'edat plena per poder-ho fer sense tutela. Un cop estudiada la seva idoneïtat mitjançant l'interrogatori plantejat a diversos testimonis, l'escollit per a la tasca no fou altre que Joan de Vilaragut.[118]

Així mateix, l'exposició del parentiu per part de la seva mare serveix per aclarir, d'una vegada per totes, que qui es convertirà en el segon marit de Margarida de Prades no era un fill il·legítim, tal com s'ha insinuat tants cops, tot caient en un típic error fruit de l'homonímia.[119] Efectivament, existia un altre Joan de Vilaragut a qui s'anomenava

115 ACA, C, reg. 2355, f. 58v-59v (31 de juliol de 1414).

116 ARV, Governació (G), Litium (Lit.), núm. 2215, f. 492r-v (2 de juliol de 1416). En la seva deposició, el seu oncle, Pere de Vilaragut, afirma que «de gran temps ançà ha vist ell, dit testimoni, lo molt egregi don Johan Ramon Folch, comte qui és de Cardona, et lo egregi don Johan Ramon Folch, vezcomte de Vilamur, aparentar-se ab los dits nobles, així ab lo dit quondam mossèn Nicolau de Vilaragut, germà d'ell, com ab lo dit noble mossèn Johan de Vilaragut, fill d'aquell» (*Ibidem*, f. 493r).

117 Una primera promesa de donació va tenir lloc el 5 de febrer de l'any 1412, la qual fou matisada i entregada a un notari un any i mig més tard (ARV, G, Lit., núm. 2203, f. 38r-v; 6 d'octubre de 1413). S'havia de fer efectiva, després del compliment de tot un seguit de condicions, un cop s'hagués produït el traspàs de la comtessa Sança.

118 El governador del regne de València, «enseguint la provisió e consell damunt dits, assignà en curador [...] lo noble mossèn Johan de Vilaragut, qui present era, lo qual jurà a Déu e als sants Evangelis de Aquell [...] que bé e lealment se hauria en la dita cura» (ARV, G, Lit., núm. 2215, f. 496r-v; 4 de juliol de 1416).

119 Sobre la confusió amb el Joan de Vilaragut bastard, vegeu, a tall d'exemple, Fort i Cogul (1970a: 93-97); Zaforteza y Musoles (1970: 517-518); Riquer i Morera (1984: 69-71).

«el bastard» que va viure en aquestes mateixes dates; sabem que va establir la seva residència a Sicília,[120] on rebrà recompenses importants durant el regnat de Martí l'Humà per la seva participació en els atacs destinats a sufocar la insurrecció d'una part de la noblesa rebel de l'illa, les quals seran confirmades per Ferran d'Antequera, i arribarà a gaudir de la màxima confiança de l'infant i després rei Alfons el Magnànim, en passar de ser el seu falconer major a conseller i majordom.[121]

Per tant, queda ben clar que el nostre protagonista era el fill legítim de Nicolau de Vilaragut i de Boïl i de Teresa Àlvarez d'Haro,[122] germà de Francesc i de Violant.[123] Segons se'ns diu en el procés que ens guia, el noble mossèn Joan de Vilaragut «era hun cavaller bell de persona, molt arreant e galant, e hu dels pus bells cavallers arreant e galant que fos en la terra, molt amat e desigat per moltes dones», mentre que la vídua reial és presentada com una dama que, un cop mort Martí l'Humà, «restà jove, bella e apta per a parir».[124] Amb el pas del temps, van enamorar-se «e·s volgueren un gran bé». No s'especifica cap referència cronològica prou precisa que ens ajudi a situar aquests esdeveniments en el temps concret, però és probable que —en el supòsit que no ens trobéssim al davant d'una relació adúltera— el flirteig s'hagués fet més intens a partir de la mort de la riquíssima vídua Agnès Sanç, amb qui s'havia casat en primeres núpcies Joan de Vilaragut, la qual expirà el 2 de maig de l'any 1418.[125] Sigui com vulgui, és a partir d'aquesta data que s'ha de situar l'enllaç entre Margarida de Prades i el cavaller valencià, que s'oficià «per tal que entre aquells no es corregués pecat algú ne vici», però que, tal com hem avançat, s'hagué de celebrar celadament a fi d'evitar «que la dita excellent dona na Margarita no perdés lo stat ne lo nom de reyna».[126]

---

120 En un altre procés conservat a l'arxiu privat dels comtes d'Olocau (ACO, PM, D), s'especifica clarament que «[...] conoció a uno que se llamava mosén Juan de Villaragut, pero no habita en este reyno [*València*], porque continuamente esté y habite en Sicilia, el qual no es legítimo, y vulgarmente le llaman "mosén Juan de Villaragut el bastardo", a diferencia de los otros» (f. 86r, entre molts altres exemples). Coetàniament, hi ha encara altres Joans de Vilaragut que s'identifiquen prou convincentment a Soler Molina (2021: 36-40).

121 ACA, C, reg. 2426, f. 87v-89v (29 de març de 1413, amb la còpia de tres cartes dels anys 1396, 1401 i 1407); reg. 2381, f. 95v (4 de setembre de 1414); reg. 2451, f. 72v (14 d'octubre de 1414); reg. 2387, f. 104v-105r (2 i 6 de maig de 1415); reg. 2429, f. 63v (12 de juliol de 1415); reg. 2430, f. 68r (14 de juliol de 1415); reg. 2451, f. 124r (25 de juliol de 1415); reg. 2452, f. 81r (16 de setembre de 1415); reg. 2429, f. 65r (30 de setembre de 1415), entre d'altres.

122 Després de la mort de Joan de Vilaragut, la seva mare va nomenar un notari de Barcelona com a procurador seu per demanar a Joan de Gallach una còpia del testament del seu fill, *«dicte Teresie dictique quondam viri sui legitimum et naturalem»* (ARV, Fons Notarial [FN], protocol de Berenguer Cardona, núm. 466; 29 d'octubre de 1423).

123 Francesc de Vilaragut va morir solter i intestat al regne de Portugal l'estiu del 1423. Per renúncia expressa de la seva germana Violant, tots els seus béns van passar a ser, a partir de llavors i per dret de successió, de la seva mare, la qual expressà «que vol ésser hereva del dit mossèn Ffrancesch de Vilaragut, e accepta e pren la dita heretat ab benefici de inventari» (ARV, FN, Berenguer Cardona, núm. 466; 31 d'agost de 1423).

124 ACO, PM, E, núm. 1, f. 127.

125 «[...] a II del dit e present mes de maig, en lo qual dia morí la noble dona [...] Agnès Sanç, deffuncta muller del noble mossèn Johan de Vilaragut, cavaller habitador de la dita ciutat [*València*]» (Arxiu Municipal de València (AMV), Clavaria Comuna (1417-1418), sig. I-37, f. 106r (14 de maig de 1418); ed. Soler Molina, 2021: 55-56).

126 ACO, PM, E, núm. 1, f. 129. Se'ns informa que, en el moment de la boda, Joan de Vilaragut tenia «XXX anys, poch més o menys»; per tant, tenia una edat molt similar a la de Margarida.

La cerimònia va tenir lloc, doncs, en algun moment entre mitjan 1418 i els primers mesos del 1419,[127] en una cambra recòndita del palau reial de València, oficiada pel prevere Ramon de Sant Andreu,[128] prèvia llicència episcopal, i amb la presència com a testimonis del notari Jaume Vidal i del mercader Joan Navarro, tots ells «molt amichs e familiars del nuvi». De fet, el procés detalla fins i tot les paraules que s'adreçaren els contraents abans de besar-se per segellar el seu compromís:

> —Jo, Johan de Vilaragut, do mon cos a vós, dona Margarita, per leal marit, e prench lo vostre per leal muller, segons per Déu és ordenat e la santa Esgléya ho conferma.
>
> —Jo, madona Margarita, do mon cos a vós, molt noble mossèn Johan de Vilaragut, per leal muller, e prench lo vostre per leal marit, axí com per nostre senyor Déu és ordenat e la santa Esgléya ho conferma.[129]

Figura 4. Vista del palau reial de València (*el Real*), on va tenir lloc el matrimoni entre Margarida de Prades i Joan de Vilaragut [pintura anònima, segle xviii] (Wikimedia Commons).

127 Tal com ja s'ha apuntat, la data de l'enllaç ha de ser per força posterior a la mort de la primera esposa de Joan de Vilaragut, és a dir, el 2 de maig de l'any 1418, i anterior al 3 de juliol del 1419, que és quan Margarida de Prades ja és a Barcelona, tal com consta en una procura a favor del seu secretari Joan de Gallach des del palau reial Menor (ACA, C, reg. 2355, f. 97r-98v). Tot i no ser ni molt menys definitiu, hi ha un indici que ens podria fer pensar que a finals del mes de març ja no es trobava a València, donat que va actuar mitjançant procurador en un afer davant del governador de dit regne, el qual va proposar, juntament amb el comte de Cardona i el vescomte de Vilamur (el cunyat de Margarida), que es nomenés un curador i administrador per als senyorius d'Alfons de Gandia, «detingut de gran e greu malaltia». La persona que recomanaren per dur a terme aquestes funcions fou l'infant Joan d'Aragó, duc de Montblanc. ARV, G, Lit., núm. 2221, f. 39r-v i 42r-v (27 i 28 de març de 1419).

128 I no pas al monestir de Santes Creus amb la benedicció de les noces per part de l'abat Domènec Vinader, tal com defensaren Palomer i Alsina (1927: 142-143) o Martinell i Brunet (1929: 81). Vegeu també Durán i Cañameras (1956: 35); Fort i Cogul (1970a: 30-31 i 101).

129 ACO, PM, E, núm. 1, f. 129-130.

A part dels nuvis, els altres tres assistents a les esposalles estan perfectament documentats. Ramon de Sant Andreu consta en qualitat de domèstic i comensal del bisbe Hug de Llupià el 13 d'octubre de l'any 1418,[130] la qual cosa coincideix amb les paraules del procés on se'l presenta com a «prevere qui stava e acostumava star en cassa del senyor don Huch de Bages, bisbe de València». Del notari Jaume Vidal se'n conserven alguns protocols solts a l'Arxiu del Regne de València, datats entre els anys 1417 i 1438. Mentre que hi ha referències de Joan Navarro entre el 1406 i el 1438; aquest mercader va tenir una activitat força intensa en la política municipal valenciana (conseller de parròquies, sotsobrer i obrer), tot actuant també com a arrendador de certs drets d'entrada de cereals en hostals, botigues i fleques, així com a comprador de l'impost del vi.[131]

Malgrat el jurament de mantenir en secret l'enllaç que havien presenciat, ben aviat es va escampar la notícia, tant a la ciutat de València com en daltres parts, i «fonch fama [...] que los dits dona Margarita e mossèn Johan de Vilaragut eren sposats, e marit e muller».[132]

La indiscreció potser podria haver estat un dels fets que portà Joan de Vilaragut a reptar Pero Maça de Liçana mitjançant una lletra de batalla enviada el 20 de setembre de l'any 1418, emplaçant-lo a un duel que havia de tenir lloc en un termini màxim de quatre mesos.[133] Per tal d'evitar l'enfrontament a mort entre ambdós cavallers, la nit del 27 de gener del 1419, el governador i el justícia de València van detenir a casa seva Joan de Vilaragut, i com que va negar-se a jurar de respectar l'arrest, el van haver de retenir «en una cambra ben ferrat e guardat», mentre seguien treballant «en haver don Pero Maça», el qual havia aconseguit fugir.[134] Probablement a resultes d'aquest intens

130 Cárcel Ortí (1998: 656-657). De tota manera, val a dir que el prevere podria haver estat domèstic i comensal des d'abans del primer cop en què se'l documenta com a tal.

131 Narbona Vizcaíno (2013: 190-191, 205 i 208). Per a més detalls d'aquests tres personatges, vegeu Soler Molina (2021: 91-93). Tal com es desprèn del procés, tots ells van declarar dècades més tard com a testimonis: «manifestament, consta lo dit noble mossèn Johan de Vilaragut e la dita il·lustre dona Margarita ésser marit e muller, car consta per depossició del prevere qui los sposà, e dels testimonis qui foren presents al dit sposori» (ACO, PM, E, f. 125).

132 ACO, PM, E, núm. 1, f. 131.

133 La sèrie de deseiximents que s'intercanviaren els referits nobles es publiquen a Riquer i Morera (1984: 67-80). Cal dir, però, que en cap de les lletres de batalla s'especifica la raó de la deshonra que els havia de dur a combatre's «a tal fi que lo un de vós o de mi haja ésser desconfit o mort». La lletra de batalla havia estat tramesa a Pero Maça de Liçana per un herald anomenat «Catalunya». Aquell mateix dia, el governador de València informà el rei Alfons que havia ordenat la detenció de tots dos contendents: «és stat per mi provehit ésser scrit a tots los officials de les viles reyals de aquest regne que là hon puxen ésser preses, que·ls prenguin» (ACA, C, CR, Alfons IV [V], núm. 987). Mentre es produïa aquest intercanvi de desafiaments, el 29 de setembre del 1418, Margarida de Prades va participar en la celebració del bateig de la campana de les hores del campanar nou de la Seu, anomenada «Micalet», i de la qual en fou «padrina la reina Margarita, muler qui fonch del rey en Martí» (Miralles, 2011: 133).

134 ACA, C, CR, Alfons IV [V], núm. 1157. Gràcies a una missiva posterior que el batlle general envià al secretari del Magnànim, sabem que Joan de Vilaragut seguia pres, i li demana saber «què vol lo dit senyor rei que se'n faça» (ACA, C, CR, Alfons IV [V], núm. 1162 i 1163; 30 de gener i 1 de febrer de 1419). Tot i que no tenim cap constància documental per afirmar que Margarida de Prades hagués intercedit a favor de l'alliberament del seu enamorat davant del monarca, és molt possible que així hagués estat.

litigi, i en un intent per defugir tots els rumors que s'anaven difonent, el Vilaragut i la de Prades van decidir abandonar València i traslladar-se a viure a la ciutat comtal.

Tal com ja hem vist, el principal risc a què s'enfrontava Margarida de Prades era que el monarca s'assabentés de tot plegat i que li fossin retirats els privilegis que ostentava en qualitat de reina vídua. En tot cas, a diferència del que s'ha acostumat a interpretar per part de la historiografia, creiem que Alfons el Magnànim sí que en va ser coneixedor, ja que això explicaria que fos finalment la reina Margarida qui va encarregar-se del pagament del dot per al matrimoni de la seva cosina Timbor, tot fent-se efectiva aquella clàusula en què el rei advertia que els 10.000 florins serien pagats de les assignacions de la reina vídua en cas que morís o que es tornés a casar. El nuvi, Joan Ferràndez d'Híxar, ho deixa ben clar en una carta de pagament on especifica que:

> [...] atorgamos haber e en nuestro poder recebido de vós, noble senyora dona Timbor de Cabrera, muller nuestra, y(e)s a saber, diez mil florins de oro del reyno de Aragón, buenos o de dreyto pesso, los quals vós, dita noble senyora dona Timbor de Cabrera, aduciestes en axuar [...], los quals dio e pagá la muyt il·lustre senyora reyna dona Margarita, muller qui fue del muyt excel·lent príncep e de alta recordación el senyor rey don Martín, *quondam* rey de Aragón.[135]

Tot i així, sembla ser que el rei Alfons no va voler que es fes pública oficialment la nova situació personal de Margarida de Prades i, més enllà d'aquesta penalització puntual, no va ordenar la retirada de les assignacions ni de la consideració reginal de què gaudia la seva tia àvia. Ben al contrari, ja que el monarca va concedir a Margarida que pogués vendre, empenyorar o alienar, segons el seu lliure arbitri, el palau reial Menor, i va seguir adreçant-se a diversos oficials a fi i efecte que fessin efectives les pensions concedides sense demora, «atenta la necessitat de la dita reyna».[136]

La documentació emesa per la reina Margarida en aquest període va decaure dràsticament,[137] al mateix temps que, de mica en mica, s'anava desfent la xarxa de su-

---

135 Archivo Histórico de Provincial de Zaragoza (AHPZ), Casa Ducal de Híjar-Aranda, P/4-089-07, s/f. (2 de juliol de 1419). La signatura dels capítols matrimonials havia tingut lloc al monestir de Santa Clara de València el 29 d'abril de l'any 1418. En una de les clàusules ja s'estipulava que si els diners del dot eren entregats per la «muyt yl·lustre senyora reyna dona Margarita», en cas de mort de «dona Timbor [...] sens fil o fills de legítim matrimoni procreats [...], que de les dits deu mília florins sian e tornen a la dita senyora reyna [...] les dues parts, fetes tres parts per iguals».

136 ACA, C, reg. 2591, f. 68v-70r (25 de novembre de 1419); reg. 2936, f. 76r-v (6 de juliol de 1419); f. 84r (2 d'agost de 1419), entre molts altres exemples que poden llegir-se a Juncosa Bonet (2021a). El rei Alfons fins i tot va arribar a amenaçar alguns dels seus oficials amb la retirada del càrrec i importants penes econòmiques, «com nós hajam molt a cor tenir et servar a la dita reyna totes e cascuna de aquelles [*assignacions*], [...] guardant-vos no attemptàssets lo contrari, sabents que·ns ne faríets gran desplaer, lo qual no passaria sens indignació» (ACA, C, reg. 2936, f. 81v-82r; 29 de març de 1420).

137 Un buit que va des de finals del 1416 fins a l'estiu de l'any 1419. Una explicació coherent seria que durant aquest període el secretari habitual de la reina Margarida, Pere Suau, es trobava a Castella per gestionar certes qüestions relatives al dot de la reina Maria, tal com es mostra a Cingolani & Villarroel González (2021: 255-284), un fet que condicionà el nomenament de Joan de Gallach per ocupar el càrrec vacant. És lògic pensar que les cartes d'aquest període haguessin estat registrades en un volum d'aquest darrer notari que no ha estat possible localitzar.

ports amb què havia comptat en altres moments de la seva vida,[138] un fet que s'agreujà encara més en morir la seva mare a primers d'octubre de l'any 1419.[139] Margarida esdevingué l'hereva universal de Joana de Cabrera,[140] les deixes de la qual no hem de considerar massa quantioses si tenim present que era la seva filla qui, amb prou feines, la socorria amb certes quantitats de diners en la seva darrera etapa vital.[141] En qualsevol cas, sí que va convertir-se, a partir d'aquell moment, per disposició testamentària, en senyora de les viles de Prades i Cornudella.[142]

No obstant aquest buit d'informació en el registre personal que es conserva de la reina vídua, és gràcies a altres fonts que podem afirmar que la seva situació financera al costat de Joan de Vilaragut no va ser especialment pròspera. En realitat, del temps que la parella va passar a Barcelona no en sabem pas massa cosa. Segons les declaracions que es recullen en el procés del 1451, ambdós cohabitaven com a marit i muller, tot i que sempre van procurar dissimular la seva verdadera relació, fent veure que dormien en estances separades,[143] o amb les grans reverències que feia el cavaller a la dama a qui

138 Fins i tot arriba a escriure a alguns personatges que havien gaudit de la seva confiança per retreure'ls que «jatsia no haguéssem raó de scriure-us perquè vehem nos havets axoblidada, car despuys som ací [*Barcelona*], no havem res sabut de vós, ne·ns havets scrit; per què us pregam ho façats com pus prestament porets, si no, féts compte que jamay no us scriurem» (ACA, C, reg. 2355, f. 103r; 20 de setembre del 1419). Pot veure's una relació detallada del personal de la Casa, dels agents i dels servidors puntuals de la reina Margarida durant l'etapa de viduïtat i la seva evolució en el temps a l'apèndix 1.

139 La noble dama va morir «presos e reebuts, axí com a vera catòlica, los sants sagraments de la Sglésia, divendres qui·s comptave VII dias del present mes [*octubre de 1419*], en lo Reyal de la ciutat de València» (ACA, C, reg. 2355, f. 103v; ed. ACA (2018: doc. 269). La reina vídua va informar del traspàs de la seva mare fins i tot al rei de Romans Segimon, el qual l'havia coneguda a Perpinyà (ACA, C, reg. 2355, f. 111v; 25 de febrer de 1420; ACA, 2018: doc. 270). Sorprenentment, tot i haver passat gran part de la seva vida juntes, Joana de Cabrera va morir a València sense la companyia de la seva filla, que en aquell moment ja es trobava a Barcelona amb el seu nou marit.

140 Tal com expressa la mateixa Margarida: *«egregie domine Iohanne de Pratis, quondam, [...] matrique nostre, cuius nos heres sumus universalis, ex testamento eiusdem quod in vestri, dicti Iohannis de Gallach, posse, fecit et ordinavit sextadecima die decembris, anno a Nativitate Domini millesimo* CCCC^{mo} *XVIII*^{o}*»* (ACA, C, reg. 2355, f. 108v; 20 de desembre de 1419).

141 Margarida de Prades li dirà en una carta, escrita pocs dies abans del traspàs de sa mare, que «de la fretura e afany que passats de no poder-vos sostanir he singular dolor, car yo crehia que us poguéssets acór(r)er dels diners que·l senyor rey havia manat lo balle general me donàs, e veig, segons vostras letres, és lo contrari, de què no poch stich meravellada, majorment considerant la affecció que·l senyor rey mostra ací a mi que jo hagués los dits II^{M} florins, però, senyora et cara mare, yo us tremet per Arnaltó CC florins, ço és, C comptants e C per cambi» (ACA, C, reg. 2355, f. 100v-101r; 20 de setembre de 1419).

142 Als habitants de les quals els eximí Margarida d'haver-se de desplaçar a Barcelona per tal d'assistir a les exèquies per la mort de la seva anterior senyora, degut a les intenses tasques agrícoles que s'estaven duent a terme en aquell moment de l'any: «per rahó de las venemes e del sementer, com de las safranons» (ACA, C, reg. 2355, f. 106v; 31 d'octubre de 1419). Vegeu Durán i Cañameras (1956: 26); Fort i Cogul (1970a: 116); Gort i Juanpere (2007: 14). Sabem que, a finals de l'any 1420, la reina vídua es trobava *«in suo castro de Prades personaliter constituta»*, on signà un document notarial en què es comprometia a pagar les pensions endarrerides d'un préstec que havia rebut de la seva germana Joana/Gonçalva i del seu cunyat, i a quitar el censal en un marge de tres anys: ADMC, r. 118, ft. 361 (23 de novembre de 1420). Agraïm al Dr. Ezequiel Gort que ens hagi donat a conèixer l'existència d'aquest pergamí.

143 «[...] jatsia per demostrar a la gent que no dormien ensemps la dita dona Margarita e mossèn Johan, aquells tingueren diversos lits. Emperò, per certa part de la cassa, totes nits que volia, lo dit mossèn Johan hi entrava e dormia ab aquella. E los qui feyan lo lit a la dita excel·lent dona na Margarita conexien en aquell com dos persones hi havien dormit, e sabien e conexien que·l dit mossèn Johan dormia totes nits ab la dita excel·lent dona na Margarita, com molts de cassa lo y vessen entrar» (ACO, PM, E, núm. 1, f. 132).

sempre s'adreçava com a «senyora reina».[144] És probable que, des del moment en què es traslladaren a Barcelona, Joan de Vilaragut es presentés públicament com el camarlenc de Margarida de Prades, tot i que la primera i única referència de què disposem al respecte data del 23 de maig de l'any 1422; es tracta d'un document notarial, emès a l'església del monestir de Santa Maria de Valldonzella, on s'al·ludeix a Joan de Vilaragut com a *«dicte domine regine camerlengo»*.[145]

Un cop més, sense massa precisió, se'ns indica que, «en lo dit temps, la dita magnífica dona Margarita [...] fonch vista prenys e ab lo ventre gros, e fonch fama pública que aquella era prenys del dit mossèn Johan de Vilaragut».[146] El que és del tot segur és que aquest embaràs i el posterior infantament no van tenir lloc els anys 1415-1416, tal com s'ha dit i repetit tantes vegades.[147] Sense poder-nos decantar amb massa fermesa per una de les dues opcions que ens semblen més versemblants, creiem que hi ha diverses proves per situar a l'any 1419 o bé al 1421 el moment en què «la dita excel·lent dona Margarita parí hun fill mascle del dit noble mossèn Johan de Vilaragut, lo qual fonch batejat en la ciutat de Barchelona, e li fonch imposat nom Joan Gerònim».[148]

Tenint en compte que el següent capítol es dedica íntegrament a l'estudi de la biografia d'aquest fill secret, aquí només plantejarem els arguments a favor de cadascuna d'aquestes possibles dates del seu naixement a partir de les notícies que ens brinda l'esmentat procés, tot creuant-les amb altres documents rellevants, entre els quals destaca especialment la butlla datada el 31 de març de l'any 1451 amb què el papa Nicolau V eximí Joan Jeroni de la seva professió de fe.[149] Aquesta font cabdal va ser emesa a partir

144 ACO, PM, E, núm. 1, f. 133.

145 Arxiu Històric de Protocols de Barcelona (AHPB), 146/1, Ferrer Verdaguer, f. 27v. Tradicionalment, s'ha presentat Joan de Vilaragut com a camarlenc de la reina Margarida gairebé des del moment en què romangué vídua. Tot i que Durán i Cañameras (1956: 28 i 35) afirmi que «com consta per molts documents», Margarida de Prades el va nomenar «camarlenc o administrador seu», no n'ofereix cap testimoni concret. Podria ser que l'autor hagués llegit erròniament el nom d'un altre servidor de la Casa de la reina que sí que apareix citat en diverses ocasions al llarg del seu registre i que es deia Pere de Vilagut (pot veure's aquesta errada de lectura a la p. 38 de l'esmentat estudi). La imprecisió a què fem referència ha estat repetida i ampliada per treballs molt més recents; vegeu, per exemple, Silleras Fernández (2004: 198 i 2015a: 692).

146 ACO, PM, E, núm. 1, f. 134.

147 S'ha arribat a afirmar, per exemple, que el viatge a Perpinyà de la reina Margarida (cavalcant una mula des de València), l'any 1415, va ser per «atendre adequadament al deslliurament del seu estat de gravidesa amb la màxima garantia de discreció i de cautela» (Fort i Cogul, 1970a: 104-113). Sobre això, vegeu també Durán i Cañameras (1956: 36-37); Vendrell i Gallostra (1984: 27-28).

148 ACO, PM, E, núm. 1, f. 134. Considerant que Jeroni no és un nom gens habitual ni en el llinatge dels Vilaragut ni tampoc en el dels Prades, podríem pensar que una possible data de naixement seria el 30 de setembre, el dia que el santoral li dedica des d'antic a aquest pare i doctor de l'Església.

149 El pergamí original de la butlla no s'ha localitzat entre els fons de l'arxiu reial de Barcelona, però se'n conserva la còpia, desconeguda fins ara, en un registre de l'Archivio Apostolico Vaticano (AAV), Registri Vaticani 395, f. 19v-20v, i, pocs mesos més tard d'haver estat emesa, va inserir-se completa en un altre document produït per la cancelleria reial: ACA, C, reg. 2549, f. 67r-70v (20 de novembre de 1451). Se'n pot consultar la transcripció i traducció al català a Fort i Cogul (1970a: 235-249), i les seves parts més rellevants, amb certes esmenes, en l'apèndix del capítol de Soler Molina.

d'una memòria redactada pel bisbe de Barcelona Jaume Girard, la qual va poder consultar Jaime Villanueva a principis del segle XIX. En parlar d'aquest prelat, apunta que:

> [...] una memoria hay de su pontificado digna de referirse, y es que en 1451 el Papa le consultó sobre el ingreso de J. Gerónimo de Vilaragut en el monasterio de Santas Cruces, y la legitimidad de su profesión en él. Era éste hijo de la Reina Doña Margarita, viuda del Rey Don Martín, la cual secretamente casó con el caballero valenciano Juan de Vilaragut.[150]

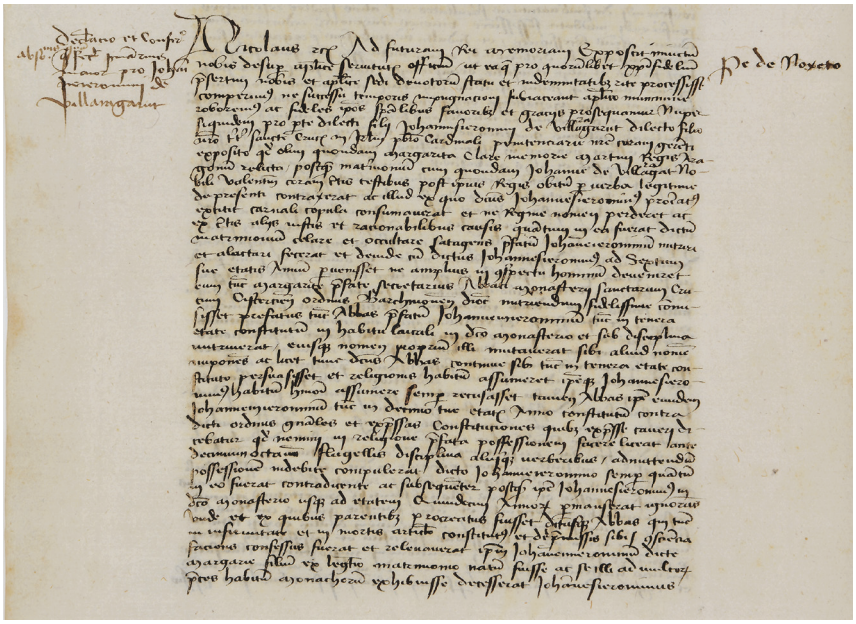

Figura 5. Fragment inicial de la butlla del papa Nicolau V amb què eximí Joan Jeroni de la seva professió [AAV, Reg. Vat. 395, f. 19v; 31 de març de 1451] (Tots els drets reservats).

Els indicis que podrien fer creure que Joan Jeroni va néixer l'any 1419 són que el casament entre Joan de Vilaragut i Margarida de Prades s'hagués hagut de produir en fer-se conscients de l'embaràs; la procura amb què Joan de Gallach es convertí en plenipotenciari de la reina vídua a primers de juliol (quan ja era massa evident que Margarida era prenys per fer-se veure en públic);[151] el fet que Joana de Cabrera es morís a València a principis d'octubre sense tenir a prop la seva filla, de qui depenia econòmicament i amb qui havia passat la major part de la seva vida;[152] i l'ordre de pa-

150 Villanueva Astengo (1851: t. XVIII, 35). A dia d'avui, aquest document està sense localitzar.

151 ACA, C, reg. 2355, f. 97r-98v (3 de juliol de 1419).

152 En la darrera carta que envia a la seva mare, pocs dies abans del seu traspàs, Margarida de Prades li desaconsella, de totes totes, que viatgi a Cardona, tal com era la seva intenció, «car los plers de Cardona no són tals que vos hi dege

gament de la gens menyspreable suma de dos-cents florins d'or d'Aragó, emesa a mitjan novembre, a favor del mestre en medicina Pere Pau pels serveis prestats.[153]

Malgrat tot, si tenim en compte les indicacions cronològiques —força escadusseres i no massa precises— que s'esmenten en el procés i en la butlla papal, sembla que l'opció del naixement la tardor del 1421 prengui més consistència. Certament, la data encaixa millor amb diverses notícies que s'hi mencionen, com el fet que l'infant fos introduït dins del monestir de Santa Maria de Valldonzella, mentre els seus pares hi habitaven com a laics (1421-1422), ocult dins d'un cove (un fet molt menys versemblant si parléssim d'un nen de vora tres anys); que fos confiat a l'abat de Santes Creus,[154] «a fi que no fos reconegut anant pel món»,[155] a l'edat de set anys «poch més o menys» (és a dir, entorn l'any 1428-1429), fet que coincidiria amb el moment en què Margarida de Prades abandonà el monestir de Valldonzella per traslladar-se al de Bonrepòs (situat dins els límits del comtat de Prades i més proper al cenobi cistercenc de Santes Creus); que quan tenia vora nou anys, Joan Jeroni fos obligat a vestir l'hàbit de monjo per fra Joan Pinyana, que va ser escollit abat l'any 1430; o el fet que Joan Jeroni rebés la notícia de qui eren els seus pares de boca del moribund abat Pinyana († 1438) quan tenia uns quinze anys.[156]

Fos com fos, la relació entre Margarida de Prades i els dos abats esmentats va ser directa, ja que havia estat ella mateixa qui, l'any 1418, havia adreçat una súplica al rei Alfons per sol·licitar-li que volgués «scriure una letra als dits frares e convent, pregant-los en la elecció per ells fahedora hajen lo dit frare Domingo [*Vinader*] per recomanat, en tal manera que obtenga e haja lo dit abbadiat [...] axí com a persona devota e de bona vida, e és hom que ho merex».[157] De la mateixa manera, pocs mesos

anar lo cor» (ACA, C, reg. 2355, f. 100v-101r; 20 de setembre de 1419). El mateix dia, la reina vídua escriu a una vella amiga de la família, Ramoneta Díez, a qui s'adreça com a «amada e cara mare nostre», per demanar-li que volgués visitar sovint Joana de Cabrera (ACA, C, reg. 2355, f. 102v).

153 *«[...] ad conservacionem sanitatis persone nostre»*, sense especificar-se en cap moment que la seva intervenció es degués a un part (ACA, C, reg. 2355, f. 107r-v; 14 de novembre de 1419). Només disposem de dos testimonis documentals de pagaments a metges per part de Margarida de Prades. L'altre cas fou a principis de l'any 1416, fet que va servir com a argument per defensar que havia donat a llum estant a Perpinyà, tot i que ja hem vist que no fou així.

154 Tot i que en el procés es digui que l'abat d'aquell moment era fra Joan Pinyana, s'ha de tractar d'un error dels testimonis que van declarar, ja que no ho fou fins l'any 1430, un cop mort l'abat Domènec Vinader.

155 Una de les persones de qui Margarida volia amagar el seu fill era precisament la seva àvia paterna: «[...] aprés mort del dit noble mossèn Johan de Vilaragut, la dita noble madona Teressa Àlvarez de Haro, mare de aquell, habent e sentint e stant verídicament informada que lo noble en Johan Gerònim de Vilaragut, net de aquella, sobrevivia e que era net de aquella legítim e natural, com ne fos verament informada, sabent que él se nodria amagadament [...], treballà ab los servidors que eren stats ab lo dit mossèn Johan de Vilaragut, que havia rahó saber en los dits affers, que anassen a Barcelona e que cerquassen lo dit en Johan Gerònim de Vilaragut e que lo y portassen, car aquell era lo seu net molt amat e a aquell volia fer hereu. [...] aquells hi anaren e ho feren tot son fort de haver-lo, e may la dita dona Margarita ho permès, tant lo amava, ans lo feu apartar» (ACO, PM, E, núm. 1, f. 139-140).

156 A pesar de ser una hipòtesi arriscada, hi hauria la possibilitat, força remota, que les dues opcions apuntades no fossin excloents sinó complementàries, si suposem que el primer embaràs fos avortat o que el nadó morís al cap de poc temps d'haver nascut, tal com succeïa habitualment en aquella època.

157 ACA, C, CR, Alfons IV [V], núm. 1007 (4 d'octubre de 1418).

abans de produir-se el traspàs de la reina vídua, el Magnànim va adreçar-se al papa per demanar-li que proveís de l'abadiat a fra Joan Pinyana,[158] el qual, segons s'expressa en el procés, «havia gran amistat e familiaritat ab la dita ínclita dona Margarita»,[159] fet que ens podria dur a pensar que darrere d'aquesta petició també hi havia la seva recomanació prèvia.

Deixant de banda totes aquestes elucubracions, allò que és ben cert és que la situació econòmica del nou matrimoni va ser força precària. Els ingressos eren limitats i molt esporàdics, fet que els obligà a acumular nous deutes i a empenyorar certes pertinències.[160] En no poder fer ús de les residències barcelonines —que havien passat a mans de creditors—,[161] cap a finals de l'any 1421, la parella es traslladà a viure, en qualitat de laics, al monestir de Santa Maria de Valldonzella, tot cercant l'empara de la tia de Margarida de Prades, que n'era l'abadessa. Mentrestant, el seu fill Joan Jeroni —que tenia «la imatge e semblança» de son pare e «en los ulls molt resemblant a la mare»—[162] era alletat i cuidat per una dida, fins que va ser entregat a una família de burgesos barcelonins, els Casassaja, i des d'allí ingressaria al monestir de Santes Creus, durant l'abadiat de Domènec Vinader i sota la custòdia del frare Joan Pinyana, el qual, passats els anys, i a les portes de la mort, li desvetllaria la seva veritable identitat.[163]

Tots aquests fets ja no els va conèixer Joan de Vilaragut, donat que a mitjan 1422 va emmalaltir de pesta i va morir al cap de poc temps, entre les darreries de juny i primers de juliol. En una funesta casualitat, l'atzar va voler que Margarida de Prades perdés els seus dos marits en un mateix escenari. Segons s'afirma en el procés, la mort de Joan va afectar molt Margarida, la qual «ne feu gran dol e plor, com de marit, jatsia lo pus sàviament que pogués ho cobrís».[164]

---

158 ACA, C, reg. 2501, f. 119r (29 d'abril de 1430); reg. 2580, f. 79v-80r (26 de juny de 1430). En aquell moment, fra Joan Pinyana era el capellà major del rei Alfons el Magnànim. Pocs mesos després de la mort de Margarida de Prades, el rei Alfons comprà de l'abat Pinyana un missal «dominical e storial que havia sigud de la reyna Margarida» (ARV, RP, MR, vol. 8781, f. 86r; abril de 1431).

159 ACO, PM, E, núm. 1, f. 138.

160 Se'n troben diversos testimonis a: AHPB, 146/1, Ferrer Verdaguer. Tindríem a disposició molta més informació si s'hagués conservat un manual especial d'aquest notari específic de Margarida de Prades al qual es remet en algunes escriptures: *«est in registro* [també esmentat com a *libro speciali*] *dicte domine regine»* (*Ibidem*, f. 135r i 136r).

161 Tot i no poder-ho afirmar amb rotunditat, és probable que, sense comptar amb el suport del rei, embarcat en la seva primera aventura mediterrània, s'hagués fet efectiva l'execució del palau reial Menor que havia pogut frenar uns anys abans. Del que no hi ha dubte és que la torre de Bellesguard estava en mans de la reina Violant de Bar, cunyada de Margarida pel seu matrimoni amb el rei Joan I, germà gran de Martí l'Humà. Bellesguard s'havia convertit en penyora d'un préstec de 1.000 florins a Margarida, la qual l'acabà cedint, amb el beneplàcit de l'altra reina vídua, i també com a garantia d'un préstec, a Francesc de Vilanova: AHPB, 146/1, Ferrer Verdaguer, f. 39r-v i 40v (17 i 19 d'agost de 1422).

162 ACO, PM, E, núm. 1, f. 142-143. Passats els anys, els testimonis del procés favorables a la part de Joan Jeroni declararen que eren moltes les similituds «en la statura, gest, morros, nas e veu, e en altres particularitats» amb son pare.

163 Fou l'abat Joan Pinyana i no pas Domènec Vinader, tal com afirma Durán i Cañameras (1956: 37), qui va revelar la veritat a Joan de Sant Eugeni, que és el nom que donaren a Joan Jeroni de Vilaragut i de Prades quan va ser acollit a Santes Creus.

164 ACO, PM, E, núm. 1, f. 136.

Tot i no disposar del seu testament complet —dictat el 29 de juny—, sí que se n'ha conservat un petit extracte redactat pel secretari de Margarida de Prades, Joan de Gallach, el notari que s'encarregà de donar fe de les darreres voluntats del cavaller abans d'expirar. En l'escriptura s'especifica que Joan de Vilaragut escollí com a marmessors la reina Margarida (a qui també nomenà hereva universal dels seus béns),[165] l'abadessa Constança de Cabrera, la seva mare Teresa Àlvarez d'Haro i el seu cunyat Galvany de Villena:

> *Universis et singulis ad quos presens pervenerit notum facio ego, Iohanes de Gallach, auctoritate regia notarius publicus per totam terram et dominacionem illustrissimi domini regis Aragoum, quod nobilis Iohannes de Vilaragut, quondam miles, in posse mei, eiusdem notarii, suum fecit et ordinavit testamentum vicesima nona die iunii, anni a Nativitate Domini M*^{i} *CCCC*^{i} *vicesimi secundi, in quo suos elegit manumissores et dicti sui testamenti exequtores serenissimam dominam Margaritam, excellentissimi principis et domini, domini Martini, gloriose memorie regis Aragonum et Sicilie relictam, et nobilis ac reverendissimam dopnam Constançam de Capraria, abbatissam monasterii Vallis Domicelle, Teresiam de Vilaraguto, matrem suam, et Galvany de Villena, militem civem Valentie; ita que, dicta domina regina, sola et insolidum, et alii predicti non sine ipsa, compleat et exequatur sive compleant et exequantur dictum suum testamentum seu ultimam voluntatem, et demum in eodem heredem suam instituhit universalem eandem dominam reginam ad omnes suas voluntates libere faciendas, prout in dicto testamento seu ultima voluntate plenius est videre. Et ideo ego, dictus notarius, de premissis omnibus fidem faciens hanc manu propria scribo et meum solitum sig*(signe)*num appono in testimonium premissorum.*[166]

165 Fort i Cogul (1970a: 121 i 151), tot contradient Durán i Cañameras (1956: 36), afirma que no va ser així a partir d'una lectura errònia del document que exposarem tot seguit, i arran d'una contradicció amb el que s'afirma en el procés, val a dir que per part dels testimonis contraris a la causa de Joan Jeroni: «Johan de Vilaragut, ans que morís, feu testament, en lo qual constituhí a si hereva universal la dita noble madona Teresa, mare sua» (ACO, PM, E, núm. 1, f. 38). Podria ser que hagués estat així en un testament anterior, però no pas en el de les seves darreres voluntats, amb què s'invalidava tota la resta, o bé una confusió amb el testament de Francesc de Vilaragut, l'altre fill que perdé pocs mesos després Teresa Àlvarez d'Haro. Al respecte, vegeu també Soler Molina (2021: 104-105).

166 AHPB, 146/1, Ferrer Verdaguer, bossa. Traducció: «A tots i a cadascú a qui pervingui la present escriptura, faig notori jo, Joan de Gallach, per autoritat règia notari públic per a tota la terra i domini de l'il·lustríssim senyor rei d'Aragó, que el noble Joan de Vilaragut, *quondam* cavaller, en possessió meva, esmentat notari, va fer i ordenar el seu testament el 29 de juny de l'any de la Nativitat del Senyor del MCCCC vint-i-dos, en el qual va escollir com a marmessors seus i executors del seu referit testament la serenísima senyora Margarida, relicta de l'excel·lentíssim príncep i senyor, el senyor Martí, rei d'Aragó i de Sicília de gloriosa memòria, i la noble i reverendíssima senyora Constança de Cabrera, abadessa del monestir de Valldonzella, Teresa de Vilaragut, mare seva, i Galvany de Villena, cavaller ciutadà de València; així que, la dita senyora reina, ella tota sola, i la resta dels anomenats no sense ella, compleixi i executi o compleixin i executin el seu testament o darrera voluntat, i finalment aquell va constituir la mateixa senyora reina en la seva hereva universal, amb plena capacitat per dur a terme totes les seves voluntats, tal com en dit testament o última voluntat es pot veure plenament. I per tant jo, dit notari, donant plena fe de totes les coses esmentades, escric això amb la meva pròpia mà, i adjunto el meu signe habitual en testimoni d'aquelles».

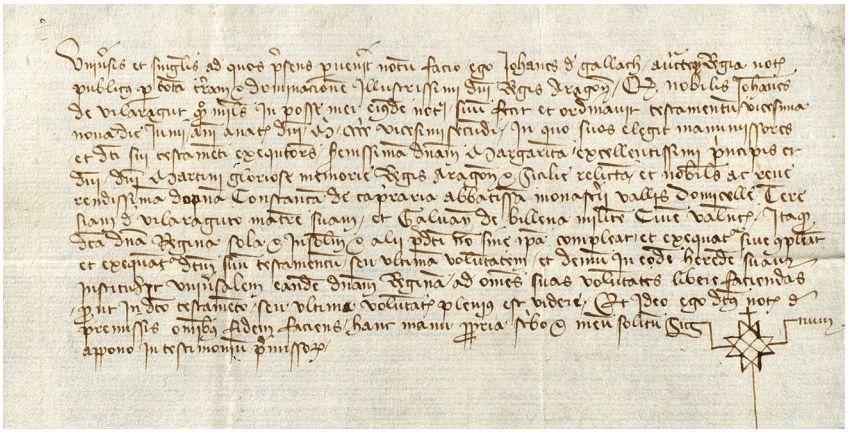

Figura 6. Minuta resum del testament de Joan de Vilaragut [AHPB, 146/1, Ferrer Verdaguer, bossa] (Tots els drets reservats).

Atenent-nos al procés —ja que no disposem de cap altra font per a poder-ho confirmar—, llegim que el moribund cavaller va demanar a Margarida que es fes monja i que no prengués cap altre marit, tal com efectivament acabarà succeint.[167] També se'ns diu ben clarament el motiu pel qual Joan de Vilaragut no va fer cap esment al seu fill legítim en el seu darrer testament:

> [...] que si en cas lo dit noble mossèn Johan de Vilaragut en son testament o en altra manera haja nomenat la molt excel·lent dona Margarita, regina relicta *quondam* del senyor rey en Martí, e que haja preterit lo dit en Johan Gerònim, fill de aquell, no fent menció de aquell, açò seria stat fet perquè la dita dona Margarita retingués lo nom e stat reginal, e per no fer-la descontenta e perquè hagués més cura de son fill.[168]

Al marge de les qüestions de caire més privat o personal, en els mesos precedents a l'abandonament de la vida secular, veiem actuar la reina Margarida en dos actes públics de rellevància diversa. Per una banda, va dictar una sentència arbitral entre uns litigants que la van escollir com a mediadora.[169] Per l'altra, la trobem encapçalant la nòmina de tot un seguit de nobles i cavallers catalans que, juntament amb

167 Pot llegir-se la referida informació en dos punts diferents de la part conservada del procés: ACO, PM, E, núm. 1, f. 136 i 145, on s'expressa que Margarida de Prades feu professió «aprés mort del dit mossèn Johan de Vilaragut, e per pregàries d'aquell, e volent-lo'n complaure». És evident que la retirada del segle no tingué lloc després d'haver enviduat del rei Martí, tal com ho exposen els testimonis de la part contrària: «la dita excel·lent reyna dona Margarita, vivint lo dit noble mossèn Johan de Vilaragut, tantost aprés mort del dit senyor rey don Martí, votà de ésser religiosa» (*Ibidem*, f. 47-48). Sobre aquestes qüestions, vegeu Fort i Cogul (1970a: 122); Zaforteza y Mussoles (1970: 526-527).

168 ACO, PM, E, núm. 1, f. 144. Així es responia l'argument de la part contrària, que al·legava el següent: «[...] no és consemblant ne presumible, ne ab veritat se pot dir lo contrari, que si aquell [*Joan de Vilaragut*] tingués fill, per màxime legítim, no hagués nomenat aquell» (*Ibidem*, f. 38-39).

169 «*Sentencia arbitralis lata per dictam dominam reginam Margaritam arbitratricem et cetera, electam communiter per discretos Arnaldum Ledo et Iohannem Oliver, ex una parte, et Petrum Roig, notarium, Iohannem Castell, Bernardum Joffre,*

els germans del rei Alfons, i dirigits tots ells pel comte de Cardona, s'enfrontaren a un altre bàndol del braç militar o nobiliari, capitanejat pel comte de Pallars, en el marc de les Corts catalanes de Tortosa-Barcelona dels anys 1421-1423. Aquesta escissió estamental es produí perquè la seqüela del comte de Pallars es resistia amb fermesa a satisfer plenament la demanda de Maria de Castella que, tot actuant com a lloctinent del Magnànim, sol·licitava suport econòmic per contribuir en l'empresa del seu espòs pel Mediterrani i ajudar-lo a superar les necessitats i els perills en què es trobava en aquell moment, mentre que el bloc del comte de Cardona es mostrava obertament a favor d'oferir la seva col·laboració. Les discussions van allargar-se durant mesos, fet que bloquejava el desenvolupament normal de les sessions, i van anar pujant cada cop més de to, provocant la desesperació de la reina Maria. Davant l'evident dificultat de posar-se d'acord, cada sector va presentar una llarga nòmina de partidaris que defensaven la seva causa, tant de membres presents com absents de l'Assemblea, i això encara va enverinar una mica més la confrontació. Tot i no resultar del tot clar, seria lògic deduir que la implicació de la reina Margarida en aquest front respongués a una estratègia en benefici propi, ja que si contribuïa a l'acompliment dels objectius del monarca, a canvi es podria esperar alguna mena de reciprocitat en tot allò relatiu a la defensa dels seus interessos que seguien sense resoldre's.[170] Els fets esdevinguts posteriorment semblen reforçar aquesta suposició.

L'abandó de la vida secular

Donat que l'estudi del retir espiritual de la vídua reial es durà a terme en un capítol específic, només ens centrarem en alguns aspectes de caire més aviat pragmàtic de la darrera etapa vital de la reina. Així, per exemple, convé precisar que l'entrada en religió de Margarida de Prades no es produí immediatament després del traspàs de Joan de Vilaragut, sinó al cap d'uns tres mesos i escaig, un cop resolts tot un seguit d'assumptes pendents.[171]

Malgrat que la primera prova documental en què Margarida és referida com a *«monialis»* (monja) del monestir de Santa Maria de Valldonzella data del 12 de desembre

paratores, Petrum Cathala et Martinum Galdea, assaonatores, cives Barchinone, ex parte altera, in et super bandositate que inter partes predictas diu viguit et cetera» (AHPB, 146/1, Ferrer Verdaguer, f. 33v; 8 de juliol de 1422).

170 Per a més detalls, vegeu Juncosa Bonet (2021b).

171 Els quals tenien a veure, entre d'altres coses, amb la cessió de certs béns i drets a la seva germana Elionor i al seu cunyat, la realització de l'inventari de les pertinències de Joan de Vilaragut, la satisfacció d'alguns dels deutes contrets al seu costat, o l'encàrrec de misses al monestir de Montserrat per a la seva ànima. Aquests i altres exemples es poden llegir al protocol notarial de Ferrer Verdaguer (146/1), custodiat a l'AHPB. El referit inventari va realitzar-se al llarg del mes d'agost, i tal com s'indica en l'esmentat protocol (f. 40v), fou fet i firmat *«per serenissimam dominam Margaritam»* en qualitat de marmessora i hereva universal del noble cavaller Joan de Vilaragut. En una glossa al marge, s'especifica que el document va registrar-se en el volum *«communi vel speciali»*, que no s'ha conservat.

de l'any 1422,[172] és molt probable que hagués professat poc després d'haver dictat el seu testament, també en possessió del notari Joan de Gallach, el 9 d'octubre,[173] ampliat i matisat poques hores més tard mitjançant un codicil.[174] Aquest darrer document era especialment favorable per al secretari de la reina vídua, el qual esdevindrà també marmessor, juntament amb l'abadessa Constança de Cabrera i Francesc de Vilanova, tia i cunyat de Margarida, respectivament.[175] De fet, al marge de garantir-li els 200 florins anuals que solia rebre mentre seguís treballant en l'administració dels seus afers, li concedí la gens menyspreable suma de 3.000 florins, els quals havien de provenir, a parts iguals, del dot o escreix heretat de Joana de Cabrera, de les rendes del port de Termini, i de la hipotètica venda del palau reial Menor de Barcelona. Si tenim en compte que a finals de l'any 1419 la reina vídua ja havia ordenat que es lliuressin a Gallach uns altres 2.000 florins que havia de percebre com a hereva universal de la seva mare, la qual, al seu torn, els havia rebut per disposició testamentària de la reina Maria de Luna, podríem suposar que gran part d'aquests diners anessin adreçats a la cura del seu fill Joan Jeroni. I és que, certament, tal com s'apunta en el procés, el secretari de la reina Margarida no només estava al corrent de tot plegat, sinó que col·laborà de forma activa en l'ocultació de la criatura, en ser una «persona de qui aquella molt fiava, e li acostumava acomanar sos secrets». Per això el feu partícip de la seva maternitat, i li encarregà que fes alimentar i créixer el seu fill a casa d'algú en qui confiés plenament. Els escollits, tal com s'ha dit, van ser la família barcelonina dels Casassaja, amics del secretari Gallach, els quals, segons es declara, van tenir Joan Jeroni «ben guardat e ben nodrit, no fallint-li res de lo que havia mester».[176]

D'altra banda, l'ingrés en religió de Margarida de Prades va ser el pretext utilitzat per alguns oficials reials per deixar de pagar les assignacions a la reina monja, fet

172 AHPB, 146/1, Ferrer Verdaguer, f. 64v-65r.

173 Tot i que malauradament no disposem d'aquest document essencial, sí que se'n troben algunes referències al mateix codicil redactat l'endemà del testament o a AHPB, 146/16, Ferrer Verdaguer, f. 7v-8v (5 de gener de 1423), f. 141r (7 d'agost de 1424). Entre d'altres motius, seria molt interessant poder comprovar si, tal com va fer el seu segon marit, també ella silencià l'existència del seu fill.

174 El referit codicil està cosit al principi d'un protocol notarial molt posterior al moment en què es dictà i n'hem tingut notícia gràcies al Dr. Carles Vela Aulesa, a qui traslladem el nostre agraïment per la descoberta de l'esmentat document, que transcrivim íntegrament a l'apèndix 3.

175 El cavaller Francesc de Vilanova, conseller i majordom d'Alfons el Magnànim, estava casat amb Elionor de Prades, germana petita de la reina Margarida, que havia arribat a fer recloure, comptant amb el vistiplau del rei, per tal de posar fi a la relació sentimental que mantenia amb un «jentilhom de poch stat e manera», amb qui es volia casar. ACA, C, reg. 2936, f. 75v (4 de juliol de 1419); ed. Rodrigo Lizondo (2013: doc. 987). Vegeu també ARV, C, reg. 31, f. 130v-131v (4 de desembre de 1421); AHPB, 146/1, Ferrer Verdaguer, f. 27v-28r (23 de maig de 1422), on Elionor exposa la violència a què fou sotmesa el temps en què va estar retinguda a Prades per ordre de la seva germana.

176 ACO, PM, E, núm. 1, f. 136-137. Per a més detalls sobre Joan de Gallach i els burgesos Casassaja, vegeu el capítol de Soler Molina. Val a dir que Joan de Vilaragut va vendre un censal mort i una túnica de setí vellutat morat brocat d'or i marts gibelins (potser del rei Martí?) a Guillem Destorrent, casat amb una neta de Bernat de Casassaja, una valuosa peça que Margarida va poder recuperar posteriorment, un cop satisfet el deute. Així mateix, una dada inèdita molt interessant és que després de la mort de Joan Jeroni, es produí un «acte de la venda feta per lo monestir de Santes Creus del deute de mossèn Johan Jerònim de Vilaragut, de València, a·n Balthesar Casassatges, mercader de Barcelona», hereu dels seus antics cuidadors: Archivo Histórico Nacional [AHN], Clero secular-regular, llig. 6774, exp. 84.

que comportà la reacció de Maria de Castella, que, actuant com a lloctinent del seu marit, va implicar-se activament en la seva defensa, tot ordenant que no fos cap excusa «la professió de la dita reyna», «com la religió no excusa de les necessitats temporals», i atesa la seva «pobrea e necessitat [...], de la qual havem gran pietat e càrrech».[177] En una d'aquestes cartes, la reina afegeix unes paraules finals especialment interessants per copsar la gran estima i protecció dels monarques envers Margarida:

> Enaprés, havem sabut que la dita reyna és cayguda en malaltia e passa tanta de misèria que és d'ella compassió e mimva del senyor rey e nostra. Encare havem entès que ella vol strènyer sa Casa però no pot aviar quells que no ha mester sens dar-los [*diners*]. No ignorats que lo bé e mal de la dita reyna molt toca la honor del dit senyor e nostra, e axí pregam-vos, manam-vos e encarregam-vos que en açò que us havem scrit donets recapte e no prengats tan gran càrrech per aquesta raó. [...] *La reyna*.[178]

Paral·lelament, amb el consentiment de l'abadessa de Valldonzella, Margarida de Prades va nomenar Joan de Gallach procurador general, amb poder suficient per demanar, exigir i rebre tots els béns mobles i semovents que encara no havia percebut de la donació *causa mortis* del rei Martí l'Humà, així com les rendes i drets assignats pels reis Martí, Ferran i Alfons per al manteniment del seu estat reginal, ja fos a l'Aragó, a Sicília, a València o a Catalunya, i per reclamar i gestionar totes les quantitats de diners que se li devien, les quals hauria d'emprar per satisfer els seus propis deutes.[179] Així mateix, va constituir fra Egidi de Molina, del monestir de Poblet, com a procurador especial encarregat de reclamar uns béns específics —atorgats per una clàusula testamentària del rei Ferran d'Antequera a la qual ja hem al·ludit— tant a la reina vídua Elionor d'Alburquerque com als marmessors nomenats pel monarca.[180]

No sembla pas que totes aquestes gestions donessin grans fruits, almenys si considerem els albarans dels ingressos que Margarida de Prades anà rebent molt de tant en tant, els quals solien tenir a veure més aviat amb donatius graciosos que amb

177 ACA, C, reg. 3166, f. 60r-v i f. 132v (3 i 18 de març de 1423).

178 ACA, C, reg. 3166, f. 60r-*v* (3 de març de 1423). En qualsevol cas, no era pas aquest el primer cop que la reina Maria actuava a favor de la seva «*amita nostra precara*» (tia nostra molt estimada). Per a més informació, vegeu Juncosa Bonet (2021a). Malgrat tot, uns mesos més tard, la reina farà el possible per tal que Margarida no es desplaci a la Cort (que es trobava llavors a Maella) per tal de «prosseguir la causa de la donació a vós feta per lo vezcomte d'Illa», amb el pretext que «no sia decent a tan gran persona de religió com vós, allongar-se tan luny del claustre, com encara per lo gran afany que passaríets per la gran stratura que és en aquesta vila» (ACA, C, reg. 3168, f. 188r-v; 3 de setembre de 1423). El llegat a què es fa esment havien de ser els castells i llocs de Clairà, Sant Llorenç, la baronia de Castellnou, Eus i Soler —situats al Rosselló—, la venda dels quals durà a terme Margarida uns anys després a favor de Ramon de Perellós.

179 AHPB, 146/16, Ferrer Verdaguer, f. 6r-8v (5 de gener de 1423). Una setmana més tard, Joan de Gallach va nomenar Pere Gomis com a procurador substitut per a cobrir determinades qüestions relacionades amb «*dicte illustrissime domine regine* [Margarida]» (*Ibidem*, f. 11r; 12 de gener de 1423).

180 AHPB, 146/16, Ferrer Verdaguer, f. 9v-10r (9 de gener de 1423). La quantitat reclamada ascendia exactament fins als 14.133 florins, 3 sous i 9 diners, tal com es desprèn d'una petició posterior realitzada per les monges de Valldonzella, reunides en capítol, als executors testamentaris del rei Ferran a través d'uns notaris valencians (*Ibidem*, f. 35v-36v; 26 de març de 1423).

assignacions regulars. Probablement amb la voluntat d'intentar que aquestes darreres fossin més efectives, els anys 1424 i 1425, el rei Alfons —de tornada a la península Ibèrica després de l'intent fallit d'incorporar el regne de Nàpols a la Corona catalano-aragonesa— va alterar-ne el sistema a partir d'uns nous manaments que afectaven als regnes d'Aragó i de València. Pel que fa al primer cas, va ordenar que es lliuressin 500 florins anuals provinents de les rendes, drets i emoluments de Sarinyena,[181] mentre que pel que fa al segon, manà al batlle general del regne que es paguessin tots els anys 1.000 florins d'or a Margarida de Prades «per sustentació de sa vida».[182] Tot i que el dictat reial tenia caràcter vitalici, trobem noves ordres que, any rere any, el tornaven a confirmar. Si bé és cert que la documentació conservada no ens permet afirmar amb certesa que s'haguessin executat les ordres reials, és molt probable que hagués estat així, almenys en part, gràcies a una carta que el rei dirigí al batlle general de València per tal de notificar-li que havia estat informat per la seva tia àvia que:

> [...] no ha hagut res dels mil florins de aquest any, ans diu que per vós li és estat dit que [...] vós dubtats ne puxa haver en aquest any. E com aquella no haja altres rendes de què bonament visca, nós havem gran cor e voler que aquells dits mil florins li sien per vós éntregament cascuns anys pagats [...] com aquesta sia e hajam en nostra voluntat pus urgent que ninguna altra.[183]

Més enllà del seu contingut, aquesta missiva resulta especialment important, ja que va ser emesa l'estiu de l'any 1430, fet que serveix per modificar la data en què la historiografia sol situar la mort de Margarida de Prades, tal com podrem observar.

Abans però d'entrar en aquest darrer apartat, cal fer breu esment a un parell de fets rellevants que van tenir lloc durant els últims mesos de vida de la reina Margarida. El primer té a veure amb el darrer testament que dictà, el 19 de gener de l'any 1429, Teresa Àlvarez d'Haro a la ciutat de València, on establí que la seva filla Violant, muller de Galvany de Villena, gaudís dels seus béns com a usufructuària mentre el seu net Joan Jeroni no hagués complert els vint-i-cinc anys d'edat, i que, a partir de llavors, fos ell qui esdevingués el seu hereu universal. Resulta especialment notori que només l'esmenti com a «fill de mossèn Johan de Vilaragut, cavaller, fill nostre deffunct», sense referir-se en cap moment a Margarida; en realitat, només ho fa de manera indirecta en afirmar que, en cap cas, «la heretat e béns nostres no sien ne puxen ésser occupats, regits, governats ne administrats per persona o persones algunes parentes o consanguínees maternals o de línia materna, per commuta o commutes que sien al dit Johan

181 ARV, RP, MR, vol. 8762, f. 10r (4 de setembre de 1424).

182 ARV, RP, MR, vol. 8762, f. 8v (25 d'agost de 1425).

183 ARV, C, reg. 455, f. 55r (7 de juliol de 1430).

Jerònim de Vilaragut».[184] Amb tota probabilitat, aquesta devia ser la venjança d'una àvia contra una mare que sempre li va negar la possibilitat de conèixer el seu net.

El segon fet remarcable és el trasllat de Margarida de Prades des del monestir de Santa Maria de Valldonzella al cenobi de Santa Maria de Bonrepòs, a la Morera de Montsant —dins dels límits del comtat de Prades—, d'on tradicionalment s'ha afirmat que en va ser escollida abadessa.[185] De tota manera, no n'hem trobat cap prova concloent que ho permeti corroborar, i més aviat ens inclinem a creure que no ho arribà a ser mai. Si tenim en compte que l'abadiat de Constança de Riudecols va acabar quan morí l'any 1428,[186] el document emès pel rei Alfons el primer d'agost de l'any 1429 a favor dels interessos d'una *«abbatisse monasterii de Bonrepos»* de qui no n'especifica el nom, hauria de tractar-se d'una dama que no fos Margarida de Prades, ja que quan el rei s'hi adreça en altra documentació coetània sempre ho fa citant-la com *«regina Margarita»*.[187] Així mateix, un altra prova a tenir present seria que, d'acord amb els *Sacrae Antiquitatis Cataloniae Monumenta*,[188] el 8 d'abril de l'any 1430 «era abadessa de Bon-respòs dona Blancha de Barberà», data en què, tal com veurem, encara vivia Margarida.

En qualsevol cas, la darrera escriptura conservada en què se l'esmenta encara com a monja de Valldonzella està datada el 28 de febrer de l'any 1429.[189] El moment en què es produí la translació d'un monestir a l'altre no devia diferir pas gaire del moment en què Joan de Gallach va encarregar-se de dur l'infant de la reina, «de part de la dita magníffica dona na Margarida», a Santes Creus,[190] uns esdeveniments que, en certa manera, podrien estar relacionats, tot i no poder-ho demostrar documentalment.[191]

---

184 ACO, PM, E, núm. 1, f. 146-149. Per a més detalls, vegeu Zaforteza y Musoles (1970: 529-533); Soler Molina (2021).

185 Així ho afirmaven, sense oferir-ne cap prova, fra Jaume Finestres a mitjan segle xviii: «fue Abadesa de el Monasterio de Bonrepòs, cerca de la Cartuja de Scala Dei [...] después de el año 1426» (1756: 234-235); el pare Jaume Pasqual, unes dècades més endavant, parla de: «Doña Margarita de Prades, muger del Rey Don Martín, monja de Valdonzellas, y Abadesa de Bon-repòs» (vol. 9, f. 268r); o el pare Jaime Villanueva, a principis del segle xix: «Doña Margarita [...] al fin de su vida se retiró á aquella casa [*Bonrepòs*], y aun la gobernó». (vol. XX, 111). Aquesta idea ha estat repetida insistentment per la historiografia posterior: Morera Llauradó (1981: vol. I/2, 670); Durán i Cañameras (1956: 43); Fort i Cogul (1970a: 160-161); o Gort i Juanpere (2017: 113-115), entre molts d'altres.

186 Segons l'abaciologi del monestir de Santa Maria de Bonrepòs publicat per Gort i Juanpere (2017: 141-142).

187 ACA, C, reg. 2498, f. 75r-v (1 d'agost del 1429); reg. 2499, f. 104r-v (29 d'agost de 1429).

188 Vol. IX, f. 262r.

189 Es tracta d'una àpoca de rebuda de part d'una assignació destinada a la reina Margarida, signada pel seu secretari i marmessor Joan de Gallach, per tant, sense massa marge per a l'error en aquest sentit: ARV, B, perg. 712. En els mesos anteriors, Margarida de Prades va passar una temporada a Prades i va intercedir davant del rei Alfons a fi que concedís als veïns de Prades i de Cornudella el privilegi d'imposar cises sobre el pa, el vi, la carn i altres vitualles durant un període de quinze anys per tal que poguessin reparar les seves muralles (ACA, C, reg. 2595, f. 19v-21r; 20 i 30 de gener de 1427).

190 Tal com s'especifica en la butlla del papa Nicolau V i al procés: ACO PM, E, núm. 1, f. 151.

191 No disposem de cap testimoni escrit que ens permeti confirmar les paraules de Carreras i Valls (1935: 65) amb les quals afirmava que una dama vestida de dol, «que podria haver sigut Margarida», visitava sovint Joan Jeroni al monestir de Santes Creus.

Al marge d'això, val a dir que, durant aquests darrers mesos, Margarida de Prades va seguir rebent amb regularitat el suport dels monarques.[192] Convé no oblidar que el rei Alfons i la reina Maria havien tingut l'oportunitat perfecta per deixar de protegir la reina vídua en ser coneixedors del seu segon matrimoni, però al marge d'una penalització puntual, van optar per no fer-ho; més aviat al contrari, ja que s'esmerçaren a mantenir públicament el seu honor i procuraren contribuir al sosteniment de la seva vida i estat reginal fins als seus darrers dies.

La mort i l'enterrament de Margarida de Prades

Pel que fa a la data i al lloc del traspàs de la reina vídua, no tots els autors coincideixen. Majoritàriament, se sol afirmar que va morir el 25 de juliol del 1429, mentre que en algun cas s'ha apuntat que el decés es produí un any abans o un any després, bé al monestir de Bonrepòs, bé a la vila de Riudoms. Aquesta disparitat s'explica per la confusió a què ens aboquen les mateixes fonts documentals.

En un martirologi que havia pertangut al monestir de Bonrepòs —avui custodiat al fons Santes Creus de la Biblioteca Pública de Tarragona—, hi ha una nota marginal als *idus* de juliol que ens informa, amb una lletra coetània a la data apuntada, que l'òbit de la reina Margarida tingué lloc el dia «*XX^{a}V^{a} mensis iulii, anno a Nativitate Domini M^{o} CCCC^{o} vicessimo nono*».[193]

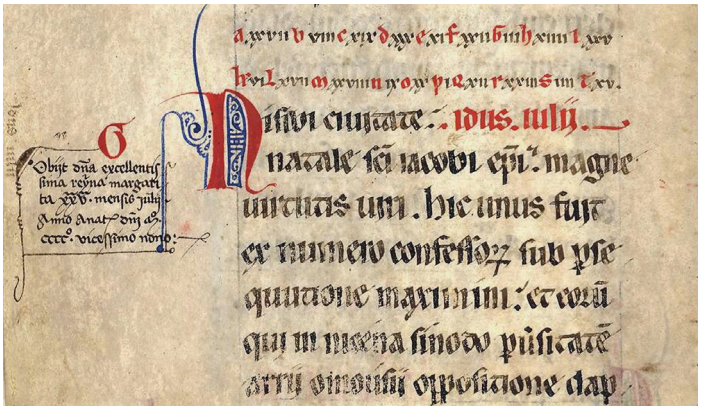

Figura 7. Nota marginal en un martirologi de Bonrepòs informant de la data (errònia) de mort de la reina Margarida de Prades [Biblioteca P*úblic*a *de* Tarragona (BPT), ms. 106, f. 118v] (Tots els drets reservats).

192 Se'n poden veure diversos exemples a: ACA, C, reg. 2499, f. 104r-v (29 d'agost de 1429); reg. 2500, f. 30r-v (9 de novembre de 1429); reg. 2501, f. 69r (3 de març de 1430).

193 BPT, ms. 106, f. 118v [consultable en línia: Biblioteca Virtual del Patrimonio Bibliográfico (BVPB)]; ed. Domínguez Bordona (1952: 146). Vegeu també les notes preses per Jaume Pasqual, prior del monestir de Bellpuig de les Avellanes i historiador, als seus *Sacrae Antiquitatis Cataloniae Monumenta*, vol. IX (Biblioteca de Catalunya [BC], ms. 729-IX, f. 259v [consultable en línia]).

D'altra banda, la font que va fer deduir a Carreras i Valls la mort de Margarida de Prades pels volts del 23 de febrer de l'any 1428 fou l'aprovació de la venda feta a favor de Ramon de Perellós del castell de Clairà i altres dominis rossellonencs pels marmessors de la reina, poc temps després d'haver atorgat el seu suposat darrer testament davant del notari barceloní Antoni Vinyes, a la vila de Prades, el 10 de gener anterior. Però, en realitat, el document en qüestió —origen de tot un seguit de males interpretacions— no era el testament de la reina (el qual havia dictat just abans de professar com a monja), sinó una procura a favor de Joan de Gallach, així com diverses actes notarials vinculades amb l'esmentada venda.[194] En tot cas, el que cal remarcar ben bé és que des de l'abandonament de la vida secular, per a certes qüestions de rellevància, havien d'actuar uns marmessors que de cap manera anunciarien la suposada mort de la reina, a la qual seguim documentant en vida durant força temps més.

La tercera font que ha servit de prova a alguns historiadors és el *Dietari o Llibre de Jornades* del notari Jaume Safont, membre de l'escrivania de la Diputació del General de Catalunya, el qual feu constar que la mort de Margarida de Prades es produí el vespre del divendres 23 de juliol de l'any 1430, com a conseqüència de la pesta, a Riudoms,[195] des d'on fou traslladada a Bonrepòs per rebre sepultura: «Divenres a vespre, que comptàvem XXIII de juliol de l'any MCCCCXXX[a], la il·lustra dona Margar(i)ta, reyna relicta de l'il·lustríssimo senyor don Martí, rey d'Aragó, morí de glànola en lo loch de Riudoms, del Camp de Terragona. E fonch soterrada en lo monestir de Bonrepòs».[196]

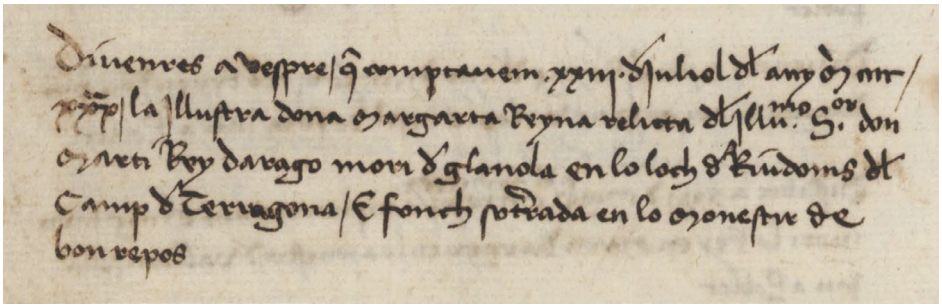

Figura 8. Fragment del *Dietari* de Jaume Safont on s'informa sobre la mort de la reina Margarida [Biblioteca de Catalunya (BC), ms. 978, f. 72v] (Tots els drets reservats).

194 Al respecte, vegeu AHPB, 68/14, Pere Pellisser, f. 69v-94v. Poden veure's alguns d'aquests errors de lectura de la documentació conservada a Carreras i Valls (1935: 131) i en les seves fitxes conservades a l'AHPB, a les quals fa esment Durán i Cañameras (1956: 43-44) sense incidir massa en el problema de fons.

195 En aquesta vila encara existeix una rondalla en què es diu que la reina Margarida va morir al «Mas de l'Escarabató». Agraïm al Dr. Eugeni Perea Simón que ens hagi facilitat aquesta dada.

196 *Dietari o Llibre de Jornades* (ed. 1992: 293), amb petites modificacions.

Tot i que l'historiador de Poblet Jaume Finestres, a mitjan segle XVIII, s'havia decantat per aquesta darrera data, la immensa majoria d'autors posteriors l'han esmenada i han optat per l'any 1429, seguint una referència que els semblava més fiable.[197] Hem pogut demostrar que Finestres anava més ben encaminat, ja que disposem de diversa documentació, almenys fins al 7 de juliol de l'any 1430, en què es demostra indubtablement que Margarida de Prades encara era viva. Malgrat no haver trobat cap notificació oficial a l'arxiu reial del dia exacte del seu traspàs, és molt probable que fos aquest 23 de juliol apuntat pel dietarista Safont. Pocs dies més tard, en una carta dirigida als seus oficials catalans, Alfons el Magnànim feia esment a la reina Margarida com a *«recolende memorie regina Aragonum»*, sense deixar, aquest cop sí, cap marge al dubte.[198]

Margarida de Prades fou enterrada al monestir de Bonrepòs, però, quan es produí la desintegració de la comunitat, bona part dels seus béns i drets van anar a parar a Santes Creus, i també ho feren les restes mortals de les persones sepultades al cenobi de la Morera de Montsant, en haver-se establert així mitjançant una sentència arbitral:

> En l'any de la Nativitat del nostre redemptor Ihesu Crist MCCCCLXXIII, [...] fou sentenciat e declarat que les rendes de aquell monestir de Bonrepòs fossen del monestir de Santes Creus, e axí matex tot lo càrrech de l'ofici divinal se transfferís ací en lo dit monestir de Santes Creus, per causa de açò, tots los vestiments, joyells, libres e altres ornaments de la església del dit monestir de Bonrepòs foren portats ací en aquest monestir; och encare, la ossa de les monges religioses e dels fundadors e benefactors de aquell monestir, e de altres qualsevulle qui en lo dit monestir aguessen aguda lur sepultura, och encare de la senyora regina dona Margarida, que fou muller del senyor rey en Martí, la qual jaye en lo dit monestir de Bonrepòs. Tota aquesta ossa fou portada e transferida en aquest monestir. [...] *Anime eorum et anime omnium fidelium defunctorum, per misericordiam Dei, sine fine requiescant in pace*.[199]

Els esquelets transportats des de Bonrepòs van soterrar-se en una sepultura situada en el rerecor —avui desaparegut— i es cobriren amb una llosa de marbre blanc en la qual s'hi gravà una inscripció commemorativa,[200] mentre que les restes mortals de Margarida de Prades van dipositar-se en una urna que es col·locà vora l'altar major, sota l'epitafi del rei Pere el Gran. Així és com ho descrigué el cronista Jeroni Pujades

197 Vegeu, per exemple, Fort i Cogul (1970a: 161).

198 ACA, C, reg. 2757, f. 167r-v (12 d'agost de 1430).

199 *Compendium abreviatum* (ed. 2009: 491-493); text extractat amb petites esmenes. En un altre punt del document s'afirma que la translació dels ossos va tenir lloc el dia 9 de maig, i s'establí a partir de llavors un aniversari general solemne. D'altres fonts confirmen que així es va fer. Per exemple, entre els folis de l'*Usus Cisterciensis* de Bonrepòs, hi ha un calendari on s'hi afegí una anotació als *«VII idus madii»* que diu així: *«aniversarium monialium monasterii Bone Quietis et regine Margarite et fundatorum ac beneficiorum dicti monasterii quorum corpora et ossa fuerunt translata in hoc monasterio Sanctarum Crucum»* (BPT, ms. 73, f. 3r [consultable en línia al web de la BVPB]; ed. Domínguez Bordona, 1952: 70). Vegeu també Fort i Cogul (1972: 396-409).

200 Transcrita per Villanueva Astengo (1851: t. XX, 111).

(1568-1635) en la tercera part del seu manuscrit inèdit *Flosculi instrumentorum*: «[...] \entre/ al peu de la capella major y la de santa Magdalena, està una caxa de fusta coberta de un drap de brocat y, desobre, un escrit que diu "Margarita Regina". És la que aportaren de Bonrepòs».[201]

L'any 1965, s'elaborà un projecte per tal de substituir aquesta urna de fusta per una nova de pedra picada que, almenys pel que fa a la concisa inscripció que s'hi llegeix, es devia inspirar en l'anterior.[202] És el cenotafi —ja que no conté les despulles, traslladades molt probablement al panteó dels Montcada-Medinaceli—[203] que encara podem observar a dia d'avui en el mur lateral del cantó de l'Evangeli de l'església de Santa Maria de Santes Creus, el monestir on havia crescut d'incògnit el fill de la reina Margarida de Prades fins que se li va revelar la seva identitat real.

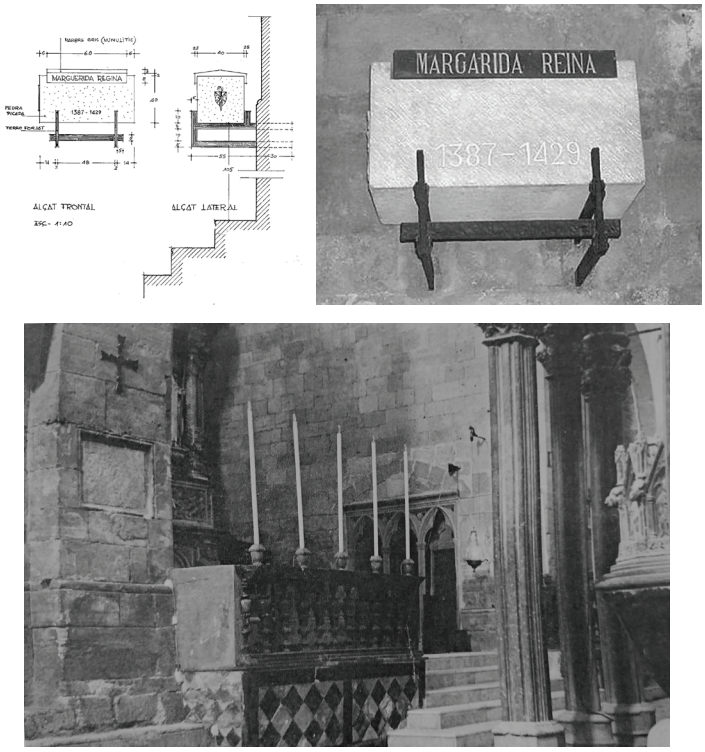

Figura 9. a/ Detall del projecte de l'arquitecte J. M. Feliu; b/ imatge actual del cenotafi de la reina Margarida de Prades al monestir de Santes Creus; c/ fotografia del sepulcre de Margarida de Prades abans de la reforma de mitjan anys 60 del segle xx [Arxiu de Santes Creus] (Tots els drets reservats).

201 Bibliothèque nationale de France (BNF), Baluze ms. 239, f. 57v [consultable en línia]. La descripció que ofereix el pare Pasqual als *Sacrae Antiquitatis Cataloniae Monumenta* és força similar: «bajando de la capilla mayor, luego á mano derecha, pegado á la misma coluna, se ve un túmulo de madera donde está sepultada doña Margarita» (vol. 9, f. 268r).

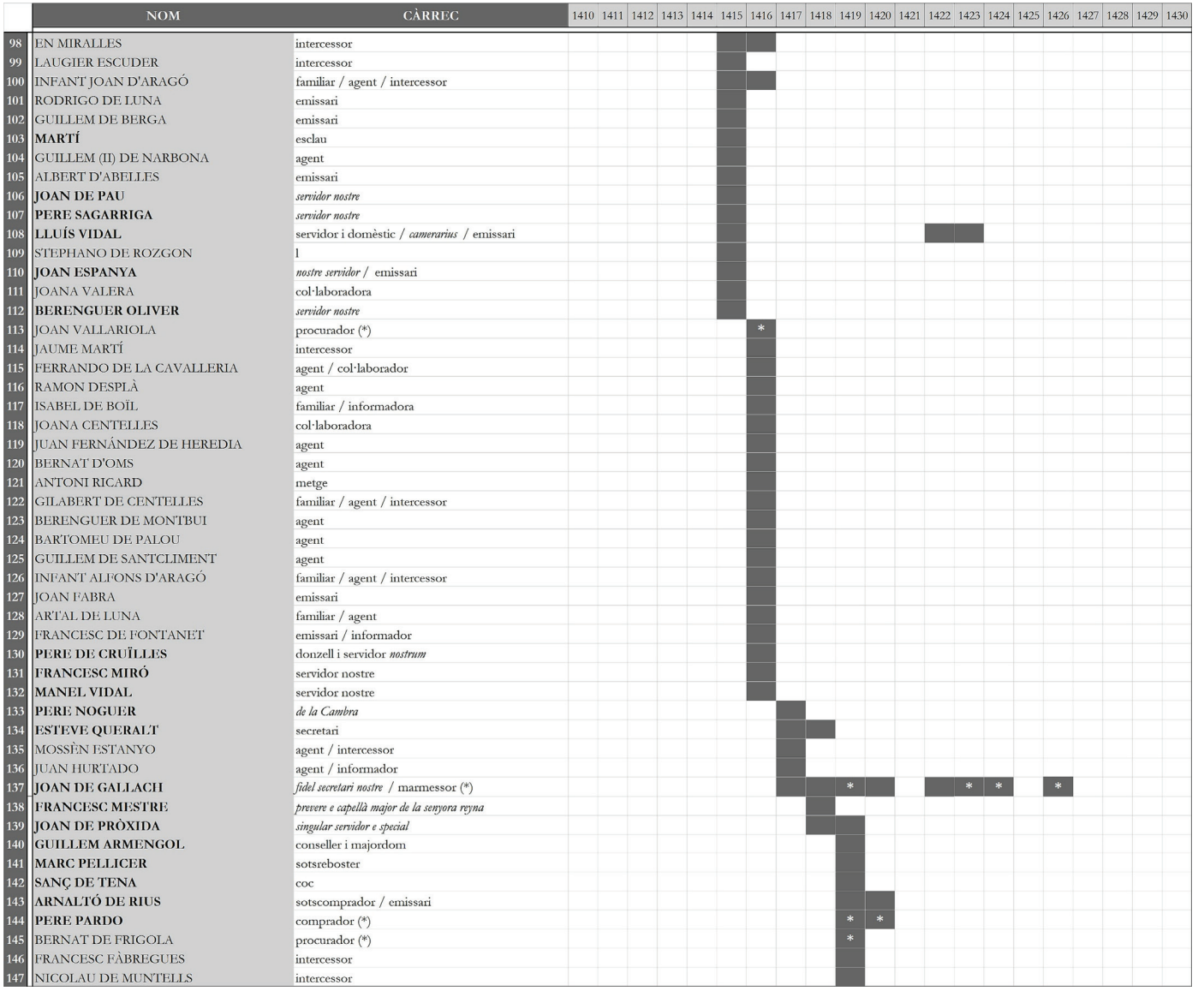
202 Pot veure's una còpia completa del disseny realitzat per l'arquitecte Josep M. Feliu i Via a Fort i Cogul (1970b).

203 Agraïm aquesta informació a la Sra. Marina Miquel, responsable de l'Àrea de Monuments i jaciments de l'ACdPC.

Apèndix 1: Personal de la Casa, agents i servidors puntuals de la reina Margarida de Prades un cop vídua

	NOM	CÀRREC	1410	1411	1412	1413	1414	1415	1416	1417	1418	1419	1420	1421	1422	1423	1424	1425	1426	1427	1428	1429	1430
1	ROGER BERNAT DE PALLARS	procurador (*)	*																				
2	RAMON BATLLE	escrivà (*)				*																	
3	**FRANCESC DE MAGUEROLA**	tresorer																					
4	**GUILLEM DE BUSQUETS**	conseller i tresorer / intercessor (*)	*	*																			
5	**MANUEL DE RAJADELL**	conseller i camarlenc / majordom / intercessor (*)	*	*	*																		
6	BERNAT DE GUALBES	advocat																					
7	AIMÓ DALMAU	advocat																					
8	GUILLEM ROS	advocat																					
9	**JAUME DE SOS**	panicer / emissari																					
10	**JAUME GILABERT**	talladorer																					
11	**FRANCESC DE FET**	almoiner																					
12	**SALLIDA DE GLEU**	servidora	?																				
13	**JOAN ESCRIVÀ**	porter de la Casa de la reina																					
14	**LLUÍS ROÍS DE SADA**	(escolà) *de nostra Capella* / almoiner																					
15	**LETHOS DE BONAFONT**	servidor *de la Casa de la dita reina*																					
16	**BERENGUER DE GUALBES**	conseller																					
17	**FRANCESC BURGÈS**	*de Domo domine regine*																					
18	**FRANCESC PELLICER**	*de Domo domine regine*																					
19	**PERE SUAU**	secretari / lloctinent de protonotari / emissari (*)				*		*															
20	**LLEONARD DE SOS**	conseller / emissari / *fidelis nostri* (*)			*																		
21	**SANÇ DE TOVIA**	donzell / coper *de Domo dicte regine* (*)				*																	
22	**LLORENÇ SALVADOR**	comprador de la Casa (*)					*	*															
23	**PELEGRÍ DE SOLER**	sevidor / *feel de Casa nostra* / emissari (*)																					
24	FRANCESC D'ARANDA	agent / intercessor / emissari																					
25	RIAMBAU DE CORBERA	agent / intercessor																					
26	ACARD DE MUR	agent / intercessor																					
27	BERENGUER CARRÒS	agent / intercessor																					
28	PEDRO DE LUNA CABEZA DE VACA	agent / intercessor																					
29	MIQUEL QUINTÀ	emissari																					
30	MIQUEL MORÈ	emissari																					
31	ANDREU BERTRAN	intercessor																					
32	**MIQUEL JUST**	confessor			?																		
33	**FRANCESC PUJADA**	escrivà de ració																					
34	BERENGUER D'OMS	agent / intercessor																					
35	**FRANCESC MARTÍNEZ/MANRÍQUEZ**	escrivà de ració / emissari / *de Casa nostra* (*)				*																	
36	JOAN BOSCH	emissari																					
37	ALFONS DE GANDIA	familiar / agent/ intercessor / col·laborador																					
38	LLUÍS DE PRADES	familiar / agent / intercessor / col·laborador																					
39	FRANCESC NADAL	emissari																					
40	**GABRIEL BONI**	*servidor nostre* / emissari																					
41	**ROMEU SARIOL**	*de Casa nostra*																					
42	RAMÓN DE CASALDÁGUILA	agent (*)				*																	
43	**JOAN FERRIOL**	talladorer *de Casa nostra* / *scutifer mense*																					
44	**PERICÓ TRIES**	*nostre servidor*																					
45	LLORENÇ REDON	procurador (*)				*																	
46	RAMON DE VILARAGUT	emissari																					
47	PERE SABATA	emissari																					
48	**GUILLEM COLOM**	domèstic *servidor nostre*																					

	NOM	CÀRREC	1410	1411	1412	1413	1414	1415	1416	1417	1418	1419	1420	1421	1422	1423	1424	1425	1426	1427	1428	1429	1430
49	NICOLAU DE BIOTA	agent				■																	
50	FRANCESC FERRIOL	agent				■																	
51	DIEGO FERRÁNDEZ DE VADILLO	agent / intercessor				■	■																
52	BERENGUER DE BARDAXÍ	agent / intercessor / col·laborador				■	■		■														
53	FERRANDO DE VEGA	agent / intercessor (*)				*	■	■															
54	ROMEU DE CORBERA	agent				■	■																
55	PERE DE CLARIANA	agent / intercessor				■																	
56	BERNAT DE CORBERA	agent / emissari (*)				*	■	■															
57	**GABRIEL TORTÓS**	confessor / emissari / intercessor				■																	
58	**JOAN DESPLÀ**	*tresorer nostre* / col·laborador				■	■																
59	**BURGÈS CASTANYER**	veler / *nostre servidor*				■																	
60	**ANTONI DE CASTELLVÍ**	reboster major / cavallerís i servidor				■	■				■												
61	BERNAT DE CENTELLES	familiar / agent / intercessor / col·laborador				■		■	■														
62	**PETRICÓ DALA**	*de Casa nostra* / emissari				■																	
63	**PERE DE VILAGUT**	*servidor de Casa nostra*				■	■					■											
64	PERE SAMUEL	intercessor				■																	
65	RODRIGO DE LUNA	agent / emissari / intercessor				■	■	■															
66	PERE MARCH	escrivà				■																	
67	FELIP DE CASTRE	emissari					■				■												
68	JOAN DE TUDELA	emissari					■																
69	**S/N**	*nostra ama*					■		■														
70	JOAN RAMON FOLCH (I) DE CARDONA	intercessor / col·laborador / emissari					■	■															
71	**VIOLANT DE LUNA**	dama de companyia					■																
72	GABRIEL DE GUALBES	agent					■																
73	LLUÍS DE GUALBES	agent					■																
74	**LLUÍS MARTÍ**	domèstic / *de Camera nostra* / emissari					■	■	■			■											
75	GABRIEL CANYELLES	emissari					■																
76	ANTONI DE CARDONA	agent					■																
77	JOFRE DE VILARIG	agent					■																
78	MACIÀ VIDAL	agent					■																
79	JAUME JOU	procurador (*)					*																
80	BERNAT (IV) DE CABRERA	familiar / col·laborador / intercessor					■																
81	RAMON XATMAR	agent					■																
82	JAUME MASSANA	procurador (*)					*		■														
83	GARCÍA DE LAS HERAS	procurador (*)					*																
84	**JOAN DE MONTBUI**	conseller i majordom *domus nostre* (*)					*																
85	PERE (VIII) D'ILLA I CANET	agent					■		■														
86	JAUME SALA	agent					■																
87	BALTASAR GRILLO	procurador (*)					*																
88	PERE PALOMAR	intercessor					■	■															
89	**JOAN DE VERGÉS**	sastre *de Casa nostra*					■	■	■			■											
90	**GUILLEM ALBERT**	*capellà nostre* / informador					■	■															
91	**PETRICÓ VICENS**	servidor *de Casa nostra*					■	■															
92	**ANTONI BARCELÓ**	*servidor nostre e amich de nostra Casa*					■																
93	GUILLEM BERTRAN	agent i procurador					*	■	■														
94	**FELIP BOÏL**	*servidor e domèstich nostre*						■															
95	**GUILLEM DE BOIXADORS**	almoiner / emissari						■	■														
96	BERNAT DE GALLACH	missatger						■															
97	**JOAN AMALRIC**	servidor						■															

	NOM	CÀRREC	1410	1411	1412	1413	1414	1415	1416	1417	1418	1419	1420	1421	1422	1423	1424	1425	1426	1427	1428	1429	1430
98	EN MIRALLES	intercessor						■	■														
99	LAUGIER ESCUDER	intercessor						■															
100	INFANT JOAN D'ARAGÓ	familiar / agent / intercessor						■	■														
101	RODRIGO DE LUNA	emissari						■															
102	GUILLEM DE BERGA	emissari						■															
103	**MARTÍ**	esclau						■															
104	GUILLEM (II) DE NARBONA	agent						■															
105	ALBERT D'ABELLES	emissari						■															
106	**JOAN DE PAU**	*servidor nostre*						■															
107	**PERE SAGARRIGA**	*servidor nostre*						■															
108	**LLUÍS VIDAL**	servidor i domèstic / *camerarius* / emissari						■							■	■							
109	STEPHANO DE ROZGON	l						■															
110	**JOAN ESPANYA**	*nostre servidor* / emissari						■															
111	JOANA VALERA	col·laboradora						■															
112	**BERENGUER OLIVER**	*servidor nostre*						■															
113	JOAN VALLARIOLA	procurador (*)							*														
114	JAUME MARTÍ	intercessor							■														
115	FERRANDO DE LA CAVALLERIA	agent / col·laborador							■														
116	RAMON DESPLÀ	agent							■														
117	ISABEL DE BOÏL	familiar / informadora							■														
118	JOANA CENTELLES	col·laboradora							■														
119	JUAN FERNÁNDEZ DE HEREDIA	agent							■														
120	BERNAT D'OMS	agent							■														
121	ANTONI RICARD	metge							■														
122	GILABERT DE CENTELLES	familiar / agent / intercessor							■														
123	BERENGUER DE MONTBUI	agent							■														
124	BARTOMEU DE PALOU	agent							■														
125	GUILLEM DE SANTCLIMENT	agent							■														
126	INFANT ALFONS D'ARAGÓ	familiar / agent / intercessor							■														
127	JOAN FABRA	emissari							■														
128	ARTAL DE LUNA	familiar / agent							■														
129	FRANCESC DE FONTANET	emissari / informador							■														
130	**PERE DE CRUÏLLES**	donzell i servidor *nostrum*							■														
131	**FRANCESC MIRÓ**	servidor nostre							■														
132	**MANEL VIDAL**	servidor nostre							■														
133	**PERE NOGUER**	*de la Cambra*								■													
134	**ESTEVE QUERALT**	secretari								■	■												
135	MOSSÈN ESTANYO	agent / intercessor								■													
136	JUAN HURTADO	agent / informador								■													
137	**JOAN DE GALLACH**	*fidel secretari nostre* / marmessor (*)								■	■	*	■		■	*	*		*				
138	**FRANCESC MESTRE**	*prevere e capellà major de la senyora reyna*									■												
139	**JOAN DE PRÒXIDA**	*singular servidor e special*									■	■											
140	**GUILLEM ARMENGOL**	conseller i majordom										■											
141	**MARC PELLICER**	sotsreboster										■											
142	**SANÇ DE TENA**	coc										■											
143	**ARNALTÓ DE RIUS**	sotscomprador / emissari										■	■										
144	**PERE PARDO**	comprador (*)										*	*										
145	BERNAT DE FRIGOLA	procurador (*)										*											
146	FRANCESC FÀBREGUES	intercessor										■											
147	NICOLAU DE MUNTELLS	intercessor										■											

	NOM	CÀRREC	1410	1411	1412	1413	1414	1415	1416	1417	1418	1419	1420	1421	1422	1423	1424	1425	1426	1427	1428	1429	1430
148	GUILLEM FERRER	intercessor																					
149	RAMON PROBAST	servidor																					
150	RAMONETA DÍEZ	familiar / col·laboradora																					
151	**PERE GARÍ**	capellà *Capella nostre* / emissari																					
152	JORDI ORNÓS	intercessor																					
153	NICOLAU CONILL	intercessor																					
154	PERE DE PAU	metge																					
155	GONÇALVO DE MORALES	procurador (*)										*											
156	BERENGUER CLARIS	procurador (*)											*										
157	**VICENÇ FUSTER**	*confessor nostre*																					
158	FERRER VERDAGUER	notari																					
159	**JOAN DE VILARAGUT**	camarlenc											?	?									
160	CONSTANÇA DE CABRERA	familiar / intercessora / marmessora																					
161	FRANCESC DE VILANOVA	familiar / marmessor																					
162	EGIDI DE MOLINA	procurador (*)														*							
163	PERE GOMIS	procurador (*)														*							
164	**JAUME DE GORCHS**	notari *de Domo regine Margarite*																					
165	DANIEL BARCELÓ	procurador (*)														*							
166	RAMON DE PERELLÓS	procurador (*)																			*		
167	**VIOLANT DE SANT JUST**	domèstica i familiar																					

Referències documentals

(*) procurador; (**?**) sense certesa documental; (**N**) personal de la Casa de la reina vídua / (**1**) ACA, PC, 16, f. 294v / (**2**) ACA, PC, 16, f. 294v; ACA, C, 2355, f. 16v-17r*; 20v*; 21r*; 25r-v* / (**3**) ACA, C, 2237, f. 155r / (**4**) ACA, PC, 16, f. 305v*; 311r*; 349v*; 373v*; ACA, RP, MR, 2252, f. 17v-18r; AHPB, 86/5, Bartomeu Gras, f. 1v-14v; BHUCM, GRA 96 (171) / (**5**) ACA, PC, 16, f. 305v*; 311r*; 326r*; 349v*; 373v*; 531r*; PC, 18, f. 1048r*; PC, 20, f. 1553r*; AMV, PC, YY-4, f. 89r*; 165r-v*; ACA, C, 2355, f. 4v; 7v; 82r; 85r-v; ACA, RP, MR, 2252, f. 19r; 23r; AHPB, 101/1, Joan Despujol, f. 99v / (**6**) ACA, PC, 16, f. 311r / (**7**) ACA, PC, 16, f. 311r / (**8**) ACA, PC, 16, f. 311r / (**9**) ACA, PF, 102/8; ACA, C, 2355, f. 42r / (**10**) ACA, PF, 102/8 / (**11**) ACA, PF, 102/8; AAV, Reg. Av. 334, f. 412*v*-413v / (**12**) *Cit*. Durán i Cañameras (1956: 32); Fort i Cogul (1970*a*: 79); ACA, C, 2355, f. 63v-64r / (**13**) AHPB, 50/12, Arnau Piquer, f. 160v / (**14**) AHPB, 50/12, Arnau Piquer, f. 189r-v; 146/1, Ferrer Verdaguer, f. 43r; ACA, C, 2355, f. 31r; 40r; 79v; 80r; 99r-100r / (**15**) *Cit*. Carreras i Valls (1934: 140) / (**16**) *Cit*. Romano Ventura (1988: 58-60) / (**17**) AHPB, 101/1, Joan Despujol, f. 99v / (**18**) AHPB, 101/1, Joan Despujol, f. 99v / (**19**) ACA, C, 2355, f. 1r-112v / (**20**) ACA, C, 2355, f. 1r-v*; 2v; 5r; 5v; 19r-v; 20r; 34v-35r; 41r; 49v-50r; 53v-54r; 82r-v; 87v-88r / (**21**) ACA, C, 2355, f. 1v; 14r-v; 30r; 30v-31v*; 33r; 36v-37r; 37v; 54r; 61r; 81r; 2936, f. 72r-v / (**22**) ACA, C, 2355, f. 1v; 40r; 46r-v*; 47r*; 80v*; 81r* / (**23**) ACA, C, 2355, f. 1v-2r; 21v; 38r; 44r-v; 44v-45r; 50v-51r; 52v; 67r-v / (**24**) ACA, C, 2355, f. 1v-2r; 2v; 3r; 18r-v; 47r-v; 54v / (**25**) ACA, C, 2355, f. 2r / (**26**) ACA, C, 2355, f. 3v; 22r / (**27**) ACA, C, 2355, f. 3v / (**28**) ACA, C, 2355, f. 4v; 5r; 5v; 9r; 12v-13r; 24r; 33r; 36v-37r / (**29**) ACA, C, 2355, f. 4v-5r / (**30**) ACA, C, 2355, f. 5v / (**31**) ACA, C, 2355, f. 8r; 9r; 12v; 18v; 37r; 61r; 76v / (**32**) ACA, C, 2355, f. 22r-v / (**33**) AHPB, 43/12, Bartomeu Eiximeno, f. 48r-v / (**34**) ACA, C, 2355, f. 7r¸; 92v / (**35**) ACA, C, 2355, f. 7v; 14r-v; 18v-19r*; 31r; 40r*; 40v*; 76v; 96v; 100r; 103v-105r / (**36**) ACA, C, 2355, f. 8r-v / (**37**) ACA, C, 2355, f. 27v; 30r; 30v; 41r; 71v; 72r / (**38**) ACA, C, 2355, f. 9v; 13r; 15r; 16r; 33v; 79v; 85r; 86r-v; 89v; 96r / (**39**) ACA, C, 2355, f. 10r / (**40**) ACA, C, 2355, f. 10r-v; 11r; 11v; 12r / (**41**) ACA, C, 2355, f. 13r; 46v / (**42**) ACA, C, 2355, f. 14r-v*; 18v-19r / (**43**) ACA, C, 2355, f. 14r-v; 25v-26r; 26v-27r; 46v; 92r / (**44**) ACA, C, 2355, f. 16r / (**45**) ACA, C, 2355, f. 16v-17r*; 20v*; 21r*; 25r-v*; ADMC, r. 82, ft. 545 / (**46**) ACA, C, 2355, f. 17v / (**47**) ACA, C, 2355, f. 17v / (**48**) ACA, C, 2355, f. 18v / (**49**) ACA, C, 2355, f. 19r-v / (**50**) ACA, C, 2355, f. 19r-v / (**51**) ACA, C, 2355, f. 20r; 28v; 29r-v; 30v; 41v; 42v; 53v-54r; 57v / (**52**) ACA, C, 2355, f. 20r; 30v; 47r; 48r; 49v; 94r / (**53**) ACA, C, 2355, f. 20r-v*; 21r*; 21v; 25v-26r*; 43v-44r; 44v-45r; 50r*; 50v-51r; 52v; 54r; 55r; 55v; 56r; 57v-58r; 61v; 62r-v; 65v; 66r; 66v; 67r; 68r; 68v; 69v-70r; 70r-v; 74v; 75r / (**54**) ACA, C, 2355, f. 20v; 43r-v / (**55**) ACA, C, 2355, f. 21r / (**56**) ACA, C, 2355, f. 21v*; 26v-27r; 43v-44r; 44v-45r; 52r; 67r; 67r-v / (**57**) ACA, C, 2355, f. 22r-v; 27v; 28r; 28v; 29r; 29v; 33v-34r; 41r / (**58**) ACA, C, 2355, f. 24v; 28v; 38r; 41r; 53v-54r / (**59**) ACA, C, 2355, f. 24v; 28v / (**60**) ACA, C, 2355, f. 25v-26r; 26v-27r; 54r; CR, Alfons IV [V], núm. 870 / (**61**) ACA, C, 2355, f. 28v-29r; 29v; 30v; 33v-34r; 36r; 65r; 65v; 68r; 68v-69r; 70r-v; 90v; 91r; 92v-93r / (**62**) ACA, C, 2355, f. 32v / (**63**) ACA, C, 2355, f. 32v; 52r; 53r; 105r / (**64**) ACA, C, 2355, f. 37v / (**65**) ACA, C, 2355, f. 37v; 38r; 61r; 70v; 71r; 78r / (**66**) ACA, C, 2355, f. 39v / (**67**) ACA, C, 2355, f. 41r / (**68**) ACA, C, 2355, f. 41r; 41v / (**69**) ACA, C, 2355, f. 42v; 88v / (**70**) ACA, C, 2355, f. 42v-43r; 57r; 65v / (**71**) ACA, C, 2355, f. 45v / (**72**) ACA, C, 2355, f. 47r-v; 54v / (**73**) ACA, C, 2355, f. 47r-v; 54v / (**74**) ACA, C, 2355, f. 48r; 66r-v; 80r; 87v-88r; 101v; 102r / (**75**) ACA, C, 2355, f. 48r / (**76**) ACA, C, 2355, f. 48r / (**77**) ACA, C, 2355, f. 48r / (**78**) ACA, C, 2355, f. 48r / (**79**) ACA, C, 2355, f. 49v-50r / (**80**) ACA, C, 2355, f. 50r; 50v; 52v; 54r; 56v; 61v / (**81**) ACA, C, 2355, f. 50r; 50v-51r; 54r / (**82**) ACA, C, 2355, f. 51r-52r; 52v; 92v-93r / (**83**) ACA, C, 2355, f. 53r; 56r / (**84**) ACA, C, 2355, f. 53v-54r*; 57v; 59v; 60r-v / (**85**) ACA, C, 2355, f. 55r; 86v / (**86**) ACA, C, 2355, f. 56v-57r / (**87**) ACA, C, 2355, f. 57v-58r / (**88**) ACA, C, 2355, f. 57v-58r; 58r-v; 60r-v; 66r; 66v; 69v-70r; 74v; 75r / (**89**)

ACA, C, 2355, f. 59v-60r; 75r; 88r-v; 99r-100r / (**90**) ACA, C, 2355, f. 61r-v; 74r / (**91**) ACA, C, 2355, f. 62r-v; 68r; 73r; 73v / (**92**) ACA, C, 2355, f. 62v / (**93**) ACA, C, 2355, f. 63r; 69r; 86r / (**94**) ACA, C, 2355, f. 63v-64r / (**95**) ACA, C, 2355, f. 64v-65r; 66r-v; 69r; 72v; 75v; 79r; 80r; 80v; 82r; 84v; 85r-v; 89r; 91v; 93v; 94r / (**96**) ACA, C, CR, Ferran I, núm. 864 i 918 / (**97**) ACA, C, 2355, f. 65r / (**98**) ACA, C, 2355, f. 65r; 90v / (**99**) ACA, C, 2355, f. 66r-v / (**100**) ACA, C, 2355, f. 67v-68r; 90r / (**101**) ACA, C, 2355, f. 70v; 71r / (**102**) ACA, C, 2355, f. 70v-71r / (**103**) ACA, C, 2355, f. 73v; 75v / (**104**) ACA, C, 2355, f. 75r; 75v; 76r-v; 86r bis; 95r-v / (**105**) ACA, C, 2355, f. 76r-v / (**106**) ACA, C, 2355, f. 77r / (**107**) ACA, C, 2355, f. 77r / (**108**) ACA, C, 2355, f. 77v; AHPB, 146/1, Ferrer Verdaguer, f. 43r; 110r / (**109**) ACA, C, 2355, f. 77v-78r; 82v / (**110**) ACA, C, 2355, f. 78r / (**111**) ACA, C, 2355, f. 81v / (**112**) ACA, C, 2355, f. 82v; 83r / (**113**) ACA, C, 2355, f. 84r / (**114**) ACA, C, 2355, f. 84v / (**115**) ACA, C, 2355, f. 86v bis / (**116**) ACA, C, 2355, f. 86v bis / (**117**) ACA, C, 2355, f. 86v bis; 103r/ (**118**) ACA, C, 2355, f. 87r / (**119**) ACA, C, 2355, f. 87r / (**120**) ACA, C, 2355, f. 88r-v / (**121**) ACA, C, 2355, f. 89r-v / (**122**) ACA, C, 2355, f. 91r / (**123**) ACA, C, 2355, f. 91v / (**124**) ACA, C, 2355, f. 91v / (**125**) ACA, C, 2355, f. 92r / (**126**) ACA, C, 2355, f. 92v / (**127**) ACA, C, 2355, f. 92v / (**128**) ACA, C, 2355, f. 93r / (**129**) ACA, C, 2355, f. 93r / (**130**) ACA, C, 2355, f. 94r-v / (**131**) ACA, C, 2355, f. 94v / (**132**) ACA, C, 2355, f. 95r / (**133**) ACA, RP, MR, 537, f. 54v / (**134**) ACA, C, 2936, f. 68r; 69r / (**135**) ACA, C, 2355, f. 95v / (**136**) ACA, C, 2355, f. 96v / (**137**) ACA, C, 2355, f. 97r-98v*; 100r-v; 103v-105r; 107v-108v; 108v-110r; 111r; ARV, MR, 8762, f. 8v; AHPB, 146/1, Ferrer Verdaguer, bossa; f. 27v; 33r-v; 38v; 39r-v; 41r; 146/16, f. 6r; 7v-8r; 11r; 12v-14r; 23v; 141r; 259/60, Antoni Benet Joan, f. 1r-2v; ADMC, r. 118, ft. 361 / (**138**) ACA, C, CR, Alfons IV [V], núm. 992 / (**139**) ACCCV, P, Doménec Barreda, núm. 6420, 321-323; núm. 6422, 174-176; ACA, C, 2355, f. 103r / (**140**) ACA, C, 2355, f. 98v / (**141**) ACA, C, 2355, f. 99r-100r / (**142**) ACA, C, 2355, f. 99r-100r / (**143**) ACA, C, 2355, f. 100v-101v; 102r; 102v; 110r-111r / (**144**) ACA, C, 2355, f. 100v-101r; 103v-105r; 110r-111r; ADMC, r. 118, ft. 361 / (**145**) ACA, C, 2355, f. 101v; 109v / (**146**) ACA, C, 2355, f. 101v / (**147**) ACA, C, 2355, f. 102r / (**148**) ACA, C, 2355, f. 102r / (**149**) ACA, C, 2355, f. 102v / (**150**) ACA, C, 2355, f. 102v / (**151**) ACA, C, 2355, f. 105r; 105v; 106r; 106v / (**152**) ACA, C, 2355, f. 106r / (**153**) ACA, C, 2355, f. 106v / (**154**) ACA, C, 2355, f. 107r-v / (**155**) ARV, Gov, Lit., núm. 2221, f. 39r-v; 42r-v / (**156**) AHAT, Còdexs i Manuscrits, un. cat. 60, f. 1v; ADMC, r. 118, ft. 361 / (**157**) ACA, C, 2355, f. 112r / (**158**) AHPB, 146/1 i 146/16, Ferrer Verdaguer / (**159**) AHPB, 146/1, Ferrer Verdaguer, f. 27v / (**160**) AHPB, 259/60, Antoni Benet Joan, f. 1r-2v; 146/16, Ferrer Verdaguer, f. 7v-8r / (**161**) AHPB, 259/60, Antoni Benet Joan, f. 1r-2v; 146/16, Ferrer Verdaguer, f. 7v-8r / (**162**) AHPB, 146/16, Ferrer Verdaguer, f. 9v-10r / (**163**) AHPB, 146/16, Ferrer Verdaguer, f. 11r / (**164**) AHPB, 146/16, Ferrer Verdaguer, f. 149v-150r / (**165**) AHPB, 146/16, Ferrer Verdaguer, f. 75r-76r; ARV, MR, 8762, f. 8v / (**166**) *Cit*. Fort i Cogul (1970: 157-158) / (**167**) ARV, C, 256, f. 20v.

Apèndix 2: Balanç de la situació econòmica de Margarida de Prades com a reina vídua (1410-1430)

ASSIGNACIONS REGULARS

PERSONA / INSTITUCIÓ	DATA	BÉ / QUANTITAT	OBSERVACIONS	FONTS PRIMÀRIES I SECUNDÀRIES
Martí l'Humà	*c*. 17 setembre 1409 / 25 novembre 1409	15.000 florins com a donació *propter nupcias* (esponsalici o escreix) + 15.000 florins atorgats pro Camera	Aquestes concessions s'havien de satisfer de les rendes, lleudes i emoluments de diversos indrets i taxes (el "quart" de les aldees de Daroca, l'aljama dels jueus de Girona, el "morabatí" del regne de València, l'Albufera). Només les percebrà en part i amb molts impediments. Per exemple, els drets de Cambra provinents del regne d'Aragó li foren retirats a les Corts de Saragossa del 1413, tot i que segurament va acabar cobrant els 20.000 sous jaquesos (2.000 fl.) del "quart" de Daroca (*c*. 1415), any en què perdé les rendes de l'Albufera i que el rei Ferran I s'apropià del "morabatí". El 20 d'abril del 1426, el rei Alfons ordena que es pagui part del que se li deu en concepte d'escreix a la reina Margarida, monja de Valldonzella, a partir de les rendes provinents de la vila i castell de Cotlliure.	ACA, C, PC, 24, f. 168r [*publ. ACRA*, t. VIII, 191] ACA, C, 2355, f. 1r-v, 14r-v, 17v, 18v-19v, 46r-47r, 48r, 49v, 57v-58v i 63v ACA, C, CR, Martí I, ap. núm. 173 ACA, C, CR, Ferran I, núm. 864 i 918 ACA, C, 2426, f. 147v ACA, C, 2593, f. 182v-184r *Vid*. Duran i Cañameras (1956: 22-23) *Vid*. Romano Ventura (1988: 58-60)
Martí l'Humà	30-31 maig 1410	Béns mobles (llibres, joies, esclaus, relíquies...), la torre de Bellesguard i el palau reial Menor de Barcelona	Donació *causa mortis*. Al mes de setembre, Margarida de Prades procedeix a inventariar els béns mobles que es trobaven al palau reial Major de Barcelona, a la llibreria, a la capella reial i al guardaroba del rei Martí I. Molts dels objectes de valor van ser retinguts pels marmessors del monarca difunt i els entregaren a la Diputació del General de Catalunya com a penyora d'un préstec que els feu la institució per satisfer diversos deutes del rei i les despeses del seu funeral. D'acord amb els executors testamentaris, bona part d'aquests béns empenyorats van ser venuts l'any 1421. Dos anys abans, el rei Alfons el Magnànim va autoritzar Margarida a vendre o empenyorar els palaus que va rebre en herència. A mitjan 1414, va cobrar els diners que va generar la venda de diversos esclaus sicilians.	AHCB, 05/1B.XV, vol. 2, f. 66r ACA, G, PC (N), vol. 962/2, 2a num., f. 1r-v BHUCM, GRA 96 (171) ACA, C, 2326 [*publ*. Massó, 1905] ACA, C, 2355, f. 1v-2r, 2v-3r, 6v-7r, 20r-21v, 25v-26r, 43r-44v, 50r-52v, 53r, 54r, 55v-56v, 97r-100r, 103v-105r ACA, C, 2591, f. 68v-70r *Vid.* Miret i Sans (1909-1913) AHPB, 146/16, f. 6r-8v, 12v-14r
Ferran d'Antequera	5 d'abril 1413	10.000 florins anuals	Retribució per a compensar la retirada dels drets de Cambra decretada a les Corts de Saragossa, destinats al sosteniment de l'estat reginal de Margarida de Prades. L'assignació anual s'havia de percebre fins que «per justícia o en altra manera fos declarat si lo dit senyor [*rei*] era tengut pagar-li les assignacions per lo dit alt rey en Martí a ella fetes». Segons la disposició del monarca, 2.000 florins havien de provenir del regne de Sicília (rendes de la Secrecia de Palerm) i els altres 8.000 fl., de la Cúria reial. Poc abans de morir, el rei va estipular que d'aquests darrers, 2.000 fl. provinguessin de diversos ports sicilians. Mai s'acomplí l'execució total de l'ordre, ja que en el seu testament, Ferran I reconeix deutes importants al respecte, acumulats entre els anys 1413-1415. La reina vídua començà a percebre les quantitats provinents de Sicília, de forma molt esporàdica, a partir de mitjan 1414. El 26 de març del 1423, les monges de Santa Maria de Valldonzella nomenaren procuradors per reclamar als marmessors del rei Ferran els 14.133 florins, 3 sous i 9 diners que encara se li devien.	ACA, C, 2355, f. 5r, 7v-8r, 20r-21v, 24v, 25r-26r, 27v-30r, 43r-45v, 48v-49r, 50v-51r, 56r, 57v-58v, 61v-62r, 62v-63r, 65r-70v, 74v, 80r-81r, 90r-91r, 92v-93r, 97r-100r, 103v-105r ACA, C, 2426, f. 104r, 112r-v, 146v-147r ACA, C, 2429, f. 75r-76r ACA, C, 2430, f. 61r-v ACA, C, CR, Ferran I, núm. 822 ACA, RP, MR, vol. 416, f. 163v; vol. 417, f. 142v RAH, SyC, M-78, f. 168(I), *olim* 88r *Vid.* Torro & Cabré (2010: 262-263) *Vid*. *CDCCA* (2013: doc. 940, 1005-1006) AHPB, 146/16, f. 6r-8v, 9v-10r, 12v-14r, 35v-36v

ASSIGNACIONS REGULARS

PERSONA / INSTITUCIÓ	DATA	BÉ / QUANTITAT	OBSERVACIONS	FONTS PRIMÀRIES I SECUNDÀRIES
Benet XIII (papa Luna)	maig i desembre 1413	2.000 florins anuals	El papa Luna concedí aquesta suma a Margarida de Prades per al seu sosteniment, la qual havia de provenir de les col·lectes de drets i rendes de les ciutats i diòcesis de Tarragona i València destinades a la Cambra apostòlica, a satisfer en dues parts. A diferència d'altres casos, sembla que els pagaments van realitzar-se amb força regularitat. Per tal d'assegurar-los, mitjançant una nova butlla, emesa el 17 d'agost del 1415, Benet XIII concedí a la reina Margarida que l'origen dels fons assignats s'ampliés a qualssevol drets i rendes pertanyents al Papa i a la Cambra Apostòlica dins dels regnes i terres subjectes al rei d'Aragó.	AAV, reg. Av. 342, f. 445v; 347, f. 555r-v ACA, C, 2355, f. 23v-24r, 30v-31r, 33v, 40r-v, 97r-100r, 103v-105r
Alfons el Magnànim	3 maig 1417 / 15 abril 1418 / 17 novembre 1419	10.000 florins anuals	El rei Alfons assegura haver vist el document de l'assignació que el seu pare feu a la reina Margarida de 10.000 florins d'or d'Aragó com a renda anual i els confirma, sota jurament, a partir d'una nova distribució: 2.000 fl. provinents de la Secrecia de Palerm, 2.000 fl. sobre el seu tresorer i 6.000 fl. sobre el port de Termini. L'ordre de pagament dels 2.000 florins de la Cúria reial és del 3 de maig del 1417 i es ratifica amb un nou manament l'1 de juliol; la quantitat va satisfer-se, almenys els primers anys, de terça en terça. El manament del subsidi dels 2.000 florins de la Secrecia de Palerm data del 27 de setembre del 1417. Per tal de garantir l'assignació sobre el port de Térmens, el 17 de novembre del 1419 s'emeté una ordre més favorable per als interessos de Margarida. Malgrat la major insistència del rei i la intervenció de la reina Maria, no rebé mai l'assignació completa.	ACA, C, 2936, f. 64r, 66r, 67r-v, 68v-69r, 70v-73v, 74v-75r, 76r-v, 80r-82r, 84r ACA, C, 3120, f. 49v-50v ARV, C, 393, f. 87r ACA, RP, MR, vol. 418, f. 23r, 28r, 36r, 39r AHPB, 146/1, f. 42v-43r, 64v-65r; 146/16, f. 6r-8v, 12v-14r, 75r-76r ACA, C, 3166, f. 60r-v, 132v ACA, C, 2355, f. 97r-100r, 103v-105r
Martí V	*c*. 20 setembre 1419	2.000 florins anuals	Tot i no disposar de la butlla corresponent, gràcies a la correspondència de la reina Margarida, sabem que el papa Martí va accedir a continuar pagant-li les mateixes assignacions que anteriorment li havia concedit el papa Luna sobre les rendes de la Cambra apostòlica. Hi va intercedir amb insistència el rei Alfons el Magnànim.	ACA, C, 2355, f. 97r-100r, 101r-v, 103r-105r ACA, C, 2936, f. 68r, 69v, 74r-v
Alfons el Magnànim	4 setembre 1424	500 florins anuals	El monarca ordena que es paguin, cada any i per tota la vida, 500 florins a la reina Margarida de Prades, provinents de les rendes, drets i emoluments de Sarinyena o d'altres llocs d'Aragó. L'assignació es confirma diversos cops *a posteriori* (25.X.1427, 30.I.1428).	ARV, RP, MR, vol. 8762, f. 10r, 88r ACA, C, 2355, f. 103v-105r
Alfons el Magnànim	25 agost 1425	1.000 florins anuals	El rei Alfons mana al batlle general del regne de València que «donets e paguets a la il·lustre reyna dona Margarida o als seus procuradors legítims mil florins d'or d'Aragó per sustentació de sa vida», a percebre en dues pagues. Hi ha noves ordres d'execució del pagament entre els anys 1426 i 1430. Es conserven diversos registres dels pagaments del tresorer reial i algunes àpoques de rebuda, com la del 28 de febrer del 1429 per 2.200 sous reals de València *pro rata* d'una quantitat major.	ARV, RP, MR, vol. 8762, f. 8v, 21v-22r, 34v-35r, 56r-v, 90r, 119r-v; vol. 8773, f. 147v; vol. 8775, f. 169; vol. 8776, f. 58r; vol. 8777, f. 58r ARV, C, 455, f. 22v, 55r ARV, B, perg. 712 ACA, C, 2355, f. 103v-105r
Alfons el Magnànim	20 abril 1426	2.000 florins anuals	Per tal de satisfer el que es devia a Margarida de Prades en concepte d'esponsalici o escreix pel seu matrimoni amb el rei Martí I, el rei ordena al seu conseller i procurador als comtats de Rosselló i Cerdanya que se li paguin, mentre visqui, 2.000 florins cada any, els quals havien de provenir dels drets, lleudes, rendes i emoluments de la vila i castell de Cotlliure.	ACA, C, 2593, f. 182v-184r

REGALS i DONATIUS GRACIOSOS

PERSONA / INSTITUCIÓ	DATA	BÉ / QUANTITAT	OBSERVACIONS	FONTS PRIMÀRIES I SECUNDÀRIES
Diputats del General de Catalunya / Marmessors del testament de Martí l'Humà	*c*. 4 juny 1410	3.000 florins	El 4 de juny de l'any 1410, els executors testamentaris del rei Martí I van rebre un préstec dels diputats del General de Catalunya de 10.000 florins, els quals havien de destinar-se 7.000 florins a les despeses de la sepultura reial i els restants 3.000 florins «en paga prorrata d'aquells XV_M florins d'or que·l dit alt senyor [...] li havia assignats cascun any per sosteniment de son reginal stat». Els diners havien de destinar-se a pagar part dels «deutes a què la dita senyora era obligada». La reina vídua no va emetre àpoca de rebuda d'aquesta quantitat fins gairebé dos anys més tard (el 15 d'abril del 1412).	ACA, RP, MR, vol. 2252, f. 1v, 2v
Benet XIII (papa Luna)	*c*. juny 1410	2.000 florins	Després de l'òbit del rei Martí, el pontífex donà 3.000 florins en concepte d'ajut per a l'execució del seu testament, dels quals se n'havien de lliurar 2.000 «en sosteniment de la alta reyna dona Margarida» i la resta havia de servir per a satisfer altres necessitats de la marmessoria». L'àpoca de rebuda va signar-se el 10 de juny del 1411.	ACA, RP, MR, vol. 2252, f. 3r, 21r
Diputats del General de Catalunya / Marmessors del testament de Martí l'Humà	juny-juliol 1410	3.000 florins	La disputa que enfrontà la reina Margarida amb els marmessors del testament del seu difunt marit en relació amb la possessió dels béns mobles que li llegà poc abans de morir va fer que el governador de Catalunya dictés una sentència a favor de la primera, motiu pel qual se l'hagué de compensar econòmicament. Rebé aquesta quantitat repartida en tres parts iguals, el 17 de juny, el 10 i el 19 de juliol.	ACA, RP, MR, vol. 2252, f. 17v-18r
Acard de Mur	*c*. 25 octubre 1412	esclava sarda	En aquesta data, Margarida de Prades escriu al noble per informar-lo de diverses coses i agrair-li «la sarda que m'havets tramesa».	ACA, C, 2355, f. 3v
Ferran d'Antequera	22 desembre 1412	1.000 florins	El monarca mana entregar «generosament» aquesta suma. L'ordre reial es feu efectiva poc temps després.	ACA, RP, MR, vol. 416, f. 60v
Ferran d'Antequera	22 abril 1413	400 florins	«per rahó de graciosa concessió». El pagament s'efectuà el 24 d'abril, tal com demostra l'àpoca que va signar el notari Pere Suau.	ACA, RP, MR, vol. 416, f. 124v
Ferran d'Antequera	18 desembre 1413	600 florins	El monarca ordena que s'entregui aquesta quantitat a Margarida de Prades, però s'al·lega que la carta tenia defectes de forma i que hi havia altres assignacions a satisfer abans. Després d'haver d'insistir molt, els rebrà, com a part dels 10.000 florins anuals, a mitjan 1414.	ACA, C, 2355, f. 41r, 48v-50r, 53v-54r, 57v
Pere VIII, vescomte d'Illa	22 maig 1414	1 unça	Margarida de Prades escriu al seu oncle, el vescomte d'Illa, per agrair-li «la onça la qual nos havets tramesa».	ACA, C, 2355, f. 55r
infant Alfons d'Aragó	*c*. gener 1416	?	Poc abans de la mort del rei Ferran I, el seu primogènit havia promès entregar una determinada suma a la reina Margarida en concepte de socors, la qual havia de servir-li per poder abandonar Perpinyà. L'11 de febrer, li adreça una carta per a notificar-li que la promesa no havia estat notificada als seus oficials.	ACA, C, 2355, f. 92v

REGALS i DONATIUS GRACIOSOS

PERSONA / INSTITUCIÓ	DATA	BÉ / QUANTITAT	OBSERVACIONS	FONTS PRIMÀRIES I SECUNDÀRIES
Alfons el Magnànim	*c*. setembre 1416	700 florins	El dia 27 de setembre, la reina Margarida li demana al nou monarca que faci emetre la cautela necessària per «haver los DCC florins [...] dels diners del sagramental, los quals fins are no havem puscuts haver». Dos mesos més tard, el rei li respon que «havem bé a memòria la proferta per nós a vós feta, la qual havem bé a cor complir».	ACA, C, 2355, f. 96v ACA, C, 2410, f. 114r
Alfons el Magnànim	25 agost 1417	1.000 florins	El monarca s'adreça a Andreu de Guardiola, tresorer del regne de Sicília, i a altres comissaris i col·lectors encarregats d'exigir i recaptar els drets i rendes de la Cambra apostòlica a l'arquebisbat de Monreale, per tal que donessin a la reina Margarida 1.000 florins d'or d'Aragó dels 3.000 que se solien percebre. Ha de repetir l'ordre el 25 de novembre del 1419.	ACA, C, 2936, f. 67v, 77v-78r
Maria de Castella	*c*. 25 desembre 1417	robí	Regal de Nadal de la reina Maria a Margarida de Prades.	ACA, RP, MR, vol. 537, f. 54v
Alfons el Magnànim	4 febrer 1418	300 florins	El rei Alfons ordena al seu conseller i tresorer, Ramon Fiveller, que s'entregui aquesta quantitat a la reina Margarida com a donació graciosa «in sustentacionem sui status».	ACA, C, 2936, f. 68v
Alfons el Magnànim	23 febrer 1420	?	El monarca mana que es lliuri a Margarida de Prades una quantitat que no s'especifica, la qual havia fet entregar prèviament, el 19 de setembre del 1419, com a socors a Joana de Cabrera, escassos dies abans de la seva mort.	ACA, C, 2355, f. 110r-111r
Alfons el Magnànim	3 maig 1420	400 florins	Concessió graciosa del rei a Margarida de Prades «pro vestre necesse» dels florins imposats com a pena que havia de pagar Joan d'Ortells, empresonat juntament amb d'altres acusats d'haver fabricat moneda falsa.	ACA, C, 2936, f. 83v
Pere VIII, vescomte d'Illa	*c*. 1423	castells i llocs de Clarà, Sant Llorenç, baronia de Castellnou, Eus i Soler (Rosselló)	Donació que li feu a Margarida de Prades el vescomte d'Illa abans de morir, la qual generarà tot un seguit de qüestions que es resoldran amb la venda d'aquests dominis a Ramon de Perellós el 29 de desembre del 1427 per 165.000 sous (= 15.000 florins). Una part del pagament estava vinculat amb un censal que es va vendre el 23 de febrer del 1428.	AHPB, 68/14, Pere Pellisser, f. 69v-94v
Maria de Castella	22 març 1423	11.000 sous reals València (= 1.000 florins)	La reina Maria, lloctinent d'Alfons el Magnànim, mana a Joan Mercader, batlle i receptor general del regne de València, que «de qualsevol peccúnies que a mans vostres són o seran per rahó del dit offici [...] donets e liurets a la reina dona Margarita onze milia solidos reyals de València, los quals li havem atorgats per son manteniment». Margarida de Prades signà l'àpoca de rebuda el 18 de maig següent.	ARV, B, perg. 630
Alonso de Argüello	5 agost 1423	200 florins	La reina Margarida, monja de Santa Maria de Valldonzella, reconeix haver rebut la referida quantitat de part de l'arquebisbe de Saragossa.	AHPB, 146/1, f. 110r
Alfons el Magnànim	24 maig 1424	400 florins	Margarida de Prades signa una àpoca a favor de Joan Mercader, batlle general del regne de València, pels 400 florins que li havia ordenat donar el rei Alfons dos dies abans.	ARV, B, perg. 655
Alfons el Magnànim	20 abril 1426	30.000 florins (restitució del dot)	El monarca mana que li sigui restituïda la quantitat aportada com a dot per Margarida de Prades pel seu matrimoni amb el rei Martí. No hi ha cap constància documental que s'hagi acomplert l'ordre reial.	ACA, C, 2593, f. 182v-184r

PRÉSTECS i DEUTES

PERSONA / INSTITUCIÓ	DATA	BÉ / QUANTITAT	OBSERVACIONS	FONTS PRIMÀRIES I SECUNDÀRIES
Diputació del General del principat de Catalunya	4 juny 1410	10.000 florins	No es tracta d'un emprèstit a Margarida de Prades, sinó als marmessors de Martí l'Humà, però afectava directament la reina vídua, ja que per tal de fer front als deutes del monarca difunt i a les despeses del seu funeral s'atorgà aquesta suma de diners tot assegurant el capital amb l'empara d'alguns dels béns mobles més preuats que havien pertangut al rei. Una part del total va entregar-se a la reina vídua en concepte de subsidi.	ACA, RP, MR, vol. 2252, f. 1v, 2v *Vid*. Miret i Sans (1909-1913: 199-201 i 215-228) *Vid*. Fort i Cogul (1970: 72-75)
Diputació del General del principat de Catalunya	30 maig 1411	3.000 florins	Atès que el préstec de 10.000 florins concedit un any abans per la mateixa institució era del tot insuficient, el Parlament general de Catalunya resol ampliar-lo amb una nova concessió d'11.000 florins provinents dels diners de la Diputació del General, dels quals els diputats i els marmessors del rei Martí van decidir prestar-ne una part a la reina Margarida, que va firmar-ne debitori el 10 de juny.	ACA, C, PC, 17, f. 715v-716v [*publ. CARAVPC*, VIII: 172] ACA, RP, MR, vol. 2252, f. 19r *Vid*. Miret (1909-1913: 199-201 i 215-228) *Vid*. Fort i Cogul (1970: 72-75)
Sallida de Gleu	*c*. juny 1411	300 florins	La reina Margarida va prometre entregar aquesta suma a aquesta servidora seva pels serveis prestats i en concepte de dot pel seu matrimoni amb Guillem de Vilagut. En no poder acomplir la seva promesa, el 12 d'abril del 1412, va veure's obligada a hipotecar part dels béns i drets concedits pel rei Martí. L'any 1420, Vilagut va vedar la reina vídua pels deutes i «feu execució en lo palau Menor de Barchelona», però ho impedí el rei Alfons. Margarida de Prades encara tenia problemes amb Sallide en l'etapa final de la seva vida com a abadessa de Bonrepòs, en els quals va haver-hi d'intervenir novament el monarca.	ACA, C, 2936, f. 80r i 82v-83r *Vid*. Carreres Valls (1934: 140) *Vid*. Duran i Cañameras (1956: 32) *Vid.* Fort i Cogul (1970: 79) ACA, C, 2499, f. 104r-v ACA, C, 2500, f. 30r-v
Diputació del General del principat de Catalunya	19 març 1412	3.000 florins	Préstec, sota garantia ferma, a la reina Margarida com a «subvenció i socors» per tal de fer front a les seves «extremes necessitats». El 28 de març següent, Manuel de Rajadell, en condició de majordom de la reina vídua, signà l'àpoca de rebuda d'uns diners que havien de servir per a fer front als «deutes e altres necessitats de la dita senyora».	ACA, C, PC, 20, f. 1584r; 1587r; 21, f. 1651r [*publ. CARAVPC*, IX: 455, 460 i 463-464] ACA, RP, MR, vol. 2252, f. 23r *Vid*. Juncosa Bonet (2021*b*)
Diputació del General del regne de València	27 abril 1412	3.000 florins	Préstec a Margarida de Prades, «considerants que la dita senyora reyna ere estada muller de lur rey e senyor, ere romasa vídua e pobra, e obligada a mantenir estat e honor reginal», a canvi de la promesa de tornar-los quan se li demanés i obligant com a garantia «tots sos béns». L'any 1415 encara no havia percebut la quantitat promesa.	AMV, PC, YY-4, f. 165r-v (2a num.) AMV, PC, YY-6, f. 297v-298r i 482r-483r ACA, C, 2355, f. 7v, 17v *Vid*. Juncosa Bonet (2021*b*)
Bernat de Cruïlles	*c*. 1414	?	Sabem que Cruïlles havia prestat una quantitat indeterminada de diners a través d'uns censals a què fa esment la reina vídua en diversos documents, havent-li fet fermança de fins a 2.000 florins. El 31 de juliol del 1414, li prometé que quitaria els deutes mitjançant una partida de diners que havia de rebre de Sicília o bé de Daroca. També havia venut un censal a Joana de Cabrera i, abans d'acabar l'any, Margarida de Prades li demana que retrassi el cobrament de la pensió corresponent. L'any 1420, encara li devia diners.	ACA, C, 2355, f. 57v-58v ADMC, r. 118, ft. 361

PRÉSTECS i DEUTES

PERSONA / INSTITUCIÓ	DATA	BÉ / QUANTITAT	OBSERVACIONS	FONTS PRIMÀRIES I SECUNDÀRIES
"en Turell"	*c*. 1414	?	El 10 d'agost, Margarida de Prades ordena al seu conseller i majordom, Joan de Montbui, que se li paguin 100 florins en nom seu com a pensió d'un censal.	ACA, C, 2355, f. 59v-60r
Guglielmo del Portici / Girardo Catani	*c*. 1414	100 florins	El 24 d'agost, la reina vídua demana al seu conseller i majordom que, en cas d'haver rebut els diners que se li havien d'entregar provinents de Sicília, donés aquesta quantitat als mercaders esmentats que els hi havien prestat.	ACA, C, 2355, f. 60r-v
Sanç la Serra	?	1.000 florins	Causa judicial entre el procurador de la reina Margarida Guillem Bertran i aquest creditor del rei Martí l'Humà arran dels 1.000 florins que afirmava haver-li prestat al monarca, havent obligat com a garantia alguns béns mobles. El 15 de desembre del 1414, la causa seguia pendent de sentència. No en coneixem el resultat.	ACA, C, 2355, f. 63r
Constança de Cabrera	*c*. 1415	200 florins	L'abadessa de Santa Maria de Valldonzella escriu a la seva neboda per recordar-li que li deu diners. El 2 de juliol, Margarida de Prades mana que li siguin restituïts.	ACA, C, 2355, f. 64v-65r
Antoni Tallander (àlies mossèn Borra)	5 juny 1415	94 florins	Margarida de Prades notifica que deu aquests florins per unes compres i un préstec.	ACA, C, 2355, f. 69v
Joan de Pròxida	10 octubre 1418	20.000 sous reials València (= 2.000 florins)	La reina Margarida rep aquest emprèstit amb garantia del seus béns mobles i immobles. El deute és redimit el 7 d'abril de l'any següent, quan es recuperen els objectes empenyorats.	ACCCV, Doménec Barreda, núm. 6420, 6422
Joan de Pròxida i Joana/Gonçalva de Prades	*c*. mitjan 1419	*c*. 20.000 sous	Tot sembla indicar que, un cop redimit el deute anterior, Margarida de Prades i Joana de Cabrera van demanar un nou préstec a Pròxida, ja que que, el 20 de setembre de l'any 1419, la reina vídua li demanà ampliar el marge per a la devolució dels diners i li assegurà que seria pagat amb els fons provinents de la Cambra apostòlica. Fou finalment Joana/Gonçalva qui hagué de prestar a sa mare i sa germana 20.000 sous barcelonins, que van haver de garantir amb tots llurs béns. El 23 de novembre del 1420, la reina signa uns capítols mitjançant els quals es comprometia sota jurament a retornar el capital prestat i a pagar les pensions retrassades (195 florins en aquell moment) a partir de les rendes que obtenia al comtat de Prades (1.000 florins anuals) i de l'assignació reial provinent de Xàtiva (2.000 florins anuals). De tota manera, dotze anys més tard, un cop mortes Margarida i sa mare, Joana/Gonçalva de Prades encara no havia rebut els diners, que reclamarà als marmessors de la reina, juntament amb els interessos (que ascendien fins als 1.560 florins) i els fruits corresponents.	ACA, C, 2355, f. 103r ADMC, r. 84, ft. 549; r. 118, ft. 361

PRÉSTECS i DEUTES

PERSONA / INSTITUCIÓ	DATA	BÉ / QUANTITAT	OBSERVACIONS	FONTS PRIMÀRIES I SECUNDÀRIES
Joana/Gonçalva de Prades	?	100 florins	En els capítols acordats entre la germana gran de Margarida de Prades i els seus executors testamentaris, la comtessa Joana reclama un altre deute que no li havia estat retornat: «seguons que diu que prestà a la dita senyora reyna, en comptants, C fflorins».	ADMC, r. 84, ft. 550
Joan de Gallach	10 setembre 1419	250 florins	La reina vídua confessa deure al seu secretari i procurador, Joan de Gallach, 250 florins d'or d'Aragó (= 2.750 sous barcelonins), «per raó del salari de un florí d'or d'Aragó, lo qual havem promès e convengut donar a vós cascun dia que us convendrà treballar per nostres afers, e ésser fora del loch on nós e nostra Cort serem», corresponents als 250 dies que l'havia servida des del dia 28 de setembre del 1417, «lo qual dia comensàs ésser en nostre servey». Els diners aparaulats havien de provenir de les rendes del regne de Sicília.	ACA, C, 2355, f. 100r-v
Guillem Destorrent	30 desembre 1421	154 lliures	Joan de Vilaragut va vendre un censal mort a aquest mercader barceloní per l'esmentat import. A més del préstec, el marit de Margarida li va vendre, per 165 lliures, una túnica llarga «de cetino vellutat coloris de morat brocat de auro folratam de marts gibillins». El deute fou satisfet i la túnica recuperada, per recompra, l'agost de l'any següent.	AHPB, 146/1, f. 2r-3r, 38r-39r
Violant de Bar	? (*ante* agost 1422)	1.000 florins	Arran d'aquest emprèstit, la reina vídua Violant de Bar tenia en penyora la torre de Bellesguard, la qual serà cedida per Margarida de Prades al seu cunyat Francesc de Vilanova el 17 d'agost de l'any 1422.	AHPB, 146/1, f. 39r-40v
Francesc de Bellvís	? (*ante* agost 1423)	10.000 sous	Diners que eren part d'un censal mort que devia la reina Margarida.	AHPB, 146/16, f. 75r-76r

* Convé recordar que les dades que s'especifiquen no són completes, sinó tan sols aquelles que la documentació conservada ha permès constatar.

Abreviatures: ACA = Arxiu de la Corona d'Aragó; ACCCV = Arxiu del Col·legi del Corpus Christi de València; ADMC = Arxiu Ducal dels Medinaceli a Catalunya; AHPB = Arxiu Històric de Protocols de Barcelona; AMV = Arxiu Municipal de València; ARV = Arxiu del Regne de València; ASJP = Arxiu de Sant Just i Pastor; BHUCM = Biblioteca Histórica de la Universidad Complutense de Madrid; RAH = Real Academia de la Historia; B = Batllia; C = Cancelleria; CR = Cartes Reials; G = Generalitat; MR = Mestre Racional; PC = Processos de Corts; RP = Reial Patrimoni; reg. Av. = registro Avignonese; SyC = Colección Salazar y Castro.

ORDRES DE PAGAMENT i CESSIONS

PERSONA / INSTITUCIÓ	DATA	BÉ / QUANTITAT	OBSERVACIONS	FONTS PRIMÀRIES I SECUNDÀRIES
Domingo de Benedit	3 gener 1413	5.307 florins i mig	Margarida de Prades escriu a la reina Blanca de Sicília per a demanar-li que el Mestre racional de l'illa admeti aquest pagament destinat a desempenyorar «certes joyes nostres» que Benedit tenia com a garantia d'un préstec que havia fet al rei Martí I.	ACA, C, 2355, f. 6v-7r
Ramon de Comes	30 octubre 1413	200 florins	La reina Margarida promet al secretari del rei, Pere Margall, que per Nadal, dels 500 florins que havia de rebre del Papa provinents de l'arxidiòcesi de Tarragona, n'hi pagarà 200 per a poder desempenyorar un tapís i evitar-ne així la venda.	ACA, C, 2355, f. 23v-24r
Bernat de Corbera	8 març 1414	30 unces (= 300 florins)	El Mestre portolà del regne de Sicília, Ferrando de la Vega, informa la reina Margarida que al cap de pocs mesos rebria les 70 unces pendents de l'assignació de la primera anualitat que acabava el 5 d'abril, un cop descomptades les 30 unces que s'havien entregat a Bernat de Corbera. Aquest fet contradeia les ordres de la reina vídua, que havia dictat que no es pagués a Corbera pels seus serveis amb els diners d'aquesta partida, sinó més endavant dels béns mobles que s'havien de recuperar, o que, en tot cas, se li avancessin només 100 florins.	ACA, C, 2355, f. 44r-45r, 67r
Nicola Subtili	25 maig 1414	5 unces, 16 carins, 8 grans	Pagament per uns confits i pans de sucre de Sicília.	ACA, C, 2355, f. 52v, 55r-v
Pere Suau	31 juliol 1414	55 lliures	La reina Margarida sol·licita que de les 200 unces d'or arribades de Sicília (= 789 lliures, 9 sous, 8 diners) s'entreguessin 55 lliures a la dona del seu secretari, Pere Suau.	ACA, C, 2355, f. 57v-58v
Joan de Vergés	10 agost 1414	170 florins	Margarida de Prades ordena al seu majordom que pagui, dels diners arribats de Sicília, al seu sastre, Joan de Vergés, 170 florins, dels quals n'haurà de lliurar 100 en nom seu a «en Turell» com a pensió d'un censal, i la resta a «en Costa», l'argenter, per una corretja d'or. També li demana que li faci arribar un robí i les maragdes per a fer-los vendre.	ACA, C, 2355, f. 59v-60r
Guglielmo del Portici / Girardo Catani	26 agost 1414	100 florins + 23 lliures 19 sous 3 diners	La reina Margarida demana que, dels diners provinents de Sicília, es paguin 100 florins a aquests mercaders italians, com a devolució d'un préstec que li havien fet, i que la resta servís per a pagar una peça d'atzetoní que li havien comprat.	ACA, C, 2355, f. 60r-v
Tura	3 desembre 1414	15 florins de Florència	Margarida de Prades encarrega que dels diners de la seva assignació a Sicília s'entreguin aquests diners a una dona anomenada Tura, amb qui Petricó Vicens, servidor de la reina, havia tingut una filla i havia decidit casar-s'hi «per descàrrech de sa consciència».	ACA, C, 2355, f. 62r-v
Constança de Cabrera	2 juliol 1415	200 florins	La reina vídua mana que es restitueixin a la seva tia Constança, abadessa de Valldonzella, de forma immediata, els diners que li havia prestat.	ACA, C, 2355, f. 64v-65r

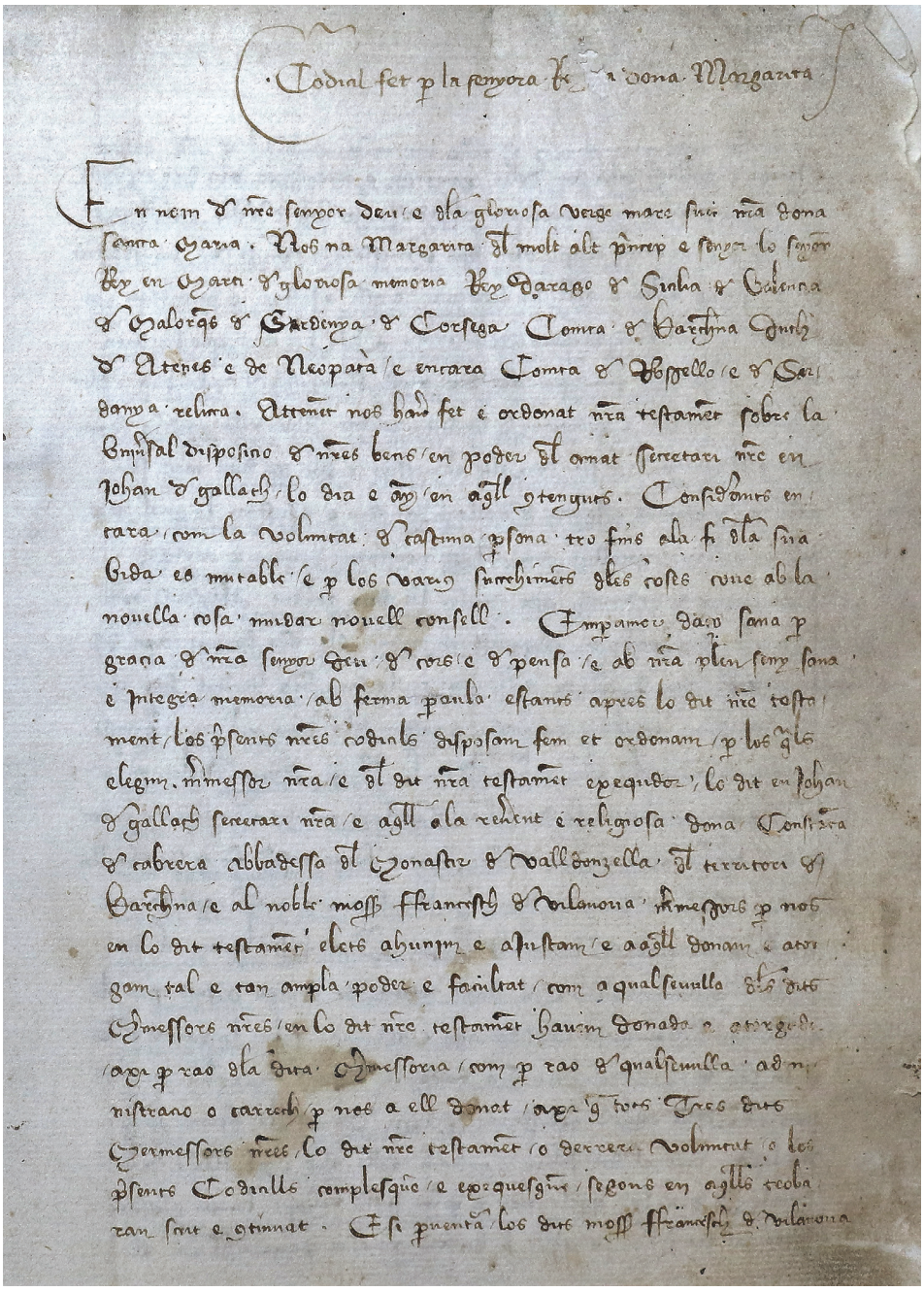
ORDRES DE PAGAMENT i CESSIONS

PERSONA / INSTITUCIÓ	DATA	BÉ / QUANTITAT	OBSERVACIONS	FONTS PRIMÀRIES I SECUNDÀRIES
Pere Suau	29 novembre 1415	100 florins	La reina Margarida encarrega a Llorenç Salvador que, com a procurador seu, vagi a Tarragona per rebre els diners de l'assignació papal i que, un cop els tingui, entregui 100 florins al seu secretari (Pere Suau) o a la seva dona.	ACA, C, 2355, f. 80v-81r
Gregori Burgès	8 gener 1416	Fusta de Bellesguard	La reina Margarida dona una quantitat important de fusta provinent de la torre de Bellesguard a Burgès amb la intenció de vendre-la i obtenir-ne rendiment.	ACA, C, 2355, f. 86r
Antoni Ricard	20 gener 1416	300 florins	Margarida de Prades ordena que se li paguin aquests diners al mestre en medicina Antoni Ricard pels serveis prestats.	ACA, C, 2355, f. 89r-v
Joan de Gallach	27 juliol 1418	1.000 florins	De la donació i assignació sobre el port de Termini (Sicília), la reina Margarida mana que, quan es rebin els diners, s'entreguin 1.000 florins al seu secretari. Encara se li devien a l'octubre del 1422, tal com figura en els codicils de la reina.	AHPB, 259/60, s/f.
Joana de Cabrera	20 setembre 1419	200 florins	En una carta adreçada a la seva mare, Margarida de Prades es lamenta de les dificultats econòmiques que estava patint i, per a subvenir-les, li tramet 200 florins, «C comptants e C per cambi».	ACA, C, 2355, f. 100v-102v
Pere Pau	14 novembre 1419	200 florins	La reina Margarida ordena el pagament de 200 florins (= 2.200 sous barcelonins) a aquest mestre en medicina pels serveis prestats.	ACA, C, 2355, f. 107r-v
Joan de Gallach	20 desembre 1419	2.000 florins	Aquests diners destinats al seu secretari els havia de percebre Margarida de Prades com a hereva universal de la seva mare, que els havia rebut, al seu torn, per disposició testamentària de la reina Maria de Luna (28 desembre 1406), cosina de Joana de Cabrera.	ACA, C, 2355, f. 108v-110r
Pere Pardo	23 febrer 1420	440 lliures	Mitjançant una procura, s'autoritza Pere Pardo a realitzar compres, en nom i a favor de la reina Margarida, al regne de València, per un valor màxim de 440 lliures barcelonines.	ACA, C, 2355, f. 110r-111r
Joan de Gallach	8 octubre 1420	1.000 florins	La reina Margarida, en una carta emesa a Prades, confessa deure aquesta quantitat al seu secretari «per justes rahons [...] e aquells li havem promesos pagar del Palau nostra de Barchelona, quant que quant se covindrà vendre». Encara se li devien dos anys més tard, tal com consta en els codicils de la reina.	AHPB, 259/60, s/f.
Joana/Gonçalva de Prades i Joan Ramon Folch (II) de Cardona	*c*. 23 novembre 1420	65 florins quadrimestrals	Margarida de Prades es compromet sota jurament a ordenar pagaments tres cops l'any a pagar aquesta quantitat fins a satisfer els 20.000 sous barcelonins i les pensions retrassades deguts a la seva germana Joana/Gonçalva i al seu cunyat. No es devien fer efectius massa sovint si tenim present que la comtessa de Prades encara haurà de reclamar una quantitat molt important d'aquest deute als marmessors de la reina Margarida.	ADMC, r. 84, ft. 549; r. 118, ft. 361

ORDRES DE PAGAMENT i CESSIONS

PERSONA / INSTITUCIÓ	DATA	BÉ / QUANTITAT	OBSERVACIONS	FONTS PRIMÀRIES I SECUNDÀRIES
Joan de Gallach	4 juliol 1422	500 florins	Com a hereva universal de Joan de Vilaragut, Margarida de Prades paga aquests diners a Joan de Gallach, tal com li va demanar de paraula el seu segon marit davant de dos testimonis.	AHPB, 146/1, f. 33r-v
Guillem Destorrent	14-15 agost 1422	323 lliures 2 sous 6 diners	Margarida de Prades, en qualitat de marmessora de Joan de Vilaragut, restitueix les 154 lliures que li havia prestat i, a través de l'abadessa de Valldonzella, Constança de Cabrera, recompra la túnica de setí vellutat per un total de 169 lliures, 2 sous i 6 diners.	AHPB, 146/1, f. 38r-39r
Francesc de Vilanova	17 agost 1422	Torre de Bellesguard + drets i rendes sobre Prades i Cornudella	A l'església del monestir de Santa Maria de Valldonzella, la reina Margarida fa donació al seu cunyat, Francesc de Vilanova, de la «domum sive turri vocatam Bellsguart» amb tots els honors i termes, així com els drets i rendes que li pertanyien al comtat de Prades i baronia d'Entença, com a satisfacció d'un deute de 500 monedes d'or. La torre de Bellesguard la tenia la reina Violant de Bar com a penyora d'un préstec de 1.000 florins a la reina Margarida. Al cap d'uns mesos, serà cedida a Francesc d'Arinyó, secretari del rei Alfons el Magnànim.	AHPB, 146/1, f. 39r-40v ASJP, Fons Gualbes, Llibre de Bellesguard, doc. 3 i 4
Jaume Prats	*c*. 2 setembre 1422	44 sous	El prevere del monestir de Montserrat reclama aquesta quantitat per les misses i oracions que s'han fet per l'ànima de Joan de Vilaragut.	AHPB, 146/1, f. 41r-v
Francesc Cortera	4 setembre 1422	15 florins	El pellicer Cortera reconeix haver rebut dels marmessors del testament de Joan de Vilaragut l'esmentada suma que se li devia per haver folrat diverses robes del difunt.	AHPB, 146/1, f. 42r
Joan de Gallach	10 octubre 1422	200 florins anuals	En els seus codicils, Margarida de Prades dicta que, mentre Gallach treballi en la gestió dels seus afers, rebi cada any aquesta quantitat «en la forma e manera que ja nós los hi acustumam de donar».	AHPB, 259/60, s/f.
Joan de Gallach	10 octubre 1422	1.000 florins	Abans de la seva professió com a monja de Valldonzella, la reina Margarida mana que es paguin 1.000 florins a Gallach dels béns que tenia pel dot o escreix de Joana de Cabrera, els quals se sumen als 1.000 fl. deguts de l'assignació sobre el port de Térmens i als 1.000 fl. que havien de provenir de la venda del palau reial Menor de Barcelona quan s'efectués.	AHPB, 259/60, s/f.
Francesc de Bellvís	15 agost 1423	10.000 sous Barcelona	D'acord amb l'abadessa de Valldonzella, Margarida de Prades nomena un procurador per reclamar al batlle general de València les pensions que havia de cobrar per concessions reials; un cop rebudes, mana que es pagui el deute contret amb Bellvís (censal mort).	AHPB, 146/16, f. 75r-76r

Apèndix 3: «Codicil fet per la senyora reyna dona Margarita»

Codicil fet p la senyora Reyna dona Margarita

En nom de nre senyor deu e de la gloriosa verge mare sua nra dona
Santa Maria. Nos na Margarita de molt alt prinep e senyor lo senyor
Rey en Jaume de gloriosa memoria Rey daragò de Sicilia de Valencia
de Mallorcs de Sardenya de Corsega Comte de Barchna Duch
de Atenes e de Neopatria e encara Comte de Rosselló e de Cer
danya Relicta. Attenent nos hauem fet e ordonat nra testament sobre la
Custodia disposicio de nres bens en poder del amat secretari nre en
Johan de Gallachs lo dia e any en aquell contengut. Considerants en
rara e com la voluntat de cascuna persona tro fins ala fi de la sua
vida es muable e per los varys succhimers dels coses sone ab la
novella cosa mudar novell consell. Empero dauy sana per
gracia de nra senyor deu de cors e despensa e ab nra plena seny sana
e integra memoria ab ferma parla estants apres lo dit nre testa
ment los presents nres codicils disposam fem et ordonam per los quals
elegim. nomenam nra e del dit nra testament executors lo dit en Johan
de Gallachs secretari nra e aquell ala reuerent e religiosa dona Constança
de cabrera abbadessa del Monastir de Vallbonzella del territori de
Barchna e al noble mossen Ffrancesch de Vilanova. nomenadors per nos
en lo dit testament elects ajuntam e aquell donam e ator
gam tal e tan ampla poder e faculat com a qualsevulla de les dites
Honnors nres en lo dit nre testament hauem donada e atorgada
age per tal de la dita Honnoria com per tal de qualsevulla administrano o carrech per nos a ell donat age per tots tres dits
Honnors nres lo dit nre testament o derrera Voluntat e los
presents Codicils complesque e esquesgue segons en aquells trobara
ran sera e ordinat. Es pueria los dits mossen Ffrancesch de Vilanova

Figura 10. Codicil de la reina Margarida de Prades datat el 10 d'octubre de 1422. [AHPB, Antoni Benet Joan, 259/60, f. 1r] (Tots els drets reservats).

1422, octubre, 10. Barcelona (casa o torre del notari Arnau Lledó)
AHPB, 259/60 [Antoni Benet Joan, *Primus liber testamentorum*, 1490-1511]

[1r]En nom de nostre senyor Déu e de la gloriosa Verge mare sua, nostra dona sancta Maria.

Nós, na Margarita, del molt alt príncep e senyor, lo senyor rey en Martí, de gloriosa memòria rey d'Aragó, de Sicília, de València, de Malorques, de Sardenya, de Còrsega, comta de Barchelona, duch de Atenes e de Neopàtria, e encara comta de Rosselló e de Serdanya, relicta, attenent nós haver fet e ordonat nostra testament sobre la universal disposició de nostres béns, en poder de l'amat secretari nostre en Johan de Gallach, lo dia e any en aquell contenguts; considerants, encara, com la voluntat de cascuna persona tro fins a la fi de la sua vida és mutable, e per los varis succehiments de les coses cové ab la novella cosa mudar novell consell; emperamor d'açò, sana, per gràcia de nostra senyor Déu, de cors e de pensa, e ab nostra plen seny, sana e íntegra memòria, ab ferma paraula estants, aprés lo dit nostre testament, los presents nostres codicils disposam, fem et ordonam, per los quals elegim mermessor nostra e del dit nostra testament exequdor, lo dit en Johan de Gallach, secretari nostra, e aquell e la reverent e religiosa dona Constança de Cabrera, abbadessa del monastir de Valldonzella, del territori de Barchelona, e al noble mossèn Ffrancesch de Vilanova, mermessors per nós en lo dit testament elets ahunim e ajustam, e a aquell donam e atorgam tal e tan ampla poder e facultat, com a qualsevulla dels dits mermessors nostres en lo dit nostre testament havem donada e atorgada, axí per raó de la dita mermessoria, com per raó de qualsevulla administració o càrrech per nós a ell donat, axí que tots tres dits mermessors nostres lo dit nostre testament o derrera voluntat o los presents codicills complesquen e exequesquen segons en aquells trobaran scrit e continuat. E si per ventura los dits mossèn Ffrancesch de Vilanova [1v] e Johan de Gallach, o la un d'ells, premorran o premorrà a la dita reverent abbadessa, puscha la dita reverent abbadessa, en loch d'aquells o aquell premorints o premorint, elegir altres dos mermessors o un, si un tantsolament serà premort, e aquells o aquell fer surrogar e assí ajustar e aunir en e per complir les dites nostres derreres voluntats. E si serà cars que la dita reverent abbadessa premuyra als dits mossèn Ffrancesch de Violanova e Johan de Gallach, volem e ordonam que la dita reverent abbadessa puscha surrogar e elegir en loch seu un altre mermessor, e als prop dits mossèn Ffrancesch de Vilanova e Johan de Gallach anadir e ajustar, lo qual hage tal e semblant potestat com als prop nomenats donam e atorgam. Volem, emperò, e ordonam que vivent la dita reverent abbadessa, totes les monedes qui procehiran en qualsevol manera de la nostra heretat, axí de béns mobles com imobles, e aquells qui en la dita nostra heretat seran atrobats, vinguen totalment en mans e poder de la dita reverent abbadessa e no en mans dels altres mermessors. *La reyna Margarita*.

Volem, més avant, e ordonam que lo dit Johan de Gallach, mentre trebayllarà e entrevendrà en la administració de nostra heretat, hage cascun any per sos trebaylls dosents florins de aur de Aragó, en la forma e manera que ja nós los hi acustumam de donar. *La reyna Margarita*.

Item, lexam al dit Johan de Gallach aquells mil florins de aur de Aragó de just pes, dels quals nós li havem ja feta donació e assignació, sobre lo port de Térmens, en la illa de Sicília, ab letra nostra dada en València, a XXVII dies de juliol, l'any de la Nativitat de Nostre Senyor M CCCC devuyt. *La reyna Margarita*.

Item, lexam més al dit Johan de Gallach aquells altres mil florins de la dita ley e pes los quals nós, per certes justes rahons, havem confessat deura al dit Johan, e aquells li havem promesos pagar del preu del [2r|] palau nostra de Barchelona, quant que quant se covindrà vendre, ab carta nostra dada en la vila de Prades, a vuyt dies de octubre, l'any de la Nativitat de Nostre Senyor M CCCC vint, a les quals letres e cartes ne a les coses en aquelles contengudes, ne a la prioritat del temps, ne a la milloria del dret per aquelles al dit Johan quesit o gonyat no volem ne és nostra intenció que per les presents lexes sia fet prejudici algú. *La reyna Margarita*.

E d'altra part, lexam al dit Johan de Gallach, de nostres béns, altres mil florins de semblant ley e pes, los quals tres mília florins, sens emperò preudici, derogació e novació de les obligacions e assignacions per aquells o alguna part o quantitat de aquells per nós al dit Johan de Gallach fetes, assignam a aquell specialment e expressa en e sobre tot ço e quant nós havem per lo dot e screx de la egrègia dona Johana de Prades, quondam mare nostra, en e sobre les viles de Prades e de Cornudella, e drets e pertinències llurs. E totes les altres coses en lo dit nostre testament contengudes e expressades loam, approbam e plenament confirmam. *La reyna Margarita*.

E aquesta és nostra derrera voluntat, la qual volem que vàlega per dret de codicils o de *nuncupatui* o per tot dret de qualsevol nostra derrera voluntat, per lo qual mils valer puscha e tenir.

Derrerament, volem que dels presents nostres codicils sien fets tants originals e translats e closes, e liurats a qui·s pertanguen, com al notari dejús scrit serà /ben\ vist ésser feedor.

Actum est hoc in domo sive turri discreti Arnaldi Letonis, notarii Barchinone, decima die octobris, anno a Nativitate Domini millesimo quadrigentesimo vicesimo secundo.

Sig+num nostri Margarite, regine predicte que hoc laudamus, concedimus et firmamus.

Testes rogati huius rei sunt: Ludovicus Çavall, blanquerius, Dominicus [2v|] *Bartholomei, magister domorum cives, et Iohannes Rovira, scriptor Barchinone.*

Sig+num Bartholomei Masons, auctoritate regia notarii publici Barchinone, qui premissis interfuerit eaque scribi fecit et clausit.

raya es fama. glo dit en Johan. Jerony
mo fill dells dits Reyna margarida e
mossen Johan remeter ho ala Cort

Item. fon judegat sobre lo darrer
capitol dells dits enterrogats. per agell les
cions obres lo darrer capitol pre
sentat / sobre lo qual no fon ajudga
ts judegat / Car dix. que no sap. re.
sobre lo dits enterrogats en lo dit ca
pitol. Ffo per Jorda / judegat a
dit lo Ca Cort an / Car dix q no hoy
ra res da.

Item fon judegat sobre lo. Cinquan
ten capitol dells dits enterrogats per
agell les / Car dix. que ara lo Ca Cort
dix ell sab. e ans fama pu
blica. glo dit Johan Jeronym de
fill dells dits Reyna margarida e no
ble mossen Johan

EL FILL SECRET DE LA REINA MARGARIDA: JOAN JERONI DE VILARAGUT I DE PRADES

Abel Soler Molina

Resum: Margarida de Prades i Joan de Vilaragut procrearen Joan Jeroni (1421), criat orfe al cenobi de Santes Creus. L'abat Pinyana li desvelà la veritat i els Vilaragut l'acolliren a València, on hi trobà suport i muller (Isabel Pèrez), així com l'auxili per provar la seua filiació i la condició de laic. Amb l'herència de l'àvia Teresa Àlvarez d'Haro, comprà la senyoria de Massalavés, i la perdé després per deutes i per estar involucrat en fosques peripècies: bregues amb ferits, el segrest d'una vídua, lletres de batalla, prostitució clandestina, retenció de vassalls... Ferit per un donzell, morí a Gàtova el 1463. La seua caiguda contribuí al declivi dels nobles Vilaragut valencians, paladins d'una vella cavalleria medieval, conflictiva i aventurera.

Paraules clau: Joan Jeroni de Vilaragut; Margarida de Prades; Joan de Vilaragut; Santes Creus; Massalavés; la vall d'Olocau; cavalleria; *Tirant lo Blanc*.

Resumen: Margaret of Prades and John of Vilaragut were the progenitors of Joan Jeroni (1421), who was raised as an orphan in the monastery of Santes Creus. Abbot Pinyana revealed the truth about his origins to him and he was then received by the Vilaragut family in Valencia, where he found support and a wife (Isabel Pèrez), as well as the help he needed to prove his genealogy and lay status. With the inheritance he received from his grandmother Teresa Àlvarez d'Haro, he bought the lordship of Massalavés, but then had to give it up to pay off his debts and for being involved in certain dark dealings such as the kidnapping of a widow, fighting, clandestine prostitution, vassalage, and so on. Wounded by a damsel, he died in Gàtova in 1463. His fall contributed to the decline of the Valencian Vilaragut nobles, paladins of an old, combative and adventurous line of medieval knights.

Palabras clave: Joan Jeroni de Vilaragut; Margaret of Prades; Joan de Vilaragut; Santes Creus; Massalavés; the valley of Olocau; knights; Tirant lo Blanc.

❧ Il·lustració de la portadella: bifoli original del procés judicial de Joan Jeroni de Vilaragut contra Caterina de Villena (1451) [Arxiu dels comtes d'Olocau (ACO), Son Berga (Establiments, Mallorca), Processos Majors (PM), lletra G, s./f.] (Tots els drets reservats).

Juncosa Bonet, Eduard & Jordà Fernández, Antoni (eds.), *Margarida de Prades: regnat breu, vida intensa*, URV-UB, Tarragona, 2022, p. 321–354. ISBN: 978-84-1365-016-6. DOI: 10.17345/9788413650166

El context biogràfic del cavaller Joan Jeroni de Vilaragut i de Prades (Barcelona, 1421 – Gàtova, la vall d'Olocau, regne de València, 1463) estigué condicionat per dues conseqüències de l'entronització dels Trastàmara a la Corona d'Aragó (1412).* El primer efecte fou l'evolució de la relació de Margarida de Prades amb Ferran el d'Antequera i Alfons el Magnànim, que portà la reina vídua a desafiar obertament el segon, en casar-se per amor, i a incórrer en una fallida econòmica i en la renúncia al segle. La segona seqüela del canvi dinàstic relacionada amb el nostre personatge fou la caiguda en desgràcia (dècades del 1410-1470) dels paladins de l'urgellisme valencià, els nobles barons de la casa de Vilaragut, que havien controlat políticament, abans del Compromís de Casp, la ciutat i el regne de València.[1]

Fill d'una reina que l'ocultà per no empitjorar la seua situació econòmica i d'un cavaller de nissaga apartada de la Cort, Joan Jeroni s'integrà d'adult en l'estament militar valencià com un «molt noble mossén» Vilaragut més, després d'haver escapat del cenobi de Santes Creus, on se l'havia criat i educat en infantesa. Intentà, doncs, reinventar i redreçar socialment la seua vida, però patí els efectes de l'enfonsament social de la família paterna, que en el segle xv perdé senyories i prerrogatives, i acabà vinculada a ambients de marginalitat social.

Naixement i reclusió monàstica de Joan Jeroni

Margarida de Prades, la darrera reina del Casal de Barcelona, no pogué donar l'hereu anhelat a Martí I l'Humà. Després d'un breu matrimoni (1409-1410), la jove vídua travessà per dificultats econòmiques greus, sobretot després d'haver-se'n frustrat unes segones noces amb el comte de Foix (1416). No acomplí, doncs, el paper previst per a ella: el de ser un peó en el tauler d'escacs de la diplomàcia internacional d'Alfons el Magnànim. Havent assistit Margarida a València a les noces de sa cosina Timbor de

* Resumim ací part d'un treball monogràfic, molt més extens i amb apèndix documental, titulat *Joan-Jeroni de Vilaragut (1421-1463). El fill secret de la reina Margarida de Prades*, publicat recentment per l'editorial Drassana. En aquest article ens limitarem, doncs, a citar les referències bibliogràfiques i arxivístiques imprescindibles.

1 Per comprendre la guerra civil que provocà l'Interregne a València, com a seqüela d'un enfrontament de bàndols nobiliaris entre Centelles i Vilaraguts que venia d'abans, vegeu Narbona Vizcaíno (2015b).

Cabrera amb un majordom del rei l'any 1418, la relació de la reina vídua amb el monarca empitjorà arran d'un desafiament: s'enamorà del galant cavaller Joan de Vilaragut (vidu, des de maig del mateix 1418, d'una rica dama valenciana)[2] i es casà amb ell en secret, amb el consentiment del bisbe de València. Per la seva banda, els personatges que van assistir a les noces no guardaren el secret i el matrimoni es traslladà a Barcelona, on naixeria Joan Jeroni, segurament el setembre del 1421.[3]

Segons els testimonis aportats al procés de Joan Jeroni de Vilaragut contra Caterina de Villena (del 1451),[4] el fill de Joan i Margarida «fonch batejat en la ciutat de Barchinona, lo qual fonch portat a les fonts e donat a nodriça». Degut als deutes que l'assolaven, la reina vídua hagué d'abandonar les dues residències llegades a ella pel rei Martí en llit de mort: el palau reial Menor i la torre de Bellesguard. La desnonada parella es refugià llavors al monestir de Valldonzella, del qual era priora Constança de Cabrera, tia materna de Margarida. Allí morí Joan de Vilaragut, el juny del 1422, sense citar en testament la criatura: sembla que el matrimoni havia decidit —de moment— criar en secret Joan Jeroni. Abans d'aquesta data, durant l'hivern o la primavera d'aquest any, la dida eixí de Barcelona per mostrar l'infant a la reina. Margarida, «prenent aquell en los braços e besant-lo», gaudí del nadó, però procurà que «no fos vist per les monges». En una altra visita clandestina, Margarida «lo feu colar ab una cistella eo cove, e·l posaren en poder de la dida», que l'entrava, fent com si fora fill seu, a la cel·la monàstica.[5]

Al cap d'un temps, Margarida de Prades va optar per posar Joan Jeroni sota custòdia d'una família, la dels burgesos Casassaja de Barcelona, que ja s'havia ocupat anys arrere de portar de Sicília i criar els bastards de Martí el Jove.[6] S'explica així que, en complir tres o quatre anys (1424/1425), Joan Jeroni abandonara la casa de la dida i

2 La mort de la seua primera muller —major d'edat que ell, la noble Agnés Sanç— es produí el 2 de maig del 1418. Així consta en l'Arxiu Municipal de València (AMV), Clavaria Comuna (1417-1418), sign. I-37, f. 106r. Els arxius valencians obliguen a esmenar algunes especulacions d'erudits catalans del segle passat, artífexs de la «llegenda» novel·lesca de Margarida. Per exemple, un enamorament a Morella de Joan i Margarida el 1414, mancat de fonament documental. O el presumpte naixement de Joan Jeroni a Perpinyà el 1416 després d'un viatge en mula de sa mare —embarassada!— des de València. O l'equivocada mort del mateix Joan Jeroni a Palerm el 1452 (per haver-lo confós amb Joan de Vilaragut «bastard», genearca dels barons sicilians de Prizzi; que tampoc no perí el 1452, sinó el 1441). Aquestes dades errònies han estat bolcades en dècades passades, per major confusió, al domini de les enciclopèdies. Més detalls en Soler Molina (2021).

3 Sobre aquestes qüestions, vegeu l'anterior capítol de Juncosa & Navàs.

4 ACO, PM, lletra E, núm. 1: procés judicial, davant la Batlia General del regne de València, entre Joan Jeroni de Vilaragut i de Prades, d'una banda, i Caterina de Villena i de Vilaragut, senyora de Cortes i del castell de Xirell, d'altra, per l'herència de l'àvia materna d'ambdós, Teresa Àlvarez d'Haro, 1451. D'aquest interessant document, que publicarem íntegrament en Soler Molina (2021), sols es coneixien fins ara algunes citacions textuals, molt puntuals i descontextualitzades, de Zaforteza y Musoles (1970 [1955]) i Fort i Cogul (1970a).

5 ACO, PM, E, núm. 1, p. 127-128.

6 Girona i Llagostera (1915: 534, doc. 92; 536-537, doc. 100).

passara a criar-se amb la família d'un opulent mercader, Bernat de Casassaja.[7] L'intermediari entre aquest i la mare fou el jurista Joan de Gallach,[8] que havia exercit de secretari i procurador eventual de Margarida, i que havia redactat, el 1422, a Valldonzella, el testament de Joan de Vilaragut:

> Lo honorable en Bernat [*Johan, en realitat, com s'esmena més avant*][9] de Gallach era secretari de la dita excel·lent dona na Margarita e persona de qui aquella molt fiava, e li acostumava acomanar sos secrets. E per ço li dix e acomanà com aquella era muller del dit noble mossén Johan de Vilaragut, e que·n tenia hun fill appellat Johan Gerònim, e que·l pregava que aquell fes nodrir en cassa de qualque bon home e·l tinguessen bé guardat e fos amich d'él [...]. Gallach havia gran amistat e familiaritat ab lo honorable en Bernat de Casasaja, de Barcelona, e ab la muller de aquell, als quals, per la dita amistat, acomanà lo dit en Johan Gerònim, de edat de tres o quatre any, lo qual aquells tingueren ben guardat e ben nodrit, no fallint-li res de lo que havia mester.[10]

Margarida, que moriria com a monja professa el 1430, confià de nou en Gallach perquè traguera Joan Jeroni de cals Casassaja i el posara sota custòdia del monjo fra Joan Pinyana, al monestir cistercenc de Santes Creus: Margarida de Prades «lo y acomanà, e lo y portà en lo camí lo dit honorable en Bernat [*Joan*] de Gallach, secretari de la dita senyora».[11] L'infant tenia aleshores uns sis o set anys d'edat: «*ad sextum sue etatis annum pervenisset*», llegim en la butla pontifícia del 1451 on se'n reconeix la filiació i l'estatus de laic.[12] En el procés del mateix any s'especifica: «fonch passat de la infància, havent entorn set anys poch més o menys, com se fes ja gran, fonch deliberat que aquell fos acomanat al reverent frare Pinyana».[13] La mare, preocupada de conservar fins a la mort el nom i condició de reina, ocultà el fill i no volgué que la sogra, Teresa Àlvarez d'Haro, se l'emportara a València per criar-lo i heretar-lo allí, com tenia previst.

---

7 Sembla que aquest era ja d'edat avançada. Sobre la seua activitat mercantil, vegeu Coulon (2004: 451, 519-520 i 602).

8 Sobre aquest advocat de reines vídues, vegeu Durán i Cañameras (1956: 26, 30-31 i 36); Vendrell i Gallostra (1992: 53, 60, 77, 145 i 183-184); Graullera Sanz (2009: 212-216).

9 En la p. 177, llegim: «en qualsevol part de la dita scriptura hon se nomena en Bernat de Guallach, secretari, deu dir en Johan de Gallach, secretari».

10 ACO, PM, E, núm. 1, p. 136-137.

11 ACO, PM, E, núm. 1, p. 138.

12 Archivio Apostolico Vaticano (AAV), Reg. Vaticani 395, f. 19v-20v; ACA (Arxiu de la Corona d'Aragó), Cancelleria (C), reg. 2549, f. 67r-70v (Roma, 31 de març de 1451). Vegeu l'apèndix al final del capítol.

13 ACO, PM, E, núm. 1, p. 138.

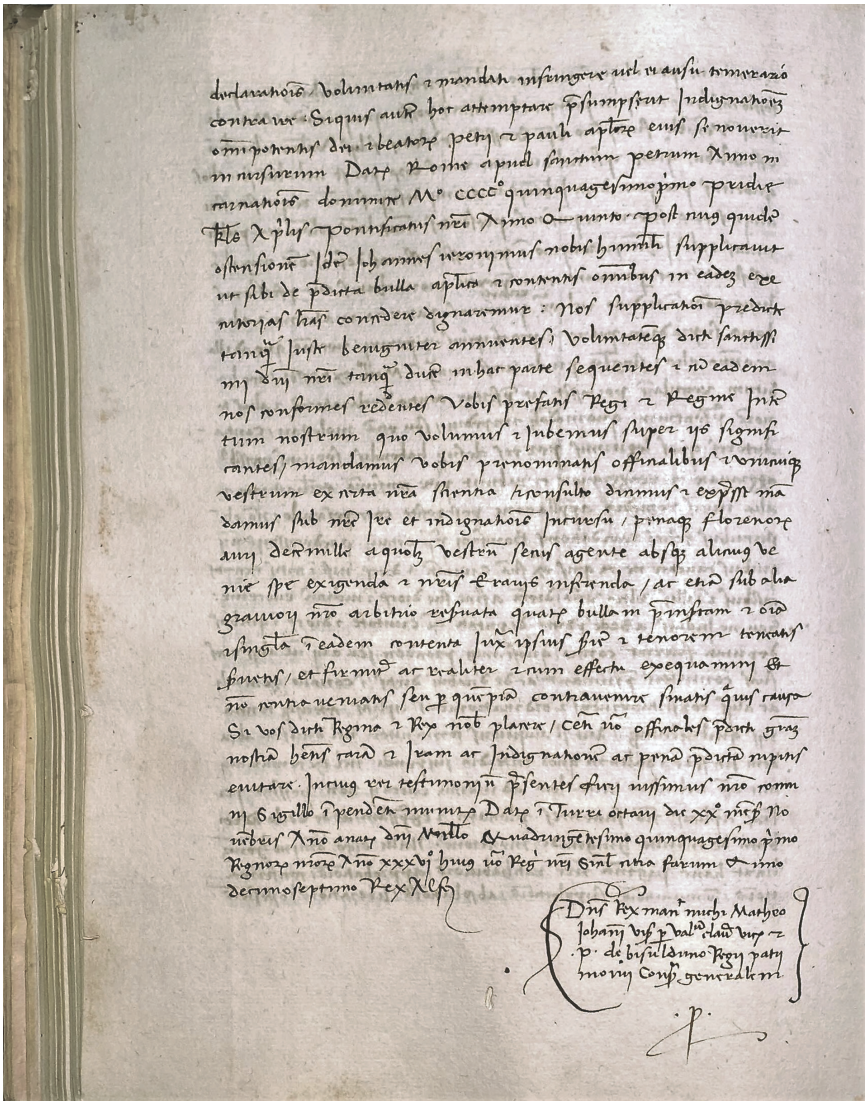

Figura 1. Transcripció de la butla als registres de la cancelleria reial [MCyD, ACA, C, reg. 2549, f. 70v] (Tots els drets reservats).

Joan Jeroni esdevingué orfe al poc de temps i el seu custodi, fra Pinyana, fou elegit abat de Santes Creus (1430). El clergue «lo prés e lo receptà com a fill, nodrint aquell e fent nodrir ab diciplina filial e timorada, en tant que·l dit noble en Johan Jerònim era sots diciplina e potestat del dit reverent abbat, axí com si fos hun fill de aquell, o sclau de aquell, com no conegués pare ne altre parent a qui pogués recórrer». El fill de la reina es crià «per castells e llochs» de l'orde cistercenc «per spay de dos o tres

anys, en àbit laycal», fins a assolir els «huyt a nou anys» (1430/1431).[14] Degué viure un temps a Santa Maria de Valldemaria, un cenobi cistercenc de dones, amb granja agrícola annexa, situat entre muntanyes i apartat de viles. Per al procés del 1451 es recolliren testimonis d'ací, però també de Montblanc, Girona, la Valldigna (al regne de València) i altres llocs que recorreria Joan Jeroni durant els anys de formació monacal.[15]

Sent ja abat, fra Pinyana —que mantenia en secret la filiació del nen— el pressionà perquè acceptara l'hàbit de novici, contra la seua voluntat, circumstància que al·legaria l'afectat davant el papa de Roma volent obtenir la revocació de vots:

> [...] contra spresses disposicions e definicions del dit orde de Cistell. E, de fet, lo y dix e feu dir al dit en Johan Jerònim, ans que lo'n vestís, e aquell ho rebujà e hu denegà molt, plorant e gemecant, dient que no volia star monge, e que nunqua seria monge, ans se barallava a tots aquells que li deien que havia ésser monge.[16]

Segons al·legà l'advocat de Joan Jeroni, l'abat el reprengué «ab gran austeritat de paraules e ab açots, e ab gran terror e menaçes». El forçà a iniciar un breu noviciat, «fahent-lo dir en Joan de Sent Eugeni»; potser en llaor de l'exmonjo i pontífex acabat de coronar el 1431, Eugeni IV. Així les coses, l'orfe passà a ser «apellat frare Eugeni».[17] Després de viatjar per Catalunya i València acompanyant l'abat i altres monjos, el novici adolescent fou obligat per l'abat, abans de fer els catorze anys d'edat, a professar com a monjo (vora el 1435); quan les disposicions de l'orde exigien una edat mínima de díhuit anys:

> Lo dit reverent fare Pinyana, contra les difinicions del dit orde, se sforçava de fer professió al dit noble en Johan Jerònim, ab austeritat de paraules, e quan lo y denegava, a ell o aquell qui ell ho deya, lo feya bé diciplinar e batre, volent que, menor de quatorze anys, fes professió spressa, contra dret e justícia e definicions del dit orde.[18]

Aquell jove rebel i conflictiu que degué ser Joan Jeroni no tenia cap altre remei que assumir de mala gana la servitud imposada per fra Pinyana:

> Per tot lo temps que dit noble en Johan Jerònim és aturat en lo dit monestir de Sentes Creus ab qualsevulla àbit, hara de monje ara de profés, totstemps ha dit e és stat hoÿt dir als frares e companyons de aquell, que ell no era frare ne·s tenia per frare profés, ans se tenia per lech, e perquè, per prest que pogués, aquell lexaria ell [*sic*] àbit, com ho hagués fet per força, e axí que no·s tenia per frare.[19]

14 ACO, PM, E, núm. 1, p. 151.

15 ACO, PM, E, núm. 1, p. 54, 92 i 179.

16 ACO, PM, E, núm. 1, p. 151-152.

17 ACO, PM, E, núm. 1, p. 139 i 54, respectivament.

18 ACO, PM, E, núm. 1, p. 153.

19 ACO, PM, E, núm. 1, p. 153-154.

El captiveri monacal del Vilaragut es prolongà encara «per més de [...] sis anys [*1435-1441*], fahent tot ço que los altres professos fehien».[20] Quan eixia de Santes Creus, a Poblet, a Barcelona o a altres llocs, ho feia «ab companyó, perquè no se'n pogués anar. E aquell [*Joan Jeroni*], totstemps, amagadament del companyó, demanava ajuda e consell com se'n poria anar del monestir»;[21] sent menor d'edat, ho tenia difícil. Tanmateix, en el transcurs d'aquells anys es produïren algunes novetats que foren crucials per al seu canvi de vida. El 1437, l'abat emmalaltí greument i sembla que insinuà els seus orígens al monjo malcontent. El 1438, finalment, estant a punt de morir, fra Pinyana revelà al fill de la reina, de setze anys, la seua vertadera identitat: «a la mort, e enans de la mort, revelà e maniffestà com havia nom en Johan Jerònim, e que era fill dels sobredits mossén Johan de Vilaragut e de la sobredita madona Margarita, legítim e natural».[22] La revelació, feta en dos temps —«així en vida com venint a la mort»—[23] perquè fra Eugeni l'assimilara, accentuà lògicament l'esperit de rebel·lia d'aquell monjo de sang reial.

El successor de Pinyana, l'abat Guillem Blanc, reconegué la irregularitat de la professió de fra Eugeni, però li prometé fer-lo abat en l'esdevenidor —per la seua règia filiació— si renovava formalment els vots, l'obeïa i romania al cenobi (1439). Ho feia perquè sabia que, en assolir la majoria d'edat, els vint anys, podria abandonar voluntàriament l'hàbit i escapar definitivament a la seua potestat. Tanmateix:

> [...] jamés lo dit noble en Johan Jerònim de Vilaragut, per molt que li fos promés per los abbats del dit monestir —com li fos promés de fer-lo abbat!—, ne per molta disciplina que li sia stada donada, e per altres ginys e persuasions, aquell may ha donat son consentiment né voluntat en ésser monge profés ne religiós.[24]

Decidit a escapar del cenobi, a través de terceres persones, contactà per via epistolar amb els seus parents, els nobles Vilaragut de València (1440), i preparà l'eixida del claustre, efectuada en complir els vint anys d'edat, el 1441. En aquelles lletres, escrites *«per spacium anni post denegacionem»* de l'obediència a l'abat, comunicava el *«statu suo, et ubi esset, et quorum filius erat»*,[25] i manifestava el seu anhel de vestir de laic i establir-se a València, on sabia que l'àvia paterna, Teresa Àlvarez d'Haro, l'havia heretat.

20 ACO, PM, E, núm. 1, p. 50.

21 ACO, PM, E, núm. 1, p. 154.

22 ACO, PM, E, núm. 1, p. 155.

23 ACO, PM, E, núm. 1, p. 139.

24 ACO, PM, E, núm. 1, p. 155-156.

25 ACA, C, reg. 2549, f. 67r-70v.

L'herència de l'àvia i la disputa per Albaida

En arribar a València, l'orfe de Joan i Margarida rebé l'ajuda solidària del seu clan nobiliari, els Vilaragut, però no la dels seus oncles Galvany de Villena i Violant de Vilaragut, que es negaren a reconéixer-lo. Resulta que Joan Jeroni, «sent chich, hac un colp en lo front e n'estech mal». La notícia de la forta contusió havia arribat a oïdes del noble Galvany —un dels barons més poderosos del regne valencià—, que era sabedor de la reclusió monàstica del nebot. Anys després, quan Joan Jeroni arribà a València, «lo dit mossén Galvany li dix» que el ver fill del seu cunyat Joan «hun colp havia rebut al front, e que era fama que era mort. E lladonchs lo dit noble Johan Gerònim de Vilaragut, alçant-se hun poch los cabells li dix: —mon oncle, vé·l vós ací?, mostrant lo dit colp; de què stech molt torbat lo dit mossén Galvany».[26] Malgrat això, la família Villena-Vilaragut s'oposà a reconéixer l'hereu de Teresa Àlvarez d'Haro, interessadament, ja que el patrimoni d'aquesta, una vegada mort el fill de Margarida, passaria a ser de Violant i, després, de la filla de Galvany i successora seua en la baronia de Cortes i el castell de Xirell, Caterina de Villena i de Vilaragut, coneguda popularment a València com "na Galvanya".

Madona Teresa Àlvarez d'Haro, vídua de Nicolau de Vilaragut, després d'haver-li premort els dos fills barons que tenia, havia testat poc abans de morir (1429) a favor d'un net legítim al qual no arribà a conèixer: Joan Jeroni.[27] Li deixà un important llegat: una casa amb heretat a Alzira, i importants pensions de censal: rèdits anuals procedents de préstecs a particulars i d'inversions en deute públic efectuades per la noble dama. El testament contemplava que l'hereu havia d'assolir els vint-i-cinc anys, cosa que s'esdevingué el 1446, i esperar a la mort de la tia Violant (desembre del 1448), per haver-la nomenada Teresa usufructuària vitalícia dels béns, encarregant-li «de haver a les sues mans e potestat la persona del dit noble Johan Jerònim de Vilaragut, net nostre. E aquell [...] tinga, tracte e regescha [...] així com si fos fill seu propri carnal».[28] Entre la fi del 1448 i l'estiu del 1452, Joan Jeroni hagué de pugnar judicialment, davant la cort de la Batlia General, contra la seua cosina Caterina, a la qual forçà a signar una concòrdia extrajudicial.

Part de l'estratègia processal de l'advocat de Joan Jeroni, Pere Massó, passava per demostrar la filiació d'aquest, relativament fàcil de fer, atés que:

---

26 ACO, PM, E, núm. 1, p. 143-144.

27 «Lo qual testament fon fet en València a XVIIII de jener de l'any mil CCCCXXVIII(I) en poder del discret en Johan Aymés, notari, e publicat per aquell mateix notari a XIII de setembre del dit any» (Arxiu Municipal de València (AMV), Clavaria dels censals, sign. J-69, f. 77r; ed. Rubio Vela, 2013: 395). El protocol en qüestió de Joan Aymés no s'ha conservat, però una part substancial del testament s'inclogué al procés major E custodiat a l'ACO.

28 Violant sols reconegué com a hereva seua la filla, Caterina: AMV, Clavaria dels censals, sign. 0-40, f. 76r-77r; citat per Rubio Vela (2013: 397).

> [...] tots los havents hagut notícia del dit noble mossén Johan de Vilaragut e de la persona de aquell, e vehent huy lo dit noble en Johan Gerònim, han dit, judicat e conegut que aquell dit en Johan Gerònim és fill del dit noble mossén Johan de Vilaragut, tenint la imatge e semblança de aquell; e en los ulls, molt resemblant a la mare, madona Margarita [...]. Que lo dit noble en Johan Gerònim de Vilaragut, en la statura, gest, morros, nas e veu, e en altres particularitats, resembla molt al dit noble mossén Johan de Vilaragut. E los conexents aquell veuen e reputen aquell per fill del dit noble mossén Johan de Vilaragut [...]. Que lo dit noble en Johan Gerònim de Vilaragut, en los ulls resembla molt a la dita magnífica madona Margarita, mare de aquell.[29]

Una segona part de l'estratègia passava per aconseguir del bisbe de Barcelona, com l'aconseguí «fra Eugeni» el 1450, un certificat de filiació legítima i una absolució de vots. Obtinguda la remissió diocesana, la cúria romana havia de ratificar-la amb una butla pontifícia que publicaria el rei Alfons, resident a Nàpols. Tot això succeí el 1451. Ara bé, per costejar les causes judicials i efectuar un imprescindible viatge a Itàlia, l'orfe de la reina mancava de recursos. Els Vilaragut pactaren llavors amb els Díez de Vilanova, una família noble amb la qual estaven emparentats, el casament de Joan Jeroni (1450) amb Isabel Pèrez, filla d'un ric argenter —segurament, judeoconvers— i vídua del noble Manuel Díez, senyor d'Andilla. Per a Isabel —que fregava ja la quarantena, però que aportaria un dot força generós al donzell—, aquest era el seu tercer casament. A més, exercia de tutora i curadora de Beatriu i Pero Pèrez, fills menors del seu primer matrimoni, amb un secretari reial d'Alfons el Magnànim cognominat com ella: Pero Pèrez.[30] Del Pero «menor de dies», a penes hi ha notícia: degué morir adolescent. De Beatriu Pèrez, se sap que causà gran escàndol entre els barons del regne el 1454, en fugir de casa i maridar per amor amb un pobre cavaller de Xàtiva, Ausiàs Ferrer.[31] La jove parella denuncià la usufructuària Isabel per balafiar, en connivència amb Joan Jeroni, el dot que el secretari reial havia reservat per a Beatriu en testament. Pel 1457, sembla que Isabel havia obtingut sentència favorable, ja que suplicà a Joan II que avançara la conclusió de la causa.[32]

Desconeixem molts aspectes de la vida de Joan Jeroni durant els anys 1441 al 1450, abans que fora pactat el seu matrimoni entre els Vilaragut d'Olocau i els Díez d'Andilla. Sembla que mantingué bona relació amb una germana natural seua —filla reconeguda del seductor marit de Margarida de Prades— anomenada Violant de Vi-

29 ACO, PM, E, núm. 1, p. 142-143.

30 Els capítols matrimonials entre Isabel i Joan Jeroni se signaren a Cullera el 19 d'agost del 1450: Arxiu del Regne de València (ARV), Governació (G), 22, mà 35, f. 34r; Arxiu del Col·legi del Corpus Christi, València (ACCCV), Protocols notarials de Martí Cabanes, núm. 20961 (València, 10 de gener de 1455).

31 ARV, G, 4556, f. 21v; estudiat per López Rodríguez (2005: 187-189).

32 ARV, Cancelleria reial (C), *Diversorum*, reg. 279, f. 156r (Calataiud, 30 de setembre de 1457).

laragut, amb la qual se la vincula documentalment per l'any 1449.[33] Ara bé, el principal que trobà l'exmonjo a València fou un escenari ideal on recrear la seua veritable identitat. L'escapada de la cel·la havia alliberat el cavaller en potència que era Joan Jeroni de l'hàbit on l'havien engabiat, amb la perspectiva de retenir-lo al claustre vitalíciament, els monjos cistercencs. El seu somni era ser reconegut com a noble baró i adquirir alguna senyoria. Així que aprofitaria els seus primers anys a València per formar-se en el maneig de les armes i en aventures eròtiques urbanes, amb fills bastards inclosos. Se li documenta, concretament, una filla natural, dita també Violant de Vilaragut, que deixà criant-se pel 1449 amb una família de llauradors benestants i menestrals de Picanya, els Guimerà.[34] Acompanyava l'orfe donzell per la ciutat un inseparable amic, el notari Martí Fenoll, procurador habitual seu. Fenoll consignà les cartes nupcials del 1450. Per aquestes obtingué Joan Jeroni l'usdefruit del dot d'Isabel Pèrez, que incloïa una gran casa amb hort, de 7.000 sous de valor,[35] situada a la plaça d'en Novals (amb accés per l'actual carrer de Marià Benlliure, núm. 9), a la cèntrica parròquia de Sant Martí.[36]

Jaume Girard, bisbe de Barcelona (1445-1456), havia sigut abans bisbe de Sogorb, amb la qual cosa tenia relació amb els Vilaragut, senyors d'Olocau (baronia adjacent a Sogorb). No sols escoltà la súplica de Joan Jeroni, sinó que s'emportà amb ell el procés absolutori a Roma, aprofitant la peregrinació del jubileu del 1450, per accelerar els tràmits de la butla. El fill de Margarida de Prades viatjà llavors a Roma i obtingué la carta pontifícia, signada pel cardenal penitenciari Domenico Capranica i ratificada pel papa Nicolau V el 31 de març del 1451.[37] Es desplaçà després a la Cort de Nàpols, on els juristes del rei li atorgaren una provisió reial (Pozzuoli, 12 de maig) que l'afavoria en el juí contra Caterina. Tanmateix, hagué d'esperar uns mesos a ser rebut pel Magnànim, que festejava llavors amb Lucrècia d'Alagno pels jardins de Torre del Greco. En aquesta residència, Joan Jeroni de Vilaragut i de Prades fou reconegut com a tal pel Consell Reial (*«[...] fuit ostensa coram maiestate nostra, et in nostro Sacro Consilio, bulla»*), abans que el rei Alfons ordenara proclamar i acatar la butla, cosa que feu el 20 de novembre del 1451. El monarca el volgué honorar designant-lo conseller i majordom, se suposa que amb dret a rebre una consignació anual no especificada: *«nobilem et dilectum consiliarium et maiordomum nostrum, Ihoannem Hyeronimum de Vilaracuto»*.[38] Tanmateix, Joan Jeroni preferí tornar-se'n a València i conservar el títol de majordom

33 ARV, Protocols notarials de Joan Rull, 2089 (València, 26 de maig de 1449).

34 Violant degué nàixer pel 1442 i segurament fou confiada a Guillem Guimerà, de Picanya, i sa muller, Tecla, amb set anys d'edat, perquè la criaren juntament amb Bàrbara, filla del matrimoni. Així es dedueix de la lectura d'un document de l'ARV, G, 15, mà 79, f. 418r (València, 16 de desembre de 1454).

35 ACCCV, Protocols notarials de Martí Cabanes, núm. 20961.

36 L'aspecte d'aquesta es pot conéixer a través del plànol de València en perspectiva axonomètrica del pare Tosca, del 1704, reproduït per Gavara Prior (2003: 221).

37 ACA, C, reg. 2549, f. 67r-70v.

38 *Idem*.

tan sols a efectes honorífics. Només se'l titula *«maiordomus»*, anecdòticament, en un altre document ulterior.

El fill de Margarida de Prades remeté de seguida el document reial al seu procurador de València, que obtingué un avantatge definitiu en el plet contra Caterina de Villena. S'encetaren així, el desembre del 1451, les negociacions per indemnitzar la cosina i que aquesta renunciara a prosseguir el plet. Caterina es veu forçada, doncs, a reconéixer el seu cosí germà com a fill de la reina i hereu de Teresa Àlvarez d'Haro. Ambdós signaren una concòrdia, el 4 d'agost del 1452,[39] culminada el 17 d'octubre d'aquest any amb la cessió de béns, documents i pensions de censal per part de Caterina —no tots, emperò— al beneficiari de l'interessant llegat.[40]

Mentre es tancava favorablement per a ell aquest front judicial, Joan Jeroni en tenia obert un altre, en paral·lel. Com a únic net baró de Nicolau de Vilaragut que romania amb vida, reclamava els seus drets genealògics a succeir un oncle llunyà, Berenguer de Vilaragut (mort el novembre del 1448), en la possessió de tota la baronia d'Albaida o, si més no, de la meitat de les rendes i drets. Berenguer havia deixat aquest feu —un dels més importants del país; senyoria pairal dels Vilaragut valencians des del segle XIII— al seu nebot Jaume de Vilaragut i de Vilanova, contra el qual pledejava el fill de la reina Margarida de Prades.

Jaume de Vilaragut fou molt amic de Joanot Martorell, que el cridà perquè li fera costat en els seus deseiximents. Esdevingué pels anys 1436-1447 el corsari —i també pirata aventurer— més temut i famós de la Corona d'Aragó. Assistí al setge de Rodes. Caigué presoner del Gran Caramany i del soldà de Babilònia, a Alexandria, d'on escapà prodigiosament. Tornà a València amb un gros botí i una bella «criada» anomenada Carmesina, possible lliberta d'origen ucraïnés (1447). Després fou contractat pel valencià Calixt III a Roma per encapçalar una croada a Constantinoble (1455), suspesa per desinterés d'Alfons el Magnànim. Morí a València, pel 1464, arruïnat i sol, havent perdut Albaida, «la Blanca». Com suggerí Martí de Riquer, que desconeixia l'existència d'aquesta Carmesina afavorida en testament pel cavaller (1450), les aventures heroiques de Jaume de Vilaragut, rival de Joan Jeroni pel feu d'Albaida, semblen inspirar moltes de les ficcions del *Tirant lo Blanc* (València, 1460-1464).[41] De fet, sembla que Martorell volgué reflectir en la novel·la la trista fi de la cavalleria tradicional evocant als lectors la caiguda dels Vilaragut.[42]

---

39 Rubio Vela (2013: 395, n. 3).

40 ACCCV, Protocols notarials de Joan Sard, núm. 21312 (València, 17 d'octubre de 1452).

41 Riquer i Morera (1947: 92 i 131-132): «És de presumir que gran part dels noms i fets que al *Tirant* esdevenen en terres orientals d'infidels hagin arribat a Martorell a través d'informacions de Jacme de Vilaragut […]. El Gran Caramany, Alexandria, el Soldà del Caire i Rodes són elements tant íntimament lligats al *Tirant*, que és versemblant que Martorell se'n formés idea per mitjà del seu amic Jacme de Vilaragut».

42 Més detalls sobre açò en: Soler Molina (2013: II, 609-866; 2015).

Tornant als fets del 1451, val a dir que, mentre el procurador de Joan Jeroni negociava amb Caterina, el desembre, Joan Jeroni dictà testament (el dia 28) i emprengué un segon viatge a la Cort de Nàpols (gener-juliol del 1452), on ja havia obtingut anteriorment (15 de setembre del 1451) un reconeixement provisional dels seus drets a la meitat del feu albaidí[43] fonamentat en un vincle testamentari antic, del 1382, que l'afavoria en dret. L'esmentat testament fou un document de circumstàncies, motivat pel perill de mort que comportava la navegació medieval. No obstant això, ajuda a documentar el caràcter decidit del testador i la situació, precària i provisional, però decisiva, per la qual travessava. L'enunciat és bastant eloqüent:

> Yo, en Johan Gerònim de Vilaragut, habitador del regne de València, atenent e considerant que prestament deig partir de la present ciutat de València e fer viatge al molt alt senyor rey, en lo realme de Nàpols o llà on serà, per affers e negocis vigents e a mi molt necessaris, als quals no m'és possible fallir o desistir, mas personalment residir e persistir, per ma honor e utilitat, tement los perills de mort que algunes vegades se esdevenen en tals e consemblants viatges, dels quals Déu, per sa mercé, me vulla guardar e preservar, per mar e per terra.[44]

Els «negocis vigents» —la causa contra Caterina, per dotar-se d'un patrimoni, i la causa contra Jaume, volent esdevenir senyor de vassalls— l'obligaven a recórrer a la Cort. No sols es jugava la vida en la mar, sinó també als tribunals: «no m'és possible fallir o desistir». Dotar-se de bones rendes era un requisit *sine qua non* per viure a València honorablement, com el noble cavaller que pretenia ser, raó per la qual estava decidit a «persistir» i a «perseverar» a tota ultrança en la conquesta de «ma honor e utilitat». Joan Jeroni elegí ser sepultat, si moria a València, al monestir de Sant Francesc (actual plaça de l'Ajuntament), «en la capella dita vulgarment dels Vilaragut». Preveia deixar «la mia herència» a «la noble na Ysabel, muller mia», tret de 200 florins d'or, que reservà per a Martí Fenoll, «procurador que és meu», pels «treballs que ha sostinguts e fets per mi e per la mia procura, com per altres serveis». Per a un donzell mancat de feus i de rendes segures com ell —com no fora l'usdefruit del dot d'Isabel—, «los meus béns» eren tan curts com incerts. No s'hi feia esment de criats o escuders, potser perquè l'agregat domèstic del fill de la reina, el personal de casa, es reduiria a la mínima expressió.

El segon viatge del fill de Joan i Margarida a la Cort alfonsina de Nàpols resultaria relativament infructuós. D'una banda, se'n tornà —pel que sembla— adobat cavaller (pel mateix rei Alfons?), ja que a partir del 1452 se'l tracta de «molt noble mossén», però, d'altra banda, se'n vingué sense trobar cap suport ferm per a les seues reivindicacions sobre Albaida. El seu parent i contrincant, Jaume de Vilaragut, comp-

43 ARV, C, reg. 54, f. 61r-62v (Torre del Greco, 15 de setembre de 1451).

44 ACCCV, Protocols notarials de Francesc Cardona, núm. 6475 (València, 28 de desembre de 1451).

tava amb la pressió solidària de l'estament nobiliari de València, just quan la Batlia General del regne s'havia aliat amb els vassalls per reintegrar la vila d'Albaida al patrimoni reial. Estant així les coses, i prevalent el seu dret testamentari, el corsari obtingué una sentència reial favorable vers la fi del 1454.[45] De Nàpols estant, el rei d'Aragó, Alfons el Magnànim, reconegué Jaume com a senyor únic (2 de febrer del 1455),[46] per bé que la victòria d'aquest seria pírrica. Al cap d'uns anys, un nou monarca, Joan II, li embargaria la baronia, per les grans càrregues hipotecàries que sostenia aquesta i, sobretot, per la tirania repressiva que el frustrat rescatador de Constantinoble exercia sobre els seus vassalls (1459/1460).

La senyoria de Massalavés: una pèssima inversió

La pèrdua d'opcions a ser reconegut com a posseïdor d'Albaida (1454-1455) no distragué el cavaller Joan Jeroni de Vilaragut de les seues aspiracions a esdevenir senyor de vassalls: una manera d'arredonir el seu nou projecte de vida. Alhora que s'involucrava amb els seus parents, els Vilaragut, senyors de la vall d'Olocau, en la gestió d'aquesta baronia, greument hipotecada,[47] s'interessà per adquirir per a ell mateix una senyoria d'aquelles que —per endeutament irresoluble dels seus posseïdors— solia subhastar la cort de la Governació del regne. L'elegida fou Massalavés.

Joan Jeroni posseïa un patrimoni en terme de la vila reial d'Alzira, a la Ribera de Xúquer, heretat de l'àvia. Així que decidí adquirir la senyoria alfonsina —amb jurisdicció civil i part de la criminal, però molt limitada— de Massalavés, situada en el reialenc alzireny. La inversió fou poc meditada. Des de la dècada del 1430, els llogarets musulmans de Massalavés i Paranxet, que configuraven la microsenyoria, molt carregada d'hipoteques, es trobaven mal conreats i mig despoblats. Les rendes que produïa eren esquifides.[48] A més, Joan Jeroni i Isabel hagueren de vendre molts dels censals que posseïen —ingressos anuals segurs, en numerari— per recuperar els principals o capitals invertits per Teresa Àlvarez d'Haro o per la mateixa Isabel, anys arrere, i fer front a l'adquisició.[49] El venedor fou el ciutadà honrat de València Galeàs Joan, un patrici, fill de mercader enriquit, que participava sovint de la gestió municipal. Aquest era veí de carrer del fill de la reina —ambdós residien a la plaça d'en Novals— i Isabel Pèrez

45 ARV, C, reg. 57, f. 61r-62v, document ressenyat per Terol i Reig (1996: 298).

46 ARV, C, reg. 57, f. 18v-19r i reg. 58, f. 39r-42v (Castellnou de Nàpols, 2 de febrer de 1455).

47 ARV, G, 22, mà 36, f. 35r-v (València, 1 de juny de 1456; referència a un document de 1453); ACO, PM, E, núm. 11: armari 2, carpeta D-28 (València, 9 de gener de 1454); llig. 5, armari 2, vincle de Vilaragut (València-Pardines [actual Olocau], 8 de febrer de 1454).

48 Soler Molina (2009: 78-91).

49 Com ja notà Rubio Vela (2013: 397).

era una de les creditores d'en Galeàs: percebia cada any, de les rendes de Massalavés, interessos pertanyents a una de les pensions de censal corresponents al seu dot.

La compra —una mena de pla B— es concretà entre el desembre del 1454 i el gener del 1455, és a dir, només conéixer el cavaller la sentència sobre Albaida. S'estipulà un preu de 36.500 sous (1.675 lliures valencianes),[50] cosa que manifesta la devaluació que havia patit la senyoria, venuda el 1435 —a penes unes dècades abans— per 130.000 sous. Contribuïren a la compra, associats a Joan Jeroni i a Isabel, la mare d'aquesta i sogra del cavaller —Margarida, vídua de l'argenter Bertomeu Pèrez—, i un sastre i prestador judeoconvers, Galceran Cabrera, emparentat possiblement amb Margarida. A partir de la data de la compra (18 gener del 1455), Joan Jeroni i Isabel passaren de ser receptors d'importants rendes anuals en concepte de pensió de censals, a deure quantitats força importants compromeses en la compra de la senyoria. L'operació, al remat, portà a la ruïna el matrimoni i els obligà a vendre, fins i tot, la casa de València.[51]

La senyoria de Massalavés, tinguda per Joan Jeroni del 1455 al 1462, contenia 1.200 fanecades (100 hectàrees) de conreus, entre terra de blats, arrossars, oliveres, figueres, vinyes, etc.,[52] que feien produir unes desenes de famílies de vassalls, de moros; sobreexplotats si en féiem comparança amb els llauradors francs de la vila d'Alzira. Al lloc de Massalavés es trobava el castell gòtic o casa de senyor, del qual encara es conserva una torre. Ací moriria la senyora, Isabel Pèrez, el 4 de novembre del 1460, havent deixat d'hereu universal, el 20 d'octubre, el seu marit Joan Jeroni.[53] El cavaller hagué de fer front a la caiguda de rendes de la senyoria i a les constants exigències dels creditors. La fallida el portà a alienar altres pensions de censals pels anys 1456-1458, cosa que encara empitjorà la seua situació. Per exemple, el juliol del 1457 renuncià a cobrar 300 sous de pensió anual per interessos, a canvi de recobrar un principal o capital de 90 lliures (1.800 sous), que Isabel Pèrez havia invertit el 1446, sent vídua de Manuel Díez.[54] En maig del 1458, el senyor de Massalavés renuncià a una substanciosa renda anual que percebia del municipi de València per redimir un important capital (659 lliures) que l'àvia Teresa havia invertit en deute públic dècades arrere. I així successivament.[55]

D'altra banda, Joan Jeroni de Vilaragut trobà problemes seriosos a l'hora d'atraure i de retenir vassalls que li procuraren les terres. L'any 1458, el senyor de Massalavés s'enfrontà amb l'alguatzir reial Jaume Martorell, senyor de l'alqueria propera de

50 ACCCV, Protocols notarials de Joan Beneito major, núm. 26943 (València, 18 de gener de 1455).

51 Hipotecada arran de la compra: ACCCV, Protocols notarials de Martí Cabanes, núm. 20961 (València, 10 de gener de 1455).

52 ARV, Justícia Civil de València (JCV), 3724, mà 24, s. f.; mà 25, s./f. (València, 30 d'octubre de 1434).

53 ARV, G, 36, mà 5, f. 200r.

54 ACCCV, Protocols notarials de Bernat Matoses, núm. 25346 (València, 14 de juliol de 1457).

55 Vegeu Rubio Vela (2013: 395-396).

Tarragona (en terme d'Alzira, també), perquè aquest havia acollit un vassall seu «fugitiu». Conflictes similars s'esdevenien adesiara entre els senyors de petites alqueries valencianes, els quals competien per una mà d'obra delmada per les pestes, tan escassa com imprescindible.[56] El 4 de novembre del 1458, Martorell —alzireny de nissaga trastamarista— obtingué un manament de Joan II perquè es concloguera aviat el procediment judicial, que fou lògicament desfavorable a mossén Vilaragut.[57] Més avant, el gener del 1460, Joan Jeroni, acompanyat pel seu amic Miquel Díez —¿un cavaller parent de Manuel Díez, el marit anterior d'Isabel?—, segrestà i retingué per la força un altre musulmà que pretenia desavassallar-se de Massalavés. Aquest segrest també tingué conseqüències penals perjudicials per a l'economia del cavaller exmonjo.[58]

Les solucions que Joan Jeroni cercava aleshores per obtenir diners urgents no sempre resultaven lícites i pròpies d'un cavaller. Ignorem per quina causa Berenguer Mercader (prohom de preclara nissaga trastamarista), batle general del regne de València, impedí que Vilaragut portara de Massalavés a València una «çàbia» o prostituta musulmana. Li denegà la llicència. El noble proxeneta recorregué al rei Joan, que autoritzà sense problemes el trasllat de la meretriu (Fraga, 29 d'agost de 1460):

> Lo rey. Batle general [...]. Entés havem, per part del noble e amat nostre mossén Joan Gerònim de Vilaragut, cavaller de la ciutat de València, que ell té una vassalla sua mora, sàbia, apellada Morey, la qual desija e affecta star e habitar en la dita ciutat de València; pagant, emperò, aquella los drets reals, segons altres consemblants mores sàbies stan, habiten e han acostumat star e habitar en la dita ciutat de València [...].[59] E, per tant, a humil suplicació a nós feta per part del dit noble mossén Joan Jerònim, vos diem, encarregam e manam [...] vós encontinent guieu e guiar façau la dita mora [...].[60]

Sospitem que la resistència del batle podria tenir relació amb una trama de tracta de blanques clandestina, de prostitutes musulmanes i cristianes —denunciada anys després pel cunyat de Ramon de Vilaragut, Felip de Boïl—, en la qual estava plenament involucrat, com seguidament es veurà, el fill de la reina Margarida de Prades.

Per Nadal del 1460, Joan Jeroni de Vilaragut i de Prades es trobava en situació de fallida, d'insolvència crònica. El noble senyor volgué resoldre la situació —com feien molts cavallers apurats— rehipotecant la senyoria; és a dir, endeutant-se novament amb l'apotecari Macià Alegre, un prestador burgés de València amb el qual ja s'havien endeutat Isabel i ell amb anterioritat al 1457.[61] En aquesta ocasió, el 9 de febrer del

56 Garcia-Oliver (1991: 65 i 90-94).

57 ARV, C, reg. 87, f. 83r-v (Lleida, 4 de novembre de 1458).

58 ARV, C, reg. 284, f. 56v-57r.

59 Sobre la prostitució musulmana a la València de l'època, vegeu Rangel López (2008: 119-130).

60 ARV, Batlia, Lletres i privilegis, 1153, f. 133r.

61 ACCCV, Protocols notarials de Bertomeu Matoses, núm. 25346 (València, 14 de juliol de 1457).

1461, signaren —i juraren solemnement— com a garants del censal, Joan Jeroni i l'alamí Sa'd Poç, juntament amb altres sarraïns de Massalavés, en representació de l'aljama afectada. L'apotecari lliurà al cavaller 4.000 sous, que li urgirien per a deutes i despeses pròpies, en contraprestació dels quals —i fins que no li fora tornat aquest capital— percebria una pensió de censal anual de 266 sous i 8 diners.[62] Aquest pedaç, aplicat irreflexivament a la hisenda domèstica del fill de la reina, agreujaria encara més la seua situació d'insolvència acumulada. El comís i la venda de la senyoria eren cosa de temps.

En efecte: pocs mesos després, els creditors feren front comú per demanar a la cort de la Governació del regne de València la subhasta de Massalavés. La iniciativa judicial la portà (24 de maig del 1462) l'advocat d'Isabel de Capmanyes, vídua d'un prestigiós jurista i perceptora de pensions de censal garantides hipotecàriament sobre les rendes dominicals de la senyoria del fill de Margarida. El seu procurador al·legà «justes rahons» perquè el governador embargara «los lochs de Maçalavez e de Paranxet, ab tots sos drets, rendes e pertinències a senyor dels dits lochs pertanyents».[63]

Estant així les coses, el 7 de setembre del 1462 Massalavés fou adjudicat al *ricohombre* aragonés Joan Fernàndez d'Herèdia, governador del regne d'Aragó, molt ben relacionat amb Joan II el Gran.[64] La quantitat desemborsada per aquest (28.210 sous; Joan Jeroni havia comprat el feu per 35.000 sous) es destinaria sobretot a rescabalar els creditors i a sanejar la senyoria descarregant-la d'hipoteques.[65] Per ulteriors documentals, sabem que Herèdia obtingué de la corona la plena jurisdicció sobre Massalavés (1464)[66] i que millorà la situació d'aquella terra abans de revendre-la al cavaller xativí Joan del Milà i de Borja, germà d'un opulent cardenal de la família Borja, el 1467. El governador aragonés, que invertia rendes i salaris reials en la compra oportunista de feus valencians, convertí en negoci lucratiu el que per a Joan Jeroni havia sigut una causa de ruïna. El somni de «fra Eugeni», d'esdevenir un pròsper senyor de vassalls, s'esvaí el 1462.

Baralles, amors irregulars i lletres de batalla

Mentre la situació financera de Joan Jeroni —i familiar, per la mort de la muller, el 1460— empitjorava progressivament, el fill de la reina Margarida compartia fosques aventures urbanes i negocis poc recomanables amb els seus parents els nobles Vilaragut de la vall d'Olocau, caiguts com ell en la ruïna més vergonyosa, econòmica i moral. El noble baró Ramon de Vilaragut, senyor d'Olocau, i els seus germans, serien acusats

62 ACCCV, Protocols notarials de Bertomeu Matoses, núm. 25341 (València, 9 de febrer de 1461).

63 ARV, JCV, 4592, mà 47, s./f. (València, 24 de maig de 1462).

64 Sobre el seu llinatge, vegeu Juncosa Bonet (2017: 68-71).

65 Com s'expressa, entre altres llocs, en el document citat en la nota anterior, en una anotació inferior datada el 1465.

66 Archivo Histórico de la Nobleza, Toledo (AHNo), Fernán Núñez, C. 1926, D. 1; ARV, C, Jurisdiccions de certs barons, 496, f. 52r.

per llur cunyat Felip Boïl —senyor de Manises, casat amb Violant de Vilaragut— d'activitats criminals escandaloses i reiterades. Deia que eren «mals homes, de mala vida, fama e conversació, e que no tenen pràtiques de persones d·stat, tenint amigues públicament, e no inportant que altres los ho facen»; els acusava de falsificar de moneda, de ser alcavots, inductors de crims, etc. «Que per diners farien qualsevol cosa!».[67]

Ignorem si fou per diners o per negocis tèrbols, però, el Nadal del 1459, Joan Jeroni de Vilaragut s'havia vist implicat en una brega amb el tapiner (fabricant de calcers de luxe, amb mà d'obra musulmana i esclava) i mercader de València (comprava peix gallec per revendre'l) Joan d'Àries, el qual comptava amb bones amistats entre el patriciat local. D'Àries resultà greument ferit[68] i la justícia actuà severament contra el cavaller, condemnat el març del 1460, en procés d'absència, a ser bandejat durant dos anys del regne de València. La sentència fou ratificada el maig i aplicada a partir de l'agost. Mentrestant, Vilaragut, ajudat solidàriament per nobles amics i parents, implorà i obtingué la clemència de Joan II (Pamplona, 19 d'abril del 1460), a súpliques de la cunyada del rei, Beatriz Pimentel (mare i tutora de l'infant Fortuna, Enric d'Aragó, comte de Sogorb: futur ducat, adjacent a Olocau). El sobirà commutà la pena d'exili forçós del país per la de reclusió del privilegiat a la seua senyoria de la Ribera de Xúquer i terres adjacents: «de faciendo carcere, privatum, in loco de Maçalavez». No obstant això, li atorgà un guiatge especial perquè poguera visitar València, teòricament per defendre's davant les corts de la justícia reial.[69] El privilegi obligaria els juristes de la Governació a revisar la causa «en lo mes de maig de l'any MCCCCLX», com comentaria el mateix Joan Jeroni de Vilaragut en una lletra de batalla que més avall referirem. La versió que el noble inculpat feu arribar al monarca feia esment de cooperadors —«*contra vos et alios*»— i no devia aclarir si havia sigut ell l'autor de les lesions o l'inductor de l'agressió: «*inculpatum fuisse de quibusdam cicatricibus seu vulneribus per vos —seu de vestri mandato, ut dicitur— illatis et factis in personam Ioannis d'Àries*».[70]

Ramon de Vilaragut i Joan Jeroni congregaven al seu voltant una vintena de parents i servidors, entre cavallers i donzells de cals Vilaragut i els Díez, escuders i lacais. Aquest escamot feu costat al fill de Margarida de Prades en el segrest d'Elionor, la vídua del noble Antoni de Vilanova, de la qual s'havia enamorat i amb la qual es veia secretament. El rapte tingué lloc la matinada del 21 de març del 1461, i el relataven així els jurats de València, en una lletra remesa als ambaixadors valencians que insistien aleshores, davant Joan II, perquè fera les paus amb el seu fill, el príncep de Viana:

67 En un document ulterior, del 1475; ed. Furió i Diego (1979).

68 ARV, C, reg. 284, f. 55v-56r.

69 ARV, C, reg. 284, f. 55v-56r.

70 Ed. Riquer i Morera (1968: III, 101).

> Vos avisam que, dissabte de matí, a les dos ores aprés mijanit, comptats XXI del present mes, se seguí cas que mossén Johan Gerònim de Vilaragut e altres, donants-hi consentiment e obrint algunes portes un scuder de la casa, appellat Vallebrera, e altres, entrà en la casa de la viuda Vilanova, muller *quondam* de mossén Anthoni de Vilanova. E, essent dins, en la cambra on la dita viuda dormia ab algunes dones e fills seus, acostant-se a ella, al llit d'aquella dormint, la hauria despertada. E, dient: —Senyora! yo so tal. ¿No·m conexeu?, nomenant-se per son nom, volent-la conduhir que s'esposàs ab ell; ella, emperò, no volent-ho fer.[71]

La sobresaltada vídua s'oposà a ser raptada i a fer pública, doncs, la seua escandalosa relació. Tanmateix, Joan Jeroni venia acompanyat per una gentalla d'homes armats, i estava decidit a endur-se Elionor fins i tot a la força:

> Per abreujar: la tragué de sa casa, vestida sols ab unes faldetes e una capa abrigada, e, ab la boca tapada, la se'n portaren los hòmens que ab aquell [*Vilaragut*] eren allí venguts, en nombre de XV o XX, armats; los uns prenint-la per lo cap e altres a peus, menaren-la a la casa de una dona appellada na Tormos, viuda, qui està prop casa de Martí d'Alpont, la qual s'és tenguda per algun temps per en Martí Fenoll, notari, procurador del dit mossén Johan Gerònim.

Obtinguda la presa, els assaltants la portaren secretament a ca na Tormos, vídua de dubtosa reputació, que vivia prop de cal carreter Martí d'Alpont. Com comenta Rubio, els jurats insinuaven que la Tormos era prostituta i que el seu proxeneta era precisament Martí Fenoll, l'amic inseparable i notari de capçalera del senyor de Massalavés. El redactor identifica Fenoll com el «procurador» de Vilaragut i diu que la guardiana d'Elionor «s'és tenguda per algun temps» treballant per a l'escrivà.[72]

El governador del regne, el noble Pere d'Urrea, coordinat amb el justícia criminal de la ciutat, manà tancar els portals de la muralla i oferí 500 florins a qui els indicara on es trobava la segrestada i on s'ocultaven tant el segrestador, Joan Jeroni de Vilaragut, com l'escuder que li havia obert les portes, en Vall-llebrera:

> E, fahent o principiant-se fer la dita crida, fonch dit e manifestat al dit governador, per persona que encara no havia sentit la dita crida, aon trobaria la dita viuda, ço és, en casa de la dita na Tormos. E, de ffet, lo dit governador anà a la dita casa e, allí trobada, la se'n portà a la casa de la noble na Maça, muller *quondam* de don Pero Maça, posant-la allí en seqüestre. E ella posà son clam en scrits, en poder del dit governador, com forcívolment e mala lo dit mossén Johan Gerònim, ab certa gent armada, la havia presa e treta de sa casa, forcívolment e mala. És veritat se diu que no vol prosseguir lo dit clam, seduhida per moltes pregàries. Lo dit en Martí Fenoll fonch arrestat e·s diu ésser denunciat, e no·s sab com seria stat desarrestat, e faria via al senyor rey.

71 AMV, Lletres missives, 24, f. 58r-61r; ed. Rubio Vela (2016: 225-229, doc. 97).

72 Rubio Vela, (2013: 402-403, n. 28).

Elionor afirmava que se l'havien enduta a la força i de mala manera. Tanmateix, «no vol prosseguir lo dit clam», perquè perjudicaria no sols la seua reputació, sinó també l'honor dels seus fills i de tots els Vilanova. «Seduhida per moltes pregàries», renuncià a denunciar el cas davant la justícia reial o ordinària. Els Vilanova ja havien decidit resoldre-ho privadament i evitant majors escàndols; com feien els cavallers, autoritzats pels furs de València a declarar «guerres privades» per raons d'honor com aquesta. Quant a la situació de Martí Fenoll, sembla que se l'havia capturat i arrestat, però «no·s sap com seria stat desarrestat». Segons el que havien oït comentar els jurats de València, «faria via al senyor rey», és a dir, a la Cort de Saragossa, on pretendria, és clar, moure els fills que allí tenien els Vilaragut —contactes amb nobles i cortesans influents— per excusar-se per aquells fets i obtenir alguna nova salvaguarda reial, per ser qui era Joan Jeroni. Sabent això, els edils de València advertien als seus col·legues desplaçats a la Cort:

> Pregam-vos molt affectuosament li façau tenir esment, si·s trobara en Cort [*Fenoll*]. E de tot açò vullau informar a ple lo dit senyor [*el rei Joan*], a ffi que del dit Martí Fenoll faça fer castich degut, e encara proveexca que, contra lo dit mossén Johan Gerònim e lo dit scuder, e tots altres que han cabut e participat en lo dit cas detestable e raptura de la dita viuda, sia procehit per tots deguts remeys de justícia; per forma que tal cas, de pèssim exemple, no reste impunit. Avisant-vos que, per part del fisch, los dits mossén Johan Gerònim e sos còmplices són stats ja denunciats.

Les autoritats urbanes desitjaven que la justícia, imperfecta i amb fama de parcial, interferida per reiterats favors reials, actuara de manera exemplar. Per inèrcies medievals, la monarquia solia tenir mànega ampla amb nobles i cavallers, i encara més en aquella conjuntura, quan Joan II preveia convocar els *milites* valencians a la guerra contra la Catalunya insurrecta. Segons els jurats, el poble es queixava del favor i la benevolència reial envers els nobles i privilegiats implicats en crims, «dient tot lo poble que dels chichs e pochs se fa rigorosa justícia, e dels majors no·s pot obtenir».[73]

L'infructuós segrest derivà en un sonat intercanvi de lletres de batalla (durant el març-juny del 1461)[74] entre Joan de Vilanova-Montagut (cunyat de la deshonrada vídua Elionor; senyor de l'Alcúdia, i governador de Nules pel comte d'Oliva: el cap dels Centelles, ancestrals enemics dels Vilaragut) i el fill de la reina Margarida. A diferència de mossén Vilaragut, mossén Vilanova (que era creditor seu: es trobava entre els censalistes que percebien rendes de Massalavés) havia fet carrera militar i cortesana a Nàpols, s'havia casat amb una rica senyora i vivia honorablement a la ciutat.

Els cavallers intercanviaren cinc peces literàries, d'estil irònic i desafiant, propagandístic al cap i a la fi, que causaren expectació a València per tal com foren penjades

73 Les citacions procedeixen del mateix document, publicat i comentat per Rubio Vela (2013: 404-406).

74 Publicades per Riquer i Morera (1968: III, 91-104) i estudiades per Rubio Vela (2013).

i exhibides en places i carrers de la ciutat: [1] Joan de Vilanova requereix a batalla Joan de Vilaragut (castell de Nules, 14 d'abril del 1461); [2] resposta de Joan Jeroni (castell de Massalavés, 22 d'abril); [3] segona lletra de Joan de Vilanova (castell de Nules, 1 de maig); [4] resposta de mossén Vilaragut (vila de l'Alcúdia, 12 de maig), i [5] tercera lletra de batalla d'en Vilanova (castell de Nules, 13 de juny).

Vilanova comença retraient a Vilaragut els seus «leigs actes», mereixedors de «pena ho vergonya», per haver «furtada e forcívolment portada la viuda qui fonch muler de mon jermà», no obrant com a viril o «verill cavaller, mas com a tirà, e vilanament usant». El cunyat d'Elionor, que tractava Vilaragut amb aires de superioritat i com un vulgar delinqüent, li feu requesta per «combatre, lo meu cors contra lo vostre» a fi de «ponir a vós de aquest fet e dels altres que la justícia ponir vos deuria». Li demanà que enviara resposta a València als seus «procuradors», que eren els nobles Elf de Pròixida, Ximén-Peres de Calataiud, Pere-Ramon de Montsoriu, Joan de Vila-rasa i el germà del mateix Joan, Melcior de Vilanova. La requesta la penjà Vilanova «per lochs públics de la ciutat de València, per ésser incert hon poríeu ésser trobat, e crehent, si lo loch hon sou és segons vostres acostumats e tacayns actes e tacada vida, seria molt defícill e lonch temps en serquar-vos». Ironitzava així sobre la bella casa amb hort heretada per Vilaragut de la seva muller, a la cèntrica plaça d'en Novals, que s'hauria vist forçat a vendre.

El llenguatge desplegat pels cavallers responia al seu pecat més remarcable, segons fra Vicent Ferrer, el de «supèrbia e vanitat. Quatre coses són que donen a cavallers supèrbia e vanitat: noblea de sang, bellea de cos, senyoria de hòmens e victòria d'enemics». El joc de lletres de batalla pertanyia al darrer factor: l'orgull de véncer enemics. Perquè, «quan entra un cavaller per la plaça, ¡quin inflament de cor té! [...]. E ja vets, [...] si algun cavaller ha fet un bon colp, ¡com va per la ciutat! No cap per les carreres».[75] Joan Jeroni de Vilaragut, com el seu pare, responia a la perfecció al retrat hiperbòlic traçat pel frare. El 22 d'abril, respongué considerant fals i poc cavallerós el cartell de Vilanova, on aquest volia fer creure a «la jent» que «sou desitjós de batala per lo que s'és seguit entre la senyora muler que fonch de mossén Antoni de Villanova, hoblidant-vos que, sens perill, tart ho nunca se ateny gloriosa fama».

Al·ludia, doncs, Joan Jeroni, al rapte, com el producte d'una connivència «seguida» entre ell i la seua estimada, i acusava de covardia el requeridor, car —obrant contra les lleis de cavalleria— desfiava un rival empresonat: «pux vos era manifest passen huyt mesos que só pres». No hi havia perill així, ni risc ni glòria possible. Invitava Vilaragut el contrincant a comprovar-ho pels «autèntichs actes» del governador «don Pedro d'Ur(r)ea», on se l'havia condemnat per haver atacat violentament Joan d'Àries. El senyor de Massalavés convidava el de l'Alcúdia a «esperar ffos deliure» de presó, ironia que provocaria el somriure dels oients valencians: si impedit de llibertat estava, el fill de

75 Ferrer (1973: t. II, 189).

la reina, ¿com és que solia freqüentar València tan temeràriament per les nits? I com és que es dedicava a assaltar la casa d'una vídua i a demanar-la així en matrimoni?[76] Joan Jeroni, que s'adreçava a tot un col·lectiu d'oients —«vós e la jent»— era conscient de la seua fama a la ciutat, i segurament escrivia assessorat pel seu amic l'escrivà Fenoll.

Joan Jeroni afirmava que les lletres del seu rival, desafiant un pres, no serien «dignes, en l'esdevenidor, de loabble memòria». Vilanova respongué poc després acusant Vilaragut de tenir «por de la batala» i de no respondre a les acusacions que pesaven sobre ell. D'altra banda, «la rahó» no li consentia creure que un «cavaller pres» fera «tans mals actes [...], per hon dignament merexca perdre béns e persona». En qualsevol cas, es mostrava disposat a verificar si hi havia condemna o no, ja que «si pres sou, lo que no crech», sí que seria «gran covardia [...] requerir al que no és libert». Pel que sembla, amb aquest subterfugi, mossén Vilaragut proporcionà excuses honorables a mossén Vilanova per oblidar un assumpte que, sobre el paper (tothom qüestionava l'honestedat d'Elionor) i sobre palenc (Vilanova tenia molt més a perdre, si perdia la vida), perjudicaria més la part ultratjada. El governador de Nules es queixava, finalment, de la informalitat del seu noble interlocutor: «no m'havisau hon sou, ni·m dau procurador vostre».

Per documentació posterior (un memorial legal per a la pacificació de bàndols dels anys 1553-1554)[77] sabem que el rei Joan, per mitjà del governador Urrea, el 22 d'abril del 1461, havia cridat els dos cavallers, fent ús d'una prerrogativa seua, perquè negociaren una pau i treva i evitaren l'enfrontament armat. La intervenció reial, i el fet que fora pública la relació entre Vilaragut i Elionor prèvia al segrest, és a dir, la responsabilitat de la vídua en la deshonra dels mateixos Vilanova, explica el to poc entusiasta dels interlocutors i la retirada d'un humiliat Vilanova. Les ofenses llançades per escrit i les ironies implícites no semblen dictades per un sentiment iracund, present en altres escrits similars, sinó més aïnes per una voluntat d'aparentar davant «la gent».

En el quart document epistolar, del 12 de maig, Vilaragut ja ha demostrat que es troba sota arrest, i qualifica de «paüruch e poch animós» l'oponent, perquè, malgrat la seua situació penal, ell havia acceptat el repte, i l'altre es retirava. L'acusava de seguir «vostre costum de penedir-vos del que començau», sobreentès al·lusiu a alguna deserció anterior, coneguda dels lectors. I afegia, amb un provocatiu desvergonyiment: «los actes que yo, essent en tal punt, é fet, no són sinó d'ome que pacíficament creu pendre muler». Massa sabia mossén Vilaragut que els matrimonis entre famílies nobles eren aliances molt meditades, negociades i pactades; el resultat de converses reiterades entre els membres dels diferents clans implicats. La manera corrent de «pendre muler» no

76 Si més no, això al·legava el segrestador, com més avall es dirà: que pretenia casar-se amb ella.

77 Salvador Esteban (2003: 31-32).

tenia res a veure amb la seua gesta improvisada i nocturna d'assaltar una casa «pacíficament», deshonrant, a més, descaradament, el llinatge dels senyors de l'Alcúdia.

Joan Jeroni invitava el seu adversari, no a acusar-lo de nous crims, sinó a procurar, com el seu advocat feia —«fiant en la clemència de la majestat del senyor rey»—, que fora alliberat d'arrests i poguera deixar-lo «envergonyit i vençut» com mereixia, ja que, «requeridor que no porta a fi la sua querela», en el codi cavalleresc era tingut per covard i traïdor. Una novetat d'interés és que en Vilaragut, per fi, havia trobat procuradors que li feren costat i consell: Hug de Cardona, Pere-Ramon de Montcada, el baró de Ribelles, Pere de Tous, Pere Fabra i Antoni de Vilaragut. Per reblar el clau del renovat deseiximent, Vilaragut signà la lletra «en la vil·la de l'Alcúdia», senyoria del mateix de Vilanova. Què pretenia comunicar a «les gents»? Que el contrincant era un covard, i que ell es passejava tranquil·lament per l'Alcúdia, sense ser destorbat?

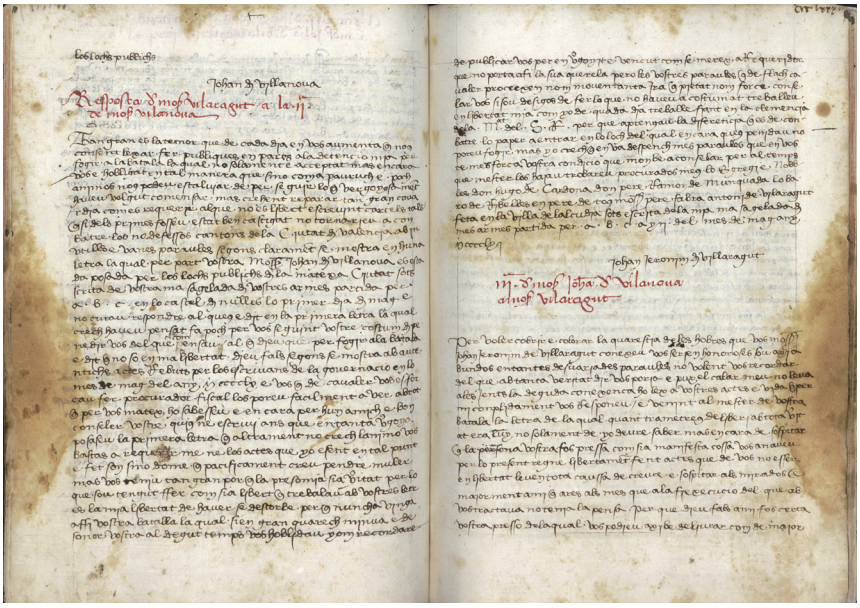

Figura 2. Lletres de batalla de entre Joan Jeroni de Vilaragut i Joan de Vilanova [BNE, ms. 7811, f. 382v-383r] (Tots els drets reservats).

Joan de Vilanova reconegué l'enginy de l'adversari, però advertí que les seues «desvariades paraules» no podien encobrir «la deguda conexença» que tenien «les gents» de València dels «actes e vida» immorals del fill de Joan de Vilaragut. Quant a la improcedència cavalleresca del combat, Vilanova queia de nou —segurament, a pler i voluntat seua— en el debat parany sobre el gaudi de llibertat o la carència d'aquesta per part de l'enemic. Els corresponsals negligien interessadament —l'un per evitar més complicacions i l'altre per encobrir la palesa deshonra d'Elionor— la causa que els mo-

via a duel. Fins que Joan de Vilanova decidí unilateralment tancar la qüestió: «E fas ffi [...], pux é fet e complit tot lo degut a mi e ma honor [...]. Yo he revocats mos procuradors [...], com ab vós pus no delibere entendre». Vilanova reconeixia implícitament haver sigut utilitzat per Vilaragut: «Si los hoficials [de la justícia reial i burgesa] desigàseu de vostres fets apartar», recorrent a l'intercanvi fictici de desafiaments, doncs ho havia aconseguit. Per acabar, Vilanova cità la data de la lletra precedent de Vilaragut, però evità referir-se, per vergonya, al lloc on aquell havia manifestat signar-la: la seua mateixa senyoria de l'Alcúdia. Es demostra així que la fanfarronada del fill de Margarida de Prades i del seu escrivà, Martí Fenoll, havien obtingut el ressò propagandístic desitjat.

Al remat, el rapte d'Elionor —que publicava, per a deshonra dels Vilanova, un amor secret— i l'exhibició d'irònica prosa cavalleresca incrementaren la «fama» del fill de Margarida de Prades. Els adagis cavallerescos de què feia gala el Vilaragut per justificar les seues gestes amoroses —«sens perill, tart ho nunca se ateny gloriosa fama»— i l'anhel de ser digne en l'esdevenidor «de loabble memòria», semblen extrets de les pàgines del *Tirant lo Blanc*, obra d'un altre cavaller aventurer i empobrit. «Honor, sense exercici de molts actes virtuosos, no pot ésser adquirida», havia escrit pocs mesos abans Joanot Martorell (2 de gener del 1460) en el pròleg de la novel·la, on coincidia amb la necessitat de conjurar «la debilitat de la nostra memòria», de transmetre als lectors de l'esdevenidor «los actes freschs de nostres dies» protagonitzats per Tirant.[78] És com si Joan Jeroni de Vilaragut o Martí Fenoll s'acabaren de llegir el pròleg. En realitat, però, era a l'inrevés: l'escriptor copià les lletres d'en Vilaragut (les podem llegir en el manuscrit 7811 de la Biblioteca Nacional d'Espanya)[79] per documentar l'intercanvi epistolar entre Tirant lo Blanc i el senyor de les Vilesermes.[80] Senyor de viles «ermes», mal llaurades, mancades de vassalls? En qui pensaria, l'irònic Joanot? És evident: la fantasia literària dels cavallers valencians alimentava la ficció tirantiana. Martorell manifestava escriure «en vulgar [*llengua*] valenciana, per ço que la nació d'on yo só natural se'n puxa alegrar». S'adreçava, doncs, a un mateix auditori: les «gents» de València.[81]

Martorell i Vilaragut compartien un mateix univers de pensament: el de la cavalleria enyoradissa i conservadora del país,[82] i una experiència vital problemàtica i paral·lela. Exhibien literàriament els ideals d'una cavalleria amenaçada per la depredació econòmica del patriciat urbà —aquells inclements prestadors, perceptors de rendes de feus hipotecats— i per una nova noblesa, postrada als peus de la monarquia autoritària: el governador Urrea; el governador Herèdia, comprador de Massalavés; els Borja, imminents ducs de Gandia; els Centelles, comtes d'Oliva; Felip de Boïl, senyor

78 Martorell (2008: 69).

79 La relació del manuscrit amb l'autor del *Tirant* és ben coneguda, des de Gili i Gaya (1947-1948).

80 Sasor (2016: 415-416).

81 Sobre València (1460-1464) com a lloc i context de redacció del *Tirant*, vegeu Soler Molina (2014).

82 Borràs & Martínez (1990); Gadea i Gambús (1993); Riquer & Vargas (1990 [1972]).

de Manises, imminent comprador de la vall d'Olocau a uns Vilaragut arruïnats; el batle general Mercader, senyor de Bunyol... La caiguda en desgràcia dels Vilaragut, paladins de l'urgellisme en l'interregne (1410-1412) i representants, a la València de mitjan segle xv, d'una obsolescent i conflictiva cavalleria feudal («cavaller, mas no mercader!», proclamava un orgullós Tirant, quan justificava el seu desinterés per negocis i beneficis), contrastava amb l'ascens social d'estirps nobiliàries familiaritzades amb estratègies i inversions mercantils, gestores eficients de feus; dedicades, amb el rei, a la construcció d'un estat modern incipient, que ja no seria la Corona d'Aragó, sinó la monarquia hispànica.

Complicacions penals, perdó reial i mort violenta

Els cavallers conflictius —i escriptors— del Segle d'Or valencià trobaven difícil encaix en una societat dinàmica i movedissa. El cavaller Ausiàs March acabà la seua vida acusat d'un intent d'assassinat, en arrest domiciliari (1459).[83] El cavaller Joan Roís de Corella s'enfrontà al clergat de València per voler exercir de predicador laic (dècada del 1460).[84] El també cavaller Joanot Martorell empenyorà el *Tirant* al donzell bibliòfil Martí de Galba per poder sobreviure (1464).[85] I el noble mossén Joan Jeroni de Vilaragut i de Prades escampà la sang reial del Casal de Barcelona —la dels gloriosos Jaumes i Peres— entre garrigues i ramats de bestiar (1463), després de la deriva criminal de la seua vida, condicionada en part pel vincle familiar amb els Vilaragut d'Olocau.

El 1462, l'any en què perdé Massalavés, Joan Jeroni de Vilaragut es veu involucrat en un nou escàndol, aquesta vegada relacionat amb un cas de prostitució clandestina i d'extorsió econòmica a Bartomeu Quintana, un ric mercader de sucre, reeixit ciutadà i prohom de Barcelona, que tenia negocis a València. I és que el fill de Margarida de Prades compartia solidàriament les penes d'una noble però decadent estirp, la dels germans Ramon, Antoni i Francesc Joan de Vilaragut, que sols conservaven —molt precàriament— la vall d'Olocau. Convivien amb amigues o «concubines» musulmanes (com ara Muia Pança) i castellanes (com Beatriz de Bustamante) i, en paraules de llur cunyat, Felip de Boïl, «per diners farien qualsevol cosa!»; fins i tot prostituir les pròpies companyes sentimentals, amb cristians, amb jueus o amb el millor postor.[86]

En aquest ambient s'explica el nou escàndol que saltà la tardor del 1462, quan la justícia, oportunament informada, decidí actuar contra els Vilaragut. D'aquesta acció

83 Villalmanzo Cameno (1999: 372-398, doc. 356-365).

84 Chiner Jimeno (2012: 162-163).

85 Chiner & Villalmanzo (1992: 429-433, doc. 614).

86 Us tornem a remetre al plet publicat per Furió i Diego (1979). Als ulls medievals, un crim horrorós era el d'oferir bagasses d'una determinada religió a clients que professaren un altre credo. Als facilitadors de relacions sexuals *contra natura*, se'ls solia incinerar públicament. Vegeu Peris Navarro (1990: 184-185).

tenim notícia per una provisió reial de Joan II, dictada a Saragossa el 23 de desembre, on s'absolgué els inculpats de diferents delictes.[87] L'encapçalament del document recordava que el rei havia de tractar els súbdits amb humanitat (*«in subditis nostris humanitatis opus»*) i *«clementia»*, per a desesperació, és clar, de les autoritats urbanes i els oficials reials de València, en aquest cas. Paradoxalment, el mateix sobirà els impedia punir severament els malfactors reincidents, per molt nobles que foren. En el cos del document, l'escrivà de cancelleria recordava que:

> *[...] vos, Ioannes Geronimus de Vilaragut, efluxis diebus, in nostra Valentie civitate, unacum nobili Michaeli Diez et Nicolao Castellar, denuntiati fuistis [...] quod mulier quedam nomine Ursola, quam dilectus noster Raymundus de Vilaragut ad ipsius proprium usum in domo tenebat queque summi opere destructionem domus ipsius Raymundi, inoneste, eciam sese pluribus aliis conferens palam procurabat, hec moleste iustissimis gerens intuitibus in domo. Ipsam cum quodam mercatore Barchinone nomine Bartholomeo Quintana, qui novam ut fertur amicitiam, ipsam de causa, cum dicto Raymundo contraxerat minus honeste, extitit deprensa ipsosque sic repertos, ut pravam ipsius mulieris vitam sive praticam eidem Raymundo de Vilaragut, ut eam dicta de causa relinqueret, ostendere ad occulum valeretis ad domum vestre habitare, que prope aliam ut fertis erat et est. Detulistis ibidemque eos, sic decrimistis, donech prefatus Raymundus de Vilaragut ad vestram profectus fuit domum eosque, ut pretangitur, reperit in eadem, prenarrataque neuter ipsorum negare valuit. Quo facto dimisistis libere mercatorem prefactum, inde abire, ipsaque mulier in manibus officialium nostrorum ut fertis posita fuit. Quorum, pretexto raputs, et in carcere seu turri dicte Civitatis Valencie positus, unacum dicto Nicolao Castellar, fuistis vos. Vero prospiciens cognicionem iustitie in his ultra debitum protelari, ipsium carcerem exire deliberastis. Et deliberationem ipsam reali deduxistis, effectui ope et opera Francisci Ioannis de Vilaragut et I(o)anoti de Luna.*[88]

87 ARV, C, reg. 286, f. 150v-151v (Saragossa, 23 de desembre de 1462).

88 Traducció: «[...] vós, Joan Jeroni de Vilaragut, en dies passats, a la nostra ciutat de València, juntament amb el noble Miquel Díez i d'en Nicolau Castellar, fóreu denunciats [...] per causa d'una dona, de nom Úrsula, que el nostre dilecte Ramon de Vilaragut retenia a casa seua, per al seu propi ús, dehonestament i clandestinament —aspecte que no fomenta sinó la destrucció de la casa del mateix Ramon—, la qual ell mateix procurava oferir obertament a molts altres que hi concorrien; la qual cosa resultava justíssimament molesta als qui ho coneixien. Estant així les coses, un mercader de Barcelona, de nom Bertomeu Quintana, amb el qual havia travat nova amistat Ramon, entrà en tractes amb ella, encara menys honestament. Descoberta la dona i la situació, com es tractava d'una fembra de mala vida i mala pràctica, el referit Ramon, per aquesta raó, pretengué ocultar-la i romandre'n indemne, i la portà a casa vostra, que era prop de la seua. Allí fou duta i estava, i allí la duguéreu per tal que aquells no en foren inculpats. Per la seua banda, el referit Ramon de Vilaragut passà a casa vostra i aquells encara hi trobaren millor amagatall, però foren descoberts i no els hi valgué de res negar allò que s'ha exposat. Aleshores, vós deixàreu lliurement que el mercader mencionat se n'anara i que es feren càrrec d'aquella dona els nostres oficials, segons referiu. Per tot això, acusant-vos de rapte, portaren vós a la presó, o a la torre de la Ciutat, en companyia del referit Nicolau Castellar. Ara bé, com el discerniment per conéixer de justícia en aquelles coses es prolongava molt més del degut, deliberàreu eixir de presó i portàreu a terme, realment, aquesta deliberació, en eixir en llibertat per acció de Francesc Joan de Vilaragut i de Joanot de Luna».

Pel que sembla, les autoritats tenien coneixement de l'existència d'una trama de prostitució clandestina i encoberta —al marge del gran prostíbul municipal[89] i, per tant, il·legal— que implicava Ramon de Vilaragut i germans, Joan Jeroni, Miquel Díez (un altre noble degradat, company del fill de la reina en altres aventures, com s'ha vist) i un obscur Nicolau Castellar, potser el proxeneta propiciador del tràfic carnal.[90]

Anant als fets —segons el que sintetitza el document reial— trobem que Ramon de Vilaragut estava amistançat amb una tal Úrsula, que explotaria sexualment amb una clientela selecta, d'«amics» adinerats, com era el negociant barceloní Bertomeu Quintana, un dels prohoms més distingits del Principat. Els tractes s'efectuarien a can Ramon i a cal cosí, que era pròxima. La justícia ho sabia i la cosa «molestava» molt, per ser nobles els protagonistes. Es parla fins i tot de «perdició» de la casa de Vilaragut per culpa de Ramon: un addicte al sexe? La mare l'havia desheretat, de fet, en profit dels germans, alguns dels quals li feien costat. El senyor d'Olocau era casat, però mantenia a casa la tal Úrsula, literalment, «ad ipsius propium usum»: com una mena d'esclava sexual? L'aclariment justifica les acusacions —ja comentades— que contra ell faria el seu cunyat Felip de Boïl. Quan es destapà el cas, sembla que Quintana havia passat de can Ramon a can Joan Jeroni, amb Úrsula i, com hi foren interceptats *in fraganti*, no els valgué de res negar els fets: «prenarrataque neuter ipsorum negare valuit». Quintana abandonà precipitadament l'escenari dels fets, però s'avingué a cooperar amb la justícia. Aleshores, Joan Jeroni, Miquel Díez, Nicolau Castellar, Francesc Joan de Vilaragut i Joanot de Luna l'extorquiren, volent-lo incriminar. El client denuncià el xantatge i els inculpats, potser aconsellats per algun advocat, tornaren al català de seguida els cinquanta timbres d'or que li havien tret: «*quadam extorsione quinquaginta timbrorum sive timbres auri*». Demanaven al rei que tinguera en compte la devolució com un atenuant a l'hora d'absoldre'ls.

Úrsula passà a tutela de la justícia, alhora que Joan Jeroni i Nicolau Castellar foren detinguts «*pretexto raptus*», per haver-la retinguda il·legalment. Joan Jeroni, pel fet de ser noble, fou empresonat en una còmoda sala de la Casa de la Ciutat.[91] En la versió elevada pel fill de la reina a Joan II s'excusà dient que havia fet passar Úrsula a casa seua per a evitar que fora incriminat el cap de la casa dels Vilaragut. Tanmateix, la manca de l'altra versió, la dels oficials valencians, fa difícil saber-ne la veritat. El relat combina els testimonis judicials amb alguns subterfugis dels suplicants, destinats a confondre l'acusació fiscal i a obtenir del rei un bri de clemència.

89 La prostitució a València estava molt regulada des de primeries del segle XIV. Hi havia un *Públich* o *Pobla de les fembres pecadrius* (segles XIV-XVII), de gestió municipal, que impressionava els visitants estrangers, per la grandària i per l'eficient organització. Vegeu Carboneres y Quiles (1876); Graullera Sanz (1980, 1990, 2006); Narbona Vizcaíno (2006).

90 En el cens de València del 1510 figura un «Nicholau Castellar, pobre».

91 Demolit el 1856, el Palau municipal de València ocupà durant segles el solar on ara està el jardí adjacent al Palau de la Generalitat, a la plaça de la Seu.

Joan Jeroni, que hauria jurat no evadir-se de la privilegiada captivitat, «deliberà» tanmateix escapar-se'n, sense esperar a ser jutjat. I, en efecte, ho feu auxiliat per Francesc-Joan de Vilaragut —germà menut de Ramon— i Joanot de Luna, segurament el fill d'un ciutadà amic de la família. Es demanà mercé al monarca, doncs, per als implicats en la tracta de blanques, l'extorsió i l'evasió de la justícia. I, a tal efecte, com era costum, els Vilaragut imploraren la intercessió benefactora d'un magnat: *«spectabilis et dilecte nostri mariscali Francie»*. El mariscal de França era un capità mercenari francés, Jean I d'Albret, que acabava de realitzar gestes heroiques en la incipient guerra civil catalana (1462-1472), al servei de Joan II i contra les tropes del comte de Pallars.[92] A València se'n tenia notícia, ja que la crònica de Miralles indica que «lo *menexaut*, capità de la gent francesa», era objecte de «moltes honors e festes» per part del rei.[93] Era ell l'interlocutor ideal per a un suplicant Joan Jeroni de Vilaragut i de Prades que exhibia en el seu escut les flors de lis i el lambel dels Anjou, insígnies que n'acreditaven el seu parentiu amb els mateixos reis de França.

Joan II d'Aragó, molt capficat aquells dies en els afers de la guerra, no sols hi transigí, sinó que amnistià els incriminats de qualsevol pena en què hagueren incorregut pels fets narrats, tant en procediments ja closos com en altres pendents de sentenciar. El monarca atorgà salconduit als nobles Vilaragut i als seus còmplices, i amenaçà amb sancions de mil florins d'or, com era corrent, als oficials valencians de justícia que gosaren contradir la voluntat reial.

Urgia llavors al rei congraciar-se amb els nobles del regne de València. Preparava unes Corts valencianes, les del 1463, destinades a mobilitzar recursos i tropes per fer front a una rebel·lió catalana transformada ja en guerra d'implicacions internacionals.[94] La convocatòria l'efectuà el governador Pere d'Urrea el 15 de febrer i, entre els convocats, hi havia el «noble, magníffich e amat del senyor rey, mossén Johan Gerònim de Vilaragut», a més de Ramon i Antoni, en representació dels Vilaragut d'Olocau, i Jaume de Vilaragut, el desposseït senyor de la baronia d'Albaida.[95]

El 10 de març del 1463 sabem que Joan Jeroni era a València, perquè signa com a testimoni d'un acte notarial[96] formalitzat durant alguna reunió de nobles i cavallers arruïnats com ell i, en conseqüència, incapaços d'acudir amb armes i cavalls en auxili del rei. Els cavallers que apareixen relacionats amb ell són: el noble Pere Guillem Llançol de Romaní, senyor de Vilallonga, que solucionà la seua fallida casant-se amb una Borja —germana del futur Alexandre VI— i traslladant-se a Roma, i el noble Pere VI d'Íxer, senyor de les Almoines (i descendent d'un fill bastard de Jaume I el Conqueri-

92 Zurita (llib. XVII, cap. 40 i 45).

93 Miralles (2011: 357).

94 Sánchez Aragonés (2004: 287).

95 AMV, Processos de Cort, Corts valencianes del 1463, sign. YY-20, f. 7v.

96 ACCCV, Protocols de Francesc Pelegrí, núm. 6572 (València, 10 de març de 1463).

dor), el fill del qual perdria la senyoria, precisament en favor dels Borja de Gandia. Uns llinatges dequeien, per preclara que fora la sang que lluïren heràldicament, i d'altres triomfaven a Itàlia, tot i descendir de simples burgesos i donzells de comarques.

Poc després, el 26 d'abril, es produí un incident entre els ramaders de la ciutat de Sogorb, senyoria de Beatriz Pimentel (benefactora de Joan Jeroni poc abans, com s'ha vist) i del seu fill l'infant Enric Fortuna, i els pastors musulmans de la vall d'Olocau, vassalls dels Vilaragut. Els sogorbins retingueren un ramat en un corral pròxim a la ciutat, i Ramon i Joan Jeroni de Vilaragut, acompanyats per un seguici improvisat de moros, hi baixaren a recuperar-lo. En ser descoberts, les campanes de la catedral de Sogorb tocaren a sometent i la host de la ciutat, quatre-cents homes d'armes encapçalats pel governador del feu, Joan de Torrelles, donà encalç al grup de vassalls liderat per Joan Jeroni: «Trobaren lo dit Joan Gerònim, ab alguns dels dits moros de la vall de Olocau [...], e, precehints algunes noves», els donzells Joan i Francesc de Medina —d'una de les famílies principals de Sogorb, posseïdora de ramats i corrals—[97] atacaren a traïció un esclau negre de Vilaragut i, després, el mateix cavaller. Francesc dispararà contra ell una ballesta, «a sinch o sis pases», i el passador li perforà el lleu, «davall la mamella dreta». S'emportaren el malferit Joan Jeroni al lloc moresc de Gàtova, a mitjan camí entre Sogorb i Pardines (l'actual Olocau), on morí al cap de quatre dies, dissabte 30 d'abril del 1463, atés per metges i cirurgians vinguts *ad hoc*.[98]

Segons la defensa que els Medina farien després davant el rei, Francesc «pretén no tenir culpa alguna».[99] Tanmateix, en l'acusació llançada (9 de maig) contra els germans per Violant de Vilaragut —parenta i hereva de Joan Jeroni— atribuïa la mort a Francesc, a més d'insistir en la premeditació del crim, pel gran odi que tenien concebut d'abans els criminals envers la víctima. Els Medina demanaren empara al rei Joan II, que es trobava aleshores a Salses, ocupat en preparatius bèl·lics. Aquest n'escoltà els precs (18 de juny) i ordenà als oficials de València investigar millor què havia succeït; especialment, perquè l'afer implicava vassalls apreciats del seu nebot l'infant Enric d'Aragó. Certament, els homicides, que havien fugit a la Cort, foren jutjats en absència pel governador de València. Se'ls condemnà a pena de mort: a ser «degollats e squarterats» (7 de juliol).[100] Tanmateix, és probable que, per revisió del procés o per intercessió

97 Antics cortesans del comte Frederic de Luna, senyor de Sogorb, havien arrelat feia dècades a la ciutat. Eren senyors de la *infançonia* de l'Alcubla Somera, coneguda després com la «Masía de las Dueñas», un enclavament muntanyenc de l'actual terme de les Alcubles dotat de sembrats, prats i recursos forestals.

98 ACO, Vincle Vilaragut-Sanchis-Dalmau, Processos, A, doc. 3 (València, 9 de maig-7 de juliol de 1463). Clam de Violant de Vilaragut contra Joan i Francesc Medina, i procés d'absència contra ambdós. Document que devem a la gentilesa d'Eduard Juncosa i Marina Navàs.

99 ARV, C, reg. 286, f. 175r (Salses, 18 de juny de 1463).

100 ACO, Vincle Vilaragut-Sanchis-Dalmau, Processos, A, doc. 3 (València, 9 de maig-7 de juliol de 1463).

del referit infant Enric, se'ls commutara després aquesta condemna per alguna pena atenuada.[101]

Segurament, la tensió preexistent entre els ramaders de Sogorb i els senyors de vassalls de la vall d'Olocau fou el que portà Joan Jeroni, preventivament, a dictar darrer testament a Gàtova, el 17 d'abril, dies abans de l'incident. El redactà el seu amic el notari Martí Fenoll. El protocol s'ha perdut, però en tenim notícia per una procura del 29 de juliol, signada a València, on l'hereva universal del cavaller, Violant de Vilaragut —germana major de Ramon— encarregà a l'escuder Joan Aguilar, àlies Joan de Picanya, el cobrament dels diners que foren deguts al difunt.[102]

Probablement, Joan Jeroni no tenia cap parent directe al qual heretar. No hi ha notícia de la seua bastarda, criada a Picanya i dita també Violant. Potser hauria mort. L'elecció de la senyora de Gàtova com a hereva pot interpretar-se com una aposta de futur, en un moment molt delicat per als Vilaragut de la vall d'Olocau. La baronia estava dividida entre germans. Violant era senyora del lloc de Gàtova des del 1460, en virtut d'una donació materna que havia perjudicat l'hereu baró, Ramon, senyor de Pardines des del 1446. Un altre germà, Antoni, havia rebut de la mare Marines i Olla el 1460. Ramon, Antoni i el menut, Francesc Joan, eren homes de «mala vida». En canvi, Violant eixí del laberint en maridar amb l'adinerat senyor de Manises, Felip de Boïl (1465), que l'ajudaria a comprar Pardines a Ramon (1465) i Marines a Antoni (1467); amb la qual cosa el matrimoni reunificà l'escindida senyoria. En llit de mort, Joan Jeroni degué deduir que sols Violant, si trobava un espòs amb recursos, com així fou, deshipotecaria la baronia i la mantindria vinculada a la família. No fou tan senzill, el previsible procés. El 1475, els Vilaragut s'enfrontaren greument amb Boïl. Tanmateix, al cap d'uns anys, Violant pactà la venda d'Olocau a un nebot seu i fill de Ramon, que fou falconer de Ferran el Catòlic, rebedor d'herències i beneficiari de noces avantatjoses. Aquest nebot de l'hereva de Joan Jeroni restauraria per als segles XVI i XVII el prestigi de la noble Casa.[103]

La referida Violant, abans d'ocupar-se del llegat del cosí, acusà, com s'ha dit, Francesc de Medina del crim. Aquest informà el rei del risc que corria de ser acusat injustament, i la cancelleria de Joan II resumí així l'escena de la mort de Joan Jeroni:

---

101 Segons dades del 1476, els donzells Jaume i Joan de Medina, naturals de Sogorb, passaren a viure a Castelló. Vegeu Sánchez Adell (1976: 86). Ignorem si es tractava del mateix Joan del 1463, que hauria estat amnistiat, doncs, o d'algun fill o nebot homònim.

102 ACCCV, Protocols notarials de Bertomeu de Carries, núm. 20438 (València, 29 de juliol del 1463): «*...prout de dicta herencia constat ultimo testamento dicti nobilis Iohannis Geronimi de Vilaracuto, in loco de Gatova, vallis de Olocau, XVII[a] mensis aprilis proxime devoluti anni presentis et subscripti millessimi* CCCC *LXIII, in posse discreti Martini Fenoll, notarii publici, confecto*».

103 Més detalls d'açò, com d'altres continguts que hem anat abreujant, en Soler Molina (2021).

> Lo rey.
>
> Lochtinent, segons som informats, en dies passats, essent entrats en lo terme de la ciutat de Sogorb moros de la vall de Olocau, per manament —segons se aferma— dels nobles mossén Ramon de Vilaragut e mossén Joan Gerònim de Vilaragut, *quondam*, e portants-se'n certs bestiars del dit terme, per manament de mossén Joan Torrelles, procurador general del il·lustre infant don Enrique, nostre nebot, en la dita ciutat, per recuperació del dit bestiar, en companyia del dit mossén Torrelles, ixqué molta gent de la dita ciutat. E, entenent en la dita recuperació, trobaren lo dit mossén Johan Gerònim, ab alguns dels dits moros de la vall de Olocau. E, precehints algunes noves, lo dit mossén Johan Gerònim per los de la dita ciutat de Sogorb fonch nafrat; per en Johan de Medina, donzell de la dita ciutat. En lo dit cars, emperò, en Francesch de Medina, germà del dit Joan, pretén no tenir culpa alguna, ans contra tota justícia e per vexar aquell de presons e despeses, per la noble na Ysabel de Vilaragut [*scil. Violant*], hereva del dit mossén Joan Gerònim, ésser estat de la dita mort denunciat.[104]

Previsiblement, el fill de Margarida de Prades i Joan de Vilaragut seria soterrat «en lo monestir de frares menors eo de Sant Francesch de la dita ciutat,[105] en la capella dita vulgarment dels Vilaragut», tal com havia fet constar en el testament del 1451.[106]

De Joan Jeroni, a banda de l'ossada, sols quedaria algun deute pendent de pagar i molts d'altres pendents de cobrar, i un arxiu personal, que contenia la còpia de la causa judicial on se'l declarava fill de Joan i Margarida. Aquest procés de la Batlia valenciana, esquinçat, reduït a plecs de paper supervivent, l'heretaren Violant de Vilaragut i els seus successors, senyors d'Olocau. Hi romangué desapercebut fins al segle xx, quan un descendent de la Casa el redescobrí al «seu arxiu» mallorquí: el dels comtes d'Olocau de cognom Zaforteza. Escoltant el paper, s'hi podia oir la veu de la reina dient: «Jo, madona Margarita, do mon cos a vós, molt noble mossén Johan de Vilaragut, per leal muller, e prench lo vostre per leal marit [...]. E, dites les dites paraules, aquells com marit e muller se bessaren».[107] A l'enamorament de tan belles i nobles persones, seguí la concepció d'un nadó no gaire desitjat —Margarida apreciava molt més la condició de reina que la de mare—, que podria haver esdevingut, a partir del 1451, un pròsper majordom de la Cort napolitana d'Alfons el Magnànim. Tanmateix, el fill de la reina preferí arriscar-se a esdevenir cavaller valencià, senyor de vassalls, aventurer nocturn; de vida lliure, però atzarosa i perillosa. Perquè, com ell mateix proclamava per tota la ciutat, «sens perill, tart ho nunca se ateny gloriosa fama».

---

104 ARV, C, reg. 286, f. 175r (Salses, 18 de juny de 1463).

105 El solar l'ocupa des del segle xix la plaça de l'Ajuntament de València.

106 ACCCV, Protocols notarials de Francesc Cardona, núm. 6475 (València, 28 de desembre de 1451). Per a la situació del panteó familiar, vegeu Corbalán de Celis (2006: 298).

107 ACO, PM, E, núm. 1, p. 130.

Apèndix

1451, març, 31. Roma (Sant Pere del Vaticà).

Traducció catalana de la butla emesa pel papa Nicolau V a favor de Joan Jeroni de Vilaragut, amb què se l'eximia de la seva professió de fe i on es donen diversos detalls importants de la seva biografia.

AAV, Reg. Vaticani 395, f. 19v-20v.[108]

Nicolau, bisbe, servent dels servents de Déu, per a perpètua memòria. Pertoca al nostre ofici del servei apostòlic de defensa de les qüestions en les quals trobem que s'hagués procedit a favor de l'estat i de les immunitats de la vida dels devots fidels cristians, especialment els més afectes nostres i a la seu apostòlica, i a fi que amb el transcurs del temps no pugui sofrir impugnació, els confirmem amb el reforç apostòlic i seguim atorgant als mateixos fidels les nostres gràcies i favors.

Perquè suara per part del nostre estimat fill Joan Jeroni de Vilaragut, noble valencià, fou exposat al nostre dilecte fill Domènec del títol de la Santa Creu de Jerusalem, cardenal prevere encarregat de la nostra penitenciaria, que en temps passats la difunta Margarida de grata memòria, vídua del rei Martí d'Aragó, després de la mort del rei va contraure legítim matrimoni amb el difunt Joan de Vilaragut, noble valencià, per paraules de present i davant de certs testimonis. El qual matrimoni va consumar per còpula carnal i en va néixer l'esmentat Joan Jeroni. I a fi que la reina no perdés el nom de tal i per causa d'altres evidents, justos i raonables motius que li pertocaven, calgué silenciar i deixar en secret aquell matrimoni, i amb gran precaució va fer criar i alletar secretament l'esmentat Joan Jeroni. I quan aquest Joan Jeroni va arribar a l'edat de sis anys, a fi que no fos reconegut anant pel món, el secretari de l'esmentada Margarida el va confiar a l'abat del monestir de Santes Creus, de l'orde cistercenc, i de la diòcesi de Barcelona, per tal que el nodrís. Com que Joan Jeroni encara era de tan tendra edat, llavors, l'esmentat abat, amb gran cura, el feu vestir amb hàbits laicals i el tingué a l'esmentat monestir i el va nodrir i el va ensenyar, i li va canviar el nom propi imposant-li'n un altre. L'esmentat abat en tot temps, tot i que el pupil era tan jovenet, estava persuadit que Joan Jeroni prendria l'hàbit de la religió, la qual vestició d'hàbit Joan Jeroni sempre va recusar. Però trobant-se en el desè any de la seva edat, contra les constitucions generals i manifestes de l'orde esmentat, l'abat el va forçar a emetre la professió amb assots, disciplines i d'altres flagells, malgrat que en aquelles constitucions era clar que

108 Se'n conserva una còpia als registres de la cancelleria reial de Barcelona: ACA, C, reg. 2549, f. 67r-70v. Presentem aquí la traducció dels principals fragments del document en llatí, basant-nos en la publicació de Fort i Cogul (1970: 242-248), amb certes esmenes.

es manava que a ningú fos permès de professar a la religió abans dels divuits anys de la seva edat, i que Joan Jeroni, sempre en quant va poder, s'hi va resistir.

Conseqüentment, després que Joan Jeroni hagués perseverat en l'esmentat monestir fins a l'edat dels quinze anys, romanent-hi ignorant on i de quins pares havia nascut, va succeir que l'esmentat abat es va trobar greument malalt i, posat en el trànsit de la mort, es va sentir la consciència carregada dels fets relatats. Llavors va confessar i va revelar que Joan Jeroni era fill legítim de l'esmentada Margarida, nascut de legítim matrimoni, i al qual ell havia imposat l'hàbit dels monjos per causa dels precs que moltes persones li havien manifestat.

Trobant-se així l'esmentat Joan Jeroni a l'edat de quinze anys, malgrat no haver rebut encara els ordes sagrats, ignorant i desconeixedor del dret, va prendre part en l'elecció del nou abat, no creient com llavors no creia que de la seva intervenció en la dita elecció li'n pogués seguir cap mena de prejudici, i així hi va actuar i ho va firmar.

Coneixent llavors el nou abat que, com versemblantment era cregut, la professió i les altres coses actuades per Joan Jeroni no el lligaven ni l'obligaven amb cap mena de força, va instar-lo per tal que emetés una nova professió i el jurament d'obediència a la seva autoritat. Però coneixedor Joan Jeroni de qui eren els seus pares, i atenent així mateix que la temença, la por, la severitat i la disciplina que havia patit havien desaparegut amb la mort del citat abat, es va negar a renovar la seva professió i a prestar el jurament d'obediència.

Llavors va cursar cartes als seus parents i amics posant-los al corrent del seu estat i d'on es trobava, de qui era fill i que no volia romandre més al monestir, ans volia i tenia determinat de sortir-ne. Les respostes no vingueren de seguida, i encara que no van trigar tot un any, va passar un quant de temps després que s'havia negat a prestar el predit jurament i l'obediència, però van arribar. Llavors, facultat, tan aviat com se li va presentar l'oportunitat de sortir del monestir la va aprofitar, i despullat del tot de l'hàbit religiós, va tornar al segle i a casa seva. Llavors va procurar que li fossin adjudicats els béns que li pertocaven per herència paterna, tota vegada que era pública veu i fama la manera com havia estat engendrat i havia nascut, tot i que no se sabés on era i on residia. I va contreure matrimoni per paraules de present amb una senyora lliure, i el va consumar per còpula carnal.

I com que succeïa que per part d'algunes persones senzilles i ignorants del dret, i potser èmuls seus, s'afirmava que ell no podia romandre secularment, ni perseverar en l'esmentat matrimoni per causa dels fets predits, ans li calia obligadament tornar als esmentats monestir i orde, i encara més per la permanència que hi havia tingut i per la seva intervenció en l'elecció de l'esmentat nou abat i per la seva subscripció en ella, a fi de poder fer callar aquells èmuls que sobre això d'ací endavant volguessin parlar, per part del dit Joan Jeroni havia estat suplicat humilment a l'esmentat cardenal que la Santa Seu apostòlica hi proveís.

[...] Nós, doncs, informats pleníssimament de totes les coses referides i per causa d'elles, [...] amb la plenitud de la potestat apostòlica, absolem i alliberem Joan Jeroni de tot allò que segons les coses dites a l'esmentat o a qualsevol altre orde religiós pugui ésser jutjat, obligat o lligat de qualsevol manera que sigui i així el rellevem totalment de tota obligació i el declarem absolt i lliure, i declarem així mateix que no està de cap manera obligat a cap observança ni hi pot venir empès per cap autoritat. Al contrari, que romangui perpètuament en el segle com llec [...] i que pugui succeir en l'herència de qualsevol mena de béns paterns i materns, o dels parents o de les autoritats i de tota altra mena de béns mobles i immobles, i també feudals, eclesiàstics o temporals [...] i que igualment pugui ésser promogut a qualsevol mena d'honors, dignitats i oficis, així públics com privats [...] i que no se li pugui oposar l'estat monàstic o de professió religiosa de cap manera per a res, com si el dit Joan Jeroni mai no hagués estat al monestir citat, ni vestit mai cap mena d'hàbit de monjo, ni hagués actuat de cap altra manera per la qual tàcitament o expressament es pogués dir que havia professat.

[...] Que a ningú sigui lícit de trencar, contravenir aquest nostre document de rehabilitació, d'aprovació, d'alliberació, d'ostentació, de declaració de voluntat i de manament, ni contrafer temeràriament. I si algú presumia contradir-lo, que caigui dintre la indignació de Déu Omnipotent i dels apòstols sant Pere i sant Pau.

Dada a Sant Pere de Roma, l'any de l'encarnació del Senyor 1451, el 31 de març, al cinquè any del nostre pontificat.

EL RETIR ESPIRITUAL DE MARGARIDA DE PRADES: MONJA DE VALLDONZELLA I BONREPÒS

Teresa Forcades i Vila

Resum: Tot satisfent les darreres voluntats del seu segon espòs, l'any 1422, Margarida de Prades va ingressar com a monja a la comunitat cistercenca de Valldonzella, als afores de Barcelona. Va morir al cap de set anys i mig havent passat la darrera etapa de la seva vida al monestir de Bonrepòs. El present article té per objectiu apropar-nos, de la forma històricament més acurada i alhora més vivencial possible, a alguns aspectes de la darrera etapa vital de la reina; ho faré des de la meva doble condició de teòloga feminista i monja benedictina.

Paraules clau: Margarida de Prades; Joan Jeroni de Vilaragut; Monestir de Valldonzella; Monestir de Bonrepòs; Monestir de Santes Creus; *devotio moderna*; espiritualitat femenina; Història de les dones; Corona catalanoaragonesa; segle xv.

Abstract: In 1422, Margaret of Prades fully satisfied the last wishes of her second husband and entered the Cistercian community of Valldonzella, on the outskirts of Barcelona, as a nun. She died after seven and a half years, having spent the last stage of her life in the monastery of Bonrepòs. The aim of this article is to bring us closer, in the most historically accurate and closest manner possible, to certain aspects of the last stage of the queen's life. I will do this from my double role as a feminist theorist and Benedictine nun. .

Keywords: Margaret of Prades; Joan Jeroni de Vilaragut; Monastery of Valldonzella; Monastery of Bonrepòs; Monastery of Santes Creus; devotio moderna; female spirituality; history of women; Catalan-Aragonese Crown; 15th century.

Il·lustració de la portadella: Fragment del retaule de sant Joan Evangelista, santa Escolàstica i sant Benet de Núrsia, obra del Mestre de Liesborn (c. 1475) [The National Gallery, London] (Wikimedia Commons).

Juncosa Bonet, Eduard & Jordà Fernández, Antoni (eds.), *Margarida de Prades: regnat breu, vida intensa*, URV-UB, Tarragona, 2022, p. 355–376. ISBN: 978-84-1365-016-6. DOI: 10.17345/9788413650166

Tal com hem tingut ocasió de veure en el capítol precedent, la tardor del 1422, tot satisfent les darreres voluntats del seu segon espòs, Margarida de Prades va optar per ingressar com a monja a la comunitat cistercenca de Valldonzella, on era abadessa la seva tia Constança de Cabrera;* un monestir on s'havia refugiat prèviament uns mesos com a laica i on va acompanyar fins a la mort els seus dos marits: el rei Martí l'Humà i el noble Joan de Vilaragut.[1]

Al llarg de les properes planes, em proposo reflexionar sobre la condició femenina a l'època medieval, sobre la distorsió de la mirada històrica amb què habitualment ens atansem a aquesta etapa, i sobre el paper de les dones en ella. A continuació, presentaré l'espiritualitat de la *devotio moderna* i la possible relació que va tenir-hi Margarida de Prades. En un tercer apartat, resumiré les dades biogràfiques i de context històric que em semblen més rellevants per entendre la seva etapa monàstica, i acabaré amb algunes conclusions sorgides de l'estudi de la seva figura.

La condició de les dones a l'època medieval. Humanisme i feminisme

D'acord amb la idea que la situació de les dones ha anat millorant a poc a poc però de forma continuada al llarg de la Història i que el reconeixement de la seva dignitat i de la seva igualtat amb el baró va realitzar un salt qualitatiu amb el gir humanista i l'emancipació del subjecte que caracteritzen l'adveniment de la modernitat, la mirada que es dirigeix a l'època medieval situa necessàriament l'observador contemporani en una posició de superioritat moral i intel·lectual. La superioritat actual és innegable des del punt de vista tècnic i també pel que fa a la valoració de l'autonomia personal i el reconeixement dels drets socials i les llibertats polítiques. Ara bé, pel que fa al paper de les dones i al seu prestigi social, em sembla fonamental fer una pausa per tal d'analitzar críticament l'impacte real que hi va tenir l'anomenat «gir humanista».

* Agraeixo al Dr. Eduard Juncosa Bonet que m'hagi facilitat alguns dels documents i referències bibliogràfiques que han servit per a l'elaboració d'aquest capítol. Arran de les descobertes més recents, i per tal d'evitar incórrer en contradiccions amb la resta de parts del llibre col·lectiu, els editors de l'obra han matisat i ampliat alguns dels plantejaments exposats en la conferència que vaig pronunciar a Prades en les jornades de l'agost de 2019. He acceptat les modificacions proposades, les quals s'indiquen en nota a peu de pàgina.

1 Paràgraf afegit pels editors.

«Imbuït de les idees renaixentistes de la virtut cívica, l'Humanisme era molt més estret pel que fa a la seva visió de les dones que la cultura cristiana tradicional».[2] És una afirmació del 1982 que encara avui resulta sorprenent perquè contradiu la linealitat del progrés pel que fa a l'emancipació de les dones: segons la forma de concebre la Història que és encara prevalent als nostres dies, la cristiandat medieval no pot ser més oberta o favorable a les dones que l'Humanisme modern. Sorprenentment, segons la historiadora Joan Kelly, aquest és precisament el cas, i ho és perquè l'antic ideal social de la cristiandat medieval estava obert a les dones sense distincions de gènere i el nou ideal humanista, en canvi, els va estar explícitament prohibit des de l'inici. L'ideal social medieval, allò que conferia el màxim prestigi social i suscitava el respecte més gran, era la santedat. Els edificis reials no eren tan imponents com els grans monestirs o els complexos catedralicis de la Baixa Edat Mitjana. L'imaginari col·lectiu medieval estava dominat per les històries i l'exemple dels sants i santes venerats als altars, invocats en els moments de perill, festejats a les viles i pobles com el màxim motiu d'orgull. Sants i santes. En la santedat no hi ha diferència de gènere pel que fa a l'accés o al grau de prestigi obtingut, ni tampoc pel que fa al nombre de dones que hi accedeixen, que tendeix a ser superior al nombre de barons. Una altra cosa és l'ordenació presbiteral o el poder eclesiàstic, però fins i tot aquest es restringeix pel que fa a les dones amb més virulència com més ens apropem a l'Humanisme i al Renaixement, ja que durant la Plena Edat Mitjana trobem com a cosa habitual, al costat de les reines, les abadesses mitrades que exerceixen poder administratiu i de govern en nom de l'Església, i són, en aquest sentit, equiparables als bisbes.[3] L'ideal social de la cristiandat estava obert a les dones i l'ideal humanista, en canvi, els va estar vedat. L'Humanisme va substituir el teocentrisme per l'antropocentrisme i, dels atributs dels éssers humans, va destacar per sobre dels altres la seva capacitat de raonar, la seva capacitat crítica. El prestigi social s'allunya dels monestirs per anar a raure a unes noves institucions que, a poc a poc, van anant substituint-los com a referents intel·lectuals i morals de la societat: es tracta de les universitats. A diferència dels monestirs, les universitats no estaven obertes a les dones. Hi va haver abadesses, fins i tot mitrades, però no hi va haver rectores ni catedràtiques. Hi va haver santes canonitzades, però fins al segle XVIII —curiosament, gràcies a un papa (Benet XIV), que va atorgar a la física Laura Bassi el títol de professora a Bolonya—, no hi va haver professores d'universitat. Ha calgut esperar fins a la segona meitat del segle XX perquè la presència de les dones a les universitats es normalitzés.

L'expulsió de les dones dels centres de poder i la seva discriminació social no es va dur a terme sense polèmica: és el que es coneix com a *«querelle des femmes»*. Aquesta expressió fa referència a tot un seguit de disputes públiques, orals i escrites, que es van

2 *«Imbued with renascent ideas of civic virtue, humanism was far more narrow in its views of women than traditional Christian culture»* (Kelly, 1982: 8).

3 Macy (2007: 80).

produir entre els intel·lectuals de l'època —dones i barons— i que estaven destinades a determinar el lloc social de les dones en funció no de les seves qualitats individuals, sinó del seu sexe. Aquestes disputes acompanyen el naixement de la modernitat: a la divisòria feudal entre estaments s'hi suma la divisòria sexual com a sosteniment ideològic i pràctic de la nova societat; les dones esdevenen els nous serfs.

Una de les primeres i més significades intel·lectuals que va prendre part en l'esmentada querella va ser Christine de Pizan (1364-1430), contemporània de Margarida de Prades. Era dama de la Cort del rei francès al mateix temps que Margarida ho era de la Cort del rei catalanoaragonès. Quatre anys abans que Margarida esdevingués reina pel seu matrimoni amb Martí l'Humà, Christine va publicar *Le livre de la cité des dames* (1405). Tenint en compte les relacions que unien ambdues Corts, no és forassenyat pensar que potser Margarida va conèixer aquesta obra. En la introducció del *Llibre de la ciutat de les dames*, de Pizan comparteix —no sense ironia— la seva experiència d'alienació pel que fa al seu ser dona:

> Així doncs, vaig confiar més en el judici dels altres que en el que jo mateixa sentia i sabia. Vaig estar tan paralitzada en aquesta línia de pensament durant tant de temps que semblava com si estigués en un estupor. Com una font que brollava, em van venir a la ment una sèrie d'autoritats, a les quals vaig recordar l'una després de l'altra, juntament amb les seves opinions sobre aquest tema. I finalment vaig decidir que Déu va formar una vil criatura quan va fer la dona, i em vaig preguntar com un artesà tan digne va poder haver dissenyat una obra tan abominable que, pel que diuen, és el recipient així com el refugi i l'estatge de tot mal i vici. Mentre pensava això, una gran infelicitat i tristesa brollava en el meu cor, perquè em detestava a mi mateixa i a tot el sexe femení, com si fóssim monstruositats de la naturalesa.[4]

«Vaig confiar més en el judici dels altres que en el que jo mateixa sentia i sabia»; vet ací la consciència moderna emergent de Christine de Pizan, una autoconsciència capaç de contrastar la pròpia experiència amb l'autoritat establerta, capaç d'adonar-se de la tristesa que s'experimenta quan la pròpia experiència es veu contrariada per l'autoritat vigent i es reprimeix. Però de Pizan no es quedarà en aquesta prostració alienada, no s'acontenta a llepar-se les ferides. És massa vital per a això i, a més, després de la mort del seu estimat espòs, va quedar amb tres fills petits, una mare i una tia per mantenir. En el pic del seu abaltiment, de Pizan ens descriu que un raig de llum li cau a la falda i tres dames venen a socórrer-la: són la Raó, la Rectitud i la Justícia. Cal destacar que les figures al·legòriques que la venen a socórrer no són la Caritat, la Bellesa i la Humilitat, atributs femenins per excel·lència segons la visió patriarcal, sinó que rep la visita de la Raó, la Rectitud i la Justícia, atributs que la misogínia de tots els temps ha

4 Pizan (1999 [1405]: I.1). La traducció al català d'aquest i de la resta de fragments seleccionats és obra de qui signa aquest capítol.

intentat reservar als barons. Són precisament aquestes tres dames les que animen de Pizan a construir la seva ciutat ideal, és a dir, un espai intel·lectual segur, on no hi pugui entrar el menyspreu a les dones, un espai on els referents femenins siguin lluminosos i inspiradors. La Raó és qui primer li parla i qui diu a de Pizan:

> —Ara és el moment que la seva justa causa [*la causa de les dones*] sigui arrabassada de les mans de Faraó, i per aquesta raó, les tres dames que veus aquí, mogudes per la compassió, hem vingut a tu per anunciar-te un edifici particular construït com una muralla de la ciutat, fortament edificat i ben fundat, que ha estat predestinat i establert per la nostra ajuda i consell perquè tu el construeixis (I.3).[5]

Sant Agustí havia escrit *La ciutat de Déu*, fent referència a l'Església; per a Christine de Pizan, l'*auctoritas* agustiniana no basta; a ella li cal construir un espai propi, explícitament i joiosament capaç de valorar les dones sense ni ombra de menyspreu.

Pocs anys després de Christine de Pizan, l'abadessa valenciana Isabel de Villena farà el mateix amb la seva *Vita Christi* (la publicació és del 1497, però es va escriure abans del 1490, que és la data de mort de l'autora). Hi havia moltes vides de Crist escrites en l'època medieval, però Isabel de Villena en va escriure una específicament des de la perspectiva de les dones que van conèixer Jesús; el seu objectiu, com el de Christine de Pizan, era contrarestar la discriminació naixent i, sobretot, fer espai a l'experiència joiosa que tenia del seu ser dona i de la seva relació amb Déu. Aquestes autores són pioneres de la subjectivació que caracteritza la modernitat, expressen la llibertat i l'autonomia humana que es descobreix a si mateixa i és capaç de qüestionar radicalment l'*statu quo* i les tradicions rebudes.[6]

L'espiritualitat de la devotio moderna i la possible relació que va tenir-hi Margarida de Prades

> Christine, va parlar: —Missenyora, m'adono que les dones han aconseguit moltes coses bones i que encara que hi ha dones dolentes que han fet el mal, em sembla, no obstant això, que els beneficis acumulats per les dones bones —en particular les sàvies i lletrades i les educades en les ciències naturals que he esmentat anteriorment— superen el mal. Per tant, em sorprèn l'opinió d'alguns homes que afirmen que no volen que les seves filles, esposes o parentes siguin educades perquè temen que això arruïnaria els seus costums. Ella va respondre: —Aquí es pot veure clarament que no totes les opinions dels homes estan basades en la raó i que aquests homes estan equivocats.

5 Pizan (1999 [1405]: I.3): «*Christine recounts how the lady who had spoken to her told her who she was, what her function and purpose was, and how she prophesied that Christine would build a city with the help of the three ladies*».

6 Pel que fa als tractats hispànics emmarcats dins la «querella de les Dones», vegeu Vargas Martínez (2016). Sobre l'evolució de la teologia feminista al llarg de la història, vegeu Forcades i Vila (2007). Nota afegida pels editors.

> Perquè no és raonable suposar que els costums empitjorin pel coneixement de les ciències morals, que ensenyen les virtuts; és més, no hi ha cap mena de dubte que l'educació moral esmena els costums i els ennobleix. Com podria algú pensar o creure que qui segueix un bon ensenyament o doctrina es torni pitjor a causa d'això?[7]

La reina Maria de Luna, primera esposa de Martí l'Humà, hauria subscrit aquestes paraules de Christine de Pizan. Maria de Luna (1358-1406) fou una reina culta, piadosa i poderosa.[8] Es va casar amb l'infant Martí quan res feia pensar que aquest esdevindria rei. Ella tenia catorze anys i ell setze, i s'havien criat junts a la Cort de la reina Elionor de Sicília.[9] Vint-i-quatre anys més tard, la mort sobtada del rei Joan I, germà gran de Martí, va fer que recaigués en Martí la corona quan es trobava lluny de la Cort, en plena campanya militar a Sicília. La seva esposa, Maria de Luna, va assumir la regència durant el primer any del regnat, que va ser el més convuls perquè el dret de Martí al tron fou disputat tant per la reina vídua Violant de Bar com per la comtessa de Foix, filla del primer matrimoni del rei Joan I amb Mata d'Armanyac. Maria va demostrar durant aquests durs primers mesos —i molt particularment davant la insurrecció armada dels comtes de Foix i els seus aliats— una saviesa i una capacitat de govern que van ser decisives per salvar el tron. Un cop retornat el seu marit, la reina no es va retirar a la vida privada, sinó que va seguir exercint la seva influència en el govern de la Corona. A part de fer front a les intrigues cortesanes, la seva política es va caracteritzar per la protecció dels pobres (va intentar, sense èxit, alliberar els camperols catalans de la remença) i de les minories religioses (jueus i musulmans). Entre les moltes persones a qui va ajudar la reina Maria hi havia la mare de Margarida de Prades, Joana de Cabrera, que era cosina seva. Quan va arribar a la Cort amb la seva mare, Margarida era una nena ben menuda. Sabem que a la cerimònia de coronació de la reina Maria i del rei Martí que es va celebrar a Saragossa el dia de Sant Jordi del 1399, Margarida hi va fer de dama de companyia i ja tenia uns deu anys. Així, fins a la mort de la reina Maria (el 29 de desembre del 1406), Margarida la va tenir com a preceptora i va estar exposada de forma continuada al seu pensament i a la seva praxi religiosa, que podem emmarcar dins dels inicis del corrent de la *devotio moderna*.

La *devotio moderna* es caracteritza per valorar l'experiència personal del creient. Per tal de retre culte a Déu, no n'hi ha prou a donar unes monedes a un clergue tot encomanant-li que pregui per mi. He d'estar disposada a tenir amb Déu una relació personal, que inclogui tant els afers pràctics del meu dia a dia, com les emocions i els anhels del cor. Tenir una relació afectiva i personal amb Déu, una amistat, vet ací la proposta del llibre de referència d'aquest corrent que és *La imitació de Crist*, escrit a la primera meitat

7 Pizan (1999 [1405]: II.36): «*Against those who claim that it is not good for women to be educated*».

8 Sobre la seva figura i regnat, vegeu Silleras Fernández (2012). Nota afegida pels editors.

9 Silleras Fernández (2015a: 687).

del segle xv pel canonge agustí alemany Tomàs de Kempis. El *Kempis* fou el llibre més llegit després de la Bíblia; se'n van arribar a fer 175 edicions en 150 anys. La devoció de la reina Maria és anterior a la redacció del *Kempis* i es nodreix de l'espiritualitat franciscana desenrotllada sobretot a redós de les Universitats de París i d'Oxford, al voltant de figures com Joan Duns Scot o Guillem d'Ockham. El representant *sui generis* d'aquest corrent a les nostres terres fou el frare franciscà Francesc Eiximenis, proper tant a la reina Maria com a l'àvia paterna de Margarida de Prades.[10] Eiximenis, format a Oxford i a París, va ser membre del Consell de govern de la reina Maria de Luna quan aquesta va exercir el càrrec de lloctinent del regne de València (1401-1406).[11] A ella va dedicar el seu breu *Tractat de Contemplació*, també conegut com *Scala Dei* (escala vers Déu) o *Devocionari de la reina Maria*. Aquest breu llibre comença així:

> Així, doncs, per començar amb l'ajuda de Déu nostre Senyor, hem de tractar el que ha de pensar sovint la noble reina. Certs savis indiquen els següents punts:
>
> El primer és que per tal que aquest pensament sigui més eficaç i amb pau al cor, hom ha de preferir i mirar de procurar-se el lloc i temps on pugui, millor i amb més gran repòs, pensar les coses que seguiran. Aquests savis diuen que el temps més adequat per a això és de nit durant la primera vigília, i encara millor durant la segona, que és l'alba; tot i que a vegades algú es pot trobar en un lloc on la contemplació sigui possible a una altra hora. El lloc haurà de ser a la cambra, a l'oratori secret o a l'església, però en general les persones reials tenen assignada una caseta on poden orar secretament.

El text d'Eiximenis pressuposa que la reina dedica un temps específic no pas al recitat coral d'oracions apreses de memòria, sinó a la meditació personalitzada dels punts principals de la fe rebuda, com és ara el fet d'haver estat creada a imatge de Déu, o el fet que li sigui possible a la persona humana establir una relació d'amistat amb Déu en aquesta terra. Li recomana que en començar l'estona d'oració, s'adreci a Déu amb aquestes paraules: «O Príncep dels prínceps i Senyor dels senyors: Jo soc aquí per adorar la vostra alta majestat i per mantenir una conversa amb la vostra saviesa eterna».

Aquest encoratjament a la solitud i a la meditació personal contrasta amb la imposició de l'oració vocal contra la qual haurà de lluitar santa Teresa de Jesús dos segles més tard. Al segle xvi, en plena modernitat, es vol alienar les dones en un activisme espiritual que les mantingui entretingudes; al segle xiv, en canvi, se'ls recomana el mateix tipus de praxi espiritual que als barons, és a dir, la quietud meditativa:

> Després d'això, vós, senyora, pensareu en primer lloc quin és el valor, l'altesa i la dignitat de Déu nostre senyor i quanta és la seva saviesa, ja que governa i regeix tan noblement tot el món. En segon lloc pensareu com és de gran el seu poder, ja que ens ha creat a tots

10 Brines i Garcia (2018: 90, 290-291 i 482).

11 Silleras Fernández (2015a: 683).

> i tot el que existeix. En tercer lloc pensareu quanta paciència, bondat, dolçor i pietat té en provar-nos contínuament com pateix tot el mal que fem, esperant que fem penitència i esmenem la nostra vida. En quart lloc pensareu sobre el rigor de la seva justícia i pensareu com són de grans les penes que dona als damnats i a aquells qui estan al purgatori. En cinquè lloc pensareu com és de gran la seva magnificència i la liberalitat que ens mostra en els grans dons que Ell ens fa des del dia que naixem fins a la mort.[12]

El devocionari *Scala Dei* és un extracte —amb una part inicial nova feta d'oracions i contemplacions— d'una obra anterior d'Eiximenis, molt més voluminosa, titulada *El llibre de les dones*. Cal destacar la circumstància que Eiximenis havia dedicat aquesta obra precisament a l'àvia de la reina Margarida, Sança Ximenis d'Arenós, després que aquesta hagués hagut de fugir del marit, el comte Joan de Prades, que la maltractava, amb l'ajuda del seu fill Pere, el pare de Margarida.[13]

En recomanar-li la meditació diària a Maria de Luna, Eiximenis especifica que la seva durada depèn del ressò o efecte que tingui en ella. Aquesta atenció a la variabilitat personal prepara i anticipa l'eclosió moderna del subjecte conscient de la pròpia originalitat, cridat a la realització personal:

> Ja que és impossible preveure quant de temps Déu nostre senyor ocuparà l'enteniment del qui contempla aquestes coses i és difícil que la persona sàpiga en quin punt estarà més o menys, aquestes contemplacions no es poden repartir en dies. Això es deixa a la prudència del contemplant, és a dir, que si li plau ho reparteixi en set dies, tal com es reparteix tot el temps en aquesta vida; o per més o per menys segons ell ho prefereixi.[14]

La proximitat de Margarida a la reina Maria fa suposar que la jove dama no només coneixia l'existència del volum del *Scala Dei,* sinó que és probable que en conegués alguns passatges o que l'hagués llegit o meditat en més d'una ocasió. Pot ser temptador, com fan alguns historiadors, contrastar la seriositat de la maduresa de Maria de Luna, inclinada a la devoció i als afers greus de la política, amb la suposada superficialitat de la jove i bellíssima Margarida, amant de la poesia, la música i les plasenteries de l'amor cortès.[15] Amb tot, les circumstàncies de vida d'ambdues reines van ser tan distintes que qualsevol comparació es fa gairebé impossible. De Maria de Luna sabem que li agradava prou la literatura. Margarida va intervenir també en la política tot participant en algunes missions delicades i relacionant-se amb els principals poders temporals i espirituals del seu temps. Potser, després de tot, ambdues reines no van ser tan diferents. Sobre la devoció religiosa de Margarida en sabem ben poca cosa, però ens consta que, encara jove, va decidir fer-se monja. Què la va impulsar a fer-ho?

12 Eiximenis (1985 [*c.* 1399]: 9-10).

13 Eiximenis (1985 [*c.* 1399]: 5-6); Izquierdo Molinas (2010).

14 Eiximenis (1985 [*c.* 1399]: 11).

15 Silleras Fernández (2015a: 695).

Figura 1. El *Llibre de les dones* de Francesc Eiximenis, *c.* 1396 [Biblioteca de Catalunya, Bon. 10-VI-34, f. 1r] (Domini públic).

La darrera etapa de la vida de Margarida de Prades: el retir espiritual

De l'espiritualitat o la vivència de fe de la reina Margarida en sabem poc. Coneixem que poc després d'haver-se quedat vídua va iniciar el procés de fundació d'un monestir de l'orde del Sant Sepulcre a les illes Medes. La motivació que a l'època medieval tenien els membres de la casa reial per fundar un monestir podia ser profundament religiosa o bé superficial o fins i tot purament mundana (interès econòmic, prestigi personal). Quina fou la motivació de la reina Margarida? Ho desconeixem. Tanmateix, sabem que no fou una motivació passatgera. Margarida va iniciar aquest projecte l'any 1410 i, malgrat les creixents dificultats amb què s'anava trobant, va fer repetits intents d'acomplir-lo:

> Molt just e piadós senyor, és ver, molt climent senyor, c(om) nostre senyor lo papa, papa Benet XIIIè, de gràcia special, age atorgat a la senyora rayna [*sic*] dona Margarita que·n puscha ffer ·I· monastir en l(es) ylle(s) de les Medes, del bisbat de Gerona. E com lo monestir sia de gran ne(ce)ssitat e utilitat del r(eg)na e no·s puscha comensar ne princip(i)ar ffins que per vós, molt alt se(n)yor ne sien dades l(as) ditas ylles al dit monestir, les qu(als) ylles, senyor, si bé són ffort p(e)tites, car no tenen [...] sinó ·I· treyt de balesta, eren molt gr(an)s als moros qui y captivaven moltes persones, (lo) qual captivament, senyor, à se(s)sat despulls que s'i (feu) una torra, la qual torra, molt alt senyor, no·s pot mentenir sens renda. E si·l dit monaster hi era edificat, la dita torra se mentendria, e·l desús dit captivament per tots temps sessaria. Per què, molt excel·lent senyor, les ditas ylles vullats dar al dit monastir [...] per ço com los ffrares qui n'aturaran en lo dit monastir sien tenguts e obligats de pregar nostre senyor Déus per ànima vostra e per les ànimes de vostres predecessors e sucseidós.[16]

Ho havia promès al monarca moribund? S'havia sentit en el seu interior personalment cridada a fer aquesta fundació? S'hi volia retirar o obtenir-ne algun benefici? No ho sabem. El cas és que, després de set anys de persistència, finalment l'any 1417, ofegada econòmicament, abandona el projecte per la impossibilitat de finançar-lo.[17]

D'altra banda, tenim constància també de la seva devoció per la Mare de Déu de Montserrat pel viatge i estada que feu al monestir acompanyant la reina Maria de Luna (tota la primera setmana del desembre del 1406), poc després d'haver esdevingut ella reina (l'octubre del 1409), i per l'encàrrec d'un trentenari de misses en sufragi de l'ànima de Joan de Vilaragut.[18]

16 Arxiu de la Corona d'Aragó (ACA), Cancelleria, cartes reials de Ferran I, caixa 27, n. 3501 [*c.* 1414]. Sobre les fundacions monàstiques sota l'empara de reines de la península Ibèrica al llarg dels darrers segles medievals, vegeu García & Muñoz (2017: 16-48). Document afegit pels editors, així com les notes 17 a 37.

17 Cuella Esteban (2009, doc. 949: 430).

18 Fort i Cogul (1970a: 151-152 i 202-203).

A més, malgrat que es tracti de fórmules protocol·làries i força estereotipades, en les seves cartes gairebé sempre agraeix a Déu la seva salut o, tal com ho sol expressar ella, la «bona sanitat de nostra persona», i sempre les clou demanant que el «Sant Sperit», «Nostre Senyor Déus», o en la immensa majoria dels casos, la «Sancta Trinitat» sigui guarda de la persona i endreça dels afers dels seus respectius destinataris.[19]

Així mateix, va posseir diverses relíquies que heretà del monarca (una de sant Jordi que havia regalat la reina Elionor de Xipre —tia àvia de Margarida— a Pere el Cerimoniós, la camisa del Nen Jesús, el Sant Calze, espines de la corona de Crist, fragments de la Vera Creu, la Sang de Crist o el braç de sant Lluís, per anomenar només les més rellevants),[20] alguna de les quals va regalar al llarg de la seva vida, tals com el vel de la Verge Maria o el braç de sant Vicenç màrtir —que entregà, el juny del 1420, a la catedral de València—,[21] una altra relíquia d'aquest mateix sant que, a instàncies de la seva tia i abadessa, el 1424, va oferir al convent valencià consagrat a la seva devoció,[22] o la de santa Florentina que, segons diu la tradició, regalà a la vila comtal de Prades.[23]

Una altra dada que ens consta i que pot estar relacionada amb la seva religiositat és que, l'any 1417, va oferir a la reina Maria de Castella —esposa d'Alfons el Magnànim— un volum del llibre de la Litúrgia de les Hores.[24] El regal pot correspondre a un entusiasme de Margarida per la vivència religiosa que hauria desenrotllat al costat de la seva preceptora, Maria de Luna. Sembla ser que la influència de Francesc Eiximenis no es va limitar a la reina Maria i que l'aprofundiment de la vivència espiritual personal que aquest teòric franciscà predicava va trobar un ressò molt remarcable en les dones de la noblesa i de la reialesa; de fet, va arribar fins i tot a la reina Isabel I de Castella, dita la Catòlica.[25]

L'interès per la vivència de fe conscient i personalitzada creix entre les dones més privilegiades i cultes de l'època paral·lelament a l'inici d'aquesta modernitat que, com hem vist al primer apartat, les comença a marginar pel sol fet de ser dones. Van

19 Al respecte, vegeu el registre de cancelleria 2355 de l'ACA.

20 Pel que fa a les relíquies del rei Martí, vegeu-ne el testament a Udina i Abelló (2001: 374-376), així com els estudis de Fodale (1989: 121-135) i Torra Pérez (1996: 506-512).

21 Narbona Vizcaíno (1996: 306-307).

22 Finestres i de Monsalvo (1756, llib. III: 234). Vegeu l'apèndix al final del capítol, un document transcrit i cedit per Eduard Juncosa Bonet.

23 Canten els goigs en lloança de la patrona pradenca: «Nostra reina Margarida, / agraïda, / a la vila ens feu portar / un joiell de Perpinyà / que ens avida. / No ens deixéssiu de la mà, / consol nostre i medicina» (Mn. Joan Roig i Montserrat). Moltes de les relíquies que havien pertangut als reis catalanoaragonesos van conservar-se a Perpinyà fins que el rei Martí l'Humà o l'Eclesiàstic les va traslladar al palau reial de Barcelona, on apareixen a l'inventari que en feu Margarida de Prades havent mort el monarca. Entre aquestes, n'hi havia una de les onze-mil verges que havia arribat a la Corona d'Aragó al segle xiv procedent de Colònia. Al respecte, vegeu la tesi doctoral de Martín Lloris (2010: 245). Aquest paràgraf, així com els dos anteriors, han estat afegits pels editors.

24 Tenim constància d'aquesta notícia perquè la reina Maria de Castella manà fer uns tancadors d'argent i drap encerat per cobrir i decorar «lo libre de les Hores que la reyna dona Margarita donà a la dita senyora reyna» (ACA, Reial Patrimoni, Mestre Racional, vol. 536, f. 54v; ed. Soldevila i Zubiburu 1928: 266-267).

25 Aquest paràgraf ha estat matisat pels editors.

trobar aquestes dones en l'aprofundiment de l'experiència interior la confirmació d'una dignitat personal que socialment es veia cada cop més afeblida i amenaçada?

Fos quina fos la seva relació amb la fe i l'espiritualitat, el fet és que l'ofec econòmic va ser un component constant en la vida de Margarida des que es va quedar vídua. Cal precisar que parlem d'un ofec econòmic privilegiat, d'un ofec econòmic que no té a veure amb la dificultat de cobrir les necessitats bàsiques, sinó amb la dificultat de mantenir el seu estatus reginal i l'estil de vida que socialment s'esperava d'ella i al qual estava acostumada. En el registre inèdit de Margarida de Prades (format per més de tres-centes cartes) que està essent estudiat per Sophie Hirel i Eduard Juncosa, són moltes les missives de la reina que testimonien aquestes dificultats.[26]

El cas és que Margarida, combinant pressions i diplomàcia, va aconseguir que el nou rei Ferran de Trastàmara i el seu fill Alfons el Magnànim li garantissin una pensió vitalícia com a reina vídua. El manteniment d'aquesta assignació que tant li havia costat d'aconseguir sembla que va ser el motiu que mantingués en secret el seu matrimoni amb el dispendiós noble Joan de Vilaragut, que no estava en condicions d'assegurar-li el seu estatus ni socialment ni econòmicament. Quan es casa amb Joan de Vilaragut, la vídua Margarida té poc menys de trenta anys. El seu matrimoni amb Martí l'Humà deu anys abans havia estat forçat per la necessitat d'assegurar descendència al rei pocs mesos després de la mort sobtada del seu hereu. El rei era força vell pels estàndards de l'època (més de cinquanta anys), era molt obès i estava malalt; a més, estava aclaparat i deprimit per la mort del primogènit. Margarida era jove i bellíssima. És de suposar que va acceptar de gust l'honor de convertir-se en reina, però es fa difícil imaginar que pogués satisfer amb el rei Martí l'ideal d'amor romàntic. Així, el seu segon i desavantatjós matrimoni, que posava en perill la seva imatge social i el seu manteniment econòmic, no sembla que hagi pogut tenir cap altra motivació que l'amor, particularment després del fracassat enllaç de conveniència política amb un pretendent del més alt rang, el comte de Foix, amb el qual el rei Ferran tenia interès que es casés. L'any 1418, Joan de Vilaragut va quedar vidu i, poc després, ell i Margarida es van casar en secret a València. Tot apunta que la relació entre ambdós fou passional. Algun temps després, va néixer a Barcelona el seu fill, Joan Jeroni, l'existència del qual van intentar mantenir en secret. Les dificultats econòmiques cada cop més insostenibles van portar la parella a cercar refugi al monestir cistercenc de Santa Maria de Valldonzella, d'on en aquell moment era abadessa Constança de Cabrera, tia materna de Margarida. L'estiu de l'any 1422, al cap de pocs mesos de ser al monestir, Joan de Vilaragut hi va morir de pesta. Les circumstàncies van fer que tots dos esposos de Margarida morissin al monestir de Valldonzella: Martí l'any 1410, després d'emmalaltir sobtadament mentre hi sojornava; Joan l'any 1422, mentre hi exercia oficialment de camarlenc de la reina vídua.[27]

26 Vegeu els estudis de Juncosa Bonet (2020 i 2021a).

27 Les informacions d'aquest paràgraf han estat matisades pels editors.

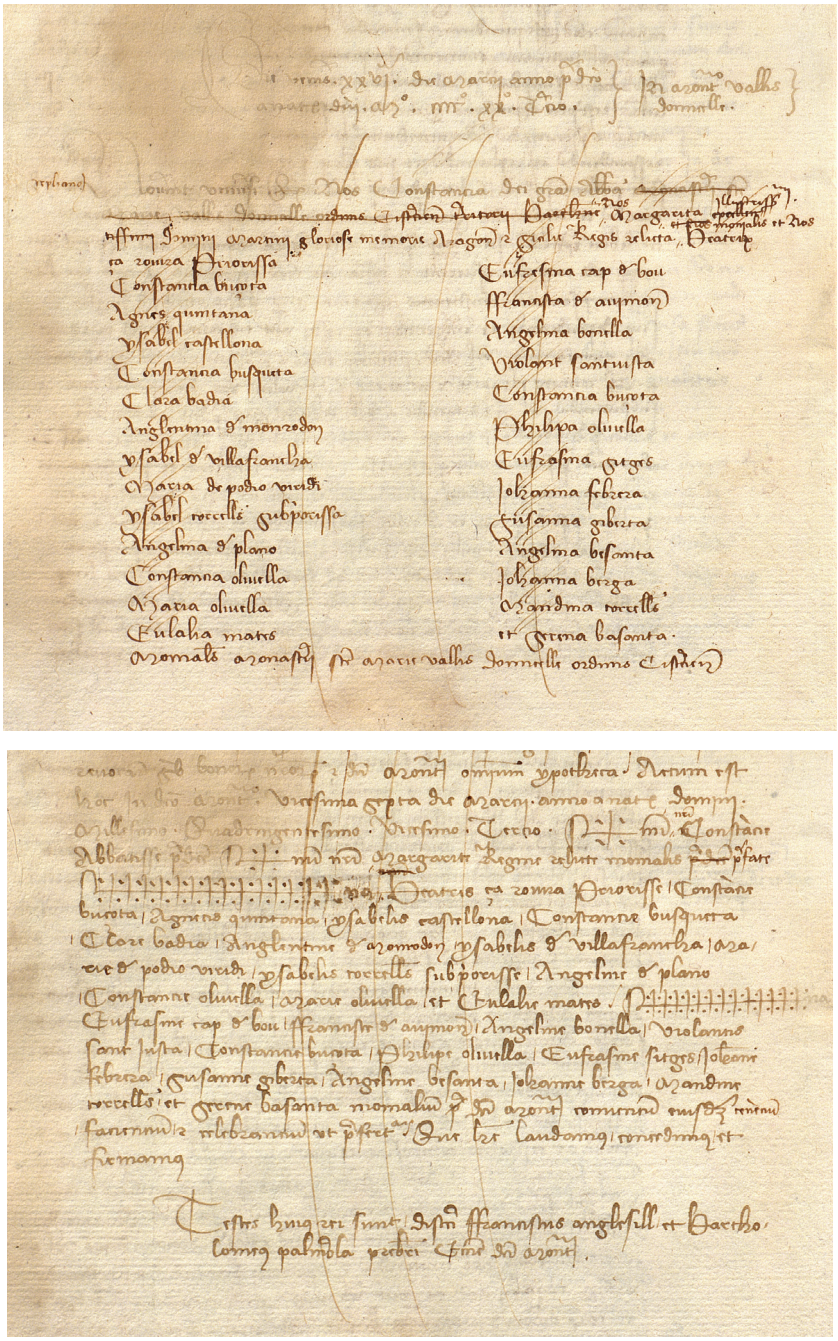

Figura 2. Les monges del monestir de Santa Maria de Valldonzella, l'any 1423 [Arxiu Històric de Protocols de Barcelona (AHPB), 146/16, Ferrer Verdaguer, f. 35v i 36v] (Tots els drets reservats).

És aleshores, després de la mort del seu segon i estimat espòs, que la reina prendrà la decisió de fer-se monja. Vist des de fora, no sembla que tingués massa opcions en aquest moment: morta la mare, mort l'espòs, segurament sense pensions suficients, amb el perill d'escarni públic o almenys de pèrdua de prestigi social (com justificaria que hagués estat casada en secret amb un noble mentre actuava en l'àmbit públic com a reina vídua?), amb un fill de pocs mesos… on podia anar la reina Margarida? A aquest horitzó d'haver quedat atrapada, cal afegir-hi que el segon marit va morir carregat de deutes que ara requeien sobre ella. Tenint tot això en compte, s'entén que la recomanació del marit moribund fos que donés el fill en custòdia i es fes monja. Aquesta sembla l'opció més raonable per donar una sortida socialment digna a la situació de Margarida i per protegir-la d'un futur més que incert.[28]

El marit li ho va recomanar, ella ho va decidir i la tia abadessa hi va consentir. Margarida es va fer monja i va professar pocs mesos després de la mort de Joan.[29] El fill Joan Jeroni va ser criat per la mateixa família de mercaders de Barcelona que s'havien cuidat dels fills il·legítims del rei Martí el Jove (el fill del rei Martí l'Humà i la reina Maria de Luna, la mort sobtada del qual va precipitar el matrimoni del seu pare amb Margarida). Per desig de la seva mare, a l'infant Joan Jeroni se li va ocultar el seu origen i, quan va estar criat —als sis o set anys—, va ser donat al monestir de Santes Creus per tal que, en complir l'edat prescriptiva, hi pogués professar com a monjo.

Margarida de Prades inicia la seva vida de monja quan ronda els trenta-tres anys, una edat en què, pels estàndards de l'època, ja podria ser fins i tot àvia, i ho fa mentre pateix el dol de la mort de l'home que estimava i la separació del seu únic fill, encara molt menut. No són, ni de bon tros, unes circumstàncies favorables que augurin una vida monàstica feliç.

El retir espiritual de la reina Margarida va durar poc més de set anys. Consta de dues etapes diferenciades: els primers anys els va passar com a monja al monestir de Santa Maria de Valldonzella,[30] on havia viscut amb el seu espòs secret, on havia pogut abraçar, també en secret, el seu fill, i on havien mort els seus dos marits. A Valldonzella, hi tenia la tia Constança, que estava al corrent de les circumstàncies de la seva vida oculta i amb qui devia poder parlar lliurement. És possible que aquesta etapa fos per a Margarida de revisió de la seva pròpia existència. Costa imaginar-la fent un tall brusc amb el passat i abraçant la convivència monàstica amb tot el cor, com aquell que inicia una nova vida. Potser va ser el cas; però jo la imagino en aquests primers anys melangiosa i solitària,

28 Sobre totes aquestes qüestions, vegeu el capítol de Juncosa & Navàs.

29 Tenim prova documental que abans d'acabar l'any ja havia professat: «*Die sabbati, XII die decembris anno predicto* [1422]. *Sit omnibus notum quod nos, Margarita, illustrissimi principis alte recordacionis domini Martini [...] relicta monialis monasterii Sancte Marie Vallis domicelle ordinis cisterciensis territorii Barchinone*» (AHPB, 146/1, Ferrer Verdaguer, f. 64v).

30 Pel que fa al període en què Margarida de Prades va viure a Valldonzella, vegeu Albacete & Güell (2013: 61-62); Fort i Cogul (1970a: 149-157).

gaudint de certs privilegis atorgats per la tia abadessa i mirant-se la vida conventual una mica de lluny, encara que oficialment en formés part com una monja més.

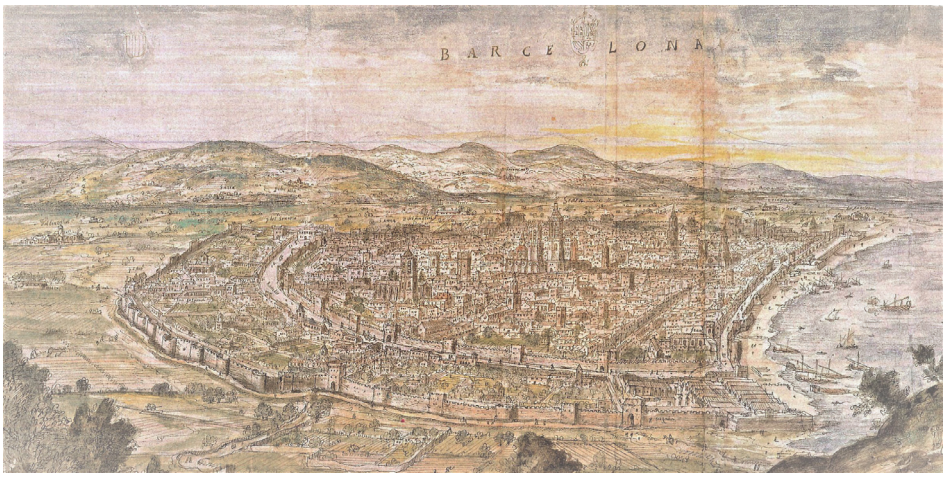

Figura 3. Vista de Barcelona pintada per Anton van der Wyngaerde el 1563, amb el monestir de Valldonzella situat extramurs, a l'esquerra de la imatge (Wikimedia Commons).

Aquesta situació de relatiu aïllament fa plausible que, en aquests darrers anys, Margarida pogués recuperar alguna cosa de la praxi espiritual que devia adquirir al costat de Maria de Luna.[31] No en el sentit de pràctica externa; la reina era de prou edat i havia viscut prou com per no acontentar-se amb devocions externes. Si la reina Margarida va tenir devoció en aquests darrers anys, si va tenir vida espiritual conscient, aquesta havia de passar necessàriament per confrontar-se amb sinceritat amb la pròpia vida i amb els límits externs i interns que l'havien conformada. Potser sí que la reina Margarida havia tingut sempre una pietat que els documents conservats no ens permeten de conèixer prou. Potser Margarida no va experimentar mai aquesta dimensió espiritual conscient. Potser no havia tingut una fe viva al llarg de la vida i aquests darrers anys van desvetllar-la; potser ni la tenia ni tampoc no se li va desvetllar quan va ser monja. Ho desconeixem. El cas és que, simplement des del punt de vista humà, el fet de quedar-se sola amb un cor tan ple de vivències com el seu i amb tant de temps per meditar-les, fa gairebé impossible no imaginar un aprofundiment de la consciència. Podia quedar tancada en si mateixa, atrapada en la melangia o la depressió? És una possibilitat. Però el fet d'haver estat en contacte en la seva joventut amb una espiritualitat tan viva i personal com la que proposa el *Devocionari* de la reina Maria, fa plausible també pensar que la reina Margarida va experimentar, en els seus últims anys, alguna cosa més que melangia o enyor; fa possible imaginar la solitud dels darrers temps com

31 Planas Badenas (2015).

un camí de descoberta interior que la va ajudar, de mica en mica, a veure i a llegir les vicissituds que havia viscut, els desencontres, els conflictes i les intrigues de la Cort, en clau de misericòrdia, assumint-ne lliurement els desencerts i les injustícies, sense justificar res, sense absolutitzar res. Un camí de pau interior.

En qualsevol cas, la reina monja va seguir despatxant alguns dels seus afers des del claustre a través de procuradors. Anys més tard, la trobem als dominis del comtat de Prades i és aleshores quan sembla que, potser a causa de la mala salut que li hauria impedit el viatge de retorn a Barcelona, potser per estar a les terres de la seva família, o més a prop del seu fill, que ja era al monestir de Santes Creus, potser per allunyar-se de les responsabilitats o les amistats que encara la devien anar a trobar a Valldonzella, Margarida esdevé monja del monestir cistercenc de Santa Maria de Bonrepòs, al terme de La Morera del Montsant. Aquesta és la segona etapa de les dues en què podem dividir el seu «retir espiritual».[32]

Santa Maria de Bonrepòs era un cenobi de llarga i noble tradició, fundat a inicis del segle XIII sota l'empara reial.[33] Tanmateix, a l'època en què hi arriba i hi exerceix el càrrec d'abadessa Margarida, Bonrepòs es troba en decadència, amb diversos litigis oberts,[34] ofegat pels deutes i fortament pressionat pels arrendadors dels delmes i les primícies.[35] Hi viuen poques monges i tenen dificultats creixents amb els seus veïns de la cartoixa d'Escaladei, que sempre havien vist el monestir cistercenc com una competència indesitjada. La vinculació dels primers ermitans del Montsant sembla que fou amb l'orde del Cister, però, a finals del segle XI, es van fundar a la muntanya, amb protecció reial, dos monestirs gairebé a tocar: un eremitori del Cister al terme de La

32 Fort i Cogul (1970a: 157-158). Sempre s'havia dit que Margarida de Prades havia estat escollida abadessa d'aquest cenobi, però les investigacions més recents tendeixen a posar en dubte aquesta possibilitat. Al respecte, vegeu el capítol de Juncosa & Navàs.

33 Per a conèixer la història del monestir, vegeu Gort i Juanpere (2017).

34 Un dels quals derivat de la tinença del mas d'en Obach i dels seus termes i cases, dins els límits de La Morera, del qual l'abadessa de Bonrepòs n'era senyora directa, amb tota la jurisdicció civil. Archivo Histórico Nacional (AHN), Instituciones Eclesiásticas (IE), Clero regular (CR), carpeta 1991, perg. 11; ed. Gort i Juanpere (2017: 103-113).

35 Tal com demostra un document d'inicis del segle XV en què el vicari general de Tarragona els mana, sota pena d'excomunió, que «no molèstian a las monjas de Bonrepòs»: «Atenent encara a nostra oïda ésser estat intimat per part de la dita senyora abadessa del dit monestir que los arrendadors de las rendes al dit reverendíssim senyor archebisbe e Església de Tarragona pertanyens dins los límits de la dita concessió e donació e confirmació haver feta e moguda qüestió, petició e demanda, e com elles pertanguian al dit monestir de Bonrepòs e a las honorable senyora abadessa e convent, e com sia cosa sancta e justa retenir a cascú ço del seu, per tant, per la autoritat de què usam, manam al honorable en Pera Aycant, cavaller, y als venerables companyons seus, arrendadors de las dites rendes e esdeveniments pertinents als dits reverent senyor archebisbe e Església de Tarragona, e a tots e sengles altres arrendadors e col·lectors de las dites rendes presens e esdevenidors que de n'avant no us entremetau ne se entremeten de demanar ni rèbrer delmes e primícies dins los límits e·n lo terme que·s diu de frare Guerau e de Montsant, segons que en les cartes e instrumens dessús dits més llargament se pot vèurer. Manant a tots e sengles terratinents en los términs en las ditas cartas contenguts que atorguen, responguen e obeescan, e atorgar, respòndrer e obeir e liurar sien tinguts a les dites senyora abadessa e a son convent e a los procuradors de tots e sengles delmes e primícies del fruits cullits e collidors en las possessions dels términs damunt dits. E a los terratinents, emperò, faent lo contrari, ara per lavors e lavors per ara, fet en aquests escrits, sentència d'excomunió promulgam» (AHN, IE, Clero Secular, leg. 6690; 29 d'agost del 1401).

Morera (que després es convertirà en el monestir cistercenc femení de Bonrepòs) i un monestir cartoixà a Poboleda (Escaladei). Es va iniciar així una rivalitat que va durar dos segles i mig, i que es va acabar vint-i-dos anys després de la mort de Margarida (1452), quan els visitadors van acordar la seva supressió i agregació al cenobi de Santes Creus. Però el prior d'Escaladei, dos anys abans, havia aconseguit del papa Nicolau V una butlla per la qual, en cas d'abandonament de les monges de Bonrepòs, l'esmentat prior en podria prendre possessió, amb les seves terres i pertinences. Les poques monges que quedaven al monestir es van negar a abandonar-lo i el prior d'Escaladei s'hi desplaçà per tal de prendre'n el domini. Amb la intenció de romandre al cenobi, les monges van accedir a fer un pacte amb el prior i s'establiren tot un seguit de capítols entre ambdues parts que no van ser acceptats per Santes Creus, fet que donà lloc a un llarg plet que es posà en mans del papa, qui delegà el cas en l'arquebisbe de Tarragona, Pere d'Urrea. Fruit del seu arbitratge, l'any 1473, va determinar-se que tots els béns immobles quedessin per a Escaladei i que les joies i tota la resta, tant sagrat com profà, passessin a mans de Santes Creus. Fou en aquest moment que la comunitat de Bonrepòs va ser formalment dissolta i els edificis monàstics van ser destruïts, pedra a pedra, pels seus veïns cartoixans d'Escaladei, que es van voler assegurar que mai més no hi hauria un monestir rival a la muntanya. Al seu lloc, hi van bastir el mas de Sant Blai, avui encara dempeus, tot i que en un estat ruïnós.[36]

Figura 4. Estat actual del mas de Sant Blai, a la Morera de Montsant (Wikimedia Commons).

36 Durán i Cañameras (1956: 43-44); Fort i Cogul (1970a: 158-166); Gort i Juanpere (2017: 121-139). Paràgraf matisat i ampliat pels editors.

Els monestirs femenins lliures del control d'un monestir masculí i amb protecció monàrquica directa (normalment de la reina, que hi podia anar a viure o a reposar) s'acaben en l'època medieval. L'època moderna, com hem vist, porta a l'exclusió de les dones dels llocs de govern i a una accentuació de les formes de submissió social en virtut del sexe que les dones de classe alta de generacions anteriors no havien patit tant.

Pel que fa a Margarida de Prades, morirà al cap de poc més de set anys d'haver professat, l'estiu del 1430. En un primer moment, va ser enterrada a Bonrepòs, però arran del procés de desmantellament del monestir, el seu cos serà traslladat i sepultat al monestir de Santes Creus, on havia passat gran part de la infantesa i joventut el seu fill. Quan mor Margarida, Joan Jeroni és encara un nen, a qui faran professar uns anys més tard. Tanmateix, a mesura que anava creixent, va anar quedant més i més clar que Joan Jeroni no tenia vocació de monjo. Podem imaginar el càrrec de consciència de l'abat Pinyana, que era l'únic que coneixia la veritable identitat del noi, veient-lo créixer inadaptat al claustre i ignorant de la seva nissaga. L'any 1438, el remordiment de consciència va portar l'abat a confessar abans de morir al jove monjo el seu veritable origen. Joan Jeroni va acabar marxant del monestir, va obtenir una butlla papal que l'absolia dels vots i va guanyar un plet que li va donar accés a l'herència de la seva àvia paterna, Teresa Àlvarez d'Haro.[37]

Reflexions finals

L'estudi de la figura de Margarida de Prades i l'intent de comprendre les circumstàncies que la van portar a abraçar la vida monàstica m'ha fet reflexionar sobre els tres punts següents:

- *La llibertat i l'autonomia de les dones medievals:* és anacrònic parlar d'autonomia personal en el context premodern, però Margarida de Prades sembla haver reeixit, en un context polític i personal molt complex, a menar la pròpia vida d'acord amb les seves preferències o, almenys, a intentar-ho. Margarida de Prades va prendre responsabilitat per la pròpia vida i va estar disposada a córrer riscos personals molt grans per tal de fer-ho; en aquest sentit, seria una precursora de la subjectivitat moderna en el sentit que ens deia Christine de Pizan: Margarida és algú que, per bé o per mal, va fiar-se més de la pròpia experiència que de les autoritats establertes o de les expectatives socials.
- *L'espiritualitat franciscana tardomedieval:* no sabem fins a quin punt el *Devocionari* que Eiximenis va dedicar a la reina Maria va influir en la jove Margarida, però sí que podem constatar que el tipus de meditacions que proposa no són possibles sense una clara consciència de la dignitat personal i de la responsabilitat per la pròpia manera de viure. En aquest sentit, ha estat una

37 Vegeu el capítol de Soler Molina en aquest mateix llibre. Paràgraf matisat i ampliat pels editors.

sorpresa per a mi descobrir com de properes són algunes de les meditacions que proposa Eiximenis a les propostes dels exercicis ignasians, que fins en el dia d'avui són una de les eines principals del creixement en la fe i en la maduresa personal dels cristians. Em resulta inevitable posar en relació el primer i el segon punt d'aquestes conclusions, en el sentit que també en la meva pròpia experiència com a monja i feminista, l'aprofundiment en la fe, en el fet d'haver estat creada a imatge de Déu i de ser estimada incondicionalment per Déu, constitueix la base de la meva lluita per la igual dignitat de barons i dones i pel reconeixement social de les dones. Crec que les dones que, com Maria de Luna —i potser també Margarida—, es prenguessin seriosament les propostes del *Devocionari*, necessàriament havien de sortir-ne reforçades en la seva capacitat d'actuar amb llibertat i amb respecte vers elles mateixes. Això ocorre malgrat que Eiximenis digui en alguns passatges de l'obra que el paper de les dones és de submissió al marit. Ho diu, però també parla d'igualtat i, en qualsevol cas, el fet que animés les dones a meditar quotidianament sobre la pròpia dignitat crea una profunditat i una solidesa en l'autoconeixement que cap afirmació discriminadora no pot afeblir.

- *Les motivacions d'entrar en un monestir medieval:* sembla clar que l'entrada de Margarida al monestir de Valldonzella va ser motivada per consideracions que poc tenen a veure amb la vocació, entesa com una crida de Jesús a seguir-lo en la vida de comunitat. Que Margarida hagués experimentat una crida d'aquest tipus no es pot descartar, però no tenim cap dada que ens permeti afirmar-ho i, en canvi, en tenim unes quantes que fan pensar que la decisió va estar motivada per la necessitat de cercar un recer i de resoldre l'atzucac existencial en què l'havien deixada la mort del segon espòs, l'existència del fill, la descoberta del matrimoni secret i les dificultats econòmiques. Aquest inici accidentat no implica, però, que Margarida no hagués trobat en la vida monàstica l'oportunitat de desplegar una vivència espiritual que potser havia començat a experimentar d'adolescent al costat de Maria de Luna. Aquest punt queda com a possibilitat, però el que sembla segur és que el retir de Bonrepòs va oferir-li el recer que cercava i va fer créixer en ella l'amor a la solitud:

> No és difícil figurar-se a la vídua del darrer rei de la Casa de Barcelona i del noble Joan de Vilaregut, allargant els seus passejos des del monestir de Bonrepòs fins a aquella peça de terra, reposar en la seva barraca, beure de l'aigua de la seva font, contemplar des d'allí les muntanyes del comptat [*sic*] de Prades, […] i recordar les poques alegries i les moltes penes que havia passat.[38]

38 Durán i Cañameras (1956: 44).

Apèndix

1424, febrer, 28. Monestir de Santa Maria de Valldonzella.

Instrument mitjançant el qual Margarida de Prades, reina vídua i monja de Valldonzella, amb el consentiment de l'abadessa del monestir, la seva tia Constança de Cabrera, lliura devotament unes relíquies de sant Vicent (una part del fèmur) a fra Miquel Roure, majoral de Quart i sotsprior del monestir de Sant Vicent, situat als extramurs de la ciutat de València, depenent del monestir de Poblet, a canvi de misses i pregàries per la seva ànima i la del difunt rei Martí, i pel perdó dels seus pecats.

AHN, IE, CS, llig. 6774, exp. 89

Nós, na Margarida, del molt alt e molt excel·lent príncep de alta recordatió lo senyor rey don Martí, rey d'Aragó, de Sicília, de València, de Mallorques, de Cerdenya, de Còrsega, comte de Barcelona, duch de Athenes e de Neopàtria, e encara comte de Rosselló e de Cerdanya, relicta, ara monja de Valldonzella, atenents que aprés lahor de nostra senyor Déu e de la sua molt gloriosa mare, humil Verge sancta Maria, cascun feel christià deu haver en gran honor e reverèntia, ab aquella major e pus perfeta devoció que pot, los sants e las santes, los quals per mantenir la sancta fe catòlica en aquest món per lurs mèrits són stats dignes de haver adquisida corona de martiri, e per consegüent la sobirana glòria de Paradís; e per tal que per intercessió llur siam dignes de haver, posseyr e contemplar aquell sobiran bé, so és, la magestat divina e que en pregar aquella incessantment per nosaltres indignes e pecadors hi sien pus obligats; volents dotar les sues sanctes invocations de lurs sanctes relíquies, així com aquella que avem gran e molt singular devoció en los sants e sanctes, de bon grat e de nostra certa sciència, ab gran affectió, liberalment de e ab consentiment e voluntat de nostra tia, madona Constança de Cabrera, abadessa de Valdonzella, ab tenor de la present, donam e atorgam a l'honest e religiós frare Miquel Roure, majoral de Quart e sotsprior de mossènyer sant Vicents de la ciutat de València, e a la casa o sgléya del dit mosenyner sant Vicents, qui és del monestir de Poblet e fora los murs de la dita ciutat de València, la meitat de l'òs de la cuxa del dit gloriós màrtir mossènyer sant Vicens. Volem, emperò, e encarregam lo dit majoral e sotsprior qui ara és o qui per temps serà e sots tal vincle e condició donam les dites sanctes relíquies que sia tengut e deja tots anys dir o fer dir e celebrar en la dita casa o sgléya perpetualment una missa del sant sperit per la ànima del dit senyor rey don Martí e nostra. E més avant, tant humilment com podem, pregam e encarregam lo dit majoral e sosprior, e universalment tots los altres frares de la dita casa o Sgléya qui ara són o qui per temps seran, que, ultra lo deute en què ja·n són tenguts, ajen e tengen lo dit senyor rey e nós en contínua memòria en ses devotes orations, migensant les quals e la dita sancta missa Déus, per sa infinida pietat e misericòr-

dia nos perdone los peccats e·ns aculla en la sua molt sancta Glòria quant pasarem de aquesta present vida. E per tal que les dites sanctes relíquies sien ab major solemnitat e devoció tingudes, notificam, ab aquella mateixa a tuyt generalment, com són estades donades ab molt gran reverèntia e honor als reys d'Aragó pasats, e per consegüent al dit seynor rey don Martí, marit e senyor nostre de gloriosa memòria, qui aquelles tenia ab molt gran devotió ben guardades, e aprés són vengudes en nostre oder aquestes e moltes d'altres, de les quals en nostra vida, com sia pus digna cosa que estigen en los sants monestirs e sanctes esglésies, ne volem ornar aquelles a honor e glòria de nostre seynor Déus de sos sants benaventurats. E les quals sanctes relíquies vos trametem per lo amat e religiós nostre frare Guillem Queralt, monje e síndich del dit monestir de Poblet, qui ab gran instàntia e molt humilment nos n'à suplicada. En testimoni de les quals coses, al dit majoral e sotsprior e a la dita casa o sgléya manam fer la present, subsignada de nostra pròpia mà e sagellada ab nostre segell secret.

Dada en lo monestir de Valldonzella, a XXVIII del mes de febrer de l'any de la Nativitat de Nostre Senyor MCCCCXXIIII. *La reyna Margarita, monja de Valldonzella*.

LES PARAULES DE LA REINA:
PRESENTACIÓ I ANÀLISI DE LA CORRESPONDÈNCIA DE MARGARIDA DE PRADES ENTRE ELS ANYS 1412 I 1416

Sophie Hirel-Wouts

Resum: Silenciada per bona part de la historiografia i valorada essencialment per la seva bellesa, que lloaren els poetes de la seva època, Margarida de Prades, esposa de Martí l'Humà durant poc més de vuit mesos, segueix essent una reina força desconeguda. La presentació i l'anàlisi de les cartes —majoritàriament inèdites— que va adreçar tant a reis i al papa, com a diversos personatges importants de l'alta noblesa de la Corona d'Aragó, ens permetran conèixer millor una dona de poder, els propòsits polítics de la qual tractarem al llarg d'aquest capítol.

Paraules clau: reina medieval; Corona d'Aragó; Interregne; Compromís de Casp; retrat literari; cartes; Benet XIII (papa Luna); dones de poder; Cisma d'Occident.

Abstract: Largely ignored by historiography and only valued, essentially, for her beauty, which was praised by the poets of her time, Queen Margaret of Prades, wife of Martin the Humane for little more than eight months, continues to be a largely unknown figure. An analysis of the mostly unpublished letters that she wrote to kings, to the pope and to various important figures in the high nobility of the Crown of Aragon reveals a woman of power, whose political aims are discussed at length throughout this chapter.

Keywords: medieval queen; Crown of Aragon; Interregnum; Compromise of Caspe; literary portrait; letters; Benedict XIII (Pope Luna); women of power; Western Schism.

Il·lustració de la portadella: Ovide, *Héroïdes* [Bibliothèque nationale de France (BNF), Ms. Français 875, f. 92r] (Wikimedia Commons).

Juncosa Bonet, Eduard & Jordà Fernández, Antoni (eds.), *Margarida de Prades: regnat breu, vida intensa*, URV-UB, Tarragona, 2022, p. 377–397. ISBN: 978-84-1365-016-6. DOI: 10.17345/9788413650166

A l'Eduard Juncosa Bonet,
per haver-me fet descobrir Prades.

La reina Margarida, esposa efímera del rei Martí I d'Aragó, no és, *stricto sensu*, una reina desconeguda.* A l'Arxiu de la Corona d'Aragó (ACA), s'hi conserven diversos documents sobre el seu enllaç amb l'esmentat monarca el 17 de setembre del 1409, i fins i tot es pot rastrejar part de l'itinerari de la reina vídua durant els regnats dels reis Ferran d'Antequera i Alfons el Magnànim.

Un dels fets que crida més l'atenció és el vel que va estendre's des de ben aviat sobre Margarida de Prades en la historiografia catalanoaragonesa medieval, que va silenciar o menystenir el seu breu pas pel tron, així com l'enfocament excessivament novel·lesc —i, per tant, poc objectiu— amb què van interpretar-se les seves dades biogràfiques. Ambdues postures tenen, per descomptat, una explicació justificada. Pel que fa al silenci de la historiografia, no hi ha dubte que es deu, en gran mesura, al fracàs que suposà la tardana boda de la jove Margarida amb l'abatut i malaltís rei d'Aragó; aquesta unió precipitada, imposada per circumstàncies tràgiques (la mort inesperada de l'únic fill supervivent del monarca, l'infant hereu Martí de Sicília, el 25 de juliol del 1409), perseguia *in extremis* la continuïtat dinàstica del llinatge barceloní del Casal d'Aragó. El decés sobtat sense descendència del sobirà tan sols vuit mesos i mig després d'haver-se celebrat el seu segon matrimoni va determinar que es considerés que la seva muller havia fracassat en el paper que se li havia atribuït. Tal com s'ha pogut veure en capítols precedents, alguns cronistes poc proclius al canvi dinàstic d'aquells anys arribaren, fins i tot, a inculpar la reina d'haver precipitat el traspàs de Martí l'Humà, com a conseqüència d'un matrimoni inoportú.[1]

* Aquest treball s'inscriu en el projecte «MISSIVA (Lettres de femmes dans l'Europe médiévale. Espagne, Italie, Portugal, VIIIe-XVe siècles)», dirigit per les professores Hélène Thieulin-Pardo (Sorbonne Université) i Patricia Rochwert-Zuili (Université d'Artois).

1 Ed. Vagad (1499: f. 154v).

Molts altres autors, mostrant-se més indulgents, van acontentar-se amb unes lacòniques paraules sobre l'enllaç reial. En efecte, entre els testimonis historiogràfics, l'únic tret distintiu que es ressalta de Margarida de Prades és la seva gran bellesa, un element que tornarem a apreciar en la valoració literària de la reina;[2] pot prendre's tan sols com a exemple il·lustratiu l'afirmació de Pere Tomic en les seves *Històries e Conquestes*, on es referia a la donzella Margarida com «una de las pus bellas senyoras que hom sabés en lo món».

Cal subratllar, a més, que l'Interregne que va seguir la infructuosa unió entre Martí I i Margarida de Prades fou prou llarg i complex com per relegar a un segon pla el record de la darrera i fugaç esposa del difunt monarca; un Interregne que va concloure's amb l'adveniment d'una nova dinastia (Trastàmara), la qual no fou acceptada fàcilment per bona part de la historiografia catalanoaragonesa.

Tenint en compte aquestes circumstàncies (fracàs de la funció progenitora de la reina i ruptura dinàstica), no resulta estrany que tants autors, coetanis i posteriors, silenciessin la reina Margarida. Per descomptat, es podrien afegir altres moltes hipòtesis sobre aquesta relativa indiferència envers la seva persona; l'ombra tutelar de la «gran» Maria de Luna —amb un actiu paper polític i cultural durant molts anys al costat de Martí l'Humà— podria ser-ne una.[3]

En qualsevol cas, va ser la producció literària dels segles XIV i XV la que va permetre rescatar (amb certs límits) aquesta figura. De fet, únicament en la lírica perviu un record més intens i idealitzat de la reina Margarida, el qual contrasta fortament amb l'oblit a què la va relegar la historiografia.[4] Tal com s'ha pogut apreciar anteriorment, la de Prades es convertí en un objecte literari per als poetes de la seva època:[5] alguns contemporanis, catalans (Jordi de Sant Jordi, Arnau March, Lluís Icard o Arnau d'Erill) o no (el tirolès Oswald von Wolkenstein, l'aragonès Pedro de Santa Fe, o el castellà marquès de Santillana), cantaren la seva bellesa i la van presentar com «la mejor de las mejores», per citar tan sols un vers del plany que Íñigo López de Mendoza li dedicà després de la seva mort.[6]

Aquesta incipient idealització de Margarida de Prades es deuria, segons Martí de Riquer, al paper de «musa» o inclús de «mecenes» que va tenir la reina vídua, al centre d'una «cort literària». Convé matisar tals afirmacions a la llum dels documents conservats als arxius, els quals deixen entreveure una reina menys involucrada en el món poeticoliterari del seu temps, però aquesta no és la finalitat de la present contribu-

2 Per a més detalls, vegeu els capítols de Navàs Farré i Cingolani en aquest mateix volum.

3 Vegeu els treballs de Silleras Fernández (2008 i 2015).

4 A més dels estudis sobre poetes vinculats amb la reina Margarida, s'han escrit algunes obres dramàtiques sobre el personatge: Ubach i Vinyeta (1870); Quintana Vintró (1989).

5 En relació amb aquesta explotació de la imatge literària de la reina, vegeu Riquer i Morera (ed. 1955: 94-104).

6 Sobre la vida i creació poètica del marquès de Santillana, vegeu Pérez Priego (2004, cap. 2).

ció.[7] Allò que sí que cal afegir és que aquest retrat de la reina Margarida va basar-se i se segueix fonamentant, en gran mesura, en la recuperació d'uns elements biogràfics amb tints novel·lescos que no van deixar d'impressionar la crítica contemporània.

Recordo breument algunes dades:[8] Pere de Prades, el pare de Margarida, havia mort l'any 1395, tot deixant la seva esposa Joana de Cabrera —parent de Maria de Luna— i la mateixa Margarida sota la custòdia de l'esmentada reina, de qui fou dama de companyia.[9] Aquesta proximitat amb la Cort reial (la boda va concloure's en un parell de mesos), la presència del seu oncle Lluís a l'entorn de figures tan influents com el papa Luna, juntament amb la bellesa i les aptituds de la donzella van ser factors decisius en la seva elecció per esdevenir la nova reina. El traspàs de Martí l'Humà al cap de poc temps d'haver-se celebrat les noces va convertir Margarida en vídua essent encara molt jove.

De tota manera, allò que més va interessar a la historiografia va ser l'etapa de viduïtat de la reina, tant pel que fa a la seva relació i matrimoni clandestí amb el cavaller valencià Joan de Vilaragut (el qual va intentar mantenir en secret per tal d'evitar perdre els privilegis que tenia en qualitat de reina vídua), com pel fill que van tenir i que es van veure forçats a ocultar. Les recurrents dificultats econòmiques i els deutes acumulats van provocar que perdés els seus drets sobre el palau reial Menor de Barcelona i la torre de Bellesguard. Despossseïda de bona part dels seus béns, Margarida de Prades va cercar refugi, juntament amb el seu marit, al monestir de Santa Maria de Valldonzella, on també va expirar, malalt de pesta, Joan de Vilaragut. Pocs mesos després, tot complint les seves darreres voluntats, Margarida de Prades va decidir professar com a monja en el mateix cenobi, i va entregar el seu fill, primer, a una família de burgesos barcelonins, i després, a la comunitat de Santes Creus. Els darrers mesos de vida els passà al monestir de Santa Maria de Bonrepòs, a la Morera de Montsant.[10]

La crítica ha interpretat aquest ingrés de la reina vídua a la vida religiosa de diverses maneres. Per a alguns, manifesta el fracàs i l'aïllament de Margarida de Prades; és l'opinió del pare Diago, de l'orde de Predicadors, en considerar aquesta etapa final de la seva vida com una conseqüència de les acusacions formulades per fra Vicent Ferrer en contra de la reina, a la qual criticava per haver defès el papa Luna i, d'aquesta mane-

7 No és el meu propòsit discutir la pertinència d'aquest termes. L'existència d'una cort literària propulsada per la reina no es pot rastrejar a partir de la documentació d'arxiu que coneixem a dia d'avui, la qual apunta més aviat vers les dificultats econòmiques cròniques de la reina vídua, tal com ho ha demostrat amb molt de detall Juncosa Bonet (2020 i 2021a). Malgrat tot, és habitual, entre la crítica moderna, fer al·lusió a la reina com a «musa» o «mecenes».

8 Sintetitzo de manera molt breu algunes de les dades més rellevants que han estat abordades amb més profusió i detall en els capítols anteriors.

9 Sobre el paper de les donzelles en les Corts femenines aragoneses, vegeu Narbona Cárceles (2009).

10 A més del capítol de Forcades i Vila en aquest mateix volum, sobre l'etapa monacal de Margarida de Prades, vegeu Albertí Casas (2007); Roca i Costa (2014); Gort i Juanpere (2017).

ra, haver afavorit la perpetuació del Cisma de l'Església, motiu pel qual la reina s'hauria avergonyit tant que va veure's empesa a abandonar el segle:

> Viendo esso, el bienaventurado Santo [*Vicent Ferrer*] subió un día al púlpito en el castillo, y encendido de santa cólera dixo que la reyna dona Margarita, segunda muger que fue del rey don Martín, tenía la culpa de la pertinacia de Benedicto trezeno, por aver ella negociado con su marido el rey en tiempos passados que lo reconociesse por Papa o que perseverasse a lo menos en su obediencia: con lo qual se avía Benedicto ensobervecido tanto que no quería reconocer su pecado. Hallávase entonces en Perpiñán doña Margarita, y aun oýa el sermón, y hizo tanto efecto en ella la palabra de Dios que lloró amargamente allí mismo, y después hizo penintencia, y se hizo religiosa en el monesterio de Valldonzellas cerca de la cuidad de Barcelona.[11]

Per a d'altres historiadors/es, aquesta última etapa monacal s'ha d'interpretar més aviat com un senyal de llibertat i d'independència de Margarida de Prades, és a dir, com una via d'escapatòria: «decidí retirar-se del món, amb altres monges de la seva família, per viure en un espai tranquil, propi i, novament, independent de control masculí».[12]

El que pretenc demostrar amb aquest sintètic repàs és, en primer lloc, que les notícies biogràfiques de la reina eren prou sorprenents com per suscitar insinuacions de perfil més novel·lesc que no pas científic; així mateix, que les fonts sobre les quals ens basem per aproximar-nos a la vida d'aquesta reina poden donar peu a interpretacions discordants. Dit d'una altra manera, fa més de sis-cents anys que deixem que siguin els altres (poetes, cronistes, historiadors) qui ens esbossin i ens descriguin la seva figura, però en comptades ocasions ens hem detingut a llegir amb prou atenció el que va escriure o dictar Margarida de Prades.

Al marge d'alguns precedents,[13] la primera investigadora que va interessar-se no tant en la seva vida hipotètica, sinó més aviat en els documents produïts per la mateixa reina fou Francesca Vendrell i Gallostra,[14] en treballar sobre el regnat de Ferran I, a mitjan anys 80 del segle passat; els seus estudis van permetre treure a la llum alguns documents, en gran part inèdits —procedents del registre 2355 de l'ACA—, sobre el període, i traçar, d'aquesta manera, una imatge menys idealitzada de la neta del comte de Prades. Els treballs més recents de Núria Silleras Fernández s'inscriuen en aquesta

11 Diago (1599, f. 200).

12 Silleras Fernández (2015a: 696).

13 Entre els quals es troben Fèlix Durán i Cañameras, qui ja havia obert una via en proposar una «documentada biografia de gran autenticitat històrica» —en paraules de la mateixa Vendrell—, així com Eufemià Fort i Cogul, l'esforç del qual per discernir entre els fets històrics i la llegenda al voltant de la figura de la reina resulta especialment encomiable, malgrat no compartir alguns dels seus plantejaments interpretatius.

14 Vendrell i Gallostra (1984).

mateixa perspectiva, malgrat perpetuar algunes imprecisions que s'han anat repetint des de fa temps.[15]

Tot seguint aquesta estela, i prenent en consideració les importants novetats fruit de diversos anys d'intensa i col·legiada tasca investigadora, pretenc tornar a presentar Margarida de Prades únicament a partir dels registres oficials de l'ACA —una documentació que contrasta sovint amb la idealització poètica i amb la visió romàntica que s'ha ofert de la reina—, a fi i efecte d'oferir un retrat més fidel a partir dels seves pròpies paraules, i poder tornar així la veu a una dona massa cops silenciada o maltractada per la historiografia.[16]

Margarida de Prades a les seves cartes: presentació del corpus documental

En el seu discurs d'ingrés a la Reial Acadèmia de Bones Lletres de Barcelona, Francesca Vendrell va detallar la intervenció de la reina vídua en el cas de l'empresonament del seu oncle matern, Bernat de Cabrera, durant els anys 1412-1413, després d'haver tingut un altercat amb les tropes de la reina Blanca de Navarra a Palerm. Per tal de reconstruir l'acció de Margarida de Prades, va servir-se d'algunes cartes del registre 2355 (ACA), sense explotar —perquè no era pas aquest el seu propòsit— la resta de missives contingudes en l'esmentat volum; però donava a conèixer l'existència de nombrosos documents poc estudiats (més de tres-centes cartes) que permeten aproximar-nos a la vida i, en certa mesura, a la personalitat de Margarida de Prades. La gran majoria d'aquestes lletres segueixen estant pendents de transcriure i editar.[17] Totes elles van ser dictades per la reina vídua i van ser segellades «sots nostre segell secret» (l'únic que podia seguir utilitzant en la seva condició). Són cartes d'extensió variable (les més breus no passen de les cinc línies, mentre que les més extenses poden omplir fins a dos folis sencers) que van ser redactades entre el 27 de setembre del 1412 i el 19 d'agost del 1421, és a dir, fins que Margarida de Prades, empesa per la fallida econòmica, va retirar-se —primer com a laica en companyia de Joan de Vilaragut— al monestir de Valldonzella. El gruix més important d'aquestes cartes fou redactat entre la tardor del 1412 i la del 1416 (dates que, *grosso modo*, coincideixen amb el regnat de Ferran d'Antequera). Es tracta de les missives emeses i copiades pels secretaris de la reina, pràcticament sempre Pere Suau,[18] però, malauradament, no disposem de les respostes corres-

15 Silleras Fernández (2015a).

16 El present treball es basa, de manera gairebé exclusiva, en les cartes redactades entre els anys 1412 i 1416 copiades al registre de cancelleria 2355 de l'arxiu reial de Barcelona (ACA).

17 Una tasca que estic duent a terme actualment amb el Dr. Eduard Juncosa Bonet, a qui aprofito per agrair la col·laboració prestada en la traducció i revisió del present capítol.

18 Les cartes conservades van ser copiades, almenys, per tres secretaris diferents.

ponents, les quals resten pendents de localitzar en els diversos arxius que les podrien conservar. Al llarg d'aquests quatre anys, impressiona la quantitat de lletres emeses i la seva regularitat, les quals van ser escrites, majoritàriament, en català (només vint-i-cinc estan redactades en llatí).

Certament, l'interès principal d'aquestes cartes —d'aquesta paraula reial— no radica en el seu estil. No es pot, en absolut, comparar la prosa de la reina Margarida amb l'expressió més culta i elaborada de la seva contemporània Violant de Bar (vídua del rei Joan I d'Aragó), molt influïda per l'estil de Bernat Metge.[19] En realitat, es tracta de missives força repetitives formalment, en les quals no es busca la variació retòrica. Pot prendre's com a exemple la que va dirigir al seu parent Gilabert de Centelles el febrer de l'any 1416:

> Car cosí, perquè som ben certes que n'haurets pler, vos certificam que al fer de la present érem, per gràcia de nostre senyor Déus, en bona sanitat de notra persona, e havem haüt pler de una letra que havem vista tremesa per vós a la senyora nostra cara mara, com per aquela siam stades certes del stat e sanitat vostre e de mossèn Bernat, vostre frare. Axí matex, havem vist, per la dita letra, nostros afers qui s'han a fer aquí en quin punt stan. E per ço com nosaltres havem gran necessitat ací e bonament no·ns podem ajudar ne acórrer sinó dels diners que speram d'aquí, vos pregam molt affectuosament vós vullats trebaylar ab lo dit mossèn Bernat que·ls hajam com anans puscham, e majorment ha loch are, car lo senyor rey novellament, ab bones provisions, ho manà a mossèn n'Andreu Guardiola, tresorer de Sicília, ab les quals vol nós ésser pagada, ans de totes altres assignacions e de qualsevol necessitats de la sua Cort. E si són algunes coses les quals per vós fer puscham, nós de bon voler les complirem per obre. E sia la sancta Trinitat vostra guarda.
>
> Dada en Perpynyà, sots notre segell secret, a V de febrer de l'any Mil CCCCXVI.
> *La reyna Margarita*.[20]

La part introductòria (anunci del destinatari, informació sobre la salut de l'emissor i expressió de l'interès sobre la del receptor) i la part conclusiva (on se sol evidenciar la confiança en el seu interlocutor, la petició d'algun favor i l'encomanament a la transcendència) són molt similars d'una carta a l'altra.[21] Es tracta d'un esquema que no és en absolut inèdit, ja que segueix els models de la cancelleria de l'època i s'assembla molt a la tipologia de les cartes de la seva predecessora, la reina Maria de Luna, en la Casa

19 Violant de Bar és un cas paradigmàtic i força més ben estudiat. Sobre el valor literari de la seva correspondència, vegeu els estudis dels especialistes sobre aquesta reina: Bratsch-Prince (2002, 2004 i 2006); Ponsich (2001, 2005 i 2008); Comas Via (2018); Juncosa Bonet (2018).

20 ACA, C, reg. 2355, f. 91r (5 de febrer del 1416).

21 Només una carta de les analitzades altera aquest ordre, en oferir les informacions relatives a la salut en segon lloc i el contingut principal del missatge a l'inici.

de la qual serví —i fins i tot m'atreviria a afirmar que va formar-se—[22] la jove Margarida.[23] De fet, la pràctica epistolar de Margarida de Prades no sembla diferir pas massa de la de la reina precedent; la conformació de la Casa reginal amb components de la noblesa local i segons el costum de la Casa i Cort d'Aragó va afavorir la reproducció (o calc) d'un mateix model entre la primera i la segona esposa del rei Martí.[24] En realitat, el breu període de temps en què Margarida de Prades va tenir el ceptre a les mans i la constant preocupació per fer possible la tan anhelada successió al tron no afavorien, en cap cas, un canvi d'estil en les pràctiques d'escriptura.

Malgrat aquesta manca d'originalitat i d'estil propi, el corpus en què ens basem té un gran interès, tant pel que fa al seu contingut (fonamentalment polític)[25], com pel que respecta a la seva gran coherència, manifestada per la presència de diverses missives referides a un mateix tema, les quals permeten identificar les peticions i, sovint també, llurs resultats. Així, per exemple, el 9 de desembre del 1413, Margarida de Prades oferí a l'infant Pere —el fill menor del rei Ferran— una «barreta»;[26] pocs dies més tard, el 18 de desembre, tornà a escriure per expressar la seva satisfacció pel fet que l'hagués rebuda i que hagués estat del seu gust.[27] Els casos de reiteració, d'ecos al llarg d'aquesta correspondència, són nombrosos i permeten pensar que el referit registre conté bona part del que la reina va fer escriure durant aquells anys.

L'estudi dels destinataris d'aquestes cartes resulta fonamental per a l'elaboració de la xarxa de relacions polítiques i privades (familiars) de la reina Margarida. Tenint en consideració els límits del present capítol, no es podrà entrar en massa detalls, més enllà de fer algun breu esment als principals interlocutors de l'efímera esposa del rei Martí. Són pels volts d'un centenar les persones a qui va adreçar-se la reina durant aquells quatre anys. Majoritàriament, es tracta d'homes, tot i que unes vint-i-cinc car-

22 Sobre l'aspecte «formatiu» del pas de les donzelles pel servei reginal, em remeto a Narbona Cárceles (2009: 103): «Y ésta era, en suma, la principal tarea de la reina: educar y formar a estas jóvenes y procurarles un matrimonio; crear una verdadera red de alianzas, cuyo punto en común fuera la propia reina».

23 Pot servir com a exemple la següent carta de Maria de Luna: «Reyna muyt cara et muyt amada sobrina. Nós, la reyna d'Aragón, vos embiamos muyto saludar como aquella que muyto amamos et preciamos, et por a quien querríamos que diesse Dios tanta vida, salut et honra quanta vós misma querríades. Reyna muyt cara et muyt amada sobrina, rogámosvos affectuasament que cada hora quende hauredes avinentesa nos querades certificar de la salut et buen stado de nuestro muyt caro e muyt amado sobrino el rey vuestro marido et assí mismo de la vuestra. E porque somos cierta quende hauredes plazer, vos certificamos que, por gracia de Dios, el senyor rey marido et el rey de Sicilia fillo nuestros muyt caros segund ciertos ardides que de havemos et nós assí mismo somos bien sanos et en buena disposición de nuestras personas. E sea muyt cara et muyt amada sobrina siempre en vuestra guarda la santa Divinidat. Dada en Barchelona, a VIII días de ffebrero del anyo MCCCXCVII. *La reyna María*» (ACA, C, reg. 2352, f. 8v; 8 de febrer del 1397).

24 Sobre aquestes qüestions, vegeu Narbona Cárceles (2009: 92-93).

25 Analitzaré un cas concret de l'actuació política de la reina vídua.

26 «Aprés, vos certificam que […] vos trametem una barreta, la qual apportets per amor nostra» (ACA, C, reg. 2355, f. 33r; 9 de desembre del 1413).

27 «[…] havem, axí mateix, haüt plaer com hauets ab alegria reebuda la barreta que us havem tramesa» (ACA, C, reg. 2355, f. 35v; 18 de desembre del 1413).

tes van dirigides a dones.[28] Una primera aproximació ens permet definir quins foren els seus suports més destacats durant els primers temps de la seva viduïtat. No és pas massa sorprenent que els receptors més habituals de la seva correspondència fossin els seus parents; gairebé trenta cartes van adreçades a cosins o cosines (més o menys llunyans/es), és a dir, un 10% de les missives que ens han arribat.[29] Escriu de forma preferent al seu poderós parent Bernat de Centelles[30] (onze cartes), «menescal d'Aragó», sovint per demanar-li ajut econòmic, però també per garantir el manteniment de les seves prerrogatives reginals (en una carta, Margarida de Prades sol·licita les mateixes «ordenances» de què gaudia Violant de Bar; en una altra, li recomana un conegut), al seu cosí el vescomte de Narbona (sis cartes) o al comte de Foix (quatre cartes). De manera més excepcional, va dirigir-se a la seva cosina Timbor de Cabrera (tres cartes) o al comte de Vendôme,[31] «gran camarlench de França», que també era parent seu.

La reina vídua escrigué unes vint lletres als seus oncles i ties, d'entre els quals destaquen, per la seva influència, el duc de Gandia[32] (llavors conestable d'Aragó) i el bisbe de Mallorca[33] (camarlenc del papa Luna); però també va demanar ajuda, quan les circumstàncies hi obligaven, a Bernat de Cabrera o a Bernat de Pinós. En comptades ocasions, s'adreçà per carta a la seva mare, a la seva germana Joana/Gonçalva o al seu avi patern (el comte Joan de Prades, al qual anomena «pare») per tal d'arranjar qüestions familiars.

La correspondència amb la seva família política (especialment amb el rei Ferran I)[34] evidencia que Margarida de Prades no va renunciar mai a reivindicar el seu rang reial («stat reginal»). Adreçà una quantitat considerable de missives a «nostre car nebot», el d'Antequera (una dotzena de cartes) i/o a membres del seu entorn (vuit car-

28 Aquestes dones són principalment la reina de Sicília, tietes o cosines de Margarida de Prades, la seva mare i les seves germanes.

29 Tal com recorda Vendrell i Gallostra: «Per entendre les seves actuacions cal recordar algunes dades familiars, prou conegudes, que s'han de tenir ben presents: per línia paterna era neboda de Lluís de Prades, Bisbe de Mallorca i camarlenc del Papa Benet XIII; i per línia materna, neboda de Bernat de Cabrera, comte de Mòdica i Mestre Justicier de Sicília; i per aquesta part dels Cabrera estava emparentada amb els comtes de Foix, a més, tenia una cosina-germana (filla de Bernat de Cabrera) casada amb un germà del comte de Foix» (1984: 11).

30 Recordem de passada que el llinatge dels Centelles fou partidari de Ferran d'Antequera durant el Compromís de Casp. L'esmentat Bernat va capitanejar el bàndol dels Centelles i participà en la batalla de Morvedre (1412), on els urgellistes van perdre l'estendard de la ciutat de València i els Centelles van poder entrar a la capital i, de mica en mica, van anar dominant el regne. El rei va recompensar la seva lleialtat amb diverses donacions i amb els nomenaments de mariscal i conseller. Per a més detalls, vegeu Narbona Vizcaíno (2015a i 2015b).

31 Louis I de Bourbon (1376-1446) fou comte de Vendôme des del 1393 fins al 1446 (amb una interrupció, entre el 1415 i el 1427, deguda al seu empresonament després de la batalla d'Azincourt); fill de Jean I de Bourbon, comte de la Marca, i de Catherine de Vendôme.

32 Alfons II dit «el Jove», duc de Gandia, comte de Dénia i de Ribagorça.

33 Lluís de Prades (1367-1429) era fill del comte Joan de Prades i de la comtessa Sança Ximenis d'Arenós. Fou bisbe de Mallorca entre 1390-1403 i 1407-1429.

34 De fet, Ferran d'Antequera era fill de la germana de Martí l'Humà, Elionor d'Aragó, reina consort de Castella. Era, doncs, nebot del difunt rei d'Aragó per via femenina, un vincle que Margarida de Prades remarcà sistemàticament.

tes a la seva muller, la reina Elionor d'Alburquerque; sis, a Diago de Vadillo, «secretari de nostre car nebot lo rey»; a Lleonard de Sos, «maestre racional de la Cort reyal»,[35] al confessor del rei o a Joan de Ribes, «conservador general del patrimoni del senyor rey»). Moltes d'aquestes missives posen de manifest les dificultats econòmiques de la reina vídua i, en diverses ocasions, sol·licita auxili per tal de fer front a les «urgents necessitats». Amb l'objectiu de poder rebre els diners assignats provinents de la Cambra Apostòlica o del regne de Sicília, la reina Margarida va escriure insistentment, entre d'altres persones, a l'administrador de l'Església de Tortosa (tretze cartes) o al mestre portolà de l'illa mediterrània, Ferrando de la Vega (deu cartes), per demanar-los que volguessin intercedir a favor dels «nostres afers».

Aquestes cartes ens aporten també algunes informacions sobre la composició de l'àmbit directe de la reina vídua, és a dir, sobre els membres que van formar part de la seva reduïda Cort («los de Casa nostre»): el seu «almoyner», Guillem de Boixadors, a qui s'adrecen unes deu cartes que fan esment als problemes econòmics o que reclamen algun objecte concret (un llibre, per exemple); el seu conseller i majordom, Joan de Montbui, a qui remet mitja dotzena de cartes; el seu confessor, Gabriel Tortós, de l'orde de Predicadors, a qui envia alguns cops davant del monarca en nom seu;[36] i alguns dels seus servidors, com Petricó Vicens, «amat de Casa nostre», a qui demana, amb un to força autoritari, l'enviament de vestits, un gat mesquer o un esclau negre:

> Petrichó, trametets prestament la nostra roba e lo gat de la Algàlia, e vinga com mils e pus segurament porà, e parlats de açò ab l'aymoyner a qui n'avíem scrit, e, axí matex, féts venir Martí, lo sclau negre, e açò per res no dilatets.
>
> Dada en Perpenyà, sots nostre segle secret, a XV de setembre de l'any MCCCC quinze. *La reyna Margarida*.[37]

D'altra banda, diverses de les lletres d'aquest període s'adrecen al «nostre sant Pare», el papa Benet XIII (una desena de cartes) o al seu «almoyner», Andreu Bertran (set cartes). En el següent apartat, ens centrarem en els continguts d'algunes d'aquestes missives.[38]

---

35 Sobre aquest personatge, vegeu López Rodríguez (2003).

36 ACA, C, reg. 2355, f. 28r (16 de novembre del 1413). Aquesta carta va ser transcrita i traduïda al castellà per Diago (1599, llib. II: f. 219v).

37 ACA, C, reg. 2355, f. 73v (15 de setembre del 1415). Pocs dies més tard, va tornar-li a escriure per tal d'expressar que «[...] no sens raó, stam maravellades de vós, com tant tardats de venir o de trametre'ns la roba ací en Perpenyà, o de scriure'ns per què havets tant tardat ne tardats, per què, al pus prest que puscats, fes-ho, o·ns scrivits per què sóts embatxat, car, axí com sabets, la dita roba havem de gran necessari» (*Ibidem*, f. 73r; 5 d'octubre de 1415).

38 Existeixen, per descomptat, molts altres destinataris, però apareixen de manera més ocasional: personalitats religioses —prelats i frares— o laiques —amb càrrecs públics o no—. Tenim cartes als bisbes d'Osca, de València, d'Urgell; als arquebisbes de Tarragona i de Toledo; al «mestre de l'orde dels freres Predicadors»; al canonge de Tarragona, mossèn Joan de Morelló; a l'abat de Poblet; a l'influent fra Vicent Ferrer («amat e honest religiós e devot notre ffrare Vicens Ferrer, maestre en sancta theologia»). D'entre els seglars, escriu als reis de Portugal, a Francesc d'Aranda, al «governador

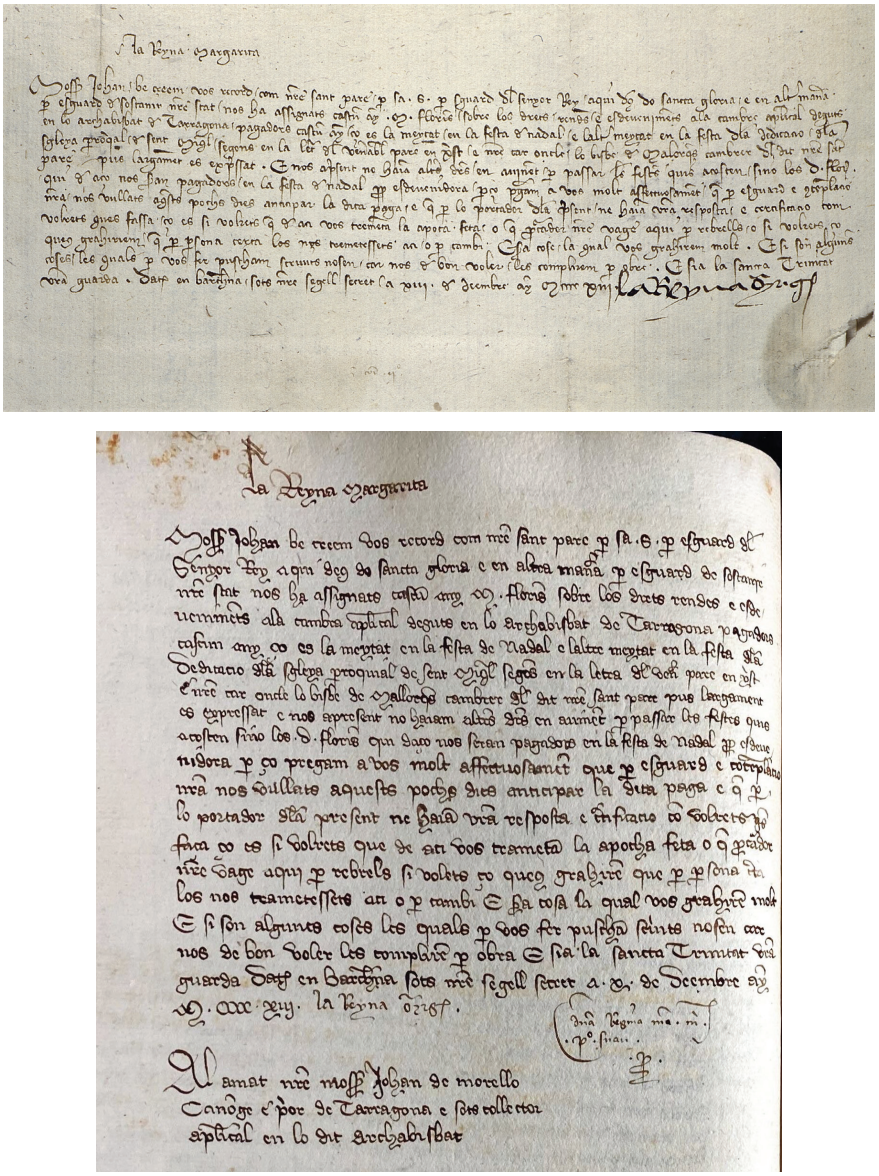

Figura 1a-b. Carta original de la reina Margarida adreçada a Joan de Morelló, canonge i prior de la catedral de Tarragona [Arxiu Capitular de Tarragona (ACT), Secretaria Capitular, cartes reials, un. cat. 304, imatge 192] i la seva respectiva còpia als registres de l'arxiu reial de Barcelona [MCyD, ACA, C, reg. 2355, f. 33v] (Tots els drets reservats).

de Roselló», als «deputats del regne de València», al governador del regne de València, als consellers de Barcelona, al noble Acard de Mur, etc.

A la llum de la correspondència analitzada, podem concloure que la gran majoria de les peticions formulades per Margarida de Prades van dirigir-se directament als oficials encarregats de l'administració financera de la Corona catalanoaragonesa (especialment dels regnes d'Aragó, València i Sicília), però també als del papat. I és que, certament, els diners —els termes emprats més recurrentment són «provisions» o «assignacions»— van ser un motiu habitual de preocupació per a la reina vídua, que es queixava sovint de les seves grans «congoxas econòmiques», de les «extremas necessitats» que patia o de la «urgent necessitat en què som posades». Un exemple, entre molts d'altres, és la carta adreçada a un servidor seu, Pelegrí Soler, pocs mesos després d'haver romàs vídua: «[…] bé sap nostre senyor Déus e vós, qui treballats ab diligència de ayudar-nos-hi, la qual cosa molt vos regraciam, ab quantes angoxes e affanys insoportables passam e sostenim nostra Cort e stat reginal».[39]

Aquesta angoixa financera va ser un dels pocs elements mencionats per Jerónimo de Zurita en el seus *Anales de la Corona de Aragón*.[40] Tanmateix, seria massa restrictiu limitar el contingut de tota aquesta correspondència a les demandes merament de tipus econòmic. De fet, són vàries les cartes que posen de manifest la importància de les relacions socials de Margarida de Prades, i inclús del seu remarcable paper en alguns afers polítics sobre els quals em centraré d'ara endavant.

Les audaces intervencions de Margarida de Prades en afers polítics

> Voldria ara considerar un caire poc conegut d'aquesta reina, que tot i semblar una dona frívola, es mou sense exhibicions ambicioses en la política del seu temps, amb intervencions discretíssimes, però de gran eficàcia, encara que no afloren a la tribuna del comentari públic ni cortisà. Són oportunes, a voltes insistents i audacioses, tant pel que fa a la política interna dels regnes com en assumptes de política internacional.[41]

Compartim plenament aquestes paraules de Francesca Vendrell, la qual va centrar-se en quatre aspectes per demostrar l'actuació política de la reina vídua durant el període analitzat a partir de l'estudi de la seva correspondència: la seva oposició a una decisió reial quan va empresonar-se el seu oncle Bernat de Cabrera a Palerm;[42] el

39 ACA, C, reg. 2355, f. 1r-2v (21 de setembre del 1412).

40 Zurita (llib. V, cap. 13).

41 Vendrell i Gallostra (1984: 11).

42 Durant l'Interregne, és a dir, des de la mort de Martí l'Humà, l'illa de Sicília quedava en mans de la reina Blanca, segona esposa del primogènit de Martí I (que va morir uns mesos abans que el seu pare). Hi havia dos bàndols enfrontats: el de la reina amb una part important de la noblesa, i el de Bernat de Cabrera amb la majoria de ciutats (sobretot Palerm): «Foren dos anys d'inestabilitat i de picabaralles continuades a l'illa, difícils de controlar per el Parlament de Catalunya. A les acaballes de l'interregne, arribant a la fi, Cabrera, assetjat a Palerm, caigué en mans dels seus enemics i fou empresonat al castell de Mota. Intentà evadir-se, però no ho aconseguí, i aleshores cercà l'ajut de la seva neboda Margarida de Prades, la reina vídua, per tal que intercedís prop del nou Rei» (ed. *Ibidem:* 13).

suport al rei Ferran d'Antequera en contra del comte Jaume d'Urgell;[43] el seu paper en el plet que va enfrontar, per un cas de seducció, dos dels seus oficials, el seu secretari Pere Suau i el seu tresorer Guillem de Busquets; i, finalment, la frustrada boda entre Margarida de Prades amb el comte de Foix, a la qual aspirava el rei Ferran I.

Es tracta de quatre casos que són suficients per demostrar que Margarida de Prades se situava en una xarxa de relacions sociopolítiques que li permetien exercir un rol actiu en el marc de la Cort del d'Antequera; però, de fet, són molts altres els exemples que poden extreure's d'aquestes reveladores cartes en relació amb l'actuació política de la reina vídua. Efectivament, podem veure-la intercedir a favor dels seus agents i servidors, a més de valdre's dels seus suports per desenvolupar el paper de reina justiciera i protectora que es podia esperar d'una dama del seu rang.[44] Tots aquests casos queden pendents d'estudiar; en el marc del present capítol, em detindré amb més detall en un dels que em semblen més rellevants i determinants, és a saber, el ferm suport que Margarida de Prades va oferir durant el Cisma al papa Luna —un dels seus principals valedors, tal com s'ha pogut veure—, fins i tot després que el rei Ferran I hagués declarat la sostracció de l'obediència de la Corona d'Aragó a Benet XIII en el context de les Vistes de Perpinyà.[45]

La reina vídua i el papa Luna

Són vàries les cartes que la reina Margarida va escriure al papa aragonès.[46] Aquesta relació epistolar té els seus fonaments previs en uns innegables vincles de parentiu, ja que Lluís de Prades i d'Arenós, tiet patern de la reina Margarida, era un ferm partidari d'aquest pontífex; va oferir-li suport des del concili de Perpinyà (1408), en fou cubiculari i, des de finals del 1409, camarlenc («cambrer»). No és estrany, doncs, que Margarida de Prades s'aprofités d'aquesta familiaritat. Però més que no pas una mera obligació del llinatge, sembla prou evident que l'unia a ell una devoció sincera. Diverses

43 En el marc de la lluita contra el comte d'Urgell, el rei Ferran I sol·licita la intervenció de Margarida de Prades per tal de pressionar el comte de Foix: «Reina molt cara e molt amada tia, [...] pregam-vos affectuosament que les tendes que havets nos vullats enviar per a nostre servir e persona, com haiam aqueiles molt necessàries. E féts-les liurar a nostre molt car Primogènit qui de continent nos les trametrà» (ed. *Ibidem:* 19).

44 La reina vídua va intervenir en l'alliberament de diversos parentes o servents seus, tal com es pot apreciar en una carta del 30 de març del 1413 (ACA, C, reg 2355, f. 12r) o en una altra del 9 de febrer anterior: «Mossèn Gabriel [*Icard*]. Segons som informades, vós tenits apresonats en Salvador ça Rovira e en Ffrançoy ça Rovira e·n Pericó Laurador, los quals havets apresonats acompanyant e amanant a nós dues filles de nostre car pare lo comte, per què us pregam molt affectuosament que vós, per esguard e contemplació nostre e de la companyia la qual fahien a les dites dues filles del dit nostre car pare, les quals són ara en nostre poder, vós los vullats soltar e segurament jaquir tornar en ço del lur, e serà cosa de la qual molt nos complaurets. E d'açò vos pregam nos vullats complaure, car per vós faríem en son cas e loch per tot nostre poder totes aquelles coses qui us fossen honorables ne profitoses» (ACA, C, reg. 2355, f. 9v-10r; 9 de febrer del 1413). Per molt dèbil i vídua que fos, sembla clar que Margarida de Prades no va dubtar gens a jugar una posició de mitjancera i a exercir un paper actiu en el joc senyorial del favor i el clientelisme.

45 Sobre les quals em remeto a Torra Pérez (ed. 2017).

46 Per a un estudi més detallat sobre el cas, vegeu Hirel-Wouts (2018).

missives del corpus examinat, però també altres documents de l'època, fan palesa la veritable afecció de la reina vídua pel sant pare, inclús en els contextos més delicats.

Més enllà de l'aspecte retòric de tals declaracions, podem veure en elles la força del vincle que la unia al pontífex a partir de la seva arribada a la Cort de Martí l'Humà. Des de ben aviat, rebé el suport del papa Luna per promoure la fundació d'un monestir a les illes Medes, un projecte que es veurà frustrat degut a les constants dificultats financeres que patia.[47] De tota manera, aquest desig de fundació monàstica —que forma part de les prerrogatives tradicionals de les reines medievals—[48] no fou l'objecte principal de les cartes conservades en el referit registre 2355, on les cartes entre el pontífex i la reina Margarida tracten, més aviat, de qüestions econòmiques o relatives al Cisma de l'Església.

Pel que fa al primer tema, el papa Luna fou, sens dubte, un suport regular per a Margarida de Prades, a qui ajudà en la «conservació e sosteniment de nostre viduïtat»[49]. De les reiterades peticions de la reina vídua, tan sols una demanda va quedar sense satisfer, és a dir, que només en una ocasió —en un context d'urgència— el pontífex avinyonès no va poder socórrer-la. El cas és força anecdòtic, però il·lustra bé el pragmatisme característic de Margarida de Prades, motiu pel qual em sembla interessant mencionar-lo.

La peripècia és la següent: en una carta adreçada al papa el 23 d'agost del 1415, la reina vídua es mostra sorpresa per l'anada precipitada de Ferran I a Perpinyà, tot deixant interrompudes les Corts valencianes, i li demana al papa dues galeres per tal de poder-s'hi desplaçar ella també:

> Pare molt sant e molt benaventurat, com les Corts les quals lo rey celebrava ací no·s sien finades, ne lo rey subvenció o donació alguna hage haüda de aquest regne, responent a nós qui·l pregàvem nos degués posar nostre fet en degut stament, nos ha dit que no u podia fer e sens que subvenció alguna no·ns ha feta se n'és anat. Per la qual raó, havem intenció de partir de continent d'ací per anar aquí per asejar si vostra Santedat migensat poríem finar los dits nostres afers. Emperò, considerants que vostra Sanctedat nos dix, con era ací, que de açò qui·s seguiria dels dits nostres afers la certificassen, axí matex, nós, qui sens licència e consell de vostra Sanctedat no faríem res en les dites coses, havem deliberat de sobre seure en la dita anada tro vostra Sanctedat fos certificada de les dites coses. Per què, Pare molt sant, scrivint a vostra santedat de las

47 Archivio Apostolico Vaticano (AAV), Registre Avinyonès 335, f. 353v; *cit*. Cuella Esteban (2009, doc. 481: 248); i Reg. Av. 349, f. 391v; *cit*. Cuella Esteban (2009, doc. 949: 430). Per a més detalls, vegeu el capítol de Forcades i Vila en aquesta mateixa obra.

48 «Este es un tema ampliamente tratado por la historiografía de los siglos xix y xx, quizá por corresponder a una actividad femenina lícita y manifiesta ya desde la misma Edad Media: la dedicación de las mujeres poderosas, muy particularmente de las reinas, a funciones tocantes al orbe espiritual y consiguientemente al mantenimiento, fundación o promoción de establecimientos eclesiásticos» (Martin, 2016).

49 ACA, C, reg. 2355, f. 5r (5 de novembre del 1412).

> dites coses, la supplicam humilment e devota nos vulla donar licència de anar aquí e tremetre's duas de las vostras galeas ab què puscham la dita anada fer. E de aço havem scrit a mossèn de Tarragona e a mossèn Rodrigo de Luna ab los quals na porà pus largament ésser informada vostra Sanctedat, la qual nostre senyor Déus conserve per lonch tepms [*sic*] al servei de la Sgléya sua sancta, dirigint vostres actes en la unitat de la sancta mare Sgléya per vostra Sanctedat molt desijada.
>
> Dada en València, sots nostre segell secret, a XIII d'agost de l'any MCCCCXV.
> *La reyna Margarita*.[50]

En no obtenir resposta, va sol·licitar l'ajut de l'arquebisbe de Tarragona i, uns dies més tard, del seu oncle Alfons el Jove, duc de Gandia i conestable d'Aragó, per demanar-li no ja dues galeres, sinó una mula que li permetés viatjar des de València fins a Perpinyà: «[…] que·ns vullats tremetre una mula la qual, per amor vostra, puscam cavalcar are en la anada, la qual entenem a fer vers la vila de Perpenyà».[51] Al cap d'uns dies, Margarida va rebre, finalment, «una mula bona e bella».[52] Per descomptat, en aquestes condicions, el viatge fou més llarg del desitjat, però sabem per les seves cartes que la reina vídua es trobava, per fi, a la destinació a primers d'octubre.[53] Abans de la seva partida, va aprofitar per recomanar al papa un altre dels seus.[54]

En resum, l'ajuda del papa a la reina Margarida no fou del tot incondicional, però sí important, i no hi ha massa dubtes que la reina vídua va treure molt de profit de la seva proximitat amb Benet XIII. Tanmateix, sembla probable que aquest suport financer hagués suposat, de manera més o menys implícita, algunes contrapartides. Pot ser —tot i que no són més que hipòtesis— que la contraprestació pels serveis rebuts del papa hagués estat la seva implicació en la tempesta del Cisma d'Occident mitjançant la facilitació d'informacions que la reina vídua li enviava sobre allò que estava succeint a la Cort de Ferran I, on el pontífex, degut a la seva tossuderia, va arribar a ser considerat *persona non grata*.

Des d'aquesta perspectiva, hi ha dues lletres —d'indubtable matís polític— que mereixen una especial atenció. La primera va ser redactada el 3 de novembre del 1414 i tracta de certes negociacions dutes a terme per l'enllaç previst entre la reina Joana II de Nàpols amb l'infant Joan de Trastàmara, futur Joan II d'Aragó:

50 ACA, C, reg. 2355, f. 71r (13 d'agost del 1415).

51 ACA, C, reg. 2355, f. 71v (2 de setembre del 1415).

52 ACA, C, reg. 2355, f. 72r (6 de setembre del 1415).

53 ACA, C, reg. 2355, f. 72v (5 d'octubre del 1415).

54 ACA, C, reg. 2355, f. 72r (6 de setembre del 1415).

> Pare molt sant e molt beneventurat, nós tremetem a vostra Sanctedat en Sanç de Tovia, coper nostre, portador de la present, informat per nós largament de algunes coses, les quals a vostra Sanctedat de nostra par(t) explicarà sobre lo matrimoni lo qual se tracte entre un dels fills [*del rey*] e la reyna de Nàpolls, lo qual matrimoni, si·s fa, crem serà donada gran endressa al ben avenir de la unió de sancta mare Sgléya. Per què supplicam a vostre Sanctedat humilment e devota que al dit Sanç de Tovia vullats donar sobre les dites coses tal fe e creenca com a nós darie si personalment ho dèhiem. E serà cose la qual a vostra Sanctedat reputerem a gràcia singular, la qual Sanctedat plàcia a nostre senyor Déu vulla asservar al servey de la Sgléya sua sancta per lonch temps.
>
> Dada en la vila de Muntblanch, sots nostre segell secret, a III de noembre de l'any MCCCCXIIII.
>
> *La reyna Margarita*.[55]

El to emprat per la reina vídua en aquest missatge i la presència d'un emissari de confiança (el coper de Margarida de Prades) encarregat d'informar «largament» el papa sobre les negociacions matrimonials en curs al si de la Cort manifesten la transcendència de l'assumpte. Per tal d'entendre millor la importància d'aquesta boda per a Benet XIII, recordem-ne ràpidament el context.[56] Quan va escriure's aquesta carta (3 de novembre de 1414), Joana II de Nàpols era reina des de feia ben pocs mesos (havia estat coronada el 6 d'agost). Succeïa al seu germà Ladislau I com a cap del regne partenopeu. Preocupat per la seva successió, aquest monarca havia enviat, el maig del 1413, uns ambaixadors a Peníscola per contemplar la possibilitat d'una boda entre la seva germana i el segon fill del rei Ferran d'Antequera. El deute dels Trastàmara aragonesos envers el papa convertia aquest projecte matrimonial en un element clau de la política d'aproximació a Roma per part del papa Luna. En efecte, si la reina de Nàpols es casés amb un dels fills del rei d'Aragó, es veuria obligada a adherir-se a l'obediència del seu marit, fet que afavoriria l'adhesió d'una part d'Itàlia al partit de Benet XIII i que li permetria projectar les bases d'un potencial trasllat de la Cort pontifícia que tant anhelava.

No coneixem el contingut exacte del missatge transmès a través d'aquesta carta credencial, però permet entreveure la gran lucidesa de Margarida de Prades en relació amb la importància estratègica d'aquest projecte matrimonial dins de l'embolicada qüestió del Cisma de l'Església; menciona el «ben avenir de la unió de santa mare Sgléya» i, pel que es veu, no dubta a actuar per afavorir el reforçament de l'autoritat de Benet XIII a Itàlia. Tot i que no sabem amb certesa si va actuar d'informadora per iniciativa pròpia o a petició d'altri (com serà el cas en un afer que detallarem tot seguit);

55 ACA, C, reg. 2355, f. 61r (3 de novembre del 1414).

56 Per a més precisions, vegeu Jamme (2011: 119-145, esp. 144); Valois (1902, vol. IV: 336); Payan (2009).

l'estat actual del nostre coneixement de la seva correspondència ens empeny a formular la hipòtesi que ens trobem davant d'una decisió personal.

Per desgràcia per al papa Luna, la imprevisible reina Joana de Nàpols va escollir, de sobte, un altre marit (un príncep francès, antic lloctinent de Lluís II d'Anjou, Jacques de Bourbon),[57] i amb aquest enllaç (que va tenir lloc el 8 de setembre del 1415) Benet XIII perdia una batalla clau en aquesta gran guerra papal.[58] A partir de llavors, les relacions entre el rei Ferran I i el sant Pare aragonès no van fer més que deteriorar-se, fins que el monarca va declarar el cessament de l'obediència al papa Luna. En aquest context de radicalització de les postures, és interessant observar la reacció de Margarida de Prades.

L'última lletra que escriu al pontífex sobre aquesta qüestió va ser redactada el 27 de novembre del 1415, en el moment en què s'estaven produint certs progressos per intentar resoldre el gran Cisma. Fou llavors quan el rei d'Aragó acabava d'ordenar a Pero Martínez de Luna que renunciés al títol papal i que es declarava obertament contrari a un pontífex que, tres anys abans, havia jugat un paper fonamental en el seu accés al tron. La resposta de Margarida de Prades a la retirada de l'obediència fou ferma i immediata, i no va dubtar a defensar Benet XIII malgrat la decisió del sobirà:

> Pare molt sant e molt beneventurat, no solament per zel de devoció e de fe, mas per una special affecció, la qual a vostra sancta persona cordialment havem, no exoblidats los beneficis, gràcies e honors, los quals de vostra Sanctedat havem haüts molts grans, soportam en nostra pensa, sab-ho nostre senyor Déus a qui res no és amagat, ans molt patent, grans pensaments e vàrias turbacions dels anuigs, trebaylls e afanys que vostra santa persona supporta; e desijam ferventment que vostra Sanctedat per obre alcuna posqués sentir nostra intenció. Per què, Pare molt sant e molt benaventurat, supplicam humilment e devota a vostra Beatitud que tot ço e quant subre [*sic*] les dites coses axí nós matexa com ab nostres parents e amichs puscham fer, nos vulla declarar e per ses letres manar, car en cumplir-ho per obre no·ns trobarà en res defallint. E conserve nostre senyor Déus vostra santa persona al servey de la Sgléya sua, Sanctedat, per lonch temps, axí com vostra Sanctedat desija.
>
> Dada en Perpenyà, sots nostre segell secret, a XXVII de noembre de l'any MCCCC quinze.
> *La reyna Margarita*.[59]

57 Valois (1902, 338).

58 Per la seva banda, Joan de Trastàmara va acabar casant-se, l'any 1420, amb Blanca de Navarra, reina vídua de Sicília (la qual havia estat esposa de Martí el Jove).

59 ACA, C, reg. 2355, f. 79r (27 de novembre del 1415).

La data d'aquest document resulta fonamental perquè és pràcticament coetània amb l'arribada de Benet XIII al castell de Peníscola, on romandrà confinat i aïllat fins a la fi dels seus dies[60] Els arguments de la reina vídua criden l'atenció: després de recordar-li la fidelitat i la protecció que rebia de part seva («beneficis, gràcies e honors»), li manifesta la seva empatia («els grans pensaments» i les «turbacions» que sentia davant de les angoixes i patiments soferts pel pontífex) i s'involucra totalment (oferint-li la seva ajuda i la dels seus «parents e amichs»), tal com ho havia fet, amb èxit, un parell d'anys abans per tal d'alliberar el seu oncle Bernat de Cabrera.[61] En realitat, en aquests afers, Margarida de Prades no va obrar sola, sinó que escrigué seguint els consells del seu oncle i camarlenc del papa, Lluís de Prades i d'Arenós, tal com es desprèn de la lectura d'una altra carta dictada aquell mateix dia: «[…] axí matex, vos trametem la letra que va al dit nostre sant Pare en la forma que nos havats [*sic*] consellat».[62]

A aquest mateix tiet va tornar-li a escriure un mes i mig més tard, el 8 de gener del 1416, quan el rei d'Aragó va oficialitzar públicament la retirada de l'obediència al papa aragonès. Sabem, en efecte, a través de diversos testimonis historiogràfics,[63] que la reina vídua va presenciar la missa d'Epifania pronunciada per fra Vicent Ferrer el dilluns 6 de gener a la capella del castell de Perpinyà, durant la qual, l'afamat predicador no va tenir més remei que pronunciar paraules «amargues» al papa però favorables «a la salut de sa ànima»:

> Venerable pare en Christ e molt car oncle, per avisar vostra venerable paternitat, vos certificam que diluns, festa de Aparici, stant lo rey en un cadafal fet denant la capella major del castell de aquesta vila, e celebrada Missa per mestre Vicens, en l'altar bastit, en lo dit cadafal, lo dit mestre Vicens féu son sermó, per lo qual oyr hac, en lo dit castell, moltes notables persones e molt gran multitud de poble, en lo qual sermó, entre les altres coses, ell dix, molt afirmativament, com nostre sant Pare era verdader vicari de Jhesuchrist, que ell sàpia coses per les quals era ben cert de açò; recità, axí matex, com nostre sant Pare se era mès en algunes dilacions sobre lo fet de la unió, les quals explicar per letra bonament no poríem, e que convenia e havia convengut al dit rey, per

60 Alguns historiadors consideren el refugi de Peníscola com una solució intermèdia entre el rebuig absolut al papa i la deguda gratitud pels serveis prestats: «Los monarcas españoles, que no podían olvidar aquellos cuarenta años de servicios, colaboración y gratitud, establecieron una clara línea de separación en dos aspectos de su conducta. Tenían que impedir que nadie, en sus reinos, obedeciera los mandatos del Papa. Al mismo tiempo tenía que cuidar de su persona. Peñíscola era, a este respecto, excelente formula: ningún peligro podía derivarse de que este anciano, que superaba cualquier límite de edad de los entonces acostumbrados, aún en la hipótesis de la cronología corta, siguiera sintiéndose Papa y ejerciendo como tal en medio de una comunidad tan reducida como la que el refugio le ofrecía» (Suárez Fernández, 2014: 293).

61 Els termes emprats són els mateixos en ambdós casos. En el de Bernat de Cabrera, afirma a la seva cosina Timbor de Cabrera, filla del presoner, que va reunir tots els seus per tal d'aconseguir l'alliberament de Bernat IV: «[…] e nós qui continuadament ab tots nostres cosins, amichs e servidors trebayllam en açò ab sobirana affecció e voler» (ACA, C, reg. 2355, f. 6r; 28 de novembre de 1412).

62 ACA, C, reg. 2355, f. 79v (27 de novembre del 1415).

63 Vegeu, per exemple, Vagad (1499: f. 161).

> obeir lo manament de Déu, al qual devia mils star, que no en aquel del Papa, fer algunas ordinacions ab son notable e bon consell, les quals serien amargues al dit nostre sant Pare, però profitosas a la salut de sa ànima, axí com és la medecina amarga al pacient o malalt. Les quals ordinacions foren aquí publicades; són largas e no les posquem bonament distinctament retenir, però contenen, en acabament, sostracció de tot poder que·l dit nostre sant Pare haje en los béns temporals, ço es, en reebre peccúnias ne donar beneficis et cetera, manants e inhibent que no li'n fos respost. Si bonament porem haver de las dites ordinacions translat, nós les vos trametrem, perquè pus stasament ho puscats veure; dix, axí matex, que semblants ordinacions se publicaven, per la dita jornada, en lo regne de Castella e de Navarra, e en los comtats de Foix e d'Armanyach. Per què vostra venerable paternitat desliber què és de fer. E si són algunes coses que nós hi puscham fer, som prestes cumplir-les per obre. E sia la sancta Trinitat endressa de tots vostros affers.
>
> Dada en Perpenyà, sots nostre segell secret, a VIII de janer de l'any mil quatre-cens XVI.
> *La reyna Margarita*.[64]

Es tracta, des del meu parer, d'una de les cartes més interessants del corpus estudiat en aquest capítol. El rol d'informadora de la reina vídua es fa clarament palès, així com els límits d'aquesta funció. Margarida de Prades lamenta no poder explicar tots els detalls de l'acte ni tampoc esmentar amb exactitud les ordenances publicades en contra del papa Benet XIII («són largas e no les posquem bonament distinctament retenir»), però sí que es mostra plenament conscient de la gravetat del problema. No dubta a sintetitzar els continguts que recordava, tot fent esment a la decisió principal i més determinant («sostracció de tot poder [...] en los béns temporals») i a les seves implicacions directes i immediates per al papa i el seu entorn més proper (prohibició de rebre diners i de donar beneficis). Conscient de la urgència de la qüestió, Margarida de Prades promet que intentarà obtenir una còpia («translat») de les resolucions a fi i efecte que el seu oncle pogués deliberar sobre quina era la millor forma de procedir a partir d'aleshores, fet que demostra que la seva presència a la Cort no va ser, en absolut, neutra.

Certament, no fou ni immediat ni fàcil per a molts catalanoaragonesos acabar amb el suport a Benet XIII, i els Prades no van ser pas els únics a oposar-se al cessament de l'obediència al papa Luna; en qualsevol cas, la implicació directa de Margarida de Prades en un assumpte tan delicat i polèmic com fou aquest intent de resolució del Cisma de l'Església occidental evidencia, sense cap mena de dubte, que «la flor» Margarida va ser bastant més que una simple musa per als poetes.

64 ACA, C, reg. 2355, f. 86r-v (8 de gener del 1416); ed. Bofarull i de Brocà (1877: 329); Martínez & Solsona (1953: doc. 66).

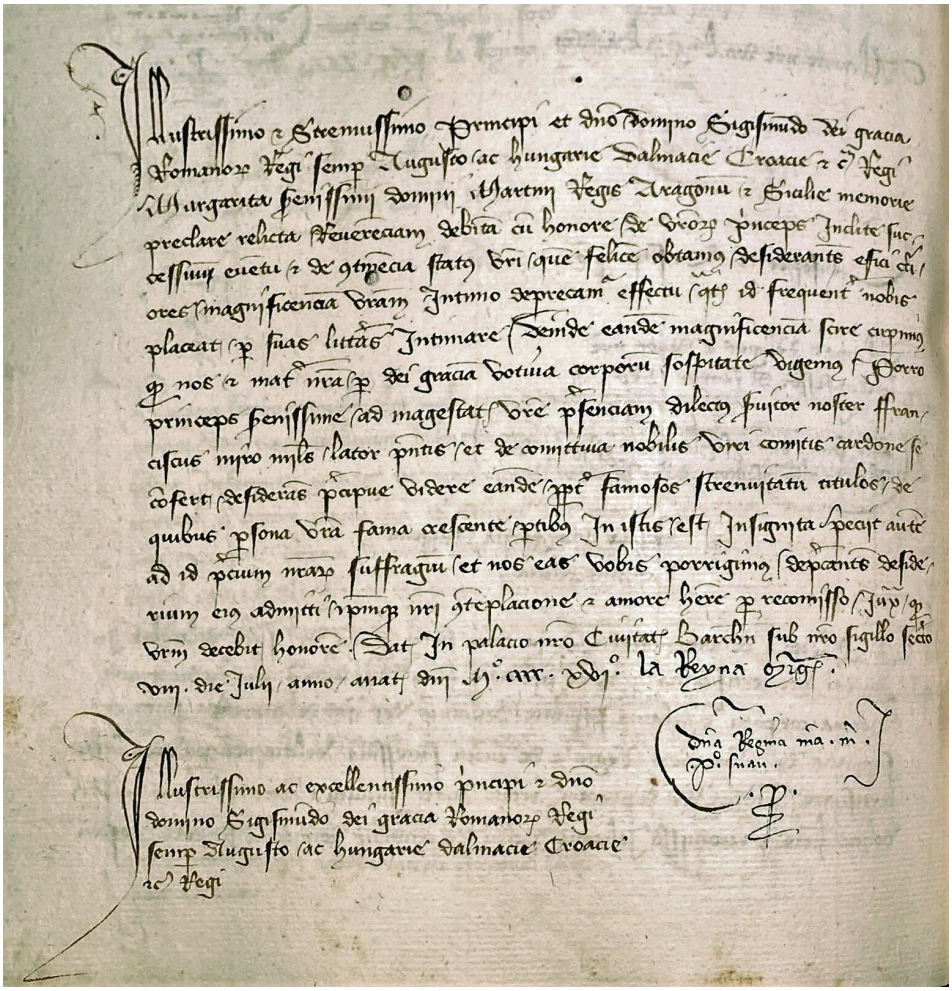

Figura 2. Carta de Margarida de Prades al rei de romans Segimon de Luxemburg, amb qui va coincidir durant les Vistes de Perpinyà [MCyD, ACA, C, reg. 2355, f. 94v] (Tots els drets reservats).

EPÍLEG:
«ESCRITA DE LA MÀ DE LA REINA», UNA CARTA AUTÒGRAFA DESCONEGUDA DE MARGARIDA DE PRADES

Stefano M. Cingolani

Il·lustració de la portadella: Carta autògrafa de Margarida de Prades [MCyD, ACA, C, Cartes reials, Ferran I, núm. 700r] (Tots els drets reservats).

Juncosa Bonet, Eduard & Jordà Fernández, Antoni (eds.), *Margarida de Prades: regnat breu, vida intensa*, URV-UB, Tarragona, 2022, p. 399–498. ISBN: 978-84-1365-016-6. DOI: 10.17345/9788413650166

Els fons de l'Arxiu reial de Barcelona, que actualment formen part de l'Arxiu de la Corona d'Aragó, reserven encara moltes sorpreses per a l'investigador/a, i la carta que presentem com a colofó d'aquest llibre és, sense cap mena de dubte, una d'elles.* S'ha de dir que nombroses cartes van ser separades de la secció a la qual pertanyien originàriament per tal de formar una nova col·lecció factícia d'autògrafs, però aquesta, tot i tractar-se d'una missiva escrita íntegrament per Margarida de Prades, no va ser individuada com a tal, i segueix formant part del fons de cartes reials de Ferran I.[1]

La carta en qüestió és realment excepcional i presenta molts elements d'interès. De fet, no només és l'únic document autògraf conegut de la reina Margarida, sinó que es tracta, fins al moment, d'una de les poquíssimes cartes —i potser la més antiga— completament autògrafes individuades d'una monarca de la Corona d'Aragó. Només aquest fet la fa digna de menció especial. La que presentem ara és una primícia, que necessita un estudi més aprofundit centrat en l'anàlisi dels aspectes relacionats amb l'alfabetització i la cultura de les dones a finals de l'Edat Mitjana, juntament amb una descripció més tècnica de tipus paleogràfic. En aquest darrer capítol, proposem les primeres conclusions, tot destacant les principals problemàtiques que presenta i proporcionant algunes eines per a la seva millor comprensió.

Els arguments d'interès que ofereix la font no són pocs, tot i que podrem més aviat plantejar qüestions que no pas oferir respostes segures, ja que es tracta de temes no gaire estudiats pel que fa al territori catalanoaragonès medieval. En primer lloc, es tracta de veure quines són les peculiaritats gràfiques i lingüístiques de la carta escrita per la reina Margarida i com es poden explicar. En segon lloc, permet apropar-nos al tema de la cultura de les dones, sobretot de l'adquisició d'habilitats en relació amb l'escriptura, és a dir, com, quan i amb quina competència podien o sabien escriure, i, més en general, quin era el funcionament de l'aprenentatge de capacitats gràfiques, o els diferents nivells de competència que s'ensenyaven.

* Aquest treball és fruit d'una de les línies de recerca del projecte europeu dirigit per Anna Alberni «*Ioculator seu mimus*. Performing Music and Poetry in Medieval Iberia (MiMus)» (ERC-CoG-2017-772762), amb seu a la Universitat de Barcelona.

1 Arxiu de la Corona d'Aragó (ACA), Cancelleria (C), Cartes reials (CR), Ferran I, n. 700r.

D'entrada, es tractarà de veure el contingut de la carta. Per poder-lo apreciar millor, sense perdre la peculiar forma en què va ser escrita, es presentarà una edició diplomàtica del text —una transcripció fidel del mateix, tan sols introduint la resolució o desenvolupament de les lletres abreujades, que es marquen en cursiva:

[1] Molt alt senyor e car nebot jotra met aqui en jua*n* de
[2] gallach sobre lo fet de co q*ue* vos senyor p*er* vostra merce
[3] vos[a] plagut asicnar en cicilia de co q*ue* joe a pa gar a
[4] mosen gabriel de fanno lo qual esta axi en fet de ve
[5] ritat q*ue* el es pagat detot co q*ue* bestrage al in fant si
[6] q*ue* els ferem be I quontrac te q*ue* tot co q*ue* el liera degut del
[7] tems de la gerra los quals ere*n* be*n* al trestans de
[8] tot fere*m* u p*er* q*ue* senyor jo vul q*ue* abans q*ue* jo faca
[9] bes trau re la quantitat dels dines vul ne siau in
[10] for mat p*er* tal que jo no pa gas debadese sobre
[11] acolo dit jua*n* vos in for mara lar ga ment so
[12] plic vos que·l vulau oir e q*ue* senyor me facau
[13] tanta degra cia q*ue* ꝺ fa cau co que sobre aquest
[14] vos de ma nara e a mi fa/le va\reu sin gular qua
[15] [rec e vo]s no quosta rares sino jus ticia erao e
[16] q*ue* pres ta me*n*t lo vulau des en pa xar car jo
[17] senyor tota ma quo*n* fi an ca es en vos abta*n*t
[18] mere quo*m*ma*n* mes de cent milia vega des en
[19] vostra gracia escrita dela ma dela reyna
[20] del cuer desireuxnanul sejour.
[21] Vos tratia [q]uim
[22] re quo*m*man en vos
[23] tra gracia
[24] La Reyna Marg*arita*.
[*al dors*:] Al molt alt senyor e car nebot lo rey.

Tot seguit, a fi de facilitar-ne la comprensió, presentem l'edició crítica, amb la introducció de la correcta divisió de mots, la puntuació, els accents i altres elements ortogràfics habituals en l'edició de documents antics:

> Molt alt senyor e car nebot, jo tramet aquí en Juan de Gallach sobre lo fet de ço que vós, senyor, per vostra mercè, vos [à] plagut asicnar en Cicília de ço que jo é a pagar a mosèn Gabriel de Fanno; lo qual està axí en fet de veritat que él és pagat de tot ço que bestragé a l'infant, sí que els férem bé I quontracte que tot ço que él li era degut del tems de la gerra, los quals eren ben altrestans, de tot férem u. Per què, senyor, jo vul que abans que jo faça bestraure la quantitat dels dinés, vul ne siau informat, per tal que

> jo no pagàs debades. E sobre açò lo dit Juan vos informarà largament. Soplic-vos que·l vulau oir e que, senyor, me façau tanta de g[r]àcia que façau ço que sobre aquest fet vos demanarà, e a mi levareu singular quà[rec, e vó]s no quostarà res sinó justícia e raó, e que prestament lo vulau desenpaxar, car jo, senyor, tota ma quonfiança és en vós. Ab tant me requomman més de cent mília vegades en vostra gràcia. Escrita de la mà de la reyna. *Del cuer desireux n'a nul sejour*.
>
> Vostra tia qui·m requomman en vostra gràcia.
> *La reyna Margarita*.
>
> [*Al dors*:] Al molt alt senyor e car nebot lo rey.

Tal com s'ha vist en precedència, es pot afirmar que, des de ben petita, Margarida va ser educada a la Cort de la reina Maria de Luna, primera esposa de Martí l'Humà. Però no sabem com, és a dir, seguint quines pautes, criteris o manuals. De fet, no hi ha massa estudis relatius a l'educació femenina a la Corona d'Aragó en aquesta època.[2] És evident que algú li va ensenyar a llegir i també a escriure, tot superant certs prejudicis que interpretaven la competència gràfica d'una dona com una capacitat perillosa. Perquè si, almenys al segle XIV, es veia com un fet positiu que les dames sabessin llegir —atès que tal coneixement els permetia millorar la seva educació religiosa—, no sempre es considerava convenient que poguessin escriure, limitant, d'aquesta manera, les seves possibilitats de comunicar-se de manera autònoma amb el món exterior.[3]

Els exemples que presentaré tot seguit permeten comprovar com, al llarg del tres-cents, aquesta limitació a la possibilitat de comunicació activa mitjançant l'escriptura ja no és tan rígida. Així mateix, ens hem de preguntar en quins casos i situacions això es produeix. Aparentment, depèn molt de la implicació en determinats afers d'algunes dones —sovint de l'alta aristocràcia o de la família reial, amb excepcions que cal investigar més a fons— que necessitaven prendre part de manera més directa en la vida pública o en la gestió dels seus negocis.[4] I és justament una carta de gestió econòmica la que tenim entre mans.

---

2 En són excepcions remarcables alguns treballs de Teresa Vinyoles Vidal o de María del Carmen García Herrero. Per a una aproximació general, vegeu Piera (2019).

3 Un exemple interessant en aquest sentit és el de Teudelinda, abadessa del monestir de Sant Pere de les Puel·les a primers del segle XI, la qual, en subscriure un document, escriu: «*Sig+num Teudelindis, gratia Dei abbatissa, qui litteras docui set scribere nescio*» (ed. *Els pergamins de l'Arxiu Comtal*, 1999, doc. 96). Traducció: «Signatura de Teudelinda, per la gràcia de Déu abadessa, qui ensenyo a llegir però que no sé escriure». S'ha de dir que en aquest mateix context es poden trobar casos radicalment oposats, com el de Guisla, esposa de Guibert de Lieja, mestre de gramàtica a Vic, definida ella mateixa com a «gramàtica», o llur filla, Alba, que alguns cops va actuar com a escrivana. Al respecte, vegeu Ordeig i Mata (2017).

4 Com a cas de dona no aristocràtica podem esmentar el d'Isabel Escrivà, mare del pintor Jacomart, ja cap a la meitat del segle XV. Vegeu Rius Serra (1927); Piera (2019: 32-33). Ben diferent és el cas de les dones escriptores que podríem definir com a professionals —la més important de les quals en aquesta època és Christine de Pizan—, sobre les quals es pot veure, com a introducció, Dronke (1984).

Qui eren els responsables de l'ensenyament? I com ho feien? Difícil de saber, almenys segons l'estat actual dels estudis. El que sí que sabem és que, des de finals del segle XIII, i potser una mica abans, els infants reials tenien un cuidador personal i diferents mestres, com ara el d'esgrima, o bé aquell que els havia d'ensenyar a llegir i a escriure. I per fer-ho s'utilitzaven alguns dels típics manuals de l'època.[5]

Però en el cas de les dones —que jo conegui— no hi ha proves clares ni estudis concloents. Potser rebien formació per part d'algun eclesiàstic, potser un franciscà, ateses les estretes relacions de la monarquia amb l'orde, o algun monjo cistercenc, ja que els monestirs de Santes Creus i de Poblet proporcionaven els capellans del rei, i en alguna ocasió se'ls havia demanat ajuda justament per a l'educació dels fills.[6]

Les lectures aconsellades per a una dona havien de ser de tipus piadós i didàctic, per tal de reforçar-ne la moral.[7] Mentre que en el cas d'infantes franceses —Mata d'Armanyac o Violant de Bar— podem demostrar la presència de literatura profana de moda a les seves terres, l'ambient de la Casa de la reina Maria de Luna, com el de l'àvia paterna de Margarida de Prades, la comtessa Sança Ximenis d'Arenós —dames molt properes a Francesc Eiximenis, i a qui el menoret va dedicar-los una obra—,[8] fa pensar més aviat que no van ser els textos profans els que van representar el gruix de lectures de la joveníssima Margarida. Tampoc tenim proves que utilitzés la biblioteca de palau, que va vendre parcialment quan es va veure ofegada pels deutes. D'altra banda, els llibres que li requereix el rei Ferran I, els quals s'havia retingut i que havien d'estar més directament a la seva disponibilitat, són els religiosos de la Capella.[9]

Això sí, almenys a la Cort del rei Martí, i un cop vídua, Margarida va tenir contacte més o menys habitual amb la poesia lírica del seu temps, i que n'hagués escoltat, i repetidament, més que no pas llegir-la potser,[10] es demostra per l'empresa que tanca la carta, citació d'un vers d'Otó de Grandson (X, v. 11), poeta francès aleshores ben conegut a la Cort. Més enllà de proporcionar-nos un ulterior element relatiu als lligams de la reina amb la poesia i els poetes, ja vistos en el capítol signat per Marina Navàs,

5 Vegeu Gimeno Blay (2006: 31-32). Per exemple, el rei Pere el Gran encargava al merí de Saragossa que comprés per al seu fill petit, l'infant Pere: «*Docrinale*, *Emberardum*, *Alexandrum* et *Tobia et ipsos tradat Fferdinando de Tudela, magistro dicti infantis*» (ed. Cingolani, 2012b: 40, n. 2); es tracta de quatre llibres per a l'aprenentatge típics de l'època: dos manuals, el *Doctrinale puerorum* d'Alexandre de Viladei i el *Graecismus* d'Everard de Béthune, i dos textos poètics, l'*Alexandreis* de Gautier de Châtillon i el *Tobias* de Mateu de Vendôme.

6 Es pot veure, tot i que referit a una època posterior, Gimeno Blay (2016), que estudia l'educació i els autògrafs de la reina Isabel la Catòlica.

7 Vegeu Piera (2019: 47).

8 Ens referim al devocionari *Scala Dei* (Maria de Luna) i al *Llibre de les Dones* (Sança Ximenis d'Arenós). Pel que fa a la relació de la reina Maria amb el framenor, vegeu Juncosa Bonet (2021c) o Silleras Fernández (2015b: 98-147), mentre que pel segon cas, em remeto a la tesi doctoral d'Izquierdo Molinas (2018).

9 ACA, C, reg. 2397, f. 119r i reg. 2355, f. 34v-35r (16 de desembre de 1413), editats al corpus documental del projecte *MiMus* i que es podran veure a la base de dades que es troba en procés de realització.

10 Vegeu Piera (2019: 28-32) on, pel que fa a l'Edat Mitjana, s'amplia el significat de «llegir» a la fruïció oral d'un text llegit per altres.

aquesta citació fa palès un ús actiu de la seva cultura literària, ja que empra el vers per expressar una condició anímica personal que hauria de reforçar el significat de la carta, fredament administrativa, movent la sensibilitat del rei envers els seus problemes econòmics,[11] fet objectiu i neutre, amb les implicacions sentimentals que comporta el vers afegit («un cor que desitja mai no té pau»).

La importància del missatge que es vol vehicular és també realçada pel fet de ser autògrafa. Almenys des de finals de l'any 1336, quan el jove rei Pere el Cerimoniós va començar a escriure personalment la seva signatura al final de molts dels documents emesos per la cancelleria,[12] aquesta pràctica va anar fent-se extensiva. I fins al moment, de la reina Margarida només en coneixíem justament algunes signatures autògrafes:

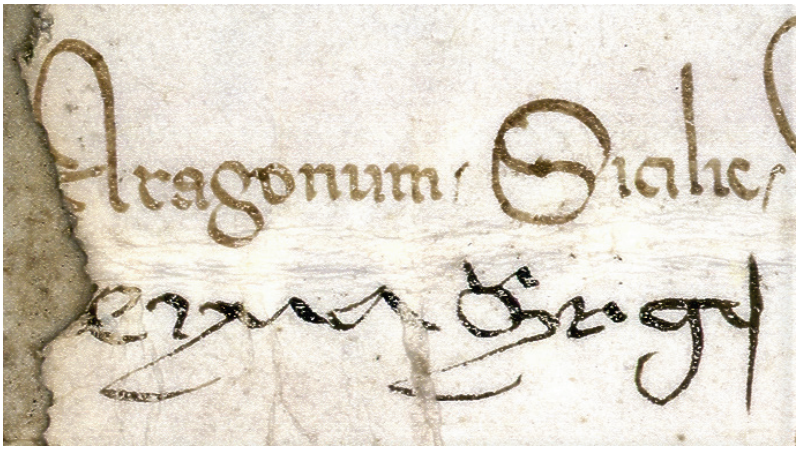

Figura 1. Signatura autògrafa de la reina Margarida de Prades en un instrument de procuració [UCM - Biblioteca Histórica Marqués de Valdecilla, GRA 96/171] (Tots els drets reservats).

Fins i tot, i justament en cartes que eren enteses com a especialment rellevants, o mitjançant les quals el rei volia crear llaços més personals, es recorria a la còpia íntegra de la mà del monarca.[13] Unes circumstàncies que també podem deduir a partir de la lectura d'altres missives de la reina Margarida on adverteix clarament, en aquest primer cas al mestre portolà de Sicília, que «no vullats dels diners de la dita assignació donar res si special menció no n'havets sotsscrita de nostra mà e segellada ab nostre segell secret», o quan escriu a la seva tia Constança, l'abadessa de Valldonzella, amb qui s'excusa

11 Els quals han estat recentment estudiats a fons en dos articles de Juncosa Bonet (2020, 2021a).

12 I no pas cap al 1345, com se sol afirmar normalment. La primera que he pogut trobar, després d'haver fet l'edició de l'epistolari (Pere el Cerimoniós, 2019), és del 12 d'octubre del 1336 (ACA, C, reg. 1295, f. 136r), i la novetat de la validació mitjançant la firma autògrafa del rei és subratllada per la presència de la nota següent a continuació del document: «*Predicta litera fuit signata per dominum regem manu propria tali signus: Rex P[9]*» (Traducció: «La dita carta va ser signada pel senyor rei de la seva mateixa mà amb aquest signe: *Rex P[9]*»).

13 Gimeno Blay (2006: 94-105).

dient-li que «de nostra mà vos haguérem scrit sinó per la cuyta del portador de la present».[14] En qualsevol cas, tampoc disposem, per als darrers temps de l'Edat Mitjana, de massa documents completament autògrafs emesos per membres de la família reial.[15]

A quina categoria d'escrivents pertany la reina? Si seguim la terminologia proposada per Armando Petrucci, hauríem de dir que es tracta dels «semianalfabets funcionals», que són aquells que «posseeixen unes competències gràfiques limitades: escriuen només per necessitat i de tant en tant, només en la seua llengua materna». Pel que fa al cas de molts altres membres de la reialesa, per exemple la mare del rei Alfons, Elionor d'Alburquerque, la seva esposa, Maria de Castella, o el seu germà Joan, el futur rei Joan II, al contrari, segons el elements de què disposem, hauríem de parlar de «seminalfabets gràfics», que són aquells que «posseeixen una competència d'escriptura extremament reduïda, que els fa capaços d'escriure amb prou feines només textos brevíssims (signatures, comptes, sèries alfabètiques, etc.)».[16]

Un aspecte a primera vista desorientador de la carta de la reina és la forma amb què parteix les paraules i les síl·labes, o les aglutina, juntament amb algunes solucions ortogràfiques. D'entrada, s'ha de dir que la divisió entre paraules, i fins i tot entre síl·labes, no era la mateixa que avui dia, com tampoc no ho era entre els escriptors professionals. En general, les parts més dèbils del discurs (articles, preposicions, pronoms) es tendeixen a unir a les paraules més fortes (substantius, verbs), com ara *liera* (l. 6) o *debadese* (l. 10), mentre que, en altres casos, prefixos o altres parts del mot que, podríem dir, tenen també existència autònoma, es poden escriure separats, com ara *al trestans* (l. 7) o *de ma narà* (l. 14). Aquests aspectes, com l'absència més absoluta de qualsevol signe de puntuació, o grafies com *quontracte* en lloc de contracte,[17] o *bestragé* en lloc de bestragué, són típics d'aquesta classe d'escrivents.[18]

Però hi ha un altre aspecte que es pot explicar de manera diferent; penso en els casos de divisió/aglutinació com ara *jotra met* (l. 1), *joe a pa gar* (l. 3) o *al in fant* (l. 5). Ens hem de mirar de posar en la seva pell i imaginar-nos com una persona no acos-

14 ACA, C, reg. 2355, f. 44r-v (18 de gener de 1414) i 64v (2 de juliol de 1415), respectivament.

15 Tots els reis i reines, a partir de Pere el Cerimoniós, acostumaven a signar personalment, i amb el temps també ho faran nobles i altres persones; quant als autògrafs, a part dels de Pere III, estudiats per Gimeno Blay, també es poden afegir entre les cartes presents a la col·lecció Autògrafs de l'ACA, una carta de Frederic III, rei de Sicília (I, 1, A i B); una de l'infant Pere d'Aragó i d'Anjou, besavi de la reina (I, 5, C), o les de les infantes Blanca (I, 5, D; CR, Pere III, núm. 3822 i 3823) i Maria (I, 5, K), filles del rei Jaume II. Sobre els casos de les cartes de Blanca i Maria, vegeu l'estudi de Thieulin-Pardo (2018).

16 Petrucci (2008: 29) es refereix també a les capacitats lectores que en aquestes dues categories són mínimes o gairebé absents; així mateix, en casos com el de la culta Violant de Bar, no sabem si la literatura de què fruïa la llegia personalment o bé li era llegida. Per aquestes raons, em sembla que una carta que a la secció Autògrafs de l'ACA (I, 1, Q) és considerada com a autògrafa de la reina vídua Elionor d'Alburquerque no ho és, perquè denota la mà d'un copista professional.

17 Per exemple, a la carta possiblement autògrafa del trompeta Antoni Pastor, d'aquesta mateixa època, trobem la grafia *Quatalunya* al costat de *Chatalunya*; aquesta missiva també es podrà consultar a la BD del projecte *MiMus*.

18 Petrucci (2008: 82).

tumada a escriure sovint va recitant mentalment les síl·labes mentre intenta traçar-les damunt del paper, i com la pronúncia, mental o en veu alta, uneix sons (per exemple, *al* o *joe*), o com el ritme creixent i descendent dels accents duu a pronunciar-les per separat (*in fant*). De la mateixa manera, hi ha també una altra causa, al meu entendre, que té a veure amb les característiques d'una escriptura cursiva pel que fa a la unió de caràcters. Si examinem amb atenció, veiem que la «m», la «g» o la «f», en general, no presenten lligadures, i és en aquests casos que la reina aixeca la ploma, després d'haver traçat unes lletres que es poden escriure juntes i seguidament, i al moment de tornar-la a posar damunt el paper per traçar la nova lletra, deixa un espai.

Sigui com sigui, es veu que les competències gràfiques que assolí la reina són prou superiors a les dels semianalfabets gràfics, aquells que tan solament sabien posar la seva signatura. La reina Margarida és capaç d'escriure, i amb certa fluïdesa, una carta sencera. Normalment aquesta és feina d'un secretari, i en aquest cas —tot i que hem apuntat alguna hipòtesi al respecte— sembla prou estrany que, si el missatger havia de ser el seu fidel Joan de Gallach, no fos el mateix notari qui l'escrigués. Al mateix temps, malgrat que sigui l'únic testimoni conservat, no ha de ser pas la primera que havia escrit, o no crec que tingués la facilitat d'afegir l'empresa, amb el significat que aquesta comportava.[19]

De quin tipus d'escriptura parlem? El paleògrafs la defineixen com elemental de base desproveïda d'elements característics, en el sentit que no imita cap tipologia de lletra utilitzada i tipificada a l'època en ambients d'escrivents professionals.[20] La presència d'altres autògrafs —cartes senceres, adreces al destinatari o signatures— de l'època ens permet definir amb certa claredat la tipologia d'aquesta minúscula elemental de base de finals del segle xiv i primers del xv, que es caracteritza com a prou diferent, evidentment, de la d'altres períodes anteriors o posteriors.

Aquesta havia de ser la lletra que s'ensenyava al nivell bàsic de la instrucció. En un segon moment, i per a aquells que havien d'esdevenir escrivans professionals —especialment de l'administració reial o notaris—, es passava a un nivell estilístic superior. I és a aquest nivell, diferenciant-se radicalment d'altres monarques seus contemporanis, que va arribar a educar-se el rei Pere el Cerimoniós, un monarca obsessionat en la paraula escrita, com mostren els seus autògrafs.

Finalment, el darrer element en què ens centrarem breument serà la data en què la reina vídua va redactar aquesta carta, la qual no s'indica en el seu escrit. Hem dit a l'inici que l'esmentat document es custodia entre la sèrie de cartes reials del regnat

19 Sobretot en el cas d'homes, com Joan de Ribesaltes, informador del rei Alfons a Perpinyà, i d'altres, trobem diverses cartes escrites totalment de la seva mà amb una lletra força semblant, però encara més fluida a causa del costum.

20 Petrucci (2008: 82). Referint-se a l'escriptura d'Isabel la Catòlica, comparable amb la de la reina Margarida, Gimeno Blay (2016: 253) parla de «la presencia de escrituras góticas cursivas en la configuración de la "idea platónica de la escritura" de la Reina».

de Ferran d'Antequera (1412-1416). Resulta ben probable que fos inclosa entre les missives d'aquest monarca perquè Margarida s'adreça al «molt alt senyor e car nebot lo rey» en qualitat de «vostra tia [...] la reyna», però convé no oblidar que es dirigia en els mateixos termes al fill de Ferran I, el rei Alfons el Magnànim. De fet, si ens centrem en els continguts específics de la carta en qüestió i en els personatges que s'hi esmenten, tindria força més sentit situar-la en algun moment del regnat d'aquest darrer i, afinant encara una mica més, ens aventurem a datar-la en els mesos centrals de l'any 1418.

Si, tal com hem pogut veure, la reina Margarida s'adreçava al mestre portolà del regne de Sicília, Ferrando de la Vega, tot advertint-lo que no es refiés de ningú en relació amb els diners de la seva assignació fins que no rebés una carta escrita per ella mateixa («de nostra mà») i segellada amb el seu segell secret, en tractar-se d'un afer especialment delicat per als interessos de Margarida, podríem pensar que va seguir un patró idèntic pel que fa a la comunicació epistolar amb el monarca, el seu nebot net.

En definitiva, les consideracions que hem anat apuntant fins aquí són encara força incipients, però suficients per permetre'ns esbossar una primera aproximació a la carta autògrafa de la reina Margarida de Prades i a les múltiples problemàtiques que presenta. Al cap i a la fi, tal com succeeix amb la biografia de la seva autora, encara hi ha marge per seguir descobrint i aprofundint, però la presentació i estudi d'un document realment important i extraordinari ens ha semblat la millor manera de posar punt i final a aquesta obra coral dedicada a la fascinant figura de «la de Prades».

FONTS I BIBLIOGRAFIA

Abadal i de vinyals, Ramon d' (1972), *Pere el Cerimoniós i els inicis de la decadència política de Catalunya*, Barcelona: Edicions 62.

Ackerman Smoller, Laura (2018), «Preacher, Pope, King, and Emperor: Remembering Vicent Ferrer and Perpignan», A. Catafau, N. Jaspert & T. Wetzstein (eds.), *Perpignan 1415. Un sommet européen à l'époque du Grand Schisme d'Occident*, München – Berlin: Lit [Geschichte und Kultur der Iberischen Welt, 15], p. 483-498.

ACRA [= *Acta Curiarum Regni Aragonum*], ed. Á. Sesma *et alii*, Zaragoza: Gobierno de Aragón – IberCaja, t. V (2009), t. VI (2008), t. VII (2011), t. VIII (2010), t. IX (2007).

Acta Negotii Perpiniani. Documentos del Archivo de la Corona de Aragón referentes al encuentro de Perpiñán del año 1415 (2017), ed. A. Torra, Wien: Lit [Geschichte und Kultur der Iberischen Welt, 12].

Adroer i Tasis, Anna Maria (1998), «Enteixinats de Xàtiva al Palau Reial Major de Barcelona», *Analecta Sacra Tarraconensia*, 71, p. 43-52.

Aguiló i Forteza, Tomás (1877), «Dos cartes del rey D. Martín», *Museo Balear de Historia y Literatura, Ciencias y Artes*, IV/8, p. 303-307.

Ainaud i Escudero, Joan Francesc (1994), «Dos portapaus de cap al 1400: el de Pere d'Urgell i el de Violant de Bar», *Butlletí del MNAC*, 2, p. 127-143.

Alabau, José Antonio & Madrid, Raquel (2014-2015), «*Que Déus ne serà servit e vosaltres e tots nostres sotsmeses ne serets ben regits e governats*. Las proposiciones reales a las Cortes valencianas durante el reinado de Alfonso el Magnánimo», *Saitabi*, 64-65, p. 101-113.

Alanyà i Roig, Josep (2014), *El Cisma de Occidente y las vistas de Morella. Historia y documentos (1378-1429)*, Morella: Ajuntament de Morella – Capítol-Catedral de Santa Maria, 2 toms.

Albacete, Antoni & Güell, Margarida (2013), *El reial monestir de Santa Maria de Valldonzella (1147-1922): Història i art en un centre d'espiritualitat cistercenca*, Barcelona: Publicacions de l'Abadia de Montserrat.

Albert, Ricard & Gassiot, Joan (1928), *Parlaments a les Corts catalanes*, Barcelona: Barcino [Els nostres clàssics, 19-20].

Albertí Casas, Elisenda (2007), *Dames, reines i abadesses: divuit personalitats femenines a la Catalunya medieval*, Barcelona: Albertí.

Albertí i Oriol, Jordi (2014), *Santa Maria de Valldemaria, 1146-1580*, Maçanet de la Selva: Taller d'Història de Maçanet de la Selva – Gregal.

Alcolea Blanch, Santiago (2012), «Retaule de la Verge i Sant Jordi», R. Cornudella (ed.), *Catalunya 1400. El Gòtic Internacional*, Barcelona: Museu Nacional d'Art de Catalunya, p. 158-160.

Alcoy i Pedrós, Rosa (2005), «La il·lustració de manuscrits i el nou estil del 1400», F. Ruiz (ed.), *L'art gòtic a Catalunya. Pintura, II. El corrent internacional*, Barcelona: Enciclopèdia Catalana, p. 180-203.

Alcoy i Pedrós, Rosa (2014), «Obres mestres de la pintura gòtica catalana a Amèrica: Del Políptic Morgan a la Mare de Déu de Filadèlfia», R. Alcoy (ed.), *Art fugitiu. Estudis d'art medieval desplaçat*, Barcelona: Publicacions de la Universitat de Barcelona, p. 139-210.

Art from the art of Burgundy: the patronage of Philip the Bold and John de Fearless (2004), Dijon – Cleveland: Musée des Beaux Arts – Cleveland Museum of Art.

Aymerich, Mateu (1760), *Nomina et acta episcoporum barcinonensium*, Barcelona: Impr. Joan Nadal.

Aymerich Bassols, Montserrat (2016), «Jaume Copí, un brodador flamenc al servei de la família reial: de Pere el Cerimoniós a Violant de Bar i Maria de Luna», M. R. Terés (ed.), *Catalunya i l'Europa septentrional a l'entorn de 1400. Circulació de mestres, obres i models artístics*, Roma: Viella, p. 15-52.

Bagué i Garriga, Enric (1935), «Dos documents sobre l'infant Frederic, fill de Martí de Sicília, i l'afer de la successió», *Analecta Sacra Tarraconensia*, 11, p. 323-332.

Balaguer i Cirera, Víctor (1887), *Historia de Cataluña*, t. XI, Madrid: Impr. Manuel Tello.

Barceló, Jordi (1976), «Evocaciones históricas alrededor de Valldonzella», *Hoja oficial de la provincia de Barcelona*, any L, 1.943 (31 de maig del 1976), p. 9.

Barral i Altet, Xavier (2015), «L'architettura aulica di Martino l'Umano: un miraggio impossibile nell'Europa mediterranea del 1400», M. T. Ferrer (ed.), *Martí l'Humà. El darrer rei de la dinastia de Barcelona (1396-1410). L'interregne i el Compromís de Casp*, Barcelona: Institut d'Estudis Catalans [Memòries de la Secció Històrico-Arqueològica, 98], p. 637-658.

Baydal Sala, Vicent (2011), *Els fonaments del pactisme valencià (c. 1250 – c. 1365)*, Barcelona: Universitat Pompeu Fabra [tesi doctoral].

Baydal, Vicent & Soler, Leonardo (2015-2016), «Nuevas visiones sobre el desarrollo político europeo bajomedieval», *Anales de la Universidad de Alicante. Historia medieval*, 19, p. 33-40.

Beauchamp, Alexandra (2005), «De l'action à l'écriture: le *De regimine principum* de l'infant Pierre d'Aragon (v. 1357-1358)», *Anuario de Estudios Medievales*, 35/1, p. 233-270.

Beauchamp, Alexandra (2015), «*Per lo servey del senyor rey e per exaltament de la Corona d'Aragó*. La carrière politique de l'infant Pierre d'Aragon», A. Conejo (ed.), *L'infant Pere d'Aragó i d'Anjou: «molt graciós e savi senyor»*, Vandellòs i L'Hospitalet de l'Infant – Valls: Ajuntament de Vandellòs i L'Hospitalet de l'Infant – Cossetània, p. 17-56.

Beccadelli, Antonio (*c.* 1475), *Lo llibre dels fets e dits del gran rey Alfonso*, trad. J. de Centelles [Biblioteca de Catalunya, Ms. 1715, Bon. 7-IV-21].

Belenguer Cebrià, Ernest (1989), *Història del País Valencià*, vol. II, Barcelona: Edicions 62.

Belenguer Cebrià, Ernest (2015), *Vida i regnat de Pere el Cerimoniós*, Lleida: Pagès.

Belenguer Cebrià, Ernest (2021), *La fi de la dinastia catalana: Joan I i Martí l'Humà*, València: Afers [Recerca i pensament, 101].

Bellveser, Ricard & Orts, Pere Maria (coords.) (2013), *Els valencians en el Compromís de Casp i en el Cisma d'Occident*, València: Institució Alfons el Magnànim.

Belozerskaya, Marina (2002), *Rethinking the Renaissnce. Burgundian Arts across Europe*, Cambridge: Cambridge University Press.

Bensch, Stephen P. (2000), *Barcelona i els seus dirigents 1096-1291*, trad. M. L. Parés, Barcelona: Proa [Barcelona Biblioteca Històrica, 6].

Białostocki, Jan (1998) [1989], *El Arte del siglo* xv. *De Parler a Durero*, Madrid: Istmo.

Bisson, Thomas N. (1988), *Història de la Corona d'Aragó a l'edat mitjana*, trad. M. Vilalta, Barcelona: Crítica.

BITECA [= Bibliografia de Textos Antics Catalans, Valencians i Balears], G. Avenoza, L. Soriano, V. Beltran (coords.) [en línia: <https://bancroft.berkeley.edu/philobiblon/biteca_ca.html>].

Bofarull i Brocà, Antoni de (1862), *La orfaneta de Menargues ó Catalunya agonisant*, Barcelona: Impr. Lluís Tasso.

Bofarull i Brocà, Antoni de (1877), *Historia crítica (civil i eclesiástica) de Cataluña*, t. V, Barcelona: Juan Aleu y Fugarull Editor.

Bofarull i de Sartorio, Manuel de (ed.) (1867-1868), *Proceso contra Bernardo de Cabrera. Mandado formar por el rey don Pedro IV*, Barcelona: José Eusebio Montfort [*CoDoIn*, t. XXXII-XXXIV].

Bofarull i de Sartorio, Manuel de (1896), «Tres cartas autógrafas é inéditas de Antonio Tallander, Mossén Borra, maestro de los albardanes de D. Fernando el de Antequera», memoria ordenada por D. Francisco de Bofarull y Sans, *Memorias de la Real Academia de Buenas Letras de Barcelona*, 5, p. 3-100.

Borràs, Marc & Martínez, Luis Pablo (1990), «*Tirant lo Blanc*: novel·la moderna? Mutació social i reacció ideològica a la fi de l'edat mitjana», *Afers. Fulls de recerca i pensament*, 10, p. 275-300.

Boscolo, Alberto (1971), *La reina Sibil·la de Fortià*, Barcelona: Rafael Dalmau.

Bratsch-Prince, Dawn (2002), *Violante de Bar (1365-1431)*, Madrid: Ediciones del Orto.

Bratsch-Prince, Dawn (2004), «*Dones que feyan d'homens*: The Construction of Gender in the Writing of Medieval Catalan History», *La Corónica*, 32/3, p. 42-45.

Bratsch-Prince, Dawn (2006), «The Politics of Self-representation in the Letters of Violant de Bar (1365-1431)», *Medieval Enconters*, 12/1, p. 2-25.

Breviari del rei Martí [= *Breviarium secundum ordinem Cisterciencium*] (*c*. 1420) [Bibliothèque nationale de France, Ms. Rothschild 2529].

Brines i Garcia, Lluís (2018), *Biografia documentada de Francesc Eiximenis*, València: T-ink Factoria de Color.

Buettner, Brigitte (2001), «Past Presents: New Year's Gifts at the Valois Court, *ca*. 1400», *The Art Bulletin*, LXXXIII/4, p. 598-625.

Cabré Ollé, Lluís (1987), «El conreu del lai líric a la literatura catalana medieval», *Llengua & Literatura*, 2, p. 67-132.

Cabré Ollé, Lluís (2005), «L'infant Pere d'Empúries i la tradició familiar: estampes en el setè centenari del seu naixement», *Mot so razo*, 4, p. 69-83.

Cabré, Lluís & Torró, Jaume (2012), «Dona Teresa d'Híxar o Llir entre cards: para la cronología de la obra de Ausiàs March», *Bulletin of Hispanic Studies*, 89/1, p. 91-102.

Cabré, Lluís & Torró, Jaume (2015), «La poesia d'Andreu Febrer: el trobar ric i el Dante líric», *Medioevo Romanzo*, 39/1, p. 152-165.

Cáceres Millán, Sandra (2017), «Bandos, violencia y poder municipal ante la ausencia de un rey en la Corona de Aragón (1410-1412)», *En la España Medieval*, 40, p. 9-34.

Caille, Jacqueline (2004), «La conclusion des accords de Narbonne: le contexte local», J.-L. Biget (ed.), *Le Midi et le Grand Schisme d'Occident*, Toulouse: Privat, 2004 [Cahiers de Fanjeaux, 39], p. 487-516.

Caille, Jacqueline (2018), «Le double séjour de "l'empereur" Sigismond à Narbonne (15 août-10 septembre / 7 novembre-16 décembre 1415», A. Catafau, N. Jaspert & T. Wetzstein (eds.), *Perpignan 1415. Un sommet européen à l'époque du Grand Schisme d'Occident*, München – Berlin: Lit [Geschichte und Kultur der Iberischen Welt, 15], p. 319-345.

Campbell, Thomas P. (2002), *Tapestry in the Renaissance. Art and Magnificence*, New York: Metropolitan Museum of Art.

Campo Gutiérrez, Ana del (2012), «El matrimonio como detonante de conflictos feudales en el Aragón del siglo xiv: el divorcio de Luis Cornel y Sevilla de Luna y la intervención de Elfa de Jérica», *Aragón en la Edad Media*, 23, p. 67-96.

Cancila, Orazio (2016), *I Ventimiglia di Geraci (1258-1619)*, vol. I, Palermo: Associazione Mediterranea.

Cançoner I [Bibliothèque nationale de France, Français, ms. 854].

Canet Aparisi, Teresa (2006), «Las Audiencias reales en la Corona de Aragón: de la unidad medieval al pluralismo moderno», *Estudis. Revista d'història moderna*, 32, p. 133-174.

Cantavella Chiva, Rosanna (2012), *Alfons el Vell, duc de Gandia, marqués de Villena i comte de Ribagorça. Lletra a sa filla Joana, de càstig e de bons nodriments*, Gandia: CEIC Alfons el Vell [Quaderns Comarcals, 26].

CARAVPC [= *Cortes de los antiguos reinos de Aragón y de Valencia y Principado de Cataluña*], Madrid: Real Academia de la Historia, tom V (1901); tom VI (1902); tom VII (1903); tom IX (1907).

Carbonell, Pere Miquel (1997) [1547], *Cròniques d'Espanya*, ed. A. Alcoberro, Barcelona: Barcino [Els nostres clàssics, A-65].

Carboneres y Quiles, Manuel (1876), *Picaronas y alcahuetes, ó la mancebía en Valencia. Apuntes para la historia de la prostitución*, València: Bonaire.

Cárcel Ortí, María Milagros (1998), «Casa, corte y cancillería del obispo de Valencia Hug de Llupià (1398-1427)», *Anuario de Estudios Medievales*, 28, p. 635-660.

Carrasco Manchado, Ana Isabel (2015-2106), «La invención de la política en el siglo xii: reflexiones y propuestas desde una perspectiva conceptual», *Anales de la Universidad de Alicante. Historia medieval*, 19, p. 41-65.

Carreres i Valls, Ricard (1935), «Poblet i la reina Margarida», *Per la restauració del Monestir de Poblet*, Barcelona: Ràdio Associació de Catalunya, p. 63-67.

Casas Homs, Josep Maria (1956), «*Torcimany*» *de Luis de Averçó. Tratado retórico gramatical y diccionario de rimas: siglos* xiv-xv, Barcelona: Instituto Miguel de Cervantes – Consejo Superior de Investigaciones Científicas.

Castelnuovo, Enrico (1987), *Il ciclo dei mesi di Torre Aquila a Trento*, Trento: Museo Provinciale d'Arte.

Castillo Sainz, Jaume (2012) [1999], *Alfons el Vell, duc reial de Gandia*, Gandia: Centre d'Estudis i Investigacions Comarcals de la Safor Alfons el Vell.

Castro Alava, José Ramón (1967), *Carlos III el Noble, Rey de Navarra*, Pamplona: Institución Príncipe de Viana.

Catafau, Aymat, Jaspert, Nikolas & Wetzstein, Thomas (eds.) (2019), *Perpignan 1415. Un sommet européen à l'époque du Grand Schisme d'Occident*, München – Berlin: Lit [Geschichte und Kultur der Iberischen Welt, 15].

Cátedra García, Pedro María (ed.) (1994), *Enrique de Villena. Obras Completas*, t. I, Madrid: Turner [Biblioteca Castro].

Cazelles, Raymond (1984), *The Très riches heures of Jean, Duke of Berry*, New York – Luzern: Harry N. Abrams – Faksimile-Verlag.

CGM [= *Cort General de Montsó. 1382-1384*] (1992), ed. J. M. Sans, Barcelona: Generalitat de Catalunya.

CHCA (2000), *La Corona d'Aragona ai tempi di Alfonso II il Magnanimo [XVI Congresso Internazionale di Storia della Corona d'Aragona. Napoli-Caserta-Ischia, 18-24/IX/1997]*, Napoli: Paparo.

Chiner Jimeno, Jaume-Josep (2014), «Joan Roís de Corella, la seua vida i el seu entorn: noves dades per a la història de la cultura en la València del segle xv», *Magnificat. Cultura i literatura medievals*, 1, p. 111-377.

Chiner, Jaume-Josep & Villalmanzo, Jesús (1992), *La pluma y la espada. Estudio documental sobre Joanot Martorell y su familia (1373-1483)*, València: Ajuntament de València.

Cingolani, Stefano Maria (2002), *El somni d'una cultura. «Lo Somni» de Bernat Metge*, Barcelona: Quaderns crema.

Cingolani, Stefano Maria (2008), «Ressenya a *Speculum al foder*», *Medioevo Romanzo*, 32, p. 233-236.

Cingolani, Stefano Maria (ed.) (2011), *Diplomatari de Pere el Gran, 1. Cartes i Pergamins (1258-1285)*, Barcelona: Fundació Noguera [Diplomataris, 62].

Cingolani, Stefano Maria (2012), *La formació nacional de Catalunya i el fet identitari dels catalans, 785-1410*, Barcelona: Generalitat de Catalunya.

Cingolani, Stefano Maria (2019), *L'infant Pere i la comtessa Joana de Foix. Rituals i política al voltant de la mort*, Barcelona: Universitat de Barcelona [IRCVM Premis].

Cingolani, Stefano Maria & Villarroel González, Óscar (2021), «La importancia del embajador: cambios de personal en la negociación de Alfonso V con Castilla (1417-1418)», J. M. Nieto & Ó. Villarroel (coords.), *El embajador: evolución en la Edad Media peninsular*, Gijón: Trea, p. 255-284.

Cingolani, Stefano Maria & Colomer, Joel (2022), *El matrimoni entre l'infant Pere d'Aragó i Joana de Foix-Bearn*, Barcelona: Universitat de Barcelona [IRCVM Premis] (en premsa).

Cingolani, Stefano Maria, Juncosa, Eduard & Navàs, Marina (en preparació), «*Escrita de la mà de la reina*. Una lettera completamente autografa di Margarida de Prades», *Reti Medievali*.

Classen, Albrecht (2008), *The Poems of Oswald von Wolkenstein. An English Translation of the Complete Works (1376/77-1445)*, New York: Palgrave MacMillan [The New Middle Ages].

CoDoIn [= *Colección de documentos inéditos del Archivo General de la Corona de Aragón*], Barcelona: José Eusebio Monfort, t. II (1853); t. XXXII-XXXIV (1867-1868).

Coma i Soley, Vicenç (1941), *Santa Maria de Blanes. Palacio de los Vizcondes de Cabrera. Jaime Ferrer de Blanes*, Barcelona: Balmes.

Comas Via, Mireia (2018), «Cartas desde la distancia. La añoranza en la correspondencia femenina a finales de la Edad Media», E. Corral (coord.), *Voces de mujeres en la Edad Media: Entre realidad y ficción*, Berlin – Boston: De Gruyter, p. 152-161.

Compendium abreviatum. Còdex del monestir de Santa Maria de Santes Creus dels segles xv *i* xvi*, de fra Bernat Mallol i fra Joan Salvador* (2009), ed. J. Papell, Barcelona: Fundació Noguera [Textos i Documents, 44].

Conejo da Pena, Antoni (2015), «L'hospital de l'infant Pere 'in loco vocato Coyll de Balaguer'», A. Conejo (ed.), *L'infant Pere d'Aragó i d'Anjou: «molt graciós e savi senyor»*, Vandellòs i L'Hospitalet de l'Infant – Valls: Ajuntament de Vandellòs i L'Hospitalet de l'Infant – Cossetània, p. 285-351.

Conejo da Pena, Antoni (ed.) (2015), *L'infant Pere d'Aragó i d'Anjou: «molt graciós e savi senyor»*, Vandellòs i L'Hospitalet de l'Infant – Valls: Ajuntament de Vandellòs i L'Hospitalet de l'Infant – Cossetània.

Constitucions i altres drets de Catalunya (1995) [1704], ed. facsímil, Barcelona: Generalitat de Catalunya [Textos Jurídics Catalans, 12] [disponible en línia].

Corbalán de Celis y Durán, Juan (2004), «Amojonamientos y deslindes del término de Torres Torres», *Crònica de la XXIV Assemblea de Cronistes Oficials del Regne de València*, València: Associació de Cronistes Oficials del Regne de València, p. 615-631.

Corbalán de Celis y Durán, Juan (2006), «La capilla de los Montagut en el convento de San Francisco de la ciudad de Valencia», *Boletín de la Sociedad Castellonense de Cultura*, 82, p. 289-306.

Cornudella i Carré, Rafael (2009-2010), «Alfonso el Magnánimo y Jan van Eyck. Pintura y tapices flamencos en la corte del rey de Aragón», *Locvs Amoenvs*, 10, p. 39-62.

Cornudella i Carré, Rafael (2012), «Catalunya 1400: el gòtic internacional», R. Cornudella (ed.), *Catalunya 1400. El Gòtic Internacional*, Barcelona: Museu Nacional d'Art de Catalunya, p. 15-21.

Cornudella i Carré, Rafael (2016), «La il·luminació del llibre a Catalunya al voltant de 1400», M. R. Terés (ed.), *Catalunya i l'Europa septentrional a l'entorn de 1400. Circulació de mestres, obres i models artístics*, Roma: Viella, p. 87-162.

Cornudella, Rafael & Macías, Guadaira (2012), «Bernat Martorell i la pintura catalana del seu temps», R. Cornudella (ed.), *Catalunya 1400. El Gòtic Internacional*, Barcelona: Museu Nacional d'Art de Catalunya, p. 55-63.

Coroleu i Inglada, Josep (1889), «Nota Bibliográfica», *La España Moderna*, 1, p. 171-177.

Coulon, Damien (2004), *Barcelona et le grand commerce d'Orient au Moyen Âge: un siècle de relations avec l'Egypte et la Syrie-Palestine, ca. 1330 – ca. 1430*, Madrid – Barcelona: Casa de Velázquez – Institut Europeu de la Mediterrània [Bibliothèque de la Casa de Velázquez, 27].

Crònica del Racional de la ciutat (1921) [1334-1417], ed. P. Pujol, Barcelona: Arxiu Municipal Històric [Recull de documents i estudis, I-2].

Crónica incompleta del reinado de Fernando I de Aragón (1985), ed. L. Vela, Zaragoza: Anubar [Textos Medievales, 69].

Cuadrada Majó, Coral (1986), «Política italiana de Alfonso V de Aragón (1420-1442)», *Acta historica et archaeologica mediaevalia*, 7-8, p. 296-309.

Cuella Esteban, Ovidio (2005), *Bulario Aragonés de Benedicto XIII*, vol. II, Zaragoza: Institución Fernando el Católico – Diputación de Zaragoza.

Cuella Esteban, Ovidio (2009), *Bulario Aragonés de Benedicto XIII*, vol. IV, Zaragoza: Institución Fernando el Católico – Diputación de Zaragoza.

Cueves Granero, Amparo (1952), *Aportación económica del Reino de Valencia al matrimonio de Martín el Humano con Margarita de Prades*, València: Consejo Superior de Investigaciones Científicas – Instituto Valenciano de Estudios Históricos – Institución Alfonso el Magnánimo – Diputación provincial de Valencia.

Daileader, Philip (2016): *Saint Vincent, his World and Life*, New York: Palgrave MacMillan [The New Middle Ages].

Das Goldene Rössl. Ein Meisterwerk der Pariser Hofkunst um 1400 (1995), München: Hirmer.

Débax, Hélène (2008), «Des vice-comtes aux vicomtes, des vicomtes aux vicomtés», H. Débax (dir.), *Vicomtes et vicomtés dans l'Occident médiéval*, Toulouse: Presses universitaires du Midi, p. 7-19 [Tempus médiévale en ligne].

Delle Donne, Fulvio & Torró, Jaume (eds.) (2016), *L'immagine di Alfonso il Magnanimo tra literatura e storia, tra Corona d'Aragona e Italia*, Firenze: Sismel – Edizioni del Galluzzo.

Diago, Francisco (1599), *Historia de la provincia de Aragón de la orden de Predicadores, desde su origen hasta el año de mil y seiscientos*, Barcelona: Impr. Sebastián de Cormellas.

Dietari o Llibre de Jornades (1411-1484) de Jaume Safont (1992), ed. J. M. Sans, Barcelona: Fundació Noguera [Textos i Documents, 28].

Dietaris de la Generalitat de Catalunya (1994) [1411-1539], dir. J. M. Sans, a cura de L. Cases, J. Fernàndez & L. Pagarolas, vol. I, Barcelona: Generalitat de Catalunya.

Di Girolamo, Costanzo & Siviero, Donatella (1999), «Da Orange a Beniarjó (passando per Firenze). Un'interpretazione degli estramps catalani», *Revue d'Études Catalanes*, 2, pp. 81-95. [Traducció catalana a Mot so razo, 1 (1999), p. 32-39].

Domenge Mesquida, Joan (2003), «Los esmaltes *sur ronde-bosse* en los reinos hispánicos *ca*. 1400. Exordio para un *corpus*», *Annali della Scuola Normale Superiore di Pisa*, 4/15, p. 89-134.

Domenge Mesquida, Joan (2009), «Regalos suntuarios: Jean de Berry y la realeza hispana», *El intercambio artístico entre los reinos hispanos y las cortes europeas en la baja edad media*, León: Universidad de León, p. 343-363.

Domenge Mesquida, Joan (2012a), «*Iocalia ornamentaque cappellae et alia pretiotissima bona*. Orfebreria a Catalunya a l'entorn del 1400», R. Cornudella (ed.), *Catalunya 1400. El Gòtic Internacional*, Barcelona: Museu Nacional d'Art de Catalunya, p. 65-79.

Domenge Mesquida, Joan (2012b), «Portapau del nen Jesús», R. Cornudella (ed.), *Catalunya 1400. El Gòtic Internacional*, Barcelona: Museu Nacional d'Art de Catalunya, p. 114-115.

Domenge Mesquida, Joan (2012c), «Joia en forma de tavella de ginesta», R. Cornudella (ed.), *Catalunya 1400. El Gòtic Internacional*, Barcelona: Museu Nacional d'Art de Catalunya, p. 118-119.

Domenge Mesquida, Joan (2014a), «Circulation d'objets, d'orfèvres et de techniques: l'émail en ronde-bosse en Espagne autour de 1400», J. Dubois (dir.), *Les transferts artistiques dans l'Europe gothique*, Paris: Picard, p. 141-162.

Domenge i Mesquida, Joan (2014b), «Las joyas emblemáticas de Alfonso el Magnánimo», *Anales de Historia del Arte*, 24, p. 99-117.

Domenge Mesquida, Joan (2015), «Argenters i marxants de "coses de grans preus" a la cort d'Aragó (*c*. 1380-1420)», *Mercados del lujo, mercados del arte. El gusto de*

las élites mediterráneas en los siglos XIV *y* XV, València: Universitat de València, p. 359-398.

Domenge Mesquida, Joan (2016a), «La imatge sumptuària d'Alfons el Magnànim: joies documentades, representades, imaginades», *La imatge d'Alfons el Magnànim en la literatura i la historiografia entre la Corona d'Aragó i Itàlia*, Firenze: Sismel – Edizioni del Galluzzo, p. 139-175.

Domenge Mesquida, Joan (2016b), «De tramuntana a mitjorn. Migracions d'argenters i marxants de joies a la Corona d'Aragó (*ca*. 1380-1420)», M. R. Terés (ed.), *Catalunya i l'Europa septentrional a l'entorn de 1400. Circulació de mestres, obres i models artístics*, Roma: Viella, p. 53-86.

Domenge, Joan & Vidal, Jacobo (2013), «Construir i decorar un teginat. Del document a l'obra», *Quaderns del Museu Episcopal de Vic*, 6, p. 9-46.

Domínguez Bordona, Jesús (1952), *El escritorio y la primitiva biblioteca de Santes Creus. Notas para su estudio y catálogo de los manuscritos que de dicha procedencia se conservan*, Tarragona: Institut d'Estudis Tarraconenses Ramon Berenguer IV (Diputació provincial de Tarragona).

Dronke, Peter (1984), *Women Writers of the Middle Ages: A Critical Study of Texts from Perpetua (†203) to Marguerite Porete (†1310)*, Cambridge: Cambridge University Press.

Dückers, Rob & Roelofs, Pieter (ed.) (2005), *The Limbourg Brothers. Nijmegen Masters at the French Court, 1400-1416*, Antwerpen: Ludion.

Durán Gudiol, Antoni (1989), «El rito de la coronación del rey en Aragón», *Argensola*, 103, p. 17-40

Durán i Cañameras, Fèlix (1956), *Margarida de Prades*, Barcelona: Impr. Porcar.

Duran i Sanpere, Agustí (1956), «Bordadores de la corte en el siglo XIV», *Boletín de la Real Academia de Buenas Letras de Barcelona*, 26, p. 61-86.

Eximenis, Francesc (1985) [*c*. 1399], *Scala Dei. Devocionari de la reina Maria*, ed. C. Wittlin, Barcelona: Publicacions de l'Abadia de Montserrat.

Els pergamins de l'Arxiu Comtal de Barcelona de Ramon Borrell a Ramon Berenguer (1999), est. i ed. a cura de G. Feliu & J. M. Salrach (dirs.), M. J. Arnall & I.-J. Bages (coords.), P. Benito, R. Comte, V. Farías & L. To, vol. I, Barcelona: Fundació Noguera.

Epstein, Stephen R. (2009), *Libertad y crecimiento: El desarrollo de los estados y de los mercados en Europa, 1300-1750*, trad. J. R. Gutiérrez & S. Moreta, València: Publicacions de la Universitat de València [Història, 64].

Escartí i Soriano, Vicent Josep (1993), «El ms. 212 de la BUV i les cròniques de Joan I, Martí l'Humà i Ferran I», *Caplletra*, 15, p. 31-48.

Español Bertran, Francesca (2001), *Els escenaris del rei. Art i monarquia a la Corona d'Aragó*. Manresa: Angle.

Español Bertran, Francesca (2009), «Artistas y obras entre la Corona de Aragón y el reino de Francia», *El intercambio artístico entre los reinos hispanos y las cortes europeas en la Baja Edad Media*, León: Universidad de León, p. 253-294.

Español Bertran, Francesca (2010), «La Santa Capella del rei Martí l'Humà i el seu context», *Lambard*, 21, p. 27-52.

Favà Monllau, Cèsar (2010), «El retaule de la Mare de Déu dels Àngels», *Art i cultura. Història de les Terres de l'Ebre*, 5, Tarragona: Universitat Rovira i Virgili, p. 96-98.

Favà, Cèsar & Cornudella, Rafael (2012), «La renovació del 1400 en la pintura catalana: manuscrits il·luminats i retaules», R. Cornudella (ed.), *Catalunya 1400. El Gòtic Internacional*, Barcelona: Museu Nacional d'Art de Catalunya, p. 39-53.

Ferrer, Vicent (1973) [1a meitat s. xv], *Sermons de quaresma*, ed. M. Sanchis, València: Albatros.

Ferrer i Mallol, Maria Teresa (1970-1971), «El patrimoni reial i la recuperació dels senyorius jurisdiccionals en els Estats catalano-aragonesos a la fi del segle xv», *Anuario de Estudios Medievales*, 7, p. 351-492.

Ferrer i Mallol, Maria Teresa (2015), «El rei Martí i el seu regnat a través de textos de cròniques», M. T. Ferrer (ed.), *Martí l'Humà: el darrer rei de la dinastia de Barcelona (1396-1410), l'Interregne i el Compromís de Casp*, Barcelona: Institut d'Estudis Catalans [Memòries de la Secció Històrico-Arqueològica, 98], p. 901-962.

Ferrer i Mallol, Maria Teresa (ed.) (2015), *Martí l'Humà: el darrer rei de la dinastia de Barcelona (1396-1410), l'Interregne i el Compromís de Casp*, Barcelona: Institut d'Estudis Catalans.

Ferrer Santanach, Montserrat (2010), *La traducció catalana medieval de les Dècades de Titus Livi. Edició del llibre I*, Barcelona: Universitat Autònoma de Barcelona [tesi doctoral].

Finestres i de Monsalvo, Josep (1756), *Historia de El Real Monasterio de Poblet*, t. III, Cervera: Impr. de la Pontificia y Real Universidad.

Finke, Heinrich (1936), «Mossèn Borra in Deutschland», *Analecta Sacra Tarraconensia*, 12, p. 149-160.

Fluvià i Escorsa, Armand de (1979), «Els comtes i el comtat de Prades», *Annals de l'Institut d'Estudis Gironins*, 25/1, p. 155-165.

Fodale, Salvatore (1989), «Le reliquie di re Martino», *Aspetti e momenti di storia della Sicilia (secc. ix-xix). Studi in memoria di Alberto Boscolo*, Palermo: Accademia Nazionale di Scienze, Lettere e Arti, p. 121-135.

Forcades i Vila, Teresa (2007), *La teologia feminista en la història*, Barcelona: Fragmenta.

Fort i Cogul, Eufemià (1960), *Margarida de Prades*, Barcelona: Rafael Dalmau.

Fort i Cogul, Eufemià (1970a), *La llegenda sobre Margarida de Prades*, Barcelona: Fundació Salvador Vives Casajuana.

Fort i Cogul, Eufemià (1970b), *Margarida de Prades: monja de Valldonzella i abadessa de Bonrepós*, Barcelona: Germandat de Valldonzella [Estudis Cistercencs, 6].

Fort i Cogul, Eufemià (1972), *El senyoriu de Santes Creus*, Barcelona: Fundació Salvador Vives Casajuana.

Fratta, Aniello (2000), «Per una rilettura de *Jus lo front* di Jordi de Sant Jordi», *Estudis Romànics*, 20, p. 177-195.

Fratta, Aniello (ed.) (2005), *Jordi de Sant Jordi. Poesies*, Barcelona: Barcino.

Furió i Diego, Antoni (1979), «Lluís Boïl contra els Vilaraguts: un procés a la València del segle xv», *Manoll. Quaderns d'història i cultura de Sueca*, 1, p. 11-28.

Furió i Diego, Antoni (2001), *Història del País Valencià*, València: Tres i Quatre.

Furió i Diego, Antoni (2015), «Un debat inacabat. El Compromís de Casp a través de la història», M. T. Ferrer (ed.), *Martí l'Humà: el darrer rei de la dinastia de Barcelona (1396-1410), l'Interregne i el Compromís de Casp*, Barcelona: Institut d'Estudis Catalans, p. 815-865.

Gadea i Gambús, Ferran (1993), «Joanot Martorell, Tirant lo Blanc, cavallers a la defensiva», *Actes del Symposion «Tirant lo Blanc»*, Barcelona: Quaderns Crema [Assaig, 14], p. 273-300.

García García, Francisco de Asís (2015), «Vestiduras emblemáticas: heráldica y divisas en la indumentaria bajomedieval (una aproximación)», *Diseño de moda. Teoría e historia de la indumentaria*, 1, p. 121-129.

García Herrero, María del Carmen (2013-2014), «De belleza y piedad. Promociones de María de Castilla, reina de Aragón (1416-1458)», *Lambard*, 25, p. 37-62.

García, María del Carmen & Muñoz, Ángela (2017), «Reginalidad y fundaciones monásticas en la Baja Edad Media peninsular», *Edad Media. Revista de Historia*, 18, p. 16-48.

García Marsilla, Juan Vicente (2001), «La cort d'Alfons el Magnànim i l'univers artístic de la primera meitat del quatre-cents», *Seu Vella*, 3, p. 13-54.

García Marsilla, Juan Vicente (2007), «Vestir el poder. Indumentaria e imagen en las cortes de Alfonso el Magnánimo y María de Castilla», *Res Publica. Revista de Historia de las Ideas Políticas*, 18, p. 353-373.

García Marsilla, Juan Vicente (2017), «La moda no es capricho. Mensajes y funciones del vestido en la Edad Media», *Vínculos de Historia*, 6, p. 72-88.

Garcia-Oliver, Ferran (1991), *Terra de feudals. El País Valencià a la tardor de l'edat mitjana*, València: Institució Alfons el Magnànim – Centre Valencià d'Estudis i d'Investigació [Col·lecció politècnica, 45].

Garí de Aguilera, Blanca (ed.) (2013), *Redes femeninas de promoción espiritual en los Reinos Peninsulares (s. xiii-xvi)*, Roma: Viella.

Garrido i Valls, David (2010), *Vida i regnat de Martí I, l'últim rei del Casal de Barcelona*, Barcelona: Rafael Dalmau.

Garrido i Valls, David (2011), *Ferran I «el d'Antequera», un rei de conveniència*, València: Tres i Quatre.

Gavara Prior, Joan (coord.) (2003), *El plano de Valencia de Tomás Vicente Tosca (1704)*, València: Conselleria de Cultura, Educació i Esport – Ajuntament de València.

Genet, Jean-Philippe (1990), *L'État moderne: genèse*, Paris: Centre national de la recherche scientifique.

Genís Mas, Daniel (2002), «Les profecies de l'infant Pere d'Aragó (1305-1381): el comtat d'Empúries i l'inici del joaquinisme a Catalunya», *Annals de l'Institut d'Estudis Empordanesos*, 35, p. 119-140.

Genís Mas, Daniel (2015), «Poesies i profecies de l'infant Pere», A. Conejo (ed.), *L'infant Pere d'Aragó i d'Anjou: «molt graciós e savi senyor»*, Vandellòs i L'Hospitalet de l'Infant – Valls: Ajuntament de Vandellòs i L'Hospitalet de l'Infant – Cossetània, p. 111-122.

Gili i Gaya, Samuel (1947-1948), «Noves recerques sobre *Tirant lo Blanch*», *Estudis Romànics*, 1, p. 135-149.

Gimeno Blay, Francisco Miguel (2006), *Escribir, reynar. La experiencia gráfico-textual de Pedro IV el Ceremonioso (1336-1387)*, Madrid: Abada.

Gimeno Blay, Francisco Miguel (2012), *El Compromiso de Caspe (1412). Diario del proceso*, Zaragoza: Institución Fernando el Católico.

Gimeno Blay, Francisco Miguel (2016), «Prácticas de escritura de Isabel la Católica: entre privacidad y política», C. Feller & Ch. Lackner (eds.), *Manu propria. Vom eigenhändigen Schreiben der Mächtigen (13.-15. Jahrhundert)*, Wien: Böhlau, p. 229-262.

Girona Llagostera, Daniel (1910a), «Epistolari del rey en Martí d'Aragó (1396-1402)», *Revista de la asociación artístico-arqueológica barcelonesa*, 6, p. 283-309.

Girona i Llagostera, Daniel (1910b), *L'extinció del casal de Barcelona e capvespre de la nació catalana*, Barcelona: L'Avenç.

Girona Llagostera, Daniel (1915), «Itinerari del rey en Martí (1403-1410)», *Anuari de l'Institut d'Estudis Catalans MCMXIII-XIV*/1, p. 515-654.

Gombrich, Ernst Hans (2003), *Los usos de las imágenes. Estudios sobre la función social del arte y la comunicación visual*, Madrid: Debate.

Gómez, Ángel & Kerkhof, Maximiliaan Paul Adriaan Maria (eds.) (2002), *Íñigo López de Mendoza, Marqués de Santillana. Obras completas*, Madrid: Fundación José Antonio de Castro.

Gómez, Francesc Josep & Pujol, Josep (2008), *Ausiàs March. Per haver d'amor vida*, Barcelona: Barcino [Biblioteca Barcino, 3].

Gómez Muntané, Maricarmen (2017), «A Glimpse into Iberian Music Activities during the Years of the Council of Constance», M. Herausgegeben von Stefan, L. Silke & J. Steinheuer (eds.), *Europäische Musikkultur im Kontext des Konstanzer Konzils*, Ostfildern: Thorbecke [Konstanzer Geschichts- und Rechtsequellen], p. 142-162.

Gómez Muntané, Maricarmen (2018), «El encuentro de Perpignan y la música», A. Catafau, N. Jaspert & T. Wetzstein (eds.), *Perpignan 1415. Un sommet européen à l'époque du Grand Schisme d'Occident*, München – Berlin: Lit [Geschichte und Kultur der Iberischen Welt, 15], p. 377-388.

González Sánchez, Santiago (2012), *Fernando I, regente de Castilla y rey de Aragón (1407-1416)*, Gijón: Trea.

González Sánchez, Santiago (2013), *Itinerario de don Fernando, regente de Castilla y rey de Aragón (1407-1416)*, Zaragoza: Institución Fernando el Católico [Fuentes Históricas Aragonesas, 68].

Gort i Juanpere, Ezequiel (1994), *Història de Cornudella de Montsant. Una vila del Comtat de Prades*, Reus: Fundació Roger de Belfort.

Gort i Juanpere, Ezequiel (2003), *Història de Falset*, Barcelona: Rafael Dalmau.

Gort i Juanpere, Ezequiel (2007), «Margarida de Prades a les terres del comtat», *La Carxana*, 12, p. 13-20.

Gort i Juanpere, Ezequiel (2017), *Santa Maria de Bonrepòs. El monestir cistercenc de Montsant*, Albarca: Llibres de la Carxana.

Gort i Juanpere, Ezequiel (2021), «Entorn els temps de la pesta negra a Cornudella», *La Carxana*, 25, p. 21-24.

Graña Cid, María del Mar (2010), *Religiosas y ciudades. La espiritualidad femenina en la construcción sociopolítica urbana bajomedieval (Córdoba, siglos* xiii-xvi*)*, Córdoba: Asociación Hispánica de Estudios Franciscanos.

Grau i Fernández, Ramon (1996), «Joan Fiveller, Ferran I i les imposicions municipals de Barcelona. Repàs a un mite històric», *Barcelona: Quaderns d'Història*, 2-3, p. 53-99.

Graullera Sanz, Vicente (1980), «Un grupo social marginado: las mujeres públicas. El burdel de Valencia en los siglos xvi y xvii», *Actes du Premier Colloque sur le Pays Valencien à l'Époque Moderne (Pau, 21-23/IV/1978)*, Pau – València: Université de Pau, p. 75-98.

Graullera Sanz, Vicente (1990), «Los hostaleros del burdel de Valencia», *Revista d'Història Medieval*, 1, p. 201-213.

Graullera Sanz, Vicente (2006), «El fin del burdel de Valencia (s. xiii al s. xviii)», R. Córdoba (coord.), *Mujer, marginación y violencia entre la Edad Media y los tiempos modernos*, Córdoba: Universidad de Córdoba, p. 357-376.

Graullera Sanz, Vicente (2009), *Derecho y juristas valencianos en el siglo* xv, València: Biblioteca Valenciana [Colección Duque de Calabria].

Guardiola i Sala, Ferran (1985), «Unes ratlles jurídiques del Llibre Verd del comtat de Prades: paradigma de llibertats, privilegis i ordinacions», M. J. Peláez & J. Fernández (coords.), *Una oferta científica iushistórica internacional al doctor J. M. Font i Rius por sus ocho lustros de docencia universitaria*, Barcelona: Promociones Publicaciones Universitarias, p. 207-213.

Guinot i Rodríguez, Enric (1992), «El patrimoni reial al País Valencià als inicis del segle xv», *Anuario de Estudios Medievales*, 22, p. 581-640.

Hartmann, Sieglinde (2018), «Oswald von Wolkenstein à Perpignan: le chanteur courtois et son seigneur le roi Sigismond», A. Catafau, N. Jaspert & T. Wetzstein (eds.), *Perpignan 1415. Un sommet européen à l'époque du Grand Schisme d'Occident*, München – Berlin: Lit [Geschichte und Kultur der Iberischen Welt, 15], p. 389-412.

Hirel Wouts, Sophie (2018), «La reine veuve et le pape. Présentation et étude des lettres de Marguerite de Prades à Benoît XIII (1412-1416)», J.-P. Jardin, P. Rochwert & H. Thieulin (coords.), *Histoires, femmes, pouvoirs. Péninsule Ibérique (ixe-xve siècle). Mélanges offerts au Professeur Georges Martin*, Paris: Classiques Garnier, p. 459-476.

Iglésies i Fort, Josep (1987), *La població de les vegueries de Tarragona, Montblanc i Tortosa, segons el fogatge de 1496*, Reus: Associació d'Estudis Reusencs.

Inventari dels llibres de dona Maria reyna dArago e de les Sicílies. 1458 (1907), Barcelona: Tip. La Académica [Recull de textes catalans antichs, 8].

Izquierdo Molinas, Eva (2010), «Un testimoni sobre la vida de Sanxa Ximenis d'Arenós i sobre l'origen del *Llibre de les Dones*», *Caplletra*, 48, p. 135-161.

Izquierdo Molinas, Eva (2018), «Edició crítica dels capítols 1-100 del *Llibre de les dones* de Francesc Eiximenis: estudi codicològic, estudi ecdòtic i estudi històric», Girona: Universitat de Girona [tesi doctoral].

Jacobs, Lynn Frances (2017), *Thresholds and Boundaries: Liminality in Netherlandish Art (1385-1530)*, London: Routlegde.

Jamme, Armand (2011), «Benoît XIII, le Schisme et la Couronne: regard sur le croisement des enjeux politiques au temps de l'interrègne aragonais», Á. Sesma (coord.), *La Corona de Aragon en el centro de su Historia (1410-1412). El Interregno y el Compromiso de Caspe*, Zaragoza: Gobierno de Aragón, p. 119-145.

Jaspert, Nikolas (2018), «Courtly and Commercial Mobility: The Meeting of Perpignan», A. Catafau, N. Jaspert & T. Wetzstein (eds.), *Perpignan 1415. Un sommet européen à l'époque du Grand Schisme d'Occident*, München – Berlin: Lit [Geschichte und Kultur der Iberischen Welt, 15], p. 257-290.

Javierre Mur, Áurea Lucinda (1942), *María de Luna, reina de Aragón (1396-1406)*, Madrid: Instituto Jerónimo Zurita – Consejo Superior de Investigaciones Científicas.

Johan Maelwael (2017), Amsterdam: Rijksmuseum.

Jordà Fernández, Antoni (2014), *Guia de Prades*, Tarragona: Institut d'Estudis Tarraconenses Ramon Berenguer IV (Diputació provincial de Tarragona) [Els Llibres de la Medusa, 8].

Jornades sobre el Cisma d'Occident a Catalunya, les Illes i el País Valencià [Barcelona-Península, 19-21/IV/1979]: ponències i comunicacions (1986-1988), Barcelona: Institut d'Estudis Catalans.

Joubert, Fabienne (1998), «Les tapisseries de la fin du Moyen Âge: comandes, destination, circulation», *Revue de l'Art*, 120/2, p. 89-99.

Juncosa Bonet, Eduard (2008), «La estrategia de Jaime II para consolidar el poder regio: la creación del condado de Prades», *Acta Historica et Archaeologica Mediaevalia*, 29, p. 327-343.

Juncosa Bonet, Eduard (2009), «El rei Alfons i la promoció de la magnanimitat», M. R. Terés (coord.), *Capitula facta et firmata. Inquietuds artístiques en el quatre-cents*, Barcelona – Valls: Universitat de Barcelona – Cossetània, p. 141-166.

Juncosa Bonet, Eduard (2011), «Pensar el pacto en la Corona de Aragón. Francesc Eiximenis y el *Dotzè del Crestià*», F. Foronda (dir.), *Avant le contrat social. Le contrat politique dans l'Occident médiéval,* XIIIe-XVe *siècle*, Paris: Éditions de la Sorbonne, p. 451-480.

Juncosa Bonet, Eduard (2015), «El govern del comtat de Prades en temps de l'infant Pere», A. Conejo (ed.), *L'infant Pere d'Aragó i d'Anjou: «molt graciós e savi senyor»*, Vandellòs i L'Hospitalet de l'Infant – Valls: Ajuntament de Vandellòs i L'Hospitalet de l'Infant – Cossetània, p. 123-142.

Juncosa Bonet, Eduard (2017), «Gonzalo Fernández de Heredia: retazos de una biografía política», *Aragón en la Edad Media*, 28, p. 67-89.

Juncosa Bonet, Eduard (2018), «Las amenazas de una reina. La relación epistolar entre Violante de Bar y el arzobispo de Tarragona», J.-P. Jardin, J. M. Nieto,

P. Rochwert & H. Thieulin (coords.), *Cartas de mujeres en la Europa Medieval. España, Francia, Italia, Portugal (siglos* xi-xv*)*, Madrid: La Ergástula [Colección Historia & Arte, 2], p. 89-110.

Juncosa Bonet, Eduard (2020), «*Nós vivim e passam ab gran afany e misèria nostra vida e stat*. Las dificultades económicas de una reina viuda. El caso de Margarita de Prades (v. 1410-1430). I/ El Interregno y el reinado de Fernando de Antequera (1410-1416)», *Aragón en la Edad Media*, 31, p. 107-145.

Juncosa Bonet, Eduard (2021a), «*Nós vivim e passam ab gran afany e misèria nostra vida e stat*. Las dificultades económicas de una reina viuda. El caso de Margarita de Prades (v. 1410-1430). II/ El reinado de Alfonso el Magnánimo hasta la muerte de la reina (1416-1430)», *Aragón en la Edad Media*, 32, p. 183-220.

Juncosa Bonet, Eduard (2021b), «*Per esguart e contemplació nostre, e com som estades muller de vostre rey*. La reina Margarita de Prades y las Asambleas representativas», *eHumanista. Journal of Iberian Studies*, 48, p. 8-16 [en línia].

Juncosa Bonet, Eduard (2021c), «Francesc Eiximenis i el poder reial: entre la teoria i la praxi», J. Serrano (coord.), *Francesc Eiximenis. En homenatge*, Barcelona: Societat Catalana d'Estudis Jurídics (Institut d'Estudis Catalans) [Miscel·lània, 4], p. 11-50.

Juncosa Bonet, Eduard (2022), «L'ambito familiare e il profilo politico di Lluís de Prades i d'Arenós», R. Cerone & J. Domenge (eds.), *Lluís de Prades: da Mallorca a Subiaco al tempo dello Scisma d'Occidente*, Roma: Viella (en premsa).

Juncosa, Eduard & Cingolani, Stefano M. (2020a), «*La fila del senyor infant qui va per regina a Xipre*. Las negociaciones diplomáticas entre el conde Pedro de Ribagorza y de Prades y el rey Hugo IV de Lusiñán (1350-1354)», Mª P. Carceller & J. M. Nieto (coords.), *La nobleza y la cultura política de la negociación en la Baja Edad Media*, Madrid: Sílex, p. 165-188.

Juncosa, Eduard & Cingolani, Stefano M. (2020b), «Al rescate de la reina. Las negociaciones diplomáticas para poner fin al cautiverio de Leonor de Chipre», C. Villanueva (ed.), *Diplomacia y desarrollo del Estado en la Corona de Aragón (siglos* xiv-xvi*)*, Gijón: Trea, p. 109-139.

Kelly, Joan (1982), «Early Feminist Theory and the "Querelle des Femmes", 1400-1789», *Signs*, 8/1, p. 4-28.

Kemperdick, Stephan & Lammertse, Friso (eds.) (2012), *The Road to Van Eyck*, Rotterdam: Museum Boijmans Van Beuningen.

Kientz, Guillaume (2012), «Quatre compartiments del Retaule de Sant Jordi», R. Cornudella (ed.), *Catalunya 1400. El Gòtic Internacional*, Barcelona: Museu Nacional d'Art de Catalunya, p. 192-197.

Klein, Karl Kurt (2015), *Die Lieder Oswalds von Wolkenstein* (4a ed. revisada per B. Wachinger), Tübingen: De Gruyter [Altdeutsche Textbibliothek, 55].

Kóvacs, Eva (2004), *L'âge d'or de l'orfèvrerie parisienne*, Dijon: Éditions Faton – Balassi-Kiadó.

Lafuente Gómez, Mario (2012), «Rebeldía, traición y *lesa maiestas* en Aragón durante la guerra de los Dos Pedros (1356-1366)», *e-Spania. Revue interdisciplinaire d'études hispaniques médiévales et modernes*, 14 [en línia].

Lafuente Gómez, Mario (2020), «El proceso contra Bernat III de Cabrera, acusado de lesa majestad por el rey Pedro el Ceremonioso (1364-1368)», L. Tanzini (ed.), *Oralità, scrittura, potere. Sardegna e Mediterraneo tra antichità e medioevo*, Roma: Viella, p. 319-345.

Lai, Andrea (2017), «Il breviario di Martino I d'Aragona (1396-1410). Contributo alla storia del ms. *Paris, Bibliothèque nationale de France, Rothshild 2529*», *Revue d'histoire des textes*, 12, p. 289-320.

Lai, Andrea (2018), «Per la ricostruzione della 'biblioteca' di Martino I di Sicilia (1392-1409). Fonti documentarie e metodo d'indagine», *Mélanges de l'École Française de Rome – Moyen Âge*, 130/1, p. 461-471.

Laliena Corbera, Carlos (2008), «La edad media», E. Fernández (dir.), *Historia de Aragón*, Madrid: La Esfera de los Libros, p. 123-378.

Las Artes en tiempos del Compromiso de Caspe (2011), *Artigrama*, 26, p. 15-532.

Lázaro de la Escosura, Pilar (1976), «El condado de Prades: contribución al estudio de sus documentos», *Estudios de la Edad Media de la Corona de Aragón*, 6, p. 291-447.

Lightbown, Ronald (1992), *Mediaeval European Jewellery*, London: The Victoria & Albert Museum.

Lo Forte Scirpo, Maria Rita (2003), *C'era una volta una regina... Due donne per un regno: Maria d'Aragona e Bianca di Navarra*, Napoli: Liguori.

López Rodríguez, Carlos (2003), «El Archivo Real de Barcelona en tiempos de Fernando I de Antequera (1412-1416)», *Signo. Revista de Historia de la Cultura Escrita*, 12, p. 31-60.

López Rodríguez, Carlos (ed.) (2004), *Epistolari de Ferran I d'Antequera amb els infants d'Aragó i la reina Elionor (1413-1416)*, València: Universitat de València [Fonts Històriques Valencianes, 14].

López Rodríguez, Carlos (2005), *Nobleza y poder político: El Reino de Valencia (1416-1446)*, València: Publicacions de la Universitat de València [Història, 10].

López Rodríguez, Carlos (2013), «Últimas voluntades de Martín I el Humano (30 y 31 de mayo de 1410)», *Aragón en la Edad Media*, 24, p. 225-268.

Macy, Gary (2007), *The Hidden History of Women's Ordination: Female Clergy in the Medieval West*. New York: Oxford University Press.

Madurell i Marimon, Josep Maria (1976), *Miscel·lània de notes històriques del monestir de Valldonzella*, Barcelona: Germandat de Valldonzella.

Madurell i Marimon, Josep Maria (1982), «Documents culturals medievals (1307-1485). Contribució al seu estudi», *Butlletí de la Reial Acadèmia de Bones Lletres de Barcelona*, 38, p. 301-73.

Maelwel Van Limburg Studies, 1 (2018), Turnhout: Brepols.

Mallorquí Garcia, Elvis (ed.) (2015), *Col·lecció diplomàtica dels Cartellà, cavallers de Maçanet de la Selva (1106-1301)*, Barcelona: Fundació Noguera [Diplomataris, 67].

Manual de Novells Ardits, vulgarment apellat Dietari del Antich Consell Barceloní (1892) [1390-1446], ed. F. Schwartz & F. Carreras, Barcelona: Impr. Henrich y Companýa.

Marfany Simó, Marta (2012), «La influència de la poesia francesa des d'Andreu Febrer a Ausiàs March», *Estudis Romànics*, 34, p. 259-287.

Marineo Sículo, Lucio (1524), *Crónica d'Aragón*, València: Impr. Joan Jofré [ed. facsímil, Barcelona: El Albir, 1974].

Mariner Bigorra, Sebastià (2007) [1978], «De quan el Senyoriu de les Muntanyes de Prades era nou-nat», *Al meu poble, jo sóc 'lo Silvines'. Scripta circa Tarraconensem*, Alpedrete: La Discreta, p. 120-125.

Martin, Georges (2016), «Introducción: Algunas observaciones generales y un ejemplo», H. Thieulin (coord.), *Mecenazgos y patronazgos femeninos en la península ibérica medieval (siglos* xi-xv*), e-Spania. Revue interdisciplinaire d'études hispaniques médiévales et modernes, 24* [en línia].

Martín Lloris, Catalina (2010), *Las reliquias de la Capilla real en la Corona de Aragón y el Santo Cáliz de la catedral de Valencia (1396-1458)*, València: Universitat de València [tesi doctoral].

Martinell i Brunet, Cèsar (1929), *El Monestir de Santes Creus*, Barcelona: Barcino [Col·lecció Sant Jordi, 20-21].

Martínez Ferrando, Jesús Ernest (1948), *Jaime II de Aragón. Su vida familiar*, Madrid: Consejo Superior de Investigaciones Científicas, 2 vols.

Martínez, Jesús Ernest & Solsona, Francisca (1953), «San Vicente Ferrer y la casa real de Aragón», *Analecta Sacra Tarraconensia*, 26, p. 1-143.

Martínez Elcacho, Albert (2007), «Organització senyorial i jurisdiccional del comtat de les Muntanyes de Prades i baronia d'Entença a mitjan segle xiv: el paradigma del desmembrament de l'antic terme castral de Siurana», J. Bolòs (ed.), *Territori i societat a l'edat mitjana. Història, arqueologia, documentació. IV/*

Estudiar i gestionar el paisatge històric medieval, Lleida: Universitat de Lleida, p. 227-281.

Martínez Elcacho, Albert (2019), *Les argenteres de Falset (1342-1358). Gestió, control i registre de l'explotació minera i metal·lúrgica de la plata a la Catalunya medieval*, Barcelona: Fundació Noguera [Estudis, 81].

Martínez Giralt, Alejandro (2013), «Bernat IV de Cabrera frente a la cuestión sucesoria de la Corona de Aragón», M. I. Falcón (coord.), *El Compromiso de Caspe (1412), cambios dinásticos y constitucionalismo en la Corona de Aragón*, Zaragoza: Ibercaja – Diputación General de Aragón, p. 503-513.

Martínez Giralt, Alejandro (2019a), «El barón feudal como consejero del rey. Bernat II de Cabrera, *gran privado* de Pedro el Ceremonioso (1328-1364)», M. Lafuente & C. Villanueva (coords.), *Los agentes del Estado. Poderes públicos y dominación social en Aragón (siglos* xiv-xvi*)*, Madrid: Sílex, p. 279-319.

Martínez Giralt, Alejandro (2019b), *Els vescomtes de Cabrera a la Baixa Edat Mitjana: identitat familiar, dinàmica patrimonial i projecció sociopolítica*, Madrid: Consejo Superior de Investigaciones Científicas [Anejos del Anuario de Estudios Medievales, 78].

Martínez Giralt, Alejandro (2021), «Las guerras privadas de la nobleza catalana durante los reinados de Jaime el Justo y Alfonso el Benigno (1291-1336). Estudio preliminar», E. Etxeberria & J. A. Fernández (coords.), *La guerra privada en la Edad Media. Las Coronas de Castilla y de Aragón (siglos* xiv *y* xv*)*, Zaragoza: Prensas de la Universidad de Zaragoza [Colección Ciencias Sociales, 156], p. 231-253.

Martorell, Antoni (1870), «Lo teatre catalá en sas relacions ab las costums é historia catalanas», *La gramalla: semmanari catalá. Lliteratura, Ciencias, Arts*, 6 (18 de juny del 1870), p. 1.

Martorell, Joanot (2008), *Tirant lo Blanch. Text original (València, 1490)*, ed. A. Hauf, València: Tirant lo Blanch.

Masriera i Colomer, Artur (1918a), «Doña Margarita de Prades (I)», *La Vanguardia*, any XXXVII, núm. 16.519 (5 de novembre del 1918), p. 8.

Masriera i Colomer, Artur (1918b), «Doña Margarita de Prades (II)», *La Vanguardia*, any XXXVII, núm. 16.547 (3 de desembre del 1918), p. 8 i 11.

Massip Bonet, Francesc (2003), *La monarquía en escena. Teatro, fiesta y espectáculo del poder en los reinos ibéricos: de Jaume el Conquistador al príncipe Carlos*, Madrid: Comunidad de Madrid.

Massip Bonet, Francesc (2010), *A cos de rei. Festa cívica i espectacle del poder reial a la Corona d'Aragó*, Valls: Cossetània.

Massó i Torrents, Jaume (ed.) (1905), «Inventari dels béns mobles del rey Martí d'Aragó», *Revue Hispanique*, 12, p. 413-590.

Mestres i Oñós, Apel·les (1866-1870), *Recorts de teatre de quan era xicot* (àlbum de dibuix) [Biblioteca de Catalunya, Top.: 096-Fol-325].

Meyer, Paul (1885), «Inventaire des livres de Henry II, roi de Navarre», *Romania*, 14/54, p. 222-230.

Milà i Fontanals, Manuel (1890), «Poetas catalanes del siglo xiv», *Obras completas del Dr. D. Manuel Milá y Fontanals coleccionadas por el Dr. D. Marcelino Menéndez y Pelayo*, Barcelona: Álvaro Verdaguer.

Millet, Hélène (2009), *L'Église du Grand Schisme*: 1378-1417, Paris: Picard.

Miralles, Melcior (2011) [2a meitat s. xv], *Crònica i dietari del capellà d'Alfons el Magnànim*, ed. M. Rodrigo, València: Universitat de València [Fonts històriques valencianes, 47].

Miralles i Sbert, Josep (1899), «Carta de Don Martín el Humano sobre su casamiento con Doña Margarita de Prades», *Boletín de la Sociedad Arqueológica Luliana*, 8/230, p. 74.

Miret i Sans, Joaquim (1909-1913), «Venda de llibres del rey Martí en 1421» / «Llibres y joyes del Rey Martí no inventariats en 1410 per la reyna Margarida», *Revista de la Asociación Artístico-Arqueológica Barcelonesa*, 6, p. 215-228.

Mitjà Sagué, Marina (1958), «Procés contra els consellers, domèstics i curials de Joan I, entre ells Bernat Metge», *Butlletí de la Reial Acadèmia de Bones Lletres de Barcelona*, 27, p. 375-417.

Molas i Batllori, Joaquim (1962), «L'obra lírica de Lluís Icart», *Estudis Romànics*, 10, p. 227-254.

Montagut i Estragués, Tomàs de (1995), «Les compilacions del dret general català», *Glossae*, 7, p. 113-134.

Morera Llauradó, Emili (1981) [1897], *Tarragona cristiana. Historia del arzobispado de Tarragona y del territorio de su provincia (Cataluña la Nueva)*, t. I/2, Tarragona: Diputació provincial de Tarragona.

Muñoz, María Rosa & Carbonell, María José (2014), *Las Cortes de Don Martín I el Humano (1401-1407)*, València: Corts Valencianes.

Narbona Cárceles, María (2009), «*Noblas donas*: las mujeres nobles en la casa de María de Castilla, reina de Aragón (1416-1458)», *Stvdivm: Revista de Humanidades*, 15, p. 89-113.

Narbona Vizcaíno, Rafael (1996), «Héroes, tumbas y santos. La conquista en las devociones de Valencia medieval», *Saitabi*, 46, p. 293-319.

Narbona Vizcaíno, Rafael (2006), «El Rey Arlot en Valencia. Poder público, desorden y rufianismo en el siglo xiv», R. Córdoba (coord.), *Mujer, marginación*

y violencia entre la Edad Media y los tiempos modernos, Córdoba: Universidad de Córdoba, p. 201-240.

Narbona Vizcaíno, Rafael (2007), «La Corona d'Aragó al segle xv: la monarquia i els regnes», E. Belenguer (dir.), *Història de la Corona d'Aragó*, vol. I, Barcelona: Edicions 62, p. 351-396.

Narbona Vizcaíno, Rafael (2013), «Cultura política y comunidad urbana: Valencia, siglos xiv-xv», *Edad Media: Revista de Historia*, 14, p. 171-211.

Narbona Vizcaíno, Rafael (2015a), «L'Interregne a València», M. T. Ferrer (ed.), *Martí l'Humà. El darrer rei de la dinastia de Barcelona (1396-1410). L'Interregne i el Compromís de Casp*, Barcelona: Institut d'Estudis Catalans [Memòries de la Secció Històrico-Arqueològica, 98], p. 767-789.

Narbona Vizcaíno, Rafael (2015b), «El rey y la ciudad. Sinergia entre el Magnánimo y Valencia», *eHumanista/IVITRA*, 7, p. 193-210.

Navàs Farré, Marina (2019), *Ramon de Cornet: l'autor, l'obra i la circulació manuscrita*, Girona: Universitat de Girona [tesi doctoral].

Navàs Farré, Marina (2022), «Un poema inédito de Joan Sist en honor de Blanca de Sicília», *Magnificat. Cultura i Literatura Medievals* (en premsa).

Ogier, James (1999), «Oswald von Wolkenstein. Clowning around in Perpignan», *Jahrbuch der Oswald von Wolkenstein-Gesellschaft*, 11, p. 173-180.

Olivar i Daydí, Marçal (1986), *Els tapissos francesos del rei en Pere el Cerimoniós*, Barcelona: Manuel Barbié.

Ordeig i Mata, Ramon (2017), «Guibert, un gramàtic de Lieja a l'escola catedralícia de Vic (vers 1015-1054)», *Studia Vicensia*, 2, p. 175-224.

Ordinacions de la Casa i Cort de Pere el Cerimoniós (2009) [*c.* 1344], eds. J. Trenchs, F. Gimeno & D. Gozalbo, València: Universitat de València [Fonts històriques valencianes, 39].

Palacios Martín, Bonifacio (1975), *La coronación de los reyes de Aragón, 1204-1410*, València: Anubar.

Palomer i Alsina, Josep (1927), *Siluetes de Santes Creus*, Barcelona: Llibreria Verdaguer.

Panofsky, Erwin (1998) [1953], *Los primitivos flamencos*, Madrid: Cátedra.

Paris 1400. Les arts sous Charles VI (2004), Paris: Fayard – Réunion des Musées Nationaux.

Pasqual, Jaume (*c.* 1780), *Sacrae antiquitatis Cataloniae Monumenta*, vol. IV i IX [Biblioteca de Catalunya, Ms. 729].

Payan, Paul (2009), *Entre Rome et Avignon: une histoire du grand Schisme (1378-1417)*, Paris: Flammarion.

Pedretti, Marco (2012), «A Catalan Diplomat, Theologian and Preacher at the Council of Constance: Master Felip de Malla», *Revue des Sciences Religieuses*, 86/2, p. 143-161.

Perarnau i Espelt, Josep (ed.) (1978), *Felip de Malla. Correspondència política*, Barcelona: Barcino [Els nostres clàssics, A-114].

Perarnau i Espelt, Josep (2014), *La tragicomèdia del Compromís de Casp: invent i imposició de Benet XIII*, Barcelona: Institut d'Estudis Catalans [Corpus scriptorum Cataloniæ, 3].

Pere el Cerimoniós (2019), *Epistolari*, cur. S. M. Cingolani, Barcelona: Barcino [Els nostres clàssics, autors medievals, 39].

Pérez Priego, Miguel Ángel (2004), «El oficio del poeta: vida y creación poética en el marqués de Santillana», *Estudios sobre la poesía del siglo* xv, Madrid: Universidad Nacional de Educación a Distancia.

Peris Navarro, María del Carmen (1990), «La prostitución valenciana en la segunda mitad del siglo xiv», *Revista d'Història Medieval*, 1, p. 179-199.

Petrucci, Armando (2008), *Una lliçó de paleografia*, València: Publicacions de la Universitat de València [Educació. Sèrie Materials, 106].

Piera, Montserrat (2019), *Women Readers and Writers in Medieval Iberia*. Spinning the text, Leiden – Boston: Brill [The Medieval and Early Modern Iberian World, 71].

Piponnier, Françoise & Mane, Perrine (1995), *Se vêtir au Moyen Âge*, Paris: Biro.

Piquer i Jover, Josep Joan (1978), *Abaciologi de Vallbona (1153-1977)*, Santes Creus: Fundació Roger de Belfort.

Pizan, Christine de (1999), *The Book of the City of Ladies. 1405*, ed. i trad. R. Brown, London: Penguin.

Planas Badenas, Josefina (1992), *La Miniatura catalana del Período internacional: primera generación*, Barcelona: Universitat de Barcelona [tesi doctoral].

Planas Badenas, Josefina (2015), «La paz de las plegarias: lecturas religiosas de la reina María de Luna», *e-Spania. Revue interdisciplinaire d'études hispaniques médiévales et modernes* [en línia].

Ponsich, Claire (2001), «Violant de Bar (1365-1431). Ses liens et réseaux de relations par le sang et l'alliance», M. Faure (ed.), *Reines et princeses au Moyen Âge*, vol. I, Montpellier: Crisima, p. 233-276.

Ponsich, Claire (2005), «Un témoignage de la culture en Cerdagne. La correspondance de Violant de Bar (1380-1431)», M. Zimmermann (dir.), *Le Moyen Âge dans les Pyrénées catalanes. Art, culture et société [Actes du Colloque de Prades en Hommage à Mathias Delcor, 23-25/V/2003], Études Roussillonnaises. Revue d'Histoire et d'Archéologie Méditerranéennes*, 21, p. 147-193.

Ponsich, Claire (2008), «De la parole d'apaisement au reproche. Un glissement rhétorique du conseil ou l'engagement politique d'une reine d'Aragon?», *Cahiers d'Études Hispaniques Médiévales*, 31, p. 81-117.

Pou i Martí, Josep Maria (1991) [1930], *Visionarios, beguinos y fraticelos catalanes (siglos* xiii-xv*)*, Madrid: Colegio Cardenal Cisneros.

Puiggarí i Llobet, Josep (1864), «El Palau ó Palacio Menor de Barcelona», *El Museo Universal*, any VIII, 39 (25 de setembre del 1864), p. 307-309.

Pujol Gómez, Josep (1986), «Sobre els "Stramps" de Jordi de Sant Jordi», L. Badia & J. Massot (eds.), *Estudis de literatura catalana en honor de Josep Romeu i Figueras*, vol. 2, Barcelona: Publicacions de l'Abadia de Montserrat, p. 223-252.

Pujol Gómez, Josep (1988-1989), «Els versos estramps a la lírica catalana medieval», *Llengua & Literatura*, 3, p. 41-87.

Quintana Vintró, José (1989), *La más hermosa*, Girona: Dalmau Carles.

Ramírez Vaquero, Eloísa (1999), «La reina Blanca y Navarra», *Príncipe de Viana*, 60, p. 323-340.

Rangel López, Noelia (2008), «Moras, jóvenes y prostitutas: acerca de la prostitución valenciana a finales de la Edad Media», *Miscelánea Medieval Murciana*, 32, p. 119-130.

RAO [= Parramon i Blasco, Jordi (1992), *Repertori mètric de la poesia catalana medieval (Textos i Estudis de Cultura Catalana)*, Barcelona: Curial – Publicacions de l'Abadia de Montserrat].

Rialc [= *Repetorio informatizzato dell'antica letteratura catalana*, coord. C. Di Girolamo, Nàpols: Università di Napoli Federico II; disponible en línia: <http://www.rialc.unina.it/index.html>].

Ribera, Manuel Marià (1726), *Centuria primera del Real y Militar Instituto de la ínclita religión de Nuestra Señora de la Merced, redempción de cautivos christianos*, Barcelona: Impr. Pablo Campins.

Rico Manrique, Francisco (1993), «Petrarca y el humanismo catalán», G. Tavani & J. Pinell (eds.), *Actes del VI Col·loqui Internacional de Llengua i Literatura Catalanes*, Barcelona: Publicacions de l'Abadia de Montserrat, p. 257-291.

Rico Manrique, Francisco (1998), «Nobiltà nel medioevo, novità nell'umanesimo», C. Leonardi (ed.), *Gli Umanesimi medievali*, Firenze: Sismel – Edizione del Galluzzo, p. 559-566.

Riera i Sans, Jaume (ed.) (2010), *Francesc Eiximenis i la casa reial. Diplomatari (1373-1409)*, Girona: Institut de Llengua i Cultura Catalanes [Estudis sobre Francesc Eiximenis, 2].

Ripoll Sastre, Pere (2013), «The Deputation of the General of Catalonia: an Overview of Legal Culture and Institutional Evolution», *Glossae. European Journal of Legal History*, 10, p. 545-573.

Riquer i Morera, Martí de (1947), *Introducció al «Tirant lo Blanch»* (separata de M. de Riquer (ed.), *Joanot Martorell – Martí-Joan de Galba. Tirant lo Blanc*), Barcelona: Selecta.

Riquer, Martí de (1951), «*Stramps* y *Midons* de Jordi de Sant Jordi», València: Instituto de Literatura y Estudios Filológicos – Institución Alfonso el Magnánimo, p. 1-58.

Riquer i Morera, Martí de (ed.) (1955), *Jordi de Sant Jordi. Estudio y edición*, Granada: Universidad de Granada.

Riquer i Morera, Martí de (1962), «El poema de Arnau d'Erill contra su sobrino fra Ramon Roger d'Erill», *Boletín de la Real Academia de Buenas Letras de Barcelona*, 29, p. 205-218.

Riquer i Morera, Martí de (1968), *Lletres de batalla, cartells de deseiximent i capítols de passos d'armes*, Barcelona: Barcino [Els nostres clàssics, A-99], 3 vols.

Riquer i Morera, Martí de (1984), *Vida i aventures de don Pero Maça*, Barcelona: Quaderns Crema [Biblioteca Mínima, 10].

Riquer, Martí de & Badia, Lola (1998) [1984], *Les poesies de Jordi de Sant Jordi*, València: Tres i Quatre.

Riquer, Martí de & Vargas, Mario (1990) [1972], *El combate imaginario. Las cartas de batalla de Joanot Martorell*, Barcelona: Sirmio.

Risler, Petrus (1733), *Dissertatio medica inauguralis: De febre quartana intermittente*, Argentorati: Typ. Melchioris Pauschingeri [disponible en línea: <https://wellcomelibrary.org/item/b30778712>].

Rius Serra, Josep (1927), «Isabel Escrivà, madre de Jacomart», *Archivo de Arte y Arqueología*, 3, p. 101-103.

Roca i Costa, Maria Carme (2014), *Abadesses i priores a la Catalunya medieval*, Barcelona: Base [Col·lecció Base Històrica, 121].

Roca i Heras, Josep Maria (1924), «Memorial de greuges que'ls missatgers de la ciutat de València presentaren al rey Johan I d'Aragó», *Boletín de la Real Academia de Buenas Letras de Barcelona*, 11, p. 70-79.

Rodrigo Lizondo, Mateu (ed.) (2013), *Col·lecció documental de la Cancelleria de la Corona d'Aragó. Textos en llengua catalana (1291-1420)*, València: Universitat de València, 2 vols. [Fonts històriques valencianes, 56 A-B].

Romano Ventura, David (ed.) (1988), *Per a una història de la Girona jueva*, Girona: Ajuntament de Girona, 2 vols.

Romero Tallafigo, Manuel (1990), *La cancillería de los condes de Prades y Ribagorza (1341-1414)*, Zaragoza: Institución Fernando el Católico – Diputación de Zaragoza.

Romero Tallafigo, Manuel (1992), «Un libro del "ius sigilli" de la cancillería itinerante del conde de las Montañas de Prades y Ribagorza (1342-1345)», *Historia. Instituciones. Documentos*, 19, p. 413-432.

Romero, Manuel & Palet, Teresa (1987), *Capbreu de la baronia d'Entença (s. xiv). Introducció històrica i estudi lingüístic*, Tarragona: Institut d'Estudis Tarraconenses Ramon Berenguer IV (Diputació provincial de Tarragona).

Romero, Manuel & Palet, Teresa (2014) [1991], *Les nostres arrels. Documents de la baronia d'Entença (Vandellòs, Coll de Balaguer, L'Hospitalet de l'Infant)*, Tarragona: Ajuntament de Vandellòs i L'Hospitalet de l'Infant – Arola.

Rubió i Lluch, Antoni (1908-1921), *Documents per l'història de la cultura catalana mig-eval*, Barcelona: Institut d'Estudis Catalans [ed. facsímil, 2000], 2 vols.

Rubio Vela, Agustín (2013), «Motivos y circunstancias de un desafío caballeresco. Nueva lectura de las cartas de batalla cruzadas entre Joan de Vilanova y Joan Jeroni de Vilaragut (1461)», *eHumanista/IVITRA*, 4, p. 394-407.

Rubio Vela, Agustín (2014), *El patriciat i la nació. Sobre el particularisme dels valencians en els segles* xiv *i* xv, Castelló – Barcelona: Fundació Germà Colón Domènech – Publicacions de l'Abadia de Montserrat.

Rubio Vela, Agustín (2016), *Valencia, el príncipe de Viana y Juan II. Un patriciado ante la crisis política de la monarquía (1460-1461)*, València: Gráf. Papallona.

Rúbriques de Bruniquer (1912) [finals s. xvi-1714], ed. F. Carreras & B. Gunyalons, vol. I, Barcelona: Impr. D'Henrich y Companyía [Colecció de Documents històrichs inèdits del Arxiu Municipal de la Ciutat de Barcelona].

Ruiz i Quesada, Francesc (ed.) (2005), *L'art gòtic a Catalunya. Pintura, II. El corrent internacional*, Barcelona: Enciclopèdia Catalana.

Ryder, Alan (1992), *Alfonso el Magnánimo, rey de Aragón, Nápoles y Sicilia (1396-1458)*, València: Institució Alfons el Magnànim.

Sabaté i Curull, Flocel (2005), «El poder soberano en la Cataluña bajomedieval: definición y ruptura», F. Foronda, J.-Ph. Genet & J. M. Nieto (eds.), *Coups d'État à la fin du Moyen Âge? Aux fondements du pouvoir politique en Europe occidentale*, Madrid: Casa de Velázquez [Collection de la Casa de Velázquez, 91], p. 483-528.

Sabaté i Curull, Flocel (2007), «El Compromís de Casp», E. Belenguer (dir.), *Història de la Corona d'Aragó*, vol. I, Barcelona: Edicions 62, p. 293-304.

Sabaté i Curull, Flocel (2009), «Catalunya medieval», A. Balcells (dir.), *Història de Catalunya*, Madrid: La Esfera de los Libros, p. 101-334.

Sabaté i Curull, Flocel (2016), «La création de la vicomté d'Àger», P. Chastang, P. Henriet & C. Soussen (dirs.), *Figures de l'autorité médiévale. Mélanges offerts à Michel Zimmermann*, Paris: Publications de la Sorbonne, p. 235-250.

Safont, Jaume (1992), *Dietari o Llibre de Jornades (1411-1484)*, ed. J. M. Sans, Barcelona: Fundació Noguera [Textos i documents, 28].

Sáiz Serrano, Jorge (2003), «Nobleza y expansión militar de la Corona de Aragón: la nobleza valenciana en las guerras del rey (1420-1448)», *Anuario de Estudios Medievales*, 33/2, p. 729-780.

Salas Bosch, Xavier de (ed.) (1931) [segle xv], *La fi del comte d'Urgell*, Barcelona: Barcino [Els nostres clàssics, A-33].

Salicrú i Lluch, Roser (1995), «La coronació de Ferran d'Antequera: l'organització i els preparatius de la festa», *Anuario de Estudios Medievales*, 25/2, p. 699-758.

Salicrú i Lluch, Roser (2017), «De Martí l'Huma, del Compromís de Casp o de Ferran I a Ferran II: la Catalunya del segle xv, un segle de canvis i transicions», *El s. xv, temps de canvis i incerteses [Actes del Simposi «In Maritima»]*, Vilassar de Dalt: Museu Arxiu de Vilassar de Dalt, p. 17-36.

Salinas Espinosa, Concepción (2009), «Alfonso el Magnánimo y la poesía aragonesa», *Debats*, 104/2, p. 128-129.

Salrach, Josep Maria & Duran, Eulàlia (1981), *Història dels Països Catalans. Dels orígens a 1714*, t. II, Barcelona: Edhasa.

Salvador Esteban, Emilia (2003), «Bandos y fórmulas de solidaridad. La instrumentalización de las rivalidades de los poderosos por la Corona», S. Claramunt (coord.), *«El món urbà a la Corona d'Aragó, del 1137 als decrets de Nova Planta» [XVII Congrés d'Història de la Corona d'Aragó (Barcelona – Lleida, 7-12/IX/2000)]*, vol. I, Barcelona: Universitat de Barcelona, p. 19-34.

Sánchez Adell, José (1976), «La inmigración en Castellón de la Plana durante los siglos xv, xvi y xvii», *Cuadernos de Geografía*, 19, p. 67-100.

Sánchez Aragonés, Luisa María (2004), *Las Cortes de la Corona de Aragón durante el reinado de Juan II (1458-1479). Monarquía, ciudades y relaciones entre el poder y los súbditos*, Zaragoza: Institución Fernando el Católico.

Sánchez Martínez, Manuel (1995), *El naixement de la fiscalitat d'Estat a Catalunya (segles xii-xiv)*, Girona: Eumo [Biblioteca Universitària: Història, 4].

Sánchez Martínez, Manuel (1999), «La última ofensiva fiscal de Pedro el Ceremonioso: las demandas para el jubileo de 1386», *Aragón en la Edad Media*, 14-15/2, p. 1453-1470.

Sanluri 1409. La battaglia per la libertà della Sardegna (2019), ed. F. Sedda, Cagliari: Arkadia.

Sarasa Sánchez, Esteban (2013), «El Compromiso de Caspe: el hecho histórico», M. I. Falcón (coord.), *El compromiso de Caspe (1412), cambios dinásticos y Constitucionalismo en la Corona de Aragón*, Zaragoza: Ibercaja – Diputación General de Aragón, p. 117-127.

Sasor, Rozalya (2016), «Les lletres de batalla i l'estil notarial al *Tirant lo Blanc* de Joanot Martorell», J. Górnikiewicz, B. Marczuk & I. Piechnik (eds.), *Études sur le texte dédiées à Hanina Grzmil-Tylutki*, Kraków: Biblioteka Jagiellońska, p. 412-427.

Serra, Amadeo & Miquel, Matilde (2009), «La capilla de San Martín en la Cartuja de Valldecrist: construcción, devoción y magnificencia», *Ars Longa*, 18, p. 65-80.

Serrano Coll, Marta (2015), «Semblança del rei Martí l'Humà a través de la seva promoció artística», M. T. Ferrer (ed.), *Martí l'Humà. El darrer rei de la dinastia de Barcelona (1396-1410). L'interregne i el Compromís de Casp*. Barcelona: Institut d'Estudis Catalans [Memòries de la Secció Històrico-Arqueològica, 98], p. 659-678.

Sesma Muñoz, José Ángel (dir.) (2011), *La Corona de Aragón en el centro de su Historia, 1410-1412. El Interregno y el Compromiso de Caspe [Zaragoza – Alcañiz, 24-26/XI/2010]*, Zaragoza: Gobierno de Aragón.

Silleras Fernández, Núria (2004), «Widowhood and Deception: Ambiguities of Queenship in Medieval Crown of Aragon», M. Crane, R. Raiswell & M. Reeves (eds.), *Shell Games: Studies in Scams, Frauds, and Deceits (1300-1650)*, Toronto: Centre for Reformation and Renaissance Studies [Essays and Studies, 4].

Silleras Fernández, Núria (2008), *Power, Piety, and Patronage in Late Medieval Queenship: Maria de Luna*, New York: Palgrave MacMillan [trad. cast. 2012, Zaragoza: Institución Fernando el Católico].

Silleras Fernández, Núria (2010), «Money Isn't Everything: Concubinage, Class, and the Rise and Fall of Sibil·la de Fortià, Queen of Aragon (1377-1387)», Th. Earenfight (ed.), *Women and Wealth in Late Medieval Europe*, New York: Palgrave MacMillan [The New Middle Ages], p. 67-88.

Silleras Fernández, Núria (2015a), «Dues reines per a un rei: Maria de Luna i Margarida de Prades, les mullers de Martí I l'Humà (r. 1396-1410)», M. T. Ferrer (ed.), *Martí l'Humà: el darrer rei de la dinastia de Barcelona (1396-1410), l'Interregne i el Compromís de Casp*, Barcelona: Institut d'Estudis Catalans [Memòries de la Secció Històrico-Arqueològica, 98], p. 681-698.

Silleras Fernández, Núria (2015b), *Chariots of Ladies. Francesc Eiximenis and the Court Culture of Medieval and Early Modern Iberia*, Ithaca – London: Cornell University Press.

Sipione, Enzo (2011), *Economia e società nella contea di Modica (secoli* xv-xvi*)*, Messina: Intilla [ed. pòstuma a cura de C. Biondi].

Smith, Jeffrey Chipps (1989), «Portable propaganda. Tapestries as Princely Metaphors at the Courts of Philip the Good and Charles the Bold», *Art Journal*, 48/2, p. 123-129.

Sobrequés i Callicó, Jaume (2008), *Estudis d'Història de Catalunya. Edat mitjana. Edat moderna. El pactisme*, Barcelona: Base [Col·lecció Base Històrica, 46].

Sobrequés i Vidal, Santiago (1970-1971), «La nobleza catalana en el siglo xiv», *Anuario de Estudios Medievales*, 7, p. 513-532.

Sobrequés i Vidal, Santiago (2011) [1957], *Els Barons de Catalunya*, Barcelona: Base [Col·lecció Base Històrica, 79].

Soldevila i Zubiburu, Ferran (1928), «La reyna Maria, muller del Magnànim», *Memorias de la Real Academia de Buenas Letras de Barcelona*, 10, p. 213-347.

Soldevila i Zubiburu, Ferran (1934), *Història de Catalunya*, t. II, Barcelona: Alpha.

Soler Molina, Abel (2009), *Massalavés. Geografia, història, patrimoni*, Massalavés: Ajuntament de Massalavés.

Soler Molina, Abel (2013), *El corsari Jaume de Vilaragut i la donzella Carmesina. El cavaller que inspirà el «Tirant lo Blanc»*, València: Institució Alfons el Magnànim [Estudis universitaris, 133], 2 vols.

Soler Molina, Abel (2014), «Joanot Martorell, "cavaller habitador de la ciutat de València". Nous documents sobre els darrers anys de l'autor de *Tirant lo Blanc*», *eHumanista/IVITRA*, 5, p. 467-502.

Soler Molina, Abel (2015), «Tres Carmesines reals i una de ficció. Interés del diàleg entre història i literatura per a la interpretació del *Tirant lo Blanc*», *Mirabilia/MedTrans*, 2, p. 134-149.

Soler Molina, Abel (2021), *Joan-Jeroni de Vilaragut (1421-1463). El fill secret de la reina Margarida de Prades*, València: Drassana – Institució Alfons el Magnànim [Col·lecció Odissea, 12].

Souza, José Antônio & Bayona, Bernardo (coords.) (2013), *Doctrinas y relaciones de poder en el Cisma de Occidente y en la época conciliar (1378-1449)*, Zaragoza: Prensas Universitarias de Zaragoza [Colección Ciencias Sociales, 94].

Speculum al foder (2007), ed. A. Alberni, Bellcaire d'Empordà: Edicions Vitel·la [Philologica. Sèrie textos, 4].

Stabel, Peter (2012), «A taste for the Orient? Cosmopolitan demand for 'exotic' durable consumables in late medieval Bruges», M. Davies & J. A. Galloway (eds.), *London and beyond. Essays in honour of Derek Keene*, London: University of London, p. 87-101.

Stojak, Ivana (2013), *La sederia a Barcelona al segle* xv, Barcelona: Universitat de Barcelona [tesi doctoral].

Stump , Phillip H. (1994), *The reforms of the Council of Constance, 1414-1418*, Leiden: Brill [Studies in the History of Christian Thought, 53].

Suárez Fernández, Luis (2014), *Benedicto XIII, un papa revolucionario*, Madrid: Ariel.

Suárez, Luis, Reglà, Joan & Abadal, Ramon d' (1966), *Historia de España*, t. XIV, Madrid: Espasa-Calpe.

Suárez, Luis, Canellas, Ángel & Vicens, Jaume (1966), *Historia de España*, t. XV, Madrid: Espasa-Calpe.

Sumari d'Espanya per Berenguer de Puigpardines (2000) [finals s. xv], ed. J. Iborra, València: Universitat de València [Fonts històriques valencianes, 3].

Taburet-Delahaye, Élisabeth (ed.) (2006), *La création artistique en France autour de 1400*, Paris: École du Louvre.

Tasis i Marca, Rafael (1959), *Joan I, el rei caçador i músic*, Barcelona: Aedos [Biblioteca biogràfica catalana, Sèrie dels reis catalans, 19].

Tasis i Marca, Rafael (1962), *Pere el Cerimoniós i els seus fills*, Barcelona: Vicens Vives [Biografies catalanes, Sèrie històrica, 7].

Tato García, Cleofé (1999), *Vida y obra de Pedro de Santa Fe*, A Coruña: Toxosoutos.

Terés i Tomàs, M. Rosa (2012), «L'escultura del gòtic internacional a Catalunya», R. Cornudella (ed.), *Catalunya 1400. El Gòtic Internacional*, Barcelona: Museu Nacional d'Art de Catalunya, p. 81-93.

Terol i Reig, Vicent (1996), «La problemàtica de les alienacions del reial patrimoni al País Valencià i els orígens de la Germania al comtat d'Albaida», *El poder real en la Corona de Aragón (siglos* xiv-xvi*) [XV Congreso de Historia de la Corona de Aragón (Jaca, 20-25/IX/1993)]*, vol. V, Zaragoza: Gobierno de Aragón, p. 291-303.

Thieulin-Pardo, Hélène (2018), «*Yo la e escripta de mi mano siellada con mi siello secreto i de part de la infanta dona Blanca*. Las cartas de las infantas María y Blanca de Aragón (1299-1348)», J.-P. Jardin, J. M. Nieto, P. Rochwert & H. Thieulin (coords.), *Cartas de mujeres en la Europa Medieval. España, Francia, Italia y Portugal (siglos* xi-xv*)*, Madrid: La Ergástula, p. 187-204 [Colección Historia & Arte, 2].

Timm, Erika (1972), *Die Überlieferund der Lieder Oswalds von Wolkenstein*, Lübeck – Hamburg: Matthiesen [Germanische Studien, 242].

Toldrà Parés, Montserrat (2013), *La reina Maria, dona d'Alfons V el Magnànim: vida i obra de govern (1401-1458)*, Barcelona: Universitat de Barcelona [tesi doctoral].

Tomic, Pere (2009)[1495], *Històries e conquestes del realme d'Aragó e principat de Catalunya*, ed. J. Iborra, Catarroja – Barcelona: Afers [Textos Clàssics, 2].

Torra Pérez, Alberto (1996), «Reyes, santos y reliquias: aspectos de la sacralidad de la monarquía catalano-aragonesa», *El poder real en la Corona de Aragón (siglos* xiv-xvi*) [XV Congreso de Historia de la Corona de Aragón (Jaca, 20-25/IX/1993)]*, vol. III, Zaragoza: Gobierno de Aragón, p. 493-517.

Torró Torrent, Jaume (2007), «Jordi de Sant Jordi, Poesies, ed. Aniello Fratta (Els nostres clàssics, col·lecció B, núm. 26), Barcelona, Barcino, 2005» [ressenya], *Arxiu de Textos Catalans Antics*, 26, p. 822-826.

Torró Torrent, Jaume (2012), «Només hi ha un Joan Martorell documentat amb el nom de Joanot. (Resposta i correcció a Agustín Rubio Vela amb unes notes sobre Manuel de Rajadell)», *Tirant*, 15, p. 19-32.

Torró Torrent, Jaume (2014), «La poesia cortesana», L. Badia (dir.), *Història de la literatura catalana, 2. Literatura medieval (II): segles* xiv *i* xv, Barcelona: Enciclopèdia Catalana – Barcino – Ajuntament de Barcelona, p. 261-352.

Torró, Jaume & Cabré, Lluís (2010), «Una nova identificació del poeta Lluís Icard, en l'entorn de Margarida de Prades i de Maria de Castella», *Estudis Romànics*, 32, p. 249-265.

Turell, Gabriel (1950) [1476], *Recort*, ed. E. Bagué, Barcelona: Barcino [Els nostres clàssics, A-67].

Ubach i Vinyeta, Francesc d'Assís (1870), *Margarida de Prades. Drama històrich en quatre actes y en vers*, Gràcia: Est. de Gayetà Campins.

Udina i Abelló, Antoni (2001), *Els testaments dels comtes de Barcelona i dels reis de la Corona d'Aragó de Guifré Borrell a Joan II*, Barcelona: Fundació Noguera [Textos i documents, 33].

Vagad, Gauberto Fabricio de (1499), *Corónica de Aragón*, Zaragoza: Impr. Pablo Hurus [ed. facsímil, Zaragoza: Cortes de Aragón, 1996].

Valero Molina, Joan (2009), «La font gòtica de Blanes», *Quaderns de la Selva*, 21, p. 195-216.

Valero Molina, Joan (2018), «Fast i creació artística a l'entorn de Ferran d'Antequera», *Lambard*, 26, p. 233-284.

Valla, Lorenzo (2002) [1a meitat s. xv], *Historia de Fernando de Aragón*, trad. S. López, Madrid: Akal [Original en llatí: *Gesta Ferdinandi Regis Aragonum* (2004), Roma: Biblioteca Italiana] [disponible en línia].

Valls Taberner, Ferran (1986) [1926], «El tractat *De regimine principum* de l'infant Pere d'Aragó», M. J. Peláez & J. Calvo (eds.), *Literatura jurídica: estudios de ciencia jurídica e historia del pensamiento canónico y político catalán, francés, alemán e italiano*, Barcelona: Promociones Publicaciones Universitarias, p. 259-298.

Valois, Noël (1902), *La France et le grand schisme d'Occident*, vol. IV, Paris: Ed. Alphonse Picard et fils.

Vargas Martínez, Ana (2016), *La Querella de las Mujeres. Tratados hispánicos en defensa de las mujeres (siglo* xv*)*, Madrid: Fundamentos.

Velasco, Alberto & Fité, Francesc (2016), «Els comtes d'Urgell, promotors artístics», *O rei o res. La fi del comtat d'Urgell*, Balaguer: Museu de la Noguera, p. 45-95.

Velasco, Alberto & Fité, Francesc (2018), «El comte Pere II d'Urgell i les arts», *Lambard*, 26, p. 93-147.

Vendrell de Millàs, Francesca (1945), *El Cancionero de Palacio (manuscrito nº 594)*, Barcelona: Instituto Antonio de Nebrija – Consejo Superior de Investigaciones Científicas.

Vendrell i Gallostra, Francesca (1984), *Margarida de Prades en el regnat de Ferran d'Antequera*. Barcelona: Reial Acadèmia de Bones Lletres de Barcelona [discurs de recepció].

Vendrell i Gallostra, Francesca (1992), *Violante de Bar y el Compromiso de Caspe*, Barcelona: Reial Acadèmia de Bones Lletres de Barcelona.

Vendrell, Francesca & Masià, Àngels (1956), *Jaume el dissortat, darrer comte d'Urgell*, Barcelona: Aedos.

Venturelli, Paola (2012), «"Con bel smalto et oro". Oreficerie del Ducato di Milano tra Visconti e Sforza», P. Venturelli (ed.), *Oro dai Visconti agli Sforza. Smalto e oreficeria nel Ducato di Milano*, Milano: Silvana, p. 31-61.

Verdés Pijuan, Pere (2011), «Las élites urbanes de Cataluña en el umbral del siglo xv: entre el discurso político y el mito historiográfico», J. Á. Sesma (dir.), *La Corona de Aragón en el centro de su Historia, 1410-1412 [Zaragoza – Alcañiz, 24-26/XI/2010]*, Zaragoza: Gobierno de Aragón, p. 147-164.

Verdés Pijuan, Pere (2016), «La contribució del Consell de Barcelona a les demandes de la Corona, 1387-1462», *Barcelona: Quaderns d'Història*, 23, p. 81-103.

Verrié i Faget, Frederic-Pau (2005), «Joan Mates», F. Ruiz (ed.), *L'art gòtic a Catalunya. Pintura, II. El corrent internacional*, Barcelona: Enciclopèdia Catalana, p. 89-101.

Vicens Vives, Jaume (1956), *Els Trastàmares*, Barcelona: Teide [Biografies catalanes. Sèrie històrica, 8].

Vidal Franquet, Jacobo (2007), «Un cens dels argenters del Consell de Tortosa (s. xiv-xv)», *Recerca*, 11, p. 293-308.

Vidal Franquet, Jacobo (2013), «Cobertes mudèjars a la Catalunya medieval?», P. Giráldez & M. Vendrell (coords.), *L'empremta de l'Islam a Catalunya. Materials, tècniques i cultura*, Barcelona: Patrimoni 2.0, p. 153-168.

Vidal Franquet, Jacobo (2014), «La cámara real de María de Castilla. Sus joyas y otras delicias suntuarias», *Anales de Historia del Arte*, 24, p. 593-610.

Vidal Franquet, Jacobo (2016), «De París, Brussel·les i Arràs: mestres tapissers a la Corona d'Aragó medieval», M. R. Terés (ed.), *Catalunya i l'Europa septentrional a l'entorn de 1400. Circulació de mestres, obres i models artístics*, Roma: Viella, p. 163-196.

Vidal Franquet, Jacobo (2017), «Pintando con hilos de oro y seda: maestros tapiceros en la Corona de Aragón medieval», M. Miquel, O. Pérez & P. Martínez (eds.), *Afilando el pincel, dibujando la voz. Prácticas pictóricas góticas*, Madrid: Ediciones Complutense [Serie investigación, 7], p. 143-160.

Vidal Franquet, Jacobo (2018), «Fermalls "grans, bells i cars". Documents i testimonis figuratius per a la història de la joieria gòtica catalana», *La joia en l'Art i l'Art en la joia [3r congrés europeu de joieria]*, Barcelona: Museu Nacional d'Art de Catalunya, p. 216-227.

Vilanova, Arnau de (1947) [inicis s. xiv], *Obres catalanes, II (escrits mèdics)*, ed. M. Batllori, Barcelona: Barcino [Els nostres clàssics, A-55-56].

Villalmanzo Cameno, Jesús (1999), *Documenta Ausiàs March. Colección documental*, València: Institució Alfons el Magnànim [Arxius i Documents, 23].

Villanueva Astengo, Jaime (1851), *Viage literario a las Iglesias de España*, t. XVIII i t. XX, Madrid: Real Academia de la Historia.

Vinyoles Vidal, Teresa Maria (2011), *Les veus de les malmaridades*, Barcelona: Universitat de Barcelona [Lliçons, 1].

Vinyoles Vidal, Teresa Maria (2020), *Usos amorosos de las mujeres en la época medieval*, Madrid: Catarata [Sentimientos y sometimientos].

Vleben, Thorstein (2008) [1899], *Teoría de la clase ociosa*, Madrid: Alianza.

Watts, John (2016), *La formación de los sistemas políticos: Europa (1300-1500)*, trad. V. Baydal, València: Publicacions de la Universitat de València [Història, 173].

Welber, Mariano (1995), *Affreschi dei mesi di torre d'Aquila Castello Buonconsiglio (sec. xv)*, Trento: Uomo Città Territorio.

Wilson, Katherine Anne (2018), *The power of textiles. Tapestries of the Burgundian dominions (1363-1477)*, Turnhout: Brepols [Burgundica, 26].

Xuriguera i Parramona, Joan Baptista (1967), *La reina Margarida. Poema dramàtic*, Barcelona: Publicacions "Ilerda".

Zaforteza y Musoles, Diego (1970), «Segundas nupcias y viudez de una reina aragonesa (1409-1451)», *Fernando de Antequera y Alfonso el Magnánimo [IV Congreso de Historia de la Corona de Aragón (Palma de Mallorca, 25/IX-2/X/1955)*, vol. II, Barcelona: Arxiu de la Corona d'Aragó, p. 517-538.

Zurita y Castro, Jerónimo (2003) [1562-1579], *Anales de la Corona de Aragón*, Zaragoza: Institución Fernando el Católico [versió electrònica disponible en línia].

Recerca

Margarida de Prades no va ser una reina qualsevol. Tot i que el seu regnat fou realment molt fugaç, sobre ella va recaure tota la pressió per tal d'intentar aconseguir *in extremis* un hereu que garantís la continuïtat de la dinastia del Casal de Barcelona en el tron de la Corona d'Aragó. Però, a pesar de tots els esforços i les diverses estratègies que s'hi esmerçaren, no s'acomplí la principal finalitat per la qual havia estat escollida pel rei Martí l'Humà com a nova esposa a l'ocàs de la seva vida, donat que el matrimoni va resultar infructuós. D'aquesta manera, s'extingí un Casal que partia de Guifré el Pilós «e havia durat cinch-cents huytanta-set anys». Arran d'això, en general, Margarida no ha estat especialment ben tractada per part dels cronistes i la historiografia posterior, ja sigui a través de comentaris acusatoris, ja sigui ignorant-la gairebé per complet. Una imatge que contrasta intensament amb la idealització literària que ens han llegat tot un seguit de poetes de primer ordre.

A partir d'un procés de recerca coral i intensiu, amb el present volum es pretén acabar amb tot un seguit de tòpics i errors que s'han anat perpetuant al llarg del temps i oferir un perfil completament renovat d'una de les figures més interessants de la nostra Història, protagonista d'un regnat breu i d'una vida intensa, carregada d'episodis i circumstàncies de tints novel·lescos.

AJUNTAMENT DE PRADES
Diputació Tarragona

UNIVERSITAT ROVIRA i VIRGILI
[publicacions] urv
UNIVERSITAT DE BARCELONA
Edicions